

91-4
L318

Ādolfs Šilde
trimdnieka raksti
1944-1990

LATVIJA

Ādolfa Šildes grāmatas

Pa deportēto pēdām	1956
The Profits of Slavery	1958
Važu rāvēji	1960
Bez tiesībām un brīvības	1965
Die Sowjetisierung Lettlands	1967
Latvijas vēsture 1914–1940	1976
Pirmā republika	1982
Pasaules revolūcijas vārdā	1983
Valstsvīri un demokrati	1985
Ardievas Rīgai	1988
Sarkanais Krusts latviešu tautas likteņceļos	1989

Trimdinieks Ādolfs Šilde sacerējis vienpadsmit grāmatas par Latvijas vēsturi un politiku, kā arī simtiem rakstus, ko laikā starp 1944. un 1990. gadu publicēja dažādos trimdas izdevumos. Šī grāmata sakopo nozīmīgākos no šiem rakstiem.

Ādolfa Šildes rakstiem ir liela aktuālitate pašreizējā Latvijas politiskā cīņā. Viņš iztirzā Latvijas valsts tiesības, latviešu demokrātiju, pilsoņa valstisko apziņu, kā arī ceļu uz neatkarību. Kā jurists Ādolfs Šilde apskata okupācijas tiesisko pamatu, Latvijas un Padomju Krievijas mierlīguma nemainīgo nozīmi, un pašnoteikšanās tiesības. Visus trimdas gadus Ādolfs Šilde veica milzu darbu vācot ziņas par deportētiem, kā arī par pretestības kustību okupētajā dzimtenē. Kā vēsturnieks Šilde pieskāries citur neapzinātiem jautājumiem un centies stiprināt latviešu tautas pašapziņu norādot uz tās panākumiem gadu gaitā. Dzīvodams Vācijā no 1944. gada oktobra līdz savai nāvei 1990. gada maijā, Ādolfs Šilde kļuva arī par trimdas chronistu. Visi šie jautājumi apskatīti atsevišķos rakstos un nodaļās.

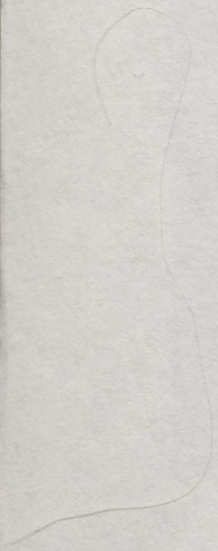
Ādolfs Šilde
trimdinieka raksti

1944–1990

Apģāds Latvija

368116

Abdulla Sidiq
Gandhinagar, Kalyan

91-4
318

L
9

Ādolfs Šilde

trimdinieka raksti
1944-1990

Apgāds Latvija

71

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

91-29.029

0308084189

trimdinieka raksti Ādolfs Šilde

© Copyright Rasma Šilde-Kārklīņa, 1991

All rights reserved.

Visas tiesības aizsargātas. Publicēt visu grāmatu vai jebkuru tās daļu vienīgi ar sastādītājas rakstisku atļauju.

Vāku veidojis: Gustavs Šilde

Rediģējis un koriģējis: Juris Sinka

Tekstus salikusi: Ingrīda Liepiņa

Bibliografiju sastādījis: Kaspars Vanags

Sastādījusi: Rasma Šilde-Kārklīņa

1. izdevums 1991

Apgāds: "Latvija", Salzmannstr. 152, 4400 Münster,
Germany.

Printed in Germany: Tribüne Druck GmbH, Berlin

Saturs

Sastādītājas ievads	9
Fotografijas	11
Ādolfā Šildes darbs trimdā, Dītrichs A. Lēbers	15

Latvijas valsts ideja un problēmas

No valsts idejas līdz Latvijas valstij, 1958	36
Latvijas valsts, 1963	50
Latviešu demokrātija, 1948	56
Pilsoņa valstiskā apziņa, 1964	59
Latviešu demokrātija, 1964	64
Latvijas valsts laiku maiņā, 1978	72
Pa iebrauktu ceļu uz Latviju, 1989	75
Pieaug mūsu valstiskās apziņas izpausmes, 1987	78
Uz neatkarību pa tiesisku ceļu, 1990	81

Latvijas valsts starptautiskā jomā

Occupatio bellica un Baltijas valstis, 1965	86
Latvijas un Padomju Krievijas mierlīguma nemainīgā nozīme, 1971	94
Secesija, suverēnitāte un pašnoteikšanās tiesības, 1967	103
Baltijas tautu tuvināšanās, 1947	115
Latvija un sadalītā Eiropa, 1978	118

Deportācijas

Tautas sēru dienā, 1951	124
Mēs — un viņi Sibīrijā, 1946	129
Deportācijas, 1974	132
Jaunas ziņas no padomju soda nometnēm, 1963	145
Neredzamie kapi, 1980	150
Neskaidra skaitļu valoda, 1988	153
Jaunas liecības par deportācijām, 1989	155

Pretestība okupētajā Latvijā

Paklausība netaisnai varai, 1965	160
Pretestības kustība Latvijā, 1972	168

Trimda

Grūto dienu klusēšana, 1946	210
Sociālās dzīves pārvērtības, 1947	213
Divas Latvijas, 1947	217
Kā mums trūkst?, 1949	219
Latvieši emigrācijā, 1955	222
Kopsolī ar rietumu demokratijām, 1956	226
Nekas pats nekritīs klēpī, 1972	230
Helsinki un mēs, 1975	234
Viena tauta, viena valsts, 1983	237
Grāmata ar vērienu, 1967	242
Trimdas prese, 1971	247
Sācis iznākt neredzīgo žurnāls Dzintars, 1972	251
Sabiedriskie krusttēvi, bez datuma	253
Trimdas lielākais ļaunums, bez datuma	256
Koks ar stipru sazarojumu, 1967	258
Trimdas archīvs Minsterē, 1972	265

Ievērojami latvieši

Miķelis Valters kā tiesībnieks un valstsvīrs, 1970	270
Voldemāra Zāmuēla piemiņai, 1948	281
Ko savā mūža laikā devis Ernests Blanks, 1972	283
Vilis Olavs mūsdienās, 1967	288
To nevar aizmirst, 1968	293
Archibīskaps Dr. Teodors Grīnbergs, bez datuma	297
Jaunsudrabiņš aizsaules ceļā, 1962	302
Zenta Mauriņa eiropiete, 1977	306
Ziemas istabai sudraba grīda..., 1978	311

Dažādi temati

Ģimenes dienā, 1946	316
Latviešu sātības kustības 125 gadi, 1962	319
Kristīgo partija valsts likumdošanas darbā, 1987	324
Pirmie Latgales latviešu parlamentārieši, 1986/1991	330
Komūnisms un latviešu tauta, 1964	341
Kultūras kapenes Latvijā, 1973	355
Nacionālisma pretrunas?, 1970	357
Ādolfa Šildes grāmatu un rakstu bibliogrāfija	359

Sastādītājas ievads

Latviešu tautas tiesību aizstāvis Ādolfs Šilde savus trimdā pavadītos mūža gadus veltīja politiskai cīņai. Viņa galvenais cīņas ierocis bija rakstītais vārds. Blakus vienpadsmit grāmatām par Latvijas vēsturi un politiku Ādolfs Šilde sacerēja simtiem rakstu, kas publicēti dažādos trimdas izdevumos. Šī grāmata sakopo nozīmīgākos no šiem rakstiem.

Raksti sakārtoti septiņās nodaļās pēc tematiem. Kā patriotam Ādolfam Šildem sevišķi tuvi bija politiskie, vēsturiskie un tiesiskie jautājumi par Latvijas valsti, un tas atspoguļojas grāmatas sākuma nodaļās, kā arī nodaļā par ievērojamiem latviešiem. Lielu darbu autors ielika pētījumos par deportācijām un pretestības kustību okupētajā Latvijā, un līdz ar to katram no šiem tematiem veltīta atsevišķa nodaļa. Dzīvodams Vācijā no 1944.gada oktobra līdz savai nāvei 1990.gada maijā, Ādolfs Šilde kļuva arī par trimdas chronicu, atsevišķas problēmas un notikumus apskatot simtos avīžu rakstos. No šī milzīgā klāsta pārpublicējam tikai tos, kas var interesēt plašāku lasītāju pulku. Pēdējā nodaļa veltīta dažādiem tematiem. Raksti nodaļās nav sarindoti pēc datumiem, bet pēc saturiskās loģikas.

Galvenie kritēriji rakstu izlasei ir to ilgstošā nozīme, aktuālitate pašreizējā politiskā cīņā, un kā tie raksturo autora uzskatus un darbu trimdā. Zīmīgā kārtā Ādolfa Šildes pēdējais viņa mūžā nobeigtais raksts ir "Uz neatkarību pa tiesisku ceļu", ko viņš sacerēja 1990.gada aprīlī. Lai gan rakstiem dažkārt ir līdzīgi virsraksti, to saturs ir atšķirīgs. Piemēram, raksti par deportācijām atspoguļo dažādas šīs mūsu tautas traģēdijas dimensijas, kā arī mainīgo informācijas līmeni gadu gaitā.

Uzmanīgs lasītājs ievēros, ka raksti agrāk publicēti visdažādākos trimdas izdevumos. Pie katra raksta jāievēro laiks, kad tas ir sarakstīts. Rakstu saturs atstāts nemainīts, izņemot acīm redzamas drukas vai pārskatīšanās kļūdas. Arī tipografiskais izveidojums pārņemts no oriģināliem rakstiem, līdz ar to vēres uzrādītas atšķirīgos stilos un vārdu uzsvērumus vietām atzīmēts kursīvā un citur ar trekniem burtiem. Daži avīzēs publicētie raksti, ko redaktori ir īsināju-

ši, ir pārspiesti pēc oriģinālā manuskripta, ja tāds bija pieejams. Dažiem mašīnrakstā atrastiem rakstiem neesam varējuši noskaidrot publikācijas avotu. Raksts par Latgales latviešu parlamentāriešiem sarakstīts 1986.gadā, bet publicēts pēc autora nāves.

Pārpublicēti tikai raksti latviešu valodā, kas sarakstīti dažādiem krājumiem, brošūrām, žurnāliem un laikrakstiem. No grāmatām neko nepārpublicējam. Sējumu ievada profesora Lēbera pārskats par Ādolfa Šildes darbu trimdā, beigās ievietota bibliografija.

Rasma Šilde-Kārķliņa

**Bēgļu gaitās 1947.gadā Minchauenē: Rasma, Maruta, Gustavs,
Vaira, Maija, Aina un Ādolfs Šildes**

**Deportēto latviešu izsūtījuma vietas un spaidu darba nometnes
Ādolfs Šilde dokumentēja Padomijas kartē**

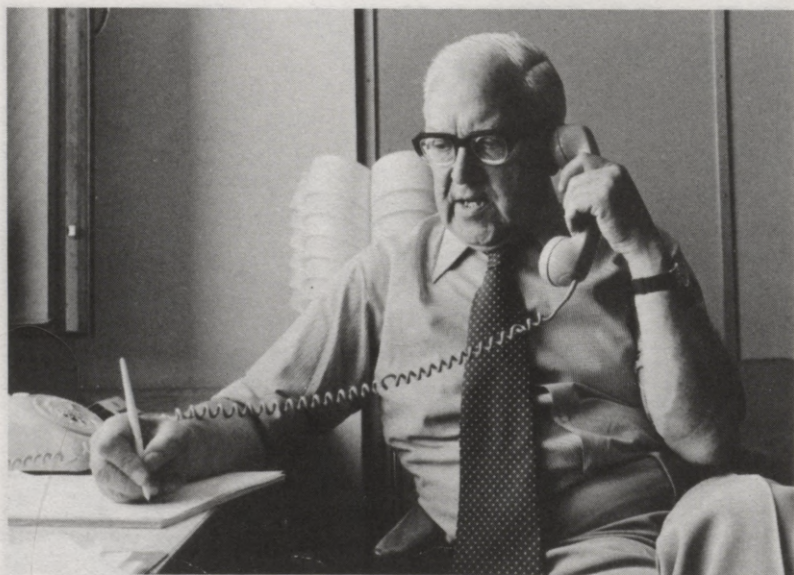
Foto: A.Piņķis

Ādolfa Šildes dzimšanas diena

Dzimis Andrejs Lācis (1908)

Aina un Ādolfs Šildes 1983.gadā Minsterē

Ādolfs Šilde sabiedriskajā darbā

Foto: Fricis Forstmanis

Ādolfa Šildes darbs trimdā

Ditrichs Andrejs Lēbers (Loeber)

Jubilejas rakstos un nekrologos Ādolfs Šilde raksturots kā nacionālās ideoloģijas dedzīgs aizstāvis⁽¹⁾. Viņu atceras kā noteikta rakstura vīru, gudru, taisnīgu, apveltītu ar asu prātu un humora izjūtu⁽²⁾. Izceļ viņa jaunības dedzību, drosmi un uzņēmību⁽³⁾, liberālo toleranto nostāju⁽⁴⁾ un fainomenālo atmiņu⁽⁵⁾. Apbrīno vitāla darba kalnu gāzēja spēku⁽⁶⁾ un viņa paveikto dižo darbu klāstu⁽⁷⁾. Šilde ir bijis viens no spilgtākajām latviešu tautas personībām⁽⁸⁾.

Tādu arī es Ādolfu Šildi esmu iepazinis, un tāds viņš paliks manā atmiņā. Taču šādi raksturojumi ir vispārinājumi. Tie neatklāj viņa pārdomas un rūpes, uzskatus un vērtējumus, ikdienas veikumus un grūtības. Tas viss paliek ārpus biografiskiem aprakstiem un sasniegumu uzskaitījumiem.

Šilde ir dzīvojis intensīvu dzīvi. Viņš savu laiku lieki nav tērējis. Savus spēkus viņš ir mērķtiecīgi veltījis visdažādākiem pasākumiem. Viņa uzdevumu diapazons bija apbrīnojami plašs. Par šim viņa ikdienas dzīves gaitām mums publicētu ziņu nav. Bet līdz šim netika izmantots viens svarīgs avots — Ādolfa Šildes vēstules. Viņam bija milzīga korespondence. Pie viņa griezās no visām pasaules malām, lūdza līdzdarbību, padomu un palīdzību. Šilde cītīgi rakstījās arī ar kollegām un draugiem, daloties savās domās un stāstot par savu darbu. Viens no viņa pastāvīgajiem korespondentiem biju es.

Ar Ādolfu Šildi iepazinos pēc kaŗa Rietumvācijā, laikam sakarā ar 1954.g. atjaunoto žurnālu *Universitas* (kuŗa redaktors viņš bija) vai sakarā ar "Frīdlandes akciju" (vācu kaŗagūstekņu atgriešanās no PSRS 1958.g.). Izveidojās profesionāls kontakts, kas ar laiku pārauga ciešā un sirsnīgā draudzībā. Tikāmieš dažādās konferencēs un sarīkojumos. 1974.g. studentu korporācija *Fraternitas* Latvianis mani uzņēma par savu goda filistru. To bija proponējis Ādolfs Šilde — šīs korporācijas līdzdibinātājs. Šī brālība mūs tuvināja, mēs pārgājām uz "tu".

Mūsu korespondence aptver vairāk kā 30 gadus. Biezās vēstuļu

mapēs atspoguļojas Šildes darbs trimdā. Viņa vēstules veido sava veida pašportretu — izteiksmīgu, atklātu, godīgu. Pārlasot saraksti, iezīmējās dažas viņa darba un dzīves kontūras. Vēstules atļauj Šildi iepazīt kā zinātnieku un autoru un kā politisku un sabiedrisku darbinieku. Sarakste atklāj arī dažus mirkļus no Šildes ikdienas dzīves un sniedz ieskatu viņa domās par dzimteni un tās likteni.

I Ādolfs Šilde kā zinātnieks un autors

Šilde sarakstījis 11 grāmatas. Šo darbu tapšanas process atrod savu atbalsi arī sarakstē ar mani. Viņu pastāvīgi nodarbina jautājums, vai viņš spēj dot ko jaunu, vai tas pietiekoši pamatots.

Avoti

Strādājot pie darba “Latvijas sovjetizācija 1944–1965”⁽⁹⁾, Šilde dalās savās rūpēs ar mani: *Kaut gan esmu apmēram 12 gadus vācis materiālus, uzrakstījis dažas simts lapiņas un mēģinājis notikumiem arī citādi izsekot, tad tagad redzu, kādas grūtības uz ik soļa rodas. Trūkst daudz svarīgu avotu. Esmu apzinājis gandrīz visu, kas atrodams Herdera institūtā Marburgā, Krievu institūtā Minchenē un vēl dažās vietās, bet kolīdz sāk apstrādāt kādu detaļu, tā tūlī jāuzdužas robiem.* (1964.g. 31.martā)⁽¹⁰⁾

Dažus gadus pēc grāmatas publicēšanas Šilde dod savam darbam kritisku novērtējumu: *Visas nodaļas gan nav vienādas kvalitātes, — visvājākās ir tās, kur man bija jāapskata padomju saimniecība, budžets un tamlīdzīgi jautājumi, kur nav iespējams no padomju datiem un statistikas izlobīt patiesību. Turpretim par Latvijas ostām es tomēr uzrakstīju ko nozīmīgu.* (1970.g. 25.februārī)

1976.g. Šilde publicē rakstu “Rīgas 775 gadi” žurnālā *Universitas*⁽¹¹⁾. Par to viņš izteicās tā: *Šim rakstam vākti materiāli gadiem ilgi, kā arī no maz pazīstamiem avotiem. Par Rīgas senatni daudz rakstīts, bet vienreiz bija pienācis laiks daudzmaz aprakstīt “latvisko Rīgu”.* (1976.g. 11.jūnijā)

Šildes pēdējā grāmata veltīta Latvijas Sarkanā Krusta vēsturei: *Tādas vēstures mums vēl nebija. Rīgā publicēja tikai gadskārtējos pārskatus. Pirms Latvijas Sarkanā Krusta dibināšanas 1918.gada 20.novembrī pastāvēja kopš 1885.gada jau Jelgavas latviešu Sarkanā Krusta komiteja kā Krievijas Sarkanā Krusta sastāvdaļa. Tās ilggadīgais priekšnieks bija vēlākais Valsts prezidents Jānis Čakste. Iestrādāju savā manuskriptā tādus materiālus, ko līdz šim maz pazīst.*

Pētniecības darbs

Šilde bija ne tikai izturība un pacietība strādāt stundām ilgi bibliotēkās un archīvos, bet arī prasme atrast būtisko un līdz šim vēl neievēroto, to, ko citi palaiduši garām jeb vispār neapzinās. Savos ceļojumos Šilde izmanto katru izdevību apmeklēt bibliotēkas. Vairākās vēstulēs viņš stāsta par savu pētniecības darbu.

Ķīle 1969.g.: *Ķīlē pavadīju trīs ar pus nedēļas. Tā kā man bija jāizskata milzīgi "Valdības Vēstneša" un "Rigasche Rundschau" blāķi, tad bibliotēkas darbinieki mani aizsūtīja uz Tannenbergas magazīnu, Projensdorfer Strasse pašā galā, mežā. Tur tiešām viss bija pa ķērienam un ērti. Bez tam ikrītus peldējos jūrā. Sanāca 23 reizes.* (1969.g. 21.augustā)

Berne 1973.g.: *Divi dienas nostrādāju Bernes federālajā archīvā. Mūsu projektam ieguvu vērtīgas ziņas par Jāni Bērziņu-Ziemeli. Archīva direktors, kad viņš mani pie sevis ieaicināja, arī no savas puses "nolasīja" referātu par šo Bērziņu, padomju pirmo sūtni Šveicē. Šveices valdība par ģenerālstreika rīkošanu Šveicē Bērziņu ar vēl 35 citiem padomju diplomātiem izraidīja. Par to sarakstītas pat grāmatas.* (1973.g. 24.martā)

Berlīne 1974. un 1976.g.: *Cītīgi lasu laikraksta "Latvis" mikrofilmas, ikdienas, ieskaitot sestdienas, 3-5 stundas dienā. Tā kā atrodu daudz labu materiālu, tad lasīšana virzas palēnam uz priekšu. Bet, ir taču 12 gadi! (1923-1934).* (1974.g. 29.septembrī) *Biju piecas dienas Berlīnē, pie kam gandrīz visas šīs piecas dienas nosēdēju Valsts bibliotēkā, kas ir Prūsijas bibliotēkas mantiniece. Līdzīgi Helsinku universitātes bibliotēkai, te atrodama latviešu periodika. Uzdūros daudz "vitamīniem".* (1976.g. 29.aprīlī)

Helsinki 1984.g.: *No Helsinkiem atgriezies jau pirms nedēļas. Desmit dienas nosēdēju Universitātes bibliotēkā.* (1984.g. 1.septembrī)

Berlīne un Ženēva 1985.g.: *Šogad esmu jau astoto reizi Berlīnē. Kā parasts, sēžu daudz arī Prūšu bibliotēkā. Ritdien atgriezīšos mājā ar 220 fotokopijām. Arī no Ženēvas man izdevās atvest pāris labas neatkarības laiku grāmatas un kaudzi laikrakstu izgriezumumu no 1917.-1948.gadam.* (1985.g. 15.decembrī)

Pētniecības problēmas

Šilde intensīvi sekoja visam, kas saistīts ar Latvijas valsts un tautu likteņiem. Sevišķu vērību viņš piegriezta Rietumvalstu nostājai Baltijas valstu jautājumā. 1964.g., piemēram, viņš aizrādīja, ka Eiropas padomei ir vairāki atzinumi un ieteikumi Baltijas valstu vai

visu apspiesto Eiropas tautu jautājumā. Šinī sakarībā ir svarīga "Empfehlung 325", tā sauktais Linden-Bericht, Frau Marie-Antoinette von Lowzow'as ziņojums, Dokuments 1665 un citi. Faktiski visus šos aktus vajadzēja kādam jaunam juristam sakrāt un apvienot vienā sējumā. To apjoms nav nemaz tik mazs. (1964.g. 18. septembrī)

Zīmīgi, ka Šilde jūtas it kā atbildīgs arī par liktenīgo 1939.-1941. gadu notikumu dokumentāciju. 1940.g. Latvijas Telegrafa Aģentūras (LTA) dementējumu, viņš aizrāda, laikam neatradīsim oriģinālā. Būs jāiztiek ar tulkojumu. Mani pārsteidza, ka nekur nevar atrast arī Ribentropa-Molotova slepeno protokolu tulkojumu latviešu valodā. Izmeklējos Edgara Krieviņa, sūtņa Dr. Spekkes un citu memuāros, kā arī dažādos izdevumos. Atrodami tikai deskriptīvi apraksti, bet ne slepeno protokolu teksta tulkojums latviešu valodā. (1976.g. 11. aprīlī)

Šilde rūpīgi gatavoja savu līdzdalību konferencēs. Tas izriet no rindiņām, kuņas viņš rakstījis 1975.g. un 1986.g.: Jūs un mans draugs Gerutis vadīs to referātu sektoru, kur esmu aicināts runāt par Latvijas konstitucionālajām tiesībām. Savu referātu izstrādāju nevienu uz sava cienījamā profesora Kārļa Dišlera atziņām, bet arī uz to faktu pamata, kas man sakrājies pēdējo 12 gadu laikā. Mans galvenais uzdevums būs noskaidrot, cik lielā mērā izmantotas citas toreizējās satversmes, izstrādājot Latvijas republikas 1922.g. satversmi. Ne gluži bez nozīmes būs mani salīdzinājumi ar Igaunijas trim un Lietuvas divām satversmēm. Mēs, turpretim, kā vienīgā no Baltijas valstīm palikām pie vienas, proti, sākotnējās konstitūcijas. (1975.g. 6. maijā)

Savam eventuālajam referātam biju paredzējis šādu virsrakstu: Die Rolle der Russland-Letten bei der Sowjetisierung Lettlands. Kopš 15 gadiem esmu krājis ziņas par redzamākajiem latviešu tautības funkcionāriem, kas atsūtīti no Maskavas. Man sakrājušies 126 izgriezumi no "Cīņas", kur parādījās biografiskas ziņas par viņiem. Latvijas PSR Mazajā enciklopēdijā esmu uzdūries vēl citām ziņām. Netrūkst arī citu materiālu. 15 minūtēm man datu pietiek. Tas ļaus taisīt dažus slēdzienus. (1986.g. 22. janvārī)

Ieskatu autora darba laboratorijā dod viena 1982.g. vēstule: Es strādāju patlaban pie diviem rakstiem, kuři man jānodod Ķelnes universitātes Forschungsinstitut für Politische Wissenschaft und Europäische Fragen (profesors Dr. Hans-Peter Schwarz). Vācu valodā rakstīšana iet lēnāk un prasa lielāku piepūli, nekā ja tas būtu latviešu valodā. Man radušies daži jauni faktu noskaidrojumi. (1982.g. 5. maijā)

Nenogurstoši un ar pieredzi Šilde sekoja Latvijā iznākušai literā-

tūrai. Šilde ievēroja pavērsienus, kas potenciāli varēja vēstīt par jauniem strāvojumiem Latvijas komunistu aprindās: *No Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevumiem redzu, ka profesors Visvaris Millers un citi turienes juristi sākuši lietot jaunu un man nepazīstamu jēdzienu — "vistauta". Kas tas ir? Runa ir par Latviju, kādēļ jādūmā, ka ar to mēģināts kumulēt vienā nācijas jēdzienā krievis, latviešus, žīdus un citus. Agrāk dominēja "padomju tauta". Savienotajās republikās, varbūt, tagad nepieciešams teikt "vistauta". Kā ir Igaunijā?* (1989.g. 7.jūnijā)

Savu kolleģiālītāti un nesavtību Šilde apliecinājis sakarā ar pētīšanas projektu, kuŗu viņš 1970–tos gados bija veicis Ķīles universitātē. Viņš toreiz sagatavoja manuskriptu par latviešu lieliniekiem 1917.–1941.gg., bet tā kā universitāte administratīvu apsvērumu dēļ pārtrauca projekta financēšanu, rokraksts līdz publicēšanai nonāca. Šildem rūpēja vien pētījuma nobeigšana nevis autora ambīcijas. Tāda nepretenciozitāte reti sastopama zinātnieku vidū: *Ja vien Egilam (Levitam) būtu vēlēšanās manis uzsākto darbu turpināt, es to no sirds apsveiktu. No sākta gala neuzskatīju izstrādāto manuskripta daļu un savāktos materiālus par savu, bet Ķīles institūta īpašumu. Kolīdz vajadzība prasīs, Egilam un Tev visu nodošu. Starplaikā pienākuši daži papildinājumi, jo es vismaz pūlējos apzināt bibliografiju. Par latviešu lielinieku vadoņiem man ir ap 800 kartītes. Arī tās nodošu. Viņam noderēs arī mani reģistri (divas kļades). Ja Egils vai kāds cits manu projektu turpinās, šī persona lai figurē par nobeigtā darba autoru. Par iepriekš savāktajiem un apstrādātajiem materiāliem var tikai priekšvārdā teikt, ka izmantoti arī mani un Ķīles institūta materiāli. Ar to pietiek. Nav izslēgts, ka Egils vienu otru lielinieku un viņa darbību izvērtē citādi, nekā es to esmu darījis (piemēram par Eduardu Bērziņu un Vili Knoriņu). Viņam nav jāuztur spēkā mana versija. Noderēs tikai pats faktu materiāls. Interpretācijai jāpaliek vienās rokās.* (1983.g. 28.jūnijā)

Atbals

Taču Šildem, kā visiem autoriem, bija svarīgi, kā lasītāji uzņem viņa publikācijas: *Mana "Latvijas vēsture 1914–1940" ir recenzēta gandrīz no visiem latviešu trimdas laikrakstiem. Recenzenti gan nav liela kalibra vēsturnieki. Vienīgi Jirgens fon Hēns (Hehn) uzrakstīja plašu pārspriedumu "Zeitschrift für Ostforschung", 25.Jg., 1976, Heft 4, S. 669 – 675.* (1983.g. 28.jūnijā)

Daudz vēlāk viņš atzīmē: *Vispār esmu maz, gandrīz nemaz kritikas saņēmis no Rīgas par savām grāmatām. Profesors Strods man atsūtīja vienu Rīgas avīzi, kur divas lappuses pārņemtas no manas*

Pirmās republikas. Katram autoram tādas lietas patīk, arī man. (1990.g. 27.martā)

1990.g. Šilde satika atbraucēju no Rīgas: *Izrādas, ka arī viņš ir lasījis manu Latvijas vēsturi un Pasaules revolūcijas vārdā. Ievērojis dažus manus noskaidrojumus un ir labās domās par manu darbu.* (1990.g. 27.martā)

Fakts, ka Šildes grāmatas plaši pazīst Latvijā, nevar pārsteigt. Jau 1976.g.: *Caur Zviedriju izdevies iedabūt "Latvijas vēsture 1914–1940" sešus eksemplārus. Tātad šīs grāmatas autors un viņa darbs tur gluži svešs nebūs.* (1977.g. 15.jūnijā)

Grāmatu izdošana trimdas apstākļos nav viegla un prasa finančiālus upuļus gan no izdevēja, gan no autora. Šilde vairākkārt piešķīries šai problēmai: *Mūsu grāmatu apgādi nespēs turpmāk neko lielu izdot, jo jau tagad metieni grozas no 800–1000, kas izdevumus sadārdzina. Manas abas iepriekšējās grāmatas gan iespieda 1500 eksemplāros. Par laimi arī tsā laikā pārdeva, kādēļ Helmars Rudzītis iespiež labprāt arī jaunu grāmatu.* (1985.g. 10.maijā)

Financiālā puse

Viens brīvās zinātniskās darbības aspekts, par kuŗu retāk dzird, ir tās financiālā puse. Ieskatu šinī problēmatikā varam iegūt no dažām Šildes vēstulēm. Par 1965.g. Kopenhāģenas Imantas apgāda izdoto grāmatu "Bez tiesībām un brīvības" Šilde sniedz šādu informāciju: *Tā kā Imantas apgāds man toreiz nespēja maksāt honorāru, bet es vismaz gribēju atdabūt savus tehniskos izdevumus — kserokopijas, pārraksti, dažādi sūtījumu izdevumi, tad man piešķirtos 50 autora eksemplārus toreiz nodevu savam konventam, kas no manis tos atpirka par pašizmaksu. Tādēļ man pašam neatlika pāri citi autora eksemplāri, ko nodot draugiem un labvēļiem.* (1970.g. 25.februārī)

Līdzīga situācija radās ar Šildes 1976.g. kapitālā darba "Latvijas vēsture 1914–1940" tapšanu: *Patlaban strādāju pie kāda lielāka pētījuma par Latvijas vēsturi 1914.–1940.g. Prasīts vēl trīs gadus darba. "Daugavas" apgāds Stokholmā nevar maksāt honorāru. Sapratīsit, ka autoram šāds darbs arī nav viegls. Par savu braucienu uz Universitātes bibliotēku Helsinkos, ar piecu nedēļu uzturēšanos Helsinkos, izdevu 1600 vācu markas. Arī fotokopijas un braucieni maksā.* (1966.g. 2.februārī)

Taču Šilde pašreizējā turpina strādāt pie sava mūža darba. 1969.g. viņš izteicās šādi: *Jau sešus gadus esmu pats financējis savu prāvo pētījumu par Latvijas vēsturi 1914–1940. Tāpēc nevaru nodoties jaunam, atbildīgam darbam, kas mani vēl vairāk financiāli*

ruinētu. *Es ceru apmēram trīs mēnešu laikā pabeigt tikko minētās Latvijas vēstures rakstīšanu. Tad gribu iesaistīties vēl 2-3 gadus kādā maizes darbā, kam būtu nozīme arī manas vecuma pensijas lietā.* (1969.g. 11.oktobrī)

Bet grāmatas iznākšana autoram nozīmē gandarījumu: *“Daugavas” apgāds man nevarēja arī maksāt nekādu lielu honorāru, jo tāds ir trimdas apgādu liktenis. Bet manu grāmatu, cik var spriest, pārķ labi. Ne jau autors šinī gaidījumā ir svarīgākais, bet pats saturs par Latvijas neatkarības laiku.* (1976.g. 14.septembrī)

II Ādolfs Šilde kā politisks un sabiedrisks darbinieks

Blakus savam zinātniskam darbam Ādolfs Šilde bija plaši iesaistīts politiskā un sabiedriskā dzīvē. Viņu cienīja kā atbildīgu, efektīvu un uzņēmīgu līdzdarbinieku, kuŗš pēc savas dabas turklāt bija saviesīgs un jautrs. Tāpēc viņam uzticēja veselu virkni visdažādāko amatu.

Latvijas interešu pārstāvis

Viens no nozīmīgākiem amatiem bija Latvijas interešu pārstāvis pie Bonnas valdības, par kuŗu Šildi iecēla Latvijas sūtnis Vašingtonā 1980.g. Par šo darbību Šilde stāsta: *Kopš pagājušā gada man Dr.Dinberga uzdevumā jākārtu dažas lietas Bonnā un Berlīnē. Nekādus jaunus amata pienākumus savā vecumā nevēlējos uzņemt, tomēr mani pierunāja dažus gadus būt Latvijas interešu pārstāvim Vācijā. Esmu pa divi lāgiem bijis Bonnas ārlietu ministrijā (mani pieņēma Dr.Arnot'a kungs) un man iznākusi jau lielāka sarakstīšanās Latvijas pavalstniecības un pasēs lietās ar Bonnas iekšlietu ministriju. Viss līdz šim kārtojies gludi.* (1981.g. 20.maijā)

1982.g.: *Mums Rietumvācijā ir de facto stāvoklis. Kamēr nav atjaunotas diplomātiskās attiecības ar Vāciju, tikmēr Baltijas valstu pilnvarotiem interešu pārstāvjiem iespējams kontaktēt ārlietu ministriju tikai minētajā kapacitātē, tas ir, kā savu valstu interešu pārstāvjiem. Rietumvācija, kā Tu zini, respektē Latvijas pavalstniecību no nacionālās valdības laikiem, un mēs varam leģitimēties ar Latvijas pasi. Tāds pats stāvoklis ir daudzās citās rietumu zemēs.* (1982.g. 13.jūnijā)

Man iznāk diezgan daudz ko norauties ar oficiālo interešu pārstāvību. Esmu pieteicies Bonnas iekšlietu ministrijā, pārrunāt Latvijas pavalstniecības un pasu lietas. Pēc 37 gadiem zemākās vācu policijas iestādes netiek vairs gudras par stāvokli, kādēļ gribu pānākt jaunu cirkulāra izdošanu. (1982.g. 14.augustā)

1983.g.: 19.janvārī mani pieņēma audiencē valsts ministrs Dr. Alois Mertes. Atļāvos viņam celt priekšā trīs punktus:

1. Staļina-Hitlera pakta anulēšanu no vācu puses,
2. Baltijas valstu konsulatū ierīkošanu Bonnā,
3. latviešu, igauņu un lietuvju raidījumus no Deutsche Welle.

Punktā 1 un 3 man bija atbalsts, par punktu 2 Bonnas ārlietu ministrija vēl apsvērs iespējas (vienīgi liek apdomāties gaidāmās Maskavas šikānes). (1983.g. 24.janvārī)

Slepenā protokola "annulēšanas" jautājums, protams, tīri formāli nav vienkāršs, bet panāksim, laikam, kādu politisku norobežošanas Bonnas parlamentā vai no Bonnas valdības puses, ja vēl pēc marta Rietumvācijā valdīs pilsoniska valdība. (Sakarā ar 1983.g. Eiropas parlamenta lēmumu Baltijas valstu jautājumā) Dr. Otto fon Habsburgs man raksta, ka ar šo lēmumu nepietiek un valdības maz ko darīs, kādēļ viņš jau izstrādājis operatīvu plānu, kā nedot rietumu valdībām mieru. (1983.g. 27.janvārī)

Rūgts piedzīvojums Šildi sagaidīja Kanadas konsulatā Bonnā 1986.g.: Kad pirms nedēļas ierados Kanadas konsulatā Bonnā, lai dabūtu savā Latvijas pasē vīzu lidojumam uz Toronto, konsulārie ierēdņi atteicās man šinī dokumentā tādu iespiest. Nelīdzēja mani norādījumi, ka Kanada, līdzīgi ASV un citām zemēm, atzīst Baltijas valstis par eksistentām un Latvijai Kanadā vēl arvien ir konsulāti. Man diezgan strupī pateica, ka viņi Bonnā mūsu pasi neatzīst. Ziņoju par stāvokli Latvijas sūtniecībai Vašingtonā un mūsu goda konsulam Dr.Upeniekam Toronto, lūdzot no viņu puses sazināties ar Otavu. Es konsekventi palieku pie tā, ka leģitimējos ar Latvijas pasi. Taņī no Minsteres policijas pārvaldes iespiesta "Aufenthalts-genehmigung - unbefristet". Šaubos vai no Otavas līdz izbraukšanas brīdim atnāks kāds lēmums. Mēģināšu dabūt vīzu Kanadas ģenerālkonsulatā Rietumberlīnē, jo Bonnas ierēdņi vienkārši iespītejas un tiem nav attaisnojuma viņu aprobežotajai rīcībai. (1986.g. 22.septembrī)

Arī gadu vēlāk Šildem nācās cīnīties: Vakar biju Bonnas ārlietu ministrijā. Iesniedzu protestu pret vācu vēstniecības Stokholmā rīkojumu neatzīt Latvijas nacionālo pasi. Tādēļ atteica Latvijas pa-valstniekam Alfredam Stinkulam arī ieceļošanas vīzu Rietumvācijā. Kāda parodija! Vēl nesen man tāds pats farss bija jāpieredz ar Kanadas vīzu. Īstā vainīgā gan ir Bonnas iekšlietu ministrija, uz ku-ru Stokholmas vācu vēstniecība atsaucas. Sarunā ar Dr.Eberhardu Hejkenu (Heyken) (kas vada Padomju Savienības un Baltijas valstu referātu) panācu, ka lietu noskaidros tuvākajās dienās abi resori savā starpā. Dr.Hejkenu pazīstu jau kopš trim gadiem, kad viņš pārcēlās no Vašingtonas vēstniecības uz Bonnas ārlietu ministri-

ju. (1987.g. 9.janvārī)

Momentuzņēmumu Šildes politiskā darbībā 1989.g. sniedz šāda vēstule: *Pēc daudzajiem braucieniem maijā gribu tagad līdz rudenim dzīvot pa māju. Rītdien gan man jādodas uz Bonnu, kur ar mani grib iepazīties jaunais ārlietu ministrijas referāta vadītājs Padomju Savienības un Baltijas valstīm. EKMS (Europäische Konferenz für Menschenrechte und Selbstbestimmung) vadītāji grib savukārt apspriesties par divām baltiešu konferencēm, viena nacionālītāšu jautājumā Stokholmā, piedaloties profesoram Ermakoram (Ermacora) un Enno fon Lēvenšternam (Loewenstern), kā arī otra Rīgā. Kopš Dr.Geruša un Reizenberga nāves esmu dažām Bonnas instancēm visu trīs baltiešu pārstāvis. (1989.g. 20.jūnijā)*

Darbība sabiedriskā laukā

Šildes darbība sabiedriskā laukā bija daudzpusīga un raiba. Tas atspoguļojas mūsu sarakstē.

1964.g.: *Pagājušo nedēļu biju aizaicināts uz austrumprūšu 26. Heimatpolitisches Seminar Bad Pirmontā, kur runāju par Latvijas problēmām. Šo semināru, ieskaitot Bad Pirmontas "Ostheimu" vada Dīters Frīde, kas ir latviešu draugs. Viņš par tādu kļuvis Vorkutā, kur sēdējis kopā ar latviešu un igauņu pretestības kustības cīnītājiem. (1964.g. 31.martā)*

1966.g.: *Būdam Amerikā, tikos ar mūsu kopējo draugu Armīnu Rūsi un vēl dažiem kolēģām. Vienu dienu nosēdēju Kongresa bibliotēkā, kādu citu dienu Ņujorkas Public Library. Pēdējā man būtu derējis palikt vairākas nedēļas. Sešu nedēļu laikā man iznāca runāt 28 vietās. Viegli tas nebija. Visvairāk mani gan nokausēja cilvēku kņada, kas vienādi bija ap mani. (1966.g. 16.novembrī)*

1973.g.: *Pēdējās trīs nedēļas bija man gaužām smagas. Gravas kungs lika man braukt uz Ženēvu, kur notika PBLA (Pasaules brīvo latviešu apvienība) otrā akcija, sakarā ar Eiropas drošības konferenci. Pirms tam izstrādājām jaunu memorandu humanitārajos jautājumos, kā arī par kultūrālu sadarbību. Pēc svētkiem nosūtīšu Jums šo memorandu, kuŗā iestrādāts Bruno Kalniņa un manis formulētās prasības. Pati akcija bija rostīga, jo mēs (P.Reinhard, I. Freimanis un es) apmeklējām pāri par 20 rietumu delegācijas. Bez tam es kontaktēju presi. Mūs uzklaustja ar dzīvu interesi un mūsu memorandam pievērsa uzmanību. Sevišķi to var teikt par Holandes, Dānijas, Norvēģijas un arī Rietumvācijas delegāciju. Varbūt, ka Jūsu rokās būs jau nonākuši attiecīgie ziņojumi "Laikā". Atļāvāmie pielipināt pie latviešu istabas Tautu Savienības pilt (10.zālē)*

2 m platu plakātu ar Krievijas un Latvijas mierlīguma 2.panta svarīgākās daļas tekstu. To ievēroja Šveices lielā prese ("La Suisse", "Tribune de Genève") un par šo īpašo akciju ziņoja Šveices telegrafa aģentūra. (1973.g. 18.decembrī)

1975.g.: Aizvakar biju Nirnbergā, lai Cirndorfā bēgļu nometnē palīdzētu izcīnīt vienai latviešu ģimenei politiskā bēgļa statusu. Mans brauciens bija sekmīgs. Izrādījās, ka manu vārdu un kādreizējo darbību Augstā bēgļu komisāra uzdevumā tur vēl arvien pazīst. Tas vienkāršoja lietas kārtojumu. (1975.g. 9.janvārī)

Mēneša beigās man jāpiedalās LAK EC (Latvijas atjaunošanas komitejas Eiropas centrs) kopsēdē un 5.Eiropas latviešu kultūras darbinieku kongresā (ar referātu). Kā redzat, tad vieglas dienas man nav. Uz Stokholmu man šogad jābrauc jau trešo reizi. (1975.g. 12.septembrī)

1977.g.: Pirms nedēļas biju Stokholmā, jo mani aicināja prezidenta Jāņa Čakstes dzimta par runātāju piemiņas aktā, kāds notika Venner-Grena centrā, lai pieminētu Čakstes nāves dienu pirms 50 gadiem. Sarīkojums bija labi apmeklēts, satiku daudzus draugus, bet ar šo braucienu esmu kļuvis tuvs cilvēks kā prezidenta Čakstes, tā prezidenta Zemgaļa ģimenē. (1977.g. 28.aprīlī)

1984.g.: Eslingenā man bija jāpiedalās latviešu mācītāju konferencē ar referātu. Štutgartē nosēdēju trīs dienas Institut für Auslandsbeziehungen. Tur atradu ko vienreizēju. (1984.g. 14.maijā)

1985.g.: Stokholmā man bija jārunā Valsts svētku aktā. Klauštāju vidū bija 86 gadus vecais Bruno Kalniņš un 90 g. vecais profesors Eiche. Pāri par 250 dalībnieku. Sevišķu draudzību man parādīja sūtnis J.Tepfers, piedāvādams tu-brālības. Tikos ar vairākiem mūsu konfilistriem, kuŗu skaits Zviedrijā ir 22. (1985.g. 26.novembrī)

1986.g.: Apritēja 800 gadu svinības Romā. Katrā ziņā iespaidīgi. Jau zinātnieku konference pašķītra jaunas lappuses Latvijas un Igaunijas baznīcas vēsturē, bet kāpinājumu deva pāvesta rīkotā audience Vatikana Klemensa zālē, kā arī grandiozais dievkalpojums Sv.Pēterā katedrālē. Pāvests tanī bija ieaicinājis arī diplomātisko korpusu. Baznīcā bija ap 2000 dievlūdzejū, no tiem ap 500 latviešu. (1986.g. 7.jūlijā)

"Ādolfa Šildes vārds nesaraujami saistīts ar akadēmisko žurnālu *Universitas*," raksta Egils Levits. "1930.g. viņš ir viens no šī žurnāla dibinātājiem un līdz 1934.g. tā pirmais redaktors. 1954.g. viņš atjauno *Universitas* darbību trimdā, un atkal ir tā galvenais redaktors līdz pat 1980.g. Šis lielākais trimdas žurnāls ir vienīgais latviešu preses izdevums kā trimdā, tā Latvijā, kuŗš var lepoties ar nepārtrauktu darbību kopš neatkarības laika"⁽¹²⁾. Par savu redaktora darbu

Šilde 1976.g. stāsta: *Ņujorkā nostrādāju divi dienas pie "Universitātes" aplaušanas. Tagad iespīezām "U!" jaunā tehnikā. Man izdevās ar to visnotaļ iepazīties. Salikšana ir vienkārša. Man radās ieskats, ja es pats 4-6 nedēļas liktu sevi apmācīt, tad no manis varētu iznākt kompjuātera burtlicis.* (1976.g. 14.septembrī)

Kad latviešu trimdas dzīvē kaut kur rodas grūtības jeb pat krīzes situācijas, griežas pie Šildes un viņš neliedz savu palīdzību. Viņš reāģē operatīvi un bieži vien panāk problēmu atrisināšanu. Kā spilgts piemērs tam jāmin gadījums, kas stipri savīļņoja latviešu trimdas saimi: *Mums patlaban rodas grūtības ar Ministeres Latviešu ģimnaziju. Diseldorfas ministrijas nevien taupības, bet arī politisku iemeslu dēļ — vismaz tā liekas — mēģina ievadīt skolas likvidāciju.* (1982.g. 5.maijā)

Pēc astoņu gadu cīņas Ministeres Latviešu ģimnazijas lietā tagad Diseldorfā panākts mums labvēlīgs lēmums. Pievienoju ministrijas priekšlikumu, ko esam pirms trim dienām jau akceptējuši. Ir svarīgi, ka MLĢ ir "Ersatzschule" un nevis "Ergänzungsschule". Bilingvālo sistēmu latvieši no savas puses jau pagājušo gadu ieteica. Ar abituriju arī ceram tagad tikt galā. (1988.g. 26.augustā)

Ar pozitīvu rezultātu vaiņagojās arī Šildes centieni novērst žurnāla *Acta Baltica* likvidāciju. Citēju no 1989.g. vēstules: *Tikko iznācis "Acta Baltica" XXV./XXVI. sējums. Par to man sevišķs prieks, jo pirms divi gadiem daudz netrūka, ka Kēnigšteinas Institutum Balticum likvidē. Par gadagrāmatu toreiz arī vairs nedomāja. Man ar inženieri Ati Homku izdevās kritisko stāvokli novērst. Panācu arī, ka prāvestu Pēldu (Pöld) un citus igauņus visā akcijā iesaistīja. Vienu laiku man iznāca institūta padomē pārstāvēt nevien latviešus, bet arī igauņus.* (1989.g. 15.novembrī)

Izcili nopelni Šildem ir humanitārajā laukā. Kad Polijā 1981.g. pasludināja kara stāvokli, pacēlās bada rēģs. Visnotaļ organizēja pārtikas paciņu sūtīšanu. Šajā akcijā iesaistījās arī Latvijas Sarkanais Krusts, kuŗu no 1945.g. pārstāvēja Ādolfs Šilde. Viņš vāca adreses paciņu sūtīšanai un ziņoja man: *Visiem tiem desmit poļu zinātniekiem, kuŗu adreses Tu mums laipnā kārtā atsūtīji, palīdzības saiņi jau janvāra vidū nosūtīti. Katrs sainis ir 15 kg smags ar vērtīgām pārtikas vielām. Sūtījumi aizģāja individuāli (ne caur citām organizācijām) pa pastu.* (1982.g. 26.janvārī)

Latvijas Sarkanais Krusts mūsu sarakstē figurēja arī citā sakarībā. Pievedu izvilkumu no 1968.g. vēstules: *Jūsu 8.decembŗa vēstules beigu daļā ļautāts, kam kāds Jums zināms labvēlis varētu ko ziedot. Vistuvāk man stāv Latvijas Sarkanais Krusts, kas pie tam ir vienģģā organizācija, kas oficiāli līdzekļus nevāc. Mēs atbalstām no*

tiem nelielajiem līdzekļiem, kas mums ienāk no evaņģeliski-luterāņu draudzēm vai privātiem ziedotājiem: (1) deportēto un to ģimenes locekļu aprūpei, (2) latviešu kultūras darbiniekiem, (3) studentu stipendijām (pēc stingras apstākļu pārbaudes). (1968.g. 19.decembrī)

Humanitāra rakstura rūpes pavadīja Šilde līdz pat pēdējam viņa dzīves gadam: *Pēdējās nedēļas man pagājušas vienā steigā. Labu daļu no visa tagad paņēmu sakaru uzturēšanai ar Latviju. Turpinājas tikšanās ar dzimtenes organizāciju vadītājiem, kā arī kultūras darbiniekiem. Lai drusku saglābtu ārstniecības stāvokli, esmu uzņēmis kontaktu ar Vācu Sarkanā Krusta un Šveices Sarkanā Krusta ģenerālsekretāriātiem. Mūs sevišķi uztrauc milzīgā zīdaiņu un bērnu mirstība Latvijā (kamēr neatkarības laikā bija no 5 līdz 8 promilles, tad tagad pāri par 25 uz tūkstoši). (1989.g. 15.novembrī)*

Sirds lieta Šildem bija viņa "Fraternitas Lataviensis". 1976.g. viņš raksta: *Pirms pāris dienām atgriezos no Toronto. Atceļā pavadīju vēl divas dienas Ņujorkā. Lidoju caur Čīriči. Fraternitas Lataviensis 50 gadu jubileja bija plaša un spoža. Svētku aktā un ballē Toronto piedalījās katrā 300 dalībnieku. Seši mūsu konfilistri bija ieradušies pat no Austrālijas. No eksternām amatpersonām saņēmām daudz atzinības vārdu, pie tam patiesi domātas. (1976.g. 14.septembrī)*

Šim svinīgam notikumam Šilde bija sagatavojis piemiņas izdevumu: *Man visus pēdējos mēnešus daudz darba prasa Fraternitas Lataviensis 50 gadu vēstures rediģēšana un daudzie tehniskie darbi. Šai grāmatai ir 208 lappuses. Tā kā metiens ir mazs — tikai 400 eksemplāru, tad grāmata izmaksā dārgi, proti, \$40, ar piesūtišanu. (1977.g. 15.jūnijā)*

Mūsu konventa vēsture dod iespēju katram iepazīties ar mūsu saimes locekļiem, kaut portretu un īsbiografiju veidā. Esam vēl lielu naudu spiestuvei parādā. Man šī grāmata prasīja viena gada darbu, kaut arī ne no rīta līdz vakaram. (1977.g. 11.novembrī)

III Ādolfs Šilde kā laika biedrs

Dzīves ritms

Savu darba slodzi Šilde spēja veikt ieturot zināmu dienas ritmu un disciplīnu. Viņš cēlās agri no rīta, dzīvoja pieticīgi un atturējās no alkohola. Sakaru uzturēšanai ar līdzgaitniekiem plaši lietoja telefonu un pastu. Par savas sarakstes apjomu viņš dažreiz pats zobojās: *Pārbraucot mājās (no Toronto), atradu pilnu galdu ar vēstulēm un iespiedu darbiem. Tagad rokos kā kurmis caur šitiem kalniem.*

(1976.g. 14.septembrī) Kādā Ziemsvētku laikā viņš mani brīdināja: *Man nākamajās dienās jāatbild vai jāraksta apmēram 150 personām, sakarā ar svētkiem, kādēļ drošības dēļ jau tagad gribu Tev un Tavai ģimenei novēlēt Priecīgus Ziemsvētkus!* (1977.g. 18.decembrī) Bet 1982.g. nemiļīgas korespondences darbs viņu uz laiku noveda līdz allerģijai: *Ja rakstu šo vēstuli rokrakstā, tad tādēļ, ka esmu kļūvis allerģisks pret rakstāmmašīnām. Gadiem ilgi nav bijusi diena, kad pie tās neesmu sēdējis, un nu tas prasa jau piespiešanos.* (1982.g. 25.martā) Šīs rindiņas viņš rakstījis 75 gadu vecumā. Drīz pēc tam viņš lakoniski konstatē: *Pirms nedēļas piedalījies Internacionālas juristu komisijas sanāksmē Nirnbergā. Man vēl arvien nav brīvu svētdienu.* (1982.g. 13.jūnijā)

Jubileja un Tautas balva

Taču savu 80.dzimšanas dienu Ādolfs Šilde nosvinēja ar lielu sparū savas ģimenes vidū. Viņš apsveica ciemiņus ar dedzīgu uzrunu, daloties atmiņās un izklāstot pārdomas par Latvijas pagātni un nākotni. Atskatā uz šo jubileju viņš raksta: *Ieskaitot Tevi, no mūsu konventa pulcējās manā mājā septiņi krāsu brāļi. Vispār viesu skaits bija tuvu simtam. Brīnos, ka Minsteres vācu prese atrada par iespējamu savukārt mani pieminēt. Apmēram līdzīgs saturs lasāms kā "Westfälische Nachrichten", tā "Münstersche Zeitung". Šortī saņēmu vēl Evanģēliski-luteriskās baznīcas archibiskapa Lūša apsveikumu.* (1987.g. 25.maijā)

Tas viss viņu iepriecināja, tāpat kā Tautas balva, kuŗu Pasaules brīvo latviešu apvienība (PBLA) viņam piešķīra 1988.g. par viņa pašreizējā darbu Latvijas neatkarības atgūšanai. Raksturīgi, kādā veidā Šilde izlietojis šo augsto goda apbalvojumu: *Man piešķirto naudas balvu izmantoju savas lielās Latvijas vēstures iesūtīšanai Latvijā, līdz šim pa slepenajiem ceļiem. Bet, kā pārlicinājos, to jau arī citādi pazīst tie, kam to der pazīt.* (1988.g. 9.decembrī)

Uzskati par valstsvīriem

Savus uzskatus par Latvijas likteņgaitām un valstsvīriem Šilde izklāstījis savās grāmatās. Taču vēstulēs atklājas vēl dažas nianse un aspekti, kuŗus varbūt ir vērts darīt zināmus arī šī krājuma lasītājiem.

Grāmatas "Valstsvīri un demokrati" iznākšanu 1985.g. Šilde komentē šādi: *Ja nu esmu rakstījis par deviņiem Latvijas valstsvīriem, tad tādēļ, ka grāmatas apmēri neļāva pārsniegt 400 lappuses, un otrkārt, tikai par šiem deviņiem man bija vispilnīgākie materiāli.*

Viņu vidū nav Kārlis Ulmanis. Kā jau norādu priekšvārdā, tad par viņu izdotas daudz monografiju un viņš vispār vairāk par visiem pieminēts. Radies pat Ulmaņa kults. Manā izpratnē prezidentam Jānim Čakstem un Zigfrīdam Meierovicam daudz lielāki nopelni, vai līdzās pārējiem septiņiem varētu nostādīt puslīdz Ulmani, lai gan ikviena darbībai ir savas atšķirības. Bet, ja nu esmu devis priekšroku demokrātiem, tad Ulmanis tur tikai pa daļai iederētos (līdz 1934.g. 15.maijam, bet šis tas kritisks būtu sakāms arī par iepriekšējo laiku. (1986.g. 2.janvārī)

Tanī pašā vēstulē Šilde izsaka domas arī par sevi un saviem uzskatiem, kā arī savu attieksmi pret dažiem Latvijas valstsvīriem: *Man pašam vistuvāk stāvēja Zāmuēls un Bergs, trimdas laikā arī bīskaps Rancāns. Vislielākā pārestība mūsu neatkarības laiku vēsturē nodarīta Voldemāram Zāmuēlam, kas kopā ar Meierovicu panāca Latvijas neatkarības atzīšanu no Anglijas jau 1918.g. 23.oktobrī (11.novembrī to vēl rakstveidā atkārtoja). Kaut arī mani 1937.gadā neuzņēma advokātūrā, tad toreiz kā mans patrons figurēja Zāmuēls. Vēlāk viņš man atdāvināja savu talāru, ko gan biju spiests atstāt Rīgā. (1986.g. 2.janvārī)*

Papildus informācija, kuŗa nav iekļauta Zāmuēlam veltītā rakstā grāmatā "Valstsvīri un demokrāti" saistīta ar vācu okupācijas laiku. 1943.g. vairāki latviešu juristi sacerējuši un iesnieguši memorandumu vācu okupācijas iestādēm. Šis dokuments līdz šim bija noklusēts, uzsver Šilde un paskaidro: *Latviešu teksta laikam nemaz nav. Tas pats teksts ir divkārsā pārrakstījumā, viens gan ar nelielu papildinājumu sākuma un beigu daļā. Cik, un kas bija autori? To nevaru skaidri pateikt, bet šķiet, ka Voldemārs Zāmuēls un Tiesu palātas civildepartamenta priekšsēdis Teodors Zvejnieks. Iesniegums sagatavots 1943.g., laikam pēc Latviešu leģiona nodibināšanas. Vai Konstantīna un Mintauta Čakstes roka arī bija klāt, jāšaubās, jo viņi bija radikālāki, nekā šī teksta autori. Kā redzi, mūsu kolēģas bijuši vienādi modri un teikuši savu vārdu, tāpat kā tagad. (1989.g. 20.decembrī)*

Vācbaltieši

Šilde savā korespondencē vairākkārt pieskāries jautājumam par cittautiešiem Latvijā. Viņš izteicās arī par vācbaltiešiem. Atsūtot man fragmentus no 1988.g. Losandželosā publicētās L.Žagara grāmatas "Nesodītais noziegums" Šilde piebilst: *Rīgā viņš bija pazīstams kā Ļevs Žagars, kas pārstāvēja vidējo paaudzi Zvērināto advokātu padomē. Visi viņu pazina kā stingri konservatīvu. Žagars ir korporācijas Fratrnitas Lettica loceklis. Tevi viņa darbs var intere-*

sēt divējādi:

(1) viņš krasi norobežojas no prezidenta Kārļa Ulmaņa mizerablo veltījumu mūsu zemes vācu tautības kopībai: "Brauciet uz neatgriešanos" un neturēdams par piemērotu pateikties par darbu, ko Baltijas vācieši bija veltījuši Latvijai,

(2) viņš, līdzīgi mūsu sociāldemokrātiem, apzīmē 1934.g. 15.maija apvērsumu par noziegumu.

Kad Baltische Landsmannschaft lika man pirms trim gadiem runāt Hamburgā, mani slēdzieni sedzās ar Žagara 1.punktu. (1988.g. 25.aprīlī)

Dažus mēnešus pirms savas nāves Šilde raksta: *Vakar piedzīvoju lielu prieku saņemdams no Rīgas "Literatūras un Mākslas" šī gada 13.janvāra 2.numuru. Visas 16 lappuses veltītas atzinīgiem vārdiem Baltijas vāciešiem un viņu lomai Latvijā. Pirmo un galveno rakstu devis Stradiņš, bet arī citi raksti nozīmīgi. Arī Tu esi ticis pie vārda. Ar to jau puslīdz "oficiāli" ievadīts jauns kurss. Nebeidzu par to priecāties.* (1990.g. 23.janvārī)

Par šādu viņa nostāju liecina arī personīga rakstura vēstījums, kuŗu saņēmu 1973.g. Toreiz Šilde manu uzņemšanu korporācijā Fraternitas Lataviensis paziņoja ar šādiem vārdiem: *Uzskatu to par zīmīgu notikumu mūsu kopējās dzimtenes divu tautību harmoniskā saaugšanas procesā, kaut arī Jūs no savas puses esat pagaidām tikai pionieris. Nē, par pionieri tomēr būtu jāuzskata Jūsu tēvs. Kreizes, kad mūsu konventa un L!K!A! (Latvijas Korporāciju apvienība) saimē tika minēts Jūsu vārds, tanī pašā reizē visi spontāni un dziļā cieņā minēja senātora un profesora Augusta Lēbera vārdu. Un tā tas vismaz manā paaudzē paliks.* (1973.g. 25.decembrī)

Šilde atbalstīja arī centienus tuvināt Latviju un Vāciju. Kad viņš uzzināja, ka Latvijā savu darbību uzsākusi biedrība "Baltija-Vācija", viņš atzīmē tās vēsturisko kontekstu: *Par tādas tuvināšanās biedrības nodibināšanu sevišķi priecājos, jo man rūp tradicionālie mūsu tautas sakari ar Vāciju un vācu kultūru. 1941.gada rudenī izpūlējās ar līdzīgas biedrības dibināšanu, bet vācu okupācijas iestādes lika saprast, ka nekāda "tuvināšanās ārpus Ostlandes politikas" nav iespējama. Par iecerētās tuvināšanās biedrības priekšnieku toreiz izraudzījām Aleksandru Bērziņu, Slokas cellulozes fabrikas ģenerāldirektoru. Mūs ignorēja. Biju laimīgs, ka vismaz trimdā varējām nodibināt Baltische Gesellschaft in Deutschland. Tagad ar profesora Dr.Nollendorfa atbalstu mēģinām piedabūt Bonnu Goethe-Institūta ierīkošanai Rīgā, kaut pēc trīs vai vairāk gadiem. Vācu valoda Latvijā nedrīkst izzust.* (1989.g. 8.maijā)

Attiecības ar ebrejiem šajā gadsimtenī ir sāpīgs jautājums Latvijas vēsturē. Arī Ādolfs Šilde bija ierauts notikumu virpulī, kas tik liktenīgi skāra Latvijas ebrejus. Tā kā šis krājums veltīts trimdas posmam Šildes dzīvē, jāatrod atbilde uz jautājumu, kā viņš skatījās uz notikušo pēc 1945.gada.

Padomju Latvijas publikācijās Ādolfs Šilde apzīmēts par “zvēriska antisemitisma sludinātāju”⁽¹⁴⁾. Viņam pārmet, ka viņš savās pēckaŗa grāmatās “neko neraksta par tām dienām, kuŗās viņš bija notikumu centrā...”⁽¹⁵⁾. Pēc Ādolfa Šildes nāves līdzīgus apsūdzējumus atkārtoja Rīgas *Cīņa*⁽¹⁶⁾, *Horizonts*⁽¹⁷⁾ un *Edinstvo*⁽¹⁸⁾. Turpretī ASV profesors Andrievs Ezergailis 1991.g. domā, ka Šilde savus uzskatus par žīdiem mainījis “drusku, bet ne pilnīgi”, taču viņš nezina, vai Šilde par savu vācu laika publicistiku “pēc kaŗa kreņķējās”⁽¹⁹⁾.

Savās pēckaŗa publikācijās Ādolfs Šilde objektīvi iztirzājis ebreju jautājumus Latvijā. Tas attiecas, piemēram, uz nodaļu “Labā spārna ekstrēmisms” viņa Latvijas vēsturē⁽²⁰⁾ un uz aprakstu par 1941.g. represijām, kuŗu upuŗu skaitā bija arī žīdu tirgotāji⁽²¹⁾.

Uz šāda fona varētu interesēt, vai Šilde dod kādus pieturas punktus sarakstē ar mani. Uzskatāma, liekas, kāda 1985.g. vēstule: *Vienā dāņu avīzē nesen esmu apzīmēts par kāda fašistiska žurnāla šefredaktoru. Acīmredzot domāts “Universitas”, kaut gan jau kopš pieciem gadiem neesmu šī izdevuma redaktors. Ar šo atklājumu kreisajā dāņu avīzē nācis Neilands, laikam Padomju Latvijas “ārlietu ministrs”. Brīnos, ka jau kopš gadiem viņi nespēj neko tādu atrast, kas mani pa istam kompromitētu. Visbiežāk viņi nopūlas mani iztēlot par antisemītu vai hitlerieti, bet pat tur viņi nonāk pret-runās. Vismaz komūnistu acīs vēl arvien kaut kas esmu. Arī labi.* (1985.g. 3.septembrī)

Nozīmīgāka, tomēr, ir viena 1975.gadā rakstīta vēstule: *Kas attiecas uz “The Jews in Latvia”, tad, lasot rakstus par Latvijas valsts neatkarības laiku, rodas visdziļākās simpātijas pret mūsmāju žīdiem. Tā ir slavas dziesma Latvijas valstij (Lazersons, Michaeli, Godins). Kaut arī pret Vachtsmuta (Wachtsmuth) “Von deutscher Arbeit in Lettland” man neradās iebildumu, tad daudz objektīvāka man šķiet žīdu versija līdz 1934.gadam. Partīzes Nacionālajā bibliotēkā pirms 12 gadiem uzdūros “Yahadut Latvia”, kas izdota 1953.gadā Tel Avivā, bet tā bija žīdu rakstībā, kādēļ varēju apskatīt tikai ilustrācijas; arī tās imponēja, jo bieži pie Rīgas žīdu organizāciju sienām bija redzams atslēts Latvijas nacionālais karogs, bija redzams kā Raiņa, tā citu valstsvīru portreti.* (1975.g. 19.martā)

Šo citātu es izprotu tā, ka Šilde norobežojās no uzskatiem, kuŗus viņš pirms vairāk kā 30 gadiem publicējis vācu okupācijas laikā Latvijā. Mana interpretācija balstās uz personīgas sarunas, kuŗa notika kādus 10 gadus atpakaļ. Atceros viņa vārdus, ka viņš no sirds nožēlo to, ko viņš bija rakstījis par žīdiem vācu okupācijas laikā. Taču šo nožēlu Šilde nav pateicis atklātībā, kā to gaidījis Ezer-gailis un droši vien arī citi Latvijā un trimdā. Vienīgais, kas varētu attiekties uz agrāk paustiem uzskatiem, ir teikums, kas iespiests Šil-des atmiņās "Ardievas Rīgai". Tur mēs priekšvārdā lasām: "Laiku maiņā ne vienam vien mainījušies uzskati par vienu otru darbības veidu, kas sašķetinājušies ar aizraušanos nacionālajā nostājā. Au-tors to saka arī par sevi." (5.lpp.) Liekas, ka šie vārdi aptveŗ to, ko Šilde publicējis par ebrejiem vācu okupācijas laikā. Apstiprināju-mu tam atrodu vienā viņa 1989.g. vēstulē: *Nosūtot Tev savu atmiņu grāmatu, baidījos, ka Tev daudz kas tur nepatiks. Šīsdienas skatī-jumā man pašam šīs tas nepatīk, kur esmu bijis dzīves mutuli ie-rauts. Par memuāru rakstītājiem bieži teikts, ka tie pūlas nepatīka-mas lietas noklusēt un sevi parādīt labākā gaismā. Varu no savas puses teikt, ka grāmatas autors bijis patiess, vienalga, vai tas runā viņam par labu, vai sliktu.* (1989.g. 31.janvārī)

Pērkonkrusts

Ādolfs Šilde savā sarakstē arī pievērsies Pērkonkrustam. Iemesls tam bija vēsturnieka Edgara Andersona recenzija par Šildes "Lat-vijas vēsturi"⁽²²⁾. Andersons recenzijā min, ka Šilde autoritārā režī-ma laikā Latvijā piederējis organizācijai "Pērkonkrusts". Tas Šil-dem "nelikās gluži vietā". Tāpēc viņš personīgā vēstulē griezās pie Andersona. Šildes paskaidrojumi šinī vēstulē pelna ievērību: *Ja man kas Tavā recenzijā nelikās gluži vietā, tad tas bija par autora piederību Pērkonkrustam. Es pats sevi uzskatu par Arveda Berga politiskā virziena pārstāvi. Es kādu laiku vadīju Berga Nacionālās apvienības Akadēmisko sekciju. Bergs mani 1932.gadā iesaistīja Nacionālās apvienības centrālajā valdē. Tad savu galvu pacēla Pēr-konkrusts ar tā priekštecī. Bergs atzina, ka būtu labi, ja es piedalī-tos šīs organizācijas darbā kā novērotājs. Gustavs Celmiņš to lai-kam bija uzzinājis, kādēļ mani nelaida valdē (pat ne blakus organi-zācijās, kā "Tēvijas Sargā", "Dzimtenē" u.c.). Mani ieskaitīja ti-kai "P" 40 personu padomē, kuŗā vienīgi pašam Celmiņam bija teikšana; mūs saaicināja ceturtdienās tikai noklausīties viņa runas un aktuālos ziņojumus. Bez manis Bergs iesaistīja "P" organizāci-jā vēl inž. Žani Pērkonu. Man bija labs vārds Celmiņu ģimenē. Ar veco Celmiņu varējām atklāti pārrunāt arī Pērkonkrusta lietās, pret*

kuņām šim goda vīram bija savi iebildumi. Vecais Celmiņš vēl vairāk iebilda pret sava dēla Gustava rakstura piemērotību kādas lielas organizācijas vadībai. Tas izklausījās diezgan paradoksāli, bet vecais Celmiņš bija ievērojis to pašu, ko es, proti, ka Gustavs Celmiņš bija dēkainis. Viņam pietrūka vēl citu īpašību, ko no eventuāla valsts vīra varēja sagaidīt. Par to mēs vēl vācu okupācijas sākuma dienās bijām gluži vienās domās ar pulkvedi Veisu. Neviens no mums Gustava Celmiņa izcilo intelektu un patriotismu neapšaubījām, tikai daudz pietrūka rakstura kvalitātē. Kad es 1942.gadā tieši Celmiņa un viņa politiskā kursa dēļ aizgāju no "P", kur man tā kā tā nekas nebija vairs ko "novērot", man sekoja Evalds Andersons, Edmunds Puksis un vairāki seloņi. (1984.g. 9.jūnijā)

Pavadvēstulē man Šilde vēl piebilst: *Fakts, ka es pats sevi uzskatu par Arveda Berga politiskā virziena cilvēku, mani jau toreiz pietuvināja Dr.Paulam Štīmanam. Sestdienās pirku "Rigasche Rundschau" un priecājos par to kultūrālo toni, kas parādījās "R.R." ievadrakstos. Mani demokratiskie uzskati veidojušies jau tanī laikā.* (1984.g. 10.jūnijā)

Trešā atmoda

Šilde par sevi rakstījis, ka pieder "tai laimīgajai paaudzei, kas nonāca dzīves lielajā mutulī jau ar savām pirmajām skolas gaitām"(23). Bet tas nav viss. Viņš bija arī laimīgs, ka piedzīvoja Latvijas trešo atmodu un komunistiskā režīma sabrukumu. Viņš nomira 1990.g. 7.maijā, tas ir trīs dienas pēc tam, kad pieņēma deklarāciju par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu.

Ādolfa Šildes vēstulēs atrodas dažas aizkustinošas liecības tam, kā viņš dzīvojis līdz visiem drāmatiskajiem notikumiem dzimtenē — pārmaiņām, par kuņām viņš bija cīnījies visu savu mūžu. Daži piemēri.

1988.g.: *Stradiņš pārmet vecajam režīmam, ka tik ievērojams ķīmiķis kā profesors Dr.Mārtiņš Straumanis bija spiests bēgt no komunistiem. Visa Padomju Savienība esot ar to tikai zaudējusi. Mans svainis Straumanis bija pirms apmēram 30 gadiem gan ielūgts no Zinātņu akadēmijas Rīgā un nolasīja tur divus referātus. Atgriezoties no Rīgas, viņš toreiz bija tik iebaidīts, ka nenāca uz manām mājām, bet apmetās vienā Štutgartes viesnīcā. Pirms tam, trimdas sākuma gados, mēs dzīvojām Minchhauzenā pie Marburgas zem viena jumta. Pie tam trīs gadus no vietas. Viens vien brauciens uz Rīgu satrieca viņu galīgi. Tas toreiz. Ja nu viņš būtu dzīvs, tad tagad gan viņš atgrieztos no Rīgas smaidīdams.* (1988.g. 5.maijā)

1989.g.: *Daudzo Rīgas viesu pulkā, kas mani apciemoja, bija te-*

levīzijas "Labvakar" vīri. Man par lielu pārsteigumu redaktors Inkēns pūlējās izdabūt no manis interviju. Teicu, ka viņš izdarīs ar to sev tikai lāča pakalpojumu. Norādīju, ka neesmu no padomju pušes rehabilitēts. Neticu, ka mani tur vispār rehabilitēs. Neskatoties uz visu to, interviju no manis tomēr izspieda. Vienīgais jautājums, par kuŗu bija ar mieru runāt, bija deportācijas. Rīgas televīzija noraidīja šo interviju 19.martā. (1989.g. 11.aprīlī)

Šilde uzturēja ciešus sakarus ar Latvijas draugiem Polijā. Ar prieku viņš man ziņoja: *Varšavā martā nodibināta "Latvijas draugu apvienība"*. (1990.g. 25.aprīlī)

Jauniekaŗotā politiskā brīvība Austrumeiropā veicināja ne tikvien šādu iniciatīvu, bet atļāva arī atsegt vienu no ilgus gadus aizsargātiem noslēpumiem. Savās atmiņās Šilde stāsta, ka 1960.g. kāds čekas sūtnis viņam paziņojis Rīgā aizmuguriski piespiesto nāves sodu (342.-347.lpp.). Toreiz Šilde šo "neparasto viesi" no Latvijas savā grāmatā sauca par "Jāni". Tagad, 1989.gadā, bija pienācis laiks atklāt šī čekas sūtņa identitāti: *Tas bija Jānis Pujāts, kas ap 1955.gadu beidzis Stučkas universitātes juridisko fakultāti Rīgā. Viņa matrikulas nr. 33404. Bez tam viņš studēja Latvijas Mākslas akadēmijā un ir grāmatas "Latgales keramika" autors. Sarkanarmijā viņš ieguva virsleitnanta pakāpi. Kā pirms daŗiem mēnešiem rakstīja "Literatūra un Māksla", viņš miris.* (1989.g. 31.janvārī)

1990.g.: Šildes pēdējais dzīves gads sākās ar patīkamu vēsti. Viņš raksta: *Daudzajiem citiem pārsteigumiem, kuŗus nepārtraukti piedzīvojam, varu tagad pievienot vēl vienu. Apgāds "Zinātne" Rīgā nolēmis iespiest no jauna manu "Latvijas vēsture 1914-1940". Metiens: 50.000 eksemplāru.* (1990.g. 5.februārī)

Bet neskatoties uz dziļo prieku, kuŗu Ādolfs Šilde izjuta par radikālajām pārmaiņām dzimtenē, viņš apzinās, ka viņš atgriezies Rīgā nevar, kā pats izteicās tuviniekiem, kamēr okupācija vēl turpinās. Tas viņu droši vien skumdinājis. Šīs sāpes izskan ne tikvien atmiņu grāmatas titulā "Ardievas Rīgai", bet starp rindiņām salasāmas arī pēdējās vēstulēs, kuŗas es no viņa esmu saņēmis. Vienā no viņām rakstīts: *Redzu, ka esi tikko atgriezies no Rīgas. Tas nozīmē, ka varu Tevi tagad uzskatīt atkal par rīdzinieku. No Rīgas Tu nespēsi atrauties, un tam tā jābūt.* (1990.g. 27.martā). Daŗas nedēļas vēlāk viņš lūdz: *Gribētos vēl ko dzirdēt par Rīgu, par konventa lietām (Rīgā).* (1990.g. 25.aprīlī)

Ilgas jo skaidrāk atklājas vēstulē, kuŗu viņš uzrakstījis nedēļu pirms savas nāves: *Nu jau es drīzi jutīšos kā ar vienu kāju Rīgā. Tu, kā es redzu, esi jau ar abām kājām Rīgā. Tas labi.* (1990.g. 29.aprīlī) Šie vārdi apliecina Ādolfa Šildes dziļo dzimtenes mīlestību. Bet viņam bija lemts nomirt kā trimdiniekam.

VĒRES

- (1) Cimbulis, Gunars, Piemiņas vārdi mag.iur. Ādolfam Šildem, *Universitas* Nr. 65 (1990) 52.lpp.
- (2) –ris, Miris mag.iur. Ādolfs Šilde, *Brīvā Latvija*, 1990.g. 14.maijā, 1.lpp.
- (3) Ozols J., Ādolfs Šilde: Ardievas Rīgai, *Universitas* Nr.64 (1989) 73.–74.lpp.
- (4) Levits, Egils, Vēsturniekam Ādolfam Šildem 80 gadi, *Goda Prātam* Nr.44/61 (1987–1989) 27.–28.lpp.
- (5) –ris, Miris mag.iur. Ādolfs Šilde (2.vēre)
- (6) Grīns, E., Darbīgs septiņdesmitgadnieks, *Latvija*, 1977.g. 14.maijā.
- (7) Andrupis, Jānis, Ādolfa Šildes atstātais mantojums *Brīvā Latvija*, 1990.g. 28.maijā, 2. un 7.lpp.
- (8) Ozols (3.vēre)
- (9) Publicēts ar titulu: Bez tiesībām un brīvības, Kopenhāgena; Imanta, 1965, 436 lpp.
- (10) Ādolfa Šildes vēstules šeit un turpmāk apzīmētas vienīgi ar datumu
- (11) *Universitas* Nr.37 (200), 1976, 1.–13.lpp.
- (12) Levits (4.vēre)
- (13) Dokuments, piemēram, nav iekļauts krājumā: Latvijas Zinātņu akadēmija. Latvijas suverēnitātes ideja likteņgriežos. Vācu okupācijas laika dokumenti 1941–1945, Rīga, 1990, 200 lpp.
- (14) Silabriedis, J., Arklans, B., “Polītiskie bēgļi” bez maskas, Rīga, 1963, 29.lpp.
- (15) Avotiņš, E. et al., Kas ir Daugavas vanagi, Rīga, 1962, 100.lpp.
- (16) Straumītis, G., Atraduši “dižgaru”..., *Čīņa*, 1990.g. 1.septembrī
- (17) Falks, O., Rekviems slepkavām, *Horizonts*, 1990.g. augusts (Nr.8) 30.–31.lpp. Falks šinī rakstā polemizē ar P.Ducmani, kas ievietojis nekrologu par Ādolfu Šildi *Tēvzemes Avīzē* 1990.g. 17.maijā (Nr.20)
- (18) Ševčenko, E., Pamjati žertv genocida evrejskogo naroda v gody fašistskoj okupacii Latvii, *Edinstvo*, 1990.g. 26.novembrī–3.decembrī (Nr.41)
- (19) Ezergailis, Andrievs, Maikovskis, Latkovskis un kara noziegumu speciālists Ādolfs Šilde, *Neatkarīgā Čīņa*, 1991.g. 29.janvārī, 3.lpp.
- (20) Šilde, Ādolfs, Latvijas vēsture 1914–1940, Stokholmā, 1976, 562.–564.lpp.
- (21) Šilde, Ādolfs, Pasaules revolūcijas vārdā, Brooklyn, N.Y., 1983, 149.lpp., sal. 192.–202.lpp.
- (22) *Journal of Baltic Studies*, Vol. 14 (1983) 259.–260.lpp.
- (23) Ādolfs Šilde, grāmatā: Pašportreti, Teodora Zeltiņa redakcijā, 1965, 348.lpp.

Latvijas valsts ideja un problēmas

No valsts idejas līdz Latvijas valstij

Universitas, 1958.g. 5.nr.

Apzināšanās par tautu lika latviešiem un sevišķi tautas atmodas kustības vadoņiem nospraust nacionālus mērķus un aizstāvēt politiskas idejas, spieda biedroties un radīt interešu apvienības, lika izstrādāt savu viedokli, ko varam saukt par nacionālu ideoloģiju vai par nacionālu centienu iezīmētu politisku platformu.

Ar to vien, ka Kr.Valdemārs piesprauda savām durvīm vizītkarti ar demonstratīvu apzīmējumu "Latvietis", nacionālās ideoloģijas paudumam nepietika. Šis solis bija tikai izaicinājums politiskajiem pretiniekiem, tas bija cīņas pieteikums un vētras signāls. Nacionālā politika prasīja lielāku skaidrību, mērķu formulējumus, nepārprotamus pierādījumus pašu gribai un patstāvīgu rīkošanos.

Un tautas atmodas kustības darbinieki to deva.

Ar tautas atmodas kustību latviešu tauta atrada citu tautu vidū sev patstāvīgu vietu, un skatot šos notikumus vēsturiskā un sociāli politiskā aspektā, izkļuva no anonīmitātes.

Nacionāli un demokrātiski principi iezīmē latviešu sabiedriski politisko centienu sākumus

Jaunlatvieši, kā tautas atmodas darbiniekus apzīmēja pag. g.s. otrajā pusē to pretinieki, ievadīja latviešu nacionāli politisko emancipāciju. Tie kritiski novērtēja toreizējos sadzīves apstākļus, noraidīdami netaisnību agrārējās attiecībās, prasīdami ierobežojumus muižnieku landtāgu tiesībās un reformas tiesu iekārtā, mācību pārsniegšanu skolā dzimtajā valodā. Turklāt tie norādīja, kas panākams saimnieciskas neatkarības nodrošināšanai un savas kultūras celšanai.

Blakus nacionālas apziņas modināšanai, tautas atmodas darbinieki mērķtiecīgi orientējās rietumu virzienā, meklēdami paraugus angļu, vācu un franču sadzīves iekārtā, sasniegumos, un cildinot rietumu parlamentārismu. Tādā garā rakstīja Pēterburgas Avīzes (1862–65) un šo idejisko gultni vēlākie laikraksti vēl padziļināja. Tautas atmodas laikmeta vadoņi bija modri vērotāji. Kā noskaidrojais Kronvaldu Aša biografs Alfrēds Goba (Kopoti raksti I, 22), šis

dedzīgais tautisko centienu kopējs izmana vajadzību apmeklēt Prūsijas parlamenta sēdes.

Tautas atmodas laikmeta dziesminieki izvēlas daudziem saviem atdzejojumiem īru, vācu un čehu patriotisko dzeju, un tieši šī, blakus Ausekļa, Pumpura u.c. tā laika latviešu vārsēm, — kas izceļ spožā gaismā Latvijas senatni, brīvās latviešu ciltis un pauž ticību jaunam brīvības rītam, spēcīgi aizrauj latviešus un visas mūsu akadēmiskās paaudzes to vēlākajā mijā. Jau Ausekļa vārdos, — “kas rādījās mūžīgi miris, tas tautībā pacelties sāk”, jaužam paļāvību tautas nākotnei, un ne mazāk spēcīgi izskan: “Mēs mostamies uz jaunu, jauku dzīvi, mūs modināja laika gars.”

Aspīestības laika dzeja latviešiem stājās tā vietā, ko nevar pateikt politiskā deklarācijā vai programmā. Katru pārdrošāku mēģinājumu bez žēlastības nožņaudz cenzūra, jāuzdužas denunciācijām, darba liegšanai dzimtenē, izsūtīšanām. Bet dzeja ir tā, kas runā simbolos, kas rada vizijas, un galu galā panāk to pašu, ko iespētu vislabāk argumentētie raksti un pārspriedumi, sapulces un demonstrācijas. Auseklis, Pumpurs, Lautenbachs skata tēvzemi un brīvo senatni kā sakrālus jēdzienus, un tie tādēļ atrod jo paliekamāku vietu latviešu sirdīs un apziņā.

Tanī pašā laikā tautisko apziņu nostiprina un pārdrošas ieceres kaldina vakarnieki ģimnazijās un universitātēs. Šie vakarnieki iepazīstas ar Latvijas vēsturi, rakstniecību un valodu, krāj folkloru, apceļo dzimto zemi, uzsūkdami visu to, kas pieder pašai tautai. Tas ir priekšnoteikums pārējiem centieniem. Iekams nav šī garīgā kontakta ar tautu, nav iespējams dzīties tautiskā apziņā vēl tālāk. To sevišķi spilgti parāda dziesmu svētki, kas rada pirmo reizi latviešos spēka sajūtu. Šīs grandiozās patriotisma manifestācijas saliedē tautu un rada apņemšanos katrā dzīves solī turēties kopā. Dibinājas Rīgas Latviešu biedrība u.c. organizācijas, kas spontānajiem patriotisma uzliesmojumiem dziesmu svētkos dod paliekamāku izveidojumu un ievirzi. Tanī pašā laikā latvieši kļūst lieli avīžu un grāmatu lasītāji, un te rodas iespēja uzrunāt jau katru.

Kaut arī daudz no tā pieder latviešu kultūras vēsturei, ievērojama un neatņemama daļa šīs garīgās rosmes un sabiedrisko strāvājumu liekama tanī jomā, kas izveido un nostiprina tautas nacionālpolitiskos centienus un ideoloģiju. Šo mijiedarbību redzam uz ik soļa.

Pēterburgas Avīžu nozīmī latviešu tautā, jau dažu mēnešu laikā vācu mācītājs Šulcs Kurzemes mācītāju sinodē 1862.g. novērtē šādi: “Jaunlatvieši nodibinājuši naidīgu partiju un devuši tai sabiedrisko izpausmi Pēterburgas Avīzēs, kuŗu galvenā tendence ir pievērst vienkāršās tautas uzmanību pastāvošiem vai iedomātiem trūkumiem, ienest tautā neuzticību... Tauta uzticas šiem vadoņiem un ar

prieku apsvēc Pēterburgas Avīzes tāpēc, ka tās pauž tautas apslēptās cerības.”

Apmēram to pašu ziņo cara iekšlietu ministram Baltijas ģenerālgubernators Līvens, teikdams, ka Pēterburgas Avīzes, ko vadīja Kr.Barons, Juris Alunāns un Kr.Valdemārs, “rada nemieru iedzīvotāju vidū”.

Tautiskie centieni iegūst sevišķi spēcīgus impulsus, nodibinoties pirmajām latviešu korporācijām. Lettoņi pieprasa 1883.gadā Tērbatas šaržēto konventam nedziedāt kopējos svētkos “Deutsche Worte hör ich wieder...”. Kad pretēji šim pieprasījumam Tērbatas universitātes svētkos vācieši ārpus norunātās programmas sāka dziedāt šo dziesmu, kas aizkaļ latviešu nacionālo pašapziņu, Lettonias oldermanis Kārlis Irbe, vēlākais bīskaps, satina zaļ-zil-zelta karogu (sk. Album Lettonorum, XVII).

Ja latvieši pag. g.s. otrajā pusē konsekventi iebilst pret vācu aizbildnību un savu beztiesiskumu, tad te parādas skaidri politiski strāvājumi, cīņa par politiskām tiesībām, kas kļūst par etapu tālākajām nacionāli politiskām prasībām. Maskavas latviešu vakaros latviešu jaunā inteliģence neapmierinājas vairs ar latviešu valodas studijām un folkloras krāšanas jautājumiem, bet pārrunā “kā vest latviešu tautu pie labklājības un brīvības, kā raisīt feodālisma valģus, kā nokratīt svešu kungu aizbildniecību, kā izvairīties no to izmantošanas kāres”. (Sal. Kristapa Straumes nepublicētās piezīmes par Jāni Kreicbergu un viņa attiecībām ar Kr.Valdemāru, 18.lpp.).

Nevarēdami panākt pārmaiņas toreizējās politiskajās institūcijās, latvieši parāda vismaz politisku iniciatīvu, kas redzama kaut adreses pasniegšanas veidā Aleksandram II u.tml. Iniciatīva atrodas tik spējīgu vadoņu rokās, kā Krišjāņa Kalniņa, Lett. u.c. Līdz tam, runāt zemes iedzīvotāju vārdā, uzskatīja par savu privilēģiju vācu landtāgs. Latvieši iesniedz bez tam peticijas.

Pārāk maz vēl novērtēta latviešu namnieku cīņa dēļ tiesībām Rīgā, kas sākusies jau XVIII g.s. un turpinājas viscaur XIX gadsimtam. Tie atsaucās uz lībiešu pirmsdzimtības tiesībām un autochtono iedzīvotāju dabiskajām tiesībām. Šīs latviešu nacionālpolitiskās cīņas neatslābst un laiku pa laikam atbalsojas cara metropolē Pēterburgā.

Hernhūtisma ietekmē latviešu zemnieki jau pag. g.s. sākumā uzsāk prāvas pret saviem muižniekiem, par zemnieku sūdzībām zviedru ķēniņam XVII g.s. nemaz nerunājot. Īpaši pieminami būtu zemnieku nemieri.

Tautas atmodas laikmetam, kā redzam, ir sava priekšvēsture, kas iedīglī glabā latviešu cīņu par tiesībām.

Ja jautājam vēl, kādi mērķi un kādas izjūtas vadīja latviešu va-

doņus tautas atmodas laikmetā, tad šē sevišķi norādams uz nacionālas patstāvības gribu, sociālas taisnības sajūtu un demokrātisko principu.

Nacionālas patstāvības griba vienas paaudzes laikā, kuŗai bija laupītas jebkādas politiskas tiesības zemes pārstāvībā, nevarēja izpausties pārspīlētās prasībās, kas neatbilda toreizējām iespējām. Lieki jautāt, kur sameklējami pierādījumi tā laika centienos — iegūt savu valsti. Tik strauji šī attīstība nespēja iet. Zīmīgi, ka tas pats Juris Māters, kas pārmeta Rīgas Latviešu biedrības vadītājiem tautisku pieticību, spiests kādā citā gadījumā iebilst pret tiem, “kas dzenas pakaļ raibiem tauriņiem”.

Tanī laikā dominē nacionāla romantika un nojauzamas politiskas vēlmes, ne pārdroši radikālas prasības, jo tautas atmodas sākumā ir tā, kā to lasām RLB 60 gadu jubilejas aprakstā, ka “70-tajos gados politiku vajadzēja kopt, politiku nemaz vārdā neminot”.

Tri praktiskas iespējas, ievingrināties savu lietu patstāvīgā kārtošanā, pašķīra 1866.g. pagastu pašvaldības reforma. Pagasta valdes un pagasta tiesas atbrīvojās no muižām. Ar 1866.g. izvēl latviešu pagasta vecākos. Tiem ir palīgi un pagasta vietnieki. Likums piešķir šīm lauku pašvaldībām, kas pāriet latviešu rokās, ievērojamu lomu. Tā ir pirmā demokrātijas skola latviešiem, jo pašvaldība ir taču tautvaldības pirmā instance. Un latvieši ar sekmēm sāk kārtot savus likteņus. Tas vairo latviešu pašapziņu un liek sevi apzināties ne gluži vairs par vadāmiem, bet savā tuvākajā apkārtņē par zināmu noteicēju, kaut arī tikai saimnieciskajās un pagasta tiesas lietās.

Tanī pašā laikā Kr.Valdemārs u.c. latviešu vadoņi mudināt mudinā stiprināt saimniecisko labklājību. Tie apzinājas, ka ar to latvieši izkaņos savas tiesības drīzāk, nekā cīnoties tikai par kailām tiesībām. Ka šis reālpolitiskais apsvērumš bijis pareizs, redzams no nemiera, kas pieaug Rīgas rātē. Latviešu skaitliskais pieaugums Rīgā un citās pilsētās, apvienots ar turības pieaugšanu, rada t.s. Rīgas tēviem raizes, un tie spēj noturēt savas pozīcijas tikai mākslotiem līdzekļiem, ar pilsētas statūtu, liela mantas cenza prasīšanu vēlēšanās, cunftēm u.tml.

Savas saimnieciskas turības pacelšanā latvieši neiet konservatīvus ceļus, kādus iestaigājuši citi. Nevien Kr.Valdemārs ir tas, kas izstrādā latviešiem savu saimniecisku programmu, mudinādams izmantot vācu un krievu valdītāja slāņa novārtā atstāto jūrniecību, bet — kolīdz latviešu zemnieki iepērk savā īpašumā viensētas, tie groza lauksaimniecības struktūru, pievēršdamies lopkopībai kā vispiemērotākai un ienesīgākai Latvijas lauksaimniecības nozarei.

Tas viss kopā rada spēcīgu bazi latviešu nacionālajai politikai, kuŗā apvienojas patstāvīgi meklējumi kultūrā, izglītības veicināša-

nā, saimnieciskajā dzīvē un sociāli politisku attiecību kārtošanā. Tā nav vairs fragmentāra nacionāla politika, bet sāk aptvert visas svarīgākās nacionālās politikas būtiskās sastāvdaļas un nostiprina latviešu patstāvības gribu. Te ierok stabīlus robežstabus latviešu nacionālajiem centieniem un tālākajai politiskai ideoloģijai, kas spēj jau iezīmēt kontūras Latvijas autonomijai un Latvijas valstij.

Agrīnie Latvijas autonomijas centieni

Ja jau agrākajos gadsimtos latviešos nomanāmas brīvības ilgas un tautas atmodas kustībā tās rod strauju kāpinājumu, tad pag. gadsimtā pēdējā gadu desmitā šīs brīvības tieksmes un sociāli nacionālo attiecību noskaidrojums izraisa jau krietnu saspīlējumu.

No vienas puses tā ir Jaunā strāva, kas asina politisko intelektu, no otras puses agrāk uzsāktie nacionālie centieni meklē jaunu piepildījumu. Pārāk vienpusīgs ir nostādījums, it kā Jaunā strāva būtu norakstāma vienīgi marksisma dēļ. Progresīvākas idejas, ko iepludināja mūsu zemē Jaunā strāva, izprata un atbalstīja sākuma posmā arī daļa latviešu pilsoņu. Tādēļ Jaunajā strāvā izmanām nacionālu noskaņojumu un rodam tādus elementus, kas marksismam būtībā nav pieņemams. Marksistiem nav tēvijas, tie cīnās par pasaules proletāriāta ideju. Jaunajā strāvā turpretim iebiedrojās arī latvieši, kam Latvija bija mīļa, kas tieši par to cīnījās.

Jaunās strāvas nopelns ir tas, ka tā pieradināja latviešus vairāk politiski domāt, radīja mūsu tautā politisku dināmismu un lielāku izpratni par tām politiskajām idejām, kādas valdīja Rietumeiropā.

Tā panāca gan arī šķiru diferencēšanos, kādas tautas atmodas laikmetā nebija, jo tautas atmoda vienoja visus latviešus. Bet, šāda diferencēšanās bija neizbēgama, bija laika un sadzīves apstākļu diktēta.

Kā teikts, ir pārāk vienpusīgi izcelt Jaunās strāvas nozīmi latviešu sadzīvēs gadsimtu mijā. Ievērojamu rosību turpināja parādīt tie slāņi, kuŗus parasts saukt par pilsoņiem. Tie nepiekāpīgi cīnās par latviešu tautas tiesībām un izmanto to labā demokratisku koncepciju, kuŗai toreizējā vispārējā politiskajā konstellācijā trūkst labvēlīgas apkārtnes.

Visai zīmīga ir zv.adv. Jāņa Kreicberga, Frat. Letticās fil! dibinātāja, runa Liepājas Annas baznīcas iesvētīšanas dienā Liepājas rātsnamā pirms apm. sešdesmit gadiem. Kad draudzes vācu pārstāvji uzaicina Kreicbergu kā ievērojamāko latviešu pārstāvi šinī Kurzemes pilsētā teikt runu, viņš par spīti rīkotāju gribai nerunā vāciski, bet latviešu valodā, un starp citu, saka: "Vai būtu netaisnīga prasība, lai arī Jūs pilnīgi prastu mūsu dzimtās zemes iedzīvotāju vairā-

kuma, t.i. latviešu valodu. **Demokratijas principiem** ilgi pretoties neizdosies. Viņu uzvara ir sociālas taisnības uzvara. Līdzīgas tiesības, līdzīgi pienākumi ikvienai tautai. Jāatrod, jāmeklē kāds modus vivendi. Tautu starpā, kas vienlīdzīgi veicina viņu savstarpējo saprašanos, savstarpēju cieņu, ne cīņu, un līdz ar to sadarbību visas zemes uzplaukšanai un uzriedēšanai.” (Sk. Kr.Straumes piezīmes, 36).

Šinīs nedaudzajos vārdos izteiktas vairākas konstruktīvas domas, pausti pašapzinīgi un reizē toleranti politiski uzskati, pateikts, kaut lapidārā veidā, jau kas programmatisks. Ieteicams šīs runas daļu salīdzināt ar Tautas padomes 1918.g. 18.novembrī pasludināto politisko platformu tanī daļā, kur runāts par tiesību nodrošināšanu mazākuma tautībām.

Kamēr latviešu ideologs te parāda valstisku etosu, tikmēr vācu pārstāvji, kuŗu vidū ir šīs tautības inteliģences zieds, zina tikai teikt, ka “rātsnama zāle pēc šīs runas jādezinficējot”. Pēc 1918.gada turpretim vācu minoritāte stingri pastāvējusi uz vienlīdzību tiesībās, mazākuma tiesību aizsardzību un sadarbību. To, ko vācu kārtu pārstāvība nedeva vairākuma tautībai, to latvieši, dibinot savu valsti, nodrošināja visām mazākuma tautībām. Deklaratīvi tas no latviešu puses, kā stingri ievērojams princips, pasludināts ar Kreicberga muti jau pirms 1900.gada.

Tanī laikā latviešu tiesībnieki publicē latviešu presē rakstus par Šveices kantonālo sistēmu un angļu parlamentārām un konstitucionālajām tiesībām. Kādēļ? Vai tikai, lai informētu, kāda sadzīves iekārta valda citur, vai arī — lai iesakņotos latviešos jēdziens par valsts tiesību izpratni vispār, par demokrātiju un konstitucionālām tiesībām.

Latvieši sāk izrādīt tikdaudz izpratnes Baltijas dzīves apstākļu jautājumos, ka Vidzemes gubernātors rada īpašu komisiju zemkopju vajadzību apspriešanai un likumprojekta “par pagasta pašvaldību reorganizāciju” izstrādāšanai, kuŗā no latviešu puses 1902–1906 pieaicina Andreju Stērsti, Jēkabu Lautenbachu un Fridrichu Grosvaldu, kas visi ir lettoņi. Pēdējais no 1901.g. ir bez tam Rīgas pilsētas domnieks un vēlāk Rīgas pilsētas valdes loceklis.

Par Lautenbachu vēl jāatceras, ka viņu 1867.g. vajāja kā “jaunlatvieti”, spiežot kādu laiku izstāties no ģimnazijas. Bet, bez viņa korporāciju rindās vēl krietna tiesa šādu jaunlatviešu, kuŗus viņu kopto tautisko centienu dēļ vajāja.

Šī gadsimta sākums nāk ar brāzmainu rosmi politiskajās cīņās. Jau pirms 1905./06.g. revolūcijas rodas politisku uzskatu nogrupējumi un pirmās latviešu partijas, kas cilā Latvijas autonomijas projektus. 1904.gada jūnijā Rīgā notiek slepena apspriede ar redzamu

latviešu kultūras darbinieku piedalīšanos, kuŗā prasa Krievijas satversmes sapulces sasaukšanu, kas lemtu par demokrātiski federālu republiku radīšanu, tādu paredzot arī Latvijai. 1905.g. parādas proklamācija, kuŗā latviešu revolūcionāri protestē kā pret vācu baronu virskundzību, tā pret cara patvaldību un krievu "činavniekiem".

1905.g. notikumi spēcīgi atbalsojās latviešu korporācijās. Lettonia deklarēja, ka "katram Š!K! loceklim neapšaubāmi pieder pilnīga politisku uzskatu brīvība". Lettoņi turklāt protestēja pret vācu korporantu darbošanos "Selbstschutz'ā", kas vērsās lielāko tiesu pret latviešu revolūcionāriem. Lettonias rezolūtā nostāja pret Tērbatas Š!K! noveda pie tās izslēgšanas no tā. (Sk. Album Lettonorum, XX). Lettoņu albumā vēl lasām: "Lettonias konventa dzīvoklī 1905.g. 25.oktobrī bija sapulcējušies gandrīz visi lettoņi, lai sagaidītu seniora atgriešanos no Š!K! sēdes. Kad seniors atvēra konv. zāles durvis un paziņoja Š!K! lēmumu, neparasts jūtu vilnis pamodās visu mūsu sirdīs. Kā 17.oktobrī (1905.), pēc Krievijas ķeizara manifesta izziņošanas, lettoņi līksmi uzvilka savu karogu un vakarā sapulcējušies, lai pārrunātu jauninājumus politikā, illūminēja konventa dzīvokli, — tā arī tagad, pēc seniora vārdiem, lettoņi ar paciltību un paļaušanos uz latvju tautu un sevi nodziedāja mag.cant. A.Kvieša nodirīgēto dziesmu. Karoga kārtī uzvijās zaļ-zil-zelta karogs."

Izdarot vēlēšanas uz Krievijas valsts domi, 1.domē ievēlēja sešus latviešus, to vidū 2 latviešu korporāciju locekļus, — Fr.Grosvaldu, Lett. un J.Kreicbergu, Frat.Lett. Iziedami šoreiz vienlīdzīgā cīņā ar latviešiem, vācu valdītājs slānis šinī domē neiedabūja nevienu pārstāvi.

Jānis Kreicbergs saka Krievijas 1.valsts domē nozīmīgu runu, uzsvērdams: "Pirmoreiz atskan krievu tautas priekšā ar manu muti, tieši, bez svešas starpniecības, latviešu zemnieka runa, kas ar 17.oktobra manifestu galīgi izrauts no vācu muižniecības gadsimtu ilgas un sīkstas aizbildnības. Es ceru, ka latvieša zemnieka balss nepaliks saucēja balss tuksnesī, kāda tā bija līdz pēdējam laikam." Tālākajā savā runas daļā Kreicbergs polemizē ar vācu kārtas pārstāvjiem un prasa steidzīgu zemes agrāro apstākļu izkārtojumu.

Arī nākamajās domēs latviešu pārstāvji turpina enerģiski prasīt sadzīves apstākļu pārkārtojumu Baltijā, domādami ar to sevišķi Latviju.

Tā bija visredzamākā cīņas arēna, kuŗā izgāja latviešu politiķi, un parlamentārisma priekšskola neatkarības laikam, kas deva iešanu valsts darbā.

Ar 1906.g. pulciņš latviešu politisku darbinieku, ar Arvēdu Ber-

gu, Fridrichu Albertu, Voldemāru Zāmuēli priekšgalā iestājās krievu konstitucionāli demokratiskajā partijā, izveidodami pie tās latviešu sekciju. Šie visi ir lettoņi un vīri, kuŗiem politiskajā darbā izcila nozīme. Šis pilsoniskais novirziens rāda latviešu organizētu darbību partijā, kaut svešā aizsegā, līdzās tām nelegālajām latviešu sociālistu (vairāki nogrupējumi) partijām, kas savos centienos neignorēja latviešu īpatos politiskos centienus. Tie kulminēja Latvijas autonomijas prasībā.

Latviešu laikraksti jau no pag. g.s. otrās puses apzīmēja sevi par politiskiem laikrakstiem. Tādēļ izklausās tīri dīvaini, ka pēdējos gadu desmitos latviešu prese no šāda apzīmējuma vairījusies.

Māc.Juris Rozēns, Lett., izdodams 1905.g. savu laikrakstu Ap-skats, dod šim laikrakstam pat savu idejisko platformu, starp citu norādīdams, ka šis izdevums "centīsies piegriezt vērību **pašvaldības** gara attīstīšanai, lai būtu sagatavoti, ja valdība mums kādreiz dotu plašākas pašvaldības iestādes un tiesības..."

Un līdztekus šiem uzsvērti politiskajiem centieniem, plašas latviešu aprindas netaupa pūles latviešu saimnieciskas labklājības celšanai. J.Bisenieks, Sel. u.c. izveido latviešu lauksaimnieku centrālas organizācijas, dibina krājiskas un bankas. Vilis Olavs, Tal.fil! dibinātājs, bez apbrīnojamas rosības kultūras laukā un avīžniecībā, dibina tirdzniecības skolu meitenēm, sekmēdams sieviešu emancipācijas vajadzību. Jau minētais Bisenieks rūpējas par lauksaimnieciskas izglītības izplatīšanu Latgalē, iespiedzams kā pirmais laikrakstus latīņu burtiem, lai tie būtu lasāmi arī Latgales latviešiem.

Kā no šīs puses, tā no redzamāko Latgales latviešu puses (Francis Trasuns) notiek atsevišķo novadu latviešu integrācija. Arī šeit skaidri parādas latviešu pašu politiskā iniciatīva, kas Baltijas valdītājas kārtas politisko konceptu ignorē.

Plaši pašdarbības pasākumi izveidojas ap Rīgas Latviešu biedrību, Jelgavas Latviešu biedrību un citām organizācijām, kas pārņem visu latviešu sabiedriskās dzīves vadību, iegūstot lielu ietekmi tautā.

Pirmajā pasaules karā rodas lēmums par Latvijas valsti

Latviešu organizāciju iespaids pieaug tik lielā mērā, ka tās ir latviešu likteņa kārtotājas 1915. un vēlākajos gados, kad latviešu ierosmē dibinājas latviešu strēlnieku pulki, kad plašajām bēgļu masām, kas atstāj Latviju, nepieciešams savs centrs, un kad jādod jauni formulējumi latviešu politiskās dzīves norisēm.

Svarīgs ir lēmums iziet zem saviem karogiem, kas notiek ar strēlnieku pulku dibināšanu. Tas sakāpina visaugstākajā mērā nevien patriotisma bangojumu, bet dod vaļu jau riskantām politiskām

spekulācijām šī vārda labākajā nozīmē. Polītiskais saprāts neliek ar polītiskām prasībām steigties un pārsteigties. Latviešu polītiskajiem vadoņiem liekas neapšaubāmi, ka krievu valdībai kaŗa beigās būs jāizpērk šī obligācija. Vācu iespaids kaŗa laikā pie cara galma mazinājies, ko veikli izmanto latviešu pārstāvji, meklēdami tur sakarus. Viens no tiem ir māc. Jānis Sanders, Lett., kam rodas iespēja atrast pieeju caram. Strēlnieku panākumi kaujās ir tik lieli, ka tie paši par sevi līdzina ceļu, atstājot iekrātu kapitālu Latvijas vārdam vēlākajām, izšķirīgajām dienām, kad Antantes valstīm izšķīrāms Latvijas valsts liktenis.

Milzu iespaids rodas Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomitejai, kuŗas priekšgalā nostājas Vilis Olavs, Arvēds Bergs un Jānis Čakste. Laika biedru liecībās atrodams apgalvojums, ka doma par patstāvīgu Latvijas valsti dzimusi Latviešu bēgļu apg. centrālkomitejā. Arī vēlākā notikumu attīstība rāda, ka dzīvāku atbalsi valsts idejai parāda latviešu bēgļi dažādos Krievijas centros, kā pašā dzimtenē.*)

Krievijas februāŗa revolūcija ar tās liberālo valdību rada jaunu situāciju. Kaut gan Kerenskis izturas pret nekrievu tautu patstāvības tieksmēm nelabvēlīgi, rodas pirmie drošsirdīgie latvieši, kas paceļ Latvijas autonomijas prasību un izmanto ASV prezidenta Vilsona tēzes par tautu pašnoteikšanos. 1917.g. 25. un 26.martā Valmierā notiek latviešu kongress, kas prasa Latvijas autonomiju, kas ietverta gan vēl formulā: "Brīvā Latvija, brīvā Krievijā!" Šī prasība atbalsojas visā neokupētajā zemes daļā. 28.martā Rīgā redzami karogi, uz kuŗiem lasāms: "Lai dzīvo Latvijas autonomija!" (Sk. Dr. Wilhelm Lieven, Das rote Russland, 17.lpp.)

"Bez tūlītējas autonomijas Latvijas republikai, ko sastādītu Vidzeme, Kurzeme un Vitebskas guberņa, dzird prasām baznīcas šķiršanu no valsts, savu latviešu armiju un kaŗa turpināšanu līdz Kurzemes atbrīvošanai" (turpat). Savā dienas grāmatā, 29.martā, Dr.Līvens atzīmē lielu latviešu rosību polītisku rezolūciju pieņemšanā. Viņš norāda arī uz pretišķībām latviešu partijās un sabiedrībā.

Tas tiesa. Strēlnieku pulkos sāk parādīties boļševiku aģitatori, kuŗus vēl vietumis apklusina strēlnieku virsnieki, bet, kad no Sibīrijas izsūtījuma vietām sāk atgriesties rūdīti revolūcionāri un dogmatiski marksisti, kam nerūp Latvijas valsts ideja, bet tikai marksistu doktrīna, stāvoklis pasliktinājas. Nodibinājas Iskolastrels, latviešu strēlnieku izpildkomiteja, kas atbalsta boļševismu. Tās demagoģiskai aģitācijai stājas ceļā Latvju kareivju nacionālā savienība, kuŗas priekšgalā nostājas Aleksandrs Plensners, Lett., Edgars Rempe, Frat.Lett. u.c. nacionālie virsnieki. Ar pulkv.Kalniņa un Goppera atļauju notiek nacionālo virsnieku delegātu sapulces. Tās pieņem

rezolūciju par Latvijas demokratiskas iekārtas nodibināšanu, latviešu nacionāli kultūrālu mērķu īstenošanu un sakaru uzturēšanu ar latviešu kaņavīriem krievu pulkos. Uz šo lēmumu pamata 1917.g. 5.aug. nodibinājas jau minētā Latvju kareivju nac.sav., kuŗas loma šinī vēsturiskajā laikā vēl nav pietiekami izcelta. Šī cīņas organizācija izdeva laikrakstu Laika Vēstis. Tā izplatīja uzsaukumu, kuŗā teikts: "Ir jānodrošina tautas brīvas pastāvēšanas un attīstības tiesības, jāatsvabina viņa no politiskiem spaidiem un ierobežojumiem, ir jāiegūst Latvijas neatkarība, lai par Latvijas dzīves izveidošanu lemj tā pati." (Sal. Latviešu Konv. vārdn. XI, 21617-21621 un LE 1419-1420.)

Cīņai pret boļševismu ievērojama loma bija bez tam pulkv. Fr. Brieža izveidotai latviešu nacionālo virsnieku pagrīdes organizācijai, kuŗā iesaistījās latviešu korporācijas locekļi.

Firsts Līvens savā dienas grāmatā 1917.g. 30.apr. atzīmē, ka Rīgā bijusi manāma sagatavošanās pasludināt Latviju kā nacionālu valsti jau 1.maijā. "Katrā ziņā latvieši jūtas pilnā mērā kā kungi šinī zemē, visu citu tautu piederīgie, ieskaitot krievus, var būt vēl laimīgi, ka tos vēl vispār cieš šinī svētītā Latvijā (Līvens, iepr. min. gr. 35.lpp.).

1917.g. 12.augustā Rīgas pilī sanāca ar Vidzemes zemes padomes un Rīgas sab. organizāciju padomes ierosinājumu Latviešu sabiedrisko organizāciju konference, lai saskaņotu un galīgi pieņemtu dažādās iestādēs un organizācijās izstrādātos Latvijas autonomijas projektus, iesniegšanai Krievijas valdībai. Konferencē piedalījās 52 delegāti no zemes padomēm, Rīgas pilsētas, Zaldātu, strādnieku un bezzemnieku deputātu padomēm un politiskajām partijām. Šo nozīmīgo sanāksmi vadīja Spr.Paegle, Sel. Latvijas autonomijas jautājumā pieņēma šādas rezolūcijas, kas nedaudz pārveidotas atrada vēlāk vietu Tautas padomes pol. platformā: 1. Latvijas tautai, tāpat kā citām tautām, ir tiesība uz pilnīgu pašnolemšanos; 2. Latvijai jābūt nedalītai, apvienojot Vidzemi, Kurzemi un Latgali; 3. Latvijai jābūt patstāvīgai, autonomai vienībai Krievijas republikā (no šāda formulējuma drīzi atteicās! A.Š.), dibināti uz demokratiskiem pamatiem; 4. Latvijas likumdošanas, izpildu, tiesas un vietējās pašvaldības varai jābūt Latvijas tautas un tās Satversmes sapulces rokās, kuŗa ievēlama vispārējās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās bez dzimuma izšķirības. Konferences dienas vakarā tās pilsoniskais spārns sanāca Rīgas pilī neoficiālā apspriedē, kuŗā, frontes sabrukuma dēļ vienojās, ka ar Rīgas krišanu vācu rokās latviešiem vairs nevajag uzskatīt sevi par saistītiem ar Krieviju, bet gan stāvēt par Latvijas valsts neatkarību, šo prasību uzstādot pašules miera konferencei.

Nedaudz vārdi vēl sakāmi par Zemes padomēm. Tās nodibinājās tūlīņ pēc Krievijas februāra revolūcijas, stādamās agrāko guberņas valžu un landtāgu vietā. Tās bija padomdevēja organs Krievijas pag. valdības ieceltajiem guberņu pārvaldniekiem un komisāriem. Vasaras vidū šīs Zemes padomes izdarīja vēlēšanas, bet tās bija nepilnīgas, ko izmantoja boļševiki, iegūstot Vidzemes zemes padomē vairākumu un traucējot Latvijas atdalīšanos no Krievijas.

Latvijas nacionālo autonomiju turpretim neatlaidīgi prasīja latviešu organizācijas un politiskas partijas. Rīgas latviešu sabiedrisko organizāciju apspriede jau 1917.g. 4.martā pieņēma rezolūciju, ka Latvijai jābūt nedalītai un autonomai provincī, kas dažus mēnešus vēlāk, kā redzējam, atrada Rīgas pils konferencē jau reljefāku un nozīmīgāku formulējumu. Autonomijas domu turpināja apspriest Rīgas sabiedrisko organizāciju padome.

Lielu rošību tanī pašā laikā attīstīja Latgales politiskie darbinieki, kas jau 1917.g. 25.martā Pēterburgā sasauktā apspriedē izlēma saskaņošanas ar pārējiem Latvijas valsts idejas aizstāvjiem. To vidū atradās Lacuanias fil!fil! Jezups Rancans un V.Rubuls, kā arī korp. Auroras goda fil! Valerija Seile. Pēc tam Rēzeknes kongresā tā paša gada 9.maijā pēc Jezupa Rancana politiskā apskata, izlēma Latgales, Vidzemes un Kurzemes apvienošanu vienā valstī. Šim vēsturiskajam un izšķirīgajam lēmumam bija nozīme sevišķi krievu tautības iedzīvotāju pretestības dēļ. Latgales latviešu kongresa lēmums atviegloja Latviešu pag. nacionālās padomes darbību, kas varēja jau lemt par Latvijas valsts dibināšanu.

Divpakāpeniska Latvijas neatkarības pasludināšana

Pēc oktobra revolūcijas latviešu tautas palikšana pie Krievijas kļuva neiespējama. Lielinieki bija sagrauši varu savās rokās un pēc Brestļitovskas mierlīguma ar Vāciju, pēdējai atdevuši Kurzemei. Šie notikumi lika rīkoties noteiktāki arī apdomīgākajiem, kādu netrūka ne latviešu politiķu, nedz kaņavīru rindās.

Kamēr lieliniekiem nebija cita vēlēšanās, kā pakļaut Latviju proletāriāta diktatūrai, kas nepazīst tēvijas, tikmēr Vilhelma II Vācija pasludināja kā vienu no saviem kara mērķiem: "Ohne Kurland keinen Frieden." Latviešu centieni savas valsts dibināšanā nonāca līdz ar to divu dzirnakmeņu starpā. Padomju imperiālisms konkurēja ar ķeizariskās Vācijas imperiālismu.

Stāvoklis prasīja lielu politisku apķērību un drosmi. Tās tālaika latviešu politiskajai paaudzei netrūka. Latvju kareivju nacionālā savienība pasteidzināja latviešu nacionālās pārstāvības — Latviešu Pagaidu Nacionālās padomes sanākšanu 1917.g. 29./30.nov. un

1.dec. Valkā. Ja nebūtu noticis oktobra apvērsums, šī sanāksme būtu notikusi mēnesi agrāk Pēterburgā. LPNP bija pirmais latviešu sabiedrisku organizāciju un politisku partiju deleģētais tautas pārstāvības organs, Tautas padomes priekštece, ko kā Latvijas pagaidu valdību atzina Lielbritānija jau 1918.g. 11.novembrī, tātad nedēļu pirms Latvijas valsts proklamācijas akta Rīgā.

Tiesību izpratnē tas rada neskaidrību. Kā tas saprotams, ka Latviešu Pag. Nacionālo padomi Lielbritānija atzina jau par Latvijas valsts organu tad, kad paši latvieši to par tādu neuzskatīja?

Nav gluži tā, ka šo Nacionālo padomi liela latviešu pārstāvju daļa jau toreiz nebūtu uzskatījusi par Latvijas valsts tiesisku pārstāvi. Pēc tam, kad LPNP savā pirmajā sesijā pasludināja, ka **“Latvija, kurā ieiet Vidzeme, Kurzeme un Latgale, ir autonoma valsts vienība, kuŗas stāvokli, attiecības uz ārieni un iekšējo iekārtu noteiks viņas Satversmes sapulce un valsts plebiscits”**, Latvijas valsts proklamācijas akts bija jau noticis. Šī pati sesija pieņēma vēl citas svarīgas deklarācijas un lēmumus ar valsts un starptautisku tiesisku raksturu.

Mūs nepārsteidz tādēļ, ka otrreizējas Latvijas valsts proklamācijas aktā 1918.g. 18.novembrī Rīgā tādi redzami latviešu tiesībnieki kā Arvēds Bergs un V.Zāmuēlis rezervējās, aizstāvēdami uzskatu, ka Nacionālā padome ir jau latviešu tautas reprezentanta un starptautiski legalizēta instance (kaut de facto, un kā mēs zinām, līdz Latvijas de jure atzīšanai bija jāgaida tā kā tā līdz 1921.g.), kādēļ īpaša valsts proklamācija nav vajadzīga. Pret otrreizēju Latvijas republikas proklamēšanu tie protestēja, nepiedaloties jaunā proklamācijas aktā. Cik zināms, atkārtotu proklamācijas aktu prasīja Demokrātais bloks Rīgā, kas savā nozīmē jutās mazināts un aizstāvēja principu, ka vienīgi politiskas partijas var pārstāvēt tautu. LPNP, respektējot faktiskos apstākļus, un proti, ka lielu nozīmi 1917.gadā bija ieguvusi Viļa Olava vadītā Latviešu bēgļu apg. centrālkomiteja, Latvju kareivju nacionālā savienība un Latvijas (Rīgas) lauksaimniecības centrālbiedrības, bija pieaicinājusi arī šo organizāciju pārstāvjus. Latviešu bēgļu apg. centrālkomitejas pieaicināšana likās saprotama, kur tanī laikā viena trešdaļa latviešu tautas atradās bēgļu gaitās ārpus valsts teritorijas. Jautājums par to, kad īsti proklamēta Latvijas valsts, debatēts arī Latvijas neatkarības gados.

Par LPNP valdes priekšsēdi ievēlēja 1917.g. 30.novembrī Voldemāru Zāmuēli, Lett., un nebūs bez nozīmes še atzīmēt, ka tik atzīts leksikons kā Ploetz'a izdotais Regenten un Regierungen der Welt, Bīlefeldā 1953.gadā par pirmo Latvijas valsts prezidentu atzīmē Voldemāru Zāmuēli (sk. šī izdevuma 337.lpp.). Par viņa biedriem

LPNP valdē ievēlēja K.Pauļuku, Frat.Lett., J.Rubuli un J.Palcmani. Ievērojams ir Kārļa Skalbes rakstītais uzsaukums Visiem latviešiem, ko izplatīja LPNP un aicinājums latviešu strēlniekiem neatstāt Latviju, kas tos būtu paglābis no tālākas ieraušanas boļševiku apvērsuma pinekļos.

LPNP bija tā, kas sekmīgi ievadīja Latvijas propagandas darbu, ko panāca ar Z.Meierovica, Tal., J.Kreicberga, Frat. Lett. un J.Čakstes izraudzīšanu delegācijā, kas devās tūliņ uz Rietumu zemēm, un Ārlietu nodaļas nodibināšanu, kurā iegāja J.Goldmanis, Z.Meierovics, J.Rancans, A.Bergs, J.Zālītis, J.Seskis un Ād.Dobelis.

Vēl atzīmējams, ka latviešu ievēlētais domnieks Jānis Goldmanis, pamatodamies uz LPNP lēmumu par Latvijas valsts dibināšanu, izmanto Krievijas satversmes sapulci, kas sanāk 1918.g. 5. un 6. janvārī, lai oficiālā vietā pasludinātu Latvijas tiesības uz neatkarīgu, patstāvīgu valsti.

Demokratisķajam blokam savukārt piekrīt nopelns Latvijas valsts idejas aizstāvēšanā Latvijas galvaspilsētā Rīgā, kas toreiz atradās zem vācu okupācijas varas. Arī tās darbā piedalījās redzami latviešu politiķi un korporāciju locekļi.

LPNP un Dem. blokam apvienojot savu darbību 1918.g. 17.novembrī darbību uzsāka Tautas padome, kas uzskatāma par Latvijas valsts pagaidu parlamentu, līdz Satversmes sapulces sanākšanai 1920.g. 1.maijā. Tautas padomes pirmajā sastāvā bija tikai latviešu galveno politisko partiju un Latgales pārstāvji, bet drīz tai pievienojās mazākuma tautības, kas ļāva runāt visas Latvijas iedzīvotāju vārdā.

1918.g. 18.novembrī Latvijas valsts proklamācijas aktā par Tautas padomes priekšsēdi ievēlēja Jāni Čaksti, par viņa 1. biedru M.Skujenieku un 2.biedru G.Zemgalu, bet par Pagaidu valdības galvu — K.Ulmani.

Tautas padomes politiskā platforma uzskatāma par Latvijas pagaidu satversmi, jo tās 2., 3., 4. un 5.nodaļās atrodami konstitucionāla rakstura noteikumi. Galvenie no tiem: "Latvija ir republika uz demokratisķiem pamatiem", un "Apvienota, patstāvīga un neatkarīga Latvija Tautu savienībā." Līdz vēlēšanu izdarīšanai, suverēno varu Tautas padome rezervēja sev.

Satversmes sapulce izstrādāja Deklarāciju par Latvijas valsti un 1922.g. 15.februārī pieņēma Latvijas Republikas satversmi, kas stājās spēkā tā paša gada 7.nov. un ir spēkā vēl šodien.

Nevien Latvijas valsts nodibināšana bija liels vēsturisks notikums, kas piepildīja senenas latviešu ieceres un ilgas, bet tāds bija arī demokratisķijas ieviešana šinī teritorijā, kas bija kas jauns un

šoreiz tikai pašu latviešu gribas izpaušums.

Vācu pusē, kas reprezentēja līdzšinējo valdītāju slāni, tas radīja vēl 1918.gadā pretestību: "Baltijas vācieši izteica gatavību visplašākām reformām, neizslēdzot pārmaiņas agrārajā iekārtā, tie protestēja turpretim jo noteikti pret demokrātijas principa konsekventu īstenošanu, kas apdraudēja to saimniecisko, nacionālo un politisko stāvokli (sk. Helene Dopkewitsch, Beitrage zur Geschichte der lettischen Politik im Frühjahr 1919, 69.lpp.).

Bet, ko deva Latvijas valsts latviešu tautai? Tas neprasa daudz vārdu. Aprobežosimies ar vēsturnieka prof. A.Tenteļa objektīvi izsvērtu spriedumu: "Neapstrīdams varoņu laikmets ir mūsu valsts — Latvijas tapšanas un izveidošanas laiks. Neapšaubāmi varoņi bija tie vīri, kam netrūka drosmes un enerģijas valsts domu domāt un valsts darbu strādāt, pie tam tādā laikā un tādos apstākļos, kad nebija gandrīz nekādas izredzes uz labu izdošanos. Viņi nebaidījās likt savu dzīvību ķīlā. Kas viņus dzina uz to? Tanī laikā nebija ne mazākās izredzes uz materiālu labklājību, uz augstiem godiem un amatiem, uz pēcnācēju pateicību un slavu. Savas tautas un savas tēvu zemes mīlestība bija tas dzinulis, brīvs latvietis savā valstī bija tas mērķis, kas deva mūsu varoņiem spēku un izturību veikt to lielo un grūto darbu, ko viņi veikuši."

Latvijas valsts

Universitas, 1963.g. 12.nr.

Latvijas valsts arī šodien ir reālitate. Par spīti padomju okupācijai, tā saglabājusi savu tiesisko eksistenci. Latvijas valsts bez tam dziļi iesakņojusies latviešu tautas apziņā. Abi šie apstākļi ir svarīgi.

Kad dibinājās Latvijas valsts, daži vēl šaubījās par šīs organizācijas formas nepieciešamību. Populārs bija teiciens par "brīvo Latviju, brīvajā Krievijā". Kaut arī jau toreiz tas neatbilda mūsu tautas īstajām vēlmēm un nacionālpolitiskajiem centieniem, tad šinī formulā tika ietverta apstākļu spiesta un toreizējo politisko reālitatešu uzmākta minimāla mūsu tautas pašnoteikšanās prasība. Mūsdienų situācija rāda, kas no šīs politiskās tezes būtu iznācis jau 1918.gadā. Tā būtu mūsu zemi pārvērtusi par "**nebrīvo Latviju, nebrīvajā Krievijā**". Ja latviešu brīvības alkas un neierobežotā neatkarības griba 1918.gadā nebūtu devusi mums pilnu suverēnitāti un savu valsti, tad pilnus 45 gadus mūsu tauta būtu turpinājusi smakt Krievijas tautu cietumā. Latviešu tauta nebūtu redzējusi nevien savas valsts 22 patstāvības gadus, bet nebūtu pazinusi ne demokrātiju, nedz jebkādas pilsoņu tiesības un brīvības. Nebūtu izaugusi paaudze, kas ar visu savu prātu un jūtām, ar vispilnīgāko izaugsmi pašu valstī spētu aptvert milzīgo ieguvumu, ko devusi mūsu tautai neatkarīgā Latvija. Bez šīs paaudzes, kas absolūti sakņojas Latvijas neatkarīgajā valstī un izaugusi ar stingru priekšstatu par suverēnitāti, mūsu valsts institūcijām un tiesībām, mūsu valstij tāpat neatņemami pieder visvecākā un vidējā paaudze, kas to brīvības cīņās izcīnīja, kā arī visjaunākā paaudze, kuŗa trimdas apstākļu dēļ nav varējusi savā valstī izaugt, bet tai garīgi pieder. Arī dzimtenē pēc 1944.gada pienākusi klāt jaunatne, kuŗai gan nav tieša priekšstata par Latvijas valsti un tās tiesību sistēmu, tomēr, kas no tās nav atteikusies. Kaut arī mūsu jaunatnei Latvijas valsts zināmā mērā kļuvusi par abstraktu jēdzienu, tā tanī redz iemiesotu spilgtāko latviešu tautas politisko ideālu. Tā neatrod nekādu vajadzību no reiz iegūtām tiesībām uz savu valsti atteikties.

Arī lielās rietumu demokrātijas nav saskatījušas padomju patvarības aktā neko citu kā tikai starptautisko tiesību deliktu. Tiesību literātūrā ir stipri vienprātīgs uzskats par to, ka sarkanarmijas iebru-

kums Baltijas valstīs un Maskavas varas politika nav nekas cits kā šo zemju militāra okupācija (occupatio bellica) un, ka nodibinātās “Augstākās padomes”, “Ministru padomes” u.tml. iestādījumi nav pat nekāds likumdošanas iestāžu vai valdības surogāts, bet okupācijas pārvaldes iestādes (sk. Boris Meissner, Die Sowjetunion, die Baltischen Staaten und das Völkerrecht, 243.lpp.). Okupācija nespēj īstenot valsts varas pāriešanu uz valsti, kas to okupējusi (sk. Strupp, Das internationale Landkriegsrecht, 95. Arī Nys, Le droit international, 3.sēj. 283.lpp. un Holkena disertāciju — Die Okkupationsarmee und das Recht im besetzten Gebiet).

Latvija kā valsts vēl arvien ir saglabājusi savu **teritoriju** (lai gan ar jau minētās okupācijas varas izdarītu patvarīgu šīs teritorijas samazinājumu*), tai pieder lielākā daļa šīs zemes autochtono **iedzīvotāju**, un, kā tikko redzējām, **valsts vara** tiesiskā izpratnē nav pārgājusi uz padomju okupantu. Tas vien, ka kāds cilvēks vai tauta uz laiku ierobežota savās tiesībās, vēl nenozīmē to zaudējumu.

Latvijas valsts turpina pastāvēt. Prāvai latviešu emigrantu daļai vēl ir Latvijas pase kā pierādījums par Latvijas pavalstniecību, izspriežot civillietas, cittaupu tiesas patur vērā Latvijas civillikuma noteikumus, mūs starptautiskajā sadzīvē respektē kā Latvijas valsts pilsoņus un mums vairākās rietumzemēs ir savas diplomātiskās un konsulārās pārstāvības. Tas arī nav bez nozīmes. Padomju vara to redz un netaupa pūliņus stāvokļa pārgrozīšanai. Visas tās vadītās propagandas, tūristu un līdzīgas akcijas aplēstas blakus nolūkam — nojaukt frontālo līniju, kas šķir cīnītājus pret padomju varas sistēmu. Nevarēdama tiesību ceļā savu agresijas politiku attaisnot, Maskava tagad spekulē uz **noilgumu**. Jau pagājuši turpat divdesmit gadu no sarkanarmijas ielaušanās mūsu zemē, kuņai nāca pa pēdām padomju varas sistēma. Maskavas imperiālisti tagad cer, ka ļaužu prāts nogurs un pretestība tās “radītiem apstākļiem” saplaks. Tad tā tomēr savus nolūkus būs sasniegusi.

Tam netieši kalpo mūsu nācijai uzspiestā **anonimitāte**. Pēc Latvijas okupācijas Latvijas valsts pārstāvji vairs nedarbojas starptautiskajās institūcijās, neviens kuģis vairs neapmeklē ārzemju ostas ar mūsu karogu, pat sporta sacensībās latviešu sportistiem liek startēt cittaupu komandās, no ģeografijas kartēm sāk izzust mūsu valsts robežas. Tādas un tml. parādības, kaut arī neliktos primāri svarīgas, kaitē katrā ziņā mūsu nācijas vārdam un eksistences nodrošināšanai. Praktiski arī šie apstākļi kalpo Maskavas mērķtiecīgajai politikai mūsu nacionālās eksistences noslāpēšanai. Visdziļāk par visu mūs aizkaļ **aizbildnības** stāvoklis, kādā esam nonākuši. Nekad mūsu tauta nav tā pazemota kā svešu varu okupācijas laikā. Tās ir sekas, kādas radušās no svešu varu uzkundzēšanās mūsu tautai, un

šobrīd, akūti mūs apdraud Maskavas varas politika. Tai ir duālistisks raksturs. Pirmkārt, tanī saduņamies ar komūnistisko totālitarismu no vienas puses, un otrkārt, ar krievu imperiālismu un koloniālo politiku no otras puses. Iedami roku rokā, abi šie politiskie nolūki Baltijas valstīs vairo mūsu nacionālās eksistences apdraudējuma koeficientu.

Ja nu mēs pēc šī aktuālā apstākļu vērtējuma vēl jautājam, ko pamatu pamatos mums devusi Latvijas valsts, tad vispirms redzam, ka tā deva latviešu nācijai **brīvības maksimumu**. Nekad neviens mūsu zemes iedzīvotājs nav baudījis tik lielu vārda, preses un biedrošanās brīvību, līdz ar visām pārējām pilsoņu tiesībām, kā sākot ar 1918.gada 18.novembrī pasludināto Latvijas demokrātisko republiku. Netraucēti un vispilnīgāk latviešu tautas griba izpaudās Latvijas demokrātiskajā iekārtā.

Vai tas varēja būt citādi? Pasludinot Latvijas valsts nodibināšanos, Tautas Padome apzīmēja šo jauno valsti par **taisnības valsti**. Šis apzīmējums nebija nekāds deklarātīvs spīgulis. Te izpaudās viens no mūsu tautas politiskajiem ideāliem. Latvijas republikas demokrātiskajā satversmē, Latvijas agrārreformā, mazākuma tautību tiesību garantijā un tamlīdzīgos likumdošanas aktos radās stingrs pamats iezīmētajam ceļam. Dažkārt gan esam brīnījušies, kādēļ mūsu republikas satversme nesaturēja pilnīgu pilsoņu brīvību un pamattiesību katalogu, bet zinādami, ka pārējie mūsu zemes likumi šīs tiesības nodrošina, neesam nekad pārāk par to zūdijušies. Latvijas republikas satversme kļuva par ievērojamāko mūsu nācijas valststiesisko aktu un ir palikusi par tādu šodien. Šis konstitucionālais akts formulē mūsu valsts tiesisko eksistenci saskaņā ar latviešu tautas suverēno gribu būt brīvai, neatkarīgai, vienotai savā teritorijā un nodrošina tai fundamentālās tiesības. Tik taisnīgu un pilnīgu pilsoņu tiesisko attiecību izkārtojumu un brīvības mēru, kādu nodrošināja mūsu republikas satversme, nav pazinusi un nepazīst neviens Latvijas iedzīvotājs, vienalga kādā laikā un apstākļos tas būtu dzīvojis:

Latvijas agrārreforma atrisināja turklāt sasāpējušo agrāro jautājumu mūsu zemē. Tai vajadzēja būt radikālai, jo nebija cita ceļa. Tikai tādā pārkārtojumu ceļā varēja izlīdzināt mūsu tautai nodarīto vēsturisko netaisnību, rast politisku stabilitāti zemē un dot latviešu zemniekam resp. bezzemniekam sociālās taisnības mēru. Kaut arī agrākajiem muižu īpašniekiem atstāja 50 ha, tad tomēr mūsu tautas tiesiskajā apziņā, — pilnīgas atlīdzības noraidīšanas dēļ, palika sava rēta. Tas gan nemazina šīs izcilās reformas nozīmi. Valsts nodrošināja arī citu mūsu zemes saimniecisko un sociālo vajadzību saprātīgu izkārtojumu, kādēļ ar Latvijas valsts nodibināšanu arī pilsētas

strādnieks un citi mūsu zemes iedzīvotāju slāņi nepalika bešā. Latvijas valstij izdevās īstenot **sociālo taisnību** plašā apjomā. Šos milzu ieguvumus varam īsti izprast tikai salīdzinājumā ar to, kādus apstākļus okupācijas laikā radījušas svešas varas. Padomju vara, iznīcinādama mūsu neatkarības laiku agrārreformu, radījusi Latvijas laukos nožēlojamu skrandu proletāriatu. Un arī latviešu strādnieks padomju ekspluatācijas sistēmā ir neiedomājami pauperizēts. Tam pretstatā skaidri parādās ieguvumi, kuŗus deva Latvijas valsts, kamēr tās funkcionēšana nebija aizkavēta.

Laika tecējumā ir dažādi apvērtētas mazākuma tautību tiesības. Tā kā viena ceturtdaļa Latvijas iedzīvotāju tomēr piederēja citām tautībām, mums ar atzinību jānovērtē Tautas Padomes un vēlākās garantijas, kā arī likumdošanas akti par labu tām. Ja pašreizējā okupācijas režīmā Latvijas iedzīvotāji baudītu tikdaudz tiesību, kādas Latvijas valsts piešķīra savām mazākuma tautībām, tie būtu pārlieku laimīgi.

Politiskā platforma, saskaņā ar kuŗu radās Latvijas valsts, bija laba. Tā bija visnotaļ taisnīga un politiski sapratīga. Latvijā nebija 1. un 2. šķiras pilsoņu. Līdz ar visplašāko iedzīvotāju slāņu politisko tiesību atzīšanu, arī sievietē tās ieguva. Cara Krievijā turpretim sievietei pat neatļāva iestāties parastajā augstskolā.

Demokrātiskā Latvija nestājās ceļā brīvajai domai un pašierosmei. Tādēļ spēcīga uzplauka zinātne, māksla un literātūra. Arī visām sadzīves attiecībām radās labvēlīgi noteikumi. Mūsu nacionālā kultūra nevienā laikā nav tādēļ uzrādījusi tādus sasniegumus jaunradē kā Latvijas neatkarīgās valsts laikā.

Un paturami vērā vēl daži aspekti, kuŗiem citādi paejam gaŗām diezgan viegli. Pateicoties savai valstij, mēs ieguvām jaunu mērauklu, atradinoties no **provinciālisma** un provinciālas domāšanas. Līdz 1918. gadam Latvija bija tiešām tikai province. Pašu valsts deva latviešiem citu dimenziju. No šī brīža latvietis sāka sevi apzināt par pilsoni, kas redz pats sevi politiskās un kultūras dzīves centrā, kas pats veido savu likteni un attiecības nevien ar tuvāko sabiedrību, bet arī ar citām tautām. Radās jauna pozīcija. Latvietis vairs negaidīja savas dzīves izkārtojumu no citurienes, svešiem centriem un svešas reglamentācijas. Rīga kļuva par galvaspilsētu. Tā izstrāvoja pati savas rosmes un izveidoja savu dzīves stilu. Skatam nevajadzēja no šī brīža vairs tālu sniegties uz krievu imperijas metropoli un gaidīt no turienes dzenuli vai atļauju kādam darbības nodomam. Radās jauns, plašs dzīves un jaunrades pagalmš pašu mājās. Tas latvieti rautin izrāva no provinciālisma.

Ar to cēlās arī latviešu **pašapziņa**. Gadsimtu ilga vārgšana izkalpināta cilvēka stāvoklī bija smagi ieskrāmbājusi latvieša pašapziņu,

kā tas atkal notiek šobaltdien okupētajā Latvijā. Nedrošība, kalpības un izdabāšanas gars un ar to savienotā pazemošanās ir dažas no tām nožēlojamām iezīmēm, ko svešu varu virskundzība ierakstījusi latvieša rakstura vaibstos. Nav gan tā, ka arī citu tautu piederīgie līdzīgos apstākļos neuzrādītu tādas pašas rakstura grimases. Savas neatkarīgās valsts laikā, valdot demokratiskiem sadzīves noteikumiem, latvietis no šāda ļauna mantojuma sāka atbrīvoties. Notika labvēlīga pārmaiņa viņa psihikā. Tas radīja savukārt teicamus priekšnoteikumus mūsu nacionālajai kultūrai un sociālētiskiem uzskatiem. Atbrīvots no smagnējās psihiskās slodzes un tumšajos gadsimtos mantotiem kompleksiem un dvēseles sastrēgumiem, latvietis guva atelpu, kas atraisīja brīvi prātu.

Šīs labvēlīgās norises, kas gāja kopsolī ar dzīvi pašu valstī, līdz šim maz ievērotas, nekādos pārskatos un jubilejas izdevumos tās parasti neatrada pieminējuma, kas saprotams, jo kamēr mēs dzīvojam līdzī aktīvu dzīvi visos valsts notikumos, mēs nespējam sevi tādā perspektīvā novērtēt. Tagad aptecējuši gadi, un mēs redzam nevien ārējās zīmes, ko atstāja Latvijas valsts tapšanas un izveidošanās laiks, bet mēs redzam daudz ko vairāk.

Mums radās jaunas, cienīgas attiecības arī ar citām nācijām, un kā līdzīgam partnerim ar otras tautas pārstāvi, mums radās izlīdzsvars stāvoklis. Tas, ka varējām visur runāt kā pilnvērtīgs loceklis, piešķīra mūsu tautai daudz priekšrocību.

Tagad mūsu tautai trūkst viengabalainības. Mēs nevaram tādēļ visu apspriest emigrantu aspektā, ir lietas, kuŗas ļaujas apspriest un izvērtēt, varbūt, tikai tanī aspektā, kāds ir latvietim Latvijā. Lai arī kāda būtu ikreizēja mūsu tautas daļas ārējā nostāja un izturēšanās, mēs zinām, ka pamatu pamatos nekas nav grozījies. Tieksmē atgūt pilnu pašnoteikšanos savā valstī, pastāv visos latviešos pilnīga kontinuitāte ar 1918.g. 18.novembrī pausto gribu kā dzimtenē, tā trimdā. Skaidru liecību tam dod nepārtraukti kā latviešu tauta okupācijas režīmā, tā emigrācijā. Maskavas pielietotā mūsu tautas nokausēšanas taktika vēl neuzrāda pārāk lielus panākumus. Latviešu tauta turpina prasīt sev netraucētas tiesības savā valstī. Tā prasa sev neierobežotas suverēnitātes tiesības un pašnoteikšanos.

Latvijas valsts dibināšana radīja mūsu tautai jaunu sliekšni, kas ievirzīja mūsu nācijas sadzīves noteikumus jaunā, labvēlīgā un visiem pieņemamā gultnē. To zaudēt nav mūsu tautas interesēs. Piekāpība mums nozīmētu nevien savas valsts pazaudēšanu, bet arī atteikšanos no mūsu tiesiskai apziņai saprotamas sadzīves attiecību veidošanas, — no elementārajām tiesībām un brīvības, no paaudžu paaudzēs iesakņotas taisnības sajūtas saglabāšanas, atteikšanos no mūsu attieksmēm pret zemi, mūsu izpratnes par sastrādātām un go-

dīgi iegūtām vērtībām, atteikšanos no mūsu tikumiskās apziņas, ģimenes, baznīcas, akadēmiskās brīvības un vispār atzīto sabiedrības normu saglabāšanas. Kā var vispār kāds uzdrīkstēties prasīt mums visu to upurēt?

Viens no galvenajiem argumentiem, nodibinoties Latvijas valstij, bija, ka — mēs esam inteligenta tauta un savā kultūras attīstībā tikusi soli tālāk par mūsu toreizējiem kakla kungiem. Tas dod mums tiesības pašiem noteikt savu likteni.

Kas bija toreizējie un kas ir tagadējie mūsu kakla kungi? Taču lielkrievu imperiālisti. Vai Maskavas pašreizējās pretenzijas nav vēl mazāk dibinātas, nekā tās bija līdz 1918.gadam!

Tādēļ ir pilnīgi saprotams, ka mēs cīņā par savas tautas tiesībām nevaram atiet ne soli atpakaļ. Lai arī kā Maskava pūlētos pašreizējo okupācijas režīmu Latvijā iemūžināt, mums jādara viss iespējams, lai to lauztu. Ne sentimentālu jūtu dēļ, kas liek mums atcerēties savas valsts neatkarības dienas, bet savas tautas un universālo tiesību dēļ tas jādara. Mums jāpaliek vienādi stipriem **kā savā nacionālajā, tā valstiskajā apziņā**. Latvija mums ir un paliek joprojām pašu valsts, demokrātijas un taisnības valsts, zeme, kuŗā valda mūsu tautas suverēnā griba, kuŗā nav ne apspiesto, nedz apspiedēju, ne pazemoto, nedz augstprātīgu kakla kungu.

Latviešu tautas pašreizējā politiskā platforma ne ar ko neatšķiras no tās, ko Tautas Padome pirms 45 gadiem pasludināja Rīgā.

*) Atdalot vienu Latvijas pierobežas joslu Abrenes apriņķī, Padomju Krievija pēc 1945.g. samazināja Latvijas teritoriju par apm. 2%. Latvijas teritorija ar to samazinājās no 65.791,4 km² uz 64.590 km². Kamēr Lielajā padomju enciklopēdijā LPSR teritorija uzrādīta ar 64,5 km², tikmēr gadskārtējie papildinājumi, kas izdoti šai padomju enciklopēdijai kopš 1957.gada uzrāda Padomju Latvijas teritoriju vairs ar 63,7km². Tas it kā norāda, ka notikusi divkārtēja mūsu valsts teritorijas patvarīga samazināšana. (Sk. Ežegodņik Boļsoi Sovetskoī Enciklopēdij 1957.-1962.gada sējumu.)

Latviešu demokrātija

Nedēļas Apskats, 1948. g. 19. martā

Līdzīgi pārējiem latviešu sabiedriskajiem centieniem un ideoloģijām, arī demokrātiskās idejas mūsu zemē nevar atskatīties uz garu mūžu. Ja arī pag. gadsimta pēdējā ceturkšņa pašvaldību un biedrību dzīve deva demokrātiskiem dzenuļiem zināmu pieturu, tad demokrātiskās ideoloģijas pirmie dzinumi parādās tikai ap 1905. gadu. Zīmīgi, ka tie sabiedriskie centieni, kas prasa mūsu tautas pašnoteikšanos, cieši jo cieši saistīti ar tā paša laika demokrātiskās sadzīves prasībām. Jau latviešu domnieki Krievijas valsts domē bija izteikti demokrati, un citādi tas arī nevarēja būt, kur mūsu tautas vēsture un sadzīve tam bija nospraudusi dabiskas robežas. Kad 1917. g. Rīgā, Valkā, Pēterpilī un citos latviešu sabiedriski politiskos centros sāka izveidoties lielajām pārvērtībām un vēsturiskam brīdim piemērota politiska platforma, to iezīmēja blakus prasībai par atdalīšanos no Krievijas, vakareiropeskā garā izteikti demokrātiski principi. Ļoti spilgti tas izpaužas latviešu sabiedrisko organizāciju konferences lēmumos. Šī konference, kas sanāca 1917. g. augustā Rīgā, prasīja Latvijas likumdošanas, izpildu, tiesas un vietējās pašvaldības varas nodošanu Latvijas tautas un viņas Saeimas rokās, kas ievēlama vispārējās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās.

Minētie principi palika spēkā arī tad, kad Satversmes Sapulce izstrādāja Latvijas Republikas satversmi. Mūsu valsts pamatlikums, kas dokumentēja latviešu tautas brīvības ilgas un valststiesiskos ideālus, ietvēra patstāvības gribu divi formulās: Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika (1.p.), un — Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai (2.p.). Šie 1922. g. Latvijas Republikas satversmes panti rakstīti nevien satversmes aktā, bet ierakstīti jo dziļi latviešu tiesiskā apziņā. Šos satversmes pantus zināja no galvas katrs Latvijas neatkarības laiku pilsonis. Ja šie panti nebūtu pazīstami, un tanīs izteiktā doma izprotama mūsdienu latviešu jaunatnei, arī tai tos vajadzētu zināt ne mazāk labi par mūžības grāmatā ierakstītiem desmit baušļiem. Šie Latvijas satversmes panti nav mēmi burti un nevar pēc sava gara nekad tikt grozīti, kamēr vien pa-

stāvēs latviešu brīvības un neatkarības griba. Tie arī nav radušies pēkšņi, rakstot mūsu konstitūciju, bet bija jau izteikti Deklarācijā par Latvijas valsti, ko Satversmes Sapulce pieņēma savas darbības pirmajās nedēļās, un tanī ietvertie principi cieši sasaistās ar sākotnējiem Latvijas neatkarības centieniem. Tie ir fundamentālie noteikumi, kas izpauž latviešu demokrātisko koncepciju.

Ar tādu pašu bijību, ar kādu amerikāņi piemin un ievēro savu 1776.g. 4.jūlija Neatkarības deklarāciju, un 1787.g. valsts satversmi, godināsim un ievērosim arī mēs savu pamatlikumu, kam nav tikai publiski tiesiska nozīme, bet kas mums, latviešiem, un visai mūsu demokrātiskai sabiedrībai, nozīmē daudz ko vairāk.

Latvijas konstitucionālos aktos izpaustā demokrātiskā doma kļūva par latviešu tautas īpašumu un ceļrādi no pirmā brīža, tā kā tiem, kas nāca ar demokrātiskai sadzīvei svešām un mūsu tiesiskai apziņai pretējām tendencēm, neizdevās to apslāpēt, bet viņiem pašiem nācās piekāpties šīs demokrātiskās jūtoņas priekšā, solot nākotnē ko līdzīgu. Arī padomju vara mūsu okupētajā zemē pūlas uzturēt kādu pseidodemokrātiju, lai vismaz ar surogātu apmierinātu tautas suverēnitātes gribu.

Ejot līdzī un vērojot tās latviešu tautas daļas gaitas, kas nonākusi trimdā, dabiski rodas jautājums, cik tā saglabājusi modru latviešu tautai raksturīgo demokrātisko garu un domātņi.

Tā kā par organizētu latviešu trimdinieku sabiedrisko dzīvi un kopējiem centieniem var būt runa tikai par to laiku, kas sekoja Vācijas kapitulācijai, tad jākonstatē, ka gandrīz vienlaicīgi ar šo vēsturisko sliekšni izveidojās no jauna latviešu demokrātiskā sadzīve. Tā parādījās vietējo komiteju veidā, kas demokrātiskā ceļā izraudzīja pārstāvību latviešu interešu kārtošānai. Tas nav neviena atsevišķa cilvēka nopelns, bet gluži dabiska norise, ka šī plaši izveidojusies pašdarbība noveda pie centrālas organizācijas, jo saskaņošanās pastāvēja jau pirms tam. Mums bija arī organizācijas, kas kalpoja demokrātiskai ideoloģijai un savu eksistenci atvasināja no to darbības pirmsākumiem uz Latvijas zemes, arī tās turpināja agrāk sākto darbu. Tas deva ļoti plašām aprindām un dašādu uzskatu vai centienu pārstāvjiem izteikties un darboties, kā to no laika gala pazīst katra demokrātiska sadzīve. Pat partijas centušās apzināt savus vecos ideju biedrus un tos aktīvizēt lielajai cīņai par valsts neatkarības atjaunošanu, jā, kas gan arī tām to varētu liegt mērķtiecīgi veikt šādu vai tamlīdzīgu uzdevumu. Nav arī ko brīnīties, ka jau iecerētas jaunas partijas, kas apstākļu spiestas maskējas ar daiļskanīgiem nosaukumiem apvienību veidā. Demokrātija nepazīst šablonu un vienveidību, un būtībā arī vienpartijas sistēma tai sveša. Cilvēku dažādie uzskati meklē dažādas iespējas izteikties, un nebūt tā nav

nevēlama parādība. Dažādu ceļu gājējiem un pretēju uzskatu ļaudīm gan jāprot saskaņoties un ievērot zināmu toleranci un disciplīnu, tad šādu uzskatu dažādība var būt pat auglīga. Bet, tas jau ir demokrātijas lielais uzdevums to spēt un panākt.

Latviešu demokrācija, kā redzējam, ir jauna. Tai trūkst tradīciju un t.s. "vecā skola". Kamēr demokrātiskā pamatideja laidusi latviešu sabiedrībā dziļas saknes, tikmēr demokrātiskai sadzīvei vēl arvienu grūti rast stabilu un respektablu nostāju. Neesam gan mēs vienīgie, kas par to žēlojas. Arī vācieši, franči un citas tautas ar vecāku politisku kultūru atdūrušies uz to pašu. Tas gan lai mums nenoder par attaisnojumu, nedz mierinājumu. Mums kā mazas tautas un jaunas demokrātijas piederīgiem vajadzētu daudz sekmīgāk prast savu sadzīvi atveseļot. Tas vairs nav ideoloģijas, bet disciplīnas un sabiedriskas audzināšanas jautājums.

Un, ja arī kur mēs manītu, ka mūsu demokrācija slimotu ar mazasinību, arī pret to mums būtu jānodrošinās.

Mēs nebūsim labi demokrāti, ja demokrātiju atzīsim tikai principā, bet neīstenosim to ikvienā sadzīves situācijā, paliekot tai uzticīgi kā baltās, tā nebartās dienās.

Demokrātiskiem sadzīves principiem mums jāpateicas, ka mūsu tauta tieši pēdējos gadu desmitus gājusi uz priekšu visās sadzīves nozarēs jūdžu zābakiem. Šī iekārta nodrošināja mums labvēlīgus dzīves un darbu apstākļus. Tā atraisīja visus pozitīvos spēkus, stiprinātus ar cilvēcīgu pašapziņu un pilsonisko apziņu, ko dod katram cilvēkam patiesa demokrācija. Nav nevienas citas iekārtas, kas to tik pilnīgi nodrošinātu un cilvēkam dotu. Mēs to piedzīvojām Latvijas neatkarības sākuma laikā, kad nospraudām mūsu valstiskās dzīves un tiesību metus, kad radās priekšzīmīga sociāla likumdošana un ievērojami saimnieciski sasniegumi, bet par visām lietām, kad tika izveidota mūsu agrārreforma. Šis laiks, kad latvietis no muižas vai zemnīcas atgāja savā viensētā, ar labi iekoptām mājām, kad tas izveidoja pilnīgi latvisku skolu, nacionālu kultūru un sadzīvi, izraksta gaišu liecību mūsu valsts demokrātiskās iekārtas sasniegumiem un tautas atraisītajām spējām. Arī tas jāskata atklātām acīm.

Latviešu demokrācija nav mums vairs ideja, bet īstenība. Atgriešanās savā valstī mums nozīmē atgriešanos demokrātijā. Un gluži pamatots ir kāds teiciens, ko lieto mūsu tautieši Amerikas Savienotajās Valstīs: Latvija būs demokrātiska republika, vai tādas nebūs nemaz!

Pilsoņa valstiskā apziņa

Latvijas valsts problēmas, 1964. g.

Ar Latvijas valsts nodibināšanos latviešu nacionālpolitiskajā domāšanā un attieksmē pret tautas kopību iestājās pārmaiņas. Nepietika vairs sevi apzināties par latvieti, bet bija sevi jāapzinājas arī par **Latvijas pilsoni**. Blakus nacionālajai pašapziņai nostājās līdz ar to **valstiskā apziņa**. Viena ar otru nesedzās, bet radīja simbiozi. Valsts eksistence to vismaz prasīja.

Mūsu nacionālajai apziņai kopš Kronvaldu Ata laikiem bija dota liela dinamika. Latvieši apzinājās sevi nevien kā etniska vienība, bet jau kā tauta ar īpatām kultūras iezīmēm, jaunrades tieksmēm, saimnieciskas patstāvības un pašnoteikšanās gribu. Sadzīves attieksmēs lauztin lauzās uz āru reformu prasības. Pat latviešu sievieti nepalika malā, bet pašapzinīgi iestājās par emancipācijas domu. Visa šī rosme un garīgais nemiers bija ierāvis sev jau gultni, kad nāca Latvijas valsts. Cara imperijas pavalstnieka vietā pēkšņi bija nostājies **pilsonis**. Par tā uzdevumiem un lomu runājām jau nodaļā par Latviešu demokrātiju.

Labs pilsonis demokratiskajā republikā nebija domājams bez valstiskas apziņas. To izkopt un nostiprināt nenācās nemaz viegli. Ja to konstatējam, runājot par savu valsts dzīvi, tad no tā nav jākaunās. Paskatīsimies vien uz tādām demokratijām kā Šveici, Zviedriju, Somiju un Amerikas Savienotajām Valstīm, un tūliņ kļūs skaidrs, ka valstiskās un pilsoņu tiesības apziņas ieaudzinašana ir smags darbs, kas atkārojams pie katras paaudzes ar gluži vienādu piepūli.

Līdzīgi citām nācijām, mums visus Latvijas neatkarības gadus nācās sadurties ar grūtībām, kādas radās ar valstiskās apziņas izkopšanu. To jāsaprot divējādi. Pirmkārt, mums nācās radīt skaidrību par mūsu demokratiskās, parlamentārās kārtības nepieciešamību un priekšrocībām, kā arī radīt cieņu pret savas valsts institūcijām. Otrkārt, kā valstij, kuŗā blakus latviešu tautības iedzīvotājiem atradās prāvs skaits mazākuma tautību piederīgo, mums nācās atrast izlīdzsvarotu un korektu attieksmi pret šiem mūsu zemes iedzīvotājiem.

Tagad, kur no neatkarības posma aiztecējuši daudzi gadi un radusies pietiekami laba perspektīva, redzam dažādus trūkumus mūsu sadzīves attiecību kārtošanā un līdz ar to toreizējā valstiskā apziņā. Liekas, ka mūsu un arī mūsu mazākuma tautību pārspīlētā nacionālā pašapziņa brīžiem apslāpēja valstisko apziņu. Kaut arī nacionālajai apziņai pienācās celt un stiprināt mūsu valstisko apziņu, emocionālu un kādreiz pat šaursirdīgu iegānu dēļ notika bieži pretējais. Mūsu valsti tas nestiprināja.

Vai ir vietā tagad par to runāt tikai kā par pagātnes parādību?

Arī šodien nevaram aprobežoties ar nacionālo pašapziņu, bet ir jārunā arī par valstisko apziņu, kuŗas pamatā redzam Latvijas valsti.

Šī valstiskā apziņa prasa joprojām korektu izturēšanos pret visiem pilsoņiem, kas pieder mūsu valsts kopībai. Vēl jo vairāk tā prasa **atbildīgu un cieņas pilnu izturēšanos pret Latvijas valsts institūcijām, pamattiesībām un simboliem**. Šinī sakarībā varam runāt arī par **suverēnitātes apziņu**, kā to dara viens no mūsu valsts izcīnītājiem un pazīstamākajiem valststiesībniekiem — Dr. Miķelis **Valters**. Pilnīgi pamatoti viņš norāda, ka “Latvijas suverēnitāte pastāv tās legālajos organos un tai tautas daļā, kas ir brīva — visbeidzot starptautiskajās objektīvās tiesības, uz kuŗām mums visvairāk jāatsaucas. Tajā radīt jo stipru šīs suverēnitātes apziņu, tas mūsu kopējais pienākums, tāpēc jāstiprina un jāaudzē tiesiskā doma par satversmes svētumu, ka pie tās jāatgriežas, lai mēs varētu runāt no tiesību viedokļa ārējās attieksmēs un iekšējā tiesību uzbūvē” (sk. Dr. M. Valtera Par valsti un valsts problēmām, Stokholmā, 1950. g. 50.-51. lpp.). Viņš brīdina no t. s. **nevalstiskās vaļības** (turpat, 45. lpp.).

Valstiskai apziņai nepietiek, protams, tikai ar mūsu nacionālo simbolu atzīšanu un goda parādīšanu tiem. Mūsu nacionālajam karogam liksim arvienu plīvot, kur to apstākļi prasa. Tāpat mēs ierādīsim cieņas pilnu vietu Latvijas valsts ģerbonim. To darīdami, mēs to neuzversim kā kailu demonstrāciju vai patriotisku manifestāciju, bet vairāk kā mūsu valsts nacionālās un tiesiskās atzīšanas faktu. Vēl jo vairāk šo mūsu nacionālo simbolu cildināšana un saglabāšana nozīmējusi okupētajā Latvijā, kur tos gadu gadā atgādinājuši latviešu pretestības kustības locekļi, par spīti draudiem un vajāšanām. No neskaitāmām liecībām zinām, ka katru gadu sarkanbaltsarkanais karogs uzvījies 18. novembrī kā Rīgā, tā citos Latvijas stūros. Tāpat tas plīvojis nozīmīgos brīžos mūsu nacionālajā svētnīcā Brāļu kapos.

Bet, bez šiem nacionālajiem simboliem, kas šodien kļuvuši par latviešu neatkarības un patstāvības gribas ārējiem apliecinājumiem,

ir un paliks vēl kā svarīgi un dzīvi valsts dzīves balsti Latvijas republikas satversme un 1918.gada 18.novembrā valsts proklamācijas sākotnējie konstitucionālie akti. Tie taču visi kopā izveido mūsu valsts pamatlikumus.

Visam tam vēl pievienojas tie nerakstītie likumi, kas veidojušies mūsu valsts neatkarības un dažādos cīņu laikos, ko aptver mūsu **nacionālā morāle**. Un šī nacionālā morāle nav apturējusi savu asinsriņķošanu arī šodien.

Trimdas latviešiem viena no smagākajām problēmām šodien tomēr ir pāriešana citas tautas pavalstniecībā. Neapšaubami daudzos gadījumos apstākļi to prasa, sevišķi tanīs zemēs, kas uzņēmuši mūsu tautas locekļus kā imigrācijas zemes. Pēdējās sevi neuzskata par patvēruma zemēm politiskajiem bēgļiem, bet pakļauj tos šabloniskai imigrācijas reglamentācijai, pilnīgi vai lielā mērā ignorējot apstākļus, kas likuši kādam dzimteni zaudēt. Pārejot svešā pavalstniecībā, rodas neizbēgami kollīzija ar līdzšinējo pavalstniecību un pilsoņu tiesību izpratni. Ir jautājums par sevi, kā katrs to spēj atrisināt. Protams, arī tad, nebūs vietā uzskatīt šos pārgājęjus citas valsts pavalstniecībā par "dezertieriem no latviešu tautas". Esam jau pārliecinājušies, ka no tiem sastādījies jauns cīnītāju kontingents, kas izmanto priekšrocības, ko dod šo zemju demokratiskā iekārta par labu vispārējai cīņai apspiesto tautu interešu labā.

Kaut arī tas tā būtu, tomēr jāpatur vērā, ka vēl arvien ir svarīgi, ka brīvajā pasaulē ir un paliek prāvs skaits Latvijas pavalstnieku ar nacionālo pasi kabatā. Tie palīdz uzturēt jautājumu jo akūtu par nenormālo apstākļu rašanos okupētajā dzimtenē. Jau ārēji tie neļauj pārvērsties Latvijas valsts tiesiskajai eksistencei par tīri abstraktu jēdzienu.

No padomju iestāžu nemitīgiem pūliņiem un propagandas redzams, ka **emigrācijas problēma** tai ir un paliek ass dadzis acī. Lielas latviešu tautas daļas došanās trimdā (ap 8 procenti!) ir smaga apsūdzība Maskavas agresijas politikai. Bez tam katram zināms, ka sarkanarmijai iebrūkot Latvijā, vēl lielāka daļa latviešu, kaut ar smagu sirdi, devās svešumā. Kaŗa pēdējā posmā un pēc tam daudzus no tiem ceļā pārsteidza vajātāji, kādēļ tiem nebija lemts paglābties brīvībā. Arī tie, kas palika uz vietas, skaidri apzinājās gaidāmās vājašanas un pilsoņu tiesību zaudējumu. Šos piemeklējumus mūsu tautas locekļi dzimtenē uzņēmās tomēr cerībā uz drīzu atbrīvošanu. Viņi piekrāpās. Savā sirdī un prātā viņi un viņu bērni turpina tagad turēties pie Latvijas kā tiesību valsts un tās gaidāmās atjaunotnes.

Šī apbrīnojamā ticība un nepiekāpība Latvijas valsts saglabāšanai ir spēcīgākais arguments tanī gigantiskajā cīņā, ko nu jau divi

paaudzes (tā, kas dzīvojuši savā valstī, un tā, kas pat dzimteni nav redzējuši) ved pret svešas varas virskundzību Latvijā.

Maskavai pie tam nenāksies viegli pārliecināt pasaules sabiedrisko domu, ka tieši latvieši, igauņi un lietuvieši ir tādas nācijas, kas nepelnītu pašnoteikšanos un iespēju dzīvot tiesiskā iekārtā. Pat, ja tām nebūtu bijusi sava valstiska pagātne, tās mūdienu sabiedrībā, kas respektē individuālās un tautu tiesības, būtu pelnījušas suverēnitātes tiesības. Padomju politiskais atentāts pret šīm kultūras tautām, kas apvieno 6 miljonus, ir kauna traips 20.gadsimta civilizācijai un starptautiskajai tiesību apziņai.

Ir gan jāpatur vērā, ka Maskava, okupējama Baltijas valstis, radījusi vienu surogātu, ko likt patstāvīgas valsts vietā. Tā ir t.s. **padomju federatīvā republika**. Arī Maskavas koncepcijā Baltijas valstis bija jāatstāj kā “republikas”, kaut arī fiktīvā, pareizāki sakot — izķēmotā veidā. Latviešu tautas brīvības un patstāvības gribai ar to nav pakalpots un šī politiskā machinācija ir līdzīga pazīstamai komunistu izdarībai, kas liek savam upurim, piemēram, deportētam, parakstīt reversālu, ka viņš “brīvprātīgi” pārceļas uz dzīvi Sibīrijas stepē vai taigā.

Ar padomju federatīvās republikas sūkaliņām nav apmierināma latviešu tautas patstāvības griba. Pat, ja šo federatīvo sistēmu Maskava daudz maz godīgi īstenotu, tā nav tāda, kas atbilstu latviešu tautas gribai un tiesību apziņai. Latvieši jau vairāku paaudžu laikā ir cīnījušies par nepieciešamām cilvēku un savas tautas tiesībām. Ja jau 1905.gadā tā cīnījās pret cara patvaldību un lauztin lauzās laikā no Krievijas imperijas tautu cietuma, tad tagad, kur tā savā attīstībā aizgājusi krietnu soli uz priekšu, tā neizvēlēties sev **svešas tautas aizbildnību**.

Tā ir dabiska reakcija un mūsu tautas skaidra nostāja. Mēs nešaubāmies, ka krievu tauta nostātos gluži līdzīgi, ja Ķīna vai kāda cita spēcīga vara mēģinātu to vienu dienu pakļaut sev, pārvēršot krievu apdzīvoto zemi par provinci, vai labākajā gadījumā par “federatīvu republiku”. Šis salīdzinājums izklausīsies daudziem gan famozs, bet tas tuvina mūs tomēr lietas izpratnei. Ja jau krievu tautai laiku pa laikam licies, ka tā ir izredzēta tauta, kas aicināta valdīt par citām tautām, tad, kas var liegt kādai citai lielvalstij izvēlēties šādu pašu ceļu. Daudz jau netrūka, ka Hitleram Otrā pasaules kara laikā būtu izdevies uzņemties par kakla kungu krievu un nekrievu tautām. Tas, kas Hitleram neizdevās, to Staļins un viņa pēcteči tagad pielieto kā savu varas metodi.

Tāpat kā krievu tauta nevēlējās pakļauties svešas tautas aizbildnībai, lai tā tagad neuzmetas par aizbildni latviešiem.

Šinī rakstiņā apskatītā problēmatika ir tādēļ pietiekami skaidra.

Kā Baltijas valstu, tā citu tautu dzīvē lieta grozas ap tiesībām un kailu varu.

Latvija un pārējās Baltijas valstis ir kļuvušas par kailas un brutālas varas upuri.

No šī stāvokļa nav citas izejas kā — cīņa par **tiesībām**.

Cīņa par Latviju un Latvijas valsti ir cīņa par tiesībām un kultūru.

Latviešu demokrātija

Polītiskās sadzīves izteiksme un mūsu valsts profils

Universitas, 1964.g., 13.nr.

Ja pag. gadsimta beigās un sevišķi šī gadsimta sākumā demokrātijas problēmai latviešu inteliģence pievērsās ar sevišķu dedzību, Latvijas valstī demokrātijas pamatprincipiem dodot jau visstingrākos grodus, tad pēdējo trīsdesmit gadu laikā izmanāms atslābums. Laiku pa laikam šai problēmai gan pieskaņas, bet vairāk — tā gaŗāmejot. Skaidri redzams, ka radies kāds komplekss, kas attur jautājumam skaidri un droši pieskārties. Ar to sašķetinās acīmredzot dažādie uzskati, kas radušies ar 1934.gada 15.maija pārmaiņām mūsu politiskajā sadzīves iekārtā. Bet skaidrība par mūsu attieksmi pret demokrātiju kā valsts iekārtas formu un politiskas sadzīves izteiksmi arī šodien nepieciešama, kur rosīgi kopjam nacionālpolītiskus centienus un neesam atteikušies no Latvijas valsts. Mums jābūt skaidrībā par sevi un jādod skaidrība citiem. Ja to nedarīsim, radīsim greizu uzskatu par latviešu trimdas kopību, kuŗā sevi vērtējam kā politiskus emigrantus un nevis kā savas tautas amortizējamu daļu. Vēl ievērojams kāds blakus aspekts, un proti, ka demokrātijas aizstāvju lomā allaž vietā un nevietā parādās sociāldemokrāti. Vai tad tiešām vienīgi tiem tiesības un pienākums nostāties kā Latvijas demokrātijas sargiem?

Vai jebkad esam atteikušies no demokrātijas? Latviešu tauta savā kopumā to nekad nav darījusi.

Jau mūsu tautas sociālā struktūra, kuŗu veido **vidusšķira**, prasījusi politiskas un sociālas demokrātijas atzīšanu. Tā politiskā virskārta, kuŗai 1917./18.gadā vajadzēja dot vietu latviešu iniciatīvai, neuztraucās tik daudz par Latvijas valsts kā tādas radīšanu, bet baidījās visvairāk no latviešu demokrātijas. Ne bez pamata, — jo latviešu demokrātija salauza mazākuma uzkundzēšanos vairākumam, aizvāca nehumānas un asociālas privilēģijas un cilvēka necienīgu sadzīves iekārtu.

Ja Latvijas valsts nāca ar pilnīgu demokrātijas pamatprincipu atzīšanu, ar Latvijas agrārreformu, plašu sociālu likumdošanu, skolu reformu, akadēmiskās brīvības nodrošināšanu augstskolās, māksli-

niekiem un rakstniekiem nodrošinātu tiesību brīvi radīt un izteikties, kā arī tādu saimnieciski sociālu iekārtu, kas ļāva brīvi strādāt un izmantot savus darba augļus savām un savas ģimenes vajadzībām, tad visos šinīs aktos latviešu nācija manifestēja savu gribu augt un attīstīties, dzīvot un strādāt demokratiņā.

Latvijas valsts pirmie neatkarības gadi izveidoja pamatus latviešu tautas (arī mazākumtautību) politiskajai sadzīves iekārtai un tie bija visnotaļ auglīgi. Un Latvija nebija “**demokratija bez demokratiem**”, ja runājam te par fainomenu, kuŗu piemin tiesbnieks Vol-demārs **Alksnis**⁽¹⁾. Latvijas valsti nodibināja demokrati. Tie pie tam nebija nekādi konjunktūras demokrati, bet ar saviem demokratiskiem ieskatiem un politisko koncepciju pazīstami tautas darbinieki. Ja tie tādi nebūtu bijuši, diezin vai dibināmai valstij būtu iegūts rietumu demokratiņās tikdaudz simpatiju, kā tas tai izdevās 1.Pasaules kaŗa beigu posmā.

Ar Latvijas valsts dibināšanu ieviesām dzīvē kā tautas suverēnitātes, tā vienlīdzības un sociālās taisnības principu. Līdz ar to kļuvām par taisnības un kultūras valsti. Un šinī sakariņā nāk atmiņā vēlākā valsts domnieka Jāņa **Kreichberga** jau 19.g.s. beigās Liepājas rātsnamā teiktie vārdi: “Demokratiņas principiemi ilgi pretoties neizdosies. Viņu uzvara ir sociālās taisnības uzvara.”⁽²⁾

Tāds bija latviešu pašu viedoklis vairāku paaudžu laikā, kam visā savā mūžā kā redzamākais latviešu demokratiņas cīnītājs pievienojās arī Dr.Miķelis **Valters**, bet, kas pie tam vēl uzsver, ka latviešu tauta savos nacionālajos centienos allaž tiekusies pēc Rietumeiropas politiskajiem ideāliem⁽³⁾. Tātad latviešu demokratiņas ideja atrada dzīvības impulsu pati savā gara attīstībā, rodot tai vēl labvēlīgu pastiprinājumu rietumu kultūras izaugsmē.

Ja Latvijas demokratiņskās republikas izveidošanās drīzi uzdūrās uz kritiskiem apvērtējumiem, tad tie īstenībā nepauda opozicionālu nostāju pret demokratiņju un tās pamatvērtībām, bet gan pret dažām parlamentārās iekārtas galējībām, acīm redzamiem satversmes un vēlēšanu likuma trūkumiem, kā arī pret drūmo parādību, ka ar katrām jaunām vēlēšanām Saeimas un pilsētu domju ievēlēto pārstāvju kvalitatīvais sastāvs kļuva mazvērtīgāks. Tāpat daudzus uztrauca pārmērīgi lielais politisko partiju un vēlēšanu sarakstu skaits. Jāsaka gan, ka vēlēšanu sarakstu inflācija vēl nenozīmēja pārmērīgi daudz partiju eksistenci. Tādu sīku grupu rašanos veicināja nevien ultraliberālais vēlēšanu likums, bet savukārt apzināta politiska tolerance pret mazākumtautībām Latvijā, kā arī respekts pret izdaudzīnāto latviešu **individuālismu**. Nevien parlamenta vēlēšanās vien gribēja ļaut iespējami precīzi izteikties tautas gribai, bet tādām pašām nolūkam ieviesa jo plaši tautas referendumu.

Vēl 1927. gadā prof. Kārlis Dišlers, kas bija Latvijas valststiesību zinātnes galvenais izveidotājs mūsu zemē, izteicās, ka: "Jāgādā tikai par demokrātisku, pareizi noorganizētu vēlēšanu sistēmu, kas garantē visām iedzīvotāju grupām tiešu un vienlīdzīgu piedalīšanos vēlēšanās un nepieļauj nekādu vēlēšanu korupciju, tad nebūs pamata sūdzēties, ka parlaments pareizi neizteiktu tautas gribu."⁽⁴⁾ Vēl stipri bija izmanāma vēlēšanās kaut sīkām un šaurām interešu grupām ļaut piedalīties vēlēšanu sacensībā, jo valdīja maldīgs, pareizāki sakot — pārāk ideāls uzskats par demokrātiju un tās funkcionēšanas iespējām.

Bet, kā jau teikts, nedrīkstēja atstumt arī mazākumtautības. Latvijā viena ceturtdaļa iedzīvotāju piederēja šīm mazākuma tautībām. To tiesību garantija bija uzņemta jau Tautas Padomes platformā. Dažādi valsts un starptautiski tiesiski akti mazākumtiesību stāvokli Latvijas valstī vēlāk vēl vairāk nodrošināja.

Pieturoties pie pēdējās Saeimas vēlēšanu rezultātiem, redzam, ka no tām 27 politiskajām partijām un sarakstiem, kas ieguva mandātu mūsu parlamentā, 9 piederēja minoritātēm⁽⁵⁾. Prāvs skaits citu sarakstu pie tam nemaz neieguva vietu Saeimā. Jau tā saskaldīto politiskās dzīves stāvokli minoritātes tātad vēl vairāk pasliktināja. Mums nav tiesību tām to pārnest, jo katra minoritāte vēlējās saglabāt savu eksistenci un politisko tiesību priekšrocības. Izejot no 4. Saeimas vēlēšanu rezultātiem, varam konstatēt, ka gadījumā, ja būtu pielietota ierosinātā 5% klauzula, kas ļautu ievēlēt pārstāvjus tikai tiem sarakstiem, kas ieguvušas piecas procentes no vispār nodotām balsīm, tad šinī Saeimā no minoritātēm tikai vācieši būtu pārstāvēti. Kaut arī to skaits pārējo iedzīvotāju vidū bija 3,7%, tie prata ar labu organizāciju un, izejot vēlēšanās vienoti vienā blokā iegūt 6 mandātus. Vēlēšanu tehniskie apsvērumi spieda gan arī baltvāciešus iziet ar divi sarakstiem. Krievi, kuņģi bija trīskārt tik daudz kā vāciešu, pārāk lielas sadrumstalošanās dēļ turpretim ieguva tikai 5 mandātus (lai gan pastāv aizdomas, ka prāva viņu tautības daļa nobalsoja arī par abiem maskētiem komunistu sarakstiem). Ne mazāk saskaldīti bija žīdi, kas līdz ar to krietni pavairoja vēlēšanu sarakstu skaitu. Protams, ka stingrāks vēlēšanu likums būtu arī viņus, līdzīgi baltvāciešiem, spiedis apvienoties un tādā kārtā palīdzēt atveseļot stāvokli.

Par latviešu **politiskās dzīves profilu**, izejot tikai no daudzajiem sarakstiem Saeimas un pilsētu domju vēlēšanās, tādēļ ir diezgan riskanti spriest par visu latviešu demokrātiski parlamentāro iekārtu, tās derīgumu vai nederīgumu.

Zināmas korektūras vēlēšanu kārtībā bija jau paredzētas, apspriežot Satversmes 1934. g. grozījumus, ja šī attīstība nebūtu pār-

traukta apvērsuma ceļā. Par mazajām latviešu partijām Latvijā pirms 1934.gada runājot, nedrīkst gan atstāt neievērotu, ka tieši tās vienā daļā, kā Dr.G. Reinharda vadītā Kristīgā apvienība, Arvēda Berga vadītā Nacionālā apvienība, prof. Dr.K. Baloža vadītā Darba savienība, Marģera Skujenieka Progresīvā apvienība un vēl dažas sīkās partijas deva inteligentāko un darba spējīgāko deputātu sastāvu, kuŗu loma parādījās sevišķi Saeimas likumdošanas komisijās. Faktiski arī šīs sīkās partijas tūliņ pēc vēlēšanām saslēdzās blokos. To kopā iešanu tādēļ neapšaubāmi varēja īstenot jēdzīgāka vēlēšanu likuma ceļā jau pirms vēlēšanām. Tieši šādu politiskas dzīves sanāciju bija jāpanāk un to varēja panākt. Visas vainas uzvelšana mazajām partijām diez vai ir vietā, zinot, ka lielākās latviešu pilsoņu partijas piespieda dažu visai šauru partijas vadoņu godkārtības dēļ aiziet no tām un dibināt savu partiju izciliem latviešu valstsvīriem un politiķiem. Ja tādos apstākļos nebūtu meklēts glābiņš jaunu, uzspiestu partiju dibināšanas ceļā, tad mūsu jaunā valsts — zaudējama viņu līdzdarbību — būtu vēl vairāk sev kaitējusi.

Rūpīgāka apstākļu analīze rāda, ka nav pamata ik reizes vainu tam, — ka “Satversme neiet”, uzvelt demokratijai kā tādai, — un tieši šādā aspektā derētu apskatīt mūsu valsts neatkarības laika politisko attīstību.

Kādi uzdevumi piekrita Latvijas demokratiskajai republikai, to labi pateicis Tautas Padomē Zemnieku savienības līderis Ādolfs Klīve, teikdams, ka: “mūsu dziļākā pārliecība ir, ka tagadējos apstākļos vienīgā izeja Latvijas valsts nostiprināšanai ir plašu tautas masu līdzdarbība valsts darbā. Otra tikpat nešaubāma pārliecība ir tā, ka Latvijas valsts neatkarība sasniedzama tikai pa demokratisma ceļu.”(6)

Mūsu politisko partiju galvenā vaina vēlāk piedzīvotās grūtībās gan ir tā, ka tās pārāk maz ieaudzināja savos piekritējos demokrātisko apziņu un nepanāca inteligentāku, kā arī morāliiski pilnvērtīgāku tautas vietnieku ievēlēšanu. Bija jāpiedzīvo vēl viena traģēdija, un, lūk, tā, par kuŗu Kārlis Skalbe 1928.gadā, tātad desmit gadus pēc Latvijas valsts nodibināšanas rakstīja, ka: “pirmie neatkarības kustības ierosinātāji, idejiskie audzinātāji, vadītāji gandrīz visi izstumti no aktīvas politiskas dzīves, nokļuvuši malā, kur klusi cieš, klusi vēro. Dažureiz es sev jautāju, vai viņiem ir vēl kāds uzdevums? Kāpēc liktenis viņus atstājis dzīvus? Vai nebūtu labāki, ja viņi būtu apgūlušies Brāļu kapos, jo viss, kas tagad notiek visapkārt — šī latvietības zaimošana, šī tautas interešu pārdošana — ir viņiem tik svešs. Šie paši cīnītāji ir gaŗus gadus pavadījuši cara cietumā, trimdas tālumā. Nu atmaksa šiem pirmās trauksmes cēlējiem par visām cīņām, ciešanām — šī morāliskā trimda. Šai sabiedrības

stīgznī viņi vairs neiederas. Katram laikam savs likums, savs tīkums. Cilvēks, kas mazliet aizkavējies, dzīvodams kādreizējā ideālistīma illūzijās, neiederās šai kraukļu ligzdā, kur katrs kaņo par lielāku kumosu, kur tikai rupja rijība redzama. Sabiedriskie ideāli liekas pilnīgi izzuduši. Neviens nebrīnas, neviens nenosarkst. Sarkst tik savrup malā stāvošie, kas klusi cieš, kas klusi vēro. Malā stāvošie, kur lai mēs liekam savu nemieru, savu ievainoto sirdsapziņu?”(7)

Šo skarbo apstākļu vērtējumu vēl papildināja Ernests **Blanks**, jautādams un atbildēdams, — kas ir mūsu politiskās dzīves noteicēji — šādiem vārdiem: “Vai viņi ir valstsvīri? — Liekas, ka tie ir sīkpiļsoņi, kas aiz pārpratuma tikuši par valsts politikas vadītājiem. Jo nevar būt par valstsvīru cilvēki, kam trūkst jebkādu politisku, sociālu, kultūrālu un ekonomisku mērķu. Tie ir pārakmeņojušies un nosliķuši materiālistīmā!”(8)

Izvēlamies tieši šos novērtējumus, kuņos skaidri runā rūgtums un piļsoņa atbildības sajūta tādēļ, ka tiklab Skalbe, kā Blanks bija asi notikumu vērotāji, kuņiem laikam neviens negribēs pierakstīt blakus nolūku, — ka viss, kas še teikts, teikts un izrunāts no politiskiem sāncensīiem. Kārlis Skalbe bija rakstnieks un vēlējās tāds palikt. Ernests Blanks bija publicists, kas pildīja savu atbildīga aviņnieka un publicista pienākumu.

Tātad politiskie apstākļi jau ap 1928.gadu bija ļauni. Un mēs zinām, ka tie gadgadā palīka vēl ļaunāki, un atskanēja latviešu jaunatnes un visas latviešu inteligences protests.

Kas tādos apstākļos bija darāms? Viens ceļš bija — rīkot apvērsumu, otrs — rūpēties likumīgiem līdzekļiem labot radušos apstākļus.

Kā zināms, notīka pirmais. Latviešu demokratiļa ar 1934.g. 15. maiļa apvērsumu saņēma smagu triecienu. Piļsoniskajām brīvībām un demokratiškai sadzīves iekārtai bija jādod vieta autoritatīvam režīmam, kas pakāpeniski nosliēcās uz totālītaru valsts iekārtu un diktātūru. Sākumā solītā valsts satversmes pārstrādāšana izpalīka. Parlamenta vietā izveidoja valsts varas diriģētu kameru sistēmu. Valsts saimniecības politīka sāka ievirzīties valsts kapitālīsmā gultnē. Kultūras politīku kontrolēja savukārt valsts. Akadēmīsko brīvību ierobeņoja. Tīesa pazaudēja savu neatkarību. Jaunatni mērķtiecīgi noskaņoja pret demokratiļu, un viens no primitīvākajiem veidiem kā to izdarīt, bija apgalvot, ka demokratiškai iekārtā neviens par neko neatbildot, kamēr vienai personai stāvot priekšgalā un visu nosakot, tā atbild.(9)

Esam piedzīvojuši vēlākajos gados, ka tā jaunatne, kas izauga šādā gaisotnē, kļuvusi agresīvi naidīga latviešu demokratiļai.

Cīņā par Latvijas demokrātiskas valsts atjaunotni esam vēl uzdūrušies grūtībām, kad mums rietumu demokrātijās jānopūlas ar dažnedažādi izkonstruētiem argumentiem attaisnot Latvijas demokrātiskās iekārtas nojaukšanu, lai neuzdurtos pārmetumam, ka mēs savai valsts dzīvei un neatkarībai vispār nebijām vēl nobrieduši. Vēl smagāks kļūst jautājums, cīnoties tieši šinī brīdī pret svešu diktātūru, kur paši bijām apmainījuši demokrātiju pret diktātūru. Visās savās argumentācijās, ar kužām tagad izejam svešu tautu pagalmā, mums kaut kādi jāstostas, vismaz jātaisnojas.

Zināmu nestabilitāti un politiskas kļūmes var piedzīvot katra politika. Mēs redzam, ka to piedzīvojušas lielas nācijas ar vecām demokrātiskām tradīcijām. Tādēļ varētu ar to samierināties, ka arī mums bija jāizslimo savas politiskās bērnu slimības un jāpārvar krīzes.

Vēl arvien paliek tikai jautājums, — vai esam šādu krīzi īsti pārvarējuši. Pazīmes rāda, ka ne pilnā mērā. Ļaudis, kas nav paraduši pārāk piepūlēt savas smadzenes un nemaz negrib orientēties politiskajos notikumos, turpina dzīvot t.s. **pēc inerces**. Ir arī tādi, kas vēl arvien mēģina oportūni izmantot sev par labu iespējas, kas nebūt nekalpo demokrātijai, nedz spēj apmierināt tiesisku apziņu. Vēl ļaunāk, ja šādi ļaudis pielieto dažādus trikus sabiedrības maldināšanai un uzskatu sakropļošanai, mēģinot visu nopelt, kam sakars ar demokrātiju un tiesību valsts ideju, sparīgi nododoties pretdemokrātiskas koncepcijas slavināšanai. Tieši viņi ir tie, kas turpina graut mūsu valsts un sadzīves pamatus, izvēloties par saviem upuriem tos, kas **bona fide** tic viņu izklāstam, jo apmēram tādā pat garā tie kādreiz skoloti un audzināti autoritātīvā režīma skolā.

Mēs dzīvojam tagad par laimi tādā sabiedriskā iekārtā, kas respektē un liek respektēt otra cilvēka uzskatus, vienalga, vai tie ir politiska, reliģiska, estētiska vai tml. rakstura, un tomēr mums vienā vai otrā gadījumā nepatīk. Liberāli demokrātiskie sadzīves paradumi un tolerance turklāt paveļ plaši vērtus individuāliem uzskatiem un dzīves ziņai dažādos veidos. Tādēļ arī apskatāmā jautājumā negribam vairāk kā tikai brīvu domu izmaiņu. Ja, piemēram, šodien ir mūsu vidū cilvēki, kas domā, ka demokrācija latviešu tautai neder un, ka latvieši līdzīgi krievu tautai paraduši dzīvot tikai zem pātagas, tad arī tiem ļausim runāt un mūs pārliecināt. Bet, tādēļ mēs, kas domājam citādi, neierausimies sevī un neklusēsim. Gluži otrādi, ja mums pat liktos, ka jau tagad jāceļ grodi jaunai, labākai un cilvēka cienīgākai sadzīves iekārtai, vai vismaz ideoloģijai, tad palīdzēsim to celt un veidot, jo tas ir darbs, kas prasa gadus, prasa pieradumu un pastāvīgu dinamiku gan sevis veidošanā, gan sadzīves attiecību nostiprināšanā.

Latviešu korporācijas tanī ziņā ir laimīgas, ka tās kopš vairākām

paaudzēm sabiedriski un idejiski sevi audzinājušas demokratiska-
jos ideālos un demokrātiskā sadzīves kārtībā. Pat seniors ir tikai
primus inter pares un nav nekāds pašmāju diktatoriņš. Lielas lat-
viešu inteliģences daļas veidošanās šādos labvēlīgos apstākļos
mums liekas sevišķi laimīga.

Demokratijas pamatprincipos un to pielāgošanai latviešu iedabai
var tikai ieauģt un tos tomēr nevar uzspiest.

Gluži tāpat to uztvērušas katrs savā gadījumā citas tautas. Vulgā-
ri izsakoties, kopš gadsimtiem pastāv savi demokratijas standarti.
Tos var burtiski atdarināt, — kaut kas derēs, kaut kas ne. Pavisam
drastiski tas tagad parādās t.s. mazattīstītajās zemēs, kas nakts lai-
kā pārvēršas no kolonijas patstāvīgā valstī. Nav citas izejas, kā jā-
ņem kas gatavs un jārauga par varēm sev piemērot.

Vai ar mūsu tautu 1918.gadā nebija gluži tāpat?

Nē. Par laimi aiz mums jau atradās pagaŗš attīstības solis. Kārlis
Skalbe, kas gan spiests atzīt, ka latviešu vecākās paaudzes demo-
kratisko inteliģenci audzinājis “neauglīgais sociālisms no krievu
skolas”, tūliņ piebilst, ka “mūsu demokratijai ir vecākas un skais-
tākas tradīcijas nekā sociāldemokratijai, kuŗai vēl visi klibo pakaļ.
Piemīniet Juri **Alunānu**, Kasparu **Biezbārdi**, Kriŗjāni **Baronu**.”⁽¹⁰⁾
Un ņo mūsu pirmo demokratijas nostiprinātāju rīndās vēl katrā zi-
ņā minams Kr. **Valdemārs**, Kronvaldu **Atis**, Vilis **Olavs**, Jānis
Kreicbergs, Jānis **Čakste**, Miķelis **Valters**, Voldemārs **Zāmuēlis** u.c.

Savos agrīnos demokratiskaĶos centīenos mēs stāvējām visai tuvu
somīem un mācījamies krietni daudz no **ŗveīcieŗiem**.

Latvieŗu nācija, saprotot ar to politīski nobrieduŗu tautas kopī-
bu, faktiskī izaugusi no demokratījas domas. Tā to satvērusī jau
vairāķ kā pīrms simts gadiem un kļuvusi ar to savā tālākajā izaug-
smē stipra.

Demokratījā tādēļ mums ir pamats, uz kuŗa mēs visdroŗāk spē-
jam stāvēt. Tā jau mums mūsu tautas mūŗā devusi daudz. Kaut arī
tagad viena liela latvieŗu tautas daļa atrodas trimdā un it kā primāri
saaug ar patvēruma zemju demokratisķo ideoloģīju un sadzīves iē-
ķārtu, tā spēj turpināt augt un attīstīties pati savā jomā. Tāpat par
latvieŗu tautu padomju diktātūras ņņaugos vēl varam teikt, ka tā
savā kodolā turpina tiekties pēķ brīvības un suverēnitātes tiesībām,
atzīstot vienīģi tiesību valstī. Demokratīja un tiesības ir mūsu garī-
ģās satversmes daļa. Demokratīja dod mums ieroķus rokā, ar ku-
ŗiem vispār varam vēl atģūt reiz to, ko patlaban esam zaudēģuŗi.

AVOTI:

(1) Voldemārs Alksnis, Demokratījas krīze. Sk. Latvieŗu Jurīstu Rakstī, 1963.g.
7./8. nr., 16.-20.

- (2) Citāts ņemts no Kr. Straumes piezīmēm rokrakstā. Jāņa Kreicberga archīvs. Sk. arī U! 5.nr. 10.lpp.
- (3) Dr. M. Valters, Das Verbrechen gegen die Baltischen Staaten, 220.
- (4) Kārlis Dišlers žurnālā Tautas Tiesības, 1927.g. 15.janv. 2.nr., 35.
- (5) Latviešu Konversācijas vārdnīca, 11.sēj., 21000.-21001. sleja.
- (6) A.Kļīves runa Tautas Padomes 1919.g. 11.augusta sēdē. Sk. Tautas Padomes protokolu, 138.
- (7) Kārlis Skalbe, Austrums, 1928.g. 7.nr.
- (8) Citēts pēc E.Brastiņa: Latvija, viņas dzīve un darbs, 193.
- (9) M.Bukšs, Atmiņas un atziņas, žurnālā Dzeive, 1963.g. 61.nr., 21.
- (10) Kārlis Skalbe, Mazās piezīmes. Kopoti raksti, 59.

Latvijas valsts laiku maiņā

Londonas Avīze, 1978.g. 17.novembrī

Sešdesmit gadi, kas aiztecējuši no Latvijas valsts dibināšanas, aptver divu paaudžu laiku. Viena no šīm paaudzēm bija ierauta brīvības cīņās, un tā visnotaļ pieder mūsu valsts tapšanas un izveidošanās laikam. Laba daļa šīs paaudzes pārstāvju vēl ir mūsu vidū. Blakus šai paaudzei tagad nostājusies tā jaunā paaudze, kas uzaugusi trimdā un kuņai Latvija ir ideāls tēls. Varbūt tomēr vairāk nekā tas, jo tieši Eiropas jauniešu vidū netrūkst pat Latvijas pavalstnieku un mērķtiecīgu cīnītāju par latviešu tautas tiesībām un brīvību. Ja arī pavalstniecība nav vienīgais kritērijs, ar ko varam mērīt atsevišķa cilvēka nostāju un attiecības pret Latvijas valsti, tad pati apņēmība — palikt par Latvijas valsts pilsoni kritiskā laikā un cīņas apstākļos, nozīmē daudz. Latvijas valsts nekādā ziņā nedrīkst pārvērsties par abstraktu jēdzienu. Ir labi, ka blakus mūsu diplomātiskajām pārstāvībām brīvajā pasaulē ir prāvs skaits neatkarības laiku pilsoņu. Tas stiprina mūsu nacionāli valstisko apziņu un ir viens no "taustāmiem" pierādījumiem Latvijas valsts tiesiskajai eksistencei.

Latvijas valsts sākuma gados bija parasts runāt par nacionāli valstisko apziņu. Trimdā no tā kaut kas it kā atdrupis un sākam runāt vairs tikai par nacionālo apziņu. Ja arī tas noticis vairāk bez apdoma, tad tas tomēr ir bīstami un slikti.

Suverēnā Latvija deva latviešu tautai vispilnīgāko tiesību mēru un brīvības maksimumu. Tā ir vislielākā vērtība, kādu mūsu tauta jebkad ieguvusi. No tā atteikties vai kaut ko atdāvināt nav pamata. Latvija bija taisnības un tiesību valsts. Viss, kas nācis pēc tam, pēc svešu varu iebrukuma mūsu zemē, nav nācis ne taisnības, nedz tiesību vārdā. Jau ar pirmo tanku, kas pārvēlās pāri mūsu zemes robežām, nāca patvaļa, tiesību brutāli pārkāpumi, tautas apspiešana un tās pavadones — cietumi un čekas pagrabi, masu kapi un deportācijas. Roku rokā ar to gāja un vēl arvien iet tautas gara dzīves apspiešana un fundamentālo cilvēku un pilsoņu tiesību sabradāšana. Latviešu skola pārvērsta par pārkrievināšanas un tumsonības kultivēšanas vietām, uzspiežot skolu jaunatnei nevien marksisma un ļeņinisma dogmatiskās drizas un ateismu, bet ar draudiem un rafinē-

tiem paņēmienu tai iestāties komjaunatnē un partijas dresūras organizācijās. Tā tas turpinājas jau veselās paaudzes laiku.

Un iznākums? Tāpat kā trimdā, arī dzimtenē tieši jaunatne ir tā, kas tic Latvijai, kas prasa sev un savai tautai tiesības un brīvību, kas līdzina ceļu Latvijas valsts atjaunotnei. Šobrīd vairs nav runa tikai par atsevišķiem disidentiem — brīvības un neatkarības doma gruzd visās malās, kā to liecina labi Latvijas pazinēji. To pašu apstiprina komunistu funkcionāri savās nemitīgajās runās, šķendējoties par “pagātnes paliekām”, par “buržuāzisko nacionālismu”.

Latvijas valsts nav nekāda “pagātnes paliekā”, bet tautas dzīvības balss. Latviešu tauta var būt laimīga tikai savā valstī un tiesību sistēmā, kur nav jāpazemojas svešu kakla kungu priekšā un nav jāuzlasa mazvērtīgas kultūras drupačās no mūsdienu “kultūrtrēģeru” galda. Par laimi latviešu tauta nav arī pagrimusi politiskā analfabētismā. Neatkarības gadi bez tam tai parādīja, ko brīva un apņēmīga tauta spēj dot kultūrai un jauncelsmei visās nozarēs.

Bet arī šinīs laikos, tāpat kā pirms 60 gadiem, mums jāuzdužas zūdīgiem prātiem. Vēl 1917.gada notikumu aprakstos lasām, cik daudz šaubīgo un neticīgo bijis ik uz soļa. Tos, kas Pirmā pasaules kara laikā un pirms tam prasīja Latvijas valsti, apzīmēja par fantastiem. Bet tieši nešaubīgie ideālisti un tikko minētie fantasti uzcēla Latvijas valsti. To sāka celt tanī laikā, kad Latvijā valdīja vācu okupācijas vara, aiz kuņas stāvēja toreiz varenā Vācijas ķeizārvalsts. Latvijas valsts idejas aizstāvjiem pietika ar mazu zemes stūrīti, kur pulcēties un celt grodus Latvijas valstij. Par šo pēdējo zemes pēdu, kur atskanēja prasība pēc suverēnās Latvijas, Kārlis Skalbe savā laikā teicis šos zīmīgos vārdus: “Arī Latvijai ir bijusi sava Betleme, mazā nabadzīgā Valka, pār kuņas zemiem nomelnējušiem jumtiem toreiz spīdēja tik lielas, kuplas zvaigznes. Lai pēc desmit gadiem, kad sabiedrība nogrimusi rupjā materiālismā, pār Latviju atkal nāk šis agro zvaigžņu spožums.”

Cīņa par Latviju bija toreiz cīņa par demokrātiju. Atceroties notikumus pirms 60 gadiem, redzam, ka komunisti un sarkanie strēlnieki nostājās diktatūras pusē. Latviešu tiesību aizstāvji un brīvības cīnītāji turpretim aizstāvēja demokrātiju un brīvību. Tas sadevās roku rokā ar sociālās taisnības prasību, ko vispilnīgāk iemiesoja Latvijas agrārreforma, tā pati agrārreforma, ko padomju vara savā laikā noārdījusi. Arī pilsētu iedzīvotāji un vienkāršie darba ļaudis nepalika tukšām rokām, jo par to gādāja plaša un iedarbīga sociāla likumdošana.

Pirms 60 gadiem izdevās saliedēt arī visas mūsu tautas daļas. Ja Latgale toreiz nebūtu apvienojusies ar pārējo Latviju, tad puslīdz droši varam teikt, ka Latgales latvieši būtu piedzīvojuši to pašu lik-

teni, ko ingri, voti un citas Krievijas nomaļu tautību grupas, jo tieši pret Krievijas rietumu iedzīvotāju slāņiem vērsās visnesaudzīgākais padomju terrora un apzināta izklaidēšanas politika.

Latvijas valsts deva vienreizēju nacionālās kultūras pacēlumu.

Arī ārpolitiskajā skatījumā Latvija un pārējās Baltijas valstis bija kārtības faktors Eiropā. Kolīdz šo kārtības faktoru nojauc, tā sagrīļojās Eiropas tautu sadzīves līdzsvars. Visskaidrāk tas parādās apstākļi, ka Baltijas valstis savā neatkarības laikā sargāja Eiropas mieru, bet šodien Latvijas ostas un Baltijas piekrasti Maskava izmanto nekautrīgi kā kara un bruņošanās areālu, vēršot raķešu bāzes un citus uzbrukuma ieročus pret Skandināvijas valstīm un pārējo Rietumeiropu.

Zaudētāja pēckaņa notikumos nav tikai Latvija, bet visa Eiropa.

Eiropas sajuktie dzīves apstākļi agri vai vēlū prasīs arī savu normālu izkārtotumu. Baltijas valstu liktenis saistīts ar to. Latvija ir Eiropas integrāla sastāvdaļa.

Kas mums kā tautai pašreizējā drūmajā laikā darāms, ir — nelokāmi saglabāt ticību Latvijai, Latvijas suverēnajai valstij, kā arī uzturēt tautas gribu būt brīvai un neatkarīgai. Tautas vitālo gribu un brīvības alkas nespēj samalt nekādas naidīgas varas.

Pa iebrauktu ceļu uz Latviju

Austrālijas Latvietis, 1989.g. 19/26.maija

“Katrā latvietī redzējām sev ienaidnieku,” 1905.gadā par stāvokli Kurzemē izteicās Kazdangas barons Manteifels. “Ja arī ne visi zemnieki padevās sociālistiskajai domāšanai, tad tie tomēr, gandrīz visi, piedalījās nemieros, nacionālistisku apsvērumu dzīti.” Uzduroties šādai īstenībai, Kazdangas brīvķungs saka, ka “bija vieglāk iepludināt Kurzemē simt vācu kolonistus, nekā vēl arvien pārvācot vienu latvieti”.

Tikko teiktais mums atgādina vācu kolonizācijas plānus šī gadsimta sākumā. Kazdangas barons Kārlis Manteifels pirms 1.pasaules kara savilka no ārpuses 4000 vācu kolonistus, nometinādams tos savas muižas robežās. Vēl centīgāks bija Kūrmales barons Silvio Brēdrichs, kas atvilināja no Volinijas paputējušus Krievijas vāciešus, salikdams tos padzīto latviešu rentnieku mājās.

Ja to pieminam, tad tādēļ, ka kopš apmēram četrdesmit gadiem ar vēl lielāku apņēmību pārpludināt Latviju ar krieviem mēģina padomju vara. Tikai tagad vairs nav runas par laukiem vien, bet arī par pilsētām, par visu Latviju no austrumiem līdz rietumiem, kā arī no dienvidiem līdz ziemeļiem.

Krievu iepludināšanai Latvijā ir tas pats uzdevums, kāds bija Kurzemes baroniem un vācu okupācijas varai 1.pasaules kara laikā. Toreiz runāja par iespēju nometināt Latvijā divus miljonus vāciešu, tagad jau savēsti pāri par 700.000 migrantu no Krievijas, lai savukārt sasniegtu vismaz 2 miljonus. Abos gadījumos lieta grozās ap latviešu zemes kolonizāciju ar ienācējiem. Krievu imperiālistiskie plāni pie tam iet roku rokā ar padomju režīmam nevēlama elementa iznīcināšanu vai vismaz etnisku apslāpēšanu. Padomju soda nometnēs par latviešiem krievu funkcionāri runāja kā par “nekrietnu kontrrevolūcionāru tautu”. Ka latviešu tauta mīl brīvību un neatkarību, to Maskava apzinājās jau 1939.gadā, kad radās pirmie dekreti par buržuāzisko nacionālistu, budžu un citu šķiras ienaidnieku iznīcināšanu. Tas atgādina barona Manteifela spriedumu, ka katrā latvietī šādi varas pārstāvji redz tikai ienaidnieku.

Vācu muižniekiem gan pietika ar to, ka padzen latviešu zemnieku

no viņa zemes stūrīša. Padomju varai ar to nepietika, ka padzina latviešu lauku rūķus no viņu viensētām, bet tos turklāt ar viņu ģimenēm apcietināja, aizveda uz Krievijas ledus tuksnešiem un mērdēja badā. Visa šī rafinētā cilvēku iznīcināšanas sistēma bija izdomāta, lai pirms bojā ejas tos vēl izmantotu par darba lopiem.

Latvijas vēsturē Kurzemes baronu un viņu vēlāko centienu biedru tumšie nolūki iegājuši kā mērķtiecīgs kolonizācijas plāns, lai latviešu zemi soli pa solītim pakļautu vācu virskundzībai. Tas būtu gājis, ja apstākļi to būtu ļāvuši, tā sakot, ar lēnā vilciena ātrumu. Maskavas ievadītais politiskais kurss turpretim iet ar ātrvilciena gaitu. Šī attīstība rāda, ka pirmajos piecgades plānos Baltijas valstīs bija ierādīta galvenā vieta deportācijām, bet jau laikus to apvienoja ar krievu staigulju noņemšanu no iedzīvotājiem izretinātajās vietās.

Padomju vara paradusi kāpināt savas darba, industriālizācijas un citas normas. Un viena no tām normām, ko kāpina kopš 40 gadiem Latvijā ir masveidīga krievu iepludināšana. Ārēji to attaisno ar dīvaino mūsu zemes industriālizācijas procesu un Latvijas pārvēršanu par grandiozu padomju militāru bazi, bet neviens taču nav tik akls, lai neredzētu, ka lieta pamatu pamatos grozās ap jaunas pamattautas radīšanu Latvijā. Gribot vai negribot Maskava grib pierādīt, cik diletantiski un nemākulīgi savā laikā izrīkojušies Manteifels ar Brēdrichu, toreiz kopskaitā ievēdot Latvijā tikai 15.000 vāciešu. Maskavas nomenklātūrai turpretim bijusi izveicīgāka roka, jo tā pārvērtusi Rīgu, Daugavpili, Liepāju un citas pilsētas par krievu centriem, kur vispār maz vairs dzird latviešu valodu. Turklāt Latvijas lauki nav mūžu mūžos redzējuši tik daudz krievu, cik to tagad ir nevien Latgalē, bet arī Vidzemē, Zemgalē un Kurzemē.

Ar bažām esam to vērojuši nevien trimdā, bet tas jo dzīvi tagad atbalsojies Latvijā. Tautas sakustēšanās un protesta balss par galvenajām prasībām joprojām izvirza latviešu tautas pašnoteikšanos, valsts neatkarības atjaunošanu un krievu ienācēju baru repatriāciju. Latvieši noraida svešu aizbildniecību. Tāpat kā tie savā laikā nokratīja cara virskundzību, tā tiem nav vajadzīgi pašreizējie kakla kungi. Skaidrāk to neviens nevarēja pateikt, kā latviešu nacionālie partizāni savās ilggadīgās cīņās, sākotnējā un tagadējā pretestības kustība, ieskaitot pat latviešu nacionālkomunistus. Pēdējie ar Eduardu Berklavu un Paulu Dzērvi priekšgalā vērsās turklāt kā vieni no pirmajiem bezbailīgi pret zemes pārpludināšanu ar savervētajām krievu masām.

Paturot acu priekšā vācu baronus un Vilhelmu II ar viņa Baltijas kolonizācijas plāniem, kā arī Kremļa varasvīrus, kas gājuši pa to

pašu braukto ceļu, atliek atcerēties Raiņa vārdus:

“Mēs negribam vergot ne rietumiem, mēs negribam kalpot ne austrumiem; ir Jāni, ir Miķeli mēs turam svešus, tie kungi mums nebūs — mēs iztiksim bešus.”

Pieaug mūsu valstiskās apziņas izpausmes

18.novembris nāk ar jaunu ticības apliecinājumu

Brīvā Latvija, 1987.g. 16.novembris

Tik īpatnējos apstākļos kā šogad nav notikuši nevieni Latvijas valsts svētki. Ievadījumu tiem deva 14.jūnija un 23.augusta patriotiskās manifestācijas Rīgā, kā arī ev.lut. mācītāju protesta balss. Latviešu Helsinku grupas vadītāji to apzīmē par sakustēšanos Latvijā. Rīgas notikumi atraduši savukārt spēcīgu atbalsi brīvajā pasaulē. Vašingtonā, Strasburgā, Vīnē un daudzos citos pasaules politiskajos centros ne vairs pusbalstī, bet pilnā balsī atskanēja prasība atdot latviešu tautai brīvību un valsts neatkarību.

Mēs nestāvam tātad vieni. Mēs neatrodamiem vairs necaurredzamā tumsā.

Latviešu tautas sakustēšanos ar nepatiku vēro Maskava. Cik reižu no turienes jau teikts un pasludināts, ka nacionālais jautājums visās Baltijas valstīs ir galīgi nokārtots. Ikvienai okupācijas varai šī ir raksturīga valoda. Arī Hitleram patika tīksmināties ap domu, ka Lielvācija ir gatava un tanī ietelp arī Baltijas valstis. Kremlis, turpinādams cara Krievijas imperiālisma politiku, tomēr atdūries Latvijā pat uz lielāku pretestību, nekā tā bija Romanova dinastijas laikā. Tik plašas un noteiktas patriotiskas manifestācijas, kādas tagad notiek Rīgā, Tallinā un Viļņā, cara Krievija nepazīna. Tas vien, ka šāva noteikšana toreiz bija krievu žandarmērijai, kazakiem un daudzīnātajai ochrankai, maz ko groza, jo tagad daudz lielāka noteikšana ir čekai. Katrs septītais latvietis okupētajā Latvijā ar to jau kopš Baigā gada iepazinies. Bez čekas pagrabiem un Rīgas centrālcietuma vēl pienākušas klāt psihiatriskās slimnīcas un vispārējais terrors. Un "pilsoņu reģistrēšana" pie Brīvības pieminekļa arī nav nemaz tik nevainīga lieta, jo tas ir sākums kam vēlākam. Ziedu nolikšana tādā vietā arī var kļūt sodāma. Zīmīgākais tomēr ir, ka ne lokāmā ticībā Latvijai un Latvijas valstij turpinās un aug šādi patriotisma un valstiskās apziņas apliecinājumi no jaunatnes puses.

Ja nu dzīves īstenība rāda, ka padomju varai vairāk nekā četrdesmit gados nav izdevies salauzt latviešu nacionālo pašapziņu un brīvības alkas, tad tas nozīmē, ka šī vara savas pozīcijas ir zaudējusi.

Polītiskais kompass nerāda uz Maskavas pusi. Andreja Upīša vārdiem runājot, ir tātad "lieki cerēt, ka arī Daugava reiz sāks augšup tecēt" (viņš gan to teicis citā sakarībā).

Vispār tagad, kur Padomju Krievija ar lielu troksni rīko Oktobra revolūcijas resp. lielnieku apvērsuma jubileju, skaidrāk nekā jebkad parādās polītiskās un saimnieciskās neveiksmes, par pasaules revolūcijas taisīšanu nemaz nerunājot. Ne iekšēji, nedz arī ārēji Kremlis nav ticis uz priekšu. Ja kur sekmējies, tad tikai ar raķešu bazēm un vispār ar nemitīgo bruņošanos. Iedzīvotāju masas tas galīgi noplicinājis, un rafinētāku darba ļaužu ekspluatāciju reti kur sastopam. Ne jau marksisma-ļeņinisma ideoloģija ir tā, kas augusi, bet vienīgi kaŗa budžets. Pat sarkanās profesūras akadēmijā Maskavā vairs neizdodas malt nodeldētās frazes par "sapuvušajiem rietumiem" un kapitālisma bojāeju, jo ūdens smeļas pašu mutē, un diendienā jāpūlas saglabt novārgušo saimniecību un jau tā zemo dzīves standartu. Ikviens redz rievās Gorbačova pierē.

Mums, kas šodien svinam savus valsts svētkus, rūp mūsu pašu tautas liktenis un nākotne. Arī sakustēšanās Latvijā prasa skaidrību.

Vai redzamas kādas zīmes, kaut pamalē?

Kolīdz par to runājam, nevaram itin visu attiecināt tikai uz mums pašiem. Stāvoklis jāizvērtē plašākā skatījumā. Tas nozīmē, ka jāredz stāvoklis visā Eiropā.

Pietiek uzmost skatu Eiropas ģeografiskajai kartei pēc Otrā pasaules kaŗa, lai redzētu sadalīto Eiropu. Sadalīts polītiskajos pret polos ir nevien šis kontinents, bet sadalīta turklāt ir Vācija un citas zemes. Radies nedabisks un chaotisks stāvoklis. Bet — kas ir nedabisks, tas nav mūžīgs.

Ir naīvi iedomāties, ka apspiestās Eiropas tautas ar to samierināsies vai ir jau samierinājušās. Dzīvei ir savi dzelzs likumi, kas nav nobīdāmi malā. Nebrīvību var kādu laiku pieciest, bet cilvēks nav spējīgs brīvību visnotaļ upurēt.

Mūsu tautas vēsturiskajā atmiņā palicis un mums zināms, ka reiz bija dzimtbuves un kļaušu laiki. Tie latvieti apspieda. Pagāja gadi, un šo apspiešanas sistēmu nokratīja. Tāpat savā laikā cietām no cara patvaldības un muižnieku virskārtas. Arī to nokratīja. Ja mūsu vectēviem pagājušā gadsimta beigās būtu jautāts, kā to panākt, tad vairums būtu ar nopūtu atbildējis, ka uz to nav ko cerēt.

Pašreizējais padomju režīms Latvijā arī nav nekas cits kā patvaļa un tautai nepieņemams uzkundzēšanās veids, kas pie tam iet roku rokā ar tautas pakļaušanu krievu aizbildnībai. Tik vārga un savā kultūrā panīkusi latviešu tauta nemaz nav, lai tai būtu nepieciešami sveši aizbildņi.

To zinādama, padomju vara turas tikai ar terroru. Agrāk to sauca par vergu rīksti. Tādiem rīkiem arī ir savs laiks, līdzīgi moku blūķiem, kuņus tagad glabā mūzejos.

Padomju varai nav nekāds burvju līdzeklis, ar ko tā spētu nomirdināt latviešu tautas tiesību apziņu, brīvības un neatkarības gribu. Liekas, ka tikpat grūti komunistu funkcionāriem būs iespējams latvietim ieskaidrot, ka tam jāpaliek par otrās šķiras pilsoni padomju imperijā.

Vienīgi Latvijas neatkarīgā, demokratiskā republikā, kādu mūsu tauta ieguva ar 1918.gada 18.novembri, ir tā, kas atbilst viņas prasībām un dzīvesziņai. Vienalga, kur latvietis šodien atrastos, vai Latvijā, Sibīrijā vai brīvajā pasaulē, viņš paliks stāvēt tikai uz šī sliekšņa.

Uz neatkarību pa tiesisku ceļu

Brīvā Latvija, 1990.g. 11.jūnijs

Ikviens solis valsts neatkarības virzienā, ko spēš Lietuva vai Igaunija, tieši vai netieši skar arī Latviju. Tas, ka Lietuva š.g. 11.martā pasludināja valsts neatkarības atjaunošanu, faktiski atrodies zem krievu okupācijas režīma, nav manā izpratnē separāts solis. Politiskā stratēģija tieši prasīja, ka Baltijas tautu kopdarbība izvirza pirmā vietā Lietuvu, kuŗas pamatnācijai joprojām pieder ap 80% šīs zemes iedzīvotāju. Sarunās ar Latvijas tiesību cīnītājiem jau agrāk izteicu uzskatu, ka pašreizējā politiskajā situācijā Lietuvai jābūt lokomotīvei, kuŗai piekabināti divi vagoni. Sastāvs tomēr kopējs. Kaut arī modificēti, Latvijai un Igaunijai savukārt jāpasludina bezbailīgi valsts neatkarības prasība. Nav nemaz citu iespēju. Tas tādēļ, ka mūs un arī pārējās divi Baltijas valstis saista pamattiesības.

Runājot par Latviju, netiekam gaŗām: Latvijas-Krievijas 1920. gada mierlīgumam, Latvijas Republikas 1922.gada Satversmei. Ne mēs, nedz latviešu tauta okupētajā Latvijā nevar starptautiskus līgumus vai konstitucionālus aktus grozīt. Latvijas-Krievijas mierlīgumam arī Gorbačovs netiek gaŗām. Vienpusīgi šādu līgumu nevar atcelt, un mierlīgums vispār nav atceļams. Cik var izmanīt, tad Maskava tagad pūlas provokatīvi panākt, ka mēs vismaz no savas puses minēto mierlīgumu pārkāpjam. Gorbačovs diezgan diletantiski mēģina panākt no vietējās Augstākās padomes vai līdzīgu okupācijas varas radītu organu puses lēmumu, kas atzītu pakļaušanos padomju varai un tās institūcijām. Pat padomju satversmi uzskata par iemauktiem Baltijas tautām. Tie visi ir nederīgi līdzekļi. Rietumu un universālo tiesību izpratnē tam visam nav nekādas vērtības. Latvijas-Krievijas mierlīgums nav nekāds "mājas kārtībā" noslēgts līgums, bet reģistrēts starptautiski Tautu savienības oficiālajos reģistros. Arī tad tas nav "pagātnes dokuments". Maskava pietiekami labi zina, ka tāds līgums pastāv. Viņa netiek no tā vaļā. Arī ASV un citām zemēm, vienalga, cik tās negribētu Gorbačovam atvieglot viņa politisko kursu, jāsaprot, ka **primāri** visu nosaka Baltijas valstu mierlīgumi ar Krieviju. Anglosakšu zemēs iesakņojies **rule of law** pamatprincips, kas nav lokāms uz abām pusēm.

Mūsu spēcīgākais ierocis cīņā par brīvību un neatkarību joprojām ir **tiesības**. Mēs paši ar kādu neapdomātu soli vai deklarāciju nedrīkstam pazudināt šīs tiesības. Gandrīz vienā laikā ar trim Baltijas valstīm mierlīgumu ar Krieviju noslēdza Somija. Ja jau šo mierlīgumu atzīst, tad tāda pati vērtība ir pārējiem mierlīgumiem.

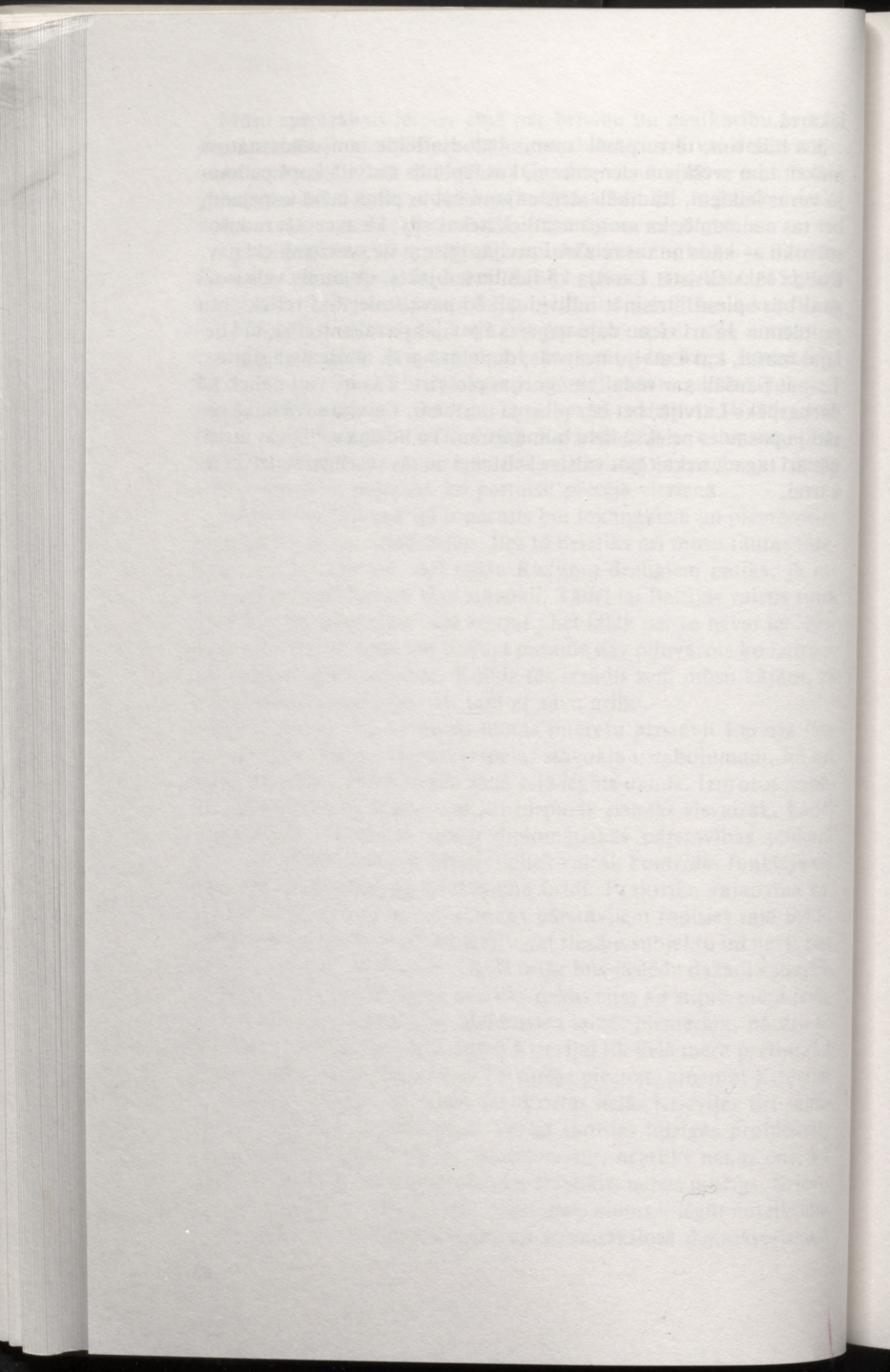
Vienu brīdi Maskava mēģināja nostādīt lietu tā, ka — ja ne citādi, tad ar otrreizējo iebrukumu Baltijas valstīs, t.i. 1944./45.gadā esot radies gluži jauns stāvoklis, proti, Latvija militārajā konfliktā ir iekļauta. Ar šo kombināciju Maskava arī nekur tālu netiek, jo Latvija, tajā laikā kā patstāvīga valsts neatradās kaŗa stāvoklī ar Krieviju resp. Padomju Savienību. Latviešu tauta gan mūžīgi cīnījies pret Padomju Krieviju, bet ne kā valsts 1944./45.gadā. Mums ir darīšana tikai ar Padomju Savienību kā ar okupantu. Tas visur un vienādi jāpatur acīs, lai neiekristu uz padomju puses krampjainajiem pūliņiem ko pārtaisīt pretējā virzienā.

Politikā un diplomātijā ir parasts būt lokanākiem un piemēroties arī pretējās puses vajadzībām. Bez tā neiztik arī mūsu tautas interešu aizstāvji Latvijā. Arī mūsu Rietumu draugiem patiks, ja atvieglosim Gorbačovam viņa stāvokli. Tādēļ lai Baltijas valstīs runā par kādu “pakāpenību” vai ko tml., bet tālāk par to nevar iet. Neviens ne Latvijā, nedz šeit brīvajā pasaulē nav pilnvarots ko iztirgot vai palīdzēt graut tiesības. Kolīdz tās izzudīs zem mūsu kājām, tā būsīm pazaudējuši visu, pie tam ar savu gribu.

Mans uzskats ir, ka mūsu tautas interešu aizstāvji Latvijā līdz šim pratuši vislabāk izprast iespējas stāvokļa uzlabojumam, kā arī notur pozīcijas. Jau līdz šim šādā ceļā iegūts daudz. Izprotot iespējas un stāvokli uz vietas, var arī turpmāk panākt visvairāk, kādēļ trimdas un vēl mazāk mūsu diplomātiskās pārstāvības jebkādi priekšraksti neko nedos. Mums paliek vairāk kontroles funkcija un izšķirīgs vārds kāda apdraudējuma brīdī. Praktiska vajadzība saskaņot viedokļus ar latviešu tautas pārstāvjiem radīsies tajā brīdī, kad Maskava beidzot atzīs Latviju par tiesību subjektu un nevis par savas imperijas sastāvdaļu. No šī brīža būs jāslēdz dažādi sadarbības līgumi. Sākumā mums neatliks nekas cits, kā stiprā mērā ievērot arī Maskavas intereses. Meierovica laikā, piemēram, nācām ar dzelzceļa transitu no mūsu ostām Krievijai tik lielā mērā pretim, ka tas nesa Latvijai zaudējumus. To varēja pieciest, atņemot Krievijai argumentu, ka mēs atraujam savas ostas lielās Krievijas tīri saimnieciskajām nepieciešamībām. Tagad radīsies līdzīgas problēmas, tikai lielākā skaitā. Kaut ar zaudējumiem, neatliks nekas cits, kā daudz ko pieciest. Arī ar to radītais stāvoklis nebūs mūžīgs. Krievijas sabrukums to var paātrināt. Galvenais mums ir iegūt noteikšanu savā valstī, tas ir, tiesību valstī un nesamākslotā demokrātiskajā

iekārtā.

Kā līdz šim, tā turpmāk mums jādod atbilde tam, kāds statuss piekrīt tam svešajam elementam, kas ieplūdis Latvijā kopš padomju varas laikiem. Radikāli atrisinājumi nebūs pilnā mērā iespējami, bet tas nenozīmē, ka mums neatliek nekas cits, kā akceptēt radušos stāvokli — kāds nu tas reiz ir. Latvijas pilsoņi šie svešzemnieki nav. Kolīdz sāks eksistēt Latvija kā tiesību subjekts, tā jaunie valsts organi būs spiesti atrisināt individuāli šo pavalstniecības reflektantu problēmu. Ja arī vienu daļu uzņems Latvijas pavalstniecībā, tad lielajai masai, kas Latviju neatstās, dodams agrāk nansenista statuss. To pat paušāli var tādai kategorijai piešķirt. Tas ir, viņi paliek kā darbaspēks Latvijā, bet bez pilsoņa tiesībām. Latvija savā laikā parādīja pasaules priekšā lielu humānismu. To līdzīgā veidā var atrisināt arī tagad, nekaitējot valsts eksistenci un tās veselīgai sadzīves iekārtai.

Latvijas valsts starptautiskā jomā

Occupatio bellica un Baltijas valstis

Universitas, 1965.g., 14.nr.

Pretēji komunistu "Tautas Saeimas" 1940.g. 21.jūlija deklarācijai par padomju varas pasludināšanu Latvijā⁽¹⁾ un Latvijas brīvvalsts pārvēršanu Padomju Sociālistiskajā republikā⁽²⁾, Latvijas valsts savu suverēnitāti nav pazaudējusi un tā joprojām ir tiesību subjekts valststiesību un starptautisko tiesību izpratnē.

Ja Latvija un pārējās Baltijas valstis savu tiesību titulu nav pazaudējušas, tad rodas jautājums, kāds stāvoklis radies šinīs valstīs pēc sarkanarmijas ielaušanās minētajās zemēs. Kā latviešu tiesībnieki, tā vairums redzamāko rietumu tiesību zinātnieku ir vienis prātis, ka padomju agresijas akts Baltijas valstīs nav pamatu pamatos izdzēsis Baltijas valstu neatkarību, bet radījis tikai politiskas pārmaiņas ar provizorisku raksturu. Latvija, Lietuva un Igaunija ir tikai militāri okupētas (starptautiskajās tiesībās to apzīmē par "occupatio bellica", "occupation de guerre", "die kriegerische Besetzung").

Šinī jautājumā ir bagātīga literatūra un "occupatio bellica" kā tiesību jēdziens aprakstīts visos starptautisko tiesību pamata kursos un zinātniskajās rokas grāmatās. Mums atliek tikai vispār atzītās atziņas, noskaidrojumus un vērā ņemamās konvencijas pietuvināt aktuālajam Latvijas un pārējo Baltijas valstu tiesību jautājumam.

1. Occupatio bellica kā tiesību jēdziens

Tiesību zinātņu mācība pazīst bez **occupatio bellica** vēl **occupatio pacifica**, **occupatio mixta** un okupāciju, kas pieslēdzas kādam pamiera līgumam. Kaut arī šiem jēdzieniem nospraustas pietiekami skaidras robežas, tie saskaras ar tādiem starptautisko tiesību jēdzieniem kā aneksiju (subjugatio), debellatio, intervenciju un vēl citiem tiesību institūtiem. Mēs pēdējos šeit skārsim tikai garāmejojot. Galveno vērību veltīsim mūsu zemes okupācijai.

Militāra okupācija paredz svešas teritorijas pilnīgu nonākšanu okupantu rīcībā, bet ar okupāciju saistītā virskundzība tomēr neiznīcina okupētās valsts eksistenci.⁽³⁾ Arī okupācijas stāvoklī leģitīmā valsts vara paliek tās valsts sistēmas rokās, ko okupants padzinis.

Agrākā valsts satversme, kaut arī nav zemes okupācijas laikā īstenojama, paliek tikai suspendēta. Okupācijas varai, saskaņā ar starptautisko tiesību noteikumiem, ir tiesība pārejas laikam izdot savus rīkojumus un noteikumus, ir tiesība zemes pārvaldē izdarīt dažādus nepieciešamus administratīvus un saminieciskus pārkārtojumus, arī rekvizīcijas, tai ir tiesība nodibināt arī savas tiesas ar pašā noteiktu tiesāšanas kārtību, bet tā nedrīkst ignorēt fundamentālās cilvēka tiesības un rīkoties patvaļīgi.⁽⁴⁾

Okupanta rīcību ierobežo 1907.g. Hāgas konvencija par sauszemes karu, 1949.g. 12.augusta Ženēvas konvencija, kā arī dažas citas starptautiskas konvencijas un cilvēka tiesību chartas.

Padomju Savienība gan no savas puses paziņojusi, ka tā neuzskata sevi par saistītu ar Hāgas 1907.g. konvenciju, ko esot savā laikā parakstījusi cara Krievija. Tāpat tā izvairās no daudzu citu konvenciju un vispār atzītu starptautisku tiesību un paradumu pielietošanas savā varas sfairā. Ar to tā nonākusi apmēram tādā pašā stāvoklī kā Jāņa Briesmīgā laikā, kas okupēja Baltiju un citas zemes, neatzīdams savai varai nekādu ierobežojumu.

Kaut arī padomju vara izvairās minētās konvencijas atzīt un tās godīgi pielietot, tā arī tad ar šo konvenciju galvenajām tiesību normām ir saistīta.⁽⁵⁾ Starptautiskajās tiesībās bez līgumiem, ievērojama loma piekrīt arī paradumu tiesībām, un — ja Padomju Savienība grib sevi turpināt apzīmēt par kultūras valsti — tai tās gribot negribot jārespektē.

Okupāciju nevar pārvērst par patvaļas aktu. Vispirms ar pašu okupācijas faktu, ja paliekam pie Baltijas valstu piemēra, šo zemju iedzīvotāji nav zaudējuši savu agrāko pavalstniecību, kādēļ tos nevar uzskatīt par padomju pavalstniekiem.⁽⁶⁾ Ja tie tādi nav, nevar no tiem prasīt piedalīšanos okupācijas iestāžu sarīkotās “tautas vēlēšanās”, nedz nobalsošanās par valsts iekārtas maiņu. Nevar no tiem prasīt pakļaušanos okupanta valsts varas, bet tikai okupācijas varas sistēmai, nedrīkst tiem uzspiest svešu satversmi (Baltijas valstu gadījumā — modificētu Staļina konstitūciju), svešu tiesu sistēmu un svešus kodeksus (izņemot okupācijas varas kā tādas ierīkotas pagaidu tiesu iestādes), aizvest okupēto zemju iedzīvotājus uz Sibīriju vai kur citur ārpus pašas okupētās zemes teritorijas, nedrīkst ievest vergu darbu un iedzīvotāju aplaupīšanas, kā tas noticis visās trijās Baltijas valstīs padomju okupācijas laikā. Bez tam taču zināms, ka bez šo zemju iedzīvotāju brutālas fiziskas iznīcināšanas, tiem bijis jācieš no nacionālās kultūras apspiešanas un citām patvaļībām (kultūras genocīds).

Šinī sakarībā vēlreiz jāatkārto, ka militāra okupācija nav beztiesisks stāvoklis. Okupantam jārespektē vismaz viselementārākās tie-

sības un viņš, saskaņā ar starptautisko tiesību noteikumiem un labiem tikumiem tieši atbild par kārtību okupētajā zemē. Kārtības vietā padomju vara turpretim nesusi nekārtību un apspiešanu. Vairāk nekā divdesmit okupācijas gados tā izdarījusi veselu virkni starptautisku tiesību deliktus.⁽⁷⁾ Skaidrības labad būtu jāsaka, ka nevien starptautisku tiesību deliktus vien, bet tā nav visnotaļ atzinusi jebkādas tiesību principus.

2. Latvijas Senāta spriedumi un viedoklis padomju okupācijas jautājumā

Bez starptautisko tiesību mācības un rietumzemju valdību deklarācijām Baltijas valstu okupācijas jautājumā, vislielāko ievērību izpelnās Latvijas Senāta Krimināla kasācijas departamenta spriedumu tezes, kādas Latvijas valsts neatkarības laikā izstrādātas padomju okupācijas jautājumā.

Izspriežot kasācijas lietas noziegumos par nonāvēšanu, kā arī nodarījumos pret personas brīvību, Latvijas Senāts neatkarības laiku sākumā savās 562., 563., 564., 568., 649. un 651. tezēs skāra padomju okupācijas jautājumu 1919.g., dodams tam sakarā ar lielinieku tribunālu darbību un tml. patvaļībām tiesisku izskaidrojumu.

Sevišķu ievērību izpelnās Senāta Kriminālā kasācijas departamenta 649.teze.⁽⁸⁾ Dodam šeit tās pilnu tekstu:

“Kā pēc starptautisko tiesību pamatiem, tā arī pēc Latvijas valsts likumiem (1920.g. 31.marta Noteikumi par dažu krimināllietu revīziju) 1918./1919.g.g. Latvijas valsts teritorijā iebrukušais Krievijas komunistu kaŗaspēks uzskatāms kā **okupācijas vara** (occupatio bellica). Bet no tā neizriet, ka ikkatra minētās okupācijas varas pārvaldes darbība, kas notikusi ieņemtajā teritorijā, kvalificējama kā šīs varas likumīgs akts. Saskaņā ar starptautisko tiesību principiem, ieņemtajos apgabalos paliek spēkā likumi, kas aizsargā pilsoņu dzīvību, godu un ģimenes attiecības, privāto mantu, kā arī paliek neaizskarta konfesjonālā iekārta. Ieņemto apgabalu pārvaldīšana, tiesas spriešana un likumdošana turpinās, cik iespējams, pēc agrākā parauga. Tikai tāda okupācijas varas organu darbība, kas saskaņojama ar civilizēto valstu atzītiem tiesiskiem dzīves pamatnoteikumiem un kas nestāv pretrunā ar starptautiskiem nolīgumiem (konvencijām), atzīstama par tiesisku aktu. Okupācijas varai nepieder neaprobežota vara lemt par pilsoņu dzīvību un nāvi, kā arī iznīcināt pilsoņu privātās (civīlās) un publiskās tiesības. 1903.gada Sodu likumus, kas ar šajos likumos noteikto sodu piedraudējumu aizsargā pilsoņu aprādītās tiesības un kuŗi ar Tautas Padomes 1918.g. 6.decembŗa Pagaidu nolikumu bija stājušies Latvijas valstī spēkā, ko-

mūnistu okupācijas varai nebija tiesība atcelt. Kaut gan tā saucamie revolūcionārie tribunāli bija nodibināti no komūnistu okupācijas varas, tomēr šo tribunālu un arī Valmieras tribunāla rīcība, kā to pareizi atzinusi Tiesu Palāta, nav pielīdzināma tiesas funkciju izpildīšanai, jo tribunāli nodarbojās ar komūnistiem nelabvēlīgi noskaņotu pilsoņu šķiru iznīcināšanu un terorizēšanu. Šāds slēdziens ir saskaņojams ar likumiem, kādi bija spēkā tajā laikā, kad notika komūnistu okupācija, kā arī ar starptautiskiem noteikumiem par okupācijas varas tiesībām. Ievērojot to, ka komūnistu okupācijas varai nebija tiesība atcelt Latvijas valstī spēkā esošos sodu likumus, ir jānāk pie atzinuma, ka arī komūnistu okupācijas laikā izdarītie nodarījumi ir kvalificējami no 1903.g. Sodu likumu viedokļa un tādēļ persona, kuŗa atņēmusi otrai personai brīvību ar aizturējumu vai ieslodzījumu, dzīvībai bīstamu vai ar mokām saistītu priekš tā, kam brīvība atņemta, atbild pēc Sodu lik. 499.p. I.d. 4.pkta. nosacījumiem. Tādā kārtā, jānāk pie slēdziena, ka apsūdzētā Z. aizrādījumam, ka nodarījuma izdarīšanas laikā viņam inkriminētais nodarījums nebija sodāms (nullum crimen sine lege) nav dibināts.

“Tiesu Palāta, apsveŗot tiesas izmeklēšanā pārbaudīto apstākļu nozīmi, ir nākusi pie pārliecības, ka apsūdzētais V. ne tikai vadījies no nolūka izrēķināties ar cietušo G. par viņa darbību iepriekšējās (vācu) okupācijas laikā, bet arī labi apzinājies, ka ar G. nodošanu revolūcionārā tribunāla rīcībā, G. dzīvība ir apdraudēta, kas arī noticis, jo G. ne tikai ir ticis turēts apcietinājumā ilgāk par vienu nedēļu, bet arī nogalināts uz revolūcionārā tribunāla lēmuma pamata. Apsūdzētā aizrādījums, ka revolūcionāros tribunālos esot krituši arī attaisnojoši spriedumi, nav uzskatāms par tādu, kas apgāŗ Tiesu Palātas slēdzienu par nežēlīgām un ar tagadējā laikmeta tiesisko apziņu nesavienojamām metodēm, kādas pielietojuši tribunāli šķiru cīņu izvešanai resp. pilsoņu ideoloģijas piekritēju iznīcināšanai. Ar tribunālu darbības šādu raksturojumu, kuŗš, kā to kā vēsturisku faktu konstatējusi Tiesu Palāta, atbilst ne tikai tribunālu uzdevumiem pašu komūnistu formulējumā, bet arī tribunālu darbības rezultātiem, — nestāv pretrunā Tiesu Palātas slēdziens, ka pilsoņa nodošana revolūcionārā tribunāla rīcībā apdraudēja pilsoņu dzīvību arī par tādu nodarījumu, par kuŗu no Latvijas sodu likumu viedokļa nekādas dzīvības briesmas nevarēja draudēt. Taisni šis pēdējais apstākļis, pēc Tiesu Palātas pareiza atzinuma, ir no izšķirošas nozīmes: G. ir ticis apsūdzēts par dažu cilvēku nodošanu vācu okupācijas varas rīcībā un par šādu darbību G. ir no revolūcionārā tribunāla nogalināts, pretēji garantijām un sankcijām, kas bija paredzētas Latvijas likumos (1925.g. 30.okt. spriedums Valdmaņa un c. l. nr. 466).”

Ja tikko minētajā lietā figurē tikai apsūdzība, kas no lielinieku tribunāla puses vērsta pret kādu politiski vajāto, tad no Latvijas Senāta 651.tezes Ūdņa lietā jau redzams, "ka tādi tribunāla rīcībā nodotie apcietinātie skaitījušies par nošaušanai nolemtiem un lielinieki no tiem Valmierā nošāvuši 32 pilsoņus un, ka lietā nav nekādu norādījumu, ka Z. apcietināts un nosūtīts Valmieras tribunālam uz kāda cita ierosinājuma un apsūdzības pamata".⁽⁹⁾

Tāpat ievēribu izpelnās Latvijas Senāta 568.teze, kuŗā norādīts, ka "apsūdzētā E.S. norādījumu kasācijas sūdzībā, ka Vecgulbenes revolūcionārais tribunāls bijis komunistu padomju iekārtas organs un, ka tādēļ viņa darbībai bijis legāls raksturs, jāaizrāda, ka no tā apstākļa vien, ka Latvijas valsts teritorijā iebrukušais Krievijas komunistu kaŗaspēks uzskatāms kā okupācijas vara, vēl neizriet, ka ikkatra minētās okupācijas pārvaldes darbība, kas notikusi ieņemtajā teritorijā, kvalificējama kā šīs varas likumīgs akts. Saskaņā ar starptautisko tiesību principiem, ieņemtajos apgabalos paliek spēkā likumi, kas aizsargā pilsoņu dzīvību, godu un ģimenes attiecības, privāto mantu, kā arī paliek neaizskarta konfesjonālā iekārta... Okupācijas varai nepieder neaprobežota vara lemt par pilsoņu dzīvību un nāvi, kā arī iznīcināt pilsoņu civīlās (privātās) publiskās tiesības, piemēram, padarīt tos par vergiem."⁽¹⁰⁾

Šo savu viedokli Latvijas Senāts konsekventi aprādījis visos savos spriedumos resp. tiem pievienotajās tezēs.

Latvijas Senāta jurisdikcija nepieder pagātnei, bet dod tiesisku izskaidrojumu arī tiem okupācijas varu netiesiskajiem aktiem, kas konstatēti pēc 1940.gada 17.jūnija. Ar to tie saglabājuši vislielāko nozīmi un aktuālītāti. Tā kā tie pauž Latvijas leģitīmās varas tiesisko viedokli, tad šiem spriedumiem piešķirama faktu novērtējumā primāra nozīme, un Latvijas tiesību sistēmai atjaunojoties, pēc tiem arī izlems atsevišķas apsūdzības.

Vēl arvien ievērojama nozīme ir Latvijas neatkarības laiku tiesas un tiesnešu viedoklim par P.Stučkas valdības režīmu kā okupācijas varu. Sarkanarmijas iebrukums Latvijā 1918./19.gadā ne ar ko neatšķiras no šīs pašas armijas iebrukuma 1940.g. 17.jūnijā. Arī ultimāta iesniegšana Latvijas valdībai tā paša gada 16.jūnijā neko negroza. Kā šie, tā vēlākie svešas virskundzības akti bija patvaļas akti, kas sekoja Latvijas okupācijai. Kā no Latvijas Senāta spriedumu tezēm, kas pa daļai ietver arī nozieguma sastāva aprakstu⁽¹¹⁾, redzam, tad 1919.gada padomju okupācijas delikti un pārkāpumi maz ko atšķiras no to noziegumu virknes, kādus pastrādājusi padomju okupācijas vara 1940./41.gadā un atkal sākot ar 1944.gada vasaru.

Ja Latvijas Senāta Kriminālais kasācijas departaments minētos

spridumus pamatoja lielāko tiesu uz 1907.g. Hāgas konvenciju par sauszemes kaŗu, tad starplaikā pienākusi klāt 1949.g. 12.augusta Ženēvas konvencija par civiliedzīvotāju aizsardzību, kā arī vēl citi starptautisko tiesību atzīti principi, kam vismaz līdzīgu noziegumu nodibināšanā pēc Otrā pasaules kaŗa ir izšķīrēja nozīme.

Tomēr, kā iepriekš teikts, mums visu šo notikumu un padomju okupācijas varas netiesiskās rīcības labākai izpratnei ir svarīgi arī Latvijas Senāta un latviešu tiesībnieku ieskati. Un tie šeit parādās.

3. Padomju tiesību akrobātika

Sarkanarmijas iebrukumu Baltijas valstīs, kā arī Maskavas sūtīto politisko emisāru (Latvijā tāds bija Andrejs Višinskis) rīkošanos, — par tālākajām Padomju Savienības uzspiestām politiskās dzīves pārmaiņām mūsu zemē nemaz nerunājot, ne padomju valdība, nedz padomju tiesību doktrīna tomēr par okupāciju nemaz neuzskata.

Jau Latvijas PSR Augstākās Padomes priekšparlaments, t.s. Tautas Saeima deva visām šīm uzspiestajām pārmaiņām citādu izskaidrojumu, kas formulēts šīs "Saeimas" apsveikumā PSRS Augstākās Padomes prezidija priekšsēdētājam M.I. Kaļiņinam 1940.g. 22.jūlijā šādi: "Dārgais Michail Ivanovič! — Mēs, tautas vēlētie pārstāvji, izpildot tautas prasības, vienprātīgi pieņemām vēsturisko lēmumu par Latvijas Padomju Sociālistiskās republikas proklamēšanu. Mēs stingri ticam, ka mūsu karsti mīļotās tēvijas laimīga nākotne un turpmākais uzplaukums var būt nodrošināts tikai ciešā nesaraujamā vienībā ar lielo, neuzvaramo Padomju Sociālistisko republiku savienību. Tautas saeima, izteicot strādnieku, zemnieku, darba intelīģences nelokāmo gribu un vēlēšanos, pieņēma lēmumu par iestāšanos Padomju Savienības daudzo tautu saimē kā līdztiesīgam loceklim."⁽¹²⁾

Kā redzams, militāri okupējot Baltijas valstis un tanī pašā laikā pielietojot politisku intervenciju⁽¹³⁾, Padomju Savienība neapmierinājās ar šiem aktiem, kam būtu bijis un palicis tikai provizorisks raksturs, bet ķērās tūlīņ pie Baltijas valstu **aneksijas**. Šādā ceļā tā ieguva sev teritoriālo suverēnitāti.⁽¹⁴⁾ Bet, tā kā padomju doktrīna jebkāda veida aneksiju uzskata par netiesisku aktu, jo tā rupji aizkar tautu pašnoteikšanās tiesības, tad — kāda arī būtu īstenība — nonākam pie slēdziena, ka par aneksiju padomju tiesību izpratnē arī te grūti runāt. Tā atkrīt vismaz tik ilgi, kamēr padomju vara turpina atzīt Ļeņina mācību, jo Ļeņins savus uzskatus par aneksiju, kas to noraida, izteicis rakstos, kuŗi atrodami viņa Kopoto rakstu XIX sējumā. Ne mazāk svarīgs šinī sakarībā ir 1917.g. 8.novembŗa

Dekrēts par mieru, kur par aneksiju runāts kā par mazu tautu apspiešanas un iekarošanas līdzekli.

No visiem tiesību tituliem, padomju vara nepiešķir nevienam tik lielu nozīmi kā pašnoteikšanās tiesībām.⁽¹⁵⁾ Tomēr lietas būtību, paliekot pie Baltijas valstu gadījuma, arī tas nenoskaidro, kur dialektikas ceļā un ar acīmredzamu akrobātiku padomju vara ar pašnoteikšanās tiesībām saprot gluži pretējo, ko visa civilizētā pasaule. Arī 1940.g. vasaras un visas pārējās vēlēšanas šādā izpratnē uzskata par tautas gribas izpaudumu un pašnoteikšanās tiesību īstenošanu.

Tātad mums ir darīšana ar atklātu patvaļu un svešas varas uzkundzēšanos Latvijā un pārējās Baltijas valstīs.

Ja mēs tomēr vēlamies lietas skatīt pareizās katēgorijās un dot sarkanarmijas iebrukumam 1940.g. jūnijā un atkārtoti 1944.g. vasarā tiesisku izskaidrojumu, tad mums jāpaliek pie sākumā apskatītās šo valstu militāras okupācijas jautājuma.

VĒRES

(1) Sal. ar Dok. 407, Ljas PSRS Zinātņu akadēmijas izdotajā dokumentu un materiālu krājumā "Sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā 1940.gadā", 294.-296.lpp.

(2) G.Kļava, E.Ūdris, A.Tille, Latvijas PSR konstitūcija, 27. u.c. lpp.

(3) Sal. Stier-Somlo, Handwörterbuch der Rechtswissenschaft, Bd.1, 677.-678. — Arī: Handbuch des Besatzungsrechts, 3.lpp.

(4) Schlochauers Wörterbuch des Völkerrechts, 195.-196.lpp. — Kunz, Kriegerrecht und Neutralitätsrecht. Wien 1935. 91.lpp.

(5) Turpat. — Sal. Robert Herzog, Grundzuge d. deutschen Besatzungsverwaltung in den ost- un. südosteurop. Ländern während d.2. Weltkrieges, 68.-69.lpp.

(6) Sal. Wilhelm Wengler, Völkerrecht, Springer-Verlag, 1964. 1423.-1424.lpp.

(7) Hāgas konvencijas par sauszemes karu 46.pants nosaka: "Nav aizkarama laulība un ģimenes tiesības, pilsoņu dzīvība un privātīpašums, kā arī reliģiskā pārliecība un dievkalpojumi. Privātīpašumu nedrīkst atņemt." Šīs pašas konvencijas 47.pants noliedz okupācijas varai izdarīt laupīšanas okupētajā zemē. Izdarītas masu deportācijas sadurās ar ģenocīda konvenciju.

(8) Latvijas Senāta Kriminālā kasācijas dep. spriedumu težu pilnīgs kopojums. Sastādījis Senāta virssekretārs Fr.Kamradziuss. Rīgā, 1928.g., 339.-340.lpp.

(9) Turpat, 341.lpp.

(10) Turpat, 291.-292.lpp.

(11) Iepriekšējos aprakstus papildinām vēl ar sekojošo: "Ar Apgabaltiesas spriedumu, kuru apstiprinājusi Tiesu Palāta, E.S. atzīts par vainīgu, ka viņš brīvprātīgi sastāvēdams Vecgulbenes tribunāla sargu pulciņā, pēc iepriekšējas norunas un rīkodamies apzināti kopīgi ar citām personām, 1918.g. beigās un 1919.g. sākumā mantkārtīgā nolūkā piedalījies vairāku, spriedumā minētu, cilvēku nonāvēšanā, izdarot to sevišķi mocošā kārtā, spīdzinot, dedzinot un kropļojot nonāvējamiem locekļus, par kādu noziedzīgu nodarījumu E.S. sodīts pēc Sodu lik. 51.p. un 455.p. 9. un 12.pkt." "Kaut gan tā saucamie revolucionārie tribunāli bija nodibināti no lielinieku okupācijas varas, tomēr šo tribunālu un arī Vecgulbenes tribunāla rīcība, kā to pareizi atzinusi Tiesu Palāta, nav pielīdzināma tiesas funkciju izpildīšanai, to tribunāli nodarbojās ar komunistiem nelabvēlīgi noskaņotu pilsoņu šķiru iznīcināšanu un terorizēšanu. Šāds slēdziens ir saskaņojams ar likumiem, kādi bija spēkā tanī laikā, kad notika komunistu okupācija, kā arī ar starptautiskiem noteikumiem par okupācijas varas tiesībām." Abi citāti no LS tezes 568, sakarā ar 1925.g. 30.okt. spriedumu Sirmā u.c. lietā, nr. 1307/. Sk. op.cit., 292.lpp.

(12) Sal. Sociāl. revol. uzvara Ljā 1940.g. Dok. 411, 298.lpp. Par "Tautas Saeimas"

- vēlēšanu patvaļīgo norisi sk. Universitas 15.nr., 33.-36.lpp.
- (13) Sal. Boris Meissner, Die Sowjetunion, die baltischen Staaten und das Völkerrecht, 224.-225. un 286.-291.lpp. Arī: Herder, Staatslexikon, 340. un 1144.lpp.
- (14) Herder, Staatslexikon, 340.lpp.
- (15) Internationales Recht und Diplomatie, Herausgegeben von Rudolf Laun. Jg. 1962. Sk. B.Meisnera rakstu "Die sowjetische Stellung zum Selbstbestimmungsrecht der Völker", 46.lpp.

Latvijas un Padomju Krievijas mierlīguma nemainīgā nozīme

Arhīvs, 1971.gada aprīlī

1920.gada 11.augustā Rīgā parakstītais un Latvijas satversmes sapulcē 2.septembrī ratificētais Latvijas mierlīgums ar Krieviju¹ ir sevišķi nozīmīgs starptautiski tiesisks dokuments, kas ietver divi svarīgus abu līgumslēdzēju gribas izpaudumus un formāli juridisku vienošanos. Līgumam ir divi komponenti: 1) abpusīgā vēlēšanās par miera nolīgšanu, 2) savstarpēji atzīta kārtības principa atzīšana, kas izpaužas pašnoteikšanās tiesību lietošanā. Ja tautu pašnoteikšanās principam visnotaļ vēl nav universāli vienveidīga jēdziena, tad šai līgumā "tautu tiesībām uz brīvu pašnoteikšanos" piešķirtas vispilnīgākās iespējas, proti, secēsija jeb pilnīga atdalīšanās no tās valsts, pie kuŗas jaundibinātā valsts līdz šim piederējusi. Te ir runa par Latvijas un Krievijas mierlīguma 2.pantu, kuŗā Krievija bez ierunām atzīst Latvijas valsts neatkarību. Tautu pašnoteikšanās tiesības šai līgumā neaprobežojas ar deklarātīvu izpaušmi, bet ir atradušas juridisku formulējumu, kas, mierlīgumu ratificējot, ieguva vispilnīgāko perfekciju. Tādēļ te nevar būt runas arī par kādu īpatu pašnoteikšanās tiesību izpratni un modifikāciju, kādu pazīst padomju tiesību doktrīna un padomju ideoloģija.² Jautājumā par pašnoteikšanās tiesībām un secēsiju Latvijas un Krievijas mierlīgumā ir starptautiski tiesiskas normas.

Skaidri un nepārprotami to pasaka mierlīguma 2.pants: "Izejot no Krievijas sociālistiskās federatīvās padomju republikas pasludinātām visu tautu tiesībām uz brīvu pašnoteikšanos, neizņemot pat pilnīgu atdalīšanos no valsts, kuŗas sastāvā viņas ietilpst, un ievērojot Latvijas tautas noteikti izsacīto gribu uz patstāvīgu valsts dzīvi, Krievija bez ierunām atzīst Latvijas valsts neatkarību, patstāvību un suverēnitāti un labprātīgi un uz mūžīgiem laikiem atsakās no visām suverēnām tiesībām, kuŗas piederēja Krievijai attiecībā uz Latvijas tautu un zemi, kā uz bijušās valststiesiskās iekārtas, tā arī uz starptautisko līgumu pamata, kuŗi šē aprādītā nozīmē zaudē savu spēku uz nākošiem laikiem. No agrākās piederības pie Krievijas Latvijas tautai un zemei neizceļas nekādas saistības attiecībā uz Krieviju."

Pēc Latvijas valsts pasludināšanas, 1918.gada decembra sākumā pie Latvijas ziemeļaustrumu robežām sāka pulcēties sarkanarmija. Tā pārgāja uzbrukumā trijos virzienos: 1) Pliskava–Valka–Valmiera–Rīga, 2) Polocka–Daugavpils un 3) Veļikije Luki–Zilupe–Pļaviņas–Rīga. Uzbrukumu Latvijai iesāka bez kaŗa pieteikuma. Latvijas nacionālā armija tai brīdī bija tikai dibināšanas sākumā, un tai trūka ieroču. Vācu vienības atkāpās pēc paredzētā plāna, jo vācu okupācijas spēku atvilkšanu no Latvijas teritorijas prasīja sabiedrotie saskaņā ar pamiera noteikumiem. 1919.g. 3.janvārī sarkanarmijai, nesastopot nekādu manāmu pretestību, izdevās ieņemt Rīgu. Tā lauzās uz priekšu arī pārējā zemes daļā, kamēr pie Ventas izveidojās stingrāka fronte. Tikai tad Latvijas pagaidu valdībai izdevās izveidot lielākus brīvības cīnītāju kontingentus un kopā ar baltvācu zemes aizsardzības vienībām padzīt iebrucējus. Kad pēdējie vēl arvien turēja savās rokās vienu Latgales stūri, sākās pamiera sarunas. Maskava uzskatīja Latviju par vienu no tām 14 rietumvalstīm, kas pieder pie militārās pretpadomju koalīcijas.³ Atrazdamās riskantā militārā stāvoklī, Maskava no savas puses ievadīja pamiera sarunas. Vispirms padomju valdība griezās pie Igaunijas un pēc tam pie Latvijas valdības. Krievijas padomju federālās sociālistiskās republikas ārlietu tautas komisārs G.Čičerins 1919.g. 11.septembrī telegrafēja ārlietu ministram Z.Meierovicam, ka “Krievijas padomju valdība aicina sākt sarunas par kaŗa darbības izbeigšanu un noteikumu izstrādāšanu, uz kuŗiem pamatotos miermīlīgas attiecības starp abām pusēm.”⁴ Latvijas Tautas padome, kas toreiz bija suverēnās varas nesēja, tā paša gada 9.oktobrī pieņēma šādu lēmumu:

“Noklausījusi ārlietu ministra ziņojumu, Tautas padome atzīst: ka attiecībā uz Padomju Krievijas miera piedāvājumu tūliņ jāuzsāk pamiera sarunas kopēji ar citām Baltijas valstīm, lai jo drīzi panāktu mieru ar Padomju Krieviju un nodrošinātu apvienotā suverēnā Latvijā demokrātisku iekārtu, atbrīvojot visus spēkus cīņai pret vācu–krievu reakcijas uzbrukumam.”⁵

Tai brīdī Bermonts bija uzsācis savu uzbrukumam Latvijai. Neatkarīgi no šīs otras frontes Latvijai, kas Pirmā pasaules kaŗa laikā vispār bija smagi cietusi un noasiņojusi, rūpēja tikai miers un valsts neatkarības nodrošināšana visā tās teritorijā. Stāvoklis tomēr bija tāds, ka Latgale vēl nebija atbrīvota, un Stučkas valdība, kas pretendēja uz varu, turējās vēl dažos pierobežas novados. No komunistu puses apgalvots,⁶ ka sabiedrotie, kas tai laikā vēl atbalstīja Kolčaku, Deņikinu, Vrangelu un Judeņiču, bijuši ieinteresēti Latvijai atturēt no miera līgšanas ar Padomju Krieviju. Arī Polija, kuŗai

bija jāatvaira sarkanarmijas uzbrukumā, esot saskaņojusi savas kara operācijas ar Latviju, jo abām valstīm rūpēja Daugavpils atbrīvošana — Latvijai teritoriāli, bet Polijai stratēģiski.⁷ Padomju autori tādēļ secina, ka Latvijas pagaidu valdībai rūpējusi tikai sadarbošanās ar “rietumu interventiem”, kamēr Padomju Krievija bijusi ar mieru atstāt Latgali labprātīgi.⁸ Ka uz tik labprātīgu Latgales atstāšanu tomēr nebija ko cerēt, to ārlietu ministrs Z.Meierovics noskaidroja savā 1920.gada 2.septembra runā Tautas padomē. Valdības delegāti to bija konstatējuši sarunās ar Krievijas pārstāvjiem. Lielinieki esot paskaidrojuši, ka viņiem neesot iespējams pavēlēt saviem karapulkiem, no kuriem daļa esot latviešu komunistu, atstāt Latgali labprātīgi. Bez cīņām nebija iespējams Latgali atbrīvot. Šai sakarā Z.Meierovics uzsvēra, ka “uzsākot miera sarunas pirms Latgales pievienošanas, mums nebija nekādas garantijas par to, ka Latgale patiešām tiks atbrīvota”.⁹ Nolīga tikai pamieru.

Ja pamiera līgumu ar Krieviju Latvijas valdība turēja slepenībā, tad tas notika tādēļ, ka tā nevēlējās pasliktināt savas attiecības ar poļiem. Piļsudskis ar prāviem poļu militāriem spēkiem patiešām efektīvi atbalstīja Daugavpils un dažu citu novadu atbrīvošanu. Latvijas valdībai, uzsākot miera sarunas, rūpēja saskaņota rīcība ar abām pārējām Baltijas valstīm, kā arī ar Poliju un Somiju. Meierovica ārpolitiskais kurss arvienu nosvērās par ciešu Baltijas valstu sadarbību un šīs bāzes iespējamu paplašināšanu. Notikumu attīstība gan jau tad gāja citu ceļu, jo Igaunija jau 1919.g. 31.decembrī nolīga pamieru un 1920.g. 2.februārī mieru. Redzēdami, ka Latvijai vēl gaidāmi smagi sarežģījumi Latgales dēļ, igauņi negribēja gaidīt. Arī Lietuva pastīdzās nolīgt mieru ar Krieviju jau 1920.g. 12.jūlijā. Visus šos mierlīgumus gan steidzināja Krievija, jo tai vēl arvien bija jācīnās ne vien ar ārvalstu “interventiem”, bet jāizcīna smags pilsoņu karš. Pretestība padomju varai visā Krievijā bija liela.

Zīmīgi, ka padomju diplomātija prata jau toreiz iedzīt ķīli Baltijas valstu kopējā ārpolitiskā kursā. Arī ar Poliju un Somiju mierlīguma slēgšanas laikā izdevās saskaņoties tikai daļēji. Latvija ārlietu ministra Meierovica vadībā gan vismazāk steidzās ar separātu rīcību, bet arī tā sāka justies vientuļa pēc tam, kad Igaunija un Lietuva izvairījās atzīt Latgales piederību pie Latvijas par vienu no Baltijas valstu kolektīvajām prasībām.¹⁰

Dažādu politisku un militāru apsvērumu dēļ Latvijas valdība novilcināja miera līgumu. Latvijai rūpēja vispārējs, ne tikai partikulārs miers. Meierovics to ietvēra šādos vārdos: “Tikai tāds miers, kurš nodibinājas starp visām kaimiņu valstīm un austrumiem, ir tas, ko mēs saucam par drošu un pastāvošu mieru.”¹¹ Daudz vai maz, ar šādu nostāju Latvija toreiz palīdzēja Somijai un Polijai.

Līdztekus tam tomēr risinājās pamiera sarunas, kuŗu ievadījums bija 1919.g. 8.decembrī Tartū, Latvijas pārstāvjiem tiekoties ar padomju valdības delegācijas vadītāju L.Krasinu.¹² Pēc tam Latvijas sarkanā krusta delegācija valdības pilnvarojumā izbrauca uz Krieviju. 1920.g. 11.janvārī Maskavā starp padomju valdības un Latvijas pārstāvjiem sākās sarunas par pamiera nolīgšanu.¹³ Pamiera līgumu parakstīja 1920.g. 30.janvārī, un tas paredzēja, ka kaŗadarbība starp abām valstīm tiek pārtraukta 1920.g. 1.februārī, pulkst. 12 dienā. Tā paša gada 26.martā Meierovics paziņoja padomju valdībai, ka Latvijas valdība akceptē miera sarunu uzsākšanu. Jau dienu vēlāk Čičerins savā atbildes telegrammā ieteica sākt miera sarunas 5.aprīlī Maskavā. Miera konference sākās Maskavā 16.aprīlī. 1920.g. 12.jūnijā abas puses vienojās par bēgļu repatriāciju. 1920.g. 11.augustā Rīgā, kur kopš jūlija vidus bija pārcelta miera konference, parakstīja mierlīgumu starp Latviju un Padomju Krieviju.¹⁴

Šis mierlīgums atbilda visām starptautisko tiesību prasībām to klasiskajā veidā, proti, miera sarunas kārtoja miera konference, un tās noslēdzās ar mierlīgumu, kas paredzēja kaŗadarbības izbeigšanu.¹⁵

Mierlīgums ar Krieviju sekmēja Latvijas "de jure" atzīšanu no citām valstīm,¹⁶ jo vairākas no tām Latvijas valsts starptautiski tiesisko atzīšanu uzskatīja par atkarīgu no tā, vai Krievija akceptē secesiju, t.i., Latvijas tautas skaidri izpausto gribu atdalīties no Krievijas. Vispilnīgāko apliecinājumu tam deva Latvijas Republikas satversmes sapulces vēlēšanas un Latvijas parlamenta konstitucionālie akti.¹⁷

Latvijas satversmes sapulce ratificēja mierlīgumu 1920.gada 2.septembrī (satversmes sapulces prezidents J.Čakste un ārlietu ministrs Z.Meierovics ratifikāciju parakstīja 25.septembrī), bet Padomju Krievijas centrālkomiteja ratificēja līgumu 9.septembrī. Ratifikācijas dokumentus apmainīja Maskavā 4.oktobrī.

Mierlīguma saturs

Līgumam bija trīs daļas: 1) politiskā, 2) militārā un 3) saimnieciskā jeb kaŗa seku likvidēšanas daļa.¹⁸

Līguma ievadījumā teikts, ka miera sarunas ievadītas, lai noligtu "paliekošu, cienīgu un taisnīgu mieru un galīgi izšķirtu visus jautājumus, kuŗi ceļas no Latvijas agrākās piederības pie Krievijas". Šo deklarātīvo daļu eksakti papildināja un formulēja mierlīguma 2.pants. 3.pants, kam pielikumā bija karte, nosprauda galīgo Latvijas robežu ar Krieviju. 4.pants aizliedza uzturēties vienas vai otras

līdzējas puses teritorijā jebkādam karaspēkam, izņemot valdības vai tādu draudzīgu valstu karaspēku, ar kuŗām viena no līdzējām pusēm noslēgusi kara konvenciju, bet kuŗas neatrodas faktiskā kaŗastāvoklī ar otru līdzēju pusi. Tāpat šis pants abām pusēm aizliedza savā teritorijā līgt un mobilizēt personālo sastāvu tādu valstu, organizāciju un grupu armijām, kuŗu nolūks ir bruņota cīņa ar otru līdzēju pusi. Šai pašā pantā vēl sīkāk bija precīzēta apņemšanās nepieļaut svešu varu rīkošanos vienas līguma līdzējas puses teritorijā, kas būtu vērsta pret otru no tām. 7.pants noteica, ka abu līdzēju valstu kaŗagūstekņi visdrīzākā laikā nosūtāmi atpakaļ uz dzimteni.

Nemot vērā, ka Krievijā atradās simtiem tūkstošu Latvijas bēgļu, kas Pirmā pasaules kara laikā bija aizklīduši uz turieni un padomju režīma bargo noteikumu dēļ nebija varējuši laikus atgriezties, svarīgs bija 8.pants. Tos, kas līdz 1914.g. 1.augustam bija dzīvojuši Latvijā, atzina par Latvijas pilsoņiem.¹⁹

8. un 9.pants paredzēja vēl optācijas tiesības. Ar optācijas tiesībām jāsaprot kādā starptautiski tiesiskā aktā paredzēta individuālu iespēja izšķirties par kādas noteiktas pavalstniecības pieņemšanu.²⁰ Tāds akts bija šis mierlīgums.

10.–18.pants regulēja lielāko tiesu saimnieciskus jautājumus. Īpatu vietu gan ieņēma 11.pants, kas paredzēja, ka Krievijas valdība par saviem līdzekļiem atved atpakaļ uz Latviju un nodod Latvijas valdībai bibliotēkas, arhīvus, mūzejus, mākslas ražojumus, mācības līdzekļus, dokumentus un citas tamlīdzīgas mantas, kas izvestas no Latvijas robežām 1914.–19.7.gadam. Tomēr kā šim, tā daudziem citiem pantiem Padomju Krievija kā līgumlīdzēja puse pievienoja klauzulas vai uzņēmas pienākumus kondicionāli, kādēļ šādu kultūras un saimniecisku vērtību atgūšana kļuva problēmatiska. Tomēr izdevās atgūt Kurzemes hercoga arhīvu, kamēr Rīgas politehniskā institūta mantas palika Krievijā.²¹ Latvijas iedzīvotājiem pienācās atgūt savus noguldījumus Krievijas bankās, kuŗu apmērs sniedzās pie 80 miljoniem zelta rubļu.²² Arī bāriņtiesu zelta depoziti bija aizvesti uz Krieviju, un to neatdošana nozīmēja smagu pārestību aizgādībā esošiem bērniem. Viss tas tomēr bija jāzaudē, jo padomju valdība kā cara iestāžu mantiniece vēlējās to piesavināties. Izpostīto lauku ēku atjaunošanai pienācās arī saņemt meža materiālu no 100.000 desetinu meža platības, bet arī to nesaņēma, kaut gan krievu karaspēks kā Kurzemē, tā Vidzemē Pirmā pasaules kara laikā izlaupīja un tīši nodedzināja prāvu skaitu lauku māju. Fēlikss Cielēns, kas satversmes sapulcē diezgan sīki apskatīja mierlīguma saimniecisko daļu, atzina, ka tā ir neizdevīga.²³ Latvija saņēma tikai 4 miljonus rubļu zeltā izpostītās dzīves atjaunošanai, resp. kā avansu par reevakuējamām mantām.

Mierlīguma 20.pants paredzēja, ka pēc līguma ratifikācijas no apcietinājuma atbrīvojamas politiskos un kriminālos nodarījumos apsūdzētas personas vai notiesātie, viņus pēc valdības pieprasījuma izdotot tai līdzējai pusei, kuŗas pavalstnieki tie ir. Frīdrichu Briedi un citus redzamus latviešu patriotus komūnisti bija paguvuši jau nogalināt, kādēļ viņiem maz vairs bija atlicis, ko Latvijai izdot. Viņus gan interesēja apcietināto komūnistu pagrīdnieku aizdabūšana uz Krieviju. Lai tomēr būtu iespējams kaut ko dot pretim, viņi patvaļīgi ņēma ķīlniekus un turpināja vajāt latviešus, kas nebija paguvuši Padomju Krieviju atstāt.²⁴ — Citi mierlīguma panti bija vairāk tehniskas dabas.

Satversmes sapulcē mierlīgumu vērtēja dažādi, bet prof.Dr. Kārlis Balodis, kas pats bija pieaicināts kā eksperts miera sarunās ar Krieviju, apzīmēja šo mierlīgumu laikrakstā "Sociāldemokrats" par "imperialistisku".²⁵ Visu novirzienu latviešu politiskie pārstāvji līgumu tomēr atzina par pieņemamu, un tiesībnieks Kārlis Pauļuks, kas piederēja pie zemnieku savienības, to apzīmēja Latvijai politiskā ziņā par labvēlīgu.²⁶ Parlamentārais referents Dr.Fricis Menders, ieteikdams satversmes sapulcei mierlīgumu pieņemt, teica zīmīgus vārdus: "Līdz ar miera noslēgšanu ar Krieviju, ko var uzskatīt par vissvarīgāko aktu līdzšinējā Latvijas ārlietu politikā, Latvijas demokrātija izbeidz savus ārējos karus un patiešām varēs, ja viņai būs laba griba un izturība, pieķerties tam, ko sauc par Latvijas iekšējo izbūves darbu. Latvijas demokrātija — domāju, ka es to varu apgalvot visas Latvijas demokrātijas un visu Latvijas partiju vārdā — nekad nav gribējusi karu ne ar vienu no saviem kaimiņiem. Latvijas demokrātijas karī pret lielajiem kaimiņiem kā uz austrumiem, tā uz rietumiem ir bijuši Latvijas demokrātijai uzspiesti. Latvijas demokrātija ir vedusi vienīgi aizsardzības rakstura karus."²⁷

Ja šeit izpaudās Latvijas parlamenta lielāko frakciju viedoklis, kas faktiski nesastapa arī nekādu opozīciju, tad der ievērot arī otras līdzējas puses pārstāvju atzinumus un domas. Tādas 1935.g. augustā atkārtoti izteica Padomju Savienības sūtnis Brodovskis Rīgā, kad Latvijas valdība atzīmēja mierlīguma 15 gadu pastāvēšanas posmu. Brodovskis uzsvēra, ka "šai līgumā Padomju Savienība saskaņā ar savu pasaules uzskatu un saviem nemainīgajiem politiskiem pamatnosacījumiem atzinusi Latvijas valsts neatkarību, patstāvību un suverēnitāti, atsakoties brīvprātīgi un uz mūžīgiem laikiem no visām tām suverēnitātes tiesībām, kādas Krievijai kādreiz pret Latvijas tautu un zemi piederēja. Mūsu mierlīgums, kas tika papildināts ar 1932.gadā noslēgto neuzbrukšanas līgumu, radīja pamatu mūsu valstu labajām kaimiņu attiecībām, nosakot arī šo at-

tiecību tālāko attīstību. Ar dziļu gandarījumu varam šodien atzīmēt, ka tie lielie un diženie pamatnosacījumi, kuŗus ietvēra mūsu mierlīgums, sevi pilnā mērā attaisnojuši un nesuši svētīgus augļus. Tie atbilda Padomju Savienības un Latvijas tautas abpusīgām interesēm. Šo pamata principu vērtība un nozīme aug augumā sevišķi šinī laikā, kur no dažām pusēm izmanāms mēģinājums nāciju un valstu attiecības spēcīgākai pusei lietot dūru tiesības.”²⁸

Padomju diplomātiskā pārstāvja norāde uz 1932.g. 5.februāra neuzbrukšanas līgumu bija gluži vietā. Šis līgums ne vien no jauna apliecināja mierlīguma paliekamo nozīmi, bet vēl īpaši pasvītvoja ciešo apņēmtību abpusīgi aizsargāt valsts suverēnitāti, politisko neatkarību, teritoriālo integritāti un neaizkaŗamību.

Daži tiesību aspekti

Ar 1920.g. 11.augusta mierlīgumu Latvija bija ieguvusi no Krievijas “de jure” atzīšanu. Tā gāja roku rokā ar pašnoteikšanās tiesību atzīšanu Baltijas valstīm.²⁹ Noslēdzot jaunus bilaterālus līgumus ar Latviju un pārējām Baltijas valstīm, Padomju Savienība allaŗ atsaucās uz 1920.gada mierlīgumiem, tos šādā veidā aktuālizēdama, ja ne pastiprinādama.

Padomju Savienības politiskajā nostājā nekas nemainījās arī pēc tam, kad parlamentāro režīmu Latvijā atmainīja autoritārais režīms. Kaļiņins kā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības izpildu komitejas priekšsēdis 1936.g. 26.jūlijā sirsnīgi apsveica Kārli Ulmani, pēdējam tā paŗa gada 11.aprīlī uzņēmoties valsts prezidenta funkcijas un radot vienvaras sistēmu.³⁰ 1939.g. 5.oktobrī, noslēdzot t.s. baŗu līgumu ar Padomju Savienību, pēdējā no jauna apliecināja, ka savstarpējās palīdzības līguma pamatā likti mierlīguma un neuzbrukšanas līguma principi, neierobeŗota suverēnitātes tiesību atzīšana un neiejaukšanās otras valsts iekŗējās lietās.³¹ “Moscow News”, laikraksts, ko padomju valdība iespieda angļu valodā, savā 1939.gada 9.oktobraŗa numura ievadrakstā ar virsrakstu “Soviet-Latvian Pact Consolidates Peace in Eastern Europe”, stāvokli izskaidroja šādi: “The Soviet-Latvian Mutual Assistance Pact is a result of the development of friendly relations based on mutual confidence, relations in which the Soviet Union has set an example of respect for the state independence of other countries. The Soviet Union has never availed itself of the advantages which, being a great and strong power, it has over small countries.”³²

Juridiski svarīga bija suverēnitātes tiesību garantija, ko ietvēra 1939.g. 5.oktobraŗa līgums. Un atkal notika atsaukšanās uz mierlīgumu. Kaut arī izklausās kuriozi, tomēr vēl pēc Baltijas valstu okupā-

cijas padomju valdība atsaucās uz 1920.gada mierlīgumu un tajā nostiprinātām pašnoteikšanās tiesībām.³³

No juridiskā viedokļa vēl svarīgi un der ievērot, ka Latvijas un Krievijas 1920.g. 11.augusta mierlīgums neietver sevī nekādu revīzijas klauzulu. Daži mierlīgumi tādu klauzulu paredz.³⁴ Latvijas un Krievijas mierlīgums tajā paredzētos starptautiski tiesiskos, politiskos un teritoriālos jautājumus izšķīra galīgi, nekādus jautājumus neatstājot nenoskaidrotus. Atzīdama Latvijas valsts neatkarību, patstāvību un suverēnitāti uz mūžīgiem laikiem (mierlīguma 2.pants), Padomju Krievija no jebkādam pretenzijām atteicās un sev nekādas blaku tiesības nerezervēja. 1940.g. 17.jūnijā okupējot Latviju un laužot mierlīgumu, tā izdarīja starptautiski tiesisku deliktu, kas to no iepriekšējām saistībām neatbrīvoja. Tādēļ 1920.gada 11.augusta mierlīgumam vēl arvien ir izšķīrēja nozīme, un tā tiesiskā eksistence nav beigusies.

VĒRES

1 Likumu un valdības rīkojumu krājums 204 (1920.g. 18.septembrī).

2 Sal. ar V.I.Ļeņina tezēm par "Sociālistisko revolūciju un nāciju pašnoteikšanās tiesībām", kas iespiestas grāmatā Par nacionālo un nacionāli koloniālo jautājumu (Rīgā 1957). Tur teikts, ka tautu pašnoteikšanās tiesības gan atzīstamas, bet tomēr "sociālisma mērķis ir iznīcināt cilvēces sadrumstalošanu sīkās valstīs un jebkuŗu nāciju nošķirtību" (sk. 268.-269.lpp.). Sk. arī Boris Meissner, Sowjetunion und Selbstbestimmungsrecht (Köln 1962), 40. un tālākās lpp.

3 Ādolfs Ozoliņš, "Kāda nepildīta mierlīguma 10 gadi", Burtnieks 8 (1930), 659. lpp.; V.Sīpols, Slepēnā diplomātija (Rīgā 1965), 37.lpp.

4 V.Sīpols, op.cit., 36.-37.lpp. Kamēr Sīpols min 1919.g. 11.septembrī un atsauca šai gadījumā uz laikraksta "Izvestija" 1919.g. 13.septembra numuru, tikmēr satversmes sapulces stenogrammās teikts, ka Krievija piedāvājusi mieru Latvijai tikai tā paša gada 27.septembrī. Sk. 772.lpp.

5 Latvijas satversmes sapulces stenogrammas, 8.burtnīca (1920), 771.lpp.

6 V.Sīpols, Die ausländische Intervention in Lettland 1918-1920 (Berlin 1961), 216.-222.lpp. Sal.: V.O.Miller, Sozdanije sovetskoi gosudarstvennosti v Latvii (Rīga 1967), 311.-315.lpp.

7 V.Sīpols, Slepēnā diplomātija, 46.-47.lpp.

8 V.Sīpols, Die ausländische Intervention... , 218.lpp.

9 Satversmes sapulces stenogrammas, 8.burtnīca, 773.lpp. Turpat Meierovics norāda uz grūtībām, kādas Lietuvai radušās ar sarkanarmijas aizdabūšanu no Viļņas un Lidas-Molodečno rajona, kā tas bija mierlīgumā solīts.

10 Ibid.

11 Ibid., 776.lpp.

12 V.Sīpols, Slepēnā diplomātija, 44.lpp.

13 Ibid., 48.lpp.

14 Satversmes sapulces stenogrammas, 8.burtnīca: Tautas padomes 1919.g. 9.oktobra sēdes protokols; Valdības vēstnesis 209 (1920); 109 un 121 (1934). Par Latvijas un Krievijas miera sarunām un noslēgto mierlīgumu sk.: "Starptautiskais stāvoklis", Latviešu konversācijas vārdnīca 11; "Ārpolitika". Latvju enciklopēdija 2, sevišķi 103.-104.lpp.; A.Bīlmanis, Latvia as an Independent State (Washington D.C. 1947), sevišķi 51.lpp. Burtnieks 8 (1930); A.Ozoliņš, "Kāda nepildīta mierlīguma 10 gadi", Ā.Silde, Vai Latvija var izstāties no Padomju Savienības?" (Minsterē 1967); B.Meissner, Die Sowjetunion, die baltischen Staaten und das Volkerrecht (Köln

- 1956); V.Stipols, Die ausländische Intervention... un Slepēnā diplomātija; Georg von Rauch, "Die Friedenschlüsse", Geschichte der baltischen Staaten; Hoetzsch-Bertram, Dokumente zur Weltpolitik der Nachkriegszeit. Der europäische Osten (Berlin u. Leipzig 1933), 12.-14.lpp.
- 15 H.J.Schlochauer, "Friedensvertrag", Wörterbuch des Völkerrechts I (Berlin 1960).
- 16 Edgar Tomson, "La reconnaissance de l'indépendance de la Lettonie", Internationales Recht und Diplomatie (1968), 56.lpp.
- 17 Sk.: "Deklarācija par Latvijas valsti", Satversmes sapulces stenogrammas 1. burtnīca (1920), 37.-51.lpp. Sal.: K.Dišlers, "Latvijas satversme", Latvieši II (Rīgā 1930), 158.-159.lpp.; A.Šilde, Latvijas vēsture 1914-1940 (manuskriptā), 463.-464. un 470.-482.lpp.
- 18 Šādu sadalījumu deva satversmes sapulces ārlietu komisijas referents Dr.Fr.Menders satversmes sapulcē 1920.g. 2.septembrī, apspriežot Latvijas mierlīgumu ar Padomju Krieviju. Sk.: Satversmes sapulces stenogrammas 8.burtnīca, 768.lpp.
- 19 Latvija un Padomju Krievija izstrādāja vēl īpašu bēgļu reevakuācijas konvenciju, ko pieņēma 1920.g. 12.jūnijā.
- 20 Sal.: H.J.Schlochauer, op.cit. II, 661.lpp.
- 21 A.Ozoliņš, op.cit., 661.-663.lpp.
- 22 Ibid., 662.lpp.
- 23 Satversmes sapulces stenogrammas 8.burtnīca, 778.lpp.
- 24 Sk. A.Birznieka rakstu krājumā: E.Virza (ed.), Z.A.Meierovics, Latvijas pirmā ārlietu ministra darbības atcerei (Rīgā 1935), 78.-79. un 82.lpp.
- 25 Tā kā šis laikraksta numurs trimdā nav atrodams, šeit atsaucos uz Satversmes sapulces stenogrammu 8.burtnīcu, 787.lpp.
- 26 Ibid., 786.lpp.
- 27 Ibid., 769.lpp.
- 28 Baltische Monatshefte (Riga 1936), 726.lpp.
- 29 B.Meissner, Die Sowjetunion, die baltischen Staaten und das Völkerrecht, 3. un 199.lpp.
- 30 Ārzemju valdnieku un prezidentu atbildes uz valsts prezidenta Dr.Kārļa Ulmaņa notifikāciju par amatā stāšanos, 85.lpp.
- 31 B.Meissner, Die Sowjetunion..., 64.lpp.
- 32 Ibid., 63.lpp. Te publicēts "Moscow News" 1939.g. 9.oktobra ievadraksta citāts, pārņemot to ar visām rakstības kļūdām, kādas ir padomju tekstā.
- 33 Ibid., 283.lpp. Kaļiņins kā Padomju Savienības valsts prezidents šai gadījumā atbild uz Padomju Lietuvas ministru prezidenta telegrammu. Tā kā Maskava 1920.gadā noslēdza līdzīgus mierlīgumus ar visām Baltijas valstīm, tad analogija tikpat zīmīga Latvijai.
- 34 H.J.Schlochauer, op.cit., 594.lpp.

Secesija, suverēnitāte un pašnoteikšanās tiesības

Pārdomas vienā no daudzajiem
Padomju Oktobra revolūcijas jautājumiem

Universitas, 1967.g., 20.nr.

1. Padomju konstitūcijas pants, kas pelnī ievērtību

Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas konstitūcijas 15. pants nosaka: "Latvijas PSR patur sev tiesību brīvi izstāties no Padomju Sociālistisko Republiku Savienības."

Centrālās varas iestādes Maskavā, ierakstīdamas šo pantu Padomju Latvijas pamatlikumā, nepiešķir ar to latviešu tautai padomju virskundzības laikā nekādu priekšrocību. Līdzīgi panti atrodami visu padomju savienoto republiku satversmēs un Staļina konstitūcijas 17.pants paredz: "Katrai savienotai republikai nodrošinātas tiesības brīvi izstāties no Padomju Sociālistisko Republiku Savienības."

Padomju valststiesības un komunistu doktrīna uzskata šo konstitucionālo noteikumu par visspilgtākajām suverēnitātes tiesībām, kādas piešķirtas padomju savienotajām jeb federatīvajām republikām.⁽¹⁾

Iekams novērtējam Latvijas PSR konstitūcijas 15.panta un Staļina resp. Padomju Sociālistisko Republiku Savienības konstitūcijas 17.panta reālo vērtību, iepazīsimies ar padomju tiesību teoriju un komunistu ideologu viedokli.

Ļeņins apkaŗoja nevien krievu imperiālismu cara laikos, bet arī līdzīgu noslieci, kas parādījās pēc Februāŗa revolūcijas 1917.gadā Krievijas pagaidu valdības "aneksionistiskajā politikā attiecībā uz Somiju, Kurzemi, Ukrainu un tā joprojām". Viņš 1917.gada sākumā teica: "Biedri strādnieki un zemnieki! Nebaidieties atzīt visu šo nāciju atdalīšanās brīvību. Nevis ar varmācību jāiesaista citas tautas savienībā ar lielkrieviem, bet tikai ar tiešām labprātīgu, tiešām brīvu vienošanos, kas nav iespējama bez atdalīšanās brīvības."⁽²⁾ Ka šiem Ļeņina vārdiem nebija gadījuma raksturs, bet tie sakņojās viņa toreizējos uzskatos, redzams no tā, ka jau pirms tam viņš bija izteicies: "Nacionālajā jautājumā proletāriskai partijai vispirms

jāprasa, lai tiktu pasludināta un nekavējoties realizēta pilnīga brīvība atdalīties no Krievijas visām nācijām un tautībām, ko apspieda carisms un kas varmācīgi bija pievienotas vai varmācīgi tika turētas valsts robežās, t.i. anektētas.”⁽³⁾

Ļeņina rakstos atrodam atkārtotus norādījumus par pašnoteikšanās tiesību atzīšanu apspiestajām tautām, kā arī par tiesību atdalīties no Krievijas. Tomēr jāievēro, ka viņa uzskatos parādās svārstības un šo tiesību izskaidrojumos pielietota dialektika. Gluži neievērotu viņš arī tad nevarēja atstāt Kārļa **Marksa** tezi, ka nevar būt brīva tā tauta, kas apspiež citas tautas. Krievu revolūcionārais demokrāts un filozofs Aleksandrs **Hercens** šo pašu domu bija izteicis citiem vārdiem: “Nevar sākt brīvības ēru savā dzimtenē, savelkot auklu ap sava kaimiņa kaklu.”⁽⁴⁾ Ļeņins uzskatīja cara imperiju nevien par “tautu cietumu”, bet arī par otro koloniālo varu pasaulē (apjoma ziņā). Lieliniekiem, cīnoties dēļ varas, kas notika paša Ļeņina vadībā, likās taktiski izdevīgi ar pašnoteikšanās tiesību un secesijas (atdalīšanās tiesību) prasību, iegūt sev draugus nekrievu tautu piederīgos. Ja arī latviešu lielinieku vadoņi nacionālo jautājumu nevien ignorēja, bet pat sīvi apkaņoja, tad tautiskā pašapziņa plašākajos tautas slāņos jau bija modrāka un Ļeņina ideoloģiskie saukļi šinī jautājumā likās pievilcīgāki. Ļeņins pie tam ar savu viedokli pašnoteikšanās un secesijas jautājumā nepalika viens. Kaut arī atdūries uz manāmu opozīciju savas partijas rindās, tas panāca, ka Krievijas Sociāldemokrātu Strādnieku (boļševiku) Partijas VII aprīļa konferencē pieņēma rezolūciju viņa formulējumā. Tanī teikts:

“Visām nācijām dodama tiesība no Krievijas brīvi atdalīties un nodibināt patstāvīgu valsti. Krievijas republika nedrīkst sev pievienot citas tautas un tautību grupas ar varu. Tai jādod iespēja tām brīva lēmuma ceļā nodibināt patstāvīgu valsti. Visu zemju proletāriešu vienība un brālīga savienība nav iedomājama ne ar tiešu, nedz netiešu citu tautu apspiešanu.”⁽⁵⁾

Šādu pašnoteikšanās tiesību neatzīšana nozīmētu, — tā izteicās minētajā konferencē Staļins — iekaņošanas un aneksijas politikas atzīšanu. Lielinieku partijas aprīļa konference atzina par lieku pat federatīvu Krievijas valsts uzbūvi. Turpretim Krievijas tautu kongress, kas notika 1917.gadā no 8. līdz 15.septembrim Ķijevā, nosvērās par “Krievijas demokrātiski federatīvas republikas” dibināšanu, paredzot atsevišķām tautām pašnoteikšanos.

Kaut arī Ļeņins un Staļins, abi redzami lielinieku vadoņi, kuŗu nozīme komunistu partijā drīzi pieauga un nostiprinājās, bija iestājušies nevien par pašnoteikšanās tiesību principu, bet pat par nekrievu tautu atdalīšanos no Krievijas un patstāvīgu valstu dibināšanu, tie arī tad paturēja acīs sociālisma pamatmērķus. Un tas viņu

deklarācijas jau parāda citā gaismā.

“Proletāriāta partija tiecas pēc iespējami plašas valsts,” uzsvēra Ļeņins, “jo tāda ir darbaļaudīm izdevīga. Tā vēlas nāciju savstarpēju tuvināšanos un sakušanu, tomēr tā nevēlas šo mērķi panākt varas līdzekļiem.”⁽⁶⁾ Marksisma un Ļeņinisma izpratnē te svarīgs atzinums, — panākt evolūcijas ceļā nāciju sakušanu. Bet jau no Oktobra revolūcijas pirmajām dienām šis postulāts vecajā veidā vairs nederēja. Lielinieki atmeta ieceri par šī mērķa sasniegšanu evolūcijas ceļā, izvēloties tieši patvaļas ceļu. Ukrainu, gruzīņu un citu tautu patstāvības centienus padomju vara visrupjākā kārtā sabradāja, pie kam jau Ļeņina laikā radās mēģinājums ar sarkanarmijas palīdzību laupīt arī Baltijas valstīm to neatkarību, ar varu tās piesaistot atkal Krievijai. Nonicinātā cara imperiālisma un koloniālisma vietā, padomju vara pati izjuta nepārvaramu kāri uzņemties citām tautām par kaklakungu, — arī tām, kas jau bija atdalījušās no Krievijas. Iekams apskatām šo politisko parādību sīkāk, atgriezīsimies vēl pie vēsturisko notikumu secības.

Ja Ļeņins kā emigrants bija varējis tautu pašnoteikšanās jautājumā izteikties brīvāk, tad, kļūdamas valstsvīrs, tas lietas sāka skatīt jau citām acīm. Pirmajā brīdī vēl likās, ka tomēr uzvarējuši tiesību un morāles principi. 1917.g. 25.oktobrī (pēc jaunā stila: 7.novembrī), t.i. tieši Oktobra revolūcijas pirmajā dienā, Viskrievijas II padomju kongress savā aicinājumā “Strādniekiem, zaldātiem un zemniekiem” paziņoja, ka padomju vara nodrošinās visām Krievijas tautām pilnīgas pašnoteikšanās tiesības. Nedēļu vēlāk, 2. (15.) novembrī, padomju valdība pasludināja “Krievijas tautu tiesību deklarāciju”, kas likumdošanas ceļā paredzēja visām Krievijas tautību grupām brīvu attīstību un pilnīgu vienlīdzību. Valdības deklarācijā bija apsolīta: 1. Krievijas tautu vienlīdzība un suverēnitāte. 2. Krievijas tautu brīvas pašnoteikšanās tiesības, ieskaitot **atdalīšanos un patstāvīgas valsts izveidošanu**. 3. Visu un dažādu nacionālu un nacionāli reliģisku privilēģiju, kā arī ierobežojumu atcelšana. 4. To nacionālo mazākuma tautību un etnogrāfisko grupu brīva attīstība, kas dzīvo Krievijas teritorijā.

Vienīgi Somijai izdevās panākt Padomju Krievijas brīvprātīgu piekrišanu tās neatkarības prasībai. Bet ar to pietika, lai padomju vara aptvertu briesmas, kas draud Krievijas imperijai, kaut arī cara patvaldība bija gāzta un tautu attiecību veidošanai bija radies jauns sliksnis.

Tomēr arī Somijas atbrīvošanās no Krievijas virskundzības radīja padomju varas pārstāvjos nepatiku. Visskaidrāk to pateica **Stalīns**, kas bija tautas komisārs tautību lietām. Piešķirot Somijai neatkarību, uzsvēra Staļins, “nevis proletāriats, bet somu buržuazija

ieguvusi sev brīvību". Un viņš pārmeta somu sociāldemokrātiem, ka tie neesot pratuši varu sagrābt revolūcionārā ceļā.⁽⁷⁾ Padomju varai pašai bija jāķeras pie ieročiem, lai bruņotas intervencijas ceļā mēģinātu atgūt Somiju savas varas sistēmai, kas tai neizdevās. Tāpat sarkanarmijas iebrukums Baltijas valstīs uzdūrās sīvai pretestībai, kaut arī tikko dibinātās valstis, sevišķi Latvija, nebija paguvušas vēl izveidot savu armiju. Maskavas uzspiestais Štučkas režīms varēja noturēties vienā Latvijas teritorijas daļā tikai piecus mēnešus. Zīmīgs šinī sakarībā ir Tautas Komisāru Padomes 1918.g. 25. decembra dekrēts par Latvijas Padomju republikas neatkarības atzīšanu, kas nozīmētu, ja arī ne pilnīgu neatkarību, tad vismaz satelita stāvokli. Bet jau 1919.g. 8.janvārī pasludina otru dekrētu, kas apzīmē Latviju par Krievijas Sociālistiskās Federatīvās republikas sastāvdaļu.⁽⁸⁾

Sākotnējo viedokli pašnoteikšanās tiesību jautājumā koriģēja visnotaļ. Tā vietā stājās Staļina formulējums. Viskrievijas III padomju kongresā, kas notika 1918.g. janvārī, Staļins paziņoja, ka "pašnoteikšanās principam jābūt sociālisma cīņas līdzeklim un to jāpakļauj sociālisma principam". Faktiski te parādījās padomju ideoloģijas nespēks, jo daudzīnātais sociālisma princips tomēr mazāk viļināja, nekā nacionālas pašnoteikšanās princips. Kā pretstatījumu komūnisma iekarošanas nolūkiem padomju varas pārstāvjiem gan izvirzīja "cīņu pret buržuaziju", ar ko šinī gadījumā bija jāsaprot cīņu pret atsevišķu tautu atbrīvošanās un neatkarības centieniem.

Komūnistu ideoloģija bija spiesta modificēt arī Ļeņina kādreizējo prasību par nekrievu tautu atdalīšanās tiesībām no Krievijas imperijas, novirzot šo prasību pret tām rietumzemēm, kas šī gadsimta sākumā vēl turēja savā atkarībā citas tautas vai nebija izbeigušas koloniālo sistēmu. Tagad sāka prasīt visu to tautu un koloniālo zemju atbrīvošanu, kas atradās ārpus Krievijas. Maskava iestājās par šo tautu atdalīšanās tiesībām un prasīja tām valstisku neatkarību. No vienas puses apzinādamās tomēr savu kļūmīgo stāvokli citu tautu apspiešanā, un no otras puses vēlēdamās savu iespaidu sfairu vēl paplašināt, Maskava tieši pēc 2.pasaules kara šo kampaņu pastiprināja. Arī kā Āzijas un Āfrikas tautu maldināšanas manevrs tas tai noder, kur 20.gadsimtā pie vārda pieteicies Padomju Krievijas un Sarkanās Ķīnas nekoloniālisms. Vienīgās raizes Maskavai rada īstie tautu atbrīvošanās centieni. Kā pašā Padomju Krievijā, tā visā pasaulē vērojamas apspiesto tautu brīvības alkas, kas nevēlas jebkādu virskundzību un ideoloģisku uzmākšanos, bet kas vēlas dzīvot saskaņā ar saviem nacionālajiem ideāliem. Padomju ideologi to apzīmē par "nacionālu norobežošanos". Staļins pārmeta pat to

tautu sociālistiem, kas stādīja savu tautu nacionālās intereses pirmajā vietā, ka tie nespējot redzēt tālāk par “savu nacionālo baznīcas torni”.⁽⁹⁾ Padomju varas interesēm svešos tautu brīvības un neatkarības centienus Maskava apzīmē par reakcionāriem.

2. Padomju varas politika federācijas principa aizsegā

Lielineiki jau sākumā aptvēra, ka Krievijas viengabalainību tie spēš uzturēt tikai federālisma ceļā. Ja arī pirms Oktobŗa revolūcijas bija runāts pret federācijas principu, tad ceļot padomju valsti, Ļeņins vēl apvērsuma priekšvakarā, jauzdams briesmas no nekrievu tautu nacionālisma strāvojumiem, uzrakstīja rakstu “Valsts un revolūcija”, kam padomju valststiesību teorijā vēl mūsdienās ir nozīme. Arī Staļins pievērsa uzmanību padomju valsts struktūrai, iestādamies par federālismu. III padomju kongresā 1918.g. 18. (31.) janvārī pieņēma deklarāciju, kuŗā uzsvērts, ka padomju valsts izveidojama no nacionālām republikām, tās apvienojot kopējā federācijā. No šī brīŗa ķērās pie federātīvo institūciju izveidoŗanas, pat nenogaidot valsts satversmes izstrādāŗanu. Pirmo padomju satversmi pieņēma gan vēl tā paŗa gada 10.jūlijā un tanī valsts federātīvā struktūra atrada formālu nostiprināŗumu. Vēlākajās satversmēs ņis pamatprincips no jauna uzsvērts. Par to runā arī Staļina konstitūcijas 13.pants un Latvijas PSR konstitūcijas 13.pants (vienādā numerācija abās satversmēs neapŗaubami ir zīmīga, jo norāda, ka Padomju Latvijas konstitūcija ir Staļina konstitūcijas atdarināŗjums). Latvieŗu versija ir ņāda: “Lai reālizētu savstarpējo palīdzību ekonomiskajā un politiskajā, tāpat arī aizsardzības laukā, Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika labprātīgi apvienojusies ar līdztiesīgām Padomju Sociālistiskām Republikām” (kam seko visu padomju savienoto republiku uzskaitŗjums).

Padomju tiesību teorija pūlējusies pieŗķirt padomju federācijas praktiskajam pielietojumam vēl seviŗķu spoŗumu. Tā, Semjons M. Ravins izsakās: “Padomju federālisms nodroŗina visām mūsu dzimtenes nācijām nacionāla valstiskuma un vienības uzbūvi, un panāk to, būdamas apvienotas valsts savienībā, **komūnistu partijas vadība.**”⁽¹⁰⁾

Padomju ideologi visai labprāt runā par Padomju Savienību kā sociālistisku **daudznāciju valsti**, mēģinot piedēvēt tās federātīvajai sistēmai daŗādas priekŗrocības. A. Tille, kas ir latvieŗu cilmes padomju valststiesībnieks, par to saka: “Bija radies jauns, sociālistisks federācijas tips, kādu vēsture nepazīna un kas atŗķīrās no ekspluatātorisko valstu federācijām ar ņādām pamatiezīmēm: 1. sociālistisko valstu federācija radīta darbaŗauŗu interesēs, pamatojoties

uz strādnieku šķiras diktātūru un sociālistisko sabiedrisko iekārtu. 2. Šās federācijas pamatā ir nacionālais princips; tajā apvienotas nacionālas valstiskas vienības; turpretim buržuaziskās federācijas sastāv no administratīvi teritoriālām vienībām. 3. Pilnīga apvienošanās brīvprātība, ko nodrošina **tiesība brīvi izstāties no federācijas**. 4. Savienoto republiku suverēnitāte un pilnīga tiesību vienlīdzība. 5. Federācijas formu elastība un daudzveidība. 6. Federācija izveidota, pamatojoties uz demokrātiskā centrālisma principa.”⁽¹¹⁾

Faktiski Padomju Savienība ir unitāra valsts, nevis federācija šī vārda īstajā nozīmē.

Kā iepriekš redzējām, par federācijas princpu padomju vara izšķīrās tikai taktisku apsvērumu dēļ. Savus iebildumus pret padomju valsti kā federāciju, **Leņins** izskaidroja savam domu biedram Šaumanim rakstītajā vēstulē ar to, ka tā vājināšot saimniecisko kopdarbību un tā visnotaļ esot “nederīgs tips jebkuļai valstij”.⁽¹²⁾ Tādēļ arī, neskatoties uz Padomju Krievijas tīri formālu izveidošanu par federāciju jau 1918.gadā, Komunistu Internacionāles 2.kongresā, kas notika 1920.g. 28.jūlijā, runāja par federāciju kā “pārejas formu”.⁽¹³⁾ Tādēļ arī padomju valststiesībnieku samākslotajiem izskaidrojumiem par federācijas vērtību un savienoto republiku nozīmi, piegriežama maza vērtība.

Viens no labākajiem Padomju Krievijas tautību politikas pētniekiem, Valters **Kolares**, atzīst, ka galvenā parādība, kas ievērojama, apvērtojot komunistu tautību politiku, esot Padomju Savienības “**internacionalizēšana**”. Bez tam Kolares norāda, ka padomju režīms pūlas Padomju Savienības administratīvi sadrumstalošanu piecpadsmit savienotās republikās vājināt, kā arī nacionālo izjūtu un nacionālās tieksmes ar pastāvīgu iedzīvotāju sajaukšanu, apslāpēt.⁽¹⁴⁾ Šinī skatījumā jāpatur vērā vēl atkārtotās masu deportācijas un citas pret nekrievu tautām pielietotās represālijas.

3. Savienoto republiku suverēnitātes jautājums

Nelielu noskaidrojumu vēl prasa arī padomju suverēnitātes jautājums, sevišķi, cik tas skaļ Padomju Latviju kā savienotu republiku.

Latvijas PSR konstitūcijas 13.pantā teikts, ka “Latvijas PSR reālīzē valsts varu patstāvīgi, **paturot visā pilnībā savas suverēnās tiesības**”. Turpat gan norādīts uz ierobežojumiem, kuņus paredz PSRS resp. Staļina konstitūcijas 14.pants, jo “iestājoties brālīgo republiku savienības sastāvā, Latvijas PSR, līdzīgi citām republikām, daļu no savām suverēnajām tiesībām ir labprātīgi nodevusi PSR Savienībai”.⁽¹⁵⁾ PSRS konstitūcijas 14.pants atrunā Padomju

Latvijai kā savienotai republikai: tiesību noslēgt starptautiskus līgumus, lemt par karu vai mieru, kontrolēt PSRS konstitūcijas īstenošanu un noteikt pašai par savu satversmi, lai tā neatšķirtos no Padomju Savienības konstitūcijas, tiesību savas patstāvīgas likumdošanas ceļā noteikt tiesas iekārtu un procesuālās tiesības, izstrādāt savas sodu un civiltiesības, tiesību izlemt valsts drošības jautājumus, tiesību izlemt galvenos saimniecības jautājumus u.t.t. Šis pants paredz Padomju Latvijai kā savienotai republikai 24 svarīgus kompetenču ierobežojumus. Padomju Latvijai sākuma gados bija vēl tiesība izveidot pašai savu republikānisko kaŗaspēku, bet 1956. gadā, kad notika sacelšanās Polijā un Ungārijā, to likvidēja.

Kā savienota republika Latvijas PSR ir Padomju Sociālistisko Republiku Savienības integrāla sastāvdaļa. Valsts suverēnitāte, saskaņā ar federācijas principu, pieder savienībai kā tādai, t.i. visu republiku kopumam. Tādēļ jau no gluži formālā viedokļa sabrūk Latvijas PSR konstitūcijas 13.panta beigu daļa, ka "Latvijas PSR reālizē valsts varu patstāvīgi, paturot visā pilnībā savas suverēnās tiesības". Šis pants atrodas minētās konstitūcijas II nodaļā, kuŗā runāts par Latvijas valsts iekārtu. Un tomēr komentāros par šo konstitucionālo pamatnosacījumu padomju izdevumos lasām apgalvojumu: "Latvijas PSR konstitūcijas II nodaļa **nostiprina Latvijas PSR suverēnitāti PSRS tautu saimē**. Latvijas PSR suverēnitāte nav formāla, tā ir reāla".⁽¹⁶⁾ Reālitātei tā tomēr stāv vēl tālāk nekā tīri formālajai konstrukcijai.

"Suverēnitāte" ir pats par sevi pavisam skaidrs jēdziens. Lai gan daudzi tiesību jēdzieni rietumu un austrumu izpratnē bieži uzrāda atšķirības, tad suverēnitātes jēdzienā tomēr valda puslīdz liela vienprātība. Padomju profesora Ponomarjova formulējumā "valsts varas suverēnitāte nozīmē, ka to nevar ierobežot nekāda cita vara".⁽¹⁷⁾

Nerunājot tikai par PSRS konstitūcijas 14.panta daudzajiem un radikālajiem ierobežojumiem, kas praktiski nevis reducē, bet pilnīgi atņem jebkādu suverēnitāti Padomju Latvijai, ir tiešām vietā, ja padomju tiesībnieki runā nevis par "formālo", bet par "reālo" suverēnitāti. Tā kā visu padomju valsts dzīvi vada un nosaka komunistu partija Maskavā, tad īstenībā pat ne centrālie valsts varas organi, kas savukārt atrodas Maskavā, bet tikai partija ir tā, kas īsteno savu gribu. Tādēļ ir lieki pat runāt par "tautas suverēnitāti", t.i. par to suverēnitātes izpausmi, kuŗā tauta un nevis kāda kliķe vai partija nosaka visu valsts dzīvi. Kaut arī padomju vara norūpējusies par "plašu darbaļaužu masu iesaistīšanu valsts pārvaldīšanā" un dibina pilsētās un uz laukiem t.s. darbaļaužu deputātu padomes, tām tikai akli jāizpilda partijas dotās instrukcijas. Daudzinātajiem

“sociālistiskā demokratisms principiēm” ar īstu tautas suverēnitāti nav nekā kopēja.⁽¹⁸⁾

Tātad Padomju Latvijā nav īstenota ne valsts, nedz tautas suverēnitāte. Pat par ierobežotu suverēnitāti nevar būt runas.

Novērtējot padomju valsts suverēnitātes izpausmi, **Maurachs**, kas ir labs padomju konstitucionālo tiesību pazinējs, konstatē, ka padomju savienotajām republikām nav nekādas suverēnitātes.⁽¹⁹⁾

Valsts ir vai nu suverēna, vai tai nav nekādas suverēnitātes. Padomju Latvijas gadījumā tai tiešām nav ne kriptiņas suverēnitātes tiesību. Ievērojot vēl to, ka padomju doktrīna sasaista suverēnitātes jēdzienu cieši jo cieši ar tautu pašnoteikšanās tiesībām, redzam, ka arī pēdējās padomju sistēmā zaudē jebkuŗu vērtību.

Daudz nozīmīgāks ir norādījums, ko atrodam padomju konstitucionālo tiesību komentāros par tiesību brīvi izstāties no Padomju Sociālistiskās Republikas Savienības, tātad uz secesijas tiesībām. To cieši saista ar padomju savienotajai republikai atstātām suverēnitātes tiesībām. Ja par spīti visiem iebildumiem, kādi rodas jautājumā par suverēnitātes tiesībām atsevišķajām savienotām republikām, uzturam spēkā padomju oficiālo viedokli par atdalīšanos no Padomju Savienības, tad šis fainomens pats par sevi pelnī ievēribu. To tad arī atsevišķi apskatīsim.

4. Vai Padomju Latvija var izstāties no Padomju Sociālistisko Republiku Savienības?

PSRS konstitūcijas 17.pants nosaka, ka katrai savienotai republikai piešķirta tiesība brīvpātīgi izstāties no PSR Savienības.

To pašu paredz Latvijas PSR konstitūcijas 15.pants, kuŗā teikts: “**Latvijas PSR patur sev tiesību brīvi izstāties no Padomju Sociālistisko Republiku Savienības.**” Tas ir uniformš pants visām padomju savienotajām republikām, ieskaitot Krievijas PSR.⁽²⁰⁾ Arī Padomju Savienības 1923.g. 6.jūlija konstitūcijā bija atrodams šāds pants (4.pants). Kad 1936.gadā stājās spēkā pašreizējā konstitūcija, pirms tam vēl pārrunāja, vai savienotajām republikām rezervētās tiesības par izstāšanos no Padomju Savienības nesvītrot. Izstāšanās iespēju uzskatīja par neiespējamu lietu paši padomju likumdevēji un tādēļ tikko minēto 17.pantu — par mirušu pantu. Protams, jautājumu nostādīja tā, ka nevarēs jebkad atrast kādu nekrievu tautu, kas dzīvo padomju teritorijā, kuŗa gribētu zaudēt priekšrocības, ko dod komūnistiskā kopvalsts. **Staļins VIII padomju kongresā** šinī sakarībā izteicās: “Ienācis priekšlikums 17.pantu, kas piešķir savienotajām republikām tiesību izstāties no Padomju Savienības, svītrot. Man liekas, ka šāds priekšlikums neder un tādēļ nebūtu no

kongresa pieņemams. Padomju Savienība ir tiesībās vienlīdzīgu savienotu republiku brīvprātīga apvienība. Ja no konstitūcijas izsvītrotu pantu par tiesībām izstāties no Padomju Savienības, tas nozīmētu satricināt brīvas savienības raksturu. Vai drīkstam šādu soli spert? Es domāju, ka mēs to nevaram un nedrīkstam darīt. Gan dzird sakām, ka visā Padomju Savienībā neesot nevienas republikas, kas vispār gribētu no Padomju Savienības izstāties, kādēļ arī 17.pantam neesot jebkādas praktiskas nozīmes. Tas gan ir tiesa, ka nav itin nevienas republikas, kas gribētu no Padomju Savienības izstāties. No tā tomēr nevar secināt, ka atkrīt vajadzība konstitūcijā ierakstīt tiesību noteikumu par savienoto republiku brīvu izstāšanās iespēju no Padomju Savienības.”⁽²¹⁾

Draņicins un citi padomju tiesībnieki gan jau pirms tam bija izteikušies, ka savienotajām republikām piešķirtās izstāšanās tiesības no Padomju Savienības, ir tikai **deklaratīvas dabas pants** padomju konstitucionālajās tiesībās. Šie tiesībnieki arī skaidri un gaiši pateica, ka katrs **mēģinājums izstāties no Padomju Savienības būtu uzskatāms par kontrrevolucionāru aktu.**⁽²²⁾ Bucharinu un Rikovu 1938.gada prāvā tieši apsūdzēja pēc padomju sodu kodeksa 58.panta otrā punkta par mēģinājumu un sodamu darbību atraut Padomju Savienībai Ukrainu, Baltkrieviju, Gruziju, Armēniju un Azerbaidžānu.

Ja tas uzdūrās asai reakcijai Staļina laikā, tad nekas šinī ziņā nav mainījies arī tagad. Par sevišķi bīstamu valsts noziegumu padomju savienoto republiku kriminālkodeksos apzīmēts nodoms kaitēt PSRS teritoriālajai neaizskaramībai. Latvijas PSR 1961.gada 6.janvāra Kriminālkodeksā šis sevišķi bīstamais valsts noziegums ievests 59.pantā, kas vispār ievada visus valsts noziegumus, kādi padomju izpratnē pastāv.⁽²³⁾ To uzskata par “dzimtenes nodevību”. Padomju komentāros par šo valsts noziegumu teikts, ka “noziegums uzskatāms par pabeigtu, ja izdarīts kaut viens likumā dotais nodarījums, kas vērstas pret PSRS neatkarību, **teritoriālo neaizskaramību** vai militāro varenību. Tādēļ, lai uzskatītu noziegumu par pabeigtu, nav svarīgi, vai kaitējums ir iestājies vai ne.”⁽²⁴⁾ Šādu noziegumu soda pēc Latvijas PSR kriminālkodeksa 59.panta ar nāves sodu, konfiscējot mantu, vai mazāk svarīgos gadījumos ar brīvības atņemšanu uz laiku no desmit līdz piecpadsmit gadiem vai noņemšanu.

Padomju tiesību teorētiķi gan paredz, ka prasību par izstāšanos no Padomju Savienības būtu jākārt attiecīgas savienotās republikas valsts organam, kas ievēlēts padomju vēlēšanu kārtībā. Tāds izstāšanās akts pie tam ir vienpusīgs, ne bilaterāls akts. Pietiek ar savienotās republikas pašas lēmumu. Kādas visas savienības augstā

kas instances piekrišana nav prasīta. Tas bez šaubām saskan ar pašnoteikšanās tiesību dziļāko būtību. Faktiski tas ir mantojums no Oktobra revolūcijas laika, kad pasludināja "Krievijas tautu tiesību deklarāciju", kas gan arī palika tikai deklarācija. Tāds tiesību anahronisms saskatāms tad arī PSRS konstitūcijas 17.pantā vai tā kopijā — Latvijas PSR konstitūcijas 15.pantā.

Turpretim pilna tiesiska vērtība ir Padomju Savienības mierlīgumam ar Latviju, ko parakstīja 1920.g. 11.augustā. Šī starptautiskā līguma 2.pants paredz:

"Izejot no Krievijas Sociālistiskās Federatīvas Padomju Republikas pasludinātām visu tautu tiesībām uz brīvu pašnoteikšanos, neizņemot pat pilnīgu atdalīšanos no valsts, kuŗas sastāvā tās ietilp, un ievērojot Latvijas tautas noteikti izsacītu gribu uz patstāvīgu valsts dzīvi, Krievija bez ierunām atzīst Latvijas valsts neatkarību, patstāvību un suverēnitāti un labprātīgi un uz mūžīgiem laikiem atsakās no visām suverēnām tiesībām, kuŗas piederēja Krievijai attiecībā uz Latvijas tautu un zemi, kā uz bijušās valsts tiesiskās iekārtas, tā arī uz starptautisko līgumu pamata, kas še aprādītā nozīmē zaudē savu spēku uz nākošiem laikiem. No agrākās piederības pie Krievijas, Latvijas tautai un zemei neizceļas nekādas saistības attiecībā uz Krieviju."(25)

Ar 1920.g. 11.augusta mierlīgumu Padomju Savienība pilnā mērā atzina secesijas tiesības Latvijai un šis līgums palicis spēkā. Mierlīguma ceļā tika nokārtots Latvijas atdalīšanās jautājums no Krievijas, un, kā līguma tekstā teikts — "uz mūžīgiem laikiem".

Padomju Savienībai nav tiesību prasīt tagad jaunu atdalīšanos ne plebiscita, nedz referendumā veidā, par Latvijas PSR Augstākās Padomes lēmumu nemaz nerunājot. Sarkanarmijas iebrukums Latvijā 1940.gada 17.jūnijā pakļāva Latviju tikai okupācijas režīmam, kas izbeidzams. Padomju Savienībai atliek pildīt tikai savus līgumus, jo mierlīgumi nav tādi līgumi, kas vēlāk vienpusīgi un patvalīgi modificējami.

Latvijas tauta jau 1918.gadā noteikti izsacīja gribu patstāvīgai valsts dzīvei, ko Padomju Savienība bez ierunām 1920.gada 11.augustā atzina. Padomju okupācijas varas patvarīgi rīkotās un viltotās vēlēšanas, kā arī izkonstruētā "Tautas Saeima" ar tās Maskavas diktētiem lēmumiem ir bez jebkādas vērtības un tikai iejaukšanās Latvijā valsts iekšējās lietās. Ja tagad Maskava iebilst pret to, ka pašnoteikšanās tiesības mēģina attiecināt uz Padomju Krievijas apspietajām tautām, saskatot tādā prasībā "iejaukšanos tās imperijas iekšējās lietās", tad nekur tik skaidri neparādās diskrepance tautu pašnoteikšanās tiesību īstenošanas jautājumā, kā tieši Baltijas valstu un citu nekrievu tautu apspiešanā.

Pašnoteikšanās tiesības jādod visām tautām, kas savā attīstības pakāpē to pelnījušas. Ka Latvijai bija visi priekšnoteikumi, būt brīvai un neatkarīgai, atzina pati Padomju Krievija, parakstīdama un ratificēdama 1920.g. 11.augusta mierlīgumu. Par padomju savienotu republiku tā 1940.gadā un vēlāk nepalika ar savu gribu, bet Maskavas politisko manipulāciju ceļā. Viltum un patvaļai nav tomēr tiesību spēks. Padomju starptautiskie delikti arī nevar pārvērsties tiesībās. Un tam visam vēl pievienojas ideoloģiskais bankrots, ko apspiesto tautu pašnoteikšanās tiesību jautājumā piedzīvojis komūnisma režīms. Ir noticis tieši tas, no kā Ļeņins savus domu bēdurus Oktobra revolūcijas sākumā brīdināja, ka secijas tiesību neatzīšana nozīmē arī pašnoteikšanās tiesību negāciju un cara politisko metožu turpinājumu. "Tas, kas tikai runā par pašnoteikšanās tiesībām, neatzīdams secijas (valstiskas atdalīšanas) tiesības," norādīja Ļeņins, "ir patiesībā tikai imperiālists un carisma sulainis."⁽²⁶⁾

Ja esam stādījuši jautājumu, vai Latvija var izstāties no Padomju Sociālistisko Republiku Savienības, tad jānāk pie slēdziena, ka Latvija to izdarījusi ar Maskavas piekrišanu jau 1920.gada 11.augustā, un atkārtota izstāšanās vairs nav tiesiski kārtojama, kas tādā veidā, kā to paredz padomju konstitūcija, arī neko nesola. Padomju varai tikai jāizbeidz savs okupācijas režīms Latvijā.

VĒRES

- (1) Umanskij, J.N.: Sovetskoje gosudarstvennoje pravo. Gos.izd. Juridičeskoj Literaturi, Moskva 1960. 172.lpp. Arī: Marauch, Reinhart, Handbuch der Sowjetverfassung, Isar Verlag Münchens, 1955. 105.lpp.
- (2) Ļeņins, V.I.: Par nacionālo un nacionāli koloniālo jautājumu. LKP CK Partijas vēstures institūts. Marksisma-ļeņinisma institūta filiāle. LVI Rīgā, 1957. 462.lpp.
- (3) Ļeņins, V.I. Raksti, 24.sēj., 51.lpp.
- (4) Citēts pēc Savčenko, V.: Jauns posms nacionālo attiecību attīstībā. Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība, Rīgā, 1962.g. 6.lpp.
- (5) Meissner, Boris: Sowjetunion und Selbstbestimmungsrecht. Dokumente zum Ostrecht. Verlag Wissenschaft und Politik Köln, 1962. Seite 21. — Sal. Dauge, P.: P.Stučkas dzīve un darbs, Latvijas Valsts Izdevniecība, Rīgā, 1962.g. 487.lpp.
- (6) Ļeņins, V.I.: Ausgewählte Werke, 2.Aufl. Bd. II, Berlin 1953, 2. 14/15. Citēts pēc Decker, Günter, Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen. Verlag Otto Schwartz & Co., Göttingen 1955. 355.lpp.
- (7) Meissner, op.cit., 24.lpp.
- (8) Maurach, op.cit., 88.lpp. Sal. Stryk-Helmet, Erik von, Die Verfassungen von Finnland, Estland, Lettland und Litauen in rechtsvergleichender Darstellung. Inaugural-Dissertation. Köln 1928. 14.lpp.
- (9) Stalin, J.: Über die Grundlagen des Leninismus. Zu den Fragen des Leninismus. Verlag Neuer Weg GmbH. Berlin 1946. 49.lpp.
- (10) Ravins, S.M.: Princip federalizma v sovetskom gosudarstvennom Prave. Izdatelstvo Leningradskovo Universiteta, 1961. 3.lpp.
- (11) Kļava, G.: Ūdris, E., Tille, A.: Latvijas PSR konstitūcija. Latvijas Valsts Izdevniecība. Rīgā 1956.g. 69.lpp.
- (12) Citēts pēc Askerov-Trainin: Sovetskoje gosudarstvennoje pravo. Juridičeskoje izdaželstvo ministertva Justicij SSR. Akademija Nauk SSR. Moskva 1948.207.lpp.

- (13) Der I und II Kongress der Kommunistischen Internationale. Dokumente der Kongresse und Reden W.I.Lenins. Dietz Verlag Berlin 1959. 172.lpp.
- (14) Kolarz, Walter: Die Nationalitäten. Sk. Handbuch des Weltkommunismus, Bochenska-Niemeyer'a redakcijā. Karl Alber Verlag, Freiburg/München 1958. 267. lpp. — Sal. ar tā paša autora: Nationalitätenpolitik der Sowjetunion, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt a.M., 1956. 358.-360.lpp.
- (15) Kļava-Ūdris-Tille, op.cit., 70-71.lpp.
- (16) Kļava-Millers-Stumbiņa: Padoņņu varas konstitucionālie akti Latvijā (1917-1957). Latvijas Valsts Izdevniecībā. Rīgā. 1957.g. 38.lpp.
- (17) Politiskā vārdnīca. Profesora B.N.Ponomarjova redakcijā. Latvijas Valsts Izdevniecībā. Rīgā. 1958.g. 490.lpp.
- (18) Padoņņu varas konst. akti Latvijā 36.lpp.
- (19) Maurach, op.cit., 102.lpp.
- (20) Sal. Konstitūcija (osnovnoi zakon) SSSR. Konstitūciji (osnovniji zakoni) sojužņich i avtonomnich sovetskich socialističeskich respublik. Gosudarstvennoje izdatelstvo Juridičeskoj Literaturi. Moskva 1960.
- (21) Maurach, op.cit., 105.-106.lpp.
- (22) Norādījums uz Dranicina darbu atrodams Mauracha "Handbuch". 106.lpp.
- (23) Latvijas PSR Kriminālkodekss. Latvijas PSR Ministru Padomes Juridiskā Komisija. Latvijas Valsts Izdevniecība. Rīgā. 1962.g. 47.lpp.
- (24) Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri. Izdevniecība "Liesma". Rīgā, 1965.g. 144.-145.lpp.
- (25) Recueil des principaux Traités conclus par la Lettonie avec le Pays Etrangers 1918-1930. Publié par le Ministère des Affaires Etrangères sous la direction de G. Albat. I. 2me édition. Riga 1930. 195.lpp.
- (26) Leņins, V.I.: Raksti. Citēts pēc Decker, Günter, Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen. Göttingen 1955. 156.lpp.

Baltijas tautu tuvināšanās

Tēvzeme, 1947. g. 12. aprīlī

Apzinīga un mērķtiecīga Baltijas tautu tuvināšanās sāka īstenoties ar trīs Baltijas valstu nodibināšanos. Šī dabīgām saitēm nostiprinātā draudzība atrada spožu apliecinājumu Lietuvas un Igaunijas aliances līgumā ar Latvijas valsti, kā arī savstarpējā Latvijas un Igaunijas aizsardzības paktā. Ja ar to tika manifestēta šo valstu oficiālā likteņkopība, tad jo spilgtāku sadarbības un saprašanās gribu apliecināja trīs Baltijas tautu inteliģences un plašāko aprindu spontāni izpaustā un dažādos kopējos pasākumos ietvertā tuvināšanās nepieciešamība. Mēs bijām kā viena tēva dēli, kurus visus apvienoja viens uzvārds jeb šinī gadījumā kopējais apzīmējums — Baltijas valstis. Un kā jau tas bieži atgadās kādā ģimenē, arī mūs svešnieki sajauc. Kur kādreiz bija domāta Latvija, nepazinējs teica Lietuva, un kur citreiz bij teikts kas par Igauniju, tas attiecās uz vienu vai otru no pārējām Baltijas valstīm. Mēs svešniekam šķitām tik līdzīgi, ka šāds misējums bij viegli iedomājams. Maz kas grozījies šai ziņā šodien.

Mūs tagad dažkārt piemin un par mums, paldies Dievam, runā, bet par mums runā kā par Baltijas valstīm un baltiešu tautām. Šī tautu trijotne kļuvusi par jēdzienu visai pasaulei.

Pasaules lielo likteņvārtu priekšā šodien stāv trīs bārenītes, no kuŗu citkārt laimīgajām sejām nozudusi bezrūpība un viņām tik raksturīgais gaišais smaids. Jā, trīs Baltijas tautas šodien ir bāra bērnu lomā.

Bet arī bēdās un trūkumā, postā un izklaidētībā tās viena otru atrod un remdina savu vienādi sūro likteni patiesā siržu draudzībā. Par to liecina latviešu, lietuviešu un igauņu ciešā sadarbība un visnotaļ labā saskaņa trimdā. To nepārtraukti vērojam Baltijas zemju valstsvīru, Baltijas Centrālās padomes, Baltijas tautu komiteju, šo zemju Sarkano Krustu, baznīcas, preses, mākslas, jaunatnes, studentu, sportistu un nesen nodibinātās Baltijas Sieviešu padomes darbā un šo triju tautu centienu saskaņotībā. Tam visam pievienojas vēl tikko paziņotais baltiešu CK pārstāvju lēmums par baltiešu Centrālkomiteju darbības saskaņošanu visos svarīgākos bēgļu ap-

rūpes jautājumos nodibinot pie visām baltiešu nometnēm Vācijā un Austrijā Baltijas tautu tuvināšanās komisijas. Šīs jaunās sadarbības komisijas apņemas padziļināt un izkopt draudzību Baltijas republiku pilsoņu starpā, veicināt kopīgus kultūras pasākumus un novērst sīkas nesaskaņas trimdas dzīves izkārtošanā.

Vai nerodas pretruna, ja uzsveram arī nesaskaņu jautājumu?

Uzdrošināties teikt katēgorisku nē, jo sīkas nesaskaņas var rasties jebkuŗā sadzīvē, un arī ģimene, kā arī vienas un tās pašas tautas locekļi nav pasargāti no tām. Daudz svarīgāka par gadījuma nesaskaņām ir griba un spēja tās novērst. Mums jāieķūtas otras tautas mentalitātē un ieskatos, kas palīdzēs atskārst, kur visur nevar slēpties kāds mazs cinītis labas saskaņas līdzenā ceļā. Ilgāki pie šī jautājuma neapstājoties, minēsim kauŗu vienu vien piemēru. Mūsu brāļu tautai lietuvieŗiem nepatīk, ka tos sauc par leiŗiem. Neskatoties uz to, ka filoloģiski šis apzīmējums gluŗi pareizs, izvairīsimies no tā, jo tikpat labi varam teikt lietuvietis, ja arī ne viņu paŗu proponēto "lietuvis", kas nepakļaujas mūsu valods likumiem. Līdztīgu parādību, kas aizvaino vai kavē labu saskaņu būs atliku likām, kādēļ tos laikus nenoskaidrot un nenovērst.

Bet ne jau sīkie ikdienas jautājumi ir tie, kas nodarbina ŗodien mūsu prātus un liek koordinēt mūsu spēkus.

Pāri visam stāv mūsu centieni par savas zaudētās dzimtenes atģūŗanu un Baltijas valstu neatkarības restaurāciju. Œe mēs nonākam pie kardināla jautājuma, kuŗā nepastāv ne mazākās domstarpības triju Baltijas tautu starpā. Mēs visi trīs neilgojamies nekā cita, kā savu zemju brīvības un neatkarības, tiesiskas un demokratiski nodroŗinātas dzīves. Un ŗī fakta konstatējums norāda, ka blakus visam, kas mūs kā tautas līdz ŗim vienojis, pienācis vēl viens jauns un svarīgs faktors — tā ir ŗo tautu kopēja ideoloģija. Baltijas tautu ideoloģiskā antante ŗobrīd ir reālitate, un mums ir pietiekami daudz pierādģjumu, lai teiktu, ka latvieŗus, lietuvieŗus un igauņus vieno vienlīdz spēcģga ideoloģija kā ŗe trimdā, tā mūsu dzimtenē.

Divisimts tūkstoŗi Baltijas bēģļu nav tikai bēģļi un D.P., tie ir aculiecinieki un kā tādi svarģgi liecinieki par ļaunprātģbām, kas paŗstrādātas pret trim Baltijas tautām no sveŗu varu puses. Neviena Baltijas valsts un neviens ŗo zemju iedzģvotāģjs nebija ieinteresēts zaudēt savu zemju neatkarģbu un brģvģbu, kas nozģmēja reizē arī personģģģas brģvģbas un pilsoņu tiesģbu zaudēŗanu. Bet viens gan mums jāsaka, ka mūs visus piespiedu kārtā spieda iet pie vēlēŗanu urnām, lai mēs balsotu pret savu pārliecģbu. Tā bija tā pati kaut kur pielietotā metode, dot kādam rokā lāpstu, lai tas izraktu pats savu kapu un pēc tam, lodes ķerts, lai tanģ iegultos.

Un ŗodien mēs nesalauŗami ticam un pievienojamies zviedru zi-

nātnieka prof. Birgera Nermana ieskatam, ka anglosakšu valstis var novērst galīgo katastrofu Baltijas jautājumā. Ka rietumu demokratiņām un sevišķi Savienotajām Valstīm nav vienaldzīgs Baltijas valstu jautājums un demokratisķo principu uzvara, liecina viņas izcilo valstsvīru nesenās deklarācijas. Mēs vērtējam tās augsti un vērojam viņas jaunu apstiprinājumu cildeniem principiem un kārtībai, kam jānosaka cilvēces un atsevišķu tautu sadzīves likums.

Baltijas tautas, kas savu neatkarību ieguvušas un nostiprinājušas Sabiedroto valstu labvēlībā, nebeidz cerēt uz šo lielvalstu principiālu konsekvenci un taisno lēmumu. Mums vienlīdz tuvi Vilsona 14 punkti, kā Atlantijas charta. Baltijas problēma nav šķīzama no Atlantijas chartas. Kā mazas tautas tās saskata tanī mūžīgas taisnības un likumības garantiju.

Mēs nešaubāties, ka mums būs lemts veidot savu dzīvi savā zemē. Mēs gribam šo savu zemju jauno dzīves cēlienu piedzīvot sagatavoti. Nopietni ļaudis jau zīmējuši kontūras Baltijas tautu dzīves platformai, runādami par Baltijas valstu federāciju vai šo valstu konfederāciju. Nekavējoties pie nākotnes perspektīvām, šobrīd ir auglīgi un nemaldīgi nostiprināt jo ciešāku trīs Baltijas tautu draudzību un saprašanos visos svarīgajos jautājumos. Tas ir pats galvenais no visiem šīs dienas uzdevumiem.

Latvija un sadalītā Eiropa

Kaŗa Invalids, 1978.g. 23.nr.

Latvijas jautājums ir reizē Baltijas valstu jautājums, bet arī visu šo trīs valstu kopējais stāvoklis un liktenis nav izdalāms kā gluži kas savrups Eiropas politisko problēmu vispārējā skatījumā. Latvija ir nevien ģeografiski, bet arī politiski Eiropas sastāvdaļa, par rietumu kultūras kopību nemaz nerunājot. Pašreizējā Eiropā pat ne atsevišķo zemju robežas nosaka šo zemju valstisko neatkarību un vietu uz Eiropas politiskās skatuves, bet gan tā demarkācijas līnija, ko novilkusi padomju ekspansija. Kopš Otrā pasaules kaŗa redzam, ka Eiropa ir sadalīta.

Eiropa pie tam ir mākslīgi sadalīta. Un nevien Eiropa kā tāda ir mechaniski sadalīta un sadrumstalota, bet arī savā dabiskajā struktūrā un tiesiskā viengabalainībā ir sadalīta Vācija, Somija, Rumānija un citas valstis, neizslēdzot arī pilsētas, kā tas ir ar Berlīni. Viss ir sajaukts un saārdīts. Eiropas stāvoklis vairāk nekā trīsdesmit gadus ir kļuvis chaotisks. Tas attiecas nevien uz Eiropas valstīm un robežām, bet tiklab uz kultūru, saimniecību, šī kontinenta tautu un tautību grupu normālo dzīves telpu un darbošanās iespējām. Kopš padomju imperiālisms pagriezis savu stūri uz Rietumeiropas pusi, viss gājis un turpina iet juku jukām. Un tādēļ, kā redzam, Baltijas valstis nav vienīgais izņēmums.

Ja nu tas tā ir, ka Latvija un tās kaimiņvalstis nav vienīgās, kas cieš no padomju uzmācības un Maskavas radītā permanentā chaosa, tad paradoksālā kārtā tas liek saprast un izmanīt, ka Latvijas liktenis neizšķirsies pie Daugavas vai Zilupes, bet gan pasaules lielaļos politiskajos centros, kam pat nav jāatrodas Eiropā. Tehnikas, civilizācijas un pasaules saimniecības attīstība gājusi tik strauju soli uz priekšu un tik lielā mērā satuvinājusi pasaules politikas problēmas, ka Eiropa neatrodas nekādā izolētā stāvoklī. Tā ir reizē miera un pasaules politiskās stabilitātes problēma. To apzinādamās, Maskava izvairas jau divu paaudžu laikā pavilkt svītru Otrā pasaules kaŗa izraisītiem jautājumiem un baidās slēgt miera līgumu. Visa Kremļa ārpolitika balstās tikai uz draudiem un blefu, vai labākā gadījumā uz taustišanu vai ložņāšanu. Pārāk lielu risku Polītburojs

nemaz nevēlas uzņemties, jo tas pamatu pamatos varētu apdraudēt savu varas sistēmu. Tas zina, kāds noskaņojums valda nekrievu tautās Padomju Savienībā, un puse šīs imperijas iedzīvotāju ir nekrievi. Šo apspiesto nekrievu tautu piederīgo nacionālā pašapziņa augtin aug, un tieši šeit meklējams Kremļa vareno klupšanas akmens. Un ar gandarījumu varam atzīmēt, ka Baltijas tautas nav vienīgās, kas alkst brīvības un neatkarības.

Bet arī daudzas Eiropas nācijas cieš no padomju uzmācības un terora. Ungārijas un Čehoslovākijas notikumi pietiekami skaidri rādīja, ka savu nacionālo atbrīvošanos cīņu katra tauta par sevi nav spējīga izcīnīt pret tādu militāru kolosu kā Padomju Savienību. Atbrīvošanās no padomju hegemonijas iespējama tikai visu tautu ciešā kopdarbībā. To zina kā apspiestās tautas, tā krievu imperiālisti. Pēdējie visvairāk baidās no tā sauktās ķēdes reakcijas. Un tāda tiešām vienu dienu var nākt, atrodot atbalsi arī pašā tikai politiski samontētā Padomju Savienībā.

Mums, latviešiem, atliekas vairāk domāt un praktiski ko darīt sadarbībai ar citām apspiestām Eiropas tautām. Labu sadarbības organu izdevās pirms apmēram 20 gadiem izveidot ar Apspiesto Nāciju Asamblejas (ACEN) nodibināšanu. Tanī apvienotās deviņas Eiropas tautas varēja runāt 100 miljonu vārdā. Tas imponēja un ACEN uzklaustīja kā aizjūŗā, tā Eiropā. Nelaimīgā kārtā ārēji apstākļi lika tai darbību pārtraukt, lai gan likvidēta šī nozīmīgā organizācija nav. Otrs plašāks sadarbības centrs izveidojās ar Antiboļševistisko tautu bloku, kuŗā ukraiņiem piekrita sevišķi redzama loma. Arī tas bija labi, jo tieši ukraiņi veido padomju lielvalstī lielu savas tautas kopumu. Minētais bloks vēl pastāv, tikai latviešu līdzdarbība tanī gandrīz apsīkusi. Ir vēl citi sadarbības organi, pie kam katrs no tiem kalpo kopējai lietai. Bez daudzajām Baltijas padomēm lielākajās trimdas zemēs, Vācijā sekmīgi darbojas Brīvās Preses Apvienība, kuŗas sēdeklis ir Minchenē. Lucernā visus pēdējos gadus pulcējas visi krievu apspiesto tautu pārstāvji, izveidojot sadarbību ar Rietumvācijas un Šveices parlamentāriešiem un presi. Tātad gluži tukšām rokām nestāvam, jo visos pieminētajos centros darbojas līdzī latviešu pārstāvji un viņu darbs radījis dzīvāku atbalsti, kopš Brīvās Pasaules Latviešu Apvienība iesākusi intensīvāku darbības kursu.

Bez jau minētā liela nozīme ir latviešu trimdas pārstāvju sadarbībai ar vācu organizācijām un parlamentāriešiem, ar vācu presi un Austrumeiropas pētniecības institūtiem. Tas nevien tādēļ, ka Vācijai pieder Eiropā centrālā vieta un tās politiskais potenciāls nav gluži mazs, bet tieši tādēļ, ka pati Vācija ir sadalīta valsts, un ir tikai laika jautājums, kad tai atrautie austrumu apgabali apvienosies

ar pārējo Vāciju. Maskavas brutalitāte aizgājusi pat tiktāl, ka tā pievienojusi sev, bez Baltijas valstīm, vienu Austrumprūsijas daļu, ar ko tās politiskā ēstgriba manifestējas sevišķi spilgti.

Ja visa Eiropas sadalīšana iespaidu sfairās vai teritoriju atraušana citām zemēm ir nedabiska un samākslota akcija, tad visa tā politiskā manipulācija turklāt, kur no vienas vācu tautas uzkonstruē divas vācu tautas un kur mēģina ieskaidrot, ka radušās divas "suverēnas" Vācijas, ir jau visnejēdzīgākā politiskā akrobatika. Tas nozīmē, ka vācietim, kas dzīvo Rietumvācijā, jāuzskata savas tautas piederīgais Vidus- vai Austrumvācijā par "ārzemnieku".

Tāpat par "ārzemnieku" padomju vara uzskata pat to trimdas latvieti, kam vēl arvien kabatā ir Latvijas pase. Šādu mūsu tautiešu kontingents Rietumvācijā un Anglijā nav nemaz tik mazs. Bet ne jau Latvijas nacionālā pase trimdas latviešiem, vai Vācijas padomju zonas (DDR) pase turienes vāciešiem jau visu pasaka. Mēs zinām, ka visa latviešu trimdas kopība turas par latviešiem kā saliedēta masa un neatkāpjas no suverēnās Latvijas prasības. Un tieši tas ir svarīgi. Kamēr latviešu tautas griba, būt brīvai un patstāvīgai, nebūs salauzta, tikmēr Maskavai nepalīdzēs ne viņas dekreti, nedz nekādas "Latvijas PSR konstitūcijas". Tautas griba ir reāls spēks un pats galvenais faktors mūsu tautas nacionālajai eksistencei.

Ar prieku un dziļu atzinību bez tam vērtējam arī Amerikas Savienoto Valstu, Vācijas federālās republikas, Anglijas, Francijas un Izraēlas nostāju pret Maskavas varas aktu Baltijas valstīs. Maskava cerēja, ka ASV un pārējās rietumu demokrātijas jau pēc 10 gadiem piekāpsies tās priekšā un formāli atzīs Baltijas valstis par likvidētām. Tas nav noticis pat pēc 30 gadiem. Latvija, Igaunija un Lietuva turpina tiesiski pastāvēt. Protams, mēs gribētu redzēt šīs zemes pilnīgi brīvas no padomju okupācijas varas, bet to pašu grib arī Vācija un citas lielas valstis attiecībā uz viņām praktiski atrautām zemes daļām. Bez bruņotas konfrontācijas tas šobrīd nav panākams, bet miermīlīgie Rietumi šo ceļu nevēlas. Tas vien nenozīmē, ka visam būs jāpaliek tā, kā tas šobrīd ir. Var labi saprast, ka nepacietīgie prāti nespēj ar to samierināties, bet pasaules politiskajām norisēm arī ir sava loģika, un ar to mums jāsamierinājas. Vismaz nedrīkst pazaudēt pacietību. Arī tiesības ir liels spēks, un šīs tiesības ir mūsu pusē.

Bez tam Baltijas valstis nodrošinājušas sev vietu internacionālajā politikā. Nevien ASV Kongresā un Senātā Baltijas valstu jautājumu pārrunā un pieņem rezolūcijas, kas prasa pašnoteikšanās tiesību atjaunošanu padomju varas okupētajās zemēs, par to runā arī angļu, zviedru un vācu parlamentā. Vācu Kristīgo demokrātu pārstāvis Oto fon Firkss 1970.gada 9.oktobrī iesniedza Bonnas parla-

mentā pat interpellāciju Baltijas valstu jautājumā. Uz šo interpellāciju bija spiests atbildēt toreizējais ārlietu ministrs Valters Šēls. Viņš norādīja, ka Baltijas valstu robežas grozītas patvaļīgi un tas bijis padomju agresijas akts.

1973.gada sākumā Bonnas parlamentā radās pat konflikts Eiropas apspiesto tautu jautājumā, kur bija minēta arī Latvija. Dr. Verner Markss, aizstāvot šīs apspiestās tautas, uzdūrās toreizējā valsts kanclera Villija Branta iebildumiem, ka tik krasu nostāju pret Padomju Savienību Dr.V.Markss esot varējis paust tikai kā privāta persona. Pēc tam Dr.Richards Jēgers 1973.g. 15.februāra sēdē oficiāli paziņoja, ka minētais kristīgo demokratu deputāts, kas ir CDU/CSU frakcijas ārpolitiskās darba kopas vadītājs, runājis nevis savā, bet visas lielās parlamenta frakcijas vārdā. Dr.Jēgers bez tam skaidrības labad uzsvēra, ka vācu kristīgie demokrati ar Eiropu nesaprot tikai tās rietumdaļu, bet arī zemes viņpus Dzelzs aizkara, nosaucot vārdā tādas padomju varas apspiestas tautas, kā latviešus, igauņus, leišus, ukraiņus, ungārus, čekus un poļus. Viņš norādīja, ka šīs un citas apspiestās Eiropas tautas alkst brīvības, pie kam viņš vēl piebilda, ka nepietiek ar to, ka sociāldemokrati gan prasa brīvību Grieķijai, bet izvairas to pašu prasīt Latvijai, Lietuvai un citām Austrumeiropas valstīm. Simpatisks visās šinīs parlamentārājās debatēs ir tas, ka par Baltijas valstīm vai Austrumeiropu nerunā abstrakti, bet nosauc Latviju tieši vārdā. Nav taču palicis neievērots, ka lielā prese un svētulīgi runātāji gan bieži ieminas par Austrumeiropu, pieminot Ungāriju, Rumāniju, Poliju un Čehoslovakiju, bet tikai ne Baltijas valstis. Parasti aiz tā slēpjas mazdūšība, piekāpība vai liekulība. Turpretim iestāšanās par Baltijas valstīm kā pirmajiem padomju agresijas upuriem jau prasa skaidrāku nostāju, un no tās kreisie un gaudenie politiķi izvairas.

Daudz latviešu lietai brīvajā pasaulē palīdzējis Bonnas iekšlietu un ārlietu ministrijas 1951.gada 3.augusta lēmums par padomju varas aktu formālu apzīmēšanu par **occupatio bellica**, t.i. par to, ka Baltijas valstis savu valstisko eksistenci nav zaudējušas, bet ir tikai no svešas varas militāri okupētas. Tam bijusi sava nozīme arī civilajās un mantojuma lietās. Citādi Maskava ir ieinteresēta pievākt arī trimdinieku atstāto mantu. Šādu lietu kārtošanai pastāv pat Latvijas PSR ārlietu ministrija, ne jau kam citam.

Ja arī Apvienotajās Nācijās, kur sev vairākumu nodrošinājusī Padomju Savienība, Baltijas valstu jautājums nav pacelts, tad tas noticis vismaz Eiropas Padomē Štrasburgā. Pie šīs padomes pastāv "Nepārstāvēto Eiropas tautu" komiteja (Committee on Non-represented Nations), kas sevišķi Dr.Viļa Māsēna laikā, kad viņš bija ACEN prezidents, pieņēma divas rezolūcijas Baltijas valstu jautā-

jumā. Sevišķi nozīmīga ir Eiropas Padomes konsultatīvās asamblejas 1960.gada 28.septembrī pieņemtā rezolūcija, kas vēršas pret Baltijas valstu okupāciju un patvaļīgu inkorporāciju Padomju Savienībā. Minētajā rezolūcijā ar gandarījumu norādīts, ka vairums pasaules tautu valdību atzīst Latvijas, Lietuvas un Igaunijas de jure eksistenci.

Tāda liela starptautisko tiesību autoritāte, kā Ķelnes prof. Dr. Boriss Meisners, neizslēdz varbūtību, ka Baltijas valstu jautājums atradīs starptautiski tiesisku atrisinājumu. Par šo jautājumu prof. Meisners runāja vēl nesen, 1975.g. jūnijā Stokholmas Zinātņu akadēmijā.

Lai cik drūmā laikā nedzīvo mūsu tauta, tā nestāv viena. Kā Eiropas tautu plašās saimes locekle tā var cerēt atgūt brīvību, atraisoties no krievu aizbildnības un padomju virskundzības.

Deportācijas

Tautas sēru dienā

Latvija, 1951.g. 13.jūnijs

Nav mūsu tautas vēsturē otra tik drūma notikuma kā 1941.gada 13./14.jūnijs baigā nakts.

Dziļā traģisma piesātināta bija simttūkstošu zemgalešu aiziešana trimdā pēc sīvajām cīņām ar Livonijas ordeni 13.gadsimta beigās, biezas asiņu pēdas atstāja Jāņa Briesmīgā iebrukums Vidzemē 16.gadsimta otrajā pusē, sāpīgu atmiņu vītni apvija latviešu strēlnieku varonība Pirmajā pasaules karā ap Tīreļpurvu, Nāves salu un Brāļu kapiem, bet visi šie pagātnes iznīcības un posta virpuļi, skriedami pāri Latvijai, nav spējuši tā plosīt mūsu sirdis kā glumā nāves cilpa, ko boļševiki 13./14.jūnijs naktī uzmeta kaklā latviešu tautai.

Kādēļ? Citas naidīgas varas bija ielauzušās latviešu apdzīvotajā zemē kā iekaņotāji, bet šie ielavījās latviešu bīzīs un ārēs ar viltu un negodu — nākdami **kā bendes**.

Nelaimju dzilnas vēstija mūsu tautai postu jau ar 1940.g. 15.jūnija rītausmu, kad Latvijas austrumu robežmalā, netālu no Abrenes, Kremļa varmākas lika stāties vairākām latviešu robežsargu un viņu ģimenes locekļu dzimtenei uzticīgām sirdīm. Un tad — vajadzēja paiet dažām nedēļām, lai pazustu vīrs pēc vīra, draugs pēc drauga. Pildījās cietumi Rīgā, Liepājā, Daugavpilī, Jelgavā un Valmierā. Arī citur. Kaprača lāpsta nādīgi uzplēsa velēnas, lai apraktu mocekļu pišļus. Sākumā tās vēl bija atsevišķas kapvietas, bet drīzi tās pārvērtās par platiem **masu kapiem**.

Baltezers, Katlakalns, Dreiliņi, Biķernieki, Ulbroka, Cekule, Lītene, Rēzekne, Balvi, Valka, Liepāja, Rīgas centrālcietuma pagalms — un tās citas vietas pārvērta visu mūsu zemi par vienu vien mocekļu arēnu, par latviešu Katīnu. Lūk, nekārtīgi samesti viens pāri otram kārtu kārtām, saļima latviešu kaņāvīru, arāju, skolu un uzpurīgu kultūras darbinieku augumi, un tie visi bija no to pulka, "kas zemē nogūlās bez zārka, kam kapā ziedi nenobira līdz". Tikai prieku šalkas dziedāja šiem pamestajiem savu kluso rekviēmu.

Priedes bija arī tās, kas iežogoja vēlāk šo mocekļu kopkapus Rīgas Meža kapos. Tikai stalts, koka krusts vēl atradās šo kapeņu vidū.

Un tomēr šiem mocekļiem, šķiet, bija daudzkārt labāk nekā tiem, kuŗus tanī baigajā 13./14.jūnija naktī izrāva no cisām, kuŗus cieši kā lopus, ko ved uz gada tirgiem, sakrāva sarkanajos vagonos, lai tad sūtītu tūkstošiem jūdžu prom no tēva mājām. Kam un uz kuŗieni?

Kremļa Lielinkvizītoram... Uz viņa celtajām vergu nometnēm.

Jā, tas bija 1941.g. 14.jūnijā.

Jau veselu mēnesi kāds Bauskas apriņķa lauksaimnieks bija atradis mājvietu mežā. Itin tuvu savām mājām. Dīvainas priekšnojaušanas un modrs instinkts lika tam vērot un spriest, ka labāk ir meža nostūrī nekā savas mājas paspārnē. Jo, lūk, viņš, šis rimtais zemes kopējs, bija pirms nepilna gada aizvēris aiz sevis pagasta valdes durvis, kur tas katrā vaļīgā brīdī bija strādājis, jo tāda bija viņa pagasta iedzīvotāju vienprātīga griba. Tas nebija atrāvies arī aizsargiem. Kādas gan ilūzijas tur vairs būtu lolojamas?! Šim cilvēkam, kas zināja tikai darbu un pienākumu, tagad bija jābaiļojas. Ziemsvētku laiks taču tuvumā un tālumā jau nozuda pēdas daudziem draugiem un paziņām.

Un patiešām, tā baigā nakts satumsa arī pāri viņa nama sliekšnim. Tieši šinī naktī aizveda šī cilvēka sievu un bērnus. Meklējuši un taujājuši savukārt pēc saimnieka. Varbūt tas bija zemgalieša lepnums, kas skubināja šo goda vīru atstāt paslēptuvi, nododot sevi brīvprātīgi vajātāju rokās. Tā viņi visi aizgāja drausmo sāpju ceļu. Tikai kāds vīrs ar šķībacinu seju, nostājies pie režģota vagona, gardi norēca: “Es jau teicu, ka neviens no manām rokām neizslīdēs...”

Mulsums stindzināja prātus. Šausmās un izmisumā cilvēki apjuka un aizrāva sev līdzī arī tos, kas varēja vēl glābties.

Kad kāda pazīstama Rīgas tiesneša mājās atskanēja pavēle pusstundas laikā saģērbties un sakārtoties tālajam posta braucienam uz Sibīriju, māte, sargu pavadīta, ieskrēja blakus esošajā radu dzīvoklī, lai paņemtu līdzī savu bērnu, kas liktenīgajā brīdī atradās ārpus aplenktās telpas. Varbūt mātes mīlestībai pat izmisumā likās, ka tās bērnam būs labāki pie viņas.

Cik daudzkārt laimīgāka jutās tā māte, kas **izzaga pati savus bērnus** no Baltezera bērnu nama, kur tie atradās vasaras atpūtā. Dažas dienas pirms baigās nakts šīs mātes tramīgā sirds nomanīja briesmas, kas draud tās bērniem ārpus mājas. Viņa izšķīrās par dēku. Savus mazuļus, ko bērnu nama vadība atteicās atdot vecākiem, tā ar zīmēm pieaicināja dzeloņu žogam, lai tos caur ērkšķainajiem piniem izvilkto laukā un tad, izbaiļu pilna, joņotu ar tiem mežonīgā skrējienā pa meža ciņiem un mezglainām saknēm **uz brīvību**.

Tie izglābās. Taču — kas vienam izdevās, tas simtam neizdevās.

Tiklīdz briesmu vēsts apskrēja zemi, drudžainos murgos pagāja arī citas jūnija nakts.

Nāves vēdas plīvoja pār Latviju. Ikviens sirds sastinga. Baigs klusums nogūlās pār dzimtenes ārēm.

Zinaīda Lazda saka: “No mazām sāpēm sirds raud, no lielām top klusa.”

Kad Tautas palīdzība pārņēma savā ziņā deportēto, padomju varas apcietināto un noslepkavoto sarakstus, uzņemoties mocekļu atstāto piederīgo aprūpi, mocekļu kopējais skaits bija 35.828. Ja arī to skaitā ir 75% visu Latvijas armijas virsnieku, tāpat kā lielākā mūsu valstsvīru daļa, tad skaitlisko pārsvaru dod zemkopji, ierēdņi un sievietes ar bērniem. “Kontrevolucionāru” skaitā ir kā zīdaiņi un grūtnieces, tā ārsti, mācītāji un vienkārši rokpeļņi. Kādēļ tad arī tiem vajadzēja kļūt par padomju terrora upuriem?

To prasīja savdabīgā ārprāta inspirētā dogma, kuŗas radītāji ir Ļeņins un Staļins. Šī sātāniskā dogma konsekvēnti tiecas pēc “buržuju” un demokrātiskās inteliģences izdeldēšanas **bez žēlastības**. Saudzējams tādēļ nav itin neviens, ne vecs, nedz gluži jauns. Šo metodi boļševiki sāka lietot trīsdesmitajos gados, apšaujot oktobra revolūcijas dalībniekus **latviešus**, jo tanīs iemājoja tomēr kodolā neiebojāts humānisms un demokratijas gars. Tā pati sarkanā vara trijās akcijās līdz 1938.g. deportēja un izdeldēja latviešu vecos kolonistus Padomju Krievijā. Un ar 1940.g. okupāciju līdzīgai iznīcināšanas akcijai pakļāva mūsu neatkarīgās valsts inteliģenci, kā arī tos, kas bija paraduši patstāvīgi domāt un patstāvīgi celt savu labklājību. 13./14.jūnija deportācijas bija tikai pirmās jau atšķirtās lapas no sarkanās soda ekspedīcijas jo biežās eksekūcijas grāmatas.

Vēlāk, pēc 1941.g. jūlija, latviešu rokās nonāca vēl neizpildītie deportējamo latviešu saraksti. Šie saraksti parādīja izplānotos deportāciju apmērus daudz pilnīgāk. Bet pat šie reģistri neaptvēra visu izraudzīto upuru skaitu. Vairākas zīmes rādīja, ka komunistu izpildkomitejas un speciālās operatīvās daļas 1940./41.g. bija tikai sava darba sākumā.

Kāda Dieva žēlastība bija ar tiem, kam laimējās sagaidīt atbrīvošanas stundu!

Un kāds posts un ciešanas apstāja tos, kas pēc sākotnējas izglābšanās, 1944.g. rudenī un vēlāk nonāca no jauna boļševiku eksekūcijas komandu priekšā!

Kad ar 1942.g. jūniju latviešu tauta spontāni izsludināja 14.jūniju par **latviešu tautas sēru dienu**, tobrīd mēs vēl nenojautām, ka pirmā baigā gada upuriem pierindosies tādi paši ar sekojošiem baigajiem gadiem. Latviešu tautas ciešanu mērs tagad atgādina upi palu laikā; šķiet, ka tai vairs nav rodama gultne, kuŗā šīs daudzās cieša-

nu un sāpju straumes ievirzīt.

Latviešu tautai jau aizcirstas pašas dzīvības saknes. Domājot šodien par savu tautu, mums pārskrien saltas trīsas un dvēseli urda kāds Friča Bārdas vārdos tērpts likteņa paudums, ka Latvija var kļūt par vējā izirušu ziedu.

Vai tiešām austrumu vēji šo krāšņo ziedu aizpūtīs?

14.jūnijā mēs, svešumā klīstošie, bet brīvībā esošie latvieši teiksim ne vien savas lūgšanas, bet kaldināsim apņēmību ierindoties to bezkompromisa cīnītāju pulkā, kas nepiekāpjas ļaunuma un viltus priekšā. Ikviens cīņa prasa savus ieročus, un mums jābūt spējīgiem šos ieročus nest. Vienalga, **kaujas laukā, kad tas vedīs uz Latviju, vai titāniskajā ideju cīņā**, kas brīžiem mulsina un apstulbo krietno, bet naīvo rietumu cilvēku. Ja tā pagaidām ir ideju cīņa, tad arī tur nepietiek pusvārdu, nedz pārdzīvotu bēdu klāsta, bet gan pārliecinātāju vārdu un liecību, līdzīgu tām, kādas Garlībs Merķelis lietoja savā izšķirīgajā cīņā pret rupju apspiedēju un izmantotāju. Merķelis bija rietumu kultūras izcils pārstāvis, taču viņa skaudrā valoda nebija par griezīgu, lai to neuzklausītu Eiropas kultūras mājokļos un valdnieku galmos. Vai mūsu valoda lai būtu maigāka, kur mēs un mūsu brāļi esam asiņainām rīkstēm šausti, kur sarkanais nāves sirpis jau aizcirtis mūsu tautai galvenās dzīvības artērijas?

Mūsu nacionālajai cīņai jāpaceļas pāri apjukuma un nevarības kāpnēm un tā nedrīkst iegrimt **pliekanā materiālismā un politiskā dekadencē**.

Visi no mums redz, ka pasaulē vairs palikuši tikai divi spēki. Tie cīņā jau sataustījušies, un atceļa vairs nav. Līdzīgi Melnā Bruņinieka cīņai ar Lāčplēsi, tagad pretiniekos ir austrumu tirannija ar rietumu demokrātiju.

Mūsu vieta šinī cīņā jau noteikta. Tikai ejot kopsolī ar demokrātisko pasauli, mēs varam atgūt brīvību. Brīvība un demokrātija tādēļ iet roku rokā. Vai mums vairs var būt kāda cita lielāka politiska ideāla, kā dzīvot brīvā un demokrātiskā Latvijas valstī. Un ja mums šis ideāls ir, tad mūsu ieročiem nākamajai cīņai jābūt ne vien dzelzī kaltiem, bet arī garīga spēka rūdītiem. Modernie kaŗa ieroči var gan atbrīvot ceļu uz brīvību, bet ja tos nepavadīs rietumu cilvēces gaišākie centieni, tie var palikt tikai par tehniskiem nāves ieročiem.

Kā jebkuŗa apspiesta tauta, arī mēs, latvieši, alkstam brīvības un tiesības. Tieši mocekļu asiņu straumes teic katram no mums īstas brīvības mūžīgo un negrozāmo vērtību.

Latviešu tautas sēru dienai tādēļ nav tikai mirušo un aizvesto piemiņas rakstura. Šai dienai gan jāatgādina, ka esam smagi piemēklēta tauta, kuŗai jācīnās par savu fizisko un tiesisko eksistenci, tai

jāiespēj mūs sakausēt ciešanu un piemeklējumu vārdā ciešā tautas kopībā, paturot turklāt vērā, ka šīs ciešanas uzlikušas vajāšanu pasargātiem **pienākumu pret mocekļiem un to piederīgiem**, bet šai dienai ar sevišķu jaudu jāizraisa apņēmība nepiekāpīgi cīnīties par mūžīgo Latviju, tās suverēnām tiesībām, cilvēka cieņu un brīvību, par Labā uzvaru pār Ļauno.

Mēs — un viņi Sibīrijā

Tēvzeme, 1946.g. 15.jūnija

Reiz likās, ka viss tas jau pieder pagātnei. Kā mēmu vēstures liecinieku gidi rādīja ceļotājam Romas Kolizeju, kur varmācīgs un asinskārīgs imperators metis lauvām par ēsmu cirkus arēnā savus vergus un nežēlastībā kritušos pilsoņus. Grāmatu krātuves vēl šodien kā bibliografisku retumu glabā apdzeltējušus pergamentus, kas vēstī par lielajām inkvizīcijas prāvām un baigajām giļotīnām, kas kalpojušas karaļiem viņu iedomāto pretinieku nomocīšanai. Nevien kronikas, bet tāpat vēlāku laiku literatūras pieminekļi stāsta par austrumu despotu bezgalīgajām postīšanas tieksmēm un cilvēku masu aizvešanām.

Mēs redzam savām gara acīm šīs ainas, kas rada mulsumu par cilvēka nežēlību un morālo pagrimumu.

Cik labi mēs justos, ja varētu teikt, ka viss tas pieder tālai un tumšai pagātnei. Un tikai pagātnei!

Divdesmitā gadsimta cilvēks tomēr taisījis tālu lēcieni atpakaļ šīnī drausmīgās pagātnes ārprāta dejā. Ja arī cirkus arēnas vietā stājusies gāzes kamera un elektriski spīdzināšanas aparāti, nagu maucamā mašīna un šāviens pakausī, tad vienā ziņā nekas nav mainījies, un tā ir cilvēku masu deportācija.

Caurmēra eiropietis vai amerikānis lāga neizprot šī vārda īsto jēgumu, bet mums, baltu tautu piederīgiem, šis jēdziens kļuvis skaidrs kopš 1941.g. 14.jūnija, kad vienlaicīgi trijās Baltijas republikās sākās liela šo tautu piederīgo piespiedu izsūtīšana uz Sibīriju un arktiskiem Krievijas apgabaliem. Vienā vien 14.jūnija naktī padomju okupanti aizveda pāri par 14.000 latviešu, ieskaitot zīdaiņus, grūtnieces un sirmgalvjus. Nākamajās dienās viņu skaits pieauga. Tas pats tanī pat laikā notika abpus mūsu zemes robežām. Transporta kvītēs bija teikts, ka šie ļaudis "jāiekrauj" Rīgas vai citā kādā stacijā ar gala punktu Krasnojarsku, Novosibirsku vai tml. staciju.

Kaŗa notikumi aizkavēja mūsu tautieŗu tālāko deportāciju uz austrumiem, bet mēs ar ŗo neparasto un baigo varas aktu dabūjām iepazīties vēl otrreiz, kad sākās deportācija rietumu virzienā. Tā kā

mēs, šejienes baltu piederīgie, esam deportētie un, varu maiņā, mums dots īpašs juridisks statuss ar apzīmējumu "displaced person", tad būtu nesvarīgi mums pašiem lieku reizi pakavēties pie sava stāvokļa iztirzāšanas.

Bet vēl daži vārdi pie paša deportācijas jēdziena. Krimināltiesības ar deportāciju saprot par smagiem noziegumiem sodīto kriminālnoziedznieku izsūtīšanu uz tāliem un maz kultivētiem apgabaliem. Ka abos minētos gadījumos nav notikusi deportācija tādā nozīmē, norāda tas vien, ka uz Sibīriju un Vāciju deportētās personas nebija ne sodītas, nedz krimināli vajātas, ja neskaita apcietinātos un KZ ieslodzītos, kas sastāda īpašu grupu. Tātad mūsu pilsoņu piespiedu izsūtīšanai ārpus viņu zemes robežām par pamatu nav bijuši kriminālpolītiski, bet tīri politiski iemesli. Ar deportāciju tās organizētāji gribējuši atraut par savu upuri izraudzītai tautai, viņu inteligenci un tās aprindas, kas šķita bīstamas nodomāto mērķu realizācijai. No vācu puses izdarītai mūsu zemes iedzīvotāju deportācijai pievienojas daži stratēģiski apsvērumi, un proti, neatstāt pretiniekam izcilākus dažādu arodu pratējus un pirmšķirīgu darbu spēku.

Liktenis tai mūsu tautas daļai, kas palikusi Vācijā pēc Sabiedroto uzvaras, bijis tanī ziņā labvēlīgs, ka esam atguvuši, ja arī ne savu tēvzemi, tad vismaz savas cilvēcīgās tiesības.

Bet gluži citāds ir stāvoklis tiem deportētiem latviešiem, lietuviešiem un igauņiem, ko boļševiki piespiedu kārtā izsūtīja uz Sibīriju. Jau piecus gadus tie atšķirti no savas tēvzemes. Turklāt tie pakļauti vislielākām ciešanām un pazemojumiem. Zinot no aculiecinieku liecībām, ka tie nosūtīti nekultivētos un klimatiski nepiemērotos apgabalos, uzspiežot tiem vissmagākos darbus un totālu viņu spēku izmantošanu, laupot tiem ģimenes dzīvi un jebkādas kultūras iespējas, mums jāpielaiž, ka liela daļa, ja ne lielākā, no šiem mūsu brāļiem un māsām, mūsu mīļajiem tautas locekļiem, saļimuši nespēkā, sūtot pēdējo sveicienu savai bērniņai un ilgu zemei Baltijas jūras piekrastē.

Par mums, vienas netaisnas vāras piemeklētiem ļaudīm, rūpejas UN un UNRRA, mēs neesam zaudējuši sakarus ar savas zemes pilnvarotiem ministriem Savienotajās Valstīs, Lielbritānijā un Šveicē, mūsu gaitas izsekojuši Starptautiskā Sarkanā krusta delegāti un kristīgo baznīcu gani. Mēs, lai gan jūtamies pabērna lomā, esam joprojām pieslēgti visai civilizētai pasaulei.

Bet, kas notiek šobrīd ar mūsu likteņbiedriem tur tālajā un nežēlīgajā Sibīrijā? Vai ir kāds, kas var ko pateikt?

Mūsu skats šodien vēršas pret autoritātīvo starptautisko organizāciju UN. Mūs nodarbina jautājums, vai kāda viņas iecelta komisija nevar rast šo daudzo tūkstošu un simtu tūkstošu nelaimīgo cil-

vēku pašreizējā liktenī kādu skaidrību. Vai kāda Starptautiskā Sarkanā krusta misija nevar apmeklēt šos nelaimīgos cietējus? Varbūt, kāda ziņu aģentūra var vēstīt pasaulei par to, kas notiek ar deportētiem ļaudīm austrumos?

Nevar taču tā būt, ka tikai piecas sestdaļas zemes lodes piederētu pasaulei, bet atlikušā sestdaļa tai vairs nepieder.

Deportācijas

XIV Arhīvs, 1974.g.

Masu deportācijas kā padomju režīma funkcionāla sastāvdaļa

Padomju vara konsekventi uzsvē savu šķiras raksturu.¹ Runādama par oktobra apvērsuma laikiem strādnieku un nabadzīgo zemnieku vārdā, tā ķērās pie t.s. proletāriskās revolūcijas pretinieku jeb kontrrevolucionāru ātras un stingras sodīšanas. Padomju vara neaprobežojās ar savu politisko pretinieku vajāšanu un iznīcināšanu tikai pilsoņu kara posmā (1917–1922), bet turpina to nepārtraukti līdz šai dienai. Tādēļ kādreizējiem revolucionārajiem tribunāliem sekoja partijas direktīvām pakļauta tiesa vai pārvaldes kārtībā izveidota sodīšanas sistēma (“Osoboje Soveščanije”, kas darbojās kopš 1934.gada, bet arī citas padomju iestādes, jo sevišķi čeka).² Blakus šķiras pretinieku un kontrrevolucionāra jēdzienam sāka parādīties “sociāli bīstama elementa” un Staļina daudzīnātais “tautas ienaidnieka” jēdziens.³ Tos varēja sodīt kā ar nāvessodu, tā cietumu un spaidudarbu īpašās padomju spaidudarbu nometnēs.⁴ Ievietošana spaidudarbu nometnē gāja roku rokā ar deportāciju. Ja izsūtīšanu nometinājumā, ko jau plaši piekopa cara Krievijā, Ļvova pagaidu valdība 1917.g. 26.aprīlī pēc februāra revolūcijas bija atcēlusi, tad padomju režīma laikā to ne vien atjaunoja, bet izvērtā par grandiozu sistēmu ar prāva apjoma saimnieciskiem uzņēmumiem (Daļstroja raktuvju kombināts Tālajos Austrumos aizsniedzās vairāk nekā tūkstoš kilometru tālu), kur lētā darbaspēka ekspluatācija bija galvenais produkcijas faktors.

Polītisko pretinieku nepārtraukta vajāšana un mērķtiecīga iznīcināšana jau no paša sākuma izvērtās par padomju režīma neatņemamu daļu. Tīri dogmatiski dzenuļi te apvienojās ar varas politikas skaidru izpausmi. Terrors un varas lietošana, kā to pauda Ļeņins, dodams pat sīkas instrukcijas par masveida terroru,⁵ izvērtās par komunistu stratēģijas un visa padomju režīma funkcionālu sastāvdaļu. Ja arī teica, ka terroru nelietos pret individu, bet pret šķiras pretinieku, tad tas iznākumā maz ko grozīja. Apkaŗojot patstāvīgos zemniekus (kuŗus nicinot sauca par kulakiem jeb budžiem), tai

pašā laikā vērsās pret viņu ģimeni. Deportējot kopā ar patstāvīgo zemnieku arī viņa ģimenes locekļus, ieskaitot mazgadīgus bērnus, terroru taču vērsa pret individiem. Bet ar to nepietika. Sākotnējā terrora sistēma savā apjomā paplašinājās, neapmierinoties vairs tikai ar šķiras pretinieku, bet jau ar veselu tautu vai tautību grupu iznīcināšanu. Tas bija jauns tiesību delikts.⁶ Liela skaita Latvijas iedzīvotāju aizvešanu uz attāliem Krievijas apgabaliem bija izplānojūšas, sistēmatiski sagatavojušas un noorganizējušas padomju centrālās iestādes Maskavā.⁷ Latviešu aizvešana uz arktiskajiem Krievijas apgabaliem, kas sākās jau pirmajās nedēļās, kad Latviju 1940. gada vasarā bija okupējusi sarkanā armija, un izvērtās par masu deportācijām 1941.gada 13. un 14.jūnijā, nebija lokāla parādība, bet iekļāvās plašajā nekrievu tautu deportāciju problēmā, kas iezīmē Staļina laiku. Ja arī šīm masu deportācijām bija politiski mērķi, tad tās aizcirta latviešu un citu nekrievu tautu nacionālās eksistences saknes un bīstami apdraudēja to etnisko identitāti. Vairākas pazīmes rāda, ka tiešām pastāvēja arī nolūks šīs tautas un tautību grupas radikāli decimēt un fiziski iznīcināt.

Aizvesto un iznīcināto latviešu skaits

Parasti atsaucamies uz skaitļiem, kas radās 1940.–41., t.s. Baigajā gadā. Pēc Latvijas Sarkanā krusta, Tautas palīdzības un Latvijas valsts statistiskās pārvaldes saskaņotiem datiem, kopējo upuņu skaitu ir publicējis O.Freivalds.⁸ Šie skaitļi ir nepilnīgi. Pēc sarkanās armijas un padomju okupācijas varas padzišanas neizdevās atrast pilnīgus aizvesto personu sarakstus. Tos sastādīja lielāko tiesu uz tuvinieku liecību pamata. Daudzi no tiem, kam tuvinieku nebija, nemaz nav reģistrēti (sk. publicētā saraksta statistisku apstrādājumu A.Plukša rakstā šai sējumā).⁹ Tāpat palika neapzināti žīdu tautības Latvijas iedzīvotāji, kuņģus aizveda piespiedu kārtā kopā ar latviešiem. Vācu okupācijas iestādes noliedza tos reģistrēt.¹⁰ Tikai pēc Otrā pasaules kara Latvijas Sarkanajam krustam izdevies daļu no viņiem pēc liecību materiāla reģistrēt. Deportēto Latvijas žīdu vidū atradās kādreizējie Latvijas Saeimas locekļi, cionisti u.c. žīdu organizāciju biedri, tirgotāji, rūpnieki, namsaimnieki, kā arī brīvo profesiju darbinieki. Arī šīs tautības piederīgo skaits bija prāvs.

Runājot par deportētiem latviešiem, jāievēro, ka liels skaits latviešu 1941.gadā un vēlāk deportēts arī no Lietuvas un Igaunijas. Lietuvā latviešu skaits pēc robežu galīgas novilkšanas 1923.gadā bija 14.883.¹¹ No kādas kompetentas 1964.gadā iegūtas liecības, kas nāk no Lietuvas, redzams, ka Lietuvas latviešu vairums esot aizvests uz Sibīriju.¹² Deportācijas skāra arī latviešus Igaunijā. Sīkā-

kas ziņas ir tikai par Lauru koloniju, kur ap 1935.gadu dzīvoja 2100 latviešu. Tieši no turienes aizvests daudz latviešu.¹³ Tā kā arī Lietuvā un Igaunijā deportācijas notika tai pašā laikā kā Latvijā, tad līdzšinējie statistiskie dati par deportētajiem Latvijas iedzīvotājiem (kuŗu vidū bija arī krievi, poļi u.c. mazākumtautību piederīgie, izņemot žīdus) nedod pilnīgu pārskatu attieksmē uz latviešu etnisko grupu. Konsekvences dēļ būtu jārunā arī par Krievijas latviešiem. Prāva viņu daļa, ja neskaita individuālu apcietināšanu kopš oktobra apvērsuma laika, smagi cieta deportāciju viļņos Padomju Savienībā jau kopš 1928.gada. Cieta ne vien latviešu zemnieki, kas pretojās lauku īpašumu kolektīvizācijai, bet arī komūnisti. Simtiem latviešu komūnistu vadoņu apšāva, t.s. tīrīšanas akcijās, bet dažus deportēja uz arktiskā apgabala soda nometnēm.¹⁴ Arī šo vajāto komūnistu vadoņu tuviniekus aizveda uz soda nometnēm.¹⁵ Deportēto vidū bija vairāki 1905.gada revolūcionāri, kas bija izcietuši smagus sodus cara patvaldības laikā.¹⁶

Tomēr 1941.gada 14.jūnija masu deportācijas nebija vienīgās Latvijā. 1944.gada beigās, kad Kurzemes cietoksnī vēl notika cīņas, Vidzemē, Latgalē un Zemgalē bija atkal sākusies plaša apcietināšana un aizvešana, kas turpinājās gadu gadā, sasniedzot kulmināciju 1949.gadā no 23. līdz 25.martam. Šīs bija visplašākās masu deportācijas, kas apjoma ziņā tālu pārsniedza daudz pieminētās Baigā gada deportācijas. Pēc plašu aizvesto aplēsuma, 1949.gada martā deportēti 70.000 Latvijas iedzīvotāju.¹⁷ No aculiecinieku stāstiem zināms, ka daži Latvijas pagasti pēc tam bija kā izmiruši.¹⁸ Pēc tam masu deportācijas turpinājās vēl līdz 1951.gadam, lai gan mazākos pulciņos latvieši aizvesti uz padomju soda nometnēm arī pēc tam. Politiski apcietināto un sodīto aizvešana ārpus Latvijas robežām turpināta vēl 1973.gadā. Tātad arī individuāla apcietināšana bieži noslēdzas ar deportāciju uz Krieviju. Tā to prasa padomju sodu sistēma, kādēļ pie Rīgas centrālcietuma uzcelta un darbojas t.s. "peresilka" — īpašs korpuss cietumnieku transportiem uz Krieviju.

Ir mēģināts aplēst deportēto Latvijas iedzīvotāju skaitu vismaz līdz 1951.gada beigām. Tā kā padomju iestādes saprotamu iemeslu dēļ klusē un nekādus statistiskus datus neuzrāda, tad iespējami tikai aptuveni aplēsumi.¹⁹ Visticamākais šķiet pieņēmums, ka no 1944.gada rudens līdz 1951.gada beigām, pieskaitot pie šiem septiņiem ar pus gada puslīdz eksaktos skaitļus par 1941.gada deportācijām, uz Krieviju aizvesti 10–12% Latvijas iedzīvotāju. Tā kā 1943.gada 24.februārī izdarītajā tautas skaitīšanā Latvijā bija 1.803.104 iedzīvotāji,²⁰ tad būtu ap 180.000 līdz 216.000 deportēto vai nogalināto.

Labā daļa no aizvestajiem vēlākajos gados atbrīvoti un atgriezu-

šies Latvijā dzīvi, kaut arī bieži sakropļoti, ar bojātu veselību un psihiskiem traucējumiem. Arī par to trūkst pētījumu un sīkāku noskaidrojumu. Šie konstatējumi dibinās lielāko tiesu uz faktu materiāla, kas iegūts vēstulu apmaiņas ceļā no Latvijas uz Sibīrijas, kā arī no tuvinieku apmeklējumiem Latvijā. Šis empīrisko novērojumu materiāls un iegūtās liecības rāda, ka drausmīgo dzīves apstākļu dēļ cietumos, izmeklēšanas kamerās un soda nomētnēs daudzi izdarījuši pašnāvību, sevi apzināti sakropļojuši, zaudējuši prātu, cietuši no vajāšanas manijas, smagas depresijas un dažādām neurozēm.²¹

Daudzi mira bada nāvē. Bada nāve apdraudēja ne vien tos, kas nonāca soda nomētnēs un izolātoros, bet arī, atrodoties izsūtījuma apgabalos, kaut arī kolchozā vai sovchozā.²² “Bads, aukstums un nehygiēniskie dzīves apstākļi drupināja mūsu fiziskos spēkus, bet rupjā apiešanās un ilgais ieslodzījuma laiks notrulināja mūsu garu”, liecina Jānis Simsons, kas kā politiski vajātais ilgus gadus atradies padomju soda nomētnē.²³ Par uztura trūkumu Arturs Aparnieks, kas devis vienu no nozīmīgākajām liecībām par latviešu deportēto dzīves apstākļiem, izsakās: “Dūšīgi strādājot, latviešiem niecīgās uztura porcijas bija par mazām, jo saņemamā uzturā nebija pat 50% to kaloriju, kas nepieciešamas vieglu darbu strādājošiem. Tādēļ arī latvieši ar katru dienu vairāk sāka nīkuļot un vārgt. Lai piepildītu vēderus, tie sāka dzert ļoti daudz ūdens, kuņa rezultātā sāka uzpampt ķermeņi. Pampums sākās no kājām un tad pakāpeniski kāpa uz augšu, līdz nonāca līdz sirdij, un tad iestājās nāve. Tā vesela rinda tautiešu aizgāja veļu valstī. No sākuma (Krasnojarskas) nomētnē mēs bijām 34 latvieši, bet pēc gada bijām palikuši dzīvi tikai 7 un arī ar stipri sabojātu veselību.”²⁴

Visjaunāko liecību, kaut arī par notikumiem 1947.gadā, nodevis ar nāvi notiesātais un amnestijas dēļ dzīvs palikušais Vilhelms Celms (arī tad viņam piesprieda 25 plus 5 soda gadus), kas ieradās Rietumvācijā 1973.gada vasarā. Viņš liecina, ka transportā, ar ko viņš nosūtīts uz maz pazīstamo Čugunašas soda nomētni Altaja apgabalā, atradies 860 latviešu, no kuņiem pēc dažiem mēnešiem palikuši dzīvi vairs tikai 53. Viņš to izskaidro ar latviešu cenšanos kāpināt darba normu, lai iegūtu papildu uzturdevu, bet nelielais uztura papildinājums nav atsvēris patērēto enerģiju un noplicinājis deportēto pēdējos spēkus.²⁵

No plašā liecību materiāla, ko Latvijas Sarkanais krusts ieguvis 20 gadu laikā pēc Otrā pasaules kara, redzams, ka vislielākā mirstība padomju soda nomētnēs skārusi vīriešus. Tas attiecas ne vien uz gados vecākajiem, bet arī uz jaunekļiem un citiem spēka gados. Jau pēc vārdu sarakstiem redzams, ka no 1941.gadā aizvestajiem vīriešiem daudzi miruši jau 1942.gadā, tātad viena gada laikā.²⁶ Bet arī

liecības, kas iegūtas par tiem, kas aizvesti 1945.gadā vai pēc tam, rāda ārkārtīgi lielo un straujo vīriešu apmiršanas procentu kā Urālu apgabalā, tā Ziemeļkrievijas arktiskajos apgabalos, Sibīrijā, Centrālāzijā un Tālajos Austrumos.²⁷ No zviedru ziņu avotiem redzams, ka Kolimas–Magadanas plašajā soda apgabalā viena gada laikā miruši 50%, kas uzskatīta par normālu parādību.²⁸ Mirstības indekss atsevišķās soda nometnēs un izsūtījuma apgabalos tomēr bijis dažāds. Daudzus izsūtītos pat pārsteidzis, ka tik bargos un necilvēcīgos dzīves apstākļos mirstība bijusi vēl arvien samērā maza. Tas pats sakāms par bērnu mirstību, kas bijusi dažāda. Sevišķi tīri primitīvajos dzīves apstākļos pie Obas upes, kur nonāca parasti tikai mātes ar bērniem, sals, uztura un ārstu trūkums prasīja drausmīgi daudz upuņu, un dažas mātes zaudēja visus savus bērnus.²⁹

Padomju iestāžu cinisms un neierobežotā patvaļa parādās vēl apstākļi, ka dažus apcietināja un deportēja pa divi un trim lāgiem. Jau sodītajiem bija jāizcieš vēl papildu sodi. Dažus pēc zināma laika no soda nometnes atbrīvoja, bet bez tiesībām atgriezties dzimtenē.³⁰ Citi pēc atbrīvošanas pārliecinājās, ka dzimtenē viņiem vairāk izseko un viņus vairāk apdraud nekā tundrā, kādēļ pēc īsa dzimtas puses apmeklējuma, apstākļu spiesti — bet ne jau brīvprātīgi — atgriezās ledustuksnesī.³¹ Polītiski vajātos baidīja sevišķi atkārtotā apcietināšana, jo tad viņu nervi tomēr sabruka. Katra apcietināšana bija apvienota ar spīdzināšanu. Par to var izteikties tikai paši apcietinātie kā apstākļu pazinēji. Aparnieks to ietver vārdos: “No galvenajām spīdzināšanas mocībām jāmin piedraudējums arestēt piederīgos, dažreiz pat tos atvedot uz apsūdzētā nopratināšanas istabu vai arī blakus istabu, liekot apsūdzētam manīt, ka viņa piederīgie ir jau pratinātāja rīcībā. Cits veids ir apcietinātā vešana uz nošaušanu vai kāršanu ar attiecīgām ceremonijām, kā liekot pašam apsūdzētam rakt sev kapu. Cits veids vēl ir dažāda fiziska spīdzināšana, kā dūres sitieni pa seju, pa galvu, pa vēderu un pat pa dzimumorganiem, vai arī spērieni pa kāju vai ceļgaliem, piekaušana līdz nesamaņai, zobu izsišana, nagu maukšana, adatu duršana aiz nagiem, sišana pa kāju pēdām līdz nesamaņai, pēc samaņas atgūšanas sišana ar šauteņu laidnēm vai revolveru spaliem. Vēl cits veids ir stundām ilga pratināšana ar pusstundas atstarpēm, katru reizi mainot pratinātājus, bet vienmēr prasot gandrīz vienus un tos pašus jautājumus. Vēl kāds cits veids ir, pirms pratināšanas dodot saēsties sālītas zivis un pratināšanas laikā, kad apsūdzētais sajūt lielas slāpes, viņu kārdināt ar ūdeni, pašiem pratinātājiem to lieliem malkiem dzeļot vai arī izlejot spļaujamos traukos. Tāpat parasts spīdzināšanas veids ir ievietošana karcerī. Tie ir dažādi, gan lieli, gan arī pavisam mazi, ka pat nav iespējams apsēsties. Dažos karcešos

apcietinātie tiek apgaismoti nepārtraukti visu laiku ar spilgtām spuldzēm, citos atkal viņi tiek turēti pilnīgā tumsā. Dažos karceņos uz apcietinātiem pil ūdens, citos viņi tiek aplieti ar ledus aukstu ūdeni un atstāti ar kailām kājām un bez virsdrēbēm uz aukstām cementa grīdām. Citos karceņos sienas ir tik plānas, ka dzirdama blakus telpā cilvēku spīdināšana, vaidi, kliezieni un raudu lēkmes.

“Čekas spīdināšanas metodes ilgu gadu laikā tik lielā mērā izsmalcinātas, ka tās spēj ikkuŗā gadījumā piedabūt apcietinātos atzīties par lietām, ko viņi nezina, kā arī apsūdzēt citas personas, ko viņi nemaz nepazīst un kas nemaz neatbilst patiesībai. Fiziskās un garīgās ciešanas, bads, slāpes un pagurums pieveic ikkatru čekas upuri, tā ka tas ir laimīgs, ka var parakstīt nopratināšanas protokolu un tā izbeigt ciešanas, kaut arī par parakstīto liecību varētu piešķirt nāvessodu.”³² Šai koncentrētajā liecībā jo spilgti parādās apcietināto liktenis, ko pēc tam vēl tālāk fiziski un garīgi sagrauž soda nometnes rafinētais režīms, ikdienas grūtības un pazemojumi. Tas nepaliek bez sekām arī pēc tam, kad soda laiks izbeidzies.

Apcietinājuma un izsūtījuma vietas

Šeit uzrādīti tikai tie padomju cietumi, soda nometnes un izsūtījuma vietas, kas atrodas ārpus Latvijas teritorijas, jo rakstā apskatīts tikai deportāciju jautājums. Atstātas pie tam neievērotas tās nometnes, kuŗās novietoja latviešu kaŗagūstekņus pēc Otrā pasaules kaŗa. Tādēļ nometņu skaitā nav Rjazaņa, Ņiņeva un Doņecas apgabala kaŗagūstekņu nometnes, kaut gan tajās, sākot ar 1945.gadu, atradušies tūkstošiem latviešu. Ārēji izpildot starptautiskas konvencijas, šos kaŗagūstekņus, kuŗu vairums nāca no Kurzemes cietokšņa, ap 1946.gadu atbrīvoja. Dažas nedēļas vēlāk, kad viņi bija atgriezušies Latvijā, tos apcietināja, fiktīvi apsūdzot par kaŗa noziegumiem vai kontrrevolucionāriem nodarījumiem. Lielai daļai latviešu leģionāru šādi piesprieda papildus gūsta laikam vēl 10, 15 vai 25 soda gadus, kuŗus lika atkalpot spaidudarba nometnē. Latviešu leģionāri nonāca parasti tais pašās soda nometnēs, kur jau bija sapulcināti deportētie latvieši.³³

Apmēram 20 gadu laikā Latvijas Sarkanajam krustam izdevies dokumentāri pierādīt deportēto latviešu atrašanos zemāk minētās vietās Padomju Savienībā vai Ārējā Mongolijā (seko šo vietu nosaukumi): Abakana, Abana, Abeza, Ačinska, Akmoļinska, Aktaša, Aleksandrovska (cietums, turpmāk apzīmēts ar “c”), Alma-Ata, Amderma, Archangeļska, Arkagala, Astrahaņa, Balkaša, Batagaja, Berezņiki, Bijska, Biļina, Bogučani, Boļšerečenska, Bratska, Buchta (Magadanasp.), Buchta Nachodka, Buldvičana, Bu-

tirki (c.), Chabarovska, Charpiča, Čapajeva, Čekalova, Čelabinska, Čerlaka, Černogorska, Čikajeva, Činja-Vorika, Čita, Čkalova, Čuma, Čurbainura, Čusovoje, Diksona sala, Dņeprovskā, Dolgijmosta, Doļinska, Dubovka, Džezkazgana, Džumabeka, Edžid-Kirta, Ekibastuz, Elgena, Enurmina, Fabričnoje, Golubinaja, Iljanovska, Indigirka, Inta, Iriklina, Javasa, Jelosova, Juchnova, Kaluga, Kamčatka, Kanska, Karabaša, Karaganda, Kargasoka, Kasiona, Kauleca, Kazana, Kingira, Kinkaše, Kirsa, Kitoja, Kizela, Kočmesa, Kokčetava, Kolpaševa, Komendantska, Komsomoļska, Kotlasa, Kožima, Kožva, Krasnojarska, Krivoj Roga, Krutinka, Kučina, Kurgana, Lubjanka (c.), Ļevijberegā, Magadana, Marjanovska, Matrosova, Mavrino,³⁴ Medvežjegorska, Meždurečenska (Kemerovas apg.), Meždurečija (Altaja apg.), Molotova, Molotovbada, Molotovska (apzīmēta arī par "Severno Dvinsk"), Murmanska, Nachodka, Nariļska (krieviski: "Norilsk"), Narima, Naranmara, Nazarova, Nazivajevska, Neveļska, Ņižnijudinska, Novaja Tagila, Novaja Zemļa, Novijmarkena, Novoorska, Novosibirska, Novostroika, Okuņeva, Olžerasa, Omutņinska, Orutukana, Osjomšika, Parabeļa, Pavlodara, Pavlogradka, Pečora, Pervouralska, Peščanija, Pjastistenka, Podgornija, Pokanajevka, Poļevojās stepe, Polovinka, Potma, Poveneca, Prižima, Puksa, Rešjoti, Revda, Rudničnija, Sachalina, Saļečarda, Segeža, Seimčana, Siktivkara, Simka, Sisvetskaja, Smitska, Socgorodoka, Soļikamska, Sosnovka, Sosvjacka, Spaska, Starijmarkena, Storoževska, Surmoga, Susumana, Sverdlovska (c.), Šarigina, Šerbakuļa, Šimanovska, Širokaja, Taganlika, Tagila, Taišeta, Tarska, Tasejeva, Tavričeska, Tigda, Usolje, Ustjnera, Ustjsurmoga, Ustjukta, Ustjvima, Vasjugana, Verchņijimbatskoje, Verchņijuraļska, Verchojanska, Vešļana, Vichodnaja, Vichrovka, Vilgorta, Vladimira (c.), Vorkuta, Vožaeļa, Zajarska, Zeja.³⁵

Ja šeit minētas atsevišķas vietas, tad tas ik reizes nenozīmē, ka soda nometne atradusies tieši nosauktajā pilsētā vai centrā. Tā kā soda nometnes bieži radās mūžameža biezoknī, taigā vai stepē, kur līdz tam nekādu apdzīvotu vietu nebija, tad tikai ar laiku radās lielāks ciemats, pilsēta vai dzelzceļa stacija, ap kuŗu pulcējās desmitām soda nometņu kilometru attālumā. Tādēļ vienas vietas apzīmējums var bieži nozīmēt veselu soda nometņu puduri. Piemēram, Vorkutā ap 1955.gadu bija 40 atsevišķas soda nometnes, katrā ar tūkstošiem ieslodzīto, bez tam tās pārvaldei bija pakļautas ķieģelnīcas u.c. nometnes iemītnieku novietnes. Ne visos gadījumos iepriekš minētās vietas var vispār atrast ģeografijas kartēs vai atlantā. Ja tās tomēr šeit uzrādītas, tad tādēļ, ka, pamatojoties uz liecībām, noskaidrots, ka tur nometināts lielāks skaits deportēto latviešu.

Dažos gadījumos nav bijis iespējams izdibināt soda nometnes tiešo atrašanās vietu, bet iegūta tikai norāde uz veselu apgabalu vai nometņu pārvaldes administratīvo piederību, piemēram: "Vjatlagn", "Dublagn". Tādēļ bez jau minētajām soda nometnēm vai izsūtījuma vietām un cietumiem vēl minami šādi apgabali, kuŗos dokumentāri pierādīta latviešu deportēto uzturēšanās: Altaja, Amūra, Arālu jūras apgabals, Ārējā Mongolija, Baltās jūras jeb Belomorstroja apgabals, Chantu-Mansu nacionālais apvidus, Čukču pussala, Jakutijas, Kolimas-Magadanas apgabals jeb t.s. "Daļstroj", Krasnojarskas novads, Ņencu nacionālais apvidus, Omskas un Tomskas, kā arī Kemerovas un Ņukžas apgabals.

No soda nometņu pārvaldes administratīvajiem novietojumiem minami: "Angarlag", "Berlag", "Dublagn", "Kraslag", "Minlag", "Ozerlag", "Peslag", "Rechlag" un "Steplag".

Cittautu rakstos un izdevumos, kā arī soda nometņu kartēs figurē vēl daudz šeit neminētu nometņu un cietumu. Trimdas organizācijas un atsevišķas personas operējušas ar šiem sarakstiem un kartēm, pieņemdami, ka itin visās padomju soda nometnēs atradušies arī latvieši, vismaz baltieši. Tas tomēr tā nav. Lai nemaldinātu sevi un sabiedrību, jāatzīst, ka mums, latviešiem, jānorāda uz tām soda nometnēm un cietumiem, kur latviešu deportētie tiešām konstatēti. Var notikt, ka ar laiku maz kas atšķirsies un varēsīm pieskaitīt savam sarakstam arī tās padomju soda nometnes, kas minētas cittautu informācijas avotos. Pagaidām nav uzrādītas arī tās izsūtījuma vietas, kur kādā Sibīrijas kolchozā vai izsūtījuma vietā konstatēts tikai viens vai pāris latviešu, jo tie ir tikai atsevišķi gadījumi. Vienīgais izņēmums ir Ārējā Mongolija, kur, pēc piesniedzamām ziņām, nonācis pavisam maz latviešu, tomēr šai gadījumā tas bija jāuzrāda, jo citādi ir bijusi runa tikai par Padomju Savienības teritoriju.

Vērojot milzīgo soda nometņu tīklu Padomju Savienībā, atliek teikt dāņu ārsta Aleksandra Tomsena vārdiem, kas pats pieredzēja šī organizētā neprāta īstenību: "Pasaulē nav otras valsts, kuŗā būtu tik daudz cietumu un soda nometņu kā Padomju Savienībā."³⁶

Laika tecējumā ir mainījušies valsts varas augstākie pārstāvji, bet cilvēku vajāšanas sistēma Padomju Savienībā maz ko mainījies. Blakus cietumiem padomju iekārtai vēl arvien nepieciešamas koncentrācijas nometnes, jo nav gluži vietā runāt par soda nometnēm. Soda izpratne saistās ar izdarītu noziegumu, kas tiesību valsts izpratnē prasa kriminālu nodarījumu. Bet Padomju Savienība nav nedz tiesību valsts, nedz tās tiesību sistēma atbilst īstiem cilvēces attīstībā nodibinātiem tiesību principiem. Attieksmē uz t.s. sevišķi bīstamiem valsts noziegumiem, kam Latvijas PSR kriminālkodeksā veltīti 28 panti,³⁷ radīti jauni nozieguma jēdzieni, kā: "dzimtenes

nodevība”,³⁸ “pretpadomju aģitācija un propaganda”,³⁹ “sevišķi bīstami valsts noziegumi, kas izdarīti pret citu darbaļaužu valsti”.⁴⁰ Šie panti tā uzrakstīti, ka tos var viegli katram piemērot. Tomēr arī tad padomju prakse iet savu, ērtāku ceļu. Galveno darbu nevēlamo elementu ravēšanā paveic padomju drošības iestādes ar čeku priekšgalā. Šīs iestādes ar savu izsmalcināto tehniku, kas pēdējo gadu laikā modernizēta, visu nepieciešamo sagatavo un uz Augstākās tautas tiesas galda parasti nonāk lietas, kuŗās apsūdzētais sevi jau atzinis par “vainīgu” visos tam inkriminētajos apsūdzības pantos. Tādēļ gauŗām maz nozīmes ir padomju krimināltiesību pamatos ierakstītajam teicienam, ka “sodu var uzlikt tikai ar tiesas spriedumu”.⁴¹ Padomju tiesa ir komunistiskās partijas izpildu organs, un tai jāsprieŗ tiesa pēc t.s. sociālistiskās likumības.⁴² Šādas “sociālistiskās likumības” izpratnē līdz pat pēdējam laikam turpināta okupētajā Latvijā politiski un reliŗiski vajāto personu izsūtīšana uz spaidudarba nometnēm, sevišķi Potmu.⁴³

Daŗi vispārēji secinājumi

Kaut arī savā pamatsastāvā deportēto latvieŗu masas kopŗ 1941. gada nebija devuŗas nekādu iemeslu apcietināŗšanai un aizveŗšanai, ko sevišķi skaidri parāda zīdaiņu, bērnu un pusaudŗu patvalŗiga aizveŗšana uz Krievijas arktiskajiem apgabaliem, tad tomēr viņu vidū bija arī īsti vai potenciāli padomju iekārtas pretinieki. Katrai šai aizvesto ļauŗu katēgorijai veltījama īpaŗa uzmanība. Vispirms, ja runājam par bērnu aizveŗšanu kopā ar viņu vecākiem, ŗķiet, visas pazīmes norāda uz to, ka ģimenes galvu fiziska iznīcināŗšana gāja roku rokā ar atlikuŗšās ģimenes daŗas izrauŗšanu no dabiskās dzīves vides un mēŗinājumu to integrēŗ krievu vai citas sveŗas tautas vidū. Faktiski ar pirmo deportāciju ievadījumu, kam vajadzēja sekot vēl citām līdzīgām iedzīvotāju masu deportācijām,⁴⁴ bija uzsākta latvieŗu etniska iznīcināŗšana, kam starptautisko tiesību izpratnē dots apzīmējums: genosids.⁴⁵ Ja ar ŗo jau ievadīto akciju padomju varas iestādes Maskavā palika pusceļā, tad tam var bŗt daŗādi iemesli.

Ka latvieŗu tautas iznīcināŗšanas nodoms pastāvēja, to ticami apstiprina padomju varas izrīcība ar ingriem, kuŗus galīgi iznīcināja kā tautu.⁴⁶ Tāpat zināma inguŗu, čečeņu, kalmiku, Krimas tatāru, Krievijas vācieŗu, rietumukraiņu u.c. nekrievu tautu padzīŗšana no dzimtenes, tās aizsūtot uz sveŗiem, klimatiski nepiemērotiem apgabaliem, kur ŗo tautu piederīgos sajauca ar sveŗām tautām. Visos ŗais gadījumos parādās tā pati mēŗķtiecīgā sistēma.

Neatkarīgi no tā Latvijā netrūka arī īstu padomju iekārtas pretinieku. Latvijas neatkarības laika apstākļu pazinēji apgalvo,⁴⁷ ka

Latvijas iedzīvotāju vairākums bija noskaņots pret padomju iekārtu, kādēļ padomju valdībai neatlika nekas cits, kā visu latviešu tautu uzskatīt par sev naidīgu un par saviem nesamierināmiem pretiniekiem. Šo vispārējo konstatējumu 1953.gadā Vorkutā apstiprināja slepenpolicijas (MVD) ģenerālis Derevjanko, uzsvērdams, ka, kaut arī latvieši un pārējie baltieši pieder pie skaitā mazām ieslodzīto grupām, bet tieši viņi ir visvairāk nesamierināmie padomju ienaidnieki.⁴⁸ 1945.gadā un vēlāk deportēto latviešu vidū bija daudz nacionālo partizānu un viņu atbalstītāju. Aizvesto vidū bija bez tam daudz agrāko aizsargu un nacionālo organizāciju locekļu. Latvijas armijas virsniekus padomju iestādes bija sākušas apcietināt jau 1940.gada vasarā, vēlāk izdarot plašu apcietināšanas akciju Litenē. No komunistu viedokļa varētu teikt, ka ne vien īsto, bet arī potenciāli pretinieku apcietināšana bija nepieciešama tīras piesardzības dēļ. Bet tai pašā reizē tas apliecināja viņu ideoloģisko nespēku. Viņi apzinājās, ka neizdosies latviešu tautu pārveidot pēc savām ideoloģiskām prasībām. Aizvedot latviešu inteligenci un tautas vadītāju slāni, bija vēlēšanās samalt latviešu tautu arī garīgi. Deportāciju izplānojums tātad ietvēra sevī vairākus komponentus latviešu tautas iznīcināšanai: tās fizisku, bioloģisku un garīgu iznīcināšanu.

Padomju valsts aparāts pūlas paātrināt daudzzinātās "padomju tautas" radīšanu, t.i., tādas viengabalainas ļaužu masas izveidošanu, kur pazūd atsevišķas tautības un etniska kopības sajūta. Tam jo labi kalpo arī asimilācija. Pēc izraušanas no savas tautas vidus un izklīdes padomju imperijas vistālākajos stūros, daudz latviešu, abu dzimumu piederīgie, kas nevarēja atgriezties Latvijā, devušies laulībā ar krieviem u.c. Krievijas tautu piederīgiem. Tai pašā laikā nemitīgā krievu ieplūšana Latvijā savukārt radījusi līdzīgu problēmu, proti, ka jauktu laulību skaits pieaug. Krievu okupanti jau tagad lepnī apzīmē Latviju par daudznāciju republiku.⁴⁹ Latviešu jauniešus, sevišķi tos, kas studiju laikā saņēmuši stipendijas, piespiež atstāt Latviju un meklēt darba iespējas Krievijā. Tas ir apslēpts deportāciju veids, kam daudz variantu (ieskaitot kaņādienes- tu ārpus Latvijas).

Pat ne atklāta vai apslēpta deportācija ik reizes bija vajadzīga, lai latviešus atrautu viņu zemei. Pati padomju sociāli saimnieciskā sistēma gādāja par to, lai latvieši bez jebkādiem spaidiem atstātu Latviju un meklētu labākas izpeļņas iespējas attālos Krievijas apgabalos. Ja arī ne katreiz ārpus Latvijas radās labāka izpeļņa, tad arī citi faktori lika izšķirties par šādu soli. Deportētais latviešu virsnieks Aparnieks, kas atgriezās pēc 16 soda gadiem Sibīrijā, beigu posmā atrazdamies kā nometinātais izsūtījuma apgabalā, to raksturo šādi:

“Sibirijā, resp. Krasnojarskā es pelnīju vairāk nekā Rīgā. Latvijā algas bija stipri zemākas, varbūt arī tādēļ viens otrs no izsūtītiem, kā arī nometinātiem bijušiem katordzniekiem nevēlējās dzimtenē atgriezties. Bija pat tādi, kas bija atgriezušies Latvijā, bet, nevarēdami atrast dzīvokli un darbu, bija atgriezušies atpakaļ Sibirijā labprātīgi.”⁵⁰ Daudzus, kas bija atgriezušies un vēlējās Latvijā palikt, par spīti visām grūtībām, padomju iestādes vienkārši nepierakstīja, t.i., nedeva apmešanās iespēju.

Beidzot vēl jāpieskaņas pie jautājuma, vai deportācija kā padomju dzīves fainomens nepieder jau pagātnei.

Uz individuālo apcietināšanu, kas nobeidzas ar izsūtījumu, norādīts jau iepriekš. Bet okupētajā Latvijā laiku pa laikam pakļīst valodas, ka iespējamās jaunas masu deportācijas. Jau 1959.gadā Bruno Kalniņš rakstīja publikācijā *Labour's Call*,⁵¹ ka “apstiprinās ziņas, ka Latvijā atkal sastādītas gaŗas listes par neuzticamām personām, kuŗas paredzēts deportēt, ja Maskavai tas iepatīkots”.

Jauna nedrošības sajūta bija izmanāma Rīgā 1962., 1966. un 1968.gadā. Ik reizes bija iegūti savi norādījumi par it kā gaidāmo. Vairāku nedēļu ilga trauksme gaidāmo deportāciju dēļ radās 1968.gada rudenī.⁵² Iespējams, ka padomju vara pati veicina baumu izplatīšanu kā iebaidīšanas līdzekli. Katrā ziņā, piedzīvotās deportācijas atstājušas smagas pēdas latviešu tautas apziņā.

VĒRES

1 N.Bucharin un J.Preobraženskis, *Komūnisma Ābece* (Maskavā 1920), 109.lpp.: B.N.Ponomarjovs (red.), *Polītiskā vārdnīca* (Rīgā 1958), 494.-495.lpp.

2 Sk. Dāvida J.Dallina rakstu: “Verbrechen und Strafrechtssystem”, *Handbuch des Weltkommunismus* (Freiburg 1958), 338.-364.lpp.

3 Ādolfš Šilde, *The Profits of Slavery* (Stockholm 1958), 284.-287.lpp.

4 Kādu laiku padomju iestādes mēģināja segties, apzīmējot soda noņemnes politisko un reliģisko uzskatu dēļ vajātām personām par “labošanas darba kolonijām” un taml. Veselu virkni “labošanas darba nometņu un koloniju” rāda izdevums *Juridiskij Slovarj* (Moskva 1956).

5 V.I.Lenin, *Polnoje Sobranije Sočinenij* 50, 142.lpp.

6 Boris Meissner, *Sowjetunion und Selbstbestimmungsrecht* (Köln 1962), 54.lpp.: Franz Fr.Spangenberg, *Die Zwangsarbeit der Bevölkerung kriegsbesetzter Gebiete und das Völkerrecht, Inaugural-Dissertation an der Kieler Universität* (1952), 1.-3.lpp.

7 Krystyna Marek, *Identity and Continuity of States in Public International Law* (Genève 1954), 381.lpp.: Igor I.Kavass and Adolph Sprudz (eds.), *Baltic States: Third Interim Report of the Select Committee on Communist Aggression, House of Representatives 83rd Congress, Second Session 1954* (Buffalo 1972), 464.-468.lpp.

8 O.Freivalds, *Lielā sāpju draudze* (Kopenhāgenā 1952), 64.lpp.

9 *These Names Accuse, Nominal list of Latvians deported to Soviet Russia in 1940-41* (Stockholm 1951), 35.lpp.

10 O.Freivalds, op.cit., 64.lpp. Pēc žīdu pašu vērtējuma, pieci līdz desmit tūkstoši žīdu deportēti no Latvijas 1941.g. jūnijā uz Sibīriju un Centrālāziju. Ticamāks ir pirmais skaitlis. Sk.: *The Jews in Latvia* (Tel Aviv 1971), 73.lpp. un 351.lpp.

- 11 Latviešu konversācijas vārdnīca X, 20444. sleja.
- 12 Draugs draugam (studentu korporācijas "Sidrabena" izd. 1964), 9.lpp.
- 13 Latvijas Sarkanā krusta archīvs (turpmāk: LSKA), 0566-73. liecība.
- 14 Brīvība 7 (1971), 2.lpp.
- 15 Kā redzams pēc LSKA liecību materiāla, 1941.gadā deportētie sastapās ar padomju soda nometnēs likvidēto komunistu funkcionāru radniekiem, kuŗu vidū bija arī kominterna darbinieka Vilhelma Knoriņa māsa. Plašāk. sk.: Latvju Vārds 3 (1963), 4.lpp.
- 14 Zīmīgs ir gadījums ar sociāldemokratu Robertu Dukuru (1917.gadā un vēlāk viņš kā padomju varai uzticama persona darbojies lielinieku padomēs Sibīrijā). Viņš bija aktīvs dalībnieks 1905.gada revolūcijā. Par to viņam 1908.gadā piesprieda četrus gadus spaidudarbos, ko Dukurs izcieta, važās iekalts, Rīgas un Saratovas katorgas cietumā. Pēc tam cara uzraudzības iestādes viņu nosūtīja uz Irkutskas guberņu. 1941. gada 14.jūnijā viņu atkal deportēja uz Sibīriju, kur viņš nomira. Sk.: Latvju Ziņas (1948.g. 30.jūn.).
- 17 Dieter Friede, Das russische Perpetum Mobile, 137.lpp.
- 18 LSKA, 0311.-63. liecība.
- 19 Ādolfs Šilde, Bez tiesībām un brīvības (Kopenhāgenā 1965), 147.-149.lpp.
- 20 J.Rutkis, Latvijas ģeografija (Stokholmā 1960), 418.lpp.
- 21 LSKA ir deportēto vēstules, kā arī intervijas ar pārnācējiem no padomju soda nometnēm, kur atrodami norādījumi par deportēto latviešu pašnāvības gadījumiem, pašsākropļošanas, garīgām slimībām, invaliditāti un taml. Prāvs deportēto un viņu tuvinieku vēstuļu krājums atrodas arī Latviešu nacionālā fonda krājumā Stokholmā.
- 22 Arturs Aparnieks, "Mani vergu gadi", Lāčplēsis 19 (1973), 59.lpp.
- 23 Jānis Simsons, Vorkuta gūstekņa stāsts (Linkolnā 1965), 202.lpp.
- 24 Arturs Aparnieks, op.cit. 16 (1970), 29.lpp. Pulkv. A.Aparnieks uzrakstījis plašu atmiņu rakstu par apcietinājuma un izsūtījuma laiku. Raksts vēl palicis manuskriptā. Fragmentus no šī manuskripta, kas ir rakstveida liecība, sāka iespiest Latvīšu kara ordeņa kavalieŗu biedrības gadskārtējais izdevums, sākot ar 15.numuru.
- 25 LSKA, 0572.-73.liecība.
- 26 Ziņas par padomju cietumos un soda nometnēs mirušajiem sakopotas LSK deportēto personu kartotēkā, kuŗā ir ap 2500 lapiņu (tajās minēti kā dzīvie, tā mirušie). Šī kartotēka būtu bijusi daudz plašāka, ja trimdas tautieši būtu iesūtījuši Latvijas Sarkanajam krustam, kuŗa pārvalde atrodas Rietumvācijā, ziņas par padomju izsūtījumā mirušajiem tuviniekiem un draugiem. Gadiem paejot, arī turpmāk būs grūti uzvert šādas ziņas. LSK pārvalde mēģinājusi pievienot attiecīgās personas dzimšanas un miršanas datiem arī noskaidroto miršanas vietu (precīzs nāvesvietas apzīmējums, piemēram, Igarka, ir labāks nekā norāde uz Sibīriju vai Krasnojarskas plašo apgabalu).
- 27 "Josef Berger och det ryska slavarbetet — De baltiska officerarna", Dagens Nyheter (1964.g. 28.febr.), 6.lpp.: Die Deportationen im Baltikum. 25 Jahre sowjetische Verschleppungen in den baltischen Staaten (Stockholm 1966), 13.lpp.: LSKA 0425.-66., 0509.-69. un 0533.-71.liecība.
- 28 Die Deportationen im Baltikum, 13.lpp.
- 29 LSKA, 0542.-71.liecība.
- 30 LSKA, 0500.-68.liecība.
- 31 LSKA, 0348.-62.liecība.
- 32 Arturs Aparnieks, op.cit. 16 (1970), 25.lpp.
- 33 Jānis Simsons, op.cit. 260.lpp.: LSKA, 0391.-56.liecība.
- 34 A.Šildes agrāk sarakstītajās grāmatās "Mavrino" vietā lietots apzīmējums "Marfino" (sk.: Pa deportēto pēdām, 75.lpp.; The Profits of Slavery, 75.-76.lpp.: Bez tiesībām un brīvības, 151.lpp.). Kļūda radusies, uzrakstot šo vietvārdu fonētiski pēc liecinieku izteiciena Frīdlandes pārnācēju nometnē. A.Solžņicins, kas arī bijis ieslodzīts šai nometnē, lieto pareizo apzīmējumu "Mavrino".
- 35 Šai sodavietu sarakstā soda nometnes un pilsētas parādās ar nosaukumiem, kādi tām bija izsūtīto ieslodzījuma laikā, piemēram, Molotovska, Molotovobada un taml., kaut arī tās drīz pēc tam pārdēvētas.
- 36 Aleksandrs Tomsens, Cilvēcības vārdā (Toronto 1969), 103.lpp. Tas pats vācu

valodā: Alexander Thomsen, Aber die Liebe war starker. Als Rote-Kreuz-Arzt zehn Jahre in sowjetischer Gefangenschaft (Stuttgart), 128.lpp.

37 Latvijas padomju sociālistiskās republikas kriminālkodeksa pantu numerācija nedaudz atšķiras no Padomju Krievijas kriminālkodeksa pantu numerācijas kādai līdzīgai noziegumu grupai.

38 LPSR kriminālkodeksa 59.pants starp citu uzskata par dzimtenes nodevību tādu "PSRS pilsoņa ar nodomu izdarītu nodarījumu, kas kaitē PSRS valsts neatkarībai, teritoriālajai neaizkaramībai vai militārai varenībai". Šis pants viegli nonāk kolidzībā ar Latvijas PSR konstitūcijas 15.pantu, kas nosaka, ka "Latvijas PSR patur sev tiesību brīvi izstāties no Padomju Sociālistisko Republiku Savienības" (līdzīgs pants ir Staļina konstitūcijā kā 17.pants). Prasot Latvijas atdalīšanos no Padomju Savienības, Dailis Rijnieks 1962.gadā sodīts ar 15 soda gadiem spaidudarba nometnē, saskatot viņa un viņa piekritēju prasībā PSRS "teritoriālās neaizkaramības" aizkārūmu. Rijnieks izcietā sodu Potmas nometnē, Mordovijas apgabalā.

39 LPSR kriminālkodeksa 65.pants par "pretpadomju aģitāciju un propagandu" ir viens no visvairāk lietotiem pantiem, apkaŗojot padomju iekārtas pretiniekus.

40 Latvieŗiem okupētajā Latvijā cieŗot visvairāk no krievu invāzijas un rusifikācijas, seviŗķi bīstams ir LPSR kriminālkodeksa 69.pants, kas vēŗšas pret "nacionāla naida vai nesaticības" izpauŗšanu.

41 R.Apsītis u.c., Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture 1917-1970 (Rīgā 1970), 188.lpp.

42 Ibid., 200.lpp. Œeit norādīts uz "sociālistiskās likumības" nepiecieŗamību Latvijā "komunisma celtniecības periodā", kas vēl nav beidzies. Sal. ar Vladimira Gsovksa sarakstīto nodaļu: "Die sozialistische Gesetzlichkeit", Handbuch des Weltkommunismus, 298.-299.lpp., un ar K.Dziļlejas rakstu: "Politiskie ieslodzītie Padomju Savienībā", Latvieŗu juristu raksti 2 (1959), 33.-35.lpp.

43 LSKA, 0437.-67., 0502.-68., 0513.-69. un 0572.-73.liecība.

44 Arveds (Œvābe), Genocide in the Baltic States (Stockholm 1952), 32.lpp.

45 Apvienoto nāciju asambleja 1946.g. 11.decembrī pieņēma konvenciju par tautu un etnisku grupu iznīcināŗšanas novēŗšanu (Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide). Ar to Œādi nodarījumi uzskatāmi par starptautisku deliktu.

46 Inģri bija somugru tautības piederģgie, kas apdzģvoja ap 50 km platu joslu Somģijas jūraskģŗa dienvidu piekrastē — no Iģaunģijas robeŗas līdz Ladogas ezeram austrumos. Pēc 1917.gada statistģkas, Inģrijā dzģvoja 161.000 somugru. 1930.g. pavasarģ padomģju valdģba uzsāka inģru izraidģšanu no Œeņģngradas apģabala uz Sibģriju. 1934.gadā nāca izŗķģŗģjs trieciens. Inģrus deportģja uz Turkestanu un Mongolģijas pierobeŗu.

47 Alfrģds Ceichners, Was Europa drohte. Die Bolschewisierung Lettlands 1940-1941 (Rģga 1943), 607.lpp.

48 Ādolfs Œilde, The Profits of Slavery, 233.lpp., kur atrodams dienvidslavu gģstekģna liecināģjuma teksts oriģģnālā.

49 Par okupģto Latvģju kā "daudzģnāģģju republiku" rakstģts Cģņģ un Padomģju Latvģjas Komģnģstā. Āģnorāda uz I.Ļverta rakstu Padomģju Latvģjas Komģnģsta 3.numurā (1964), 21.lpp.

50 A.Aparņģks, op.cit. 19 (1973), 62.lpp. Uz citiem neatģrieŗanās ģemesliem vēl norādģts turpat 58.lpp.

51 Citģts pēc atreferģjuma Trimdas Arodņģkā 11-12 (1959).

52 LSKA, 0503.-68.liecģba.

Jaunas ziņas no padomju soda nometnēm

Laiks, 1963.g. 12.aprīlī

Man Vācijā bija saruna ar Karaļauču vācieti, kas astoņpadsmit ieslodzījuma gados atradies trijās padomju soda nometnēs kopā ar latviešiem. Visvairāk latviešus tas no 1948. līdz 1954.gadam sastāpis Vorkutā, kur tas atradies spaida darbos cementa fabrikā, bet naktis pārgulējis pieblīvētajās politiski ieslodzīto barakās. Tad tas pārvests uz Timšanu, Urālu apgabālā. Līdz šim maz pieminētā Timšana piederējusi Soļikamskas plašajam soda apgabalam, tuvu polārajai joslai. Un beidzot tas nonācis Potmā, kur turēts stingrā izolācijā t.s. ārzemnieku nometnē. Kaut arī latviešus tas pēdējā laikā maz satīcis, tas ieslodzījuma laikā uzzinājis par to atrašanos pārējās Potmas nometnēs.

Potma, līdzīgi Vorkutai, Magadanai un Karagandai, kļuvusi mums jau kopš gadiem par jēdzienu nemitīgai politiskai vajāšanas sistēmai, kuŗā ierauti baltieši. Katra jauna ziņa, kas no šīm vietām turpina nākt, palīdz mums noskaidrot pāšreizējos apstākļus un savīlņo mūsu sirdis. Ka boļševiku neprāts necilvēcīgu līdzekļu piemērošanā pret viņu politiskajiem pretiniekiem savā kodolā palīcis tāds pats kā Staļina despotijas laikā, apliecina tieši 53 gadus vecais Alfrēds Hincs. Īsi pirms kapitulācijas viņš kā vācu kaŗavīrs nonāca padomju gūstā. Tam laimējās izbēgt. Pēc viena gada slapstīšanās Karaļauču pilsētas krāsmatās, to par jaunu sagūstīja. Un tad sākās bezgalīgie spaidu darbi jau minētajos padomju soda nometnēs. Hincs vēl šī gada marta sākumā atradies Potmā.

Mēs viņu satiekam Falcā, netālu no Kaizerslauternas. Viņš ieradies pie savas ģimenes, kuŗa ilgus gadus dzīvoja visai pieticīgos apstākļos. Kaut arī pārnācēja veselība pilnīgi satriekta, pat mūsu pusotra stundas gaŗā saruna viņu manāmi nogurdina, viņš apņēmiēs atvieglot savas sievas un sešpadsmit gadus vecās meitiņas dzīves gaitas.

“Potmā atrados 5. un 18.nometnēs. Mēs bijām ap piecdesmit vāciešu. Pārējie bija spānieši, korejieši, nacionālie ķīnieši un vēl dažu Eiropas tautu piederīgie. No latviešiem 1960.gadā tikos ar kādu

inženieri, kuŗa uzvārds bija Meistars. Toreiz viņš bija 62 gadus vecs. Rīgas Jūrmalā tam bija piederējusi vasarnīca un Rīgā neapbūvēts zemes īpašums. Kā leitnants viņš Otrā pasaules kaŗa laikā bija piedalīts kādai vācu vienībai. Tādēļ viņš nonāca mūsu vidū, lai gan bija latvietis. Man imponēja viņa staltais augums un enerģija. Sodīts viņš bija ar 58.pantu, tātad ieslodzījumā viņu turēja kā politisko. 1960.gadā soda laiks aptecēja, bet padomju iestādes tam piesprieda kādu jaunu sodu. Manis pārvešanas dēļ uz citu nometni, atšķīramies. Šo cilvēku ļoti cienu.”

Tālāk viņš min citus latviešus, ar kuŗiem bijis kopā. Tikai atmiņa tik lielā mērā cietusi, ka viņš nespēj atcerēties nevienu vārdu. Potmā vēl nesen viņš atradies kopā 18.nometnē ar kādu Rīgas latviešu kurpnieku. Stingri ņemot, tas nebija nekāds lielais politiķis. Potmā tas nonāca tādēļ, ka reiz niknumā bija iespēris milicim ar kāju pa dībenu. Viņa soda mērs bija krietni mazāks kā citiem. “Arī tas neko nenozīmē,” uzveŗ Hincs, “jo krievi ir lieli speciālisti jaunu sodu izdomāšanā un uzlikšanā. Kas reiz nonāk komunistu vajātāju rokās, tas lai tikai uzmanās, ka jauni sodi kā augoņi to neapklāj.”

“Vai tiesa, ka režīms soda nometnēs palicis tas pats vecais?”

“Jūs domājat, ka tāds pats kā Staļina laikā? Nē, man Jums jāsa-ka, ka soda nometnes režīms politiskajiem paasināts.”

“Tādi apgalvojumi dzirdēti. Sakiet lūdzu, kādā ziņā apstākļi pasliktinājušies?”

Šo svarīgo jautājumu, kam Rietumos pēdējos gados vairs bijušas maz dzirdīgu ausu, Alfrēds Hincs atbild sekojoši:

“Pēdējā laikā ieveda kārtību, ka puse no piesprietā soda laika jānosēž, lai vispār varētu saņemt uztura un citu nepieciešamo mantu sūtījumus saiņu veidā. Bet arī tiem, kuŗu soda laiks jau tuvojas beigām, ne ikreizes saini izsniedza. Manas sievas sūtītie saiņi pēdējo pusotra gada laikā atnāca atpakaļ. Man tos neizsniedza, lai gan esmu vācietis un man no rietumzemēm palīdzības sūtījumus drīkstēja piesūtīt. Nekas nelīdzēja. Pēdējo man neizsniegto saini sieva novietoja šīs mājas pagrabā, un es to pagājušo nedēļu atvēru Vācijā. Arī ar sarakstīšanos vairs negāja tik labi kā agrākus gadus. Tad Potmas nometņu nāves joslu, kas pieslēdzas žogam no iekšpuses, stipri paplašināja. Neviens jau nebija izbēdzis, kādēļ tādas joslas paplašināšana palika neizprotama. Vislaunāk pēdējā laikā tomēr bija ar izspiegotājiem un okšķeriem, kuŗus mums visur laida pa pēdām. Tā ir tāda nometnes policija, kas sastādīta no glēviem nodevējiem, kādus palaikam izdodas atrast arī notiesāto vidū. Mani visvairāk nopieda novērojums, ka arī divi vācieši bija aplikuši ap piederkni sarkanu saitī, kas nozīmēja, ka tie pieder šādiem izlūkiem. No daudzajiem spāniešiem to nedarīja neviens. Visvairāk tādu diendeŗu

nometnes pārvalde gan atrada korejiešu vidū. Tie mūs ik uz soļa izspiegoja un denuncēja. Tas padarīja pēdējā laikā dzīvi nepanesamu. Arī te slēpās tīšs nolūks mums, politiskajiem, kaitēt. Agrāk mūs turēja par sevi atsevišķās nometnēs. Tagad, vismaz ārzemnieku nometnē, politiskos sajauc ar kriminālistiem. Abi vācieši, kas staigāja apkārt pa mūsu nometni ar sarkanajām saitēm, bija žūpas un hulīgāni. Kā tādi tie, atrazdamies ar kuģiem padomju ostās, bija krogos sarīkojuši nekārtības, par ko tos apcietināja. To īstā vieta nebija Potmā, bet tos šurpu atsūtīja un izlietoja mūsu šikanēšanai. Par dziļu gandarījumu mums, no vācu politiski ieslodzītiem, kas atradās Potmā desmit un vairāk gadus, neviens sevi nepazemoja. Es pats esmu atklātas dabas cilvēks un man tādeļ klājās vissliktāk. Bieži nonācu karcerī. Nebrīnieties, ja mana veselība tagad atrodas mata galā.”

Hincs jaunībā bijis sevišķi spēcīgs. Kā bokseris tas izcīnījis smagas sacensības nevien Austrumprūsijā, bet vienreiz pat Latvijā. No mūsu dzimtenes apciemojuma Latvijas neatkarības laikā viņš paturējis sirdī daudz simpatiju pret latviešiem.

Ar prieku viņš stāsta par izmanīgajiem latviešu amatniekiem Vorkutā. Tie bijuši paši labākie darbā, bet arī jauki, godīgi, saderīgi cilvēki. Vēlāk, kad tas starp 1954. un 1955.gadu nonācis Timšanā, tas piedalījies šīs soda nometnes nemieros. No šīs sacelšanās tam spilgtā atmiņā palicis kāds jauns latvietis. Arī tā vārdu viņš neatceras. Urālu soda apgabalā vispār atradušies milzīgs skaits latviešu.

Būdams pēc aroda mūrnieks, Hincs pēdējos gadus Potmā strādājis ķieģeļnīcā. Darbs bijis visai smags. Atalgojums turpretim niecīgs. Nometnes pārvalde atskaita prāvu summu ieslodzīto apģērbam un uzturam, kā arī to apsargāšanai ar neskaitāmiem sargiem un suņiem. Pēdējiem dod sevišķi labu ēdienu, liekas, lai uzturētu to modrību iespējami augstā pakāpē. Kas no peļņas palicis pāri, nav īsti saucams par kabatas naudu. Pa reizei par to spējuši nopirkt negaršīgu rupjmaizi, skābētus kāpostus (H. burtiski apzīmē tos ar “kapusta”) un apmilzušus zivju konzervus. Kad kādreiz parādījies apkaltusi baltmaize, visi sastājušies garās jo garās rindās, bet maz bijis to, kas galu galā to dabūjuši.

“Privilēģēta šķira ir jau minētie vīri ar sarkano saiti ap roku. Tie izdara nevien pakalpojumu padomju uzraudzības iestādēm, bet cītīgi apmeklē arī politisko kursu. Tie dzen sev galvā marksismu un ļeņinismu. Par to tiem piešķir labāku uzturu, un šiem ļauj pat vienreiz mēnesī piesūtīt palīdzības saiņus no ārpusē. Par lielo ceņšanos tiem bez tam sola samazināt piespriesto soda mēru uz divtrešdaļām. Mani turpretim neskāra pat 1955.gada amnestija un Maskavas no-

slēgtais līgums ar Rietumvāciju. Kad mani vācu biedri sāka braukt prom, es lūdzu, lai arī mani atbrīvo, bet man paskaidroja, ka es kā austrumprūsis neesot uzskatāms par vācieti. Es esot bezpavalstnieks.

“Tāda pat bezīpašnieka manta,” saka Hincs, “bija visi mani tuvinieki sieviešu dzimuma. Sarkanarmijai 1944.gadā ielauzoties Austrumprūsijā, tās visas izvarotas. Pēc tam viss nolaupīts un sagandēts.”

Tālāk šis smagi piemeklētais vācu gūsteknis stāsta vēl par padomju morāli. Kad tas atradies Urālu apgabala soda nometnē, tas dienā dzirdējis teicienu, ka “katrs lāpstas dūriens ir solis pret kapitālistiem”. Kas ir kapitālisms, to viņi paši labāk zinājuši, bet nu reiz tie varējuši iepazīties ar sociālismu. Un, kad pagājušā gada Ziemsvētkos vienam lietuvietim no dzimtenes atsūtītas divdesmitpiecas svētku svecītes, sardzes priekšnieks tās visu acu priekšā iemetis krāsnī. Svētkus arī tad viņi atzīmējuši ar ieslodzīto kopā sasēšanos un draudzīgām sarunām. Kādam bija laimējies tomēr noslēpt divi svecītes, un vismaz tās aizdegas.

“No kurienes pienāca jauni politiski ieslodzītie?”

“1961. un 1962.gadā tie nāca visvairāk no Irkutskas soda nometnēm. Potmu vienādi uzpildīja.”

Kaut arī neliels norādījums, šis konstatējums rāda, ka plašajā Irkutskas apgabalā savukārt pastāv politiski ieslodzīto nometnes. Politiski notiesāto personu pārvadāšanu no vienas soda nometnes uz otru prasa padomju ilggadīga prakse. Nekas šinī ziņā nav mainījies. Soda nometņu tīkls pārklāj vēl plašus Padomju Krievijas apgabalus.

Šķīroties no vācu pārnācēja, jautāju, kas viņu visvairāk Rietumvācijā pārsteidzis.

“Esmu neizsakāmi pārsteigts par vienaldzību, kuŗai še uzduŗos. Tikpat kā neatrodu nevienu, kam būtu interese dzirdēt, ko es un daudzi padomju mocekļi padomju imperijā piedzīvojuši. Maniem kaimiņiem vismazāk laika tādām pārrunām. Tie katru otru dienu spodrina savas mašīnas, lai dotos jaunos izbraucienos un izpriecās. Tiem rūp tikai viņu personīgā labklājība un ērtība.”

Atvadīšanās brīdī pasniedzu Hincam Dr.Miķeļa Valtera nesen sarakstīto grāmatu par padomju virskundzību un noziedzībām Baltijas valstīs. Jāatzīstas, ka man likās, ka pārnācējs gan priecāsies par manis atnestajiem siltzemju augļiem, bet maz ievēros šo grāmatu. Gluži otrādi. Hincs, izlasījis grāmatas titullapu un pašķirstījis tās saturu, atvēra istabas durvis un sauca sievai un meitai, lai nāk apskatīt šo grāmatu. “Lūk, šādu grāmatu vajaga izlasīt katram vācietim. Padomju noziegumus nedrīkstam ne mirkli beigt pienaglot.”

Šos vārdus saka Karaļauču mūrnieks, kas astoņpadsmit gadus smacis padomju varas ierīkotajās dzīvo cilvēku kapenēs. Viņa vārdos nerunā pasīvs sarūgtinājums, bet kvēla apņemšanās turpināt cīņu pret netaisnību, pret cilvēku apspiešanu un tautu iznīcināšanu. Kaut arī viņa fiziskie spēki salauzti, viņa gars un griba šķeļ uguni. Nav brīnums, ka šo spītnieku krievu čekisti pavadījuši slepus pat līdz Maskavas lidlaukam, kad tas vācu vēstniecības darbinieka pavadībā uzsāka savu braucienu brīvībā.

Neredzamie kapi

Laiks, 1980.g. 14.jūnijā

Vairāku gadu desmitu laikā radušies tūkstošiem kapu, kas nav redzējuši krusta zīmes, nedz kādu ziedu. Šie kapi neatrada vietu dzimtenes smiltajā. Tie nedzirdēja ap sevi ne atvadu vārdus, nedz kristīgas mīlestības vārdā teiktu lūgšanu. Pat vienkāršu bedri katram neatrada, lai tanī guldītu nomocīta cilvēka mirstīgās atliekas. Dažkārt bija ērtāk liķi iesviest upē, lai straume to aiznes nezināmu ūdeņu plašumos. Un tādu neprātā nomocītu un pazemotu cilvēku ir tūkstošiem.

Par viņiem mums jārunā drūmajās jūnija dienās, atceroties 1941. gada masu deportācijas, kā arī baismos notikumus 1945.gadā un pēc tam. Atsevišķi vēl jāmin 1949.gada 23.–25.marts, kad padomju vara varēja lepoties ar vislielāko apcietināto un aizvesto latviešu skaitu.

Kad šinīs dienās Frankfurtē pie Mainas tikos ar krievu disidentu Juriju Belovu, kuŗš nosēdējis padomju cietumos un soda nometnēs četrpadsmit un pus gadus, viņš varēja pastāstīt ko jaunu arī par latviešu deportētiem. No viņa kā aculiecinieka pieredzes tagad zinām, ka Baraševo nometnē, Mordovijas soda apgabalā, ieslodzītie nometnes pagalmā uzdūrušies pavirši ieraktiem liķiem. Neprasīdami nekādas atļaujas, ieslodzītie atrakuši aizdomīgās vietas un atraduši vairākus desmitus liķu. Sešiem no tiem, pēc Belova domām, vajadzēja būt latviešiem, jo tie parasti bija garāka auguma par pārējiem ieslodzītiem. Varēja redzēt, ka kaprači nav varējuši bedrē šos gaŗos ķermeņus iestumt, tādēļ tiem zem ceļa bija nocirstas kājas. Uz divu liķu pirkstiem bija palikuši vienkārši gredzeni, pie kam uz viena no tā bija lasāms vārds "Imants", uz otra "Gunars". Tie bija politiski vajāti cilvēki, kas nebija nošauti ar lodi pakausī, saka Belovs, bet no priekšas, pierē, acs tuvumā vai arī krūtīs. Nometnē dzirdēja valodas, ka tie bijuši nemiernieki, sabotieŗi un citādi nevēlami elementi.

Baraševo ieslodzījuma vieta bija Latvijas Sarkanajam krustam jau agrāk reģistrēta kā plaša Mordovijas soda apgabala sastāvdaļa, bet mazāk pazīstama par Javas invalidu mītni un Potmai tuvāka-

jām no metnēm. Tā vēl arvien pilnīgāk uzzinām latviešu likteņus padomju soda no metnēs un moku kambažos.

Jaunie noskaidrojumi rāda, ka darām nepareizi, aizvesto latviešu likteņus sasaistot tikai ar Baigo gadu vai ar notikumiem līdz 1951. gadam. To dara parasti tādēļ, ka daudziem trimdniekiem ir personiskas smagas atmiņas no 1941. gada jūnija, vai tie vismaz dzirdējuši par masu deportāciju turpinājumu līdz 1951. gadam. Bet tas nenozīmē, ka vēlākajos gados nebūtu turpināta atsevišķu mūsu tautas locekļu aizvešana uz Sibīriju, kaut arī bez ešeloniem. Tādam nolūkam vēl arvien kalpo tā sauktā "peresilka", kas pēc 1945. gada uzcelta Rīgas centrālcietuma pudurā. Bet jāievēro vēl tas, ka bez tiem, kas amnestijas ceļā atgriezās 1955. vai 1956. gadā, daudziem, kas bija palikuši dzīvi, laimējās atgriezties tikai pēdējos gados. Piemēram, par trim brāļiem, no kuņiem divi bija leģionāri, mums zināms, ka pēc kapitulācijas tie aizgājuši Augškurzemes mežos nacionālo partizānu gaitās. Jaunākais bijis skolnieks. 1946. gada rudenī, mežu ķemmēšanā viņus sagūstīja un notiesāja uz 20 soda gadiem. Viņus nosūtīja uz Komi autonomo republiku arktikā. Pēc moku pilnajiem divdesmit gadiem viņus neatbrīvoja, bet pavēlēja tiem palikt Sibīrijā. Dzimteni viņi redzēja tikai 1976. gadā. Šādu pašu likteni piedzīvojuši daudzi citi. Bez tam netrūkst tādu, kas pēc soda laika aptecēšanas gan formāli varējuši atgriezties, bet dažu nedēļu laikā Latvijā pārlicinājušies, ka viņiem draud jauna apcietināšana, kādēļ "brīvprātīgi" atgriezušies bijušajā soda vietā aiz Urāliem vai vismaz uz Krieviju.

Ja paskatāmies pašreizējo padomju soda vietu nosaukumus, tad redzam, ka tās var lepoties ar savu sākuma laiku no Staļina valdīšanas perioda laikiem. Bez jau minētām Mordovijas soda apgabala no metnēm, kas apmēra ziņā līdzinājas vecajām cara kņazistēm, atrodam vēl līdz pēdējam laikam latviešu ieslodzītos Permas apgabala Čusovskajas rajonā. Nesen no Vladimiras cietuma atgriezās arī Gunārs Rode. Tās ir vietas, ko latviešu politiski vajātie pazīst kopš gadu desmitiem. Ja arī mūsu skats koncentrējas visvairāk uz Sibīriju un arktikas tundrām, tad gluži neievērotus nedrīkstam atstāt tiklab Rīgas, kā pārējos Latvijas cietumus, kā arī daudzās soda no metnes mūsu zemes teritorijā. Ja arī pēdējās paredzētas "īsiem soda termiņiem", tad arī 2-3 gadu spaidu darbi, ja uz darba vietu dzen dresēta suņa pavadībā, liecina par šo no metņu raksturu. Savu "spožo slavu" nav pazaudējusi arī Rīgas čeka, pie kam tās izolatori nav "modernizēti" arī pēdējos gados.

Jau teicām, ka nedrīkstam pierakstīt deportācijas tikai pagātnē. Ir bīstami aizmirst, ka daudzi latvieši pēc 1951. gada deportēti pa otram lāgam. Par vienu daudz bērnu māti zinām, ka viņu 1958. gadā

no jauna atrāva bērniem, aizvedot uz Sibīriju. Viņas vīrs bija tur miris jau pirms tam.

Un, ja sākumā pieminējām neredzamos kapus, tad bez daudzajām kapuvietām Sibīrijas tundrā un taigā jāatceras arī tās drausmās kapsētas, kas radās pie sliežu ceļiem. Kāda jauna latviete, kas piedzimis Centrālāzijā, atstāta no mātes dzirdēto. No šī stāsta uzzinām, ka jau ceļā uz Tomsku vairākām mātēm bijis jāšķiras no saviem mirušajiem zīdaiņiem vai bērniem, jo ceļa grūtības bijušas par smagām. Mātes cerējušas savus lolojumus kādā daudz maz piemērotā vietā aplabāt. Kad tas nav izdevies, tad tās bijušas spiestas mirušos bērnus vienkārši pa vagona spraugu kaut kur izmest blakus sliedēm. Mātes līdz pēdējam nespējušas no saviem bērniem atrauties.

Dzirdot, kā tagad Pasaules latviešu jaunatnes kongresā kāds runātājs pūlējās padomju izdarītās deportācijas attaisnot, tad samulst prāti un jānodreb par brīvībā uzaugušo "marksistu" neierobežoto demoralizāciju.

Sēru dienā mēs ar visiem saviem dvēseles spēkiem un godbijību pieminam savus mocekļus un turpināsim to darīt paaudžu paaudzēs, jo tie — no svešas rokas mira par savu tautu.

Neskaidra skaitļu valoda

Laiks, 1988.g. 15.jūnijs

Vēl līdz šai dienai mums trūkst drošu pierādījumu par deportēto kopskaitu, ja paturam vērā nevien Baigā gada padomju varas upurū, bet savukārt tos Latvijas iedzīvotājus, ko aizveda uz Sibīriju pēc tam. Pat vēl Kurzemes cietoksnis nebija kritis, kad Rīgā un sarkanās armijas ieņemtajos apgabalos turpinājās masveidīgas apcietināšanas un turienes "pretpadomju elementu" aizvešanas.

Ir tikai divi skaitļi, kam pamatā ir aizvesto reģistri.

Pirmo tādu sagādāja 1941.gada vasarā Latvijas Sarkanais Krusts, ko turpmākajos divi gados papildināja ar Valsts statistiskās pārvaldes un vēsturnieka Jūlija Brača izziņu materiālu. Pēdējās nāca no Rīgas čekas pagrabā pamestajiem dokumentiem un liecībām.

Par 1941.gada 13./14.jūnijā aizvestajiem zinām, ka tanī naktī apcietināja un aizveda 15.081 cilvēku, bet, ieskaitot citus zudušos un 1488 nogalinātos, Baigajam gadam par upuri krita 35.828 cilvēku. Ar šo skaitli esam atbildīgi rīkojušies, norādot uz padomju vardarbību Latvijā, kas gāja roku rokā ar valsts neatkarības iznīcināšanu. Gluži pilnīgs nebija arī šis skaitlis, jo tanī trūka ap 5000 Latvijas žīdu, kas piedzīvoja līdzīgu likteni.

Ja nesen tikām pie jauna noskaidrojuma par 1949.gadu, tad arī tas ir nepilnīgs. Kaut arī piecus gadus iepriekš notika gadskārtējas masu deportācijas, tad kulminācijas punktu tās sasniedza 1949.gadā.

Latvijas PSR Valsts drošības komitejas priekšsēdis S.Zukulis uzrāda "Padomju Latvijas Komūnista" 2. (623.) nr. un "Cīņa" 4. marta nr., ka 1949.gada martā deportēto skaits bija 43.231 cilvēku. Jau gadu iepriekš, sakarā ar viensētu iznīcināšanu laukos, kompartijas sekretāra Jāņa Kalnbērziņa vadībā bija uzsākti priekšdarbi t.s. šķiras ienaidnieku izsūtīšanai uz arktiskajiem apgabaliem. 1949.gada 17.martā pieņēma LPSR Ministru padomes lēmumu par kulaku un viņu ģimeņu locekļu izsūtīšanu no okupētās Latvijas uz "valsts iekšējiem rajoniem".

Jāievēro, ka runa bija par tā sauktās lauku buržuāzijas kā šķiras likvidēšanu. Šie aizvestie bija tikai no laukiem. No Latvijas 56 pil-

sētām un 37 pilsētu ciematiem aizvestie nemaz nav uzrādīti. Tādēļ kļūdās tie, kas jau paspējuši operēt ar Rīgas čekas uzrādīto skaitli 43.231, pavirši to attiecinot uz tanī gadā vispār deportēto Latvijas iedzīvotāju skaitu. Pārējo daļu Rīgas čeka, nedz kāds cits padomju avots nav uzrādījis.

Tomēr par visu to neapklājās melna tumsa. Jau vairāk nekā pirms divdesmit gadiem vācu pārnācēji no Sibīrijas Latvijas Sarkanajam Krustam ziņoja, ka 1949.gadā no Latvijas deportēti 70.000 cilvēku.

No kurienes nāca šīs ziņas? Tās bija iegūtas no latviešu dzelzceļniekiem, kas bija uzmanīgi sekojuši norisei. Saskaitot vagonu un ešelonu skaitu, kā arī zinot, ka ikvienā lopu vagonā sadzīti 40 nelaimīgie cilvēki, nonāca pie kopskaita 70.000. Atšķirība ar Zukuļa statistiku arī saprotama, jo tajā vairums iedzīvotāju bija laukos, kamēr no pilsētām aizvestie varēja dot atlikušo trešdaļu. Inteligence un laba daļa ierēdņu jau pirms tam bija mērojuši tālo ceļu uz Krasnojarsku, Magadanu vai Amūras apgabalu.

Tātad daudzmaz skaidrības mums ir par 1940./41. un 1949.gadu. Arī par 1945., 1946., 1947. un 1948.gadu figurē aizvesto skaitļi, bet tie ir tikai aptuveni. Zīmīgi, ka tie tomēr atspoguļo puslīdz radnieciskus skaitļus, kādus uzrāda igauņu un lietuvju ziņu avoti. Tas ticamību pavairo, kā arī ļauj izdarīt zināmus secinājumus. Visvairāk tas attiecas uz galīgo kopsummu, ja patur acīs visus padomju terrora gadus.

No latviešu puses uzrādīti vismērenākie skaitļi, turoties pie aplēsuma, ka no visiem Latvijas iedzīvotājiem aizvesti 10 līdz 12 procentu, kas dod 180.000 līdz 216.000 aizvesto. Šinī statistikā gan arī ietelp nogalinātie. Nogalinātos padomju upuļus atrada nevien Latvijas masu kapenēs, bet prāvs skaits latviešu nošauti Noriļskā, Butirkos, Ļeņingradā un citur. Padomju terrora upuļņu skaitā ir arī psihiatriskajās iestādēs ievietotie. Ja par visiem tiem vēlamies iegūt pilnīgus skaitļus, tad tie atrodami vienīgi Gulaga galvenajā pārvaldē Maskavā un puslīdz arī Rīgas čekā. Ja jau "atklātība" pieteikta, tad gaidīsim no padomju iestādēm pilnīgu skaidrību.

Jaunas liecības par deportācijām

Laiks, 1989.g. 14.jūnijs

Tiem, kas savām acīm redzējuši Baigā gada masu deportācijas 1941.g. 14.jūnijs iegūlies sirdī un prātā kā mūsu tautas drūmākā diena. Bet padomju vara nekavējās vēlākajos gados tai pievienot citas līdzīgu piemeklējumu dienas. Tie, kuŗus Maskavas iestādes lika sakraut apcietināto un aizvedamo ešelonos 1949.gada 25.martā, uzskata šo moku dienu par galveno, kas saknes latviešu tautas dzīvības kokam aizcirta vissmagāk. Ko mēs, trimdinieki, apzīmējam ar 14.jūniju, to tautas vairākums dzimtenē apzīmē ar 25.martu. Vēl nesen ar ne mazāku pārdzīvojumu kā Latvijā pieslēdzāmies tai 25.martu sēru manifestācijai, kas notika Rīgā.

Ja arī liktos, ka mūsu tautas traģēdijā viss grozās ap 14.jūniju un 25.martu, tad īstenība runā vēl citu valodu.

Ne mazums ir tādu, kas cieta no padomju terrora jau 1944.gada rudenī un nepārtraukti pēc tam. Tur savu roku pielika čeka. Jau minētajiem datumiem droši vien dažs labs gribēs pievienot vismaz desmit citu gadu šausmu un iznīcības dienas. Tā tas svešās tautas ielukumā turpinājies divas paaudzes.

Mēs turklāt zinām, ka padomju vajāšanās cietuši ne vien atsevišķi cilvēki un ģimenes, bet visa mūsu tauta. Nepārsteidz tādēļ, ka komūnismu un padomju režīmu latviešu tauta uzskata par sinonīmu asiņainam terroram, kas gājis roku rokā ar masu slepkavībām un deportācijām. Šāds uzskats radās jau Stučkas valdīšanas laikā. Ja "perestroikas" laikā dažkārt licies, ka tomēr padomju vara var iztikt arī bez terrora, tad notikumi Gruzijā un citur to izgaistinājuši. Vienīgais, kas radījis kādu atšķirību, ir neparasti atklātais vārds padomju presē.

Ja līdz šim tikai brīvajā pasaulē parādījās nedaudzas aculiecinieku liecības un ciešanu stāsti par aizvesto likteņiem, tad tagad rodas pat dokumentācija par vajātiem cilvēkiem, kas 16 vai 25 gadus pavadījuši padomju spaidu darbu nometnēs, cietumā vai izsūtījuma apgabalā.

Tieši pēdējā gada laikā kaut kas skaidrāk uzzināts arī par latviešu bērnu likteni Sibīrijā un Vidusāzijā. Līdz šim bija dzirdēts par atse-

višķu bērnu atgriešanos Latvijā, bet nekas vairāk. Tagad tādi apstākļu pazinēji, kā Vladislavs Urtāns, Dzidra Blāķe, vēsturnieks J. Riekstiņš un māsa Krastiņas, atklāti pateikuši, ka pretēji Maskavas nolūkiem daži uzņēmīgi latvieši jau 1946.gadā gādājuši, ka daļu bērnu pārved atpakaļ dzimtenē. Tas notika pašierosmē un pateicoties uzņēmīgiem, pašaieliedzīgiem cilvēkiem. Ar to viņi gan sevi paši apdraudēja, bet arī tas šos latviešu patriotus neatturēja no riskantā brauciena uz Krasnojarskas apgabalu un citām vietām. Atradās arī daži izglītības darbinieki, kas šo akciju sekmēja.

Bērnus atveda dzimtenē vairākos etapos. Par 400 Krasnojarskas apgabālā 1946.gadā savāktajiem bērniem zināms, ka tos dzina caur taigu 200 km kājām. Neatrodot citu piemēšanās vietu, tos vienu laiku turēja cietumā. Pēc tam atkal barakās. Par tiem bērniem, kas bija aizvesti no Kuldīgas apkārtnes, zināms, ka, transportam nonākot Latvijā, tos ievietoja Kuldīgas bērnu namā. To vidū bija Kroģeru ģimenes trīs meitiņas. Tēvs Žanis Kroģeris un māte Irma palika Sibīrijā. Sešu gadu laikā Sibīrijā viņu bērni bija nonīkuši, jo visa viņu bērība bija noārdīta.

Ģimenes galvu parasti atšķīra no ģimenes un novietoja spaidu darba nometnē, kādēļ bērni palika mātes ziņā. Zenta Lieģe no Skrundas ar saviem četriem bērniem 2 līdz 9 gadu vecumā nonāca Krasnojarskas apgabālā. Rudinskas rajonā nebija pat ciemata. Lai sagādātu sev pajumti, māte izraka klajā laukā bedri. To izklāja koklapām, pēc tam uzklāja tādu kā jumtu. Reiz viņiem uzdūrās lācis. Kad 1944.gadā māte nomira no bada, nebija nekur vietas, nedz rīku liķa ierakšanai. Lai mirušo māti apglabātu, vecākais zēns novēla zemākā vietā akmeni. Palikušo iedobi izmantoja bedres rakšanai. Bedri ar rokām padziļināja. Līķis gan tur tika ieguldīts, bet vēl arvien tik sekli, ka dažas dienas vēlāk zvēri apglabāto ķermeni bija izkārpījuši un saraustījuši gabalos. Bāreņi pēc tam klīda apkārt un ubagoja. No bojā ejas viņus paglāba gādīgie cilvēki no Latvijas, kas viņus atrada tundrā un pārveda dzimtenē.

Kad viens bērnu pulciņš jau atradās stacijā un gaidīja uz transportu, pavadonis ievēroja biklu meitenīti, kuņas augumu pārsedza tikai maiss. No Rīgas bija atvests līdz sainītis ar drēbēm, kādēļ meiteni steidzīgi ietērpa kleitiņā. Tundras meitene bija atradusi no tik neparasta tērpa. Tā pat vilcinājās to vilkt mugurā.

1946.gada Sibīrijas bērnu transportā nonāca zēni un meitenes no 3 līdz 16 gadu vecumam. Dažas mātes šķīrās no saviem mīļajiem ar vismagāko sirdi, tomēr apziņā, ka vismaz tie redzēs dzimteni un būs glābti. Vairums bāreņu un mātēm jau sākumā atņemto bērnu nāca no Sibīrijas bērnu namiem. Ģimenes dzīvi tie nepazīna. Iestādē viņi bija audzināti komunistiskā garā un pateicībā "tautu tē-

vam" Staļinam.

Kolīdz šie smagi piemeklētie bērni nonāca Latvijā, tie pirmajā brīdī mitinājās dzimtenes bērnu namos, bet jau dažu nedēļu laikā piecēlās radnieki un labi cilvēki, kas viņus paņēma savā paspārnē.

Okupētajā Latvijā tagad sākušas darboties t.s. represēto pilsoņu apzināšanas komitejas. Tās sistematiski vāc ziņas par deportētiem tautiešiem. Klusībā to bija darījuši jau agrāk Dr.Šneiders, Vladislavs Urtāns un citi. Deportētā ārsta Šneidera Vjatlagā sastādītie mirušo tautiešu saraksti ar simtiem vārdu ir nozīmīga dokumentācija. Citi, kas ko līdzīgu bija mēģinājuši darīt, sastādītos likteņbiedru sarakstus pazaudēja. Papīra trūkuma dēļ šādi saraksti bija rakstīti uz bērza tāss un laiku pa laikam paslēpti sūnās. Ja tos neatrada uzraugi, tad lietus izdzēsa ierakstus. Sibīrijā uz vietas vispār likās neiespējami ko reģistrēt un saglabāt. Arī pēc atgriešanās dzimtenē dzīvi palikušie baidījās ko uzrakstīt. Ja nu tas notiek tagad, tad atkal ar grūtībām. Pārdzīvotais, protams, atgādina sevi ik dienas, taču reti kad atmiņā saglabājušies arī cietušo vārdi. Tādēļ pārsteidz vienas gandrīz deviņdesmit gadu vecas māmuļas fainomenālā atmiņa, kas nesen nodeva Latvijas Sarkanajam Krustam Minsterē sarakstu par 93 Amuras apgabalā nonākušajiem aizvestajiem. Tanī uzrādīti nevien vārdi, bet arī pagasti, no kurienes katrs bija aizvests.

Bez lielā aizvesto saraksta, ko 1941.gada vasarā Latvijas Sarkanais Krusts paspēja sastādīt par vairāk nekā 30.000 padomju upuriem Baigajā gadā, šai organizācijai kopš 1945.gada ir izdevies noskaidrot vēl 5200 aizvesto vārdus. Arī PBLA pirms nedaudz gadiem apzināja ap 3000 citus. Trimdas apstākļos tas viss bija grūtāk paveicams, nekā šodien Latvijā. Arī liecību vākšanai tagad radušies labvēlīgāki apstākļi.

Bieži jo bieži jāuzdužas noskaidrojumam, ka viens vai otrs nav deportēts tikai vienu reizi, bet dzīvi palikušos vēl pēc desmit vai vairāk gadiem aizveda uz padomju spaidu nometni pa otram lāgam. Milzīgā mirstība arktiskajā apgabalā izretināja Gulaga nometņu vergu masas, kādēļ Maskava steidzās piegādāt tām jaunu darbaspēku. Jau grūtāk saprotams, ka bez šāda veida strādnieku kontingentiem padomju sociālistiskajai valstij rūpēja arī bērnu otrreizējā aizvešana pāri Urāliem. No iepriekš minētajiem latviešu bērniem, kurus 1946.gadā vai drīz pēc tam gādīgas rokas paglāba, daļa dažus gadus vēlāk atkal mēroja ceļu uz tundru un Sibīrijas ledus tuksnešiem.

Kā visrupjākā ironija tādēļ skan Latvijas PSR himnas pirmais pants, kur teikts: "Šai zemē visdārgā mēs brīvību guvām, Te paaudzū paaudzēm laimīgām dzimt, Te šalc mūsu jūŗa, te zied mūsu druvas, Te mirdz mūsu pilsētas, Rīga te dimd."

Latvijas vietā jau divi paudzēm bijis jānonāk nāves pievārtē Tālajos Austrumos, Sibīrijā vai Vidusāzijā. Latvijas Sarkanajam Krustam līdz šim izdevies uz drošu liecību pamata sastādīt reģistru par 262 padomju soda nometnēm, cietumiem vai latviešu deportēto koncentrācijas vietām izsūtījuma apgabalā. Tur ir arī neskaitāmas kapa vietas.

Tikai palēnām viss atklājas. Ja pirms 40 gadiem mūsu darbiniekiem, kas izseko drūmajiem notikumiem, bija zināms tikai viens vien latvietis, kas bija nonācis Jakutijā, tad tieši pēdējo mēnešu laikā par Verhojansku un citām Jakutijas vietām, sākot ar polāro loku, zināms, ka tur pēc 1947.gada nonākuši simtiem latviešu aizvesto. Vienai Jakutijas spaidu darba nometnei tanī laikā bija nosaukums "Priisk Latiškij".

Jaunā gaismā parādās arī Litene. Vēl pirms gada padomju preses vīri pūlējās apgalvot, ka Litēnē 1941.gadā nekādi latviešu virsnieku masu kapi neesot atradušies. Pagāja tikai pāris mēnešu pēc tam, kad šiem rakstojājiem ar kompartijas vīru Helmutu Kreicbergu priekšgalā bija jāatzīstas, ka Litenes mežā tomēr atrasti vienpadsmit vīriešu skeleti. Nogalināto latviešu kaņavīru atrakšana turpinās, pie kam vēl uzdūrušies 14 nogalinātiem latviešiem t.s. Ostroviešu nometnē. Tālākie noskaidrojumi turpinās. Simtiem citu latviešu virsnieku nonāca no Litenes Noriļskā, kas jau no agrākajiem laikiem pazīstama kā "Baltiešu virsnieku Katina".

Jaunas liecības sīkāk apgaismo arī aizvesto ģimeņu likteni. Jāievēro, ka no 1945.gadā apcietinātajiem un aizvestajiem 2000 latviešiem, kas pāri Urāliem nonāca Nižņijtagilas soda nometnē, triju mēnešu laikā palika dzīvi vairs tikai 700. Visvairāk apmira vīrieši.

Līdzīgu likteni piedzīvoja vajātie latvieši Čugunašā, Altaja apgabalā, kur savukārt triju mēnešu laikā no 860 mocekļiem palika dzīvi 1947.gadā 53. Tāda pati nāves plauja bija Abagurā, arī Altaja apgabalā.

Nekad neizdosies visu uzzināt. Tomēr jau tas, kas nācis zināms, apsūdz padomju varu visbriesmīgākajā noziegumā pret latviešu tautu un vispār cilvēcību.

Redzot mūsu tautas vienprātīgo sacelšanos pret padomju tirāniju un prasību par neatkarīgas valsts atjaunošanu, atliek teikt, ka tauta, kas atradusies zem bendes cirvja, taču nevēlas palikt bendes tuvumā. Jau šo Maskavas masīvo noziegumu dēļ vien nevar būt runas ne par ko citu, kā latviešu tautas pašnoteikšanos un cilvēka cieņīgu dzīvi.

Pretestība okupētajā Latvijā

Paklausība netaisnai varai

Baznīcas Kalendārs 1965.gadā

Kas baznīcai un kristiešiem darāms tādā valsts iekārtā, kur visu nosaka kaila vara un komūnisma ideoloģija?

Šis jautājums kļuvis aktuāls, kopš lielinieku režīms uzsācis savas asins dzīres Krievijā un atkārtoti pakļāvis latviešu tautu sev. Komunistu agresijai bez tam par upuri kritusi liela vācu tautas daļa un dievbijīgas tautas Austrum- un Viduseiropā. Pēdējā vien ir ap 100 miljonu apspiestu cilvēku, gandrīz visi kristieši.

Visai smagu likteni piedzīvojuši sevišķi kristieši Latvijā. Jau 1918./19.gadā lielinieki nogalināja 32 Latvijas ev.lut. mācītājus (sk. prāvesta Jēkaba Ķullīša liecību ASV Tautas vietnieku nama Izmeklēšanas komisijā 1953.g. decembrī. *Baltic States Investigation*, 246.-247.lpp. H.Res. 346). To vidū bija dedzīgais Dieva vārda paudējs Ādams Jende, ko ar dziļu cieņu savās atmiņās pieminējis kā prāvests Ķullītis, tā mācītājs K.Beldavs un vecais Smiltenes Kundziņš. Pēdējais piemin arī draudzes locekļu smago likteni: “Lūdza mās dienas naktī, 1918.gadā no 19. uz 20.februāri, arestēja un atveda uz Smilteni Raunas mācītāju Jendu un aptieķnieku Tušu reizē ar kādiem 15 saņemtiem Smiltenes draudzes locekļiem, ievērojamām darbiniekiem gan no pilsētas, gan no laukiem. To starpā baznīcas priekšniecības locekļus Nodievu, aptieķnieku Bergmani, tirgotāju Blūmentālu, Zemkopības biedrības priekšnieku Pelci u.c. Tos aizsūtīja uz Valku un no turienes uz Pleskavu. Nelaimīgajiem ceļā no Valkas līdz Pleskavai nācies izciest lielu lielās briesmas.

Aiz ziņām, ka Pleskavu ieņēmis vācu kaŗaspēks, vagonos nogalināja mācītāju Jendi, advokātu Teikmani, Raunas aptieķnieku Tušu, Mārsnēnmuižas arendatoru Balodi, Mēru muižas īpašnieku Heckeru” (sk. K.Kundziņa Mana mūža gājiens, Rīgā, 1935.g., 250.-251.lpp.).

Padomju terrors 1940./41.gadā mums vēl visiem dzīvā atmiņā. Tad mocekļa nāvē aizgāja divi Latvijas universitātes Teoloģijas fakultātes profesori — Ludis Adamovičs un Edgars Rumba — līdz ar citiem mūsu ticības kopējiem un milzīgu skaitu kristiešu. Šī nāves pļauja turpināta visdrausmīgākajā neprātā pēc tam atkal ar 1945.gadu.

Šīm šausmām pievienojās brutāla baznīcas ēku, kulta piederumu un garīgās literatūras postīšana, ticības mācības aizliegšana skolās, dažādu draudu lietošana pret ticīgajiem u.tml. Nelaiķis archibīskaps Dr. Teodors Grīnbergs savās atmiņās par 1940./41. gadu uzrakstījis "Krievi mums sadedzināja 10.000 iesiešanai nodotas dziesmu grāmatas, no grāmatnīcām izņēma garīgus rakstus, aizliedza visus 10 garīgos laikrakstus. Krievi atsavināja mūsu baznīcas archīvu" (Dr. T. Grīnberga atmiņas rokrakstā).

Jā — kas tādos apstākļos darāms kristietim?

Vai tam kristieša pacietībā un pazemībā viss jāpiecieš, jāmeklē kompromiss vai jāuzņemas cīņa?

Šo pašu jautājumu stādījuši un turpina stādīt arī citu tautu kristieši, kas smok totālītāru varu jūgā. Atbildes ir dažādas. Protams, pašu pirmo un galveno atbildi mēģināts atrast Svētajos Rakstos. Tie arī kristietim neatstāj bez atbildes.

Visbiežāk šinī sakarībā minēta Pāvila vēstule romiešiem 13, 1-7. Pirmajā acumirkļī liekas, ka skaidra atbilde dota apustuļa Pāvila vārdos: 1. "Ikviens lai ir paklausīgs varām, kas valda. Jo nav valsts varas, kā vien no Dieva, un tās, kas ir, ir Dieva iestādītas"; 2. "Tā tad tas, kas pretojas valsts varai, saceļas pret Dieva iestādījumu. Bet tie, kas saceļas pret to, paši sev sagādā sodu".

Par kristieša attieksmēm pret valsts varu, liekas, visvairāk asināta doma Lutera, Cvinglija un Kalvina dzīves laikā, kā arī sākot ar Otro pasaules karu.

Ja ikviena valsts vara būtu taisnīga, ievērotu pati likumus, baušļus, evaņģeliju un morāli, tad nekāda problēma vispār nebūtu radusies. Bet cilvēcei nevien senatnē un viduslaikos bijis jāuzdužas varmācībai, valsts sankcionētai un pat vadītai netaisnības sistēmai, apzinātam ļaunumam un visrupjākai morāles sabradāšanai kājām. Tā tam neiedomājami plašā mērā uzdūrusies mūsu paaudžu laikā. Dažas valsts varas tikai uz tā vien turas, ka tās katru iznīcina, kas tām akli nepaklausā. Šāda netaisna vara dažkārt pat neapmierinās ar kristiešiem parasto toleranci, bet tā prasa no tiem liekulīgu tās apjūsmošanu, aizlūgšanu par to, netaisnu pavēļu izpildīšanu, kas pat prasa citu cilvēku dzīvības, absolūtu pakļaušanos visās lietās. Diktatūrā, kas valda ar totālītārām metodēm, tas arī citādi nemaz nav iedomājams, kaut arī viens diktators būtu vairāk un otrs mazāk nežēlīgs. Kalngalu tam visam rada tirannija.

Ja baznīcas vēsturē uzglabājušās daudzas liecības par protestantu baznīcas cīņu pret tiranniju (vācieši lieto apzīmējumu "tyrannische Obrigkeit"), tad šīs atziņas aplūkojamas vēsturiskā skatījumā. Toreizējo mazo zemes valdnieku vietā radušās lielas un spēcīgas valsts varas, kas savukārt laiku pa laikam izvēlas netaisnus līdzekļus savas

varas sistēmas nostiprināšanai. Tomēr no tiem laikiem nodibinājies viedoklis, ka kristietim ir nevien tiesības, bet pienākums nostāties pret tādu varu, kas to neizpilda saskaņā ar Dieva likumu.

Kārlis Bārts jaunākā laikā rakstījis, ka arī "totālītāra kārtība ir kārtība, par kuŗu kristietim būtu jāpateicas; pie kam nekad netrūks iespējas lojāli darboties līdzi".

Teologa Bārta vārdos parādās zināms baznīcas pragmatisms.

Pretējus uzskatus paudis norvēģu luterāņu bīskaps Eivinds Berggrāvs un vācu luterāņu bīskaps Dr. Oto Dibeliuss. Jāpatur vērā īpatie apstākļi, kādos tas noticis. Bīskaps Berggrāvs, 2. pasaules kara laikā pārliecinājies par vācu nacionālsociālistu virskundzības nolūkiem, kas bija pretrunā ar kristīgo ticību, aicināja savus ticības piekritējus atklātai cīņai pret šo netaisno varu. Viņš dibināja savu cīņu uz luterānisma vecu tradīciju un Luteru rakstiem, norādīdams tanī pat laikā, ka norvēģu tautai bijis jāuzduŗas uz tirannijas jaunu veidu. Berggrāvs pats pretojās šādai varai, un aicināja pretoties viltus varai, kas nav no Dieva, arī pārējos norvēģu mācītājus. Berggrāva viedoklis neatrada mājvietu tikai Skandināvijas valstīs, bet pēckaŗa laikā atradis plašu izplatību visā Eiropā.

Lielu savīlņojumu pēdējos gados radījuši vācu bīskapa Dibeliusa drosmīgi teiktie vārdi pret komūnistisko varas sistēmu Vācijas padomju joslā. Kārtodams Berlīnes baznīcas lietas abpus Dzelzs aizkaram, kas drīz pārvērtās vēl cementētā mūrī, viņš ielūkojās patiesībai acīs un vēlējās palikt tikai pie patiesības.

1959. gada augustā, pasniegdams vācu zemes bīskapam Liljem viņa 60. g. dzimšanas dienā paša iespiesto grāmatiņu, viņš ierosināja jautājumu, ka būtu pienācis laiks revidēt Pāvila vēstules romiešiem 13. pantā lietoto jēdzienu "valsts vara" (vāciski: Obrigkeit), jo tas maldina un neatbilstot īsti grieķu tekstā lietoto vārdu jēgumam. Dibeliuss apšaubīja kristieŗa pienākumu akli paklausīt netaisnai varai. Nevienu nepārsteigs, ka pret to niknu kampaņu uzsāka komūnistu varas diendeŗi. Bet netrūka arī amatbrāļu, pat bīskapam pakļautu mācītāju, kas reaģēja ar kritiskām piezīmēm. Kādēļ? Bija uzvārdītas polītiskas kaislības.

Lai gan bīskaps Dibeliuss savus uzskatus jau pašā sākumā pietiekami skaidri izpauda, tas pēc tam izteicies vēl sīkāk. 1963. gadā parādījās viņa 142 lpp. biezā grāmata Obrigkeit (Kreuz-Verlag, Stuttgart, 1963). Tanī viņš pamato savu nepiekāpīgo viedokli.

Viņš sāk tieši ar Romiešiem 13. Dibeliuss vispirms konstatē, ka šis teksts, salīdzinot ar iepriekšējām nodaļām, un tām, kas seko, stāv izolēts. Tam esot "cita temperātūra" (sk. Obrigkeit, 12. lpp.). Romieŗu 13, 1-7 esot grūti ietvert teoloģiskajā domu pasaulē. Šis teksts prasot kristieŗa pakļauŗanos valsts varai, neprasot pēc tā, vai

tā ir laba vai slikta. Turpretim no pašas varas nav nekas prasīts, tā var rīkoties tā, kā tas pašai ienāk galvā (22.lpp.). Bet, vai šinī tekstā vispār ir vieta runāt par valsti? Tulkojumos tas tā parādās, bet faktiski, pēc Dibeliusa, tā nav. Ir tikai runa par kādām augstākām varām, kas paceļas pāri cilvēkam (25.–31.lpp.). Te nav dots nekāds katēgoriskais imperatīvs valsts autoritātes atzīšanai (32.lpp.). Bet savā tālākajā analizē Dibeliuss nonāk pie tā, ka Pāvils, paturēdams savu acu priekšā Romas ķeizārvalsti, redz tanī tiesību valsti (38.–39.lpp.). Viņš rada maksimu: valstī valda tiesības un taisnība! (41.lpp.). No tā izriet, ka valsts kalpo Dieva gribai. Tā nostājas pret ļauno un prasa labus darbus. Tādēļ arī nevar būt valsts jeb augstākas varas, kas nebūtu no Dieva (42.lpp.). Sava pētījuma 51.lpp. dodams kopsavilkumu, Dibeliuss uzsver, ka Romiešu 13 drīkst izskaidrot tikai pēc šī teksta dziļākā jēguma. Tad šī vieta jāsaprot šādi:

“Ikviens lai paklausā īstam un leģitimam varas nesējam. Tikai šādi īsti un leģitimi varas pārstāvji darbojas saskaņā ar Dievu, un, kur tādus atrodam, tie ir no Dieva” (51.lpp.). Ja tā saprotam Romiešus 13, tad tie dod noderīgu mājienu kristiešiem. Un te arī atrodam priekšnosacījumu tam, ka kristīgā draudze lūdz par tādiem varas pārstāvjiem Dievu (1.Timoteja vēst. 2,2).

Bīskaps Dibeliuss dara labi, neapmierinādamies tikai ar Svēto Rakstu izskaidrošanu tīri teoloģiskā aplūkojumā, bet ielūkodamies dziļāk arī totalitārās valsts vaibstos. Viņš norāda, ka jebkuŗa totalitāra valsts vara ir kristietībai naidīga. Tai nav jābūt tieši komūnistiskai. Bet arī komūnistiskie režīmi nav visi uz mata vienādi. Tikai visas totalitārās valstis ir diktatūras, kuŗās valda viena partija. Tā parasti pārstāv iedzīvotāju mazākumu. Partija šādā totalitārā valstī tad nu ir tā, kuŗa visu pati uz savu roku izlemj, kas ir labs un kas ļauns. To izšķir Vadonis, kas nostājas šīs partijas priekšgalā. Hitlers pasludināja ģermāņu rases virskundzību, Leņins un viņa pēcteči — strādnieku šķiras uzkundzēšanos pārējiem, Musolini izdomāja, ka jāatjauno romiešu virskundzība Vidusjūras telpā. Kas neiederas viņu koncepcijā, tas jāiznīcina. Tā to saprot šāda veida valsts vara.

Dibeliuss šinī sakarā jautā, — vai tas viss saskan ar Romiešos 13 paustajiem principiem. Tur nebūt nav prasīts, kādai rasei katrs pie-der. Arī ne par pamatšķiru vai citām šķirām un atšķirībām tur runāts. Kas labs un kas ļauns — to tikai Dievs noteicis. Dieva desmit baušļiem ir mūžīga vērtība. Arī Romiešu 13 tekstam ar to jā-saskan un tas saskan, ja to pareizi iztulko, — norāda Dibeliuss. Ja partija un vadonis kā valsts varas reprezentanti nostājas mūsu priekšā, tad tie vēl nerunā Dieva vietā. Citu klasisku piemēru dod Nirnbergas

tribunāls, saka Dibeliuss, jo arī te par kādām “tiesībām” nevarēja būt runas, kur pēc sešu gadu kaŗa uzvarētāji sprieda tiesu par uzvarētiem (83.lpp.). Nekāda taisna valsts vara nav arī Vācijas padomju joslā, uzsvēŗ vācu bīskaps, kas savā darbā visus pēckaŗa gados sadūries visvairāk ar netaisnību šinī varas sistēmā.

“Visas totālītārās sistēmas dzīvo no plānveidīgas materiālistiskas eschatoloģijas”, piebilst vēl bīskaps Dibeliuss (85.lpp.). Tā mēģina iegālvot, ka to, ko šī varas sistēma nav varējusi labu dot šodien, tā dos rītdien. Tā kāpina savu militāro spēku un produkciju. Dzīves standarts tomēr atslīd atpakaļ. Tādēļ varasvīri nebeidz saukt un mudināt: strādāt, strādāt! Rada plānsaimniecību. Un tas, kas kristiešiem ir Bībele un muhamedāņiem korāns, tas totālītārajai valstij ir “plāns”. Plānam pakļauj visu, cilvēku pašu un visu viņa dzīvi. Te tad arī pilnā mērā parādās tas “totālītārisms”.

Romiešos 13 taču redzams, ka valsts varai tomēr jāŗīkojas tikumiski nevainojami. Tikai ar šo mērkoku viss mēŗījams. Arī valsts vara pati no tā nevar izvairīties. Arī tai jāŗīkojas taisnīgi un tikumiski. “No Dieva” ir tikai tāda valsts vara, kas rīkojas saskaņā ar Dieva gribu.

“Viss atkarājas no tā”, uzsvēŗ Dibeliuss, “kā totālītārā valsts izturas pret Romiešiem 13” (94.lpp.).

Oto Dibeliusam netrūkst drosmes runāt skaidru valodu. Savas grāmatas 96.lpp. viņš bez aplinka saka: “Kristīgā baznīca nespēj uzskatīt totālītāro valsti un tās funkcionārus par instanci, kam tai būtu jāpakļausa pēc Romiešu 13 vārdiem.” Ne mazāk skaidri tas atkāŗtots grāmatas “Obrigkeit” 100.lpp., kas sevišķi būtu jāievēro tiem, kuŗi šim evaņģelija tekstam devuši profānu iztulkojumu.

Beidzot Dibeliuss, līdzīgi daudziem citiem Eiropas teologiem, nonāk pie tīri praktiskā jautājuma: **vai kristietim vienādi jāpakļausa, un līdz kādai robežai tas darāms?**

Jau Māŗtiņš Luters savā laikā teicis: “Nav tādu likumu un norādījumu, kuŗiem kristietim vispār būtu jāpakļausa! Vēl vairāk: viņam ir dots tikai viens vien likums, un tas ir **lex caritatis**, tātat tikai lielais mīlestības likums. Tikai pēc tā tam jāŗīkojas!” Šis likums piemērojams kristīgajā dzīvē. Politiskajā dzīves jomā to pilnā mērā nevar ieviest. Tomēr arī tad tas līdz chaosam nenovestu, jo Luters uzsvēŗis un teicis, ka kristieša mīlestības darbs spēj paveikt vairāk, nekā no viņa spēj prasīt valsts likums vien. Līdz patvaļai tas nedrīkst novest, kādēļ arī Luters prasījis paklausību taisnai valsts varai. Daudz ko palīdzēs izšķirt sirdsapziņa. Baznīca veido spēcīgu mugurkaulu sirdsapziņai, jo tā uztur dzīvu Svēto Rakstu vārdus.

Kā Dibeliuss, tā vairāki citi redzami vācu teologi uzsvēŗuši un norādījuši, ka paklausībai valsts varai novilkta robežas. Kolīdz šī

valsts vara nostājas pret dievišķo likumu, kristietis drīkst nostāties pret šādu netaisnu varu. Paklausības vietā jāstājas apzinātai nepaklausībai un pat pretestībai. Pat uzspiestais uzticības zvērests kādam diktātoram nedrīkstētu atturēt no tā laušanas un pretestības. Ar to bieži būs savienoti smagi sirdsapziņas konflikti, kas prasīs māku tos pareizi izsvērt un par savu rīcību atbildēt. No vēstures tomēr zinām, ka pastāvējusi verdzība un citāda veida nežēlīga apiešanās ar cilvēku. To vienkārši akceptēt nav ne cilvēka cienīgi, nedz atbilst kristīga cilvēka morāles apziņai. Tāpat vēl pag. gadsimtā arī pašā baznīcas dzīvē bija redzamas parādības, ko cilvēka apziņa neatzina par pareizām. Tas notika sevišķi tur, kur tronis meklēja sabiedroties ar altāri, izraisot reakcionāru noslieci. No vienas puses tas radīja pretestību ticīgajos, bet arī galējības, kas veicināja ateismu un brīvdomātāju kustību. Sava daļa vainas būs arī mūsu dzimtenes baznīcas vadībā agrākajās paaudzēs, kas lika latviešu zemniekam pieciest nabadzību un sevis izmantošanu muižnieku kārtas labā. Kas lika visur un vienādi pateikties saviem kakla kungiem, vai nu tie parādījās patvaldības vai citas reakcionāras varas izskatā.

Par paklausību vai nepaklausību valsts varai, vienalga, kāda tā būtu, izteikušies pēdējos gados Rietumvācijā daudzi redzami teologi, tiesībnieki un politiķi. No pirmajiem, bez jau minētiem Bārta un Dibeliusa, vēl jānorāda uz diviem Berlīnes teoloģijas profesoriem -- Pēteri Meinholdu un Mārtiņu Fišeru, kā arī vairākiem jaunākās paaudzes teologiem. Šis jautājums daudz diskutēts t.s. evaņģeliskajās akadēmijās un universitātēs. No redzamākajiem vācu politiķiem un valstsvīriem par to izteicies pašreizējais Bonnas parlamenta priekšsēdis Eižens Gerstenmajers.

Ne mazāk dzīvi jautājums par pretestību netaisnai varai diskutēts tiesībnieku aprindās, kā arī tas apspriests tiesību literatūrā.

Šī rakstiņa autoram kā Internacionālās Juristu komisijas biedram bijusi izdevība piedalīties divi nozīmīgās tiesībnieku sanāksmēs, kas pieskārušās jautājumam par paklausību tādai pavēlei, kas kollidē ar tiesisko apziņu, un par resistences tiesībām vispār. Pirmo problēmu pārrunāja Heidelbergā, otro Minchenē. Vācu tiesībnieku nostāju apskatīsim te tikai kopsavilkumā.

Gadās, ka kādam cilvēkam jāsadužas ar valsts varas resp. priekšniecības pavēli, kas sadužas ar viņa sirdsapziņu un tiesību izpratni. Visbiežāk tas atgadās ar ierēdņiem un kaņavīriem diktatūrās. Radās t.s. **pienākumu kollīzija**. Militāra dienesta pamatā allaž likta paklausība priekšniekam. Vai kareivja pienākums vispār ir kritiski apsvērt, vai virsnieka dotā pavēle ir taisna un likumīga? Akla paklausība netiesiskai pavēlei 2.pasaules kara laikā noveda vairākus vācu kaņavīrus tiesas priekšā. Lai gan prūšu militārā likumdošana

jau 1855.gadā paklausības apjomu ierobežoja, nosakot, ka nav jāizpilda tāda pavēle, kas paredz nozieguma izdarīšanu, tomēr Hitle-
ra diktatūras laikā ar to nevarēja atrunāties. Vadoņa vārdā varēja
izdarīt arī tādu darbību, kas nebija nekas cits kā noziegums.

Vairums valstu turpretim arī kaņavīram un ierēdnim paredz iero-
bežotu paklausības apjomu. Labs kaņavīrs, kas ir arī labs kristietis,
nenogalinās bez jēgas mātes ar bērniem vai citus nevainīgus cilvē-
kus tikai tādēļ, ka ir kaņa stāvoklis un pret kādu ciema iedzīvotāju
radušās aizdomas. Tādos gadījumos atgadījās, ka kāda pavēle prasī-
ja nolīdzināt no zemes virsas visu ciemu, jo turpināt meklēt vainīgo
izlikās par gaļlaicīgu. Te apmēram iezīmējas robeža, kas rāda, kā-
da pavēle ir likumīga un kuņa tāda nav. Arī bez kaņa tiesas lēmuma
“īsas būšanas dēļ” katrs priekšnieks nevarēja iedomāties nolikvidēt
kaut dezertieri. Tāda rīcība ir un paliek noziedzīga.

Protams, tikpat skaidrs kā kaņavīram, tā ierēdnim ir apstākļi,
kāda būs viņa priekšnieka reakcija uz apakšnieka nepaklausību.
Kādreiz tas var prasīt paša “nepaklausīgā” dzīvību. Ja tas tiešām
noved pie šāda apdraudējuma, tad paš aizsardzība prasīs izvairīša-
nos no nepaklausības riska. Tāds stāvoklis saprotams un tas atrod
arī pozitīvajās tiesībās piemērotu izkārtojumu.

Valsts vara un tās izpildu organi nedrīkst pārkāpt legimitātes
robežas. Ja tie to neievēro, atkrīt paklausības pienākums.

Vēl komplicētāks ir jautājums par pretestību netaisnai varai. Kas
ir netaisna vara? Pozitīvajās tiesībās tam neatradīsim drošu izskaid-
rojumu, drīzāk deklarātīvus norādījumus cilvēku tiesību chartās.
Vai katrreiz ar to pietiek? Daudzās situācijās kristietim pašam un tī-
ri subjektīvi tas jāizšķir, ja tas nonācis tādā iekārtā, kas prasīt prasa
no viņa atbildi.

Notikumi okupētajā Latvijā, sākot ar 1944./45.gadu rādījuši, ka
daudziem mūsu tautiešiem patiešām bijis ar šo smago jautājumu jā-
saduņas un jārod atbilde. Tūkstošiem latviešu toreiz izšķīrās par
cīņu ar ieroci rokā. Viņi nesevoja mobilizācijas pavēlei, bet savas
sirdsapziņas balsij. Viņi uzņēmās grūtu un bezcerīgu cīņu, lai preto-
tos savas nācijas apspiešanai no svešas varas, tie pretojās netaisnai
varai, nīstai ideoloģijai, izgāja atklātā cīņā pret militanto bezdievī-
bu, ar ko padomju vara vēl šobaltdien lepojas.

Latviešu tauta cīnījās pirms divdesmit gadiem un cīnās vēl tagad
par savu brīvību un tiesībām, par taisnību un cilvēka cienīgu dzīvi.
Tā neatzīst tai uzspiesto, nelegitimo varu.

Vai te atkal neiznāk sadursme ar evaņģelijā teikto (Romieši 13,
1-7)?

Atbildi jau atradām Dibeliusa vārdos. No tiesību viedokļa savu-
kārt var teikt, ka šāda resistance atrod attaisnojumu (sal. Ād.Šilde,

Važu rāvēji, 177.–180.lpp.). Resistences tiesību un pienākumu jēgu teicami izskaidrojis redzamais vācu tiesnesis Dr.Hermans Veinkaufs (Über das Widerstandsrecht, Deutsche Sektion d. Intern. Juristen-Kommission, Tagung am 22. u. 23.11.1957 in München, Ansprachen un Referate, 4.–23.lpp.) un prof.Dr.Verners Nīze. Pēdējais gan uzsver, ka resistences tiesībām ir subsidiārs raksturs un pie tām tādēļ drīkstētu ķerties tikai, kad visi valsts satversmē un tiesību sistēmā paredzētie līdzekļi savu tiesību aizsargāšanai izlietoti. Tiešām pierādās, ka kādas tautas izlietotās pretestības tiesības netaisnai varai ir tās **ultima ratio**. Sevišķi skaidri tas pierādījies Baltijas valstu gadījumā. Šis valstis ievēroja tik precīzi konvencijas un starptautiskos nolīgumus, kā arī savu neitralitāti, ka pat nepretojās ar ieročiem sarkanarmijai, tai iebrūkot Latvijā 1940.g.vasarā. Bet pēc šī starptautiskā delikta, ko pastrādāja Maskava, tā vēlākajos gados jutās atbrīvota no visām saistībām un uzņēmas kolosālu cīņu pret komunistu režīmu, kas bija sinonims netaisnai varai un varmācībai.

Par kādu koeksistenci jeb — kā to padomju terminoloģijā apzīmē — par līdzās pastāvēšanu, nav runas. Ne no vienas, nedz otras puses. Latviešu tauta noraida visu padomju režīmu kā tādu. Komunisti savukārt noraida pretējās puses ideoloģiju. Tas zīmīgi parādās šādos vārdos, kas lasāmi Cīņā 1963.g. 29.augusta 204.nr.:

“Bērnu kristīšana baznīcā ir būtībā mierīga līdzāsstāvēšana ar mums naidīgu ideoloģiju, kompromiss ar pagātnes paliekām. Lūk, tāpēc audzināšanas procesā īpaši svarīgi panākt, lai katrs jaunietis būtu **aktīvs cīnītājs** pret mums naidīgām idejām.”

Apstākļu spiesti, latvieši okupantu ielenkumā gan vairs neved aktīvo, bet vairāk pasīvo cīņu pret pretinieku. Kaut arī pasīva pretestība, — tā ir cieņas pilna stāja un dzīves turpināšana saskaņā ar sevi, ar savu sirdsapziņu, ar savu tiesisko apziņu un morāli. Ja arī viena iedzīvotāju daļa kolaborē ar krievu okupantu, tad tam ir dažādi motīvi, un dažkārt tā ir tikai aizsega faktiskajai nostājai.

Mēs šinī rakstiņā gribējam tikai noskaidrot pamatjautājumu, un proti, vai kristietis vispār drīkst nostāties pret valsts varu, ja tā ir netaisna. Teologi un tiesībnieki to, kā redzējam, vienprātīgi apstiprina. Tas ļauj mums labāk izprast dažus tagadnes un nesenās pagātnes vēsturiskos notikumus.

Pretestības kustība Latvijā

Veltījums latviešu jaunatnei

Latviešu nacionālais fonds, Stokholmā, 1972

1. LATVIJA STARP EIROPAS TAUTĀM

Kad 1956.gadā ungāru tauta uzsāka drosmīgu cīņu pret Maskavas virskundzību un cēla barikādes pret sarkanās armijas tankiem, tad visu skati pievērsās Viduseiropai. Ungāru oktobra revolūcija savīļņoja kā atsevišķu cilvēku, tā tautu prātus. Padomju imperiālisma brutālie vaibsti bija katram saskatāmi, un ungāru brīvības cīņu asiņainai apspiešanai radās manāmas sekas. Komūnismam vairs neuzticējās, un daudzu zemju parlamentos, kuŗos komūnisti bija nodrošinājuši sev vietas, to piekritēju skaits nākamajās vēlēšanās samazinājās. Šāds notikumu novērtējums apliecināja politisku modrību un reālītāšu izpratni.

Tāpat cilvēces elpa aizrāvās, kad 1968.gada vasarā čechu un slovaku nācija parādīja cieņas pilnu pretestību padomju kakla kungiem. Šo tautu piederīgie atklāti protestēja pret Maskavas agresiju, brīvības apspiešanu un savas zemes rupju saimniecisku izmantošanu. Citiem vārdiem — pret padomju imperiālismu un īpato neokolonialisma sistēmu, kas no austrumiem nemitīgi ielaužas Eiropā. No jauna kļuva skaidrs, ka padomju politikā nekas nav mainījies, ka Maskavas taustekļi meklē jaunu ēsmu.

Ja Ungārija un Čehoslovākija izpelnījās pasaules ievērību un ļāva izsekot padomju tirannijas nolūkiem, tad gluži citādu likteni piedzīvoja Baltijas valstis. Otrā pasaules kaŗa notikumu drūzmā palika maz ievērota Padomju Krievijas izdarītā Latvijas, Igaunijas un Lietuvas militārā okupācija. Vēl mazāk ievērota ir pretestība, ko šo tautu piederīgie parādījuši un turpina parādīt padomju okupantiem. To var aplūkot trijos aspektos: 1. *bruņota*, 2. *pasīva* un 3. *gārīgā pretestība*. Mēs šinī apskatā un liecību kopojumā runāsim par visiem trim veidiem.

2. BRUŅOTA PRETESTĪBA

Ja sarkanās armijas ielaušanās Latvijā 1940.gadā notika ar maz incidentiem, jo Latvijas valdība pūlējās vismaz no savas puses stingri izpildīt visus ar Maskavu noslēgtos starptautiskos līgumus un izvairījās no jebkādam komunistu provokācijām, tad gluži citādi bija 1944./45.gadā, kad sarkanā armija pa otram lāgam ielauzās Latvijas teritorijā.

Jau Baigajā gadā (no 1940.gada 17.jūnija līdz 1941.gada jūlijam) latviešu tautai bija jāpiedzīvo smags terors, kam par upuri krita 35.828 jeb 1,75% zemes iedzīvotāju. Šim terroram nebija gadījuma rakstura, bet tas bija izplānots jau pirms Latvijas okupācijas. Izprotot padomju iebrucēju īstos nolūkus un mazo tautu iznīcināšanas plānu, latvieši lielā vairumā izšķīrās par bruņotu pretestību. Ja latviešu leģionāru cīņām pret sarkano armiju bija tīri militārs raksturs, tad *nacionālie partizāni* jau kopš 1944.gada rudens sarkanās armijas aizmugurē un pēc 1945.g. 8.maija visā Latvijā izveidoja plašu, organizētu bruņotas pretestības fronti. Tā kā tai laikā arī Lietuvā un Igaunijā bija sākuši darboties nacionālie partizāni, tad šī fronte neaprobežojās ar Latvijas teritoriju, bet viss apgabals no Narvas ziemeļos līdz Klaipēdas un Viļņas apgabalam veidoja vienu apvienotu cīņu apgabalu. Šīs cīņas plosījās 6 miljonu iedzīvotāju apdzīvotā apgabalā, ko Maskava bija paguvusi jau apzīmēt par Latvijas, Lietuvas un Igaunijas sociālistiskām padomju republikām. Par tādām tās bija patvaļīgi pataisītas pret šo tautu gribu. Ka tas notika pret latviešu, leišu un igauņu tautas gribu, to tieši visskaidrāk pierādīja nacionālo partizānu cīņas. Partizānu tūkstošus atbalstīja iedzīvotāji, bez kā ilgstoša cīņa nemaz nebija iespējama.

Der ievērot, ka komunistu idejām latviešu vairākumā nebija piekritēju. Ja vēl Pirmā pasaules kara beigu posmā, kad Latvija vēl nebija atdalījusies no Krievijas, lielinieku rindās bija atradies pārskaits latviešu skaits, tad ar Latvijas valsts nodibināšanos 1918.gadā to loma saplaka. Latvijas komunistu partijas biedru skaits 1939.gadā visā Latvijā sasniedza tikai 400,¹⁾ un arī pēc Latvijas okupācijas komunistu režīmam izdevās sasēdināt funkcionāru vietās un administrācijā galvenokārt no Krievijas savestās uzticības personas.

Komunisti valdīja Latvijā pret tautas gribu un tādēļ pret padomju okupācijas sistēmu radās masīva pretestība.

Rietumu pasaulē palika neievērots fakts, ka bruņota pretestība padomju varai Latvijā ilga no 1945.–1952.gadam, pie kam vienā Latvijas daļā jau pirms 1945.gada un sporadiskās cīņās arī pēc 1952.gada. Tātad nacionālo partizānu cīņas Latvijā ilga vismaz 8 gadus. Tas ir neparasts fainomens, kas pelnī sevišķu ievērību, zi-

not, ka Latvijas klimats ir bargs un nevarēja sagaidīt nekādu atbalstu no ārienes. Polijas, Ungārijas un Čehoslovākijas nemieri ilga tikai dažas nedēļas vai mēnešus. Protams, šo atsevišķo apspiesto Eiropas tautu cīņu uzliesmojumi bija citāda rakstura un tos nevar salīdzināt, bet katrā ziņā var apbrīnot latviešu un pārējo Baltijas valstu patriotu nepieķāpību un izturību. Nedrīkst arī piemirst, ka šīs tautas cīnījās pret milzīgu pārspēku un tādu varu, kas nepazīst ne žēlastības, nedz mērenu atvairi. Partizānu cīņu un partizānu stratēģijas pazinēji novērtēs šo bruņoto pretestību padomju varai Baltijas telpā par bezcerīgu pasākumu no pirmā brīža. Ja arī nacionālajiem partizāniem sākumā bija dažas illūzijas, tad tā bija un palika tikai izmisuma cīņa. Komūnisma sistēmā latviešu tauta redzēja savu bojā eju tā kā tā, kādēļ tā izvēlējās labāk cīņu.

Sastopoties ar okupācijas varu latviešu tautas vairākums konsekventi izšķīrās par dažāda veida pretestības ceļu.

Kaut arī bez jebkāda militāra efekta, latviešu nacionālo partizānu darbība nodarīja padomju varai manāmus zaudējumus. Visas bruņotās pretestības laikā padomju varas aparāts funkcionēja tikai daļēji. Nacionālie partizāni diktēja padomju izpildkomitejām un sevišķi komūnistu funkcionāriem uz vietām savus noteikumus. Par šo noteikumu neievērošanu arvien tika piedraudēts ar sankcijām. Iebaidītie vai fiziski pārmācītie komūnistu funkcionāri bija spiesti nacionālo partizānu prasības ievērot.²⁾ Kas viņu prasības ignorēja, tos nolikvidēja.³⁾ Vispār, pārāk centīgiem padomju iekārtas balstītājiem draudēja vismagākās pārmācības. Viņi bija apdraudēti ne vien savā darba vietā, bet jebkuņā vietā, kas partizāniem šķita izdevīga atmaksai. Vienu zīmīgu liecību par pādrošu uzbrukumu padomju amatpersonām nodevis Latvijas PSR Valsts drošības komitejas priekšsēdis (ministra rangā) Jānis Vēvers, dokumentālajā aprakstā, ko tas 1970.gadā publicējis Rīgā. Aprakstot kādas bēres Kuldīgas apriņķa Raņķu pagastā, viņš saka: "Kapsētā bija sapulcējušies daudz cilvēku. Šeit bija arī pagasta izpildu komitejas priekšsēdētājs Roberts Vāne, partorgs Jānis Baumanis, iecirkņa milicijas pilnvarotais Juris Grīnbergs un citi. Freimaņa bandīti⁴⁾ šajā dienā nogalināja septiņus cilvēkus, četrus ievainoja. Pēc kāda laika Freimaņa banda sagrāva pasta nodaļu un skolu Jaunmuižā... nošāva Lutriņu pagasta izpildu komitejas deputātu Viktoru Babrisu, Ošu ciema padomes deputātu Frici Zaldātu un viņa dēlu — komjaunatnes organizācijas sekretāru Leonu R. Miglānu."⁵⁾

Padomju varas iestādes kopš 1945.gada nekur nejutās drošas. Viss, ko tās darīja, bija nepopulārs un svešs latviešu tautas garam. Sevišķi tas sakāms par lauku īpašumu piespiedu kolektīvizāciju, kas paredzēja viensētu iznīcināšanu un zemnieku sadzīšanu t.s. kol-

chozos. Latviešu zemnieki tam pretojās. Lielu zemes īpašnieku Latvijā kopš lielās 1920.g. agrārreformas vairs nebija. To vietā bija radušās 54.000 jaunsaimniecības, un arī citas latviešu zemnieku mājas bija ar mazu vai vidēju platību. Šos nelielos zemes īpašumus, ko parasti apsaimniekoja pats lauksaimnieks ar saviem ģimenes locekļiem, piesaistot nedaudz algotu darba spēku, bezjēdzīgi izpostīja, pārvēršot zemnieku par kalpu, kāds tas bija vistumšākajos dzimtbuves laikos. Tam parasti atņēma arī kustības brīvību, jo tikai ar varu varēja latviešu zemnieku piesaistīt kopsaimniecībām. Un tieši latviešu zemnieks daudzu gadsimtu laikā bija pierādījis, cik ļoti viņš mīl savu zemes stūrīti un ka viņa lauku māja nebija tikai saimniecisks objekts, bet visas tā dzīves piepildījums rustikalā dzīvesziņā un ar paliekamām tikumiskām vērtībām. Viensētas atņemšana tam nenozīmēja "privātīpašuma" atņemšanu marksistiskā žargonā, bet viņa personības rupju aizkārums un viņa dabiskā dzīves sliekšņa nojaukšanu. Tādēļ arī latviešu zemnieki lielā skaitā pievienojās partizānu kustībai. Pirmajam partizānu vilnim, kas pārvēlās visai zemei pāri 1945.gadā, jauns, spēcīgs vilnis sekoja 1948. un 1949.gadā, kad lauku kolektīvizācija piedzīvoja savu beigu cēlienu.

Latviešu partizānu sastāvs gadu tecējumā izveidojās raibs. Prāvajai leģionāru daļai, kas negribēja Kurzemes cietoksnī kapitulēt, pievienojās patriotiskā latviešu jaunatne, dažādu nacionālo organizāciju kādreizējie locekļi, lai gan, kā redzams no vēlāk apcietināto kontingentiem, sociālās struktūras ziņā cīnītāju pulkā bija iebiedrojušies daudzi strādnieki, amatnieki, dzelzceļnieki un intelliģenti. Tādēļ var teikt, ka latviešu pretestības kustība aptvēra visus tautas slāņus.

To ievēroja arī padomju funkcionāri, kas daudzos gadījumos sāka par latviešu tautu runāt kā par "kontrevolūcionāru tautu". Cīnītāju pulkā bija daudz tādu, kas jau 1941.gada deportācijās bija pazaudējuši kādu savu tuvinieku. Dēli bieži gāja atriebt savu tēvu un māti, vīri savas aizvestās sievas, brālis savu aizvesto brāli vai māsu. Tam visam vijās pa vidu kāda traģiska noskaņa, ko var saprast tikai tāds, kas pats cietis šādu smagu zaudējumu. Bet, arī tad, ja kāds nebija zaudējis nevienu sev tuvu cilvēku, to satrieca pazaudētā brīvība un ar smagiem upuriem izcīnītā Latvijas valsts. Komunisti bija pagriezuši vēstures ratu atpakaļ, iedzenot latviešu tautu atkal svešas, nīstas varas apkampienos. Ar sarkanās armijas iebrukumu Latvijā, latvieši zaudēja pilsoņu tiesības un brīvību rietumu demokrātiju izpratnē. Pat vēl lielākā mērā nekā cara patvaldības laikos. Bet jau 1917.gadā avīze "Dzimtenes Atbalss", pauzdamā latviešu brīvības alkas, bija saukusi: "Nost ar valsti, kuŗas pilso-

ņiem nav elementārāko pavalstnieku tiesību!”⁶⁾

Latviešu nacionālo partizānu kustības ideoloģijā uzduņamies zināmam duālismam. Tā vērsās kā pret padomju varu, tā pret rusifikāciju Latvijā. Padomju varā pretestības kustības locekļi saskatīja nevien nepieņemamu politisku ideoloģiju un valsts varas sistēmu, totālitarismu un diktātūru, bet primāri latviešu nacionālās eksistences un valsts patstāvības noliegšanu. Tādēļ tie saskatīja savos pretestības aktos neatkarības gribas manifestāciju. Tas arī uzskatāmā veidā saskanēja ar pazīstamo starptautisko tiesību principu, ka “valsts neaiziet bojā, kamēr tās pilsoņi turpina izrādīt pretestību aneksijai”.

Ja arī šinī pretestības kustībā redzam saplūstam dažādus gribas momentus un stimulus atklātai cīņai, tad iekšēji tas radīja saskaņotību un vienotu cīņas potenciālu. Pat latviešu nacionālkomunistu stingrā nostāja pret Maskavas ievadīto rusifikācijas kursu, kas atrada spēcīgu izteiksmi 1958. un 1959.g. notikumos, ietvēra sevī dažus komponentus no vispārējās pretestības kustības. Galveno cīņas smagumu tomēr uz savas muguras iznesa nacionālie partizāni.

Šīs partizānu cīņas radās spontāni, militārajai fronteī sabrūkot un sarkanās armijas priekšpulkiem parādoties Latvijā 1944.g. vasarā. Padomju izdevumos atkārtoti teikts, ka toreizējā militārā vadība apzināti sagatavojusi “diversantus” frontes aizmugurē. Ja tas arī būtu noticis, tad tam visam varēja būt īslaicīga nozīme, jo militārā fronte sabruka jau 1945.gada 8.maijā, bet partizānu cīņas, kā redzējām turpinājās arī pēc tam vēl ilgus gadus. Padomju pretargumentācija nepārlicina, tā, tīši maldina, lai noslēptu tautas pretestības īstos cēloņus. Latviešu tauta vienkārši nevēlējās svešus kakla kungus un savas labklājības bojā eju.

Tādēļ, ka latviešu nacionālās partizānu cīņas sākās spontāni, kā arī izklaidus dažādās vietās, atsevišķas partizānu vienības operēja viņu pašu izvēlētos rajonos un tām nebija centrālas vadības. Čekas ģenerālmajors J.Vēvers apgalvo, ka šīm partizānu vienībām bijušas reģionālas apvienības ar saviem štābiem.⁷⁾ Kā tādas viņš min “Latviešu nacionālo partizānu apvienību” (LNPA), “Tēvzemes Latvijas aizstāvju apvienību” un “Latviešu nacionālie partizāni”.⁸⁾ Bez tam zināms, ka līdz 1947.gadam Rīgā darbojās kāds “Latviešu partizānu sakaru štābs”.⁹⁾

Partizānu skaits nav zināms, bet spriežot no partizānu kustības izplatības pa visu Latvijas teritoriju, jāatzīst, ka tas bijis liels, aptveņot daudzus tūkstošus. Arī padomju avoti, ieskaitot Zinātņu akadēmijas oficiozos izdevumus, neslēpj, ka bruņotā pretestība padomju varai bijusi plaša.¹⁰⁾

Ilggadīgs faktu materiālu kopoņums ļauj mums uzrādīt rajonus,

kur nacionālo partizānu cīņas norisinājušās. Šīs ziņas iegūtas no pārnācējiem no Latvijas, no atbrīvotiem cittautu kaņģagūstekšiem un civilinternētiem, kas atradušies padomju soda nometnēs kopā ar smagi sodītiem partizāniem vai to atbalstītājiem, kā arī no padomju izdevumiem.

Nacionālo partizānu darbības rajonus uzrādam pēc Latvijas teritoriālajiem apgabaliem, kas ir Kurzeme, Zemgale, Latgale un Vidzeme.

K u r z e m e:

1. Aizpute, 2. Alsunga, 3. Ārlava, 4. Dunalka, 5. Dundaga, 6. Dziedruce, 7. Ēdole, 8. Engure, 9. Gavieze, 10. Kabile, 11. Kandava, 12. Kuldīga, 13. Liepāja, 14. Mērsrags, 15. Nīca, 16. Okte, 17. Planica, 18. Raņķi, 19. Rucava, 20. Sabile, 21. Saldus, 22. Snēpele, 23. Skrunda, 24. Pūņi, 25. Talsi, 26. Ugāle, 27. Valdemārpils, 28. Vārme, 29. Ventspils, 30. Zentene, 31. Zlēkas, 32. Laidze, 33. Lībagi, 34. Stende, 35. Roja.

Z e m g a l e:

1. Aknīste, 2. Bauska, 3. Dzirciems, 4. Iecava, 5. Ilūkste, 6. Elkšņu pag., 7. Irlava, 8. Jaunjelgava, 9. Jaunsaule, 10. Jēkabpils, 11. Jelgava, 12. Lestene, 13. Mēmeles pag., 14. Paņemune, 15. Sauka, 16. Subata, 17. Sunakste, 18. Taurkalne, 19. Tukums, 20. Šķibe, 21. Viesīte, 22. Zasa, 23. Zemīte, 24. Dobeles, 25. Asare, 26. Bebrene, 27. Dviete, 28. Gārsene, 29. Lašu pag., 30. Rubene.

L a t g a l e:

1. Balvi, 2. Barkava, 3. Cibla, 4. Daugavpils, 5. Gaigalava, 6. Gostīni, 7. Krustpils, 8. Liksna, 9. Livāni, 10. Krievu purvs, 11. Ludza, 12. Makašēni, 13. Pastari, 14. Polkorona, 15. Preiļi, 16. Rēzekne, 17. Stirniene, 18. Ungurmuiža, 19. Varkava, 20. Viļaka, 21. Vidsmuiža, 22. Zilāni, 23. Žīguri, 24. Vecumi, 25. Tilža.

V i d z e m e:

1. Ape, 2. Alūksne, 3. Ādaži, 4. Aloja, 5. Beja, 6. Burtnieki, 7. Cirsti, 8. Cēsis, 9. Drusti, 10. Ērgļi, 11. Gaujiena, 12. Grundzāle, 13. Inčukalns, 14. Jērcēni, 15. Jumurda, 16. Kosa, 17. Ķemeru, 18. Launkalns, 19. Līgatne, 20. Lilaste, 21. Limbaži, 22. Lizums, 23. Lubāna, 24. Madona, 25. Mārsnēni, 26. Ozoli, 27. Palsmane, 28. Piebalga, 29. Pļaviņas, 30. Puiķule, 31. Rāmuļi, 32. Rencēni, 33. Rīga, 34. Ranka, 35. Rauna, 36. Rūjiena, 37. Saulkrasti, 38. Sinoles, 39. Sigulda, 40. Sloka, 41. Strenči, 42. Valka, 43. Valmiera, 44. Vijciems, 45. Ogre.

No šī dokumentētā partizānu rajonu uzskaitījuma redzams, ka visā Latvijā bijuši *vismaz 201 nacionālo partizānu darbības rajoni*. Tā kā pilnīgu ziņu nav, tad ir pamats teikt, ka šādu cīņas vietu bijis katrā ziņā vairāk (vismazāk ziņu bijis iespējams iegūt no Latgales,

lai gan zināms, ka tieši tur risinājušās visskaudrākās cīņas).

Sevišķi novadi ar plašiem mežu masīviem (Dundaga, Taurkalne un tās aizmugure), ar purviem un klāniem (Lubāna, Aloja, Livāni) noderēja partizānu darbībai. Mežu biežokņos ierīkoja slēptuves. Parasti tie bija pazemes bunkuri, bet vasarā arī skuju būdas. Tāpat slēptuvēm noderēja alas, sienu šķūnīši, siena kaudzes, kūtsaugšas, ar dēļiem aplātas bedres dzīvojamās mājas vai blakus ēkās, zvejniuku būdas un izņēmuma veidā kāda pamesta baznīcas telpa. Pilsetās arī dzīvokļi un pagrabi.

Uzsākot operatīvus uzdevumus, partizāni bieži maskējās. Daži parādījās pat sarkanarmiešu uniformās vai sieviešu drēbēs. Arī pēdu jaukšanai lietoja atjautīgus paņēmienu. Bunkuri mēģināja atstāt sniegpukenī vai pēdu jaukšanai velkot aiz sevis eglīti pa sniegu. Lai izvairītos no vajātāju suņiem, impregnēja zābaku zoles ar petroleju vai kādu citu ķīmisku vielu. Tādēļ t.s. mežu ķemmēšanām, kas notika laiku pa laikam, sapulcinot miličus, īpašas iznīcinātāju grupas un izšķirīgākos gadījumos ņemot palīgā regulārās militārās vienības un no Maskavas atsūtītus apmācītus čekistus, rezultāti bija vāji. Partizāni izvairījās ielaisties cīņā ar armijas vienībām. Turpretim tās izprovocēja uz cīņu miličus un čekistus. Atrazdamies piemērotā aizsegā, partizāni bieži spēja nodarīt uzbrucējiem smagus zaudējumus. Partizānu pulciņi, kas reti kad pārsniedza 15 vīru sastāvu, vajadzīgā brīdī vai pēc notikušas sadursmes strauji atkāpās, attālinoties no notikuma vietas vienā pārgājienā pat 50 km.¹¹⁾

Viena no drāmatiskākajām sadursmēm notika 1950.g. februārī Oktē, Kurzemē. Šis ciemats atrodas tālu prom no lielajiem satiksmes centriem, mežu un purvu ielokā. Partizāni bija sākuši darboties ar 1945.gadu. Partizānu vienības kodolā bija 50 vīru, kas sadalījās mazākās grupās, bet izšķirīgos brīžos sadēvēs kopā. Visi padomju iestāžu mēģinājumi viņus iznīcināt nesekmējās. 1950.gada ziemā drošības iestādes izšķīrās Oktes partizānus galīgi satriekt. Apjaužot gaidāmās pretestības apmērus, partizānu iznīcināšanas akcijā iesaistīja militārās vienības ar vieglajiem lielgabaliem. Kad partizāni uzzināja par priekšā stāvošo kauju un viņu ielenkumu, tie steidzīgi izstrādāja savu stratēģisko plānu. Tie ietērpās baltos mēteļos, lai labāk sevi noslēptu sniegotos laukos. Izlūki un apkārtnes iedzīvotāji viņiem ziņoja par ienaidnieka kustībām. Kad tuvojās pirmā vajātāju kolonna, tiem izdevās to palaist sev garām nepamanītiem. Tikai otrā padomju iznīcinātāju kolonna viņus pamanīja un atklāja uguni. Stāvoklis partizāniem bija izdevīgs, jo viņi paši atradās labā aizsegā, bet vajātāji uz klaja lauka. Tā kā partizāni šinī brīdī raidīja šāvienus arī pirmās vajātāju kolonnas virzienā, tad radās juceklis. Pirmās kolonnas vajātāji noturēja par uzbrucējiem savas

otrās kolonnas MVD vīrus, jo arī tie bija maskējušies. Pašu komūnistu lodes nokapāja prāvu skaitu savu cilvēku. Ar otro vajātāju kolonnu tomēr bija sākusies apšaušana, kas prasīja arī partizānu upurētājus. No viņu vidus krita trīs, kas bija sakāpuši kokos, lai no turienes raidītu lodes uz uzbrucējiem. Citi steigā atkāpās. Ārkārtīgi smagus zaudējumus cieta padomju iznīcinātāji (izstrebītāji), jo bez partizānu lodēm tos bija nonāvējuši pašu šāviņi. Vietējie zemnieki redzēja pēc tam aizvedot vairākās militārās transporta mašīnās līķus. Apkārtējās slimnīcās tikko spēja uzņemt ievainotos.

Par kādu citu cīņu epizodu pastāsta aculiecinieki no Dzedrucima, pašā Rīgas jūras līča malā. Arī šeit partizānu darbība turpinājās līdz 1950. gadam. Tā kā parastā čekistu vadītā apkārtnes "ķemmēšana" sešu gadu laikā neko nebija devusi, tad padomju drošības iestādes izsekoja atsevišķiem partizānu grupas locekļiem. Bija zināms, ka vasaras laikā daži no tiem, pateicībā par sniegto atbalstu, palīdz lauksaimniekiem steigšus darboties vasaras darbos. Vienu šādu Dzedrucima partizānu aplenca 1950. g. vasarā tieši uz lauka. Izbēgt tam neizdevās. Padoties tas atteicās. Viskritiskākajā brīdī tas paslēpās uz siena panta, atklādams pret saviem vajātājiem uguni. 3 komunisti krita. Kāda lode trāpīja viņu pašu, un viņš no siena kauzdes novēlās. Tad šim smagi sašautajam cīnītājam pienāca klāt kāds "izstrebītājs" un spēra ar kāju pret mirēju, teikdams: "Sunnim suņa alga." Bet dienu vēlāk arī šo komunistu sašāva kāds kritušā varoņa biedrs. Pēc šīm sadursmēm no visa šī Kurzemes zvejnieku ciemata izvāca iedzīvotājus, jo neapšaubāmi to simpatijas piederēja cīnītājiem.

Rojā, kas ir prāvs zvejnieku ciemats ar ostu, krita 7 komunisti, ieskaitot izpildkomitejas priekšsēdi. Vienam no tiem bija jāatbild par terrora aktiem Baigajā gadā. 1941. gadā tas bija devies krieviem līdz uz aizrobežu, bet kopā ar sarkano armiju atkal atgriezās.

Visvairāk gan Kurzemē lika par sevi runāt partizāni, kas darbojās Dundagas-Valdemārpils-Talsu apvidū, kā arī Kabilē. Vidzemē nepārtraukts cīņu apgabals izveidojās Ziemeļlatvijā, gar Igaunijas robežmalu, kā arī Vidzemes vidienas mežu biežokņos. Te leģendāru slavu ieguva Jānis Rusovs un divi viņa brāļi. Rusovs bija sevišķi bezbailīgs cīnītājs un snaipers. Viņš ar savu grupu darbojās Cēsu-Piebalgas rajonā.

Čekas ģenerālmajors Vēvers atzīstas: "Gandrīz katru dienu Latvijas PSR Valsts drošības tautas komisāriātā pienāca satraucošas vēstis. Mēs uzzinājām par arvien jaunām Rusova 'bandas' ļaundarbībām. Taču likvidēt to bija grūti."¹²)

Plašajā liecību materiālā par latviešu nacionālo partizānu cīņām kā neparasti bezbailīgus cīnītājus čekas pārvalde atkārtoti minējusi

bez tam Ludvigu Štagaru Latgalē, Jāni Veidi Kurzemē un citus.¹³) Daudzu vārdi ir noklusēti un, ja ar vēlāk uzzināti, tad aiz saprotamiem iemesliem nav mināmi. Noslēdzot šos atsevišķos partizānu cīņu aprakstus, minēsim vēl tikai kādus drāmatiskus notikumus Zemgalē, kas gan norisinājās 1944.gada vēlā rudenī, bet par kuriem ziņas caur Mordavijas soda nometni izkļuva brīvajā pasaulē tikai 1970.gadā. Šeit ir runa par kādu no ienaidnieka ieslēgtu latviešu kaŗavīru daļu Ilūkstes apkārtnē. Frontes aizmugurē ieslēgtie kaŗavīri atteicās iet krievu gūstā, kādēļ pārvērtās par partizāniem. Šādas pretinieku vienības atrašanās aizmugurē sarkanarmijai nebija nezināma. 39 krievu mašīnas ar iznīcinātājiem devās viņus likvidēt. Kolīdz latviešu partizānu komandieris pamanīja šo spēku ierašanos, viņš izsūtīja tiem pretim 16 savus vīrus, pārējiem liekot steigā atkāpties. Partizānu priekšpostenis ar ātršāvēju ieročiem ieņēma pozīcijas, ierokoties tuvējā kalniņā, bet redzot milzīgos krievu spēkus, atkāpās uz krūmiem. Šāda veida atkāpšanās partizāniem tomēr bija liktenīga. 8 vīri krita. Pārējos radās pānika. Liktenīgajā brīdī tos kopā saturēja U., viens no dzīvi palikušajiem biedriem. Viņš lika tiem piemērotā vietā izvērsties cīņas pozīcijās, 50 m attālumā vienam no otra. Automatiskie ieroči, ko partizāni bija iesaukuši par "kaulu zāģiem", tiešām šoreiz attaisnoja savu nosaukumu. Kaujas laukā palika 270 kritušu vai ievainotu pretinieku. Zaudējumi padomju pusē bija tik lieli tādēļ, ka krievu vajātāji, redzēdami partizānu vienību sākumā mūkot un daudziem viņu vidū krītot, bija jau iedomājušies, ka tie visi iznīcināti un pienāca atlikušajiem pavisam tuvu bez jebkādas piesardzības.

Līdzīgas cīņas norisinājās Leišmalē, sakoncentrējot cīņai pret partizāniem kādreiz līdz 2000 čekistu.¹⁴)

Bez partizānu grupām dažkārt līdzīgus cīņas uzdevumus veica atsevišķi partizāni gluži vieni. To vajāšana bija vēl grūtāka. Šī "neredzamā fronte" no vienas puses radīja padomju varai vislielākās grūtības savas varas nostiprināšanai, bet no otras puses uzturēja tautā stipru nacionālo pašapziņu.

Brīvības cīnītāji, piebiedrojoties partizāniem, deva parasti zvērestu. Zvēresta formula bija šāda:¹⁵)

"Es zvēru Dieva un savas tautas priekšā, ka visa mana griba un visi mani spēki būs veltīti cīņai par manu tautu."

Pirms došanās cīņā, noturēja dažkārt dievkalpojumu. Krituša cīņas biedra apbedīšanā pieaicināja mācītāju. Vai viņš gribēja vai nē, tam lika nākt. Lai atvieglotu viņa stāvokli, tam aplika acu apsēju. To pašu darīja ar ārstu, ko ievēda mežā, palīdzības sniegšanai ievainotam kaujas dalībniekam. Ja par mācītāja vai ārsta piedalīšanos partizānu dzīvē boļševiki uzzināja, tad vēl arvien vainīgā neko

nevarēja izpaust. Takas uz pazemes bunkuru tiem palika svešas. Bez tam viņi varēja atrunāties, ka labprātīgi nav gājuši.

Kristīgas apbedīšanas nebija tiem partizāniem, kas krita vajātāju rokās. Padomju iestādes tos pirms aprakšanas turēja parasti vairākas dienas apkārtnes iedzīvotāju iebaidīšanai uz tirgus laukuma. Nacionālo partizānu kapvietas noslēpa. Ja mežā partizāni bija apglabājuši kādu savu kritušo biedru un pušķoja tā kapu, tad atklājot šo vietu, to nopostīja. No kādas liecības zināms, ka Kurzemē čekisti šādu kapu nopostīja pa trim lāgiem, jo kritušā biedri to ikreiz atjaunoja. Redzot padomju amatvīru neatlaidību kapa nolīdzināšanā, pēdējo reizi partizāni piestiprināja piemiņas vainagam mīnu. Vainagu noraujot no kapa uzbēruma, mīna sprāga, nogalinot kapa nopostītāju.¹⁶⁾

Nacionālo partizānu morāle prasīja, lai no viņu darbības neciestu vietējie iedzīvotāji. Ilgus gadus viņus ar uzturu bija apgādājuši zemnieki. Kad tos pārāk uzraudzīja un apgrūtināja apgādes nodrošināšanu, partizāni izšķīrās sagādāt sev uzturu no padomju kooperātiem, kolchozu klētīm un iestāžu noliktavām. Arī ieročus un municiju mēģināja iegūt no pretinieka. Nolaida no sliedēm pat preču vilcienus.¹⁷⁾

Mežu biežokņos atradās nevien parastie partizānu bunkuri, bet arī ieroču darbnīcas, kuŗās darbojās teicami ieroču meistari. Tāpat mežos ierīkoja slepenas spiestuves, kas izdeva partizānu laikrakstus, uzsaukumus un skrejlapīņas. Vietumis bija arī slepeni hospitāļi. Čekas publicētos aprakstos par partizānu vajāšanu, figurē arī īs-
viļņu raidstacijas.¹⁸⁾

Partizāni lietoja galvenokārt krievu ieročus, sevišķi mašīnpisto-
les, jo tām bija visvieglāk piegādāt klāt municiju. Krievu mašīnpis-
toles bija kā radītas partizānu cīņām. Vietumis izdevās laist darbā
arī vieglos ložmetējus. Partizānu vadoņi gādāja par to, lai viņu cī-
ņas vienībām netrūktu automatisko ieroču.

Grupas vadību uzņēmas tāds, kam bija militāra pieredze. Parti-
zānu vidū netrūka virsnieku ar kaujas pieredzi.

Valdis Rēdelis, viens no labākajiem partizānu taktikas un stratē-
ģijas pazinējiem saka: "Ja partizāni grib uzvarēt, tad viņu vado-
ņiem vajadzīgs liels gribas spēks, tālredzība un ideja, par ko cīnī-
ties, kā arī tautas labvēlība. Citiem vārdiem: partizānu kustības
dvēsele balstās uz tās vadības un masu līdzdarbības."¹⁹⁾

To latviešu partizānu vadoņu spējas un personības lielumu, kas
vadīja cīnītājus sīvās cīņās pret daudzkārt spēcīgāko pretinieku, var
novērtēt tikai paši atsevišķo vienību locekļi. Mēs to, vērodami noti-
kumus no tālienes, nevaram. Bet, mums šinī ziņā nāk palīgā pa-
domju rakstnieki.

Vladimirs *Kaijaks* stāstu krājumā *Smagās sirdis* tēlo latviešu nacionālo partizānu vadoni, kas pazaudējis cīņā visus savus vīrus, turpina cīņu gluži viens.²⁰) Tieši romāns un stāsts ir tas žanrs, kuŗā attēlota vispilnīgāk cīņa ar padomju iekārtas pretiniekiem. Šiem stāstījumiem izmantoti padomju drošības iestāžu arhīvi un atsevišķu funkcionāru piedzīvojumi. Tādēļ šais literārajos darbos bieži figurē arī notikumu vietas, kur risinājušās cīņas.²¹) Spilgtākie cīnītāji pret padomju varu padomju rakstnieku darbos pārvērtušies par prototipiem, un šinī gadījumā arī tie attēlo faktiskos apstākļus, kā to sociālistiskais reālisms prasa.

Komūnistu partijas protežētais padomju rakstnieks Arvīds *Grigulis* savā reportāžas romānā *Kad lietus un vēji sitās logā* tēlo vienu Latvijas nacionālās armijas kapteini, kas pēc padomju varas nostiprināšanās pārvēršas partizānu vadonī. Šis partizānu vadonis prot pulcināt ap sevi latviešu jaunatni un nodibina Kazdangas lauksaimniecības teknikumā patriotisku jaunatnes organizāciju "Intercesija". Tā izdevusi pagrīdes avīzi. "Organizāciju gan ātri atmaskoja un sagrāva, taču Bankovs (kāds apzīmējums piešķirts šim reālajam partizānu vadonim) tās izveidošanu ierakstīja savos nopelnos un bandītu (lasi: nacionālo partizānu) vidū ieguva pat 'spējīga propagandista' slavu."²²) Šī partizāna darbība vēl tālāk attēlota šādi: "Bankovs arī bija tas, kuŗš pirmais Freda Launaga (tāds pretestības darbinieks tiešām eksistē. Šd.) uzdevumā mēģināja nodibināt radio sakarus ar ārzemēm. Launags kaut kur sadabūja vācu armijas pamestu rāciju, Bankovs to ievietoja ragavās un visu ziemu, braukādams pa mežiem, svieda gaisā SOS signālus ārzemēm." Kā šajā, tā citos stāstījumos tomēr katrs partizānu vadonis mēģināts kompromitēt, kā to paredz uzstādītais mērķis. Un tomēr arī Grigulim, kas sava stāstījuma centrā nostāda čekas pulkvedi Kalnozolu, jākalpo tiktāl patiesībai, ka jārāda gandrīz izmisīgā cīņa pret neatrodamo pretinieku un tikai daļēji panākumi vairāku gadu partizānu vajāšanā. Grigulis saka: "Dažos gadījumos neizdevās pilnīgi likvidēt visus bandas locekļus, tikai to rindas izretināt. Jau tā sīkās grupas nereti saruka līdz vienam, diviem bandītiem (lasi: nacionāliem partizāniem. Šd.) Jo mazāks kļuva bandu skaits un retākas to rindas, jo lielākas bažas tos pārņēma, un sīkās grupas arvien vairāk saplūda lielākās bandās (lasi: nacionālo cīnītāju vienībās. Šd.). Cīņa ar tām grūtāka."²³)

Padomju rakstniece Anna *Brodele* savā laikmetīgajā romānā *Ar sirdi un asinīm* rāda nemitīgo cīņu ar partizāniem un latviešu zemnieku kopējo pretestību pret kolchozu dibināšanu. Viņa liek milicim pacelt grāvmalā nomestu baltu lapu, kas guļ blakus nošautam partorgam. Uz lapas lasāms: "Šāds liktenis sagaida visus sarkanos,

kas Latviju grib pataisīt par komūnu.”²⁴⁾

Par piekritēju trūkumu komunistu partijai un bezgalīgajām grūtībām padomju iekārtas nostiprināšanā stāsta godalgotā padomju rakstniece Anna *Sakse* romānā *Pret kalnu*. Arī šis darbs nekalpo tik daudz literārām prasībām kā kailajam nodomam, rādīt padomju varas sākuma laiku Latvijā. Līdztekus tam rādīta cīņa ar nacionālajiem partizāniem, kā arī tautā plaši izplatītā pasīvā pretestība. Par šīs rakstnieces literārajām dāvanām neliecina tas, ka viņa ķeras pie lētā līdzekļa, kariķēt padomju varas pretiniekus.²⁵⁾ Kaut arī to pašu dara Staļina laureāts Vilis *Lācis*, tam tomēr izdodas visai reāli notēlot lauku ļaužu pretestību svešajam ienācējam, to patriotisko, kaut arī illuzionāro lētticību gaidāmajai atbrīvošanai no Rietumiem, kā arī savā darbā *Uz jauno krastu* parādīt attapīgus un spēcīgus partizānu raksturtēlus.²⁶⁾ Turpat atrodams partizānu konspiratīvā darba plāns un ikdienas uzdevuma uzrādījums. Romānā aprakstītais partizānu vadonis Pīkols liek savam līdzcīnītājam ievērot sekojošo: “Pastāvīgi ziņosiet man par visiem saviem novērojumiem un par visu dzirdēto. Atzīmējiet katru negatīvo faktu, kas jums kļūst zināms. Mēģiniet noskaidrot, kas no šejienes iedzīvotājiem klausās BBC un Amerikas Balss radio pārraides, un kā viņi atsaucas par tām: viens otrs no šiem cilvēkiem var izrādīties noderīgs mūsu lietai. Sastādieliet to ģimeņu sarakstus, kuŗas pašas vai kuŗu piederīgos kaut kādā veidā represējusi padomju vara — ar nacionālizācijām, ar budžu nodokļiem²⁷⁾, ar tiesas sodiem un tamlīdzīgi. Tā ir mūsu rezerve, un mēs nevaram to atstāt neizmantotu. Noskaidrojiet, kādās dienās un kādā veidā MTS personālam²⁸⁾ atved mēnešalgu, — mums šī nauda labi noderētu, jo nevaram gaidīt, ka visus līdzekļus piegādās no ārzemēm... Mums jāzina, kā noorganizēta ugunsdzēsības lieta, kā norit iznīcinātāju vada dežūras un kā tas vads apbruņots. Tas pagaidām viss. Rīkojieties uzmanīgi un neuzkrītoši un pārāk nesteidzieties... Vēlāk vajadzēs rīkoties savādāk, bet, kad un kā, to pastāstīšu citreiz.”²⁹⁾

Padomju literātiem viņu darbu sarakstīšanā noderējuši čekas izziņu materiāli. Noskaņas, raksturojumi un notikumu apraksti tādēļ bieži atrod naturālu atspoguļojumu. Ja salīdzina padomju rakstnieku publicēto darbu tekstus ar tādiem izdevumiem, kas pretendē uz zinātnisku vērtību, tad faktu konstatējumos neredzam nekādas starpības. Piemēram, rakstnieks Visvaldis *Lāms* savā 1971.gadā sarakstītā romānā *Jokdaris un lelle* par nacionālo partizānu kādreizējo darbību vēstī: “Pagastā bija uzbrukts padomju aktīvistiem, šauts uz partorgu, šur tur dedzis, citur gruzdēja. Mierīgi nebija nekur,”³⁰⁾ ko puslīdz tiem pašiem vārdiem varam lasīt Latvijas PSR vēsturē, ko izdevusi Zinātņu akadēmija. Tur teikts³¹⁾: “Budži un

buržuāziskie nacionālie elementi traucēja un dažādā veidā jauca kolektīvizācijas attīstību. Lauksaimniecības kolektīvizācijas sagatavošanas un izvešanas laikā šķiru cīņa pastiprinājās. Tā izpaudās postījumos un sabotāžas aktos, kolchozu īpašumu dedzināšanā, to izvazāšanā, kā arī aktīvo kolchozu funkcionāru noslepkavošanā, bandītu uzbrukumos un citā naidīgā pretdarbībā.”

Čekisti šinī cīņā parādīti kā varoņi³²⁾, bet partizāni kā reakcionāri vai noziedzīgi elementi.³³⁾

Vēlākajos gados padomju vēsturieki mēģinājuši iztēlot padomju varas nodibināšanu Latvijā izskaidrot ar t.s. “sociālistisko revolūciju”.³⁴⁾ Tāds apgalvojums ir patvarīgs un apzināts faktu sagrozījums.

Latvijas komunistu partija bija viena no visvājākām visā Eiropā. Kā redzējām, tai pārvērtību brīdī no apm. 2 miljoniem Latvijas iedzīvotāju bija tikai ap 400 biedru. Arī 1928. un 1931.gada parlamenta vēlēšanās, pulcinot ap sevi visus iespējamus neapmierinātos ļaudis, kam maz interesēja Marksa, Engelsa un Ļeņina dogmātiskie prātojumi, maskētais komunistu saraksts spēja iegūt sev tikai 6–7% no visām balsīm. Latviešu tauta bija novērsusies kā no komūnisma, tā Maskavas sociālisma un kolektīvizācijas eksperimenta. Ja tas tik skaidri bija pierādījies, tad kļūst nožēlojami visi padomju varas pārstāvju pūliņi izkonstruēt vēl arvien kaut kādu “sociālistisko revolūciju”. Jaunā varas sistēma kā 1940., tā 1944./45.gadā radās tikai zem sarkanās armijas tanku kāpurķēdēm. Padomju tanki nesa Latvijai verdzību. Pret svešas varas uzkundzēšanos un verdzību izgāja cīņā latviešu nacionālie partizāni. Un šo gigantisko cīņu var tikai apbrīnot. Tūkstošiem latviešu patriotu aizgāja nāvē, daudzus citus tūkstošus deportēja un sakropļoja padomju soda noietnēs. Tikai pamestība un bezcerība lika saplakt šai aizrautīgajai cīņai par savas tautas brīvību. Kad 1956.gadā Budapeštā cīnījās pret šo pašu ienaidnieku ungāri, Rīgā bija izsludināta trauksme.³⁵⁾ Latviešu cīnītāji kļuva atkal modri, lai piebiedrotos lielajai, apvienotai cīņai. Tikai ungāru revolūcijas sabrukums atturēja tos no jauna cīņas cēliena. Ar 1957.gadu bruņotās pretestības vietā stājās plaša pasīva pretestība, kas gan bija ierāvusi sev gultni līdztekus aktīvajai pretestībai jau no pirmajām dienām.³⁶⁾

1 Šādu Latvijas komunistu partijas biedru skaitu uzrāda padomju pētnieks E. Žīgurs Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas *Vēstis*, 1965.g. 8. (217.) nr. Sk. 7.lpp. Pirms tam padomju avoti uzrādīja vēlniecīgāku LKP biedru skaitu. Sal. Ād. Šilde, Bez tiesībām un brīvības (Kopenhāgenā, 1965) 27.–38.lpp. Arī: V.Hāzners, Who is in Power in Latvia, Baltic Review, No.24, 1962.

2 Roberta V. liecība, kas pēc 1945.g. atradies Latvijā un 1970.gadā atgriezās no Potmas soda noietnes. Viņš liecina par notikumiem Saukas pagastā, Zemgalē, 1947.

- gadā. LSK archīvs, liecība nr. 0465/70.
- 3 Ernestīnas Z. liecība, ko 1949.gadā deportēja uz Omskas soda apgabalu. LSK archīvs, liecība nr. 0311/60. Sal. ar Annas Brodeles *Ar sirdi un asinīm*, 17.lpp.
- 4 J.Vēvers, Indīgās saknes. Čekista dokumentāls apraksts. Izdevniecība "Liesma", Rīgā, 1970 Sk. 54.lpp.
- 5 Padomju *izpildu komitejas* aizstāj agrākās pagasta valdes un pilsētas valdes, īstenojamas komunistu partijas rīkojumus lauku un pilsētu pašvaldībās. *Partorgs* ir komunistu partijas organizators, partijas grupas vadītājs. Viņam jāorganizē partijas un KP politiskais darbs. Nacionālos partizānus padomju presē un citos izdevumos allaž apzīmē par "bandītiem". Partizāni izrēķinājās tikai ar komunistiem un to ekstrēmjiem līdzskrējējiem. Pēc dažu izpildkomiteju nodedzināšanas, kur glabājās arī saraksti par deportējamiem zemniekiem, padomju varasvīri meklēja piemešanos skolās un citur pieejamās telpās.
- 6 Dzimtenes Atbalss, 1917.g. 28. nr.
- 7 J.Vēvers, op.cit., 46.-47.lpp. u.c.
- 8 Turpat, arī 64.-79.lpp.
- 9 Ād.Šilde, Bez tiesībām un brīvības, 159.lpp.
- 10 Latvijas PSR vēsture. Saīsināts kurss (Izd. "Zinātne", Rīgā, 1967., 552.-553.lpp.
- 11 J.Dzintars, Neredzamā fronte. (Padomju izd. Zvaigzne, Rīgā) 240.-241.lpp.
- 12 J.Vēvers, op.cit., 27.-35.lpp. Citātu sk. 30.lpp.
- 13 Turpat, 47., 76. u.c. lpp.
- 14 Roberta V. liecība, LSK archīvs nr.0465/70 un 0466/70.
- 15 Ād.Šilde, Važu rāvēji, 55.lpp.
- 16 Ādolfā un Frīdas W. liecība, LSK archīvs nr.0395/64. — Sal. Dzintars, Neredzamā fronte, 241.lpp.
- 17 J.Vēvers, op.cit., 30.lpp.
- 18 Turpat, 96. un 101.lpp.
- 19 Valdis Rēdelis, sk. viņa rakstu Daugavas Vanagu Mēnešraksta 1969.g. 2.nr., 22.lpp. — Partizānu kustības vispārējai izpratnei noder šī paša autora darbs "Partisanen-Krieg", Kurt Vowinkel Verlag, Heidelberg 1958.
- 20 Vladimirs Kaijaks, Smagās sirdis. (Izd. "Liesma", Rīgā, 1969.) 115. un 162.lpp.
- 21 Neskatoties uz ticamību, ko dod šie darbi, partizānu darbības rajonu uzskaitē tie nav izmantoti.
- 22 Arvids Grigulis, Kad lietus un vēji sitās logā, LVI, Rīgā, 1965.g. Šis pats reportāžas romāns parādījās padomju propagandas lapā "Dzimtenes Balss". Citāts pēc grāmatas, 471.lpp.
- 23 Turpat, 527.lpp.
- 24 Anna Brodele, Ar sirdi un asinīm, LVI, Rīgā, 1958.g., 17.lpp.
- 25 Anna Sakse, romāns Pret kalnu. Latgosizdat, Rīgā 1950.
- 26 Vilis Lācis, romāns Uz jauno krastu. Latgosizdat, Rīgā, 1953. Sevišķi der ievērot 359., 369.-372., 403.-408.lpp.
- 27 Ar vārdu "budzis" komunisti Latvijā apzīmē to pašu, ko Krievijā ar "kulaku".
- 28 MTS — padomju laikā nodibinātās Motortraktorstacijas.
- 29 Vilis Lācis, Uz jauno krastu, 407.lpp.
- 30 Visvaldis Lāms, sk. viņa sarakstīto un Karogā (LPSR Rakstnieku savienības mēnešraksts) 1971.g. iespiesto romānu, sevišķi 5.nr. 52.lpp.
- 31 Istorija Latviskoj SSR, 3.sēj., 545.-546.lpp.
- 32 Padomju Latvijas Komunisti, mēnešraksts. 1967.g. 12.nr., 21.-22.lpp.
- 33 Miervaldis Birze, "Pie Melnā medņa", drāmatisks vēstījums. Sal. Cīņa, 1965.g. 27.maija 123.nr.
- 34 LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstures institūts 1963.g. izdeva pat 544 lpp. biezu grāmatu "Sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā".
- 35 Dr.Lilijas Zariņas liecība, LSK archīvs nr.0220/57.
- 36 No Latvijas PSR Augstākās Tiesas Biļetēna 1958.g. 2.nr. redzams, ka "lietas par banditismu" gadu gadā samazinājās, bet kopš 1957.gada šīs kategorijas lietu republikas tiesu praksē nav nemaz. "Tas nozīmē," teikts šinī oficiālajā izdevumā, "ka tāda veida noziegumi republikā vairs nenotiek", sk. 35.lpp. Ar "banditismu", kā redzējam, padomju iestādes un tiesa apzīmēja nacionālo partizānu pretestības aktus.

3. Pasīvā pretestība

Kollaborāciju latviešu tauta noraidīja. Bruņotai pretestībai radās sava laika robeža. "Trešais ceļš, kāds vēl kādai apspiestai tautai tās atbrīvošanas cīņās paliek, ir pretestība bez varas līdzekļu pielietošanas."³⁷⁾ Šos vārdus kādreiz teicis Mārtiņš Luters *Kings*, runādams par boikota līdzekļiem. Pasīvās pretestības klasisko piemēru jau šī gadsimta sākumā bija devis Mahatma *Gandijs*. Viņš aizstāvēja hipotezi, ka pasīvā pretestība var pilnā mērā aizstāt bruņotu sacelšanos.³⁸⁾

Rasma *Kārkliņa*, analizējama pasīvās pretestības izpausmes veidus pret padomju varu Latvijā, norāda uz šīs resistences divām pamatformām: 1. nacionālo struktūru un nacionālās kultūras saglabāšanas centieniem, kas iet roku rokā ar patriotiskām demonstrācijām, 2. nacionālkomūnismu kā pretestības veidu.³⁹⁾

Apskatīsim abas parādības. Vispirms pievērsīsimies vispārējās pasīvās pretestības izpausmēm Latvijā.

Pasīvā pretestība vērsās kā pret visu padomju varas sistēmu, ieskaitot tās ideoloģiju, pārvaldes aktus, priekšrakstus un varas simbolus, tā pret svešas varas uzkundzēšanos un rusifikāciju. Laika tecējumā šī pretestība atradusi savu dominanci tieši rusifikācijas nolūku atvairīšanā.

Pirmajos pretestības aktos iesaistījās jaunatne. Jau pirmajā padomju okupācijas laikā (1940./41.g.) skolu jaunatne manifestēja savas patriotiskās jūtas 18.novembra dienā, kas ir Latvijas brīvvalsts dibināšanas diena. Daudzi ieradās skolā, tērpušies svētku drānās un uzskatāmā veidā apliecināja šīs nacionālās svētku dienas nozīmi. Krasākos gadījumos padomju drošības iestādes šos jauniešus apcietināja, pie kam tādām represijām par upuri krita veselas klases.⁴⁰⁾ Skolu jaunieši arī nevēlējās dziedāt "Internacionāli", padomju himnu. Tikai ar draudiem partorgam izdevās piedabūt latviešu jauniešus dziedāt šo un citas padomju dziesmas. Atgādījās, ka tāpat kā savā laikā krievu ķeizara ģīmetnei, tagad Staļina portretam bija izdurtas acis. Uz klases tāfeles vēl 1966.gadā parādījās uzraksti "nost komunistus!"⁴¹⁾ Oktobra revolūcijas, padomju konstitūcijas dienā vai 1.maijā norauj padomju karogus.⁴²⁾ Turpretim nacionālajās svētku dienās redzamās vietās slepeni uzvelk Latvijas nacionālo karogu. Tādu uzvilka pat Rīgas radio tornī. Kā Rīgā, tā provincē notikušas demonstrācijas pie Ļeņina un Staļina pieminekļiem. Uz namu fasādēm un namu kāpņu telpās laiku pa laikam parādās pretpadomju saukļi. Tādi paši atrasti fabriku telpās. Parādās arī pagrīdē iespiestas skrejlapas. Tādas parādījās arī dienu pēc sar-

kanarmijas iebrukuma Čehoslovākijā 1968.g. vasarā.

Bez sporādiskajām demonstrācijām, kas pieskaņotas īpašām svētku dienām un politiskajiem notikumiem, radušās gadskārtējas un plašas patriotiskas manifestācijas. Tādas notikušas un notiek Rīgas Meža kapos un Brāļu kapos, kas ir nacionāla svētnīca. Pēdējā novembra svētdienā, kad tur puclējās lielā skaitā Rīgas iedzīvotāji, parādījās nacionālais karogs. Bet tīri masveidīgas patriotiskas manifestācijas ik gadus notiek pie pirmā Latvijas Valsts prezidenta Jāņa Čakstes, bijušā Valsts prezidenta Gustava Zemgaļa, iemīļotā neatkarības laiku pirmā ārlietu ministra Zigrīda Meierovica, kā arī brīvības cīņu varoņu, ģenerāļa Pēterļa Radziņa un ģenerāļa Jāņa Baloža kapa. Mirušo piemiņas dienu tikai viena nedēļa atšķir no 18. novembra kā nacionālās svētku dienas, kādēļ taktisku apsvērumu dēļ kapus apmeklē šinī dienā ar nolūku demonstratīvi nolikt pie prezidenta Čakstes un pārējo latviešu patriotu kapiem svecītes un ziedus.

Kāda aculieciniece stāsta: "Ik gadus Mirušo piemiņas dienā ap Čakstes kapu pulcējas tūkstošiem latviešu. Noliek ziedus. Svecītes tiek sanestas tādos daudzumos, ka tās vairs neuzstāda, bet samet lielā sārtā. Tā ir iespaidīga prezidenta Čakstes piemiņas godināšana. Lai šādu demonstrāciju novērstu, Čakstes pieminekļa laukumīņu 1968.gadā apstādīja ar lieliem kokiem. Tos labi iestādīja un tie labi auga, bet tad tos vienā naktī nozāģēja. Vēlāk sastādīja mazākus kociņus. Tomēr, kas pie citiem kapiem nenokalst, nokalta pie šī kapa. Rīdzinieki zobgalīgi teica, ka Meža kapos esot visai slikta zeme, sevišķi tanī vietā, kur prezidenta kaps. Izrādījās, ka kapu apmeklētāji apbēra šo kociņu saknes ar sāli un kādām ķīmikālījām. Tuvojoties nākamajai Mirušo piemiņas dienai, kapam aplika apkārt barjēru ar sēžamiem soliem, lai cilvēki netiktu klāt pašam piemineklim un kapa kopiņai. Kapa apmeklētāji tomēr ielauza iesāņus eju un ar līkumu piekļuva prezidenta kapvietai. Tie soļoja atkal kā svētcēlnieki gar prezidenta Čakstes pieminekli. Tagad jau to bija desmitiem tūkstošu. Tā kā Meža kapi atrodas attālu prom no Rīgas centra, tad padomju iestādes šai dienā samazināja tramvaju skaitu tanī virzienā. Tas neko nelīdzēja, jo ļaudis plūda turpu pat no vairāk nekā 10 km attālām vietām. Par svecīšu nolikšanu pie Čakstes kapa izslēdza no skolas kādus Rīgas ģimnazijas audzēkņus, nepieļaujot tos abitūrijai. Zemāko klasu audzēkņus sodīja ar mazākiem sodiem. Ģimnazijas direktori par partijai nepieņemamu skolēnu audzināšanu atcēla no amata. Neviena Mirušo piemiņas diena Rīgā nepaiet bez sekām. Čeka bija spiesta ierīkot kapliča pat īpašu štābu."43)

Tanīs pašos Meža kapos ilgus gadus atradās mocekļa kapu nodalī

jums, ko 1942.gadā Tautas Palīdzība bija ierīkojusi tiem padomju terora upuriem, kuņus atraka masu kapos.⁴⁴) Šo kapu nodalījumu komūnisti 1970.gadā nolīdzināja, jo arī šeit latvieši allaž nolika ziedus, godinādami mocekļus. Tur auga viena paprāva priede. Ziedus turpināja pēc tam likt pie šīs priedes. Mocekļu piemiņa arī pēc tam neizzuda.

Ar sīkstu pretestību izdevās novietot kapos piemiņas plāksni kādreizējam brīvības cīņu virspavēlniekam ģenerālim Balodim. Viņa priekšteča, pulkveža Kalpaka pieminekli Airītēs pie Skrundas komūnisti nojauca, bet kādu dienu vēlāk šī pieminekļa nojaucēju atrada nogalinātu. Brāļu kapos Mātes tēlam, kas ir centrālā figūra monumentālajā veidojumā, lika no pakājes izkalt krustu. Ja šoreiz nevarēja neko aizkavēt, tad latvieši 1971.gadā un pirms tam pretojušies aizliegumam kapu piemiņas plāksnēs iekalt krusta zīmi un ozola zarus. Sakrālie simboli padomju varai nav pieņemami, un nacionālo simboliku arī tā noraida. Pasniedzot māksliniekiem puķu pušķus un citās vietās latvieši paraduši savirknēt puķu ziedus sarkanbaltsarkanā grupējumā, jo tas attēlo viņu nacionālās krāsas.⁴⁵)

Kādu laiku kompromitēja komunistu funkcionārus, piesūtot tiem pateicības vēstules par sniegto palīdzību cīņai pret krieviem. Šo funkcionāru runu laikā dzirdētas kodīgas piezīmes un pat svilpieni. Studenti mācībspēkiem universitātē un skolnieki saviem skolotājiem izteikuši provokatīvus jautājumus, sevišķi izceļot neatkarības laiku priekšrocības. Krievu valodas mācībā un tādos priekšmetos, kā marksisms-lenīnisms un partijas īsais kurss, studentiem un citu mācības iestāžu audzēkņiem parasti ir visai vājas atzīmes. Viss tā aprēķināts, lai panāktu tikai pārbaudījuma izturēšanu un ne vairāk.

Uz ik soļa ļaudis uz ielām un satiksmes līdzekļos liek izmanīt savu nepatiku pret krievu ienācējiem. Ar tiem laiku pa laikam notiek sadursmes. Arī jauniešos iesēdusies šāda pretestība, un naidis pret krieviem pēdējo gadu laikā nevis mazinājies, bet pieaudzis. Pretestību krieviem un viņu uzkundzēšanās politikai Latvijā izrādījuši arī latviešu nacionāļkomūnisti. Eduarda *Berklava* kurss pret Latvijas rusifikāciju sākās 1958.gadā un turpinājās divi gadus. Berklavs bija tanī laikā Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēža vietnieks. Viņu atbalstīja prāvs skaits citu latviešu komunistu. Berklavs pūlējās paglābt Latviju no krievu invāzijas, kas pārpludināja Rīgu un citas Latvijas pilsētas. Viņš tādēļ bija arī pret šīs zemes forsētu industriālizāciju, jo tās aizsegā notika milzīga krievu iepludināšana, nomācot latviešu nacionālo kultūru un eksistences iespējas. Berklavs un tā piekritēju drošā nostāja un pretošanās Maskavas politikai centrālās partijas instances pārsteidza. Latviešu nacionāļkomūnisms

atrada plašu atbalsi tautā, atbalsojoties arī komjaunatnē. Bez atbals nebija palikusi Berklava toreiz paustā mude: "Kur palicis latviešu vecais revolūcionārais gars." 1959.gadā atcēla tādēļ arī galvenos latviešu komjaunatnes vadītājus. Berklavs pats arī bija nācis no komjaunatnes vadītāju vidus. Viņu izsūtīja, un visā LKP notika plašas tīrīšanas. Viens no tuvākajiem Berklava domu biedriem, P. Dzērve, mira tobrīd mīklainā nāvē.⁴⁶⁾ Un tomēr, kā redzēsim vēlāk, latviešu nacionālkomunistu pretestību neizdevās satriekt. Tā pacēla atkal galvu 1971.gadā.

Nopietnas grūtības padomju varas iestādēm bijušas arī ar baznīcu. Lielākās konfesijas Latvijā izveido ev.luterāņu un Romas katoļu baznīca. Padomju spaidu laikā nozīmīgu vietu sev vēl pēc 1945.gada nodrošinājusi baptistu baznīca. Arī Mozus ticīgie veidoja, pēc smagiem piemeklējumiem vācu okupācijas laikā, savu diasporu. Uzdurdamies padomju varas vislielākai nelabvēlībai, Latvijas baznīca padomju laikā bijusi spiesta aizstāvēties, izmantojot no vienas puses ticīgo konsekvento turēšanos pie savas draudzes un no otras puses, sedzoties aiz Staļina konstitūcijas tīri formālās fasādes.

Latviešu tauta, sakņotamās rietumu dzīvesziņā un turēdamās pie kristīgām tradīcijām, neatteicās svinēt Ziemsvētkus, Lieldienas un citas sakrālās svētku dienas.⁴⁷⁾ Ja arī ticīgos spieda šais svētku dienās iet darbā, tad vakaros tie pulcējās dievnamos. Parasti Ziemsvētki pulcinājuši visus gaŗos okupācijas gadus pilnus dievnamus. Skolēnu vidū nav trūcis tādu, kas atteikušies apmeklēt skolu, bet svinējuši šos svētkus mājās. Kad tie vēlāk par to no skolotājiem pratināti, tie bezbailīgi teikuši, ka "ja arī ne krieviem, tad mums Ziemsvētki vēl arvien ir svētku diena". Tāpat vecāki turējušies pie kulta prasībām. Ja arī ne visi, tad liela daļa vecāku kristī savus bērnus. Ja to nevar izdarīt, piesardzības dēļ, savā draudzē, tad brauc uz attālākām vietām, lai liktu kādam mācītājam nokristīt bērnu. Tas pats notiek ar jauniešu iesvētīšanu. Arī jaunieši, saziņā ar saviem vecākiem, liek bieži sevi iesvētīt citā draudzē, kur tos nepazīst. Tikai no tādas aplinkus iesvētīšanas cieš pati konfirmācijas mācība. Mācītājiem gan vispār noliegts pasniegt ticības mācību. Tā kā daži tādu aizliegumu mēģinājuši apiet, tad atgadās mācītāju apcietināšanas. Padomju apcietinājumā un deportācijās pēc 1945.gada (tāpat kā 1941.gadā) atradušies vairāk desmit protestantu un katoļu mācītāju. Daudzmaz privilēģētākā stāvoklī atrodas pareizticīgo baznīca, bet tai pieder maz latviešu, vairāk mazākuma tautību piederīgo. Arī padomju soda nometnēs mācītāji turpinājuši aprūpēt ticīgos un piederējuši t.s. katakombu baznīcai. Dievkalpojumi noturēti starpbrīžos akmeņogļu šachtās vai kādā slepenā stūrī. Slepni izplatīti arī svētie raksti.

Nekādi padomju iestāžu spaidi nav spējuši atturēt ticīgos sanākt arī tradicionālajos lielajos baznīcas svētkos, kādi Aglonā notiek katra gada 15.augustā, svinot Marijas debesbraukšanas dienu. Ignorējot pat padomju uzņēmumu un kolchozu direktoru darba noteikumus, ticīgie šai dienā nav pildījuši uzliktās darba normas, bet pat ar uzņēmumu transporta līdzekļiem devušies uz svētku vietām.⁴⁸⁾ Iestādes, ieskaitot Zinātņu akadēmiju, pieliek lielas pūles ateisma propagandai. Pret t.s. militanto ateismu un ierīkotiem ateistu klubiem protestējuši ticīgie. Ateistu rīkotās sapulces tādēļ bieži ir trokšņainas. "Sovetskaja Molodjež" aprakstīja kādu raksturīgu notikumu ar Rīgas studentiem, kas atklāti protestējuši pret reliģijas zaimošanu.⁴⁹⁾

Dievkalpojumu apmeklēšanu nav atturējis arī tas, ka padomju uzraudzības iestādes likušas reģistrēt jauniešus, kas apmeklē baznīcu, tos pie dievnama durvīm fotografējuši un sastādījuši par dievkalpojumu apmeklētājiem un kulta dalībniekiem t.s. melno sarakstu.⁵⁰⁾ Sevišķi mācītājus kontrolē, pierakstot aizdomīgus tekstus no to svētrunām. Ka mācītāju vidū netrūkst drosmīgu dievvārdu sludinātāju un patiesības paudēju, rāda tas, ka daži mācītāji atkārtoti izsūtīti uz Sibīrijas soda nometnēm. Tāpat vecāki nebaidās pie bērnu gultiņas noskaitīt tēvreizi vai pieradināt tos pie citiem kristīgās dzīves paradumiem. Pret to cīnās padomju skolas, izprašājot bērnus par viņu vecāku nostāju pret ticību un baznīcu. Ticības apziņu un garīgo spītu tas latviešos tomēr nav salauzis.

Arī latviešu *tiesību apziņa*, kuŗas dziļākās saknes meklējamas romiešu un ģermāņu tiesību sistēmā, kā arī rietumu sadzīves paražās, pretojas cilvēka prātam neaptverami, uzspiestai netaisnajai padomju tiesību reglamentācijai. Ar padomju tiesību recepciju latviešu tautai uzspiestas svešas normas, kas neatbilst ne tiesību apziņai, nedz morālei. Tas radījis tiesisku nedrošību un nepārtrauktus konfliktus ar padomju tiesu un valsts varu. Pēc tam, kad padomju diktatūras apstākļos zemniekiem bija atņemts viņu zemes stūrītis un normāla darba iespēja, tos sadzina kolchozos. Nespēdami kolektīvajā saimniecības sistēmā eksistēt, lauku ļaudis meklēja dzīves iztiku t.s. piemājas zemē. Ja tādu cilvēku vajadzība spieda sapļaut lopbarību grāvmalē, tad to uzskatīja par sociālistiskā īpašuma apdraudēšanu un kaitniecību. Kaut arī šāds zemnieks pats bija aplaupīts, tad padomju vara to apzīmēja par noziedznieku vai kontrrevolūcionāru. Vēl 1971.gadā Cīņā^{50a)} ziņoja par privātas putnkopības apkaņošanu Rīgas pievārtē. Pret putnu turētāju uzsāka kriminālu vajāšanu tautas tiesā. Tam atņēma ar grūtībām sagādāto spēkbarību. Tāpat neskaitāmās prāvās tiesāti kurpnieki, drēbnieki un citi amatnieki par privātu darbu pieņemšanu un darbu vakara stundās. Šiem

amatniekiem pārņemts parazitisms gluži tādā pašā veidā, kā pazīstamam krievu rakstniekam Amalrikam, kas uzdrīkstējās nodoties patstāvīgam literāram darbam.^{50b)} Šādu zemnieku, amatnieku un intelektuāļu vajāšanu neviens nesaprot un neattaisno. Pret to saslēgas cilvēku tiesiskā apziņa. Un arī šeit radusies masīva sadursme ar padomju varu. Kā netaisnību sajūt arī to, ka par avariju, kas notiek padomju transporta uzņēmumā, liek personīgi segt zaudējumu izdevumus šoferim kā darba ņēmējam un pie tam visa viņa mūža laikā.^{50c)} Mazajam cilvēkam tas nozīmē jau tā šaurās rociņas galīgu izpostīšanu.

Pasīvā pretestība izpaudusies dažkārt gluži neparastos veidos. Viens tāds piemērs ir atsaukšanās uz padomju konstitucionālajām tiesībām, lai tās izmantotu par labu tautas patstāvībai un brīvībai. Brīdī, kad Chruščovs 1959.gadā vērsās pret latviešu nacionāļkomunistu pašapziņo nostāju, kāds jauniešs uzsāka vākt parakstus par Latvijas izstāšanos no Padomju Savienības. Viņš atsaucās uz Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas konstitūcijas 15.pantu, kas nosaka: "Latvijas PSR patur sev tiesību brīvi izstāties no Padomju Sociālistisko Republiku Savienības." Līdzīgs pamatnosacījums atrodams Staļina konstitūcijā (tur tas ievests kā 17.pants).

Rijnieks, kā sauca jaunieši, atzina, ka šis konstitūcijas pants tiešām ir labi piemērojams Latvijas gadījumā. Viņš uzsāka parakstu vākšanu par Latvijas izstāšanās vēlamību no tai uzspiestās federācijas. Kad viņš vēl bija paspējis savākt tikai 200 parakstus, viņu apcietināja. Rijniekam bija jāstājas tiesas priekšā. Nelīdzēja atsaukšanās uz divām padomju konstitūcijām, apsūdzība pret viņu bija smaga. Prokurors prasīja viņam pat nāves sodu. Viņam par ļaunu piedēvēja, ka viņš tikko beidzis sarkanās armijas kaņādienestu, kur nevien militāri, bet arī politiski audzināts, un tomēr viņam varējusi ienākt prātā tāda doma. Viņu nosodīja ar 15 soda gadiem, nosūtot spaidu darbos Potmas soda nometnē, Mordovijas purvu apgabalā.⁵¹⁾

Drīz pēc tam apcietināja prāvu skaitu citus latviešu jauniešus un inteliģences pārstāvjus, kas bija iejaukti pretestības kustības organizācijā, kas iestājās par Baltijas federāciju.⁵²⁾ To vidū bija Viktors Kalniņš, Gunārs Rode, Valters Rudzītis, Vītolds Baikaus, Kristaps Grīnbergs, Reinholds Kalniņš, Uldis Ofkants, Evalds Ližbovskis, Imants Lietuvietis, Aina Zibauka, Ziedonis Rozenbergs, Artūrs Hincs, Kārlis Šēfers, Maija Silmale, Lidija Doronina, Vadzis, Astiris un tie daudzie simti, kuŗu vārdus tādēļ grūti uzrādīt, ka apcietinātie bija paraduši viens otru uzrunāt priekšvārdos. Piedaloties atkārtotos bada streikos, šis pagrīdes organizācijas locekļi lika par sevi daudz runāt 1971.gadā un pirms tam.

1969.gadā apcietināja 38 gadus veco Jāni Jachimoviču. Viņš bija dedzīgs komūnists, kas no jaunības dienām bija darbojies komjau-
natnē. Arī visi viņa tuvākie radi bija komūnisti un sarkanās armijas
varoņi. Tomēr vienu dienu arī Jānis Jachimovičs, Latvijas polis, bi-
ja ierindots komūnistu pretiniekos. Pēc kriminālkodeksa 183.panta
viņu apsūdzēja par “nepatiesu baumu izplatīšanu”, kas it kā ap-
draudot padomju valsts un sabiedrības iekārtu. “Kā kolchoza
priekšsēdim man nepiederēja ne dārza zemītes, ne govys, ne aitas,
pat ne vistiņas,” rakstīja savas apcietināšanas brīdī Jachimovičs.
“Dzīvoju no darba algas. Man nav ne paša mājas, ne spēkratu, ne
krājkases grāmatiņas. Mans vienīgais kapitāls ir grāmatas un trīs
bērni. Varbūt varētu domāt, ka nestrādāju un nestrādāju vēl pietie-
kami sociālisma labā. Ja ne — kādai sistēmai tad strādāju?”

Kas satriecis šī cilvēka ticību komūnismam, to viņš pasaka skaid-
riem vārdiem: “Biedri Aleksandr Dubček, kad 25.augustā septiņi
cilvēki ar saukļiem ‘Rokas nost no Čehoslovākijas’ un ‘Par viņu
un mūsu brīvību’ gāja pa Sarkano laukumu, kad viņus sasita līdz
asinīm un nosauca par žīdiem un pretpadomju elementiem, tad ne-
varēju būt pie viņiem, bet es biju Jūsu pusē un palikšu tur, kamēr
Jūs kalposit uzticīgi savai tautai. Esiet stipri, saule atkal lēks... Kas
tad lai palīdz strādniekiem, ja ne strādnieki? Viens par visiem, visi
par vienu!

Biedri Grigorenko, biedri Jakīr!⁵³) Pieredzējuši cīnītāji par taisnī-
bu! Lai dzīve Jūs uztur taisnīgajai cīņai!

Krimas tatāri! Tas ir visu tautu nāvīgākais ienaidnieks, kas laupī-
jis veselai tautai dzimteni, kas apmelojis veselu tautu, sākot ar zī-
daiņiem un beidzot ar sirmgalvjiem. Lai dzīvo jūsu dzimtene, auto-
nomā Krimas tatāru PSR! Jūsu meitas un dēli, ko iesloga cietumos!
Jūsu tiesības, ko kājām min!

Es griežos pie latviešiem, kuŗu zeme kļuvusi par manu dzimteni,
kuŗu valodu runāju kopš bērnības, tāpat kā poliski un krieviski...
neaizmirstiet, ka Mordovijas un Sibīrijas nometnēs cieš tūkstošiem
Jūsu tautas brāļu! Pieprasiet, lai viņus ved atpakaļ uz Latviju! No-
vērojiet uzmanīgi katra tā likteni, kam politisku iemeslu dēļ laupa
brīvību.”⁵⁴)

Šai atklātajā vēstulē sevišķi spilgti izpaužas apspiesto nekrievu
tautu likteņkopība. Protests pret padomju terroru ir reizē arī aici-
nājums apvienotai pretestībai un tautu solidaritātei, kas ir pilnīgs
pretstats padomju preses daudzīnātajai “tautu brālībai” un krievu
šovinistu viltus politikai.

1972.gada sākumā rietumu pasauli pēkšņi pārsteidza kāds no Rī-
gas izvests dokuments, kuŗa autori bija 17 latviešu komūnisti. Re-
dzot latviešu tautas lielo ciešanu mēru, tie atklāti vēstīja par stāvok-

li Latvijā, kāds radies padomju režīma laikā. No šī 482 rindiņu garā vēstījuma dodam šeit pilnīgu autentiskā teksta tulkojumu. Oriģināls rakstīts krievu valodā.⁵⁵) Tas adresēts Itālijas, Dienvidslāvijas, Rumānijas, Francijas, Spānijas, Austrijas un citu zemju komunistisko partiju vadītājiem, kā arī franču komunistiskajam rakstniekam Luijam Aragonam un Rodžeram Garodī. Tas tanī pašā laikā nonāca arī zviedru komunistu partijas vadītāja Hermansona rokās. Latviešu komunistu aktīvistu vēstījums izpelnījās visas pasaules ievērību, jo tā bija protesta balss no pašu komunistu rindām. Viņu viedoklis saskan ar latviešu nacionāļkomunistu 1958.gadā paustajiem atzinumiem. Tikai tagad tie bija jau fundēti uz plašāka faktu materiāla, kas ļāva kritiski apvērtēt padomju valdītāja slāņa divkosīgo rīcību un apzinātu latviešu tautas iznīcināšanas nodomu. Minētajā vēstījumā lasāms:

“Cienjamie biedri!

Mēs, 17 Latvijas komunisti, griežamies pie Jums. Rakstām Jums tāpēc, ka neredzam citas iespējas ietekmēt rīcību un notikumus, kas nodara lielu ļaunumu komunistiskajai kustībai, marksismam–ļeņinismam, mums un citām mazajām tautām.

Par jautājumiem, par kuņiem šeit rakstām, vairāki komunisti runājuši vietējās partijas organizācijās, bet rezultātā bijušas tikai represijas.

Kas esam?

Lai Jūs mūs pareizi saprastu, atrodam par vajadzīgu sacīt dažus vārdus par sevi. Mēs neesam oportunisti, neesam “kreisie” vai “labie”. Mēs esam komunisti. Lielākā daļa no mums tādi esam bijuši jau 25–35 gadus un ilgāk. Mēs gribam tikai labu sociālismam, marksismam–ļeņinismam un visai cilvēcei.

Visi mēs esam dzimuši šeit, Latvijā, esam šeit dzīvojuši, šeit pilnībā paši izbaudījuši buržuāziskās iekārtas vainas, stājušies partijas rindās, kad tā bija pagrīdē, bijuši represēti un ilgus gadus pavadījuši buržuāziskās Latvijas cietumos un katorgā. Cīņa par padomju varu, par sociālistisko iekārtu bijusi mūsu dzīves saturs un mērķis. Mēs visi esam mācījušies marksisma–ļeņinisma dibinātāju darbus. Otrā pasaules kara laikā bijām padomju armijas rindās un partizānu nodaļās, cīnījāmies pret vācu fašistiskajiem iebrucējiem. Pēckara gados aktīvi piedalījāmies sociālisma celtniecībā mūsu zemē.

Ar tīru sirdsapziņu mēs darījām visu, kas bija mūsu spēkos, lai dzīvī īstenotu Marksa–Engelsa–Ļeņina mācību; bet ar sirdsspēm redzējām, ka ar katru gadu vairāk un vairāk pie mums kropļo viņu idejas, ka ļeņinismu izmanto kā aizsegu lielkrievu šovinismam, ka vārdi pie mums atšķiņas no darbiem, ka apgrūtinām citu zemju komunistu darbu, ka palīdzības vietā jaucam.

Sākumā domājām, ka šīs parādības ir vienkārši atsevišķu vadoņu kļūdas un šādas politikas ļaunuma neizpratne. Bet ar laiku pārliecinājāmies, ka lielkrievu šovinizms ir rūpīgi izdomāts PSKP vadoņu kurss; PSRS mazo tautu piespiedu asimilācija ir paredzēta par vienu no svarīgākajiem tuvākās nākotnes iekšpolitiskajiem uzdevumiem.

Mūsu dzimtene — Latvija.

Latvija ir tik maza zeme, ka daudziem ārzemēs diez vai būs zināma tās vēsture un ģeografiskās īpatnības. Lai palīdzētu orientēties par to, par ko būs runa tālāk ļoti īsi raksturosim savu dzimteni Latviju.

Jau senāk nekā pirms divi tūkstoši gadiem Baltijas jūras austrumu piekrastē dzīvoja kuršu, zemgaļu, sēļu un latgaļu ciltis. Pēc izcelsmes tās piederēja indoeiropiešu baltu tautu grupai. Tāpēc, ka tās dzīvoja pie jūras līčiem, upju grīvām un kuģojamām upēm — Daugavas, Vislas, Ventas u.c. — viņu apdzīvotie apgabali jau kopš seniem laikiem saistīja lielāko rietumu un austrumu tautu, īpaši vāciešu un krievu uzmanību. Jau 13.gadsimteņa sākumā viņus ar zobenu un krustu iekaroja vācu bruņinieku ordeņi. Apmēram 700 gadus latviešu tauta dzīvoja vācu bruņinieku un baronu jūgā.

Arī krievu caru senais sapnis bija sagrābt Baltijas jūras piekrastes neaizsalstošās ostas — Liepāju, Ventspili, Rīgu un Tallinu. Šo sapni realizēt izdevās caram Pēterim I, un tā mūsu senči nokļuva cariskās Krievijas jūgā. Bez tam atsevišķās Latvijas daļās kādu laiku valdīja arī poļi un zviedri. Visi iekaroņi centās asimilēt vietējās ciltis, no kuņām vēlāk izveidojās lietuviešu, latviešu un igauņu tautas, bet nevienam iekaroņam tas neizdevās.

Pēc Pirmā pasaules kara 1918.gadā Latvija, Lietuva un Igaunija kļuva neatkarīgas. Latvijas teritorija toreiz aptvēra 66.000 km², un šajā teritorijā dzīvoja divi miljoni cilvēku, no kuņiem 76% bija latvieši. Latvijā nodibinājās buržuāziski-demokrātiska iekārta ar daudzpartiju sistēmu. Norisinājās politisku šķiru cīņas, un, atkarībā no spēku samēriem, iekārta bija vairāk vai mazāk demokrātiska. Arodbiedrības un sociāldemokrātu partija no 1918. līdz 1934.gadam darbojās legāli, bet komunistiskā partija no 1919. līdz 1940.gadam bija pagrīdē.

Pirms Otrā pasaules kara Padomju Savienība piespieda buržuāziskās Latvijas valdnieku Ulmani parakstīt vienošanos par lielu sarkanarmijas garnizonu izvietošānu Latvijā. 1940.gadā ar sarkanarmijas palīdzību buržuāzisko varu gāza un Latviju pievienoja Padomju Savienībai.

Buržuāziski-demokrātiskās iekārtas laikā ievērojami attīstījās latviešu tautas saimniecība un kultūra. Līdzīgi Dānijai un Holandai

Latvija pasaules tirgū pārdeva labākās kvalitātes sviestu, sieru, olas, gaļu (bekonu), kokmateriālus un linus. Eksportēja arī elektrotehnikas un optikas ierīces u.c. tirdzniecības preces. Darbojās valsts universitāte ar 9 fakultātēm, 4 citas augstākās mācības iestādes, opera, mūzikāli-drāmatiskais un vairāki drāmatiskie teātri un koncertmākslinieku kolektīvi.

Otrā pasaules kara laikā apmēram 40.000 cilvēkus evakuēja uz Iekškrīeviju un sarkanās armijas sastāvā cīnījās divas latviešu divīzijas. Pārējie iedzīvotāji palika Latvijas teritorijā. Daļu no Latvijas teritorijā palikušajiem iedzīvotājiem iznīcināja vācu fašisti, daļa krita frontē cīņā pret sarkanarmiju, un daļa tautas kara beigās emigrēja uz rietumu valstīm (Rietumvāciju, Zviedriju, Austrāliju, ASV u.c.)

Īsa atkusnis.

Pēc Otrā pasaules kara, nolēmuši tagad jau uz mūžīgiem laikiem nostiprināties Latvijas, Lietuvas un Igaunijas teritorijā, PSKP CK vadoņi centās panākt krievu, baltkrievu un ukraiņu piespiedu noņemšanu šajā teritorijā, un latviešu, lietuviešu un igauņu (tāpat citu Padomju Savienības mazo tautu) piespiedu asimilāciju: neskatoties uz to, ka tas ir tiešā pretrunā ar marksisma-ļeņinisma mācības principiem.

Tādēļ, ka nevaram šo vēstuli parakstīt, Jūs varētu domāt, ka sacītais neatbilst patiesībai, ka mēs pārspīlējam atsevišķas un darbā neizbēgamas kļūdas. Nē, tā tas nav. Lai runā fakti.

Sāksim ar patiesajiem vārdiem, kas rakstīti PSKP CK prezidija 1953.gada 12.jūnija lēmumā — vienīgajā šādā lēmumā, kas ir taisnīgs. Stāstot par šo PSKP CK prezidija lēmumu, Latvijas KP CK pirmais sekretārs, CK loceklis un PSKP CK prezidija kandidāts *Jānis Kalnbērziņš* 1953.gada 22.jūnija Latvijas KP CK plēnumā sacīja:

‘PSKP CK prezidijs pieņēma lēmumu, kuŗā rakstīts:

1) Likst visiem partijas un valsts organiem būtiski izlabot stāvokli nacionālajās republikās, *izbeigt padomju nacionālās politikas kropļošanu.*

2) Organizēt vietējās tautības ļaužu sagatavošanu, audzināšanu un plašu izvirzīšanu vadošā darbā; izbeigt praksi izvirzīt kadrus, kas nepieder vietējai tautībai; atbrīvot nomenklatūras darbiniekus, kas neprot vietējo valodu, atsaukt un nodot PSKP CK rīcībā;

3) Lietu kārtošanu nacionālajās republikās izdarīt dzimtajā, vietējā valodā...’

Latvijas KP CK pirmais sekretārs Kalnbērziņš minētajā Latvijas KP CK plēnumā teica to, kas PSKP CK lēmumā rūgti, bet patiesi attiecināts uz Latvijas PSR. Lēmumā rakstīts, ka Latvijas KP CK

un Ministru padome (protams, Maskavas spiestas) līdz šim laikam rupji kropļojušas nacionālās politikas leņinistiskos principus. Daudzi partijas, padomju un saimnieciskie darbinieki, melīgi atsaucoties uz drošību un izsakot nepamatotu neuzticību vietējiem kadriem, vadošā vietā izvirzīja galvenokārt nelatviešus. Šāda attieksme pret vietējiem kadriem noveda pie tā, ka no visiem Latvijas KP CK darbiniekiem tikai 42% bija latvieši, bet no partijas rajonu un pilsētu komiteju sekretāriem tikai 47% bija latvieši. Bez tam daudzi no viņiem tikai skaitījās latvieši, jo ilgus gadus vai visu mūžu bija dzīvojuši Krievijā un latviski neprata.

Tā kā toreiz šāds kurss bija noteikts no augšas, Maskavai ļoti izpatīgais Kalnbērziņš toreiz pareizi teica, ka sevišķi neapmierinošs stāvoklis ar nacionālajiem kadriem ir Rīgas pilsētas partijas organizācijā. Pilsētas komitejas aparātā neviens nodaļas vadītājs nav latvietis un no 31 instruktora tikai divi ir latvieši.

Kadru politiku un partijas organizācijas rindu pieaugumu nosaka partijas rajonu komiteju orgnodaļu darbinieki un partijas pirmorganizāciju sekretāri, bet starp viņiem latviešu ir vismazāk. Katra rajona komitejā šajās nodaļās ir tikai pa vienam latvietim, bet no partijas pirmorganizāciju sekretāriem tikai 17% ir latvieši.

Šāda nepamatotu aizdomu pilna izturēšanās pret latviešu strādniekiem, zemniekiem un inteliģenci un šāds partijas kadru sastāvs noveda pie tā, ka no visiem Rīgas pilsētas komunistiem tikai 18% bija latvieši.

Rupjus nacionālās politikas izkropļojumus un latviešu diskrimināciju savā runā jau minētajā Latvijas KP CK plēnumā atzina pat tāds lielvaras politikas sulainis kā toreizējais Latvijas KP CK propagandas sekretārs, tagadējais PSKP CK politbiroja loceklis un PSKP CK partijas kontroles komitejas priekšsēdis *Arvids Pelše*. Runājot par PSKP CK prezidija lēmumu, viņš sacīja:

‘Lēmums dod skaidras un nepārprotamas direktīvas — pirmais uzdevums ir pašā būtībā izlabot stāvokli republikā, izbeigt padomju nacionālās politikas perversiju..., tuvākā laikā sagatavot, izaudzināt un plašā mērogā izvirzīt vadošā darbā latviešu kadrus...’

No minētajiem izteicieniem redzams, ka toreiz, 1953.gadā vienīgo reizi kopš V.I.Ļeņina nāves oficiāli atzina, ka mūsu zemē tikusi rupji kropļota (un to kropļo joprojām) marksisma-ļeņinisma nacionālā politika.

Bet vai pēc šī plēnuma kropļošanu izbeidza? Iesāktais kurss “augšā” pastāvēja tikai neilgu laiku. Pēc tam, kaut gan minētais prezidija lēmums netika atcelts, visus paredzētos soļus apturēja, un viss palika tāpat kā agrāk. Vēl vairāk — nacionālajās republikās arvien uzmācīgāk sāka īstenot rūpīgi izdomātu programmu mazo tau-

tu piespiedu asimilācijai.

Piespiedu asimilācijas programma.

Kādi ir šīs programmas galvenie virzieni, kādā veidā to realizē?

Pirmais galvenais uzdevums ir pārvietot no Krievijas, Baltkrievijas un Ukrainas cik daudz vien iespējams krievus, baltkrievus un ukraiņus un noņemt viņus Latvijā (un pārējās Baltijas republikās) uz pastāvīgu dzīvi.

Kādā veidā risināja pirmo galveno uzdevumu? PSKP CK neuzticējās nacionālo republiku kompartiju centrālajām komitejām:

1) Pie Latvijas KP CK (kā arī pie citu savienoto republiku komunistisko partiju CK) nodibināja "PSKP CK Orgbiroju Latvijai". Šī biroja uzdevums bija kontrolēt un virzīt Latvijas KP CK darbu un visu politiku republikā. Par orgbiroja priekšsēdi iecēla Šataļinu, ko vēlāk nomainīja Rjazanovs.

2) Latvijas KP CK otrā sekretāra uzdevumiem no Maskavas atsūtīja Ivanu Ļebedevu, bet Latvijas KP CK kadru sekretāra uzdevumiem — Fjodoru Titovu. Šie posteņi tikuši saglabāti līdz šai dienai; tos saglabā atsūtītiem krieviem. Pašlaik Latvijas KP CK otrais sekretārs ir krievs Belucha, ko atsūtīja no Ļeņingradas.

3) Orgbirojs un šie Maskavas "oberkomisāri" kadru politiku republikā veidojuši un turpina veidot tā, ka visus svarīgākos posteņus un pirmām kārtām visu partijas, valsts un saimniecisko iestāžu kadru daļu vadību ieņem ienācēji krievi. Šie ļaudis izgādāja atvieglotus pierakstīšanās noteikumus pilsētās un dzīvokļu piešķiršanu iebraucējiem, izvirzīja viņus labākajos darbos.

4) Lai veicinātu masveidīgu krievu, ukraiņu un baltkrievu ieplūšanu republikā, Latvijā sāka izvietot dažādus vissavienības, starprepublikāniskus un zonālus organus. Sāka celt lielus jaunus rūpniecības uzņēmumus un paplašināt esošos, kaut gan saimnieciska mērķtiecība neko tamlīdzīgu neprasīja. Uzņēmumu celtniekus saievēja organizēti ārpus republikas robežām un atveda šurp, izejvielas iveda no Urāliem vai Donbasa (t.i., no 3–4 tūkstošu kilometru attāluma), tāpat iveda speciālistus un strādniekus, bet produkciju izveda no republikas. Šādos nolūkos Rīgā uzcēla dīzeļu rūpnīcu, autoelektroaparātu rūpnīcu, hidraulisko aparātu rūpnīcu un turbīnu fabriku; Daugavpilī uzcēla lielu sintētiskās šķiedras rūpnīcu, no kuņas ievestajiem celtniekiem un strādniekiem izveidojās prāva pilsētiņa gandrīz bez neviena latvieša; Ogrē — lielu trikotāžas kombinātu, un daudzus citus. Burtiski katrā rajona pilsētā uzceltas vai tiek celtas lielas rūpnīcas. Celtniekus, speciālistus un ražošanas strādniekus iaved, bet produkciju izsūta pa visu Padomju Savienību.

Kaut gan Latvijā jau bija pietiekami daudz elektrostaciju, kas

apgādāja republiku ar elektroenerģiju, un Krievijā ir daudzas lielas upes, — uz Daugavas ar ievestiem strādniekiem uzcēla Pļaviņu hidroelektrostaciju. Celtniekiem uzcēla Stučku, veselu pilsētu, un republikā nodibināja jaunu rajonu.

5) Neskatoties uz to, ka visus pēckaņa gadus republikā mežu izciršana pārsniedz mežu sējumu platību, mežus barbariski iznīcināja, kas noveda pie plašāku apvidu pārpurvošanās un izejmateriālu ieviešanas vietējai mēbeļu rūpniecībai. Pēdējos gados Latvijā iveda un joprojām ievēd meža cirtējus no Krievijas, Ukrainas Aizkarpatu rajoniem un Baltkrievijas, mežu iznīcināšana turpinās, un ievēstie meža cirtēji apmetas uz pastāvīgu dzīvi republikā.

Šādas politikas rezultātā Rīgā katru gadu uz pastāvīgu dzīvi pie rakstās 20–25.000 ieceļotāju. Kopīgais Rīgas iedzīvotāju skaits palielinājies 2,5 reizes, bet latviešu atlicis tikai 45% 1959.gadā un 40% 1970.gadā. Latvijā 1959.gadā bija 62% latviešu, bet 1972.gadā 57%.

Kurp ved šāda politika, to skaidri rāda bijušās Karelijas PSR liktenis. Viņas vairs nav. Viņu likvidēja tāpēc, ka vietējie iedzīvotāji sastādīja mazāk nekā pusi no visa iedzīvotāju skaita. Tagad Karelija ir Krievijas federatīvās republikas sastāvdaļa. Tāds pats liktenis gaida Kazachijas savienoto republiku un Latviju.

6) Vietējo iedzīvotāju pārpludināšana ar ienācēju krievu, baltkrievu un ukraiņu masām izpaužas arī lielu militāru un robežu garnizonu izvietojumā Latvijā un desmitiem lielu sanatoriju, atpūtas namu un vissavienības nozīmes tūrisma bažu celšanā Latvijā. Rīgas jūrmala jau tagad ir pārvērsta par vissavienības nozīmes kūrortu, vietējo iedzīvotāju tur gandrīz vairs nav.

Tāda politika Latvijā turpinājusies visus pēckaņa gadus un pēdējos desmit gados vēl pastiprinājusies. Tagad republikā ir jau gaļa virkne lielu rūpnīcu, kur starp strādniekiem, inženier tehniskajiem darbiniekiem un vadītājiem latviešu tikpat kā vairs nav (“REZ”, dižeļu rūpnīca, hidrometrisko aparātu rūpnīca un daudzas citas), un ir tādas, kur strādnieki vairumā ir latvieši, bet neviens vadītājs latviski neprot (Popova radiofabrika, vagonu fabrika, autoelektroaparātu rūpnīca, “Rīgas audums” u.c.).

Ir veseli resori, kur latviešu ir ļoti maz. Piemēram, iekšlietu ministrijas sistēmā Rīgā strādā apmēram 1.500 darbinieki, bet tikai ap 300 no viņiem ir latvieši. Vairāk nekā puse no tirdzniecības darbiniekiem (51%) neprot latviski un vadošajā sastāvā ir tikai 29% latviešu. Starp celtniekiem latviešu ir pavisam maz. Ap 65% no ārstiem, kas strādā pilsētas ārstniecības iestādēs, neprot latviski un šī iemesla dēļ bieži izdara rupjas kļūdas diagnozē un ārstniecības līdzekļu noteikšanā.

Viss tas rada taisnīgu sašutumu vietējos iedzīvotājos.

Pakāpeniska pārkrieivināšana.

Atrisinot pirmo galveno uzdevumu — nelatviešu iedzīvotāju skaita palielināšanu republikā — vienlaikus rada apstākļus otrā galvenā uzdevuma atrisināšanai: pakāpeniski pārkrieivināt visu dzīvi Latvijā, asimilējot latviešus. Lai sasniegtu šo mērķi, ticis un tiek darīts sekojošais:

1) Apmierina ienācēju prasības palielināt republikāniskās radio un televīzijas pārraides krievu valodā. Tagad vienu radioprogrammu un vienu teleprogrammu raida tikai krievu valodā, bet otru jaukti. Šādā kārtā apmēram divas trešdaļas no republikas radio un televīzijas pārraidēm ir krievu valodā. Bijušais Rīgas telecentra vadītājs Elinskis nepiekrita šādām ienācēju prasībām; viņu padzina no darba.

2) Lai gan Latvijā saņem visus vissavienības laikrakstus, žurnālus un grāmatas, apmēram pusi no Latvijas periodiskajiem izdevumiem iespējž krievu valodā. Latvijā trūkst papīra latviešu rakstnieku darbu un skolas grāmatu izdošanai, bet par spīti tam šeit izdod krievu rakstnieku darbus un skolas grāmatas krievu valodā.

3) Visa lietu kārtošana republikas, pilsētu, rajonu un lielākā daļā no vietējām organizācijām, tāpat visos uzņēmumos, notiek krievu valodā.

4) Izņemot tādus kolektīvus kā latviešu laikrakstu un žurnālu redakcijas, latviešu teātrus un mācības iestādes, un daļēji kolchozus, visas sanāksmes un sapulces arī notiek krievu valodā. Ir daudzi kolektīvi, kur latviešu ir absolūtā vairākumā, bet ja kolektīvā ir viens vienīgs krievs, tad viņš pieprasa, lai sapulce notiek krievu valodā, un viņa prasību izpilda. Ja to nedara, tad kolektīvu vairo nacionālismā.

5) Pilsētās un uz laukiem nodibināts un turpina pastāvēt tā sauktās apvienotās skolas, bērnu dārzi un bērnu nami. Praktiski tas nozīmē, ka bērnu dārzi, nami un skolas ar krievu valodu kā mācības valodu palikuši tādi paši kā agrāk, bet visās minētās iestādēs un skolās ar latviešu valodu kā mācības valodu izveidotas krievu grupas un klases. Pēc tam visu lietu kārtošana, kā paidagoģiskās padomes, skolotāju un skolnieku sanāksmes un pionieņu salidojumi arī šeit notiek krievu valodā. Izņemot lauku apvidus Kurzemē, Zemgalē un Vidzemē, Latvijā jau tagad atlikušas ļoti maz latviešu bērnu iestādes un skolas.

6) Visās vidējās speciālās un augstākās mācības iestādēs ir plūsmas ar krievu valodu kā mācību valodu.

7) Avīzēs, radio un televīzijā, sanāksmēs un grāmatās, visur dienā sludina draudzību ar krieviem, plaši propagandē gadījumus,

kur latviešu meitenes apprecējušas krievus vai latviešu zēni apprecējuši krievietes.

8) Plašā patēriņa preču ražošanā pilnīgi izskausts viss nacionālais. Agrāk Latvijā, tāpat kā jebkuŗā citā valstī, bija savi nacionālie ēdieni, savas konfektes, šokolādes un papirosu markas, bet tagad ir tikai vissavienības markas — “Beločka”, “Lastočka”, “Karakum”, “Kazbek”, “Belomor-Kanal” u.c. Ēdnīcās, kafejnīcās un restorānos ēdienus gatavo tikai pēc vissavienības (krievu) receptēm, nacionālie ēdieni ir retums.

9) Latviešu tautai ir lieliskie *Līgo svētki*, ko brīvi svinēja gadu simtenjiem ilgi un pat vācu fašistiskās okupācijas laikā. Līdz pagājušam gadam šie svētki bija katēgoriski aizliegti; arī šogad Līgo svētki par svētkiem nav atzīti, lai gan oficiāli aizliegti nav.

10) Pastāv divas pieejas literārajam mantojumam. Atkal un atkal iespiež krievu rakstnieku Ļ. Tolstoja, Turgēņeva, Dostojevska, Gogoļa, Puškina, Ļermontova u.c. darbus, bet no latviešu pirmspadomju laika rakstniekiem atzīst vienīgi Raini, Paegli un Veidenbaumu, un daļēji Aspaziju, Blaumani un vēl dažus.

11) Rīgā ir seši administratīvie rajoni, bet neviens no tiem nav nosaukts vietējā vārdā. Tie saucas par Ļeņina, Kirova, Maskavas, Ļeņingradas, Oktobŗa un Proletāriešu rajoniem.

12) Rīgā ir ielas ar sekojošiem vārdiem: Ļeņina, Kirova, Sverdlova, Gorkija, ir pat cara gubernātora Suvorova vārdā nosaukta iela. Bet ir atmesti tādi ielu nosaukumi, kā redzamākās latviešu dzejnieces Aspazijas vārdā nosauktais bulvāris un nenogurstošā latviešu modinātāja Kr. Valdemāŗa vārdā nosauktā iela.

13) Rīgā ir memoriālā māja ne tikvien Ļeņinam, bet arī krievu caram, Baltijas zemju iekārrotājam Pēterim I.

14) Kā zināms, Oktobŗa revolūcijas laikā ievērojamu lomu spēlēja latviešu strēlnieki, viskritiskākajās dienās Ļeņins viņiem uzdeva sargāt Kremli un viņu pašu. Otrā pasaules kara laikā sarkanarmijas sastāvā varonīgi cīnījās divas latviešu divīzijas un īpašs aviācijas pulks, bet tagad latviešu vienības ir izformētas. Latviešu jaunekļiem tīši neļauj dienēt pat tajās krievu kara spēka daļās, kas novietotas Latvijas teritorijā, viņus izkaisa pa visu Padomju Savienību, cik tālu vien iespējams projām no Latvijas.

15) Nevienam latviešu profesionālam vai pašdarbības teātrim, ansamblim, orķestrim vai korim neapstiprina repertuāru, ja tajā nav krievu lugu vai dziesmu, bet krievu kolektīvu repertuāros latviešu lugu un dziesmu tikpat kā nav.

Nacionālkomūnistu pretestība.

Varētu vēl turpināt šo faktu un parādību uzskaiti, kas liecina par vienu un to pašu: Visu nacionālo izskauŗ, izved piespiedu asimilāci-

ju, nav līdzīgu tiesību tautām, kultūrām, tradīcijām.

Varētu, protams, jautāt: Bet kāpēc klusē latviešu komunisti, tauta?

Neklusēja. Bija mēģinājumi stāties pretim šādai politikai.

Piemēram, bijušais Rīgas pilsētas komitejas pirmais sekretārs, vēlākais Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieks un Latvijas KP CK biroja loceklis *E. Berklavs* visur un vienmēr stājās pretim šai nepareizajai rīcībai, un līdz zināmam laikam viņu atbalstīja vairāki citi Latvijas KP CK biroja un republikas valdības locekļi. Bet kad viņu uzskatus sāka atbalstīt jau vairākums no Latvijas KP CK biroja locekļiem, tad republikā personīgi ieradās PSKP CK sekretārs b. Chruščovs, viņš atsūtīja arī toreizējo PSKP CK sekretāru Muchtidinovu. Rezultātā Berklavu atcēla no Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieka amata, izslēdza no CK un Latvijas KP CK biroja un izsūtīja no republikas. Par tādas pozīcijas atbalstīšanu, par to, ka pretojās lielkrievu šovinismam un marksisma-ļeņinisma politikas sakroplošanai, no amatiem tika atcelti šādi cilvēki:

— Latvijas Augstākās padomes prezidija priekšsēdētājs, Latvijas KP CK biroja loceklis K. Ozoliņš,

— Republikāniskās arodbiedrību padomes priekšsēdētājs, Latvijas KP CK biroja kandidāts A. Pinksis,

— Pirmais Rīgas pilsētas komitejas sekretārs (pēc Berklava), Latvijas KP CK biroja loceklis Straujums,

— Latvijas KP CK centrālorgana, laikraksta "Cīņa" atbildīgais redaktors, Latvijas KP CK biroja kandidāts Pizāns,

— Republikas valsts plāna komitejas priekšsēdētāja vietnieks, E. Mūkins,

— Rīgas pilsētas izpildkomitejas priekšsēdētāja pirmais vietnieks V. Kreituss,

— Latvijas KP CK sekretārs un biroja loceklis Bisenieks,

— Latvijas KP CK otrais sekretārs V. Krūmiņš,

— Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Ekonomikas zinātniskās pētniecības institūta direktors P. Dzērve,

— Kultūras ministrs, Latvijas KP CK loceklis V. Kalpiņš,

— Kultūras ministra vietnieks P. Čerkovskis,

— Veselības aizsardzības ministra vietnieks Prombergs,

— Lauksaimniecības ministrs A. Nikonovs,

— Lauksaimniecības ministra vietnieks Vallis,

— Rīgas pilsētas laikraksta atbildīgais redaktors Darbiņš,

— Latvijas komjaunatnes CK pirmais sekretārs Ruskulis,

— Latvijas komjaunatnes CK otrais sekretārs Valters,

— Latvijas komjaunatnes centrālorgana, laikraksta "Padomju

jaunatne", atbildīgais redaktors Brencis,

— Latvijas PSR Ministru padomes kadru daļas vadītājs Zandmanis,

— Latvijas KP CK administratīvo organu nodaļas vadītājs J.Kacens,

— Autotransporta un šoseju ministrs E.Liberts,

— Latvijas KP CK partijas kontroles komisijas priekšsēdis P.Plēsums,

— Ministru padomes vecākā referente E.Ērenštreite,

— Rīgas pilsētas izpildkomitejas tautas izglītības nodaļas vadītājs, Latvijas KP Rīgas pilsētas komitejas loceklis J.Ģībietis,

— Vidusskolu direktriese M.Vernere un Duškina,

— un daudzi, daudzi citi.

Vadītāju darbā tagad strādā tikai svešautieši un tādi latvieši, kas visu mūžu pavadījuši Krievijā, un ieradušies Latvijā tikai pēc Otrā pasaules kara. Vairums no viņiem latviski nerunā jeb runā slikti. Ka tas tā, par to lai runā fakti.

Latvijas KP CK sekretāri tagad ir: CK pirmais sekretārs A.Voss — Krievijas latvietis, latviešu valodā parasti neuzstājas; CK otrais sekretārs Belucha — Krievijas krievs, latviski nemaz neprot; CK sekretārs propagandai A.Drīzulis — Krievijas latvietis; sekretārs lauksaimniecībai R.Verro — Krievijas igauņis, latviski neprot; CK sekretārs rūpniecībai E.Pētersons — Krievijas latvietis, latviski runā ļoti slikti.

Ministru padomes vadība: priekšsēdis J.Rubenis — Krievijas latvietis, latviski runā ļoti slikti; priekšsēža vietnieks I.Bondaļetovs — krievs no Krievijas, latviski nemaz neprot. Latvijas PSR Augstākās padomes prezidija priekšsēdis V.Rubenis — Krievijas latvietis, latviski runā ļoti slikti, latviešu valodā neuzstājas.

Parasti vadībā izvirza bezprincipa cilvēkus, cilvēkus bez saviem uzskatiem un viedokļiem — līdējus, karjēristus un rokļaižas. Principu cilvēkiem, kam ir savi uzskati un kas tos neslēpj, ceļš slēgts.

Tādi ir apstākļi Latvijā, tādā stāvoklī atrodas pamatiedzīvotāji savās republikās, savā dzimtajā zemē. Kas attiecas uz agrāk un tagad Latvijas teritorijā dzīvojošiem lietuviešiem, igauņiem, ebrejiem, vāciešiem, poļiem un citām mazākumtautībām (izņemot krievus), viņu nacionālās īpatnības vispār nerespektē. Līdz 1940.gadam, līdz padomju varas nodibināšanai, Latvijā viņiem bija pamatskolas un vidusskolas, kur viņi mācījās dzimtajā valodā; savā dzimtajā valodā viņi izdeva laikrakstus, žurnālus un grāmatas, viņiem bija savi klubi, teātri, koņi un citas kultūras un izglītības organizācijas. Tagad, neskatoties uz zināmiem marksisma-ļeņinisma principiem šajā jautājumā, neskatoties uz PSRS vadoņu apgalvojumiem,

ka Padomju Savienībā nacionālais jautājums esot atrisināts, ka visām tautām un tautībām pie mums esot nodrošināta pilnīga brīvība un vienlīdzība, nekā tamlīdzīga nav. Visās republikās krieviem ir viss, pamatiedzīvotājiem viņu pašu republikās vēl ir kaut kas, bet pārējiem nav nekā.

3,5 miljoniem PSRS dzīvojošo ebreju tikai viņu autonomajā apgabalā izdod vienu laikrakstu un vienu žurnālu viņu dzimtajā valodā. Viņiem atņemtas iespējas uz savu teātri, klubu un jebkādu kultūrizglītības iestādi pat tajās pilsētās, kur viņu ir desmitiem tūkstošu.

Aicinājums ārzemju komunistiem.

Cienījamie biedri! Šajā vēstulē mēs īsumā apskatījām faktisko stāvokli Padomju Savienībā tikai vienā aspektā, nacionālā jautājuma aspektā. Bet tikpat rupji pie mums kropļo marksisma-ļeņinisma mācību par visai cilvēcei kopīgajām tiesībām un brīvību, vārda brīvību, ļeņinistiskā stila darbu un citus marksisma-ļeņinisma pamatprincipus.

Kāpēc mēs Jums par to rakstām? Kāpēc rakstām tikai tagad? Ko mēs prasām no Jums, ko liekam priekšā?

Kā jau teikts šīs vēstules sākumā, komunisti mēs esam jau sen. Kad strādājām pagriņē, smakām cietumos un buržuāziskās Latvijas katorgā, tad mēs sociālistiskās valsts būtību un visu marksisma-ļeņinisma mācību pazinām tikai teorētiski un nešaubīgi ticējām visiem šīs mācības ideāliem. Kad mēs ieraudzījām sociālistisko valsti (kas toreiz bija vienīgā tāda visā pasaulē) īstenībā, tad uzreiz redzējām, ka dzīvē nav tā, kā mācībā. Bet mēs dziļi ticējām, ka tās kļūdas ir pārejošas, ka ar tām jācīnās un ka tās varēs likvidēt. Mēs uzreiz neapzinājāties šo kļūdu dziļumu.

Tikai pakāpeniski un ar laiku praktiskā darbā pārlicinājāmies, ka tas, ko pie mums oficiāli runā un raksta, ir tikai izkārtne, tendencioza faktu sagrozīšana un meli, ka visas partijas konferences, sanāksmes un kongresi ir tikai iepriekš rūpīgi sagatavotas izrādes. Tās sasauca tikai tāpēc, lai radītu šķitumu par demokrātiju partijas iekšienē un tām ir jāatbalsta teiktais 'no augšas' — galu galā no pirmā cilvēka zemē (vienpersonīgi). Jebkuŗu mēģinājumu pret šo uzskatu iebilst novērtē kā uzstāšanos pret partiju, pret ļeņinismu, un tādus drošminiekus ne tikai atceļ no visiem amatiem, bet viņiem atņem brīvību, viņus apcietina, iesloga nometnēs un cietumos necilvēcīgos apstākļos, izsūta, kādreiz viņi pat uz visiem laikiem pazūd bez vēsts.

Saprotams, tādus apstākļos ne partijas konferencēs un kongresos, nedz darbaļaužu deputātu padomju sesijās nekādu diskusiju nav un nevar būt. Tā tiek radīta vienības illūzija.

Domājam, ka Jūs jau par to visu esat dzirdējuši un šo to zināt, bet, lietojot tikai oficiālos avotus un īsu laiku uzturoties Padomju Savienībā, Jūs ne tuvu nezināt visu, kas pie mums notiek. Lūk, tāpēc mēs Jums rakstām, gribam Jūs iepazīstināt ar faktiem.

Mēs saprotam, ka nevienai komunistiskai partijai nav tiesības iejaukties citu kompartiju lietās. Bet lai to kopējiem spēkiem panāktu, nepieciešams iegrozīt to, kas šo principu lauž. Fakti Jums zināmi. Bez tam — tieši no mūsu sekmēm, neveiksmēm un kļūdām cilvēki visā pasaulē vērtē komunistus un sociālistu vispār. Padomju Savienības rīcība atvieglina vai apgrūtina arī Jūsu darbu.

Lūk, tāpēc domājam, ka Jums jāzina patiesība par mums, un ka Jūs atradīsīt par vajadzīgu ietekmēt PSKP vadoņus. Mēs zinām, ka tas nav viegli. Viņi nav paraduši citus uzklausi. Viņi rīkojas no spēka pozīcijām un atzīst vienīgi spēku. Bet Jūsu partijas ietekme pasaules komunistiskajā kustībā ir liela, un ar Jūsu uzskatiem nevar nerēķināties. Mēs nemēģināsim Jums sacīt, kādos veidos Jūs varētu PSKP vadoņus ietekmēt, bet mēs domājam, ka nav iespējams saglabāt marksisma-ļeņinisma prestižu, noklusējot tā pamatprincipu sakroplošanu pie mums.

Ja PSKP vadoņi nav ar mieru nekavējoties izbeigt augšminēto un līdzīgu rīcību, tad viņi bez žēlastības jāatmasko, jāboikotē. Pašreizējā PSKP vadoņu politika ir liktenīga visas pasaules komunistiskajai kustībai.

Ar komunistisku sveicienu.

Latviešu komunisti.”

Novērtējot ar vislielāko respektu šo padomju dzīves dokumentējumu, nevaram paiet garām kādam paradoksam. Kā šie 17 latviešu komunisti, tā daudzi viņu priekšteči nelokāmi ticējuši komunistisma idejai, marksismam-ļeņinismam. Kā šī ceļa gājēji mums pazīstams kādreizējais politbiroja loceklis Jānis Rudzutaks, tā arī citi Ļeņina tuvi līdzstrādnieki — Jānis Bērziņš-Ziemeļis, Jūlijs Daniševskis, Vilhelms Knoriņš, Kārlis Landers, Jānis Hermanis, Eduards Bērziņš, Reinholds Bērziņš, Jēkabs Alksnis, Jēkabs Pēters, Osvalds Dzenis, Mārtiņš Lācis, Ivars Smilga, Valerijs Mežlauks un citi. Kaut arī viņi ar vislielāko ideālismu kalpoja komunistam un padomju imperijas uzcelšanai, tad šos un tūkstošiem citus latviešu komunistus nošāva un kā iedomātus pretiniekus iznīcināja. Kopš Oktobra revolūcijas resp. apvērsuma komunistam par upuri nepātraukti krituši un krīt ļaužu masas un veselas tautas. Tas notiek t.s. proletāriāta diktatūras vārdā, kas likta paša marksisma dogmas kodolā. Kā diktatūrā nostiprināta varas sistēma padomju iekārta nemaz nespēj būt ne sociāla, nedz humāna. Raksturīgs ir tikai krievu

šovinisms, kas radījis simbiozi ar komūnistisko iekārtu.

Tādēļ ir saprotami un dabiski, ka veselais saprāts latviešu tautai licis pretoties komūnistiskajai ideoloģijai un padomju varai. Arī pasīvās pretestības dinamika stiprina tautas eksistenci un vitālās intereses.

Ja Latvijā pēc 1945.gada, par spīti noliegumam, notikuši arī daži streiki, tad tiem bijuši mazāk politiski nekā tīri saimnieciski iemesli. Konstatētajiem sabotāžas un citiem kaitniecības aktiem gan pārsvarā bijuši politiski nolūki. Vislielākās simpatijas tautā tomēr bijušas patriotiskajām manifestācijām.

37 Theodor Ebert, *Ziviler Widerstand. Fallstudien aus der innenpolitischen Friedens- und Konfliktforschung*, Bertelsmann Universitätsverlag, Dusseldorf 1970, 7.lpp.

38 Turpat.

39 Turpat, sk. viņa rakstu "Formen des Widerstandes im Baltikum 1940-1968, 231.-232.lpp.

40 LSK archīvs, liecība nr.0344/56.

41 LSK archīvs, liecība nr.0467/68.

42 LSK archīvs, liecība nr.0436/67.

43 LSK archīvs, liecība nr.0468/69 un vairākas citas līdzīgas liecības.

44 "Tautas Palīdzība" bija organizācija, kas atbalstīja deportēto piederīgos un kopā padomju terrora upušu kapus.

45 Latviešu Nacionālā Fonda archīvs.

46 Par latviešu nacionālkomūnismu sk. Ād.Šildes Bez tiesībām un brīvības 48.-59.lpp., kā arī 72., 91.-92., 96.lpp.

47 Hearings before the Select Committee to Investigate the Incorporation of the Baltic States into the U.S.S.R. House of Representatives. Eightythird Congress. 1 Session. Under Authority of H.Res. 346, Part 1. Sk. prāvesta Jēkaba Čullīša liecību amerikāņu Kongresa priekšā 1953.g., 247.-248.lpp. — Sal. Leons Čuibe, *The Lutheran Church of Latvia under Soviet Russian Occupation*. Stockholm, 1948. — Leons Čuibe, *The Lutheran Church of Latvia in Chains*, Stockholm, 1963.

48 Padomju Latvijas Komunisti, 1963.g. 8.nr., 4.lpp.

49 Sovetskaja Molodjež, 1960.g. 23.novembra nr.

50 The Catholic Church of Latvia under the Bolshevik Torture, 13.lpp.

50a Cīņa, 1971g. 14.apr. 86.nr.

50b Andrej Amalrik, *Unfreiwillige Reise nach Sibirien*, 95.u.c.

50c Cīņa, 1971.g. 21.okt. 245.nr. Sk.rakstu "Pret tautas tiesas spriedumu".

51 LSK archīvs, liecība nr.0470/70.

53 Aleksandrs Dubčeks 1968.gadā, kad sarkanā armija iebruka ČSR, bija šehu komūnistu vadonis. Ģenerālis Grigorenko protestēja Maskavā pret ČSR okupāciju, kādēļ to apcietināja un izlēda no padomju armijas. Jakīrs bija padomju vēsturnieks, kuŗa tēvs Staļina laikā bija politiski vajāts.

54 Jāņa Jachimoviča vēstules pilns teksts parādījās vācu liberālajā žurnālā *Der Spiegel* u.c. izdevumos. Mēs ievietojam tikai saīsinātu tekstu.

55 Latviešu teksts ņemts no soc.dem. mēnešraksta *Brīvība*, 1972.g. 1.nr.

4. Garīgā pretestība

Dažos gadījumos tā maz atšķīrusies no jau apskatītās pasīvās pretestības. Garīgās pretestības galveno iezīmi rādījis Ignacio *Silone*, teikdams, ka *var palikt brīvs, ja uztur dzīvu savu gribu būt brīvam.*

Būt brīvam padomju iekārtā? Ja rūpīgāk un ar dvēselisku izpratni ieskatāmies tai individā, kas par spīti mūsu cilvēka cementēšanas teknikai vēl arvien nav ļāvis sevi iestampāt stindzīgā javā, tad redzam šī individa autonomo gara pasauli un dzīvo pulsus. Tādam cilvēkam var piederēt individuāla suverēnitāte. Viņš spēj dzīvot, ja arī ne saskaņā ar ārējo pasauli, tad vismaz saskaņā ar sevi. Tas viņam dažādās situācijās var dot lielu stiprinājumu. Viens no zīmīgākiem gadījumiem, varbūt, ir tas, par kuŗu stāsta no ilgiem izsūtījuma gadiem brīvajā pasaulē izkļuvusi latviešu lauku sieviete, Rita Jaunzeme. Viņa uzsver, ka no bojā ejas viņu esot paglābis garīgais dzīves spēks un nesatricināma morāle. "Kad es jau nespēkā kritu, cēlos, lai atkal ietu, kad sargs man ar šautenes rezgali grūda un sita pa muguru, es cietu tikai fiziskas sāpes, bet dvēselē man tas nesāpēja. Man bija tik daudz īgnuma pret šiem cilvēkiem un tie man visi likās tik zemi, ka tie ar savu zvērīgo rīcību nespēja mani pat apvainot.⁵⁶⁾

Padomju dzīves ikdienu smacē cilvēkus ik uz soļa un arī tiem, kas palikuši savā dzimtenē, atliek meklēt gara līdzsvaru savā noslēgtajā, individuālajā pasaulē. Mākslinieki un rakstnieki mēģina kompensēt ārējos žņaugus un trulo darba dzīves reglamentāciju ar kāda darba radīšanu, kas šobrīd pieder tikai viņiem pašiem. Zināmi gadījumi, kur gleznotāji rādījuši darbus, kas neatbilst partijas prasībām un padomju arodorganizāciju priekšrakstiem, bet kas tapuši neatvairāmā, brīvā radīšanas gribā. Šādas gleznas novieto aiz skapja vai kādā paspārnē. Tās dod iekšējo apmierinājumu un gandarījumu, izpērkot vainas sajūtu, kāda radusies taisot pasūtītajiem darbus un apstrādājot sižetus, kas nevien mākslinieka izjūtai sveši, bet pat pretīgi. Tāpat mūziķi rakstījuši skaņu rakstus, kas pašreizējā situācijā nevar cerēt uz izpildījumu un tam nav domāti. Tie rakstīti kā paliekami darbi turpmākajām dienām. Bez tam, daudz maz piemērojoties uzraudzības instanču prasībām, viens otrs mūziķis mēģinājis neuzkrītošā, tomēr saprotamā veidā ieaut savā jaunradē kādu motīvu, kas runā par sērdieņu laikiem un uzrunā atkal no jauna latviešu dvēseli. Visšaurākajās spīlēs tomēr nonākuši rakstnieki, kuŗu darbus padomju cenzoriem visvieglāk pārkontrolēt. Lai iekļūtu vispār padomju rakstnieku savienībā un atrastu iespēju producēties, katrā ziņā jādod mesli jau pašā sākumā. Bet, kad tas izdarīts un

durvis darbam pavērtas, viens otrs rakstnieks izjūt nepārvaramu vajadzību teikt ko godīgu un runāt īsti. Vienalga, cik skopos vārdos un simboliskā to var izdarīt, to mēģina darīt. Lasītāji to saprot un liek izmanīt rakstniekam savu labvēlību. Kaut tādā veidā rakstnieka un lasītāja starpā rodas garīga saskaņa, saprašanās un abpusīgs mundrums, kam apspiestības apstākļos sava nozīme. Proza to iespēj mazāk nekā dzeja. Dzejai ir potenciāls spēks, kas aizsniedz cilvēka dvēseles visdziļākos slāņus un zemapziņu. Dzejnieka uzšķilta dzirkstele spēj radīt sārtu. Dzejā kaldināti simboli un iešķetinātas allegorijas panāk vairāk nekā apsvērti rakstīts politisks manifests. Ja padomju žņaugos Vizma *Belševica* spēj savirknēt savos "Gadu gredzenos" kaut trīs rindas, vēlēdamās:

"Pa stāvu liesmu uzkāpt debesis
Un izkliegt netaisnību, kuņā mana tauta
Ar dzelzi kvēlojošu nīdēta un kauta,⁵⁷)

— tad šāds protests spēj uzrunāt katru un saviļņot katru.

Bet blakus nedaudzajām dzejas vārsēm, kas legālā ceļā atrod dienas gaismu, radusies aizliegtā dzeja, pagrīdes māksla, slepeni rokraksti, dienasgrāmatas. Kaut arī viss tas izskatās pēc apraktiem dārgumiem, tad to eksistence vien jau runā par sevi. Galu galā ne ikreiz tie ir tik apslēpti dārgumi, lai tiem neuzdurtos daži desmiti vai simti. Rokraksti iet taču no rokas rokā, tos meklē, tos prasa un tie savu ceļu atrod. Un tādēļ varam teikt, ka arī daudzi latviešu dzejnieki, rakstnieki un dienas notikumu chronisti atraduši sev paliekamu vietu *neredzamajā frontē*. Sibīrijā vien tapusi dzeja, kuņas apmēri tik prāvi, ka kādreiz par to būs jārunā arī latviešu literātūras vēsturniekiem. Pie tam, ne viss aizgājis zudumā, daudz kas saglabājies un līdzīgi mūsu vecajai folklorai gājis līdz ļaužu straumēm un dažkārt kļuvis par mantojumu jaunajai paaudzei.

Tādēļ varam teikt, ka latviešu dzeja un māksla vistumšākajā naktī likusi zibēt zvaigznēm, kuņas nav varējuši apsegt nekādi padebeši. Tā arvienu vēl gājusi kopsolī ar tautu un tās brīvības alkām.

Grūtākā stāvoklī atrodas latviešu zinātne. Nerunājot par eksaktajām zinātnēm, kas nav gluži viegli ieguldāmas partijas celtajā Prokrusta gultā, gara zinātnēm toties bija jāizmanta visasākie žņaugi. Lai tos atgaiņātu, nav pieejami pat ne tie līdzekļi, kas der dzejai vai mākslai. Zinātnieki gan var izvēlēties kritiku. To arī iespējamās robežās lietojuši vairāki latviešu zinātnieki padomju apstākļos. Ievērojamais latviešu valodnieks prof. Dr. Jānis *Endzeltns* Latvijas Valsts universitātē apzināti izvēlējās citātus no Staļina laureāta Viļa Lāča romāniem, lai ar tiem rādītu paraugu sliktai, kroplīgai latviešu valodai. Jau dienu pēc 1941. gada masu deportācijām viņš fakultātes auditorijā atklāti pateica: "Esmu strādnieks. Visu savu mūžu

esmu strādājis un tik daudz nopelnījis, lai samaksātu ceļu uz Sibīriju. Nevediet mani kā lopu. Ja man jābrauc uz Sibīriju, tad ļaujiet man to darīt ar paša pirktu biļeti.”⁵⁸⁾

Padomju apstākļos izaugušais vēsturnieks Heinrichs Strods rakstījis Zinātņu Akadēmijas *Vēsts* recenziju par K.G.Vasiļjeva, F. Grigoraša un A.A.Krausa sarakstīto grāmatu “Materiali po istorii medicini i zdravoochraņenija Latvii”, ko 1959.gadā bija izdevusi Valsts izdevniecība. Savās kritiskajās piezīmēs Strods parāda krievu autorus kā nemākuļus un Latvijas apstākļu nepazinējus. Strods pie tam kodīgi uzsver, ka “padomju historigrafijā nelieto autoru terminu — Latvijas ‘atkalpievienošana’ ar Krieviju XVIII gadsimtā”. Šo terminu gan varot lietot, apskatot Rietumukrainas, Rietumbaltkrievijas atkalpievienošanu Ukrainai, bet ne Latvijai.⁵⁹⁾

Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā padomju kolektīvīzācijas akciju kā Latvijai nederīgu nokritizējuši vairāki latviešu zinātnieki — šīs akadēmijas mācībspēki.⁶⁰⁾

Latviešu tautas pašapziņu stiprina tas, ka tai bijusi sava valsts. Divdesmitdivi patstāvības gadi un ievērojamie panākumi, kas gūti šinī laikā, liek katram latvietim apzināties sevi kā savai tiesību valstij un patstāvīgai nacionālās kultūras jomai piederīgu. Maskavas mēģinājumi to padarīt atkal par 2.šķiras pilsoni, kāds tas bija cara patvaldības laikā, uzdužas allaž un visur pretestībai. Latvietim šodien ir nevien nacionālā un tiesiskā, bet arī valstiskā apziņa. Latvijas valsts tam ir mūžīga vērtība, ko tas sevī glabā. Pat padomju krampjainie pūliņi izdzēst priekšstatu par Latvijas valsts patstāvības laiku jaunatnē, paliek bez panākumiem.

Ja skolotāja klasē jūtas spiesta noniecināt Latvijas valsts patstāvības laiku un daudzina ļeņinismu, tad kāds no skolēnu pulka laiku pa laikam pasaka: “Jūs jau paši tā nedomājat, tie taču visi nieki.”⁶¹⁾ Par latviešu jaunatnes patriotisko un pretkomunistisko nostāju atrodami vēl pēc 25 padomju varas gadiem jauni faktu konstatējumi.⁶²⁾ Bez tam liecībās no Latvijas redzama arī latviešu jaunatnes rietumu orientācija.

Savas nacionālās tradīcijas un sadzīves paradumus latvieši neļauj izpostīt. Smaga sadursme iznāca Jāņu dēļ. Jāņu svētki ar līgošanu pieder latviešu dzīves daļai no neatminamiem laikiem. Ja ar Jāņu svinībām kādreiz saistījās veci ticējumi, tad pēdējo paaudžu laikā tā ir tautas svētku diena, kam brīnišķīgu ietvaru dod pati līgošana, Jāņu uguns un folkloriskais elements. To visu pēc Latvijas okupācijas padomju birokrati un čeka taisījās noārdīt. Jāņu svinēšanu noliedza. Jāņu dienu pārvērtā par darba dienu. Neierašanos tādā dienā darbā uzskatīja par kaitniecību, bet kaitniecība padomju izpratnē ir kontrrevolūcionārs noziegums. Kādēļ īsti Jāņu svinēšanu

noliedza?

Tā kā Jāņu svinēšana notiek simtu simtiem vietās, tad padomju drošības iestādes atzina, ka ļaužu pulcēšanos daudzās vietās tām nav iespējams pārlūkot. Zinot viņu režīmam nelabvēlīgo noskaņojumu tautā, tās tādēļ Līgo vakaru un Jāņu svinēšanu negribēja pieļaut. Tautas tradīcijas tomēr bija tik stipri iesakņojušās, ka padomju vara neiespēja tās pazudināt. Līdzīgi Ziemsvētkiem, kuņus padomju ateistiskais virziens neatzīst un kuņus Latvijā turpina gads-kārtēji svinēt, arī Jāņu svinēšanu neizdevās novērst. Padomju iestādes beidzot, negribot piekāpās. To panāca tautas vienprātīga pretestība un nelokāma nostāja. Kā par spīti, vienā otrā pulcēšanās vietā sajūsmas brīdī atskan pat Dievs, svētī Latviju un Lai līgo lepna dziesma.⁶³)

Arī garīgajai pretestībai, izjūtot pazemojumu un apspiešanu, ir iedarbīgs spēks. Ja tās klasisko piemēru var meklēt somu tautā cara patvaldības laikos, tad šodien tā savu mājvietu atradusi Latvijā. Uz ik soļa var uzdukties nacionālo izjūtu zemdegām, kas liesmo un nav apdzēšamas. Pati tauta pie tam atrodas jau veselas paaudzes laiku eža pozīcijā.

Krievu agresori, jau 1939.gada rudenī izstrādādami sīku plānu par latviešu masu deportācijām, zināja, kas tos sagaida. Viņi zināja, ka ar dekrētiem un miličiem vien tie nesalauzīs tautas pretestību. Tādēļ ciniskā veidā ķērās pie genosida. Un tomēr, par spīti drausmīgajiem piemeklējumiem, čekas pagrabiem, cietumu jaunceltajiem korpusiem (peresilkām), masu kapenēm un nāves vilcieniem, politiskajiem izolātoriem un stingra režīma soda nometnēm, — par spīti visai rafinētajai padomju sistēmai, latviešu tauta nav salauzta.

Šo tautu, kas mīl brīvību, taisnību un godu, var tikai apbrīnot!

Vai latviešu tautai dzimtenē kāds palīdz? Nedaudz, savu spēku un iesaistību robežās to darījuši trimdas latvieši, tā politiskā emigrācija, kas sākās 1944.gada rudenī, aizvirzot uz rietumzemēm ap 8% latviešu tautas. Jau no pirmajiem mēnešiem tie sāka organizēties un izveidot savas apvienības un presi. Ja parasts šai sakarībā runāt par cīņas organizācijām, tad šī signatūra tām tiešām ir. Pasaules brīvo latviešu apvienība (PBLA), kas runā 150.000 brīvo latviešu vārdā, savos darbības noteikumos kā pirmo pantu ierakstījusi: "Pasaules brīvo latviešu apvienības galvenais mērķis ir Latvijas valsts neatkarības un latviešu tautas brīvības atgūšana." Sīki savus mērķus un viendokli t.s., "Etlingenas deklarācijā" izteikusi Eiropas Latviešu jaunatnes apvienība (ELJA), to izsakot šādiem vārdiem: 1. Mēs esam par neatkarīgas un demokrātiskas Latvijas Republikas atjaunošanu. 2. Atjaunotajā Latvijas valstī varai jāpieder Latvijas tautai. 3. Latvijas tautas gribu izsaka vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās un aiz-

klātās vēlēšanās vēlēs parlaments un valdība. Visiem politiskajiem virzieniem ir tiesības iziet vēlēšanās ar savu sarakstu. 4. Uzskatu, biedrošanās un vārda brīvība Latvijā nodrošināma ar likumu.

Latviešu nacionālais fonds Stokholmā dokumentējis padomju varas deliktus Latvijā. Starptautiskās preses konferencēs apgaismo ti latviešu tautas dzīves apstākļi okupācijas laikā.

Latviešu pārstāvības ar neskaitāmiem memorandiem atgādinājušas rietumu nācijām patvaļas sistēmu Latvijā un devušas pierādījumus tam jauna veida imperiālismam, un kolonizācijas sistēmai, kas ar Maskavas gādību nostiprinājas 20.gadsimtā tanī Eiropas daļā, kas ieslīkusi padomju imperijas purvā. Te parādās apzināta un mērķtiecīga mazo tautu iznīcināšanas sistēma. Ne savas vainas dēļ un savas nacionālās kultūras nespēkā šīs tautas iet bojā. Ja ar Otro pasaules kaŗu notikušas radikālas pārmaiņas Eiropā, tad tā nav vienīgi Baltijas valstu, Vidus- un Austrumeiropas daudzo nāciju, bet visas tagadējās Eiropas katastrofa. Šīs valstis bija *kārtības faktors*, kā to lietišķi savā darbā "Lettland, seine Entwicklung zum Staat und die baltischen Fragen" parādījis valstsvīrs un tiesībnieks Dr. Miķelis *Valters*.⁶⁴) Latvija un pārējās valstis nodrošināja mieru un kārtību prāvā Ziemeļeiropas stūrī. Baltijas valstu iznīcināšana radījusi jaunu nedrošību Baltijas jūrā un Eiropas ziemeļos, kas kļuvusi par jaunu Maskavas iekāres objektu. Maskavas ekspansijai arī tur vēl nav novilkta robežas.

Ja latviešu tauta, kā redzējām, nav samierinājusies ar svešas varas uzkundzēšanos un tai izšķirīgi pretojas, tad šāds vienas mazas tautas gribas akts un brīvības alkas atgādina Vilhelma Tella spīvo un apgaroto cīņu par savas tautas brīvību.

Der šinī sakarībā atcerēties viena vācu kaŗagūstekņa vārdus, ko tas teica pārnācēju nometnē Frīdlandē pie Gettingenas 1955.gadā, jo šis vīrs bija padomju soda nometnēs pirmo reizi savā mūžā iepazinis latviešus, igauņus un lietuviešus:

*"Ja lielās tautas nostātos pret boļševisma tā, kā to darījušas mazās baltiešu tautas, padomju sistēma būtu sabrukusi."*⁶⁵)

56 Šie vārdi atrodami deportētās latvietes Ritas Jaunzemes, dz. 1906.g. Gulbenē, 1971.g. 24.oktobra pašrocīgajā liecībā, kas glabājas Latvijas Sarkanā Krusta arhīvā (liecības nr. 0464/71).

57 Vizmas Belševicas dzejoļu fragments ņemts no viena viņas 1969.g. iespiestā dzejoļu krājuma "Liesmas" apgādā, Rīgā.

58 Skolotājas O.Trauciņas kā kādreizējās LU filoloģijas un filozofijas fakultātes studentes liecinājums šīs grāmatas autoram.

59 Zinātņu Akad. *Vēstis*, 1962.g. 176.nr., 143.-148.lpp.

60 Ād.Šilde, Bez tiesībām un brīvības, 169.lpp.

61 No kādas liecības, kas 1967.gadā izvesta no Latvijas.

62 Latviešu jaunieši, kas izkļuva no Rīgas 1971.gadā, vienprātīgi liecina par jaunat-

nes pretošanos komūnismam un rusifikācijai.

63 Anša L. liecība, LSK archīvs, liecības nr. 0346/63.

64 Dr.M.Valters, Lettland, seine Entwicklung zum Staat un die baltischen Fragen.

65 Vācu kaņģūstekņa Dr.Sigfried'a Mullera apliecinājums Sarkanā Krusta pārstāvim 1955.g. rudenī. LSK archīvs, liecības nr. 0095 — Grenzdurchgangslager Friedland.

1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880

1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890

1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

1901
1902
1903
1904
1905
1906
1907
1908
1909
1910

1911
1912
1913
1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920

1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930

1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940

1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950

1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960

1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970

1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980

1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990

1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000

2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010

2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020

2021
2022
2023
2024
2025
2026
2027
2028
2029
2030

2031
2032
2033
2034
2035
2036
2037
2038
2039
2040

2041
2042
2043
2044
2045
2046
2047
2048
2049
2050

2051
2052
2053
2054
2055
2056
2057
2058
2059
2060

2061
2062
2063
2064
2065
2066
2067
2068
2069
2070

Trimda

Grūto dienu klusēšana

Tēvzeme, 1946.g. 19.oktobrī

Kopš 1940.gada 17.jūnija mums bijis jāklusē. Latvieti un ikvienu citu baltu tautu piederīgo piespieda klusēt sveši okupanti, kas ielauzās mūsu zemē un atņēma mums mūsu pilsoņu tiesības. Jau vairāk kā sešus gadus mums ņemtas visas svarīgākās demokratiskās pašnolemšanās tiesības. Mums laupīta līdz ar to vārda un biedrošanās brīvība. Kaŗu zaudējusī Vācija to jau pa daļai atguvusi — mēs ne.

Viena mūsu tautas daļa bijusi spiesta uzņemties trimdas ceļus. Tā kļūst pa Vācijas drupu pilsētām, Zviedrijas kūdras purviem un citām malām, kur mēs visur esam svešinieki. Ir vēl tālāka ceļa gājēji; tie kuŗu negribētais ceļa mērķis nobeidzās arktiskos apgabalos un Sibīrijā. Visi tie klusē un tiem jāklusē, jo viņiem nav ļauts runāt. Par viņiem runā citi. Viņu likteni izšķir citi. Pat citkārt elementārus šo cilvēku dzīves un sadzīves jautājumus ne katrreiz nosaka viņi, bet sveša vara un svešas institūcijas. Ne vienmēr tās ir mums nedraudzīgas, tomēr diendienā mēs izjūtam šo svešo gribu un cilvēcīgu pazemojumu, kas dabiski rodas izpildot tikai svešas pavēles un rīkojumus. Mēs esam pateicīgi mūsu draugiem, kur mums šodien tādi ir, bet arī tad tā nav draudzība starp diviem līdzīgiem. Nebrīnīsimies tādēļ, ka arī tā ļaužu kategorija, pie kuŗas mēs šobrīd piederam, kaujas ar mazvērtības sajūtu. Bijuši gadījumi, kur tas mūsu aprūpētājiem kļuvis nepanesami un tie lūguši sūtīt pie viņiem darīšanu kārtošanai ne pazemīgu lūdzēju, bet pašapzinīgu cilvēku, kas nenāk kā lūdzējs, bet atzīts pārstāvis.

Baltu tautas dzimtenē klusē. Klusējam arī mēs. Neviens gan mums nav ņēmis tiesību izteikt savas domas divatā vai trijatā, mēs pārrunājam savas domas un vērojumus no metnēs, bet tiklīdz tas iet pāri šiem rāmjiem, mums jāklusē, vai vismaz mūs nelabprāt uzklasa.

Mēs, latvieši, zinām, kas ir demokrātija. Demokrātija ļāva mums runāt. Ne jau tikai runāt, bet arī demokrātiski dzīvot un demokrātiski rīkoties. Tagad demokrātija mums ir fata morgana. Arī to mums grūti kādam pateikt, cik tas mums smagi, ka tas tā ir un ka mums, kā bijušiem demokratiskas republikas pilsoņiem, liek klu-

sēt. Un tomēr mums tas jādara. Mēs to izjūtam kā sodu, jo katra brīvības atņemšana ir sods. Bet kādēļ mums uzlikts tik smags sods? Jau mēnešiem uzliktais soda mērs ir grūts, bet nesalīdzināmi grūtāks tas tad, ja sods jāizcieš gadiem. Mums uzlikts tāds ilggadīgs soda mērs, lai gan mēs to neesam pelnījuši. Uz ilgiem gadiem mums atņemta vārda un biedrošanās brīvība, nemaz nerunājot par mums atņemtajām pašnolemšanās tiesībām. Ar mums uzspiesto klusēšanas imperatīvu mēs nevaram samierināties. Ja mēs to spētu, tas nozīmētu, ka mēs neiederamies Eiropas civilizācijas lokā vai esam slikti demokrati. Mēs gribam paši brīvi izteikt savus ieskatus un gribam, lai attiekmēs ar citām tautām mūs vērtētu kā kontrahentu, kauču arī tanī daļā, kādu mēs sastādām un kas mēs esam. Mēs gribam būt tiesību subjekts, kam sava griba un rīcības spēja.

Katrs īsts demokrats mums atbildēs: "Jūs neprasāt daudz, jūs prasāt tikai to, ko drīkst prasīt katrs demokrātiski noskaņots cilvēks, un tās ir dabiskās tiesības, ko jums neviens nedrīkst ņemt."

Tikai šāda atbilde spēj mūs apmierināt. Kad vienu brīdi jau likās, ka varēsīm to darīt un teikt to, kas mums sakāms, mēs bijām tam sagatavoti. Daži mūsu tautas pārstāvji ieradās Parīzes Miera konferencē, lai izbeigtu ilgo klusēšanu un pieteiktu mūsu tiesības. Mūsu jautājums nenāca pārrunās, un tā mēs esam spiesti vēl kādu brīdi klusēt. Bet šī klusēšana vairs nav pilnīga klusēšana. Mūsu tautas tiesību aizstāvju klātie un pieteikšanās pie vārda vairs nav klusēšana. Un šo klusēšanu pārtraukuši arī tie iesniegumi, kas pilnvaroto personu un latviešu organizāciju vārdā iesniegti visu demokrātisko valstu valdībām. Un drīzumā arī Sabiedroto UN padomē latviešu demokrātiskie trimdinieki liks atskanēt savai balsij.

Mēs nespējam ilgāki vairs klusēt. Mums ir tik bezgala daudz ko teikt, ka liekas nepanesami to visu sevī ilgāk saglabāt. Mūsu tautas kopējās mocekļu gaitas un ciešanas ir tik lielas, ka liktos pareizi savas sāpes un ciešanas izkliegt, jo grūti atrast mierīgus un apsvērtus vārdus, kas to spētu apzīmēt un pilnībā izteikt.

Tie mūsu tautieši, kam šobrīd būtu vēl vairāk par mums ko teikt, turpinās klusēt, jo savu domu un gribas izteikšana tiem nozīmētu pazudināšanu un nāvi. Bet kamēr mūsu tautas lielākā daļa ir nāves ēnā, tiem, kam vēl ir iespējas cīnīties par savas tautas humāniem un demokrātiskiem ideāliem, tas jādara, jo no viņu uzvaras atkarīga mūsu un mums draudzīgo kaimiņu, igauņu un lietuviešu, tautu eksistence.

Mums, paldies Dievam, ir un drīkst būt tikai viena orientācija, un tā ir Latvija. Mēs nekad nebeigsim cīnīties par mums netaisni atņemto dzimteni un pret savas tautas apspiešanu. Šinī jautājumā mums nav jārunā pusvārdos vai caur dabiskajām tiesībām, mēs

cīnāmiēs par taisnību un demokrātiju, par cilvēcību un kristīga cilvēka ideālu.

Ka mūsu pieķeršanās tēvzemei un neapklusināmā pašnolemšanās dziņa nav irreāls sapņojums, bet visu demokrātiski noskaņotu tautu un valstu atzīta prasība, godam apliecina Atlantijas charta.

Gēbelss kādreiz gribēja noniecināt Sabiedrotos, kā otru kaŗa vedēju pusi, teikdams, ka tiem neesot nekādu kaŗa mērķu. Protams, tādu kaŗa mērķu, kādi bija nacionālsociālistu režīmam, Sabiedrotiem nebija, bet to kaŗa mērķis, ja to par tādu var atzīt, tika izteikts Atlantijas chartā. Šī charta deklarēja, ka visām tautām, kas, kaŗam izceļoties, bijušas brīvas un neatkarīgas, tiesības atkal tādām kļūt. Ja kādreiz Vilsona četrpadsmit punkti pašķīra Latvijas neatkarībai ceļu, tad tagad mūsu zemes nākotnes kontūras iezīmē Atlantijas charta. Mēs, mazo tautu piederīgie, saskatām šinī dokumentā mūsu jaunās dzīves robežstabus un apstiprinājumu mūsu pašreizējo cēntienu pareizībai.

Un, ja mēs tomēr esam ilgi klusējuši, tad arī tam bijusi sava jēga un savs attaisnojums. To pirms kāda laika labi izteica kāds trimdā esošs latviešu dzejnieks, ko kaŗa vētras pārnesušas Zviedrijas kras-tā. Viņš saka: "Dievs devis mums laiku šo grūto dienu klusēšanā gatavot savas dvēseles lielajai nākotnes dienai." Cik katrs no mums to labi pratis darīt, tas jāatstāj pagaidām katra paša spriedumam. Bet tas ir viens no trimdas vislielākajiem uzdevumiem, kas mums piekritis. Gatavoties šim lielajam brīdim nenozīmē pavadīt dienas bezdarbībā. Ja mēs iepriekš varētu miegu ilgam laikam izgulēt, mēs to, varbūt, darītu, tāpat mēs jau laikus atpūtinātu savus muskuļus un nervus, lai viss būtu sagatavots lielajam brīdim, kad mums būs tik daudz ko celt un veidot, bet tas nav iespējams. Mēs pareizāki darītu, ja mēs saudzētu sevi no liekas enerģijas izšķiešanas nevietā, jo pārāk sakarsēti prāti un bezjēdzīga kņada nometnes šaurajos aplokos liek gan padomāt par to, ka neiztērējam pat tās rezerves, kas mums šobrīd vēl ir. Ja mūsu orientācija iet nesatricināmi uz Latviju, tad nav daudz ko stāstīt un mācīt, kas ikvienam darāms. Tas katram pašam jāapsver, atkarā no tā, ko mūsu izpostītā zeme visvairāk prasīs un no mums katra sagaidīs.

Klusēsim, kad un kur klusēt ir zelts, bet nebeigsim runāt un cīnīties tur, kur to prasa mūsu taisnā lieta.

Sociālās dzīves pārvērtības

Tēvzeme, 1947.g. 23.jūlija

Latviešu sabiedrībā notikusi liela sociāla pārkārtošanās, kas skārusi mūsu tautas locekļus kā dzimtenē, tā trimdā. Šī pārkārtošanās saistās ar smago katastrofu, ko nesa 1940.g. jūnijs un visi tam sekojošie gadi, kas ar nepielūdzamu nežēlību sapostījuši visu mūsu nacionālo saimniecību, privātīpašumu un latvieša cilvēka rocību.

Par nacionālu saimniecību Latvijā nevar būt vairs runas, jo pēc Latvijas neatkarības iznīcināšanas visas mūsu valsts saimnieciskās vērtības un lielākā daļa privātīpašumu pārgājusi kādas mums svešas "tautas īpašumā". Atlicis vairs tikai šīs zemes iedzīvotājs ar nelielu rocību.

Esam pārdzīvojuši to, ka nevien patvarīgi paņemtas latviešu uzkrātās un ar darbu iegūtās vērtības, bet esam turklāt aculiecinieki kādam ne mazāk nozīmīgam sociāli saimnieciskas dzīves satricinājumam, un proti, ka izdarīta tālu ejoša Latvijas pilsoņu deklasācija. Latviešu lauksaimnieks nav vairs lauksaimnieks, rūpnieks nav vairs rūpnieks, inženieris, agronoms, tiesnesis, ierēdnis un citu arodu pārstāvji nepilda vairs savus profesionālos pienākumus. Un arī ārsti, mācītāji, zinātnieki, skolotāji, mākslinieki un amatnieki, kas joprojām liek lietā savu aroda prasmi, nav vairs savu arodu kopēji agrākajā nozīmē.

Deklasācija ir smags sociālas dzīves satricinājums. Tā nenozīmē kādu ārēju privilēģiju zaudēšanu, bet pāriešanu no labāka sociāla stāvokļa zemākā, sava aroda apmainīšanu pret gadījuma vai sliktāk atalgotu darbu. Tā iezīmē sociālu kritienu. Deklasācija parastā nozīmē skaļ atsevišķu cilvēku vai nelielu ļaužu kopu. Tai par iegastu var būt saimnieciskas krīzes vai personīgas neveiksmes. Turpretim deklasācija, kuļai patlaban esam pakļauti, ir dziļāka savā cēloņsakarībā un plašāka savā apjomā. Ar maz izņēmumiem tā skaļ visu mūsu tautu un ir vispārējas dabas. Pie tam pie šīs nelaimes nav vainojams atsevišķs cilvēks, vai kāda sabiedrības daļa, bet tās nelaimes cēlonis meklējams postā, ko mums nesušas svešas varas un latviešu nacionālajām interesēm kaitīga sociāli saimnieciska sistēma.

Ko mēs redzam? Dažu gadu laikā sistematiski izpostīta mūsu tau-

tas bagātība, pazemināts līdz nožēlojamai pakāpei mūsu dzīves standarts, morāli degradēts un sociāli deklasēts Latvijas pilsonis. Lūk, tā ir aina, kas atsedzas mūsu un ikviena vērotāja skatam.

Ja te lieta grozītos vienīgi ap trimdas latviešiem, tad par to varētu mazāk uztraukties, jo trimdiniekam allaž bijis jāsamierinājas ar saimniecisku un individuāli sociālu apstākļu pasliktinājumu. Sevišķi intelligēnci šādos piemeklējumu brīžos nācies pārorientēties uz citu, mazāk atbilstošu un sliktāk atalgotu darbu, vai pat jāproletarizējas. Pēdējais process, kā to redzam, arī tagad iestājies. Tikai atliek jautājums, vai latviešu intelligēnce būtu no tā pasargājusi sevi, palikdama dzimtenē.

Atceroties 1940./41.g. pieredzi, jāsaka, ka nē. Jau mūsu zemes pirmā okupācijas laikā zaudēja vietas gandrīz visi mūsu tiesu iestāžu darbinieki, žurnālisti, liela daļa zinātnieku, skolotāju, ierēdņu, virsnieku u.c. Ciktālu tos neapcietināja un neizsūtīja, tie bija spiesti meklēt darbu fabrikās, lauksaimniecībā, kūdras rakšanā un meža darbos. Par savu algu tie varēja labi ja nopelnīt vispieticīgāko pārtiku, nerunājot par pietiekamu citu dzīves iztikas līdzekļu sagādi sev un savām ģimenēm. Ar deklasāciju un pauperizāciju mēs bijām tātd spiesti iepazīties jau pirms septiņiem gadiem, un nekas spožāks mūs nesagaidītu arī šodien.

Tas arī izskaidro drūmo parādību, ka latvieši un pārējo Baltijas tautu piederīgie trimdā ar aprbrīnojamu mieru un panesību pakļaujas deklasācijas un proletārizēšanās procesam arī šeit, lai gan tas nav vienīgais un galvenais motīvs, kas tiem licis izšķirties par trimdu.

Kāds ir latvieša stāvoklis trimdā? Mēs redzam, ka tas šobrīd ir vai nu fiziska darba strādnieks, vai sociāli aizgādājama; pārāk niecīga ir atlikusī daļa, kas saglabājusi savu agrāko sociālo stāvokli vai atradusi savām zināšanām un mākām atbilstošu vietu. Turklāt, visas šīs ļaužu daļas mantiskais stāvoklis tik nožēlojams, ka tie līdzinās ugunsgrēka cietušiem cilvēkiem, kam laimējies kādu niķu izglābt, bet kas tālu nepietiek normālas dzīves vešanai. Minot Vācijā esošos tautiešus, vispār nevar būt runa par jebkādu dzīves standartu. Dzīves standarts saistās ar pastāvīgiem ienākumiem un pirktspēju, kas piedāvā mājturībai nepieciešamos līdzekļus. Kādi gan ienākumi un pirktspēja var būt nometnē esošam latvietim, ja tas parasti par darbu nesaņem nekādu vai visai niecīgu atlīdzību. Un šie niecīgie līdzekļi arī tā kā tā nedod tam iespēju vispār ko iegādāties, jo viņš izslēgts no tās zemes saimniecības, kuŗas vidū tam lemts dzīvot.

Tātd normālas nodarbinātības, augstāka dzīves standarta un sociāla progressa vietā pēckaŗa laiks nostādījis mūs nevien acīm tverā-

mo gruvešu un drupu priekšā, bet ruīnējis visu mūsu sociālo dzīvi. Ja tas būtu vienīgi pēckaņa seku jautājums, mēs ar to samierinātos, tāpat kā to dara tautas, kas smagi jo smagi cietušas kaņa vētrās, bet mēs labi zinām, ka mūsu nelaimei un postam ir dziļāka sakne un tādi ārkārtēji priekšnoteikumi, kas cilvēka veselam prātam nav pieietami. Arī daudzīnātā emigrācija nespēj šo problēmu pienācīgi atrisināt.

Šie noteikumi un skaudrie pārdzīvojumi atstājuši pēdas trimdnieku psihē.

Mēs neesam vairs pašapzinīgi un patstāvīgi cilvēki. Pašapzinīgi mēs bijām, kad paši ar savu gribu varējām noteikt savas dzīves gaitas un nodomus. Patstāvīgi jutāmies, kad ikviens ar savu centību un rosmi nodrošinājām savas eksistences pamatus.

Tagad mēs atrodamies daudz vai maz aizbilstamā stāvoklī.

Laiku pa laikam izskanējušas bažas, ka ilgstoša bezdarbība un atkarība no apgādnieka sagrauj nometnes ļaužu morāli. Neapšaubāmi tā neiedarbojas pozitīvi. Tādēļ saglabātie spirtie dzenuļi skubinājuši improvizēt uzņēmumus un darbnīcas, arodapmācības vienības, kultūras pasākumus un nodarbības, lai tikai pašdarbība un sava veida interešu ierosme neapsīktu. Mudinājumi tam nākuši ne tik daudz no ārienes, kā no pašu latviešu vidus. Jānožēlo, ka šo latviešu centību un darba mīlestību mūsu labvēļi ne katrreiz pareizi izpratuši. Vienādi vai otrādi turpināts darbs dažādos praktiskos un gara dzīves novados, un ne bez sekmēm, lai gan pekuniārā puse palikusi neizkārtota. Tam dažkārt bijušas smagas sekas.

Minēsim dažus piemērus no pēdējo dienu pieredzējumiem. Lūk, latviešu zinātnieks, kas vairāk par gadu lasa lekcijas Baltijas universitātē, nesapņemdams par savu augsti kvalificēto darbu it nekādu atlīdzību, nonāk stāvoklī, ka nespēj vairs no savas kabatas samaksāt ceļa naudu no savas nometnes uz Hamburgu. Tad, kāds cits gadījums. Inženieris, kam bija jāatstāj nometne, pelnās ar gadījuma darbu un mitinājas ar savu daudz bērnu ģimeni kādā dzīvokļa vannas istabā. Mazā izpeļņa tik tikko nodrošina eksistences minimumu viņam un viņa ģimenei.

Tie ir godīgi cilvēki un sava darba pratēji. Sociālais kritiens tiem bijis tik smags, ka tie nespēj nostabilizēt savu dzīvi.

No "dzīves gudro" mutēm dažkārt dzirdēts, ka jāmak iegrozīties un ka ir citi ceļi, kā noturēties virs ūdens. Tādi ceļi patiešām ir, bet, paldies Dievam, ka ne visu mūsu tautiešu morāle tik tālu iedragāta un pašcieņa nodeldēta, ka tie melnā tirgū un caur dzīves padibenēm mēģinātu noturēties par katru cenu dzīves virspusē.

Sociālās dzīves pasliktinājums skāris tādēļ visjūtāmāk no vienas puses godīgo, krietno, centīgo un kluso darba cilvēku, no otras pu-

ses — vecos, slimos, sakropļotos, kā arī ģimenes ļaudis. Nevieni no tiem nebauda vairs sociālo aizsardzību, kāda tiem piederēja, atrodoties savā zemē, labvēlīgi izkārtotos sadzīves apstākļos.

Labākā stāvoklī ir tie, kas atrodas darbā ārpus Vācijas. Lai arī ne katrs savā īstajā arodā, tie tomēr strādā un pelna, nodrošinādami sev eksistences minimumu, vai vairāk. Zemēs ar augstu dzīves standartu arī fiziska darba strādnieks izpelna pietiekami daudz, lai dzīvotu daudz maz kultūrālu dzīvi. Sevišķi tas sakāms par Zviedriju un Savienotajām Valstīm, kur mūsu tautieši nav spiesti dzīvot kopmītnēs, bet kur tiem laimējies atklāt privātā dzīvē. Tiem radusies dabīga dzīves vide, kas sagādā mierīgus un labvēlīgus dzīves apstākļus, nemaz nerunājot par demokrātisko zemju pilsoņu tiesībām un brīvībām.

Apskatot mūsu sociālās dzīves pārvērtības, jāapstājas vēl pie dažām parādībām. Ir lietas, kuŗas mēs patlaban nepazīstam, lai gan agrāk tām mūsu dzīvē piekrita ievērojama loma. Atcerēsimies kaut tādu parādību kā krāšanu.

Krāšanas ceļā mēs un mūsu priekšteči prata vairot savu turību. Vai par krāšanu pašreizējos apstākļos var būt runa? Ja arī šis tas būtu ko krāt, tad trimdiniekiem Vācijā tā liktos diezgan bezjēdzīga. Tādēļ sākuši izteikties uzskati un ievirze par labu vienas dienas saimniecībai. Tā ir pēc būtības peļama, taču tikai apstākļu radīta parādība. Lai Dievs nedod, ka tā kļūtu par mūsu chronisku parādību un trimdas mantojumu priekšdienām.

Mēs redzam, ka mūsu sociālā seja ievērojami mainījusies. Trimdas laiks, blakus rūpju grumbām, radikāli mainījies mūsu dzīves veidu un sociālo stāvokli, ierakstīdams līdz ar to dažus jaunus vilcienus latviešu garīgajā sejā, sadzīves tikumos un noteikumos.

Ārējie apstākļi tik lielā mērā noteic mūsu dzīvi un apstākļus, ka mūsu pusē paliek nedaudz iespēju, ko darīt sava stāvokļa uzlabošanai. Lai izbēgtu deklasācijas vissmagākajām sekām sāka pārskološanās, kas ir atzīstams solis. Tas pats sakāms par valodu mācīšanos. Tie ir preventīvi soļi, ko prasa tagadējie un paredzami sociālie apstākļi otrajam variantam, ja pirmais — kam vēl šaubīgi ticam, nepiepildītos. Nebūdami vainīgi pie sava likteņa, mēs drīkstam prasīt un sagaidīt, lai mums tiktu atstāta cilvēku cienīga dzīve un tiesība uz to darbu, kuŗu mēs sabiedrības kopējās interesēs vislabāk un sekmīgāk spētu veikt.

Divas Latvijas

Tēvzeme, 1947.g. 9.augustā

Franču laikraksts L'Époque tikko publicējis kādu Alberta Mussē rakstu par Eiropas problēmām. Tanī teikts: "Arvienu turpina runāt par 'blokiem'. Nav tādu bloku, bet ir divi 'frontes', un tā ir liela starpība. Viena daļa Eiropas izceļojusi. Tagad ir divas dienvidslavu, divas ungāru, divas rumāņu, divas spāniešu valstis u.t.t."

Turpinot šo uzskaitījumu, mums jāpapildina: ir divas Latvijas, divas Lietuvas un divas Igaunijas.

Ir, piemēram, viena Latvija, kas, svešas varas okupēta, jau ieskaitīta Padomju Savienībā. Bet otra ir tā, par kuŗu Savienoto Valstu ārlietu ministrs Maršals oficiāli paziņojis, ka tā nav zaudējusi savu neatkarību.

Tas ir dīvains duālisms. Un tomēr te mēs sadūramies ar kādu reālītāti. Šī reālītāte nav varējusi izvairīties no divi svarīgiem faktoriem: varas un tiesībām. Kas no tiem sveķ vairāk? Skeptiķis bez apdomāšanās teiks — vara. Cilvēks, kas paradis domāt tiesiski, neatradīs citu atbildi kā vienu vienīgo, teikdams, ka tās vēl joprojām ir un paliek tiesības. Un kā tad ir ar Latviju?

Priekšstats par Latvijas valsti mums saistās ar tiesībām. Šīs tiesības eksistē latviešu tautas apziņā tā, kā tās izteiktas Latvijas Republikas satversmes pirmajos pantos: "Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika" un "Latvijas suverēnā vara pieder Latvijas tautai". Tā ir tā Latvija, kas nav beigusi eksistēt mūsu pilsoniskā apziņā, nedz arī tiesiski, un kuŗai laikmetīgu starptautiski tiesisku atzīšanu no jauna apliecinājis nesensais Savienoto Valstu Valsts departamenta Latvijas sūtnim Vašingtonā piesūtītais raksts.

Mēs stāvam par tiesisku iekārtu un tā ir mūsu "fronte". Mūs saista viss tas, kas pieder 18.novembrā Latvijai. Mūsu karogs vēl arvien ir sarkanbaltsarkans, mūsu ģerbonis vēl arvienu rotāts ar austošas saules zīmi, ar savas himnas pirmo vārdu mēs joprojām griežamies svētā lūgšanā pie Dieva, mūsu satversme nesatricināmi izteic mūsu vakareiropejiskā garā izprasto demokrātiju, nevien mēs, bet arī ārvalstis turpina atzīt mūsu augstāko valsts organu un valsts varas reprezentantus, mūsu valsts depozīti vēl arvienu nav

zaudējuši savu likumīgo īpašnieku, ir organizācijas ar publiski tiesisku vai nacionālu raksturu, kas nav izbeigušas savu eksistenci starptautiskajā dzīvē, pat tiesu spriež dažā labā gadījumā pēc Latvijas likumiem. Tas viss pastiprina faktu par Latvijas tiesisko eksistenci. Tādēļ Latvija ir un paliek. Tās vārds nav izdzēšams no tautu saimes, neskatoties uz ierobežoto brīvību, neskatoties uz trīs un četrkārtīgām "vēlēšanām", "liesmainiem sveicieniem" un viltus "konstitūcijām", nerunājot nemaz par negodīgi pārkāptiem miera līgumiem.

Paraduši cienīt savus likumus un savas valdības slēgtos līgumus, mēs cienam līdzīgu kontrahentu. Un turklāt mēs ar dziļu cieņu lasām šo viedokli demokrātisku valstu aktos, jo tie izteic tiesiskās apziņas un demokrātisko principu nesatricināmību. Eiropas atdzimšana arī visnotaļ nav domājama bez tiesiskās apziņas rehabilitācijas un nostiprināšanās.

Ir tiesa, mēs esam bijuši aculiecinieki tiesību rupjiem pārkāpumiem, bet arī aculiecinieki tam, ka patvaļa un kaila vara tikusi lauzta. Atkārtoti bijis jāpiedzīvo, ka cilvēce, nespējama iztikt bez tiesībām, par tām nelokāmi cīnījusies, piedzīvodama tiesiskās apziņas un likumības atjaunotni. Mūsu pašu tautas vēsture tam dod brīnišķīgus piemērus. Lūk, mūsu neatkarības gaišais laiks! Tas taču bija, ka tiklīdz mēs pieaugām valstiskai dzīvei, mēs pratām nokratīt svešu kakla kungu kundzību. Ja 1905.gadā tas mums vēl neizdevās, tad 1918.gadā mums vairs nekas nespēja stāties ceļā. Toreiz mums nācās pierādīt, kas mēs esam un uz ko mums tiesība. Šodien mūsu pusē bez vēsturiskās taisnības stāv tiesības un brīvo tautu tiesiskā apziņa. Un mūsu draugi meklējami taisni pēdējo vidū. Mēs nebeidzam apbrīnot nevien viņu cēlo garu un stingro tiesisko apziņu, bet arī viņu specifisko svaru un mērķtiecīgo gribu. Vērojot savu stāvokli mēs redzam, ka neesam vienīgie, kas sadalīti, Mussē vārdiem runājot, divi daļās. Gluži tas pats noticis ar daudzām citām Eiropas tautām un valstīm. Tādēļ mūsu problēma nav Latvijas, bet Eiropas problēma. Gaidāmā Eiropas atdzimšana ir Latvijas atdzimšana. Ko mēs jau šodien redzam, tas ir, ka Eiropa grib dzīvot.

Kā mums trūkst?

Latviešu Ziņas, 1949.g. 15.janvārī

Kā trimdiniekiem mums trūkst visa tā, kas ir ikvienam pilsonim tiesiskā iekārtā un suverēnā valstī, proti, — tiesību, brīvības un cilvēka cienīgas dzīves. Un, ja mēs diendienā smagi izjūtam un esam spiesti citiem atgādināt, ka mums trūkst vēl kādas esenciāli svarīgas vērtības, bez kā cilvēks nespēj būt laimīgs, tad ar to domājam dabīgu vidi un apstākļus, kas normāli katram piešķirti — ka mums trūkst mūsu dzimtenes. Citiem vārdiem, mums trūkst labvēlīgu nosacījumu dzīvei.

To mums ņēmusi ārēja vara.

Bet šīs varas iespaidam novilkta sava demarkācijas līnija.

Tā var pienākt līdz pat mūsu mājas, jeb teiksim, kā tas ir tagad — līdz mūsu istabas sliekšnim, vai pat pārklūt tam, bet arī tad vēl mēs paliekam kā cilvēki ar savu suverēno gara dzīvi un centieniem. Paldies Dievam, ārējai varai mēs vēl neesam bijuši spiesti upurēt savu pārlicību, savu gribu un personību, kā arī ne savus paradumus un pieķeršanos tautiski tuvam un iemīļotajam. Tieši tas mums, par laimi, nav ņemts, un šķiet, tas nekādi nav ņemams, ja mēs paši no tā brīvprātīgi neatsakāmies.

Mēs runājam par savu tautas kopību, saprazdami ar to kaut daļēju tautas kopību, tādā veidā, kāda tā radusies un izveidojusies trimdas dzīvē, uzturot attiecības vienam ar otru un ceļot garīgu tiltu ar tēvzemē palikušajiem tautiešiem. Šinī ziņā iegūti savi panākumi. Bet, kā būs tālāk? Tagad, kur laba daļa mūsu likteņbiedru ir Anglijā, Zviedrijā, Kanadā, Austrālijā, Savienotajās Valstīs un citur, bet kur tie visai izklaidēti, ar nelieliem sadarbības centriem, kas spētu atbalstīt mūsu tautiskos centienus un organizētu nacionālu pašaisardzību, dibināti jājautā, vai mēs katrs par sevi izturēsim.

Lai tas tā būtu, nepieciešama liela ticība savai lietai, t.i. savas tautas lietai, ticība tautas ģēnija, pārmantotām vērtībām un godbijība pret tām. Vajadzīga ticība savas tautas sūtībai, līdz ar modru apziņu par nepieciešamu līdzdalību tanī. Vēl vairāk — vajadzīga ticība un pašāvērtība gaidāmam tautas augšāmcelšanās brīdim.

Vai šāda ticība mums ir?

Lai atbildētu, vērosim ikviens savu tuvāko apkārtni.

Šķiet, ka dažā labā ziņā esam jau iedragāti. Ir jau tā, ka ticība kādai labai lietai nav atdalāma no ticības visam labam un krietnam. Un lūk, šīs ticības absolūti tīram, taisnam un labam mums sāk pietrūkt.

Uz šo parādību nesen reaģēja mūsu garīgais vadonis trimdā — archibīskaps Dr.T. Grīnbergs, izteikdamies kādā ievēribas cienīgā runā, ka “mums trūkst stipras, lepnas uzvaras pārliecības un drosmes”, un ka mums “trūkst lielas sajūsmas pilnas ticības Dievam”.

Tie nav ikdienišķi vārdi, kam drīkstam paiet garām, tos it kā nedzirdēdami. Ja tos par savu tautu būtu teicis Kenterberijas archibīskaps, tie būtu saviļņojuši visus britu salu iedzīvotājus, tāpat kā citu tautu ticīgie tos uztvertu ar dziļu nožēlu un jaunu apņemšanos. Mūsu baznīcas galva teicis tos trimdniekiem, no dzimtenes izdzītiem ļaudīm, kam jāsmel sev kaut kur spēks un stiprums. Varam tos uztvert kā brīdinājuma vārdus, bet šie atzinumi, šķiet, domāti par mudinājumu gurdieniem un vājiem, kam pietrūkst ticības žilbinošā spēka un gribas kalpot taisnajam.

Ja ārējā vara mums ņemusi mūsu pilsoniskās un eksistences tiesības, atraujot mūs no mūsu dzimtenes un zemes, tad no mums pašiem atkarājas nepadarīt sevi vēl nabagākus. Cik tālu paši varam lemt un noteikt par sevi, mums vajadzīga skaidra mērķapziņa, drosme un pašlīdība kā uz Visuvareno, tā arī pašiem uz saviem spēkiem. Ja šinī ziņā vērojama krīze, tad tā jāpārvar. Tāpat kā citas tautas runā par morālu apbruņošanos, tas jādara arī mums, jo bez spēcīgas ticības, stingra morāla un idejiska pamata nav domājama uzvara, kas mums jāizcīna. Taisni tādēļ, ka mēs ciešam un daudz ko esam pazaudējuši, mums nav jāiestieg pasīvītātē vai garīgā un idejiskā sterilitātē, bet “lepnā uzvaras pārliecībā un drosmē” jāizcīna sava cīņa. Būtu ļauni, ja mums pietrūktu pretestības spējas. Pat ja mēs katrs paliktu par sevi, mums šī cīņa jāturpina.

No malu malām nāk ziņas, ka pat mūsu labvēļi mūs grib atrunāt no šīs taisnās cīņas un nepiekāpības. Dažs labs svešnieks mūsu tautietim atkārtoti aizrādījis — tikai labu gribēdams, ka tas kaitē savai karjērai, runādams par boļševisma briesmām, ka tas kaitē sev un saviem bērniem, neatteikdamies no savas tēvu valodas mājas sarnās, ka tautība nekā nav vērtā, kādēļ labāk no tās atteikties un sakust ar šīs zemes saimnieka tautu, ka ir izdevīgi pāriet citā ticībā, ja ar to var iemantot kādu materiālu labumu u.t.t.

Atrodoties galējā postā, nav viegli šādus uzbrukumus atvairīt. Un tomēr tas jāiespēj.

Visvieglāk to spēš tas, kam būs stipra morāle. Ne bez pamata katrs piedzīvojis kaņavadoņus stiprina savu kaņa pulku morālo

stāju. Bez stipras morāles neiztiksim arī mēs. Ja mums šinī ziņā kaut kā trūkst, tad tas atsevišķi un kopējiem spēkiem jāatgūst. Visos laikos, kad latviešiem bijusi stipra morāle un ticība taisnai lietai, tie uzvarējuši — tā tas bija tautas atmodas laikā, tā tas bija mūsu valsts dibināšanas un brīvības cīņu laikā. Un visi šie vēsturiski nozīmīgie notikumi atradās uz it kā nepārvaramu grūtumu un bezcerību sliekšņa.

Latvieši emigrācijā

Universitas, 1955.g. 2.nr.

Līdz ar lielajām politiskās dzīves pārgrozībām un norisēm pēc Otrā pasaules kara radušās jaunas parādības un līdz ar tām savi jauni apzīmējumi. Terminoloģijai, kas radusies pēc Otrā pasaules kara vai šī kara finālā, pieder tādi apzīmējumi kā “pārvietotās personas”, jeb Displaced Persons, dzelzs aizkars, aukstais un psiholoģiskais kašs u.tml. jauni apzīmējumi. To izcelsmi diktējuši pasaules politiskie satricinājumi un dezorganizācija.

“Pārvietotā persona” jeb DP, kā to pazīstam šī vārda angļiskajā saīsinājumā, ir kļuvis arī apzīmējums vairāk kā simts tūkstošiem latviešiem emigrācijā, kas absorbējis vismaz mūsu gadījumā politiskā emigranta nosaukumu. Ar DP rietumu varas apzīmējušas civiliedzīvotājus, kas kara vai okupācijas dēļ atrodas ārpus savas zemes robežām.

Par tādiem dibināti varēja uzskatīt arī Otrā pasaules kara laikā dzimteni atstājušos latviešus un DP statusam nekādā gadījumā nevajadzēja segties ar politiskā emigranta statusu. DP masā bija vācu kara rūpniecībā vai saimniecībā iesaistīti mūsu zemes iedzīvotāji, tanī palēnam iekļuva arī mūsu leģionāri un evakuēto bērnu namu iemītnieki. Bet, netrūka arī tādu, kas paši ar savu gribu meklēja patvērumu rietumu zemēs. Kas nonāca Zviedrijā, bija bēglis vai politisks emigrants, kas nonāca Vācijā vai Austrijā, ar maz izņēmumiem izvērtās par DP. Šis apzīmējums vēl šodien mūs pavada.

Neatkarīgi no iestāžu un citu tautu pieejas šai lietai, vai mums pašiem nevajadzētu būt skaidrībā par to, kas īsti esam? Vismaz tagad, emigrācijai ieilgstot un noskaidrojoties šīs prāvās latviešu tautas daļas īpatam stāvoklim un attieksmei pret to varu, kas okupējuši mūsu zemi.

Ja 1944./45.gadā par dzimteni atstājušiem latviešiem nevarēja vēl runāt kā par viengabalainu politisku emigrantu masu, tad tā par tādu kļuvusi kopš tā brīža, kad šie 100.000 vai vairāk atteicās paklausīt padomju varas aicinājumu atgriezties okupētajā dzimtenē. Ar šo, kaut arī negatīvas gribas izpaudumu, brīvajā pasaulē nonākušie latvieši kļuva par politiskajiem emigrantiem. Tie neatgriezās

uz Padomju Latviju tādēļ, ka konsekventi pretojās tur ar varu un viltu radītai politiskai iekārtai, Latvijas aneksijai, pašnoteikšanās tiesību un pilsoņu brīvību nolaupīšanai. Šim gribas izpaudumam, ko noskaidrot palīdzēja padomju varas aicinājums, pienācis klāt vēl otrs faktors — latviešu emigrācijas mērķtiecīga un aktīva cīņa pret padomju tiranniju un mūsu zemes patvarīgu iekļaušanu Padomju Savienībā.

Kā noskaidrojušas starptautiskas organizācijas, vairāk kā desmit gadu laikā uz Padomju Latviju atgriezušies repatriācijas ceļā ap 2000 latviešu, pie kam mums zināms, ka šo soli daudziem spieda spert pret tiem izdarītas represijas pēckaŗa pirmajos mēnešos, vai tīri cilvēcīgi motīvi, lai apvienotu ģimenes, kā arī naīvitāte.

Pārējie latvieši brīvajā pasaulē saslēdzās nacionālās kopībās un organizācijās, kas tos satur kā organizētu vienību arī šodien.

Politiskais emigrants gan var darboties par sevi un pretoties padomju varai arī tad, ja tas nav organizācijās, tomēr spēku kumulācija vairo efektu un pēc ārējām pazīmēm vien pārlicina citu tautu piederīgos, ka tie, kas spēj paust savu brīvo gribu, neakceptē notikušās politiskās pārmaiņas zemē, kuŗas pilsoņi tie ir. Kas gan noliegs, ka šie emigranti **negotiorum gestorū** kvalitātē tiesīgi pārstāvēt arī to intereses šinī cīņās novadā, kam ārēji apstākļi liedz to pašiem darīt. Mūsu zemes autochtonie iedzīvotāji, kas pakļauti kopš 1944./45.g. padomju iekārtai dzimtenē vai deportēti uz Iekškrīviju, savā gribas un rīcības brīvībā taču ierobežoti.

Mums zināms, ka arī tie mūsu tautas piederīgie, kas pakļauti padomju varai un terroram, ved pret apspiedēju bezkompromisa cīņu. Tai tikai nospraustas savas robežas. Tomēr šis fakts liecina par latviešu tautas vienotību šinī brīdī, kas par spīti izklaidētībai, apspiestībai vai trimdai, konsolidē tautas gribu un cieši uztur kopības apziņu.

Kā visu vienprātīga cīņa pret boļševismu un agresoru, tā nesalaužama griba būt brīviem un neatkarīgiem, izveido šīs kopības apziņas kodolu un panāk mehaniski atšķirto un sadalīto tautas piederīgo morālu un politiski idejisku integrāciju. Mūs visus sasaista viens mērķis un vieni centieni. Ne katreiz tas tā bijis. Revolūciju un apvērsumu laikos tautas ieskati bieži sadalās un izraisa viens pret otru pretpēkus.

Boļševiku izdarītā mūsu zemes okupācija nav spējusi mūsu tautas nacionālo patstāvības gribu, nedz garīgo viengabalainību grozīt.

Tas nav kails apgalvojums. Tam kādā citā rakstā šī laikraksta slejās atradīsim pierādījumu, bet bez tām ir vēl citas, kas ļauj iztaustīt mūsu tautas dzīvo pulsū un noskaidrot tās domu virzienu arī tur, kur policijas valsts metodes tai nepieļauj klaji izpausties.

Mūsu politiskā emigrācija līdz ar to neieslīd sastingumā, kas ir visu laiku emigrācijas visbīstamākā kļūme.

Ar to domāts tas sastingums, kas rodas kādreiz paliekot pie tā, kas bijis un izbijis. Tādu likteni piedzīvojuši dažu zemju muižnieki pēc notikušajām sociālajām revolūcijām. Tie ilgojas pēc 10, 20 un 40 gadiem atgūt savas muižas un savu varu par cilvēkiem.

Mēs turpretim nepiekāpīgi stāvam par savas valsts neatkarību un pilsoņu brīvību atgūšanu. To pašu prasa tie, kuņus mēģina sabradāt Kremļa zābaks. To pašu prasa, izjūdzama apspiestības slogu vismagāk, tā tautas daļa, kas ir Sibīrijas vergu darba nometnēs.

Nevien padomju varas cīņa pret latviešu cilvēku ir liecība tam, ka šī vara ir konfliktā ar latviešu tautu, bet šo definitīvo cīņas stāvokli uztur spēkā latviešu tauta pati.

Saeimas vēlēšanas rādīja, ka Latvijā nav vairāk kā 6 līdz 7 procentu komunistu, ieskaitot to līdzskrējējus. Pēc tam, kad padomju vara mūsu zemi izpostījusi un visus padarījusi nabagus, to skaits nav pat tik liels. Funkcionāru amatos boļševiki tādēļ liek nelatviešus, un ved no visas Krievijas kopā tos pārkrieivinātos latviešus, ko oktobra revolūcija ierāva savos mutuļos. Mūsu zemē šo cilvēku nav, un par to žēlojas komunistu partijas sekretāri visās savās sanāksmēs.

Mums, emigrantiem, piekrīt tādēļ uzdevums šo patiesību pateikt tiem, kas to nezina. Un nevien to, bet arī visu pārējo par boļševisma īsto seju, sevišķi tagad, kur daudzas rietumu zemes sagraibis koeksistences murgs. Bruņotiem ar stingriem argumentiem un faktiem materiālu, un neieslīgstot sentimentā vai emocionālā izklāstā, mums jāliecina brīvajai pasaule par komūnisma, kolektīvizācijas un ateisma destruktīvo izrīcību mūsu zemē. Turklāt jābrīdina no tiem teorētiskiem maldiem un ačgārnās domāšanas, kuņai laiku pa laikam uzduramies rietumu universitātēs un rietumu sabiedrībā, kas naīvi tic, it kā boļševisms būtu īstenojis kādas dižas sociālas idejas un sadzīves kārtību.

Dzīves īstenībai svešā domāšana un maldi ir tie, no kā līdz šai dienai smagi cieš brīvā pasaule. Gribēdama būt savā spriedumā objektīva, tā grēko pret patiesību un iedomātas tolerances dēļ ieslīkst neobjektīvitātē. Ar šo paradoksu jāsaprotas bieži.

Un arī paši emigranti, negribēdami, kā arī neizprazdami lietu stāvokli, stiprina jo bieži sava idejiskā pretinieka pozīcijas.

Jau bieži dzirdētais teiciens vien "es ar politiku nenodarbojos" un "esmu pret politiku" norāda uz jēdzienu sajukumu un nevarību.

Šī vientiesīgā norobežošanās no politikas gan ir tukša fraze, jo cilvēks, kas domā demokrātiski un kas jūt pienākumu pret sabied-

rību, nevar apolītisks nemaz būt. Arī emigrantam jārespektē tā sadzīves kārtība, kuŗai tas kā trimdinieks pakļauts, un tā prasa politisku orientēšanos un pilsoņu tiesību un brīvību respektēšanu. Tam jāspēj patstāvīgi domāt, patstāvīgi spriest un tam pret pārējo sabiedrību jājūt līdzatbildība. Pat kā personai bez kādas valsts pilsoņa tiesībām tam jāiekļaujas kā organizētas sabiedrības loceklim citu cilvēku vidū. Aizmukt no politikas un sadzīves attiecību veidošanas ar citiem cilvēkiem mēs nemaz nevaram, un, ja tā ir demokrātija, kuŗā dzīvojam, tad tā tieši no mums prasa, lai mēs spētu politiski domāt un atbildēt. Kā jau teikts, arī emigrants nedzīvo ārpus šīs vietas un sabiedrisku uzskatu strāvojumiem.

Un būt politiskam emigrantam, kādi mēs taču esam, bez politiskiem uzskatiem, bez politiskiem ideāliem un politiskas darbības, nav nemaz iespējams. Tāds politisks emigrants līdzinātos kuŗavīram bez šautenes vai dziedonim bez balss.

Sevi politiski sterilizējot, politiskie emigranti ar šādu ignoranci akceptētu sava pretinieka, komūnisma, varas aktu un valdīšanas kāri Latvijā.

Mums tomēr ir politiska cīņas griba un politiski ideāli. Pats lielākais no tiem ir valsts neatkarības, pašnoteikšanās tiesību un brīvības atgūšanu mūsu apspiestai tautai.

Kopsolī ar rietumu demokratijām

Universitas, 1956.g. 3.nr.

Šinī vasarā Figaro slejās parādījās Andrē Fransua-Ponsē (Francois-Poncet), Franču akadēmijas locekļa un tikko atpūtā aizgājušā franču vēstnieka, vērtējums savas valdības ministru braucienam uz Maskavu. Viņš citēja Ļeņina kādreizējā līdzstrādnieka Dimitrija Manuiļska 1931.g. Maskavā teiktos vārdus. Manuiļskis, būdams Kominternā ilggadīgs vadītājs un vēlākais ukraiņu padomju republikas ministru prezidents, pirms 25 gadiem teicis: “Starp komūnismu un kapitālismu nāks neizbēgams kaŗš uz dzīvību un nāvi. Šodien gan mēs neesam pietiekami stipri, lai uzbruktu. Mūsu laiks tomēr pienāks divdesmit vai trīsdesmit gadu laikā. Lai uzvarētu, mums nepieciešams pārsteiguma moments. **Buržuazija iemidzināma.** Mēs tādēļ iesāksim ar **visteātrālāko miera kustības iedarbināšanu**, kāda jebkad pastāvējusi. Gādāsim par uztraukumu pilniem priekšlikumiem un neparastu piekāpšanos. Un kapitālistiskās zemes strādās līdzī savai iznīcināšanai bezbēdīgi, dekadenti un pat ar prieku. Tās kluptin klups uz jauno izdevību iemantot draudzību. Kolīdz to modrība izplēnēs, mēs tās satrieksim ar cieši savilkto dūri.”

Šī redzamā padomju funkcionāra atklāsme daudzko noskaidro pašreizējās politiskajās norisēs un tendencēs.

Maskavas politiskā ofensīva savā jaunajā fazē, kas pieskaņota režīma iekšējas stabilizācijas nodrošināšanai pēc Staļina nāves, hipnotizē rietumu pasauli ar koeksistences un miera piedāvājumu. Tā neapšaubāmi pieskaņota rietumtautu miermīlībai, bet no otras puses, koeksistences un šķietama miera nodibināšanai ir vēl cits uzdevums — sagrāut apspiesto tautu pretestības jaudu boļševismam.

Deviņas apspiestas Eiropas tautas, un to vidū Latvija, Lietuva un Igaunija, nav vēl līdz šim brīdim kapitulējušas padomju agresora un okupanta priekšā. Tās parāda uz ik soļa pasīvo pretestību kā boļševismam, tā ciniskai rusifikācijai šinīs zemēs, neizslēdzot sacelšanos un partizānu kustību. Kaut gan no Latvijas okupācijas pagājuši vienpadsmit gadi, partizānu kustības esamību 1956.g. 12.janvārī apliecināja padomju drošības iestāžu uzaicinājums latviešu partizāniem atstāt mežu un tiem apsoltā apžēlošana. No partizānu

kustības apmēriem būtu tomēr aplam spriest par pretboļševistiskās cīņas apjomu. Pretestībā pret padomju varu nostājušies visa latviešu tauta, ko 1956. gada pavasarī apliecināja savā Rīgas apmeklējumā austriešu parlamentārieši, un kas arī citādi apstiprinājies. Leģendāru cīnītāju slavu izpelnījušies daudzi latviešu deportētie Nariļskas, Vorkutas, Kingiras u.c. nemieros.

Tas viss dod pamatu teikt, ka **latviešu tauta atrodas vissīvākajā pretestībā un cīņā pret padomju varu**. Ja Maskavai izdotos brīvo pasauli sasaistīt koeksistences valgos, šī pretestība katastrofāli sabruktu.

Kāda loma šinī cīņā latviešu emigrantiem?

Mums, kas atrodamiem rietumos un brīvībā, ir gluži citādas cīņas pozīcijas kā latviešiem okupētajā dzimtenē vai izsūtījumā. Jau tīri ārējā pazīme vien to norāda — iedami cīņā par savas tautas brīvību un valsts neatkarības atjaunošanu, mēs neriskējam ar savu dzīvību un brīvību. Mēs nenonākam bez tam tiešā cīņas saskarē ar ienaidnieku, kā tas ir ar padomju varai pakļautajiem Latvijas pilsoņiem.

Mūsu priekšrocība tā, ka varam darboties to tautu vidū, kas mūsu brīvības centieniem labvēlīgi. Bez šo tautu potenciāla atbalsta tā kā tā izredzes uz mūsu tautas atbrīvošanu vājas.

Vajadzēja paiet tomēr gadiem līdz mēs īsti sakārtojāmie efektīgākai cīņai. Emocionālos cīņas momentus esam palēnām apmainījuši ar racionālāku politiskas cīņas izkārtojumu. No atsevišķās trimdas zemēs izkļiedētiem spēkiem esam izveidojuši pēdējos gados spēcīgākas apvienības brīvības un Latvijas atjaunošanas centieniem. Radītas komitejas un centri sistēmiskai darbībai un faktu materiāla iegūšanai, kas nekādi vairs neaprobežojas un nedrīkst aprobežoties vienīgi ar to, ka paši savām acīm esam pieredzējuši. Brīvās pasaules informēšanai par apstākļiem Latvijā un spaidu režīmā ārpus mūsu zemes teritorijas (Sibirijā, Vidusāzijā, arktikā), ir nepieciešami jauni fakti, un tie jāatrod, jāsisistematizē un jānovērtē, kas prasa jau zinātnisku spēju strādāt. Interesi šiem jautājumiem veltījuši arī daži mūsu zinātnieki, kuņus nosaukt par austrumu ekspertiem izklausītos vulgāri, bet kuņus katrā ziņā varam skaitīt par teicamiem padomju politikas, tiesību un saimniecības jautājumu pazinējiem. To publikācijas un referāti izpelnījušies rietumtautu ievērību.

Piedaloties sanāsmēs un diskusijās ar cittautu pārstāvjiem esam pārliecinājušies, ka nepietiek ar pašu piedzīvotu pieredzējumu stāstījumiem, **bolševisma kailu negāciju** un brāzmainiem saukļiem, bet, ka nepieciešama padomju sistēmas un ideoloģijas laba pazīšana un to salīdzināšana ar citām politiskām un sociālām sistēmām, vēstures un visdažādāko kultūras parādību pārzināšana. Bez tam, lai

pārliecinātu vislielākos skeptiķus un to prāvo ļaužu kategoriju, ko esam paraduši apzīmēt par naivajiem, jāpazīst masu psiholoģija un svešu tautu mentālitate, to tradicionālais lietu skatījums un paradumi. Ar faktu materiālu, ko gribam likt lietā, jāprot allaž rīkties korekti, izvairoties no paviršiem un acīmredzami aizspriedumainiem apgalvojumiem. Ignorējot vienu vai otru no šiem priekšnosacījumiem, piedzīvojam vilšanos un mums nepamatoti liekas, ka vaina meklējama ļaudīs, kam gribam ko teikt, bet tie tikai mūs nesaprot.

Kļūdījušies boļševisma un komūnistu mācību atklāšanā neesam vienīgi mēs, bet to pašu piedzīvojuši arī dedzīgi komūnisma pretinieki rietumu demokratiņās. Par to runā savā nesen izdotajā grāmatā izbijis komūnistu funkcionārs Valters Leonhards (Die Revolution entlasst ihre Kinder, Kiepenheuer u. Witsch, Köln und Berlin), norādīdams, ka rietumu propaganda komūnistu funkcionāros maz sekmējusies, jo pretkomūnistiskie formulējumi tiem likušies "nezinātniski", rietumu pārstāvji nav pratuši rast skaidrību komūnistisko un nekomūnistisko jēdzienu izpratnē, un kaut arī lieta grozītos tikai ap tik parastiem jēdzieniem kā tauta, demokratiņa, sociālisms un brīvība, kā arī tie nav pratuši uzrādīt pretrunas komūnistu mācībās un politikā. Tādēļ komūnistiskā jaunatne uzaug pārliecībā par marksisma-ļeņinisma nesatricināmām "patiesībām".

Pareizi tādēļ darījušas visas tās mūsu trimdas organizācijas, kas iziedamas cīņā pret boļševismu un komūnistu ideoloģiju, nav apmierinājušas vienīgi ar ielas demonstrācijām, bet pievērsušās plaša faktu materiāla iegūšanai un tā izvērtēšanai cīņā pret destruktīvajām varām un to daudzīnātām doktrīnām.

Mūsu emigrācija tomēr nav tik liela, lai mēs vieni spētu uzņemties cīņu pret kolosu, kas ar izsmalcinātām metodēm un milzīgā apmērā mulsina rietumu pasauli, mēģinot to sagrāut, kā arī atturēt rietumu demokratiņas no atbalsta sniegšanas apspiestajām tautām.

Liels ieguvums tādēļ ir Apspiesto Nāciju Asamblejas (Assembly of Captive European Nations) nodibināšanās un darbs.

Apspiesto Nāciju Asambleja (angļu rakstībā saīsināti ACEN), kas dibināta 1954.g. 20.septembrī Ņujorkā, kāpinājusi deviņu apspiesto Eiropas tautu cīņas potenciālu, apvienodama tās vienā organizācijā, kas jau ieguvusi lielu starptautisku ievērību. Tas ir forums, kur pulcējas šo tautu redzami politiski darbinieki, apvienojot kopējā darbā dažāda virziena demokrātiskos pārstāvjus. Zinot, ka šīm tautām aiz dzelzs aizkara laupīta iespēja izteikt savu brīvu gribu, neviens gan no patriotisko ļaužu puses neliegs tiem runāt šinī forumā kā savu pārstāvētu tautu leģitīmiem pārstāvjiem, sevišķi kur tiem viņu dzimtenē demokratiņu laikā dāvāta uzticība un jaunā-

kās paaudzes pārstāvji savam darbam atraduši sankcionējumu ievērojamākās trimdas politiskās organizācijās.

Mēs, latvieši, turklāt esam dziļi iepriecināti redzēt par šīs lielās organizācijas priekšsēdi savu tautieti un Lettonias filistru Dr. Vili Māsēnu. ACEN ir organizācija, kas pārstāv brīvajā pasaulē 100 miljonu apspiestu eiropiešu gribu un politiskos mērķus.

Galvenie mērķi taču ir atgūt valsts neatkarību, brīvību un savām valdībām demokratisku veidu. Un šinī darbā ACEN iesaistījies ar dziļu nopietnību, priekšzīmīgu darba organizāciju un sevišķi nozīmīgu sakaru nodibināšanu.

Tā kā padomju varas metodes ir stipri šabloniskas, pieredzes izmaiņa par notikumiem trijās Baltijas valstīs, Polijā, Čehoslovākijā, Rumānijā, Ungārijā, Bulgārijā un Albānijā, kur plosas padomju terrors, ļauj taisīt kopējus slēdzienus par notikumiem un nepieciešamiem pretsoļiem. ACEN līdz ar to ir spējīga ļaut labāk izprast padomju politikas kursu un nolūkus sev draudzīgajām rietumu tautām un starptautiskajām institūcijām kā UN u.c., jo tā ar savām permanentām komisijām izseko rūpīgi visas parādības padomju varas jomā.

Jau tagad ACEN izdevies pierādīt, ka **Rietumeiropas drošība un labklājība iespējama vienīgi ar visas Eiropas reunifikāciju.**

ACEN ir arī tā organizācija, kas īsteno Eiropas tautu sadarbības domu, Eiropas integrācijas centienos iesaistot arī apspiestās tautas, kaut arī par pilnu īstenību tam būs lemts kļūt vēlāk.

Šī organizācija nostiprina apspiesto tautu politiskajos darbiniekos demokratisku koncepciju un cilvēku un tautu brīvības ideālus, kas savukārt ir viens no vērtīgākajiem uzdevumiem trimdā, zinot, ka vairākām no šīm tautām pirms to okupācijas no padomju varas radās nestabilitāte valsts dzīvē. Šinīs savos centienos ACEN iet roku rokā ar Internacionālo Juristu Komisiju, kas par savu devīzi izraudzījusi panākt dzīves kārtību, kur katra tauta un ikviens cilvēks būtu brīvs tiesību valsts paspārnē.

Politiskie dzīves strāvājumi mācījuši mūsaiļu cilvēku, ka koncentrējot skatu cīņai pret boļševisma totalitārismu un tiranniju, kā arī brīdinot brīvo pasauli no iemidzināšanas briesmām, jākoncentrē skats arī pašiem uz sevi, lai apspiestajām tautām kādā laimīgā dienā atdotu to, kas ir katra laimīga cilvēka un tautas daļa — brīvība, tiesības un cilvēku cieņa.

Nekas pats nekritīs klēpī

Pirms Pasaules brīvo latviešu apvienības darba sēdes

Latvija, 1972.g. 11.novembrī

Latvijas valsts neatkarības dienas pieminēšana šogad iet roku rokā ar jaunām ierosmēm un darba apņēmību. Valstssvētku priekšvakarā Ņujorkā sanāks Pasaules brīvo latviešu apvienības darba sēde, kas uz jaunu noskaidrojumu pamata par apstākļiem okupētajā Latvijā un darbības iespējām trimdā, spriedīs par tūlītējiem soļiem Latvijas nacionālo interešu aizstāvēšanai.

Ar gandarījumu varam konstatēt, ka līdzīgi trimdas sākuma gadiem radusies manāma aktivitāte nacionālpolitiskajā laukā un mums beidzot ir radies centrs, kas mērķtiecīgi un rosīgi apvieno atsevišķo trimdas zemju vēlētās pārstāvības. Latviešu iedabā ir, diemžēl, vairāk nosliece uz partikulārismu un patika mīņāties pa "savu pagalmu". Lielāku mērķu un uzdevumu īstenošanai tas nav nācis un nevar nākt par labu. Pasaules brīvo latviešu apvienība (PBLA) tagad ķērusies pie saskaņota darba, kas sola iespēju stiprināt darba potenciālu. Bez jautājuma par Globālā kultūras fonda dibināšanu un ciešāku sadarbību mācību līdzekļu sagādē latviešu trimdas skolai, pārrunu galotnē ir gaidāmā Eiropas drošības konference un pamatjautājums par Latvijas valstiskās eksistences saglabāšanu. Tā kā tieši šis pēdējais jautājums jau izraisījis dzīvas pārrunas, tad mūsu valstssvētku priekšvakarā labi noder pakavēties arī pie tā.

Maskava ar Eiropas drošības konferences sasaukšanu un lēmumiem grib panākt Latvijas un pārējo Baltijas valstu inkorporācijas starptautisku atzīšanu. Tie, kas no mūsu trimdinieku puses nogaužas, ka šinī lietā mēs tā kā tā nespējam neko grozīt un tādēļ nekas nebūtu jādara, līdzinās cilvēkam, kas redz māju degam, bet atsakās to dzēst — jo, kā viņš saka, maz izredžu liesmu jūrū apdzēst. Šāds gaudens prāts un gurdenums tomēr visbīstamāks politiskajā cīņās laukā. Mēs turklāt cīnamies šobrīd nevien par savas valsts, bet par tautas eksistenci. Par visu, kas mums tuvs un kas mums vēl palicis.

Tas vien, ka esam maza tauta un svešam maz pasaules lielajos svaru kausos, vēl nenozīmē, ka mums nebūtu savu pašnoteikšanās

tiesību un mēs nedrīkstētu paust savu gribu. Kā to panākt? Dzimtenē, sākot ar 1944.gada rudeni, latviešu tauta uzsāka bruņotu cīņu pret iebrucēju, kas apvienojās ar masīvo cīņu Kurzemes cietoksnī. Bruņotā pretestība pret padomju varu ilga astoņus gadus. Mūžam gudrie un apdomīgie teiks, ka tam visam nebija nekādas jēgas. Ja arī ne vairāk, tad tam bija tā jēga, ka latviešu tauta visgrūtākajos apstākļos dzimtenē skaidri un nepārprotami pierādīja, ka grib būt brīva un nevēlas svešus kakla kungus. Mums tas pats jāpierāda citiem, trimdas apstākļiem piemērotiem līdzekļiem. Mums jācinās par savām nacionālajām interesēm **tiesiskiem līdzekļiem**. Tautu tiesības un starptautiskās tiesības ir mūsu pusē. Kamēr kāda tauta nav pati atteikusies no savām tiesībām un neatkarības gribas, tā nebeidz pastāvēt. Svešu tautu dekrēti un politiskas machinācijas vēl nespēj iznīcināt nācijas eksistenci. Visdrošākais ierocis tautas pastāvēšanai ir tās nacionālpolitiskā griba. Un tādēļ visur un vienādi, kur apdraudētas mūsu tautas dzīvības intereses, mums skaidri un nepārprotami jāpasaka, ka latviešu tauta grib dzīvot un pati izlemt savu likteni.

Tā kā mēs nepiedēram tām tautām, kas paradušas rīkot atentātus un terrora aktus pret lidmašīnām, tad mums kā viens no noderīgākajiem līdzekļiem paliek latviešu gribas manifestēšana prasību un memorandu ceļā. Tā tas notika jau Latvijas neatkarības sākuma laikā. Jau pats valsts proklamēšanas akts bija tāds gribas izpaudums. Primāri latviešu tautas pārstāvji teica savu vārdu un pieteica tautas prasības, pēc tam sākās neatlaidīgs darbs starptautiskajā arēnā. Tādēļ Versaļas miera līguma laikā Tautas padome izstrādāja pamatīgu memorandu, paužot latviešu tautas fundamentālās prasības un sūtot delegāciju uz Parīzi šo prasību aizstāvēšanai. Delegācijas vadību toreiz uzņēmas Jānis Čakste, Zigfrids Meierovics un Jānis Seskis, darbojoties līdz galveno demokrātisko novirzienu pārstāvjiem. Nebūt viņiem nebija viegls darbs. Kaut arī Sabiedroto valstu labvēlība nenosvērās lielinieku pusē, kas bija sagrābuši varu Krievijā, tad šīm rietumu lielvalstīm mazāk rūpēja Baltijas valstis nekā Kolčaka un Deņikina atbalstīšana. Mūsu valstsvīru un diplomātu nerimtīgais darbs tomēr panāca svaru kausu nosvēršanos uz Latvijas un pārējo Baltijas valstu pusi, kaut arī uz de jure atzīšanu šīm valstīm bija vēl jāgaida.

Nekas tik skaidri neparāda mums, kas arī tagad jādara, kā šie mūsu valsts neatkarības laika notikumi un pieredze. Lai gan mums visiem ir skaidrs, ka ar memorandiem nevaram ne mūrus, nedz dzeloņstiepļu žogus apgāzt, tad tas ir viens no tiem tiesiskās kultūras ceļiem, kā pateikt — ka arī pēc 27 gadiem neesam samierinājušies ar Latvijas militāru okupāciju, tautas apspiešanu, rusifikāciju un

mūsu tautai nodarīto netaisnību.

Puslīdz līdzīgu ceļu gājuši pazīstamie 17 latviešu komūnisti, kas vēl nesen sūtīja savu vēstuli Rumānijas, Dienvidslāvijas, Francijas, Austrijas un Spānijas komūnistu partiju vadītājiem, kā arī redzamiem komūnistu ideologiem Rietumos.

Tagad, kur ar lielām bažām raugāties uz Maskavas ierosināto Eiropas drošības konferenci, atradušies pāris sarūgtināti prātvēde-ri, kas pamāca: "Sen jau gažām iesniegumu un memorandu laiks, jo varas, kas kaut ko varētu darīt Latvijas labā, zina visai labi mūsu stāvokli..." Tie pūlas pamācīt, ka vispār nekas nav jādara, jo viss pats no sevis iekritīšot klēpī, proti, "Latvija iegūs atkal brīvību, kad vienādi vai otrādi bruks Kremļa mūri".

Ka Kremļa mūri kādreiz sabruks, nav ko šaubīties, bet tas vēl ne-nozīmē, ka pašreizējo Kremļa valdnieku vietā nenosēdīsies citi, kam ne mazāk patiks uzkundzēties latviešu tautai.

Visbīstamāk ir sevi un citus iemidzināt. Ja latviešu tauta grib at-gūt brīvību un valsts neatkarību, tai nemitīgi šīs prasības jāatgādina un jāaizstāv. Pasaules lielajos centros tomēr ir redzīgas acis, kas vē-ro un visu noreģistrē. Šais pasaules lielajos centros gan parlamen-tos, gan citās politiskajās institūcijās ir ne mazums arī Baltijas nāci-ju draugu un mēs viņu skaitu varam palielināt. Bet tas prasa darbu un nepārtrauktu sakaru ceļu izveidošanu. Tagad kur šīs rosmes sā-kušās, tas nepatīk vienam otram izbijušam politiķim un pagurušam diplomātam. Tas, protams, neattur PBLA, tā atsevišķas zemju or-ganizācijas, DV, Nacionālo fondu, mūsu jaunatnes un akadēmis-kās organizācijas darboties.

Apsveicams arī īgauņu ierosinājums par Pasaules baltiešu apvie-nības dibināšanu, kas ar Ulža Gravas, PBLA priekšsēža aktīvu at-balstu, uzsāks darbību tieši šāgada 18.novembrī Ņujorkā. Apspies-tajām Eiropas tautām katrā ziņā cieši jāsadarbojas un vispirmām kārtām tas jādara trim baltiešu tautām. Arī redzami citu tautu pār-stāvji mums ieteikuši apvienoto cīņas potenciālu pastiprināt. Bla-kus vispārējai saimnieciskajai un politiskajai integrācijai jānorit arī apspiesto Eiropas tautu ciešākai saliedēšanai demokrātijas funda-mentālo principu garā. Ar to mēs tieši kļūstam rietumu tautām pie-vilcīgāki un nepieciešami. Gluži aizmirsti mēs neesam vēl šodien. Pie Eiropas padomes darbojas pat īpaša Nepārstāvēto Eiropas nā-ciju komiteja kā šīs padomes sastāvdaļa. Rietumu tautas sagaida vairāk iniciatīvas no mums. Nekad tā nav bijis un nebūs, ka kādai tautai tieši uzspiedīs neatkarību. Katrai tautai pašai jānostiprina sa-vas neatkarības pamati.

Tā ir dīvainā darbības programā, ja kāds ieteic "gaidīt kamēr Kremļa mūri sabruk". Tie paši no sevis nebruks. Visvairāk gan to

panāks kā atsevišķo tautu, tā cilvēku brīvības alkas padomju imperijā pašā. Bet arī tad mums savas ērtības un iedomātās nevarības vārdā nav jātur rokas klēpī. Jau līdz šim esam redzējuši un piedzīvojuši, cik lielā mērā Maskavai kremt “mēsleinē aizslaucīto politisko emigrantu” brīvais vārds un darbošanās. Par to nemitīgi runā kompartijas sanāksmēs un vervē jaunus kadrus šī pretinieka satricīšanai.

Bez tam Maskava nebūt nav tik bezrūpīga visu savu sagrābto zemju pārvaldītāja. Tā nemitīgi lauza galvu, kā panākt sadalītās Vācijas tās daļas starptautisku atzīšanu, kas faktiski ir tās valdīšanā jau kopš Otrā pasaules kara. Tāpat tā drudžaini nopūlas savas varas leģitimēšanā Baltijas valstīs un Eiropas austrumu blokā. Tas vien, ka Baltijas valstis un daudz kas cits ir jau komunistu rokās, arī viņiem pašiem neliekas nemaz tik drošs pasākums. Tādēļ par varēm tagad gatavo jaunas cilpas un lamatas Eiropas drošības konferences veidā. Būtu vislielākā neatbildība mēmi un vienaldzīgi noraudzīties, kas šādas konferences laikā notiek. Protams, daudz kas bija jādara jau agrāk, kontaktējot mums draudzīgo tautu valdības, bet arvien vēl pienāks klāt jaunas problēmas, kas līdz pēdējam brīdim liks mums palikt modriem un gataviem atbildēt uz Maskavas viltus argumentiem.

Tāpat kā par parastajām tiesībām ik brīdi jācīnās, tā tas jo sevišķi darāms tanī tiesību un starptautiskās dzīves novadā, kas nodrošina tautām mieru un pašnoteikšanos, tiesības un taisnību.

Helsinki un mēs

Latvija, 1975.g. 16.augustā

Ar Helsinku konferenci un Ženēvas dokumentu parakstīšanu nevien lielajā politikā nobeigts īpats darba posms, bet arī trimdas organizācijām noslēdzies intensīvs darba cēliens. Par Maskavas iecerēm un īstajiem nolūkiem, kas grozījās ap t.s. Eiropas drošības un kultūrālās sadarbības konferenci, jau pietiekami rakstīts. Atliek vēl tikai atskatīties un izvērtēt tās reakcijas un darba daļu, kas šinī kop-sakarā piekrita latviešu un pārējo baltiešu organizācijām un presei.

Ja ne katreiz esam bijuši pietiekami modri un darbīgi, tad pašreizējo draudu dēļ, ko izraisīja Maskava, latviešu rosmes manāmi kāpinājās. Minot pirmā vietā latviešu rosmes, negribam atstāt neievērotas igauņu un lietuviešu aktivitātes, bet tomēr šķiet, ka tieši latviešu daļā esam paveikuši krietni daudz. To jāsaka kā par Ženēvu, tā Helsinkiem. Daudzinātai "drošības konferencē" ar tās trīs galvenajām komisijām jeb groziem darbojoties Ženēvā, PBLA pārstāvji piecos paņēmienos apmeklēja rietumu delegācijas, pievērsot to uzmanību sevišķi Maskavas patvaļīgi nosprausto robežu neatzīšanai. Vēršoties šādā veidā pret padomju agresoru, tika prasītas pašnoteikšanās tiesību piemērošana Baltijas valstīs. Strupi nenoraidot arī pārējos jautājumus, kas bija formulēti kā humānitāri jautājumi, vērsamies pret padomju terrora dažādām izpausmēm okupētajā Latvijā. Mūsu priekšlikumi, uz kuŗu īstenošanu no padomju puses tā kā tā nebija ko cerēt, vismaz uzskatāmi un konkrēti parādīja padomju dzīves īstenību. No sarunām ar rietumu delegātiem bija redzams, ka tie diezgan labi orientējas politiskajā stāvoklī, kāds valda Baltijas valstīs, bet dažkārt neizprot citas reālītātes, jo cilvēka veselais prāts tādas lāga nespēj izprast. Tātad: ja ne daudz, tad tomēr mūsu pārstāvjiem lietišķā un piemērotā veidā izdevās aprādīt latviešu tautas beztiesisko stāvokli padomju režīmā. Par to pašu runāja memorandi, kuŗus iesniedza valdību galvām un ārlietu ministrijām. Nav gluži tā, ka arī tam nebūtu sava nozīme.

Citas tautas vērtē mūs pēc tiem gribas izteikumiem, kas skaidri un nepārprotami pierāda latviešu tautas apņēmību dzīvot brīvībā un noraidīt jebkāda veida politisku apspiestību. Pierādījumu tam visus šos gadus devusi pretestības kustība Latvijā un pārējās Balti-

jas valstīs, kā arī mūsu, kā brīvu pilsoņu gribas izteikumi. Ja pieminam šeit pretestību, tad tai ne ikreizes jābūt bruņotai pretestībai, bet arī pasīvā resistance un patriotiskas manifestācijas paūz tautas gribu un noskaņojumu. Visskaidrāk par to runā notikumi Latvijā, sevišķi patriotisma pieaugums jaunatnē, bet arī trimdas latvieši nav nemaz tik nenozīmīgs faktors. Ja jau apm. 4 proc. LKP locekļu runā patlaban Latvijā visas tautas vārdā, tad 10 proc. trimdas latviešu var to darīt jau daudz lielākā mērā, it īpaši, kur mums liek to darīt apspiestie tautas locekļi Latvijā.

Nedrīkstam ignorēt arī faktu, ka visas trīs Baltijas tautas pēc 1945. gada ir savā gribā un sadarbībā vairāk saliedētas, nekā tās bija pirms tam. Mūsu cīņas potenciāls ar to ir ievērojami audzis. Arī laikā starp abām Helsinku konferencēm izgājām vienoti.

Apstājoties tikai pie pēdējo nedēļu notikumiem, redzam, ka Pasaules baltiešu apvienība, kuŗas sēdeklis ir Ņujorkā, spēj paveikt apvienotas un teicami saskaņotas akcijas. Latvieši, igauņi un lietuvieši, runādami katrs par sevi, runā arī par visiem trim. Tas jo uzskatāmi parādījās šinīs dienās Helsinkos. Tā kā lietuviešu skaits Skandināvijas valstīs ir mazs un tiem bija grūti dot nepieciešamos demonstrantus, tad tos dažos gadījumos aizstāja abu pārējo tautu piederīgie. Pat Lietuvas karogu pie Helsinku Doma turēja savās rokās latviešu jaunieši. Tā bija un palika viena ierinda. Likteņa piemeklējumi sakausējuši baltiešus.

Vēl pakavējoties pie pēdējo dienu notikumiem, redzam, ka laika tecējumā izveidojušies mūsu politiskie centri. Tādi atrodami ASV un Kanadā, pie kam Eiropā tādu veido Zviedrija. No tiešajiem novērojumiem varu teikt, ka tautieši Zviedrijā un viņu organizācijas spēj veikt uzdevumus daudz labāk nekā tas ir citās Eiropas zemēs. No jauniešiem sākot un ar organizāciju vadītājiem beidzot, Zviedrijā ir nevien naski, atsaucīgi darbinieki, bet arī cīnītāju kadri. Kā vieni, tā otri bija gatavi iesaistīties arī riskantos pasākumos. Nebija pat iespējams izmantot visas rezerves. Vispārēju iejūsmu darbam un veicamiem uzdevumiem deva Zviedrijas jaunieši, kam piebiedrojās arī daži aizjūŗas zēni un meitenes. Mūsu jaunieši pie tam pratuši atrast draugus zviedru, somu un citu tautu jaunatnē, kas no jauna pierādījās, ir tas, ka tikmēr, kamēr jācīnās par brīvu un neatkarīgu Latviju, nav nekādas paaudžu plaisas. Jau 37 gadus vecā Ulža Gravas personā, kas ir PBLA valdes priekšsēdis, atrasts labs paaudžu vienotājs. Viņa politiskā izmaņa un plašais vēriens panācis, ka Baltijas valstu jautājumam pievērsta ASV prezidenta Džeralda Forda un plašu parlamentāriešu aprindu uzmanība. Ar to atspēkots vietumis iezadzijs uzskats, ka šobrīd mēs neko nevaram darīt un, ka lielākā diplomātiskā gudrība ir neko nedarīt. Nav jau tā, ka arī

citu zemju valstsvīros un parlamentāriešos mēs nevarētu atrast savai lietai un stājai labvēļus. Tas tikai prasa mērķtiecīgu un sistematisku darbu. Gluži to pašu varam teikt par cittautu presi. Kaut arī nespējam ikdienas avīžu redakcijām piegādāt aktuālitates, tad tomēr ir jautājumi un ceļi, kas mūs arī šinī laukā spēj padarīt interesantus.

Ja Helsinkos mūsu jaunieši nebūtu sarīkojuši veselu virkni demonstrāciju, kā arī, ja nebūtu rīkojuši Eiropā un aizjūrā brīvības sardzes, diezin vai tieši šinīs dienās būtu iegūta tik plaša publicitāte cittautu presē, raidītājos un televīzijā, kā tas notika šoreiz. Liekas, ka ar pašreizējo plašo publicitāti var mēroties tikai 1968.gada 1.Pasaules jaunatnes kongress Berlīnē, ar tā izskaņu Hanoverā.

Helsinku konferencei mēs gatavojāmies divi gadus. Strādājām un krājām naudu Brīvības fondā. Baiļojāmies, ka varam pazaudēt visu — arī to tiesisko bazi, kas vēl stāvējusi Latvijas valsts pamatā. Par spīti Helsinku diplomātiskajai akrobatikai un Maskavas masīvajai piepūlei, neesam tomēr vēl visu zaudējuši. No tiesību subjekta neesam arī pēc Helsinku konferences pārvērtušies tiesību objektā. Ja gadu laikā esam spējuši saglabāt valsts eksistenci, tad esam pierādījuši visai demokrātiskajai pasaulei latviešu tautas brīvības un neatkarības gribu. Baltijas valstis arī pēc Helsinku konferences ir kā iesprūdis kauls padomju imperiālisma rīklē.

Ja Kremlis vēl arvien to nav ievērojis, tad lai tas zina, ka Baltijas tautas nekad neļaus sevi iezārkot.

Viena tauta, viena valsts

Speciālraksts Latvijas valsts svētkos

Laiks, 1983.g. 16.novembrī

Runādams par latviešu tautu, Jānis Akurāters savā laikā teica, ka "tauta ir līdzīga mūža mežam, kas zaļo gadu simtus, arvien atjaunodamies pats no sevis. Ikkatrs koks, katrs krūms tur ir savā vietā, ar savu nozīmi, bet vecā zeme tos visus tur cieti viņu saknēs. Kad nāk baigi laiki, vētras un negaisi, šis mežs sāk šalkot, cīnīdamies ar pāri skrejošajām aukām. Vētras nāk un aiziet — mūža mežs paliek."

Tā zeme, kas tur latviešus cieti kopā viņu saknēs, kopš paaudžu paaudzēm ir Latvija. Arī trimdas latviešiem šī ir tā pati zeme, neatkarīgi no tā, vai tie atraduši patvērumu Amerikas Savienotajās Valstīs, Kanadā, Venecuēlā, Austrālijā vai Eiropā.

Latvija mums nav ārzemes. Pat tad ne, kad padomju vara uzspiež tūristiem vīzu un uzrunā viņus Rīgā par amerikāņiem, zviedriem vai brazīliešiem. Ikviens latvietis, kur tas galu galā arī neatrastos, ieskaitot tos, kas nonākuši brīvajā pasaulē vai Sibīrijā, pieder latviešu tautas kodolam. Okupācijas varas Latvijā ieludinātie svešnieku bari ne etniski, nedz savā mentālītātē nespēj rast mūsu zemē paliekamu vietu. Šie padomju vilcienos iesēdinātie pasažieři pašī zina, kur atrodas viņu gala stacija. Tur tos kādu dienu atkal izsēdinās.

Padomju aģitātoru nepārtrauktie naida izpaudumi pret latviešu tautas daļu brīvajā pasaulē labi saprotami. Ja nu apmēram desmitā daļa latviešu tautas apstākļu spiesta nonākusi rietumzemēs, kur tā var saglabāt sev un saviem bērniem nevien eksistenci, bet var kā brīvi cilvēki aizstāvēt savas tautas fundamentālās tiesības, tad te runā latviešu tautas balss. Tā pati balss, kas atskan Latvijā un viņpus Urāliem no disidentiem, komunistu režīma pretiniekiem un nelokāmiem tiesību cīnītājiem — vienalga, kā mēs viņus arī neapzīmētu. Bet tas taču nevien čekai Rīgā, bet arī Kremļa vīriem Maskavā pietiekami labi zināms, ko domā un ko grib latviešu tauta.

Gluži vienalga, kur kāds latvietis arī neatrastos, tie visi stāv un

stāvēs par Latvijas valsti, par to valsts iekārtu un sadzīves kārtību, kādu sev deva latviešu nācija 1918.gadā. Latvijas demokrātiskā republika bija lielākā vērtība, ko cīņā par savas tautas tiesībām ieguva latvieši. Valsts deva visiem Latvijas iedzīvotājiem brīvību un pilnīgu pašnoteikšanos, ikvienam pilsonim pilnu taisnības mēru un labklājību. Vēsturiskajā skatījumā redzam, ka Latvijas valsts nolīdzināja gadsimtu ilgu vēsturisku netaisnību. Der vēl ievērot, ka suverēnā Latvija bija miera faktors, kas nodrošināja prāvā Baltijas daļā mieru un drošību. Ar Sarkanās armijas iebrukumu Baltijas valstīs kā Latvijas, tā pārējo Baltijas valstu teritorija pārvērsta par kaŗa nometni. Daudzās militārās bāzes nekalpo aizsardzībai, bet agresīviem militāriem nolūkiem. Tādēļ jau Liepāja pārvērsta par grandiozu kaŗa ostu ar zemūdenēm, kas ložņā apkārt neitrālu zemju krastiem. Abpus Daugavgrīvai aizsniedzas desmitiem kilometru tālu pazemes municiju noliktavas ar torpedām un citiem kaŗa ieročiem. Plaši Kurzemes piejūras novadi pārvērsti par aizliegtām joslām. Kādēļ tāda vajadzība radusies, tas katram skaidrs. Turklāt mums nevar būt vienaldzīgi, kas tanī pašā laikā notiek kaimiņzemēs. Igaunijā pagājušā gada 4.martā lika pamatakmeni Mūgas līča ostai pie Tallinas. Arī šeit Maskavai ir svarīgi ierīkot milzīgu kaŗa ostu. Jau no paša sākuma saveda atkal lielus krievu barus, kādēļ Tallinā, līdzīgi Rīgai, pārsvarā jau ir svešs iedzīvotāju elements. Agrāk Mūgas līča piekrastē bija peldvieta, tagad šim stūrītim būs jākalpo kaŗa mašīnerijai. Maskava arī tad runā joprojām par mieru, tikai par mieru.

Maskavas miera balss pārsviedusies arī uz Rietumiem. Sevišķi pēdējās nedēļās kā Amerikā, tā Eiropā ielas un laukumi pildījās ar miera daudzīnātājiem. Rietumvācijā tie prasa atteikšanos no aizsardzības ieročiem. Zīmīgā kārtā viņi neiebilst stratēģisku un citu uzbrukuma ieroču uzstādīšanai un pavairošanai komunistu pārvaldītājās zemēs. Ja arī kādi ticīgi cilvēki to dara, tad tikai tā starp citu un nemanot. Tie, kas demonstrē, skaidri zina, ka Padomju Savienību neviens neapdraud, bet tā pati nepārtraukti apdraud Poliju un citas zemes, iztaustot laiku pa laikam, kur to vieglāk taustāmā veidā izdarīt. Ja Maskavā arī ne ikreizes liek runāt ieročiem, tad tā prot ar savu drausmīgo bruņošanos iedzīt bailes citiem. Un baiļu kāpinājums kā iedarbīgs ierocis Maskavai ir nesamaksājams ieguvums.

Bet blakus lielajai politikai Maskavai rūp uzmanīt visu citu, kas varētu celt vai mazināt tās varas iespaidu. Šinī gādības un uzmanības lokā esam ieskaitīti arī mēs, brīvās pasaules latvieši.

Nespēdami mūs aplusināt, nedz iebaidīt, kompartijas vīri ar savu padomju sakaru komiteju, kuŗai piekāra klāt "kultūras" kakla

saiti, pūlējās vismaz iedzīt ķīli trimdas kopībā. Patiešām ar dažiem panākumiem. Kad nu pat vairs jauniešus neizdodas samulsināt, metas uz trimdas kultūras darbinieku kompromitēšanu, pielietojot rafinētus līdzekļus. Denunciācijas atstāja čekas kompetencē.

Lielu nepatiku komunistiem sagādā brīvās pasaules radio raidījumi no Rietumiem. Komunistu ideoloģija ir tik vārga un melīga, ka tā nespēj sajaukt vesela prāta slēdzienus. Tādēļ tā izvairas pat atklāta dialoga, uzskatu konfrontācijas un patiesības atklāšanas. Slēpdamās aiz mūžiem un Dzelzs aizkara, padomju vara nopūlas ar brīvas domas atgaiņāšanu gaisa telpā. Par idejisku pārkumu tas neliecina.

Vissmagāko triecienu padomju ideoloģijai, bet jo sevišķi marksismam, devuši poļu darba ļaudis. Strādnieku masu protests un aktīva nostāšanās pret sociālistisko iekārtu un nacionālas pašnoteikšanās apspiešanu, pamatu pamatos sagāzis marksismu-ļēņinismu. Šis dzīvais piemērs runā savu valodu. Ja ne tik krasā veidā, tad tas tomēr atsedz dzīves īstenību visā Vidus- un Austrumeiropā, Latviju ieskaitot. Padomju ideoloģijas deģenerācijas process vairs nav apsturams.

Bet mums rūp mūsu tautas liktenis un Latvijas valsts neatkarība. Tam esam veltījuši visas savas domas un nacionāli idejisko darbu kopš trimdas sākumiem. Vai veltīgi?

Ar vēsu prātu novērtējot stāvokli, redzam, ka vairāku desmit gadu laikā savā cīņā par latviešu tautas brīvību un neatkarību neesam atslābuši. Ja tas tā ir trimdā, tad liecības, ko dod latviešu jaunatne Latvijā, apstiprina to pašu.

Apstājoties tikai pie trimdas dzīves norisēm, varam teikt, ka neesam palikuši tukšām rokām. Pasaules brīvo latviešu apvienības akcijas ievērotas kā no ASV valdības, tā kongresa. Kā amerikāņu, tā citu zemju politisko centru pieņemtie lēmumi jauc Maskavas plānus. Nozīmīgs ir Eiropas parlamenta 1983.gada 13.janvāra atziņums un lēmums tieši Baltijas valstu jautājumā. Visi Eiropas kopības ārietu ministri tagad iesaistīti konkrētu soļu speršanā Baltijas valstu neatkarības atjaunošanā. Pastāv nodoms Baltijas valstu militāro okupāciju likt apspriest Apvienoto Nāciju dekolonizācijas komisijai, neizslēdzot cilvēka tiesību komisijas iesaistīšanu. Pats Eiropas parlamenta lēmums un ar to saistītās politiskās debates Strasburgā sveķ daudz. Eiropas latviešu organizācijas no savas puses pievērš arvien lielāku vērību Eiropas kustībai un Eiropas integrācijas domai, jo runa ir par visu Eiropu, ieskaitot šobrīd apspiestās tautas.

Ja vēl trimdas sākuma gados likās, ka stāvam vieni un aizmirsti, tad tieši pēdējie gadi pašķīruši mums jaunus ceļus. Par Baltijas val-

stīm un apspiesto tautu brīvības centienu atbalstīšanu runā valstsvīri un dažādu zemju parlamenta locekļi. Un turklāt par padomju agresiju pret Latviju un citām Baltijas valstīm sākusi rakstīt arī lielā dienas prese. Vismaz tas tā ir Rietumeiropā. Agrākajos gados tas tā nebija. Protams, pats no sevis tas viss nebūtu radies, ja savu roku pie tā nebūtu pielikusi PBLA ar Brīvības fonda manāmu atbalstu. Tāpat jāpatur vērā atsevišķo trimdas zemju latviešu pārstāvību ierosmes un nozīmīgais darbs. Ko tās iespēj, to pirms dažiem gadiem visspilgtāk parādīja Austrālijas latvieši. Kā redzam, viss trimdas darbs ievirzījies plašākos ūdeņos. Pieredze un rietumu demokrātijās iegūtā skola ļāvusi mums atbrīvoties no provincionālisma. Arī pašā demokrātikajā apziņā savukārt esam auguši.

Dažkārt dzird sakām, ko tas viss līdz, mēs taču esam padomju imperialisma upuži un tur nu tikpat kā nekas nav grozāms.

Sadalītajā Vācijā dzird līdzīgas valodas. Un tieši tas skan patkami krievu imperialistu ausīs. Poļiem savukārt Maskava un tās rokas puiši pūlas iestāstīt, ka viņiem jāsamierinājas ar to, ka noteikšana par viņiem ir svešai, nīstai varai.

Visiem tiem, kas ir apspiesti, liek "atzīt reālītātes". Komunisti nav vienīgie, kas to prasa. Dažs labs tiem piebalso, jo tā ir ērtāk sēdēt iesildītajā krēslā, kamēr pašam neķeras klāt.

Atzīt reālītātes latviešu tautai ieteica arī cara patvaldības laikos. Tos, kas runāja par laušanas ārā no krievu imperijas žņaugiem, apzīmēja par fantastiem, negudriem un bīstamiem elementiem. Un cik arī nereāla šķita Latvijas republikas dibināšana, tā radās un to uz saviem kamiešiem iznesa tieši šie fantasti, kas nereālo pārvērta par reālo, par to, kas visvairāk atbilda īstenībai.

Ja arī ne citādi, tad pat padomju vara jūtas spiesta apzīmēt Latviju par "suverēnu savienoto republiku", kaut arī fiktīvi. Pilnīgi noliegt valsts eksistenci latviešiem uzdrīkstējās tikai Hitlers.

Ja nu tagad liktos, ka pastāv divas Latvijas valstis, proti, tā, ko iezīmē sirpis un āmurs, un otra, par kuŗu Latvijas republikas satversmē teikts, ka "Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika" un "Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai", tad ir un var būt tikai viena tiesiska valsts — tikai tā, ko noteica tautas griba un nevis svešas varas dūre. Tautas griba un vispār atzītas tiesības sveŗ vairāk nekā okupācijas režīms. To tā izprot arī citas apspiestas tautas Eiropā, kā arī mākslīgi sadalītā Vācija. Faktiski puse Eiropas ir sadalīta. Bet, kas nav dabisks, nav arī mūžīgs, un tā ir atziņa, kas pastāvējusi mūžu mūžos.

Svinot Latvijas valsts svētkus, apzināmies, ka ir tikai viena latviešu tauta un tikai viena Latvijas valsts. Nekādi padomju varas akti un dialektika te neko negroza. Tiem nolemts gluži tas pats likte-

nis, ko kādreizējiem Vilhelma II Baltijas hercogistes plāniem. Aneksijai var būt dažādi veidi, bet iznākumā tie sasniedz to pašu gala punktu. Arī to paturēsim prātā šīnī dienā. Un nepacietīgajiem atgādināsim Kārļa Skalbes vārdus, ko viņš teica 1919.gadā:

“Ja nakts izliekas pārāk gaŗa, tad tā ir zīme, ka rīts vairs nav tālu.”

Grāmata ar vērienu

Latvija, 1967.g. 11.novembrī

Latvia, Country and People. Galvenais redaktors J.Rutkis. Latviešu nacionālā fonda izdevums Stokholmā, 1967.g., 683 lpp.

Ieskatoties cittautu zinātnisko bibliotēku plauktos, redzam, ka Latvijas jautājumā radušās divi spēcīgas cīņu frontes. Ja vēl pirms nedaudz gadiem Latvijas neatkarības laiku izdevumi (par vecāka gada gājuma grāmatām te nerunāsim), bija pārsvarā, tad tagad padomju izdevumi gūst virsroku. Tautu Savienības bibliotēkā Ženēvā pat pūlējusies izgatavot mikrofilmas no dažiem Padomju Latvijas izdevumiem. Kaut arī interesentiem tas pakalpo, tad joprojām paliekam fakta priekšā, ka rietumu pasaule sāk skatīt Latviju padomju perspektīvā. Tas nozīmē, ka mēs ļaujām pazust vai vismaz izbalēt Latvijas valsts un tās brīvajai nacionālai personībai. Latvijas brīvvalsts 50 gadu atceres brīdī, šāds atzinums būtu mums smags morāls trieciens. Līdz tam vēl ir gads, un priecīgi vērojam, ka sākusies jauna rosme. Kā pirmais cīņas laukā izgājis Latviešu nacionālais fonds, izdodams standarta darbu par Latviju.

Ja vēl pirms 20 gadiem izdotā Dr.Alfreda Bīlmaņa grāmata *Latvia as an Independent State*, kurai bija pāri par 400 lpp., varēja runāt tikai par dzīves ritumu neatkarīgajā Latvijā un arī 1953.g. prof. Dr.Edgara Andersona rediģētais 387 lpp. biežais lielformāta izdevums *Crossroad Country Latvia* visnotaļ turējās tanīs pašās robežās, tad doc. Jāņa Rutka sagatavotā rokasgrāmata, ko nule apskatām, jau apskata bijušos un tagadējos laikus. Vispār der šos trīs izdevumus salīdzināt. Zīmīgi, ka visi šie trīs prāvie izdevumi sarakstīti angļu valodā. Vācu un zviedru valodā iznākuši tikai mazi darbiņi, kas kā brošūras maz ievērotas.

Vēl zīmīgāks ir satura izveidojums. Kamēr Dr.Bīlmaņa darbam ģeografijas daļā pietika ar 32 un Dr.Andersonam ar trīstik lappusēm, tikmēr doc. Rutkis aizpilda ar ģeografisko pārskatu, ieskaitot demografiju, ap 250 lappušu. To viņam kā ģeografam nevar ņemt ļaunā, sevišķi zinot, ka viņš visu trimdas laiku naski vācis un apstrādājis visjaunākos datus. Tas vien, ka viņa Latvijas ģeografijas

(1960.g.) izdevums ietver labu daļu to pašu datu un tabeļu, vēl nemazina pašreizējā izdevuma vērtību, jo tagad šis ziņas dotas angļu valodā un turklāt vēl papildinātas. Ar to šis faktu materiāls kļuvis pieejams citu tautu piederīgiem, kuŗu starpā netrūks arī jaunu zinātnisku darbu autoru.

Tā kā Latvijas ģeografija paņēmusi daudz vietas, tad, protams, latviešu kultūras parādību apskatam vajadzēja sašaurināties un faktu materiāls šinī jomā vietumis apstrupināts. Katrai nodaļai gan pieslēdzas bibliografija, kas ļauj meklēt palīgavotus, tomēr tieši šinī daļā bibliografija varēja būt tādēļ plašāka, kas jāsaka par "Zinātnei" un "Reliģijai" veltītajām nodaļām. Ja jau uzrādīta komūnista J.Peives grāmata par zinātnes sasniegumiem Padomju Latvijā, tad vēl vairāk varēja sagaidīt norādi uz prof.L.Adamoviča Latvijas universitāte divdesmit gados (divi daļās) un līdzīgiem iepriekšējiem LU darbības pārskatiem, kas katrs par sevi satur citur neuzrādītas ziņas. Jau plašāka bibliografija dota nodaļai par "Tiesisko iekārto", bet arī šē kā trūkumu jānorāda uz Mintautu Čakstes darbu nepieciešamību, no kuŗiem tie, kas savā laikā parādījušies "Journal of Central European Affairs" un "American Journal of International Law" liktos esenciāli svarīgi un cittautiešiem viegli izmantojami, jo iespiesti angļu valodā. Tāpat neizprotami ir, ka no prof.B. Meisnera darbiem uzrādīts kāds mums mazāk nozīmīgs, bet nav pieminēts viņa kapitālais darbs Die Sowjetunion, die baltischen Staaten und das Völkerrecht (1956), bez kuŗa neesam iztikuši un nevarēsīm iztikt, noskaidrojot starptautisko tiesību pamatjautājumus sakarā ar Baltijas valstu okupāciju.

Nacionālā fonda rokasgrāmata gatavota astoņus gadus un nav tādēļ zināms, kad katra nodaļa uzrakstīta. Par latviešu zinātni un zinātniekiem, liekas, ka rakstīts pirms daudziem gadiem, jo ziņas vietumis ir nepilnīgas. Nevarēja, piem, aprobežoties ar mazāk nozīmīgu pētījumu objektu norādīšanu par mūsu visai produktīvo vēsturnieku prof. Edgaru Andersonu, kur nav norādīts uz viņa pētījumiem Tobago un Latvijas visjaunākajā vēsturē (610.lpp.). Nedrīkstēja noklusēt arī ražīgo Latgales pētnieku M.Bukšu. Arī par latviešu tiesībniekiem rakstot (609.lpp.) atkal nav norādījumu ne par Mintautu, nedz Konstantīnu Čaksti, tāpat ne par Dr.Miķela Valtera valsts tiesību apskatiem un Pēterļa Mucenieka daudzajiem darbiem par Latvijas sociālās likumdošanas jautājumiem ar zinātnisku vērtību. Latviešu zinātnieku pieminējumi eksaktajās zinātnēs pilnīgāki.

Runājot tieši par kļūdām, nevarēsīm teikt, ka to ir daudz, bet dažas gaužām nepatīkamas. Sakarā ar t.s. nacionālkomūnismu pēdējos gados daudzinašs Berklava vārds un to, ņemot vērā Latvijas

sovjetizāciju un nekautrīgo rusifikāciju vēl bieži pieminēs. Tādēļ ir slikti, ka viņš no Eduarda pataisīts par Edgaru. Acīmredzot, rokasgrāmatas redakcija datus par viņu pārņēmusi no Latvju enciklopēdijas papildinājumiem (1962.g.), kur tā vārds kļūdaini uzrādīts. Tāpat pazīstamais folklorists Edvards Volters (arī: Volteris) apzīmēts nepareizi par lietuvieti, kur viņš ir latvietis. Arī šī kļūda gan jau agrāk no citiem pielaista, bet to nevajadzēja atkārtot. 218.lpp. kā Krievijas valsts domes locekļi no pieciem vārdā nosaukti tikai trīs. Ja jau citus minēja, tad bija jāpiemin arī Kārlis Kārklīņš no Vidzemes un inž. E.Kozričs no Latgales. 219.lpp. nepareizi teikts, it kā Igaunija būtu ievēlējusi savu pirmo parlamentu jau 1917.g. 23.martā, kur tās neatkarība pasludināta tikai 1918.g. 24.februārī. Šādu un līdzīgu kļūdu netrūkst, bet ikvienu no tām šinī īsajā pārspriedumā nav iespējams uzrādīt un tas varētu radīt nepareizu priekšstatu, it kā tādu būtu neparasti daudz. Kļūdas un misekļus atrodam gandrīz ikvienā izdevumā un jāsaka, ka ja vien mūsu zinātniskā pētniecība būtu rosīgāka, dažs labs trūkums būtu novērsts un arī pašreizējās rokasgrāmatas sastādītājiem būtu bijis vieglāks darbs. Mūsu zinātniskā literatūra ir stipri trūcīga, daudz kas vēl pamatu pamatos nav noskaidrots vai nav doti rūpīgāki pārskati par atsevišķām nozarēm. Nacionālā fonda rokasgrāmatas sastādītāji daudzu faktu noskaidrojumos veikuši vienreizēju darbu, kā pirmie dzīdami vagu tur, kur vēl viss atradās atmatā. Līdz šim maz kas teikts un noskaidrots par latviešu tautas centieniem valsts neatkarības atgūšanā vācu okupācijas laikā, kādēļ labi darīts, sakopojot svarīgākās ziņas 257.-260.lpp. Lielāka aktuālitate ir padomju varas uzkundzēšanās politikai Latvijā. Rokasgrāmata tai pievērsusi arī pelnīto ievēribu un tieši šinī daļā šis izdevums dos daudz. Atsevišķo autoru objektīvie noskaidrojumi dos arī atbildi un pretargumentus tiem milzīgajiem padomju propagandas literatūras plauktiem, ar kādiem, kā sākumā teikts, tagad lepojas daudzas rietumu bibliotēkas un no kuriem daudzi skolas grāmatu sastādītāji aizguvuši sev ziņas, ietilpinot tās pedagogiskajā literatūrā.

Nacionālā fonda rokasgrāmata ir plašs, labi pārskatāms un objektīvs materiālu krājums par neatkarīgo Latviju, noskaidrojot pārmaiņas, kuņas padomju okupants uzspiedis latviešu tautai sava režīma laikā. Tā turklāt dod noapaļotu pārskatu par mūsu zemi un tautu, tās kultūru, nacionālo iedabu, tiesisko apziņu, idejiskajiem un sociālajiem centieniem, dzīves celsmi un sadzīves apstākļiem, pašdarbību un gara možumu. Rokasgrāmatā atrodami bez tam noderīgi salīdzinājumi ar mūsu kaimiņu tautām — ar igauņu un lietuviešu veikumiem vai šo tautu vēstures notikumiem. Rokasgrāmatas sastādītāji labi darījuši, pievienodami grāmatas beigās galveno vēs-

tures notikumumu tabulu, indeksus un apvienoto bibliografiju, kā arī citus praktiskus norādījumus. Tikai pēdējā laikā latvieši tādām lietām sāk piegriezt vērību. Tik plaša apjoma izdevums, kā Nacionālā fonda rokasgrāmata, vispār nebūtu pareizi izmantojams, ja šādu rādītāju nebūtu. Tādas grūtības, piem., sagādāja Crossroad Country Latvia, visi Dr. Miķela Valtera darbi par Latviju u.c. agrāko gadu izdevumi.

Slikti, turpretim, ka tie rakstu autori, kas rokasgrāmatā pieminējuši vēsturiskus notikumus pirms 1918. gada, min tos vecajā stilā. Šo notikumumu kalendārs vispār radījis jucekli. Vecākie autori allaž minējuši veco stilu, daži gan kā vienu, tā otru reizē (jauno stilu uzrādot iekavās), turpretim jaunākie autori sāk pārorientēties uz jauno stilu, kas būtu konsekventi piepaturāms, ja skaidrības dēļ dažkārt nemin abus stilus.

Ja vēl apstājamies pie dažiem grāmatas trūkumiem, tad tāds šķiet par Rīgas un Jelgavas aprakstu. Šīs pilsētas ir ievērojami Latvijas kultūras centri, un tādēļ tiem vajadzēja veltīt kādu lappusi vairāk. Galvenās Rīgas kultūras iestādes, piemēram, pieminētas tikai, runājot par Rīgas bulvāņu rajonu. Te nu bija jāatrod vieta, neuzskaitot tikai dažas iestādes, bet arī dodot Rīgas garīgās dzīves profilu. Tas pats apmēram sakāms par Jelgavu. Nevaram reducēt tās nozīmi ar to, ka pieminam 1939. g. dibinātās Jelgavas Lauksaimniecības akadēmijas darbību, kas aptveņ faktiski tikai vienu valsts neatkarības gadu, kurpretim Jelgava kā kultūras dzīves nervs kopš hercogu laikiem, ja neskaita pieminēto Academiū Petrinu, šeit īsti neparādās. Latviešu kultūras vēsturē Jelgavai vairāku paaudžu laikā bijusi tomēr īpaša nozīme. Vēstures apskatā, arī runājot par latviešu tautas atmodu, nepietiek minēt tikai Valdemāru, Kr. Baronu, J. Alunānu un Kronvaldu, bet kāds vārds bija sakāms arī par Latgales atmodu un tās darbiniekiem, kaut arī tikai par Pīteru Miglinieku, Franci Trasunu un brāļiem Rancāniem.

Japabrīnās turpretim, ka doc. Rutkim izdevies rokasgrāmatā vietumis vēl ietilpināt datus par apstākļiem Latvijā vēl šinī gadā.

Tas ir apbrīnojams darbs, ko veicis doc. J. Rutkis kā galvenais redaktors, Voldemārs Kreicbergs kā galvenais rakstu tulkotājs angļu valodā un 29 pārējie rakstu autori, no kuriem daži starplaikā miruši. Atzinību izpelnās daudzās tabeles un kartogrammas, visu Latvijas pilsētu ģerboņi, labie foto attēli. Tā kā apm. 700 lappušu salikums ir petitā un ar platu salikuma apjomu. Tas ļāvis grāmatā ietilpināt daudz teksta un tādēļ par minētās rokasgrāmatas apmēriem nevar spriest vienīgi no lappušu skaita. Fonds darījis labi, visus eksemplārus iesiedams, bet piemērots aizsargvāks arī tad būtu derējis. Šī grāmata ir viena no nozīmīgākajām un cienījamākām, kas trim-

dā iznākusi.

Kaut arī galvenais mērķis bijis ar šo rokasgrāmatu informēt cit-tautiešus, tad tā noderēs tiklab arī pašiem latviešiem. Bieži teikts, ka vietumis jāuzdužas trimdas jauniešiem, kas tikai ar grūtībām un piespiešanos lasa latviešu grāmatu. Tas nenozīmē, ka tie palikuši vienaldzīgi Latvijai un latviešu tautas kopībai, bet ārējie apstākļi un sveštautiešu skola pietuvinājuši kādai citai valodai, sevišķi angļu. Arī šie jaunieši izslāpuši zināt ko par savu tautu un Latviju. Arī šai trimdinieku daļai grāmata nākusi īstajā brīdī. Bet savā grāmatu plauktā no laiku laikiem esam blakus latviešu valodā iespēstajai grāmatai likuši pa grāmatai citā valodā. Katram inteligentam lat-vietim rodas laiku pa laikam vajadzība lasīt kādu referātu vai citādi informēt patvēruma zemes iedzīvotājus un draugus par savu zemi, par latviešu tautas kultūru un dzīves pārmaiņām dzimtenē. Rokas-grāmata tam noder un ļauj viegli sadzīt rokā pašus galvenos faktus un datus. Un tā kā šī rokasgrāmata nav propagandas izdevums, bet rūpīgi apstrādāts materiālu krājums, tad ar faktu apgaismoju-miem, ko ņemsim no šī izdevuma "neiekritīsim", nedz paiesim pa-šam kodolam gaŗām.

Latviešu nacionālais fonds izdarījis teicamu darbu, gadiem ilgi strādādams pie šī izdevuma, jo nu mums ir rokasgrāmata ar leksi-kona vērtību, grāmata par Latviju, kas sarakstīta ar vērienu.

Trimdas prese

Saistītāja ar agrāko laiku darba cēlienu un
tradicionālā darba turpinātāja

Latvija, 1971.g. 3.decembrī

Ja kopš 1945.gada nepārtraukti pildījušies trimdas preses apcirkņi, tad tas nav nekas neparasts. Visos smagajos latviešu tautas piemeklējumu brīžos brīvais vārds meklējis sev drošu mājvietu. Tādu tas allaž atradis ārpus mūsu tēvzemes robežām. Jānis Rainis, Miķelis Valters, Jūlijs Vecozols, Fēlikss Cielēns, Austra Ozoliņa-Krauze un vesela virkne citu latviešu brīvās domas aizstāvju meklējuši patvērumu rietumu zemēs. Tiem piebiedrojas tāda paša likteņa piemeklēti latviešu rakstnieki ar Kārli Skalbi, Aspaziju un jau minēto Raini priekšgalā. Kā rakstniekam, tā avīžniekam nav iespējams strādāt apspiestības un cenzūras žņaugos. Tādi apstākļi valdīja cara patvaldības laikā un tādi tie kopš Baigā gada agriezās Latvijā. Vienīgi Latvijas neatkarības laiks nodrošināja latviešu preseī brīvu, neatkarīgu un celsmīgu darbības gājumu.

Skaudrajos mūsu vēstures ceļos trimdas preseī piekritusi izcilus loma. Ne gluži maza tā ir bijusi arī pēdējos 26 gados.

Latviešu trimdas prese runājusi nevien trimdas latviešu, bet visas latviešu tautas vārdā. Padomju varas diendeņi mums to laiku pa laikam pārmetuši, prasīdami, kādas gan mums tiesības runāt visas tautas vārdā. Zinādami mūsu tautas ilgas pēc brīvības un pašnoteikšanās, mēs to esam varējuši darīt. Ja mēs to nedarītu, apspiestie un aplklusinātie latvieši Latvijā mums jebkādu mīkstčaulību būtu pārmetuši. Tieši šī kopējā un neapklusināmā cīņa par latviešu tautas tiesībām un brīvību ir tā, kas trimdas latviešus ar tautiešiem dzimtajā zemē tuvina. Ne šaurā policijas un Inturista uzraudzības iežmaugtājā korsetē briedinātie "kultūras sakari" ir tie, kas spēj izkliedētās tautas daļas tuvināt, bet gan šī nerimtīgā cīņa pret svešiem kakla kungiem un latviešu tautas aizbildņiem. Jau pagājušajā gadsimtā, bet sevišķi pēdējos septiņdesmit gados latviešu tautas politiskais nobriedums ierindoja to Eiropas nāciju saimē, kas spēja patstāvīgi izkārtot savas nacionāli politiskās vajadzības, kas spēja paust savu mērķtiecīgu gribu. Tādēļ nekas šo tautu tā nepazemo kā

tās nacionāla degradēšana un nostumšana svešā pavadā velkamā un bezpersonīgā tautā. Krievu imperiālisms, slēpdamies aiz komūnisma šķobīgajām sastatnēm, pārvērtis latviešu tautu nožēlojamā izmantošanas objektā. Tā ir kļuvusi pēdējās paaudzes laikā Maskavas pamešls.

Tauta, kas reiz izjutusi brīvības spirtu elpu, nespēj neko citu, kā tikai domāt par zaudētās brīvības atgūšanu. To pauž trimdas prese kopš tā brīža, kur trimdinieka skatam izzuda dzimtenes krasti. Tā to darīs arī turpmāk, piepulcinot latviešu preses darbinieku saimē arī tos, kas izauklējuši savā apziņā Latviju tikai kā savu sapņu tēlu. Ar latviešu tautu tās gigantiskajā cīņā par tiesībām un brīvību soļo tās jaunatne. Ja arī apstākļu pazinēji apgalvo, ka latviešu jaunatne okupētajā Latvijā ir sirdīgāka šinī nostājā, tad nav pamata apgalvot, ka mūsu jaunatnes kodols trimdā ļautu tās darbā un centienos iet grožiem pa zemi. Vide, kuņā tā dzīvo un darbojas, nav ikreizes labvēlīga, bet veselais prāts un dzīves uzdevumi tai palīdz nospraust ceļu. Ja cittautu jaunatne sev brīžiem nespēj atrast jēgu dzīvei un savas tautas pacelsmei, tad pašreizējai latviešu jaunatnei ir doti lieli ideāli. Tā predisponēta cīnīties par savas tautas brīvību, taisnību un tai neatņemamām tiesībām. Zīmīgus vārdus šinī sakarībā teicis jaunās paaudzes pārstāvis Rainis Cedriņš: "Brīvības alkas nav kaut kas mākslīgi radīts — sintetisks parfīms. Tas ir pats gaiss, pati elpa."

Trimdas prese tādēļ nestāv pamestā postenī. Kaut arī tā pati nepretendē savu lomu pacelt, ārējie apstākļi tai piešķirušī lielu uzdevumu. Blakus fundamentālajām tautas tiesību prasībām, trimdas prese uzmanījusi un kopusi vēl citus tautas dzīves novadus. Vislielākā vērība piegriezta nacionālajai kultūrai tās dažādākajās izpausmēs. Tikai ar preses palīdzību lielākā sabiedrības daļa ieguvusi pārskatu par latviešu rakstniecības meklējumiem un veikumiem. Un zīmīgi, ka nu jau simts gadus latviešu avīžniecība gādājusi par to, lai katrā laikraksta numurā parādītos kāds dzejolis. Cittautu preseī nav tāds paradums. Dienas vai nedēļas laikrakstos tur tikai reti kad kāds dzejas darbs parādās. Latviešu iedaba turpretim prasa, lai avīžu slejās netrūktu arī kāds dzejolītis. Ne par velti par latviešiem runā kā par liriķu tautu. Ja trimdas apstākļos teātris zaudējis savu agrāko nozīmi, tad tīri dabiski, ka trimdas laikrakstos atradīsim tagad tikai pa retam kādu teātra kritiku. Turpretim savu vietu noturējusi literātūras kritika. Latviešu grāmatniecībai visnotaļ piegriezta izcilus vērība. Tas arī saprotams, kur trimdas grāmatniecība vēl arvien turpina zelt un attīstīties. Tai pa pēdām jāiet kritiskiem pārspridumiem.

Ar nožēlu šo rindiņu rakstītājam nācās pirms dažiem mēnešiem

Latviešu Preses biedrības Vācijas kopas sanāksmē Hamburgā konstatēt, ka laikraksta mugurkauls — ievadraksti, nav sev saglabājuši trimdas presē vairs to cienīgo vietu, kāda tai bijusi Latvijas neatkarības laikā un pirms tam. Te ir radusies zināma pretruna ar tiem uzdevumiem, kas latviešu trimdai vispār piekrīt, t.i. ar cīņu par tautas tiesībām. Bez ievadraksta neviens politiskais laikraksts nav izticis un neztiks. Tikai tas spēj iztaustīt tautas dzīvo pulsu, spēj reaģēt uz sadzīves zīmīgākajām norisēm. Bez ievada laikraksts pārvērstos kā baznīca bez svētrunas, apmierinoties tikai ar liturģiju un kādas dziesmas nodziedāšanu. No trimdas laikraksta mēs prasām skaidru skatu un skaidru politiskās un nacionāli kultūrālās dzīves notikumu novērtējumu.

Laikrakstam ir svarīga arī informācija. Faktiski tā ir katra laikraksta pamata daļa. Rīgas laikraksti savā laikā uzmanīja nevien galvaspilsētas notikumus, bet pielika lielu svaru arī provinces notikumu aprakstiem. Pašreizējā izkļiedētība trimdā ārkārtīgi apgrūtina aktuālas informācijas iegūšanu. Ja laimīgā kārtā uz vietas ir kāds vērīgs cilvēks, kam spalva klausā, tad rodas kāds ziņojums. Parasti gan bez daudziem atgādinājumiem un mudinājumiem ziņojumus no vietām grūti iegūt. Redakcijas pašas, darbodamās ar niecīgu darbinieku sastāvu, maz ko spēj pašas sagādāt. Tādēļ katram, kam rūp mūsu trimdas laikrakstu zēšana un plaukšana, jāpalīdz šo lietu labvēlīgāk izkārtot. Jāatmet aplamais uzskats, it kā par reporteri drīkst būt tikai kāds "atzīts žurnālists". Tāpat jāatmet aplamais uzskats, ka informācijas došana par sevi un savu darbu kādam ziņu vācējam jau pati par sevi nozīmētu "sevis godināšanu". Izņemot jubilejas, avīzei nerūp nemaz kādu sabiedriska vai profesionāla darba darītāju "godināt", bet informēt tikai par panākumiem vai grūtībām viņu darbā. Šādā veidā bez informācijas rodas iespēja dot dzenuļus citiem, kā arī noskaidrot faktiskos apstākļus.

Beidzot atliek teikt, ka par spīti nelabvēlīgajiem apstākļiem, kādos trimdas laikrakstiem jādarbojas, tie veikuši nozīmīgu darbu. Iedomāsimies stāvokli, ja mums vispār nebūtu savas trimdas preses. Mēs tādā gadījumā būtu kā pazuduši, un tas jo drīzi vien radītu depresiju. Bez preses atbalsta arī mūsu sabiedriskie un nacionālpolitiskie centieni saplaktu. Laikraksta LATVIJA iznākšana Rietumvācijā devusi visiem Eiropas latviešiem iespēju šķetināt labvēlīgu sadarbību un domu mijiedarbību. Mūsu laikraksts nav ļāvis ieslīgt nevienam ne kādā provinciālismā, nedz lokālpatriotismā, bet pavēris plaši durvis kopējam darbam visas Rietumeiropas mērogā. Arī tam ir liela un paliekama nozīme. Tieši šo redzamo lomu, kas piekritusi LATVIJAI, šinīs dienās uzsvēra Latvijas Atjaunošanas komitejas Eiropas centra sanāksmē Stokholmā.

Laikraksta LATVIJA jubileja puslīdz sakrīt ar latviešu preses 150 gadu jubileju. LATVIJAS līdzstrādnieku vidū ir tādi, kā Ernests Blanks, kas darbojies latviešu presē vairāk nekā 50 gadus. Šī preses darbinieku darba kontinuitāte ar Latvijas neatkarības laiku un pat ar dažiem nozīmīgiem gadiem pirms tam, ir savukārt nozīmīgs faktors. Ar to pašreizējā trimdas prese jūtas saistīta ar agrāko laiku darba cēlienu un ir tradicionāla darba turpinātāja.

Sācis iznākt neredzīgo žurnāls Dzintars

Latvija, 1972.g. 22.aprīlī

Latviešu avīžniecības vēsture ieguvusi tikko izsludinātajā "Latviešu preses gadā" savu jaunāko saimes locekli. Tā ir trimdas neredzīgo skaņu lente ar apzīmējumu Dzintars 1972.gada 1.numurs. Paši neredzīgie to apzīmē par neredzīgo žurnālu. Apzinādamies, ka tāds periodisks izdevums neatbilst līdzšinējām preses prasībām, jo nav iespiests, bet ir fonētisks informācijas līdzeklis, LSK Neredzīgo kopas priekšsēdis mag.hist. Oļģerts Dāvis uzsver, ka šim izdevumam ir maz kas kopīgs ar parasto žurnālu. Parastie žurnāli iznāk daudz eksemplāros, bet neredzīgo žurnālam Dzintars pašreizējais metiens ir tikai trīs eksemplāros. Neredzīgie uzskata skaņu lentē ieskaņoto informāciju par internu, lai gan drīzi vien var izrādīties, ka tas izpelnās plašāku ievēriību. Vienu brīdi Neredzīgo kopas vadība gudroja to apzīmēt par Vēstuli, bet tad atskārta, ka vēstule parasti domāta vienai personai, bet viņi uzrunā vairāk desmit savus likteņbiedrus. "Vismaz mūsu žurnāls grib būt tuvs darugs, kas pastāsta jaunumus," norāda Dāvis. Ja jau ir runa par informācijas jaunu izplatīšanu, tad tiešām ievērots laikraksta pirmais uzdevums. Arī šī izdevuma periodiskais raksturs attaisno žurnāla nosaukumu.

Kā Dāvis, tā Poruks, apņēmušies izplatīt "informācijas vielu, kas varētu interesēt neredzīgos". Ja nu noklausāmies (nevis lasām) Dzintara pirmo numuru, tad pārlicinājamies par diezgan lielu aktuālās informācijas daudzpusību. Blakus Neredzīgo kopas dažādu notikumu pieminējumiem, noklausāmies vispirms interviju ar Minsteres Latviešu ģimnazijas direktoru prof.Dr.Z.Vitenu. Sarunā ar viņu noskaidrojas daži fakti, kas līdz šim maz ievēroti vai pārprasti. Vēlēdamies izveidot pilnīgāku informāciju, Indulis Poruks dod vārdu Imantam Grosam no Stokholmas, kuŗš patlaban apmeklē latviešu ģimnaziju. Viņa ziņojumā sadzirdāmas jau kritiskas ieskaņas, kas pašreizējai jaunatnei raksturīgas. Par Minsteres ģimnazijas un internāta ikdienu vēl pastāsta audzēkne Baiba Lapiņa. Dzīvais vārds šinī gadījumā panāk vairāk nekā iespiestais vārds. Tas sevišķi jāsaprot par plašā Mičošanas un latviešu kāzu paražu uzveduma atskaņojumu, kas pat neprasa komentārus.

Oļģerts Dāvis vēl pie tam uzsver, ka neredzīgo žurnāls grib būt apolītisks un izvairīties no konfesionālas vienpusības. Galvenais ir gādāt informāciju par visu, kas neredzīgos varētu interesēt. Kā redzams no Dzintara pirmā numura, tad viņus lielā mērā piesaista trimdas latviešu kultūras dzīve un pašdarbības centieni.

Ievadraksta vietā viss tas pateikts Dāvja ievadrūnā, kuŗā tas iepazīstina klausītājus arī ar neredzīgo žurnāla redaktoru Induli Poruku. Indulis Poruks ir kaŗa neredzīgais, kas trimdas gados parādījis literāras dāvanas, rakstīdams vācu raidstacijām raidlugas un kas raksta kā latviešu, tā vācu laikrakstos.

Līdzīgi Neredzīgo Indriķim, kas bija pirmais vārdā minamais latviešu tautības dziesminieks un kas dedzīgi pauda latviešu tautas brīvību, Indulis Poruks konsekventi iestājas par latviešu tautas tiesībām un brīvību. Viņš ir attāls Jāņa Poruka radinieks. Viņš bez tam var lepoties ar optimistisku dzīves skatījumu. Ja Neredzīgo Indriķis runāja par "bēdu pilnu būšanu, ka tam acu gaismas trūkst", tad Indulis Poruks ar savu likteni stingrā kristieŗa apziņā samierinājies un sēj ap sevi dzīves prieku un draudzības sēklu. Viņš bija viens no pirmajiem, ko aicināja uz vajāto eiropieŗu ciematu Rūras apgabalā.

Skaņu lenŗu serijai, ko mūsu neredzīgie apzināti nosaukuŗi par neredzīgo žurnālu, var rasties paliekamas pēdas arī redzīgo tautieŗu pulkā. Viņu paustā doma, labie padomi un norādījumi var noderēt daudziem, arī tādiem, kas tikai daļēji zaudējuŗi redzes spēju. Ar fonētisko informācijas izplatīŗanas veidu viņi praktiski spēj palīdzēt krietni vairāk, nekā tas būtu, ja tie savu žurnālu iespiestu neredzīgo rakstā pēc Breila metodes, t.i. punktrakstā.

Katrā ziņā ŗi žurnāla parādīŗšanās ir zīmīgs notikums 150 gadu latvieŗu preses darba gājumā.

Sabiedriskie krusttēvi

Manuskripts

Latviešu centība un augstais dzīves standarts ASV un Kanadā ļāvis šejienes tautiešiem palīdzēt daudziem trimdas grūtdieņiem. Parasti tas izpaudies dāvanu sainīšu sūtīšanā vai naudas pārvedumā kādam grūtībās nonākušam cilvēkam. Bieži tā ir arī draudzības zīme kādam bērnam. Lielu rosību parādījušas mūsu trimdas draudzes, sociālā palīdzības darbā pārspēdamas kādreizējās dzimtenes draudzes. Vācijas tautieši savus labvēļus mēdz apzīmēt par sabiedriskajiem krusttēviem. Šlezvig-Holšteinas latviešu apgabala birojā iespējams pat atrast paprāvu aktu kaudzi, kas rāda no kurienes šie krusttēvi nākuši. To vairums dzīvo aizjūras zemēs.

Bieži kādam ziedojumam ir tikai gadījuma raksturs. Ziedojuma devējs nav domājis tuvāk iepazīties ar dāvanas saņēmēju, viņa ģimenes apstākļiem vai sevišķajām vajadzībām. Šķiet, ka tam pieticis ar kādas latviešu organizācijas vai laikraksta norādījumu, ka kādu tautieti būtu vēlams atbalstīt. Šie labvēļi priecīgi saņemt atbildi, tomēr tālāk neinteresējas par viena vai otra cilvēka likteni. No katra ziedojuma devēja to arī nevar prasīt, jo ne viņa līdzekļi, nedz laiks atļauj veltīt pārāk daudz laika citiem. Tomēr bieži atrodas arī tādi tautieši, kas nemīl nodot anonīmus vai epizodiskus ziedojumus, bet kuņiem ir vēlēšanās zināt, kas tie par ļaudīm, kam sainis aizgājis, kādēļ viņu dzīve sarežģījusies un kas vēl būtu darāms, lai apstākļi uzlabotos. Viņi meklē ar otru cilvēku vai ģimeni ciešāku saskari, un dara to patiesas draudzības vai kristīgo mīlestības vārdā, lai nepaliktu tikai par konvencionāliem ziedojumu devējiem, bet lai otra puse sajustu pasniegtās rokas siltumu. Ja šim draudzības un palīdzības veidam ir ilgstošs raksturs, varam runāt par sabiedrisko krusttēvu vai krustmāti, kas mūsu dzīves loku paplašinājis.

Vācijā, kamēr mūsu tautieši dzīvoja kompakti lielākās nometnēs, šis krusttēvu un krustmāšu institūts ieguva vēl plašāku izveidojumu. Elza Klaustiņa, kas trimdas pirmajos gados vadīja Kleinkecas latviešu bērnu dārzu, panāca, ka katram bērnu dārza bērnam trimdā bija savs sabiedriskais krusttēvs, bet nekādā gadījumā tā nedrīkstēja trūkt tiem bērniem, kuŗu tēvi bija cīņās krituši vai palikuši

Kurzemes cietoksni. Tāpat tika gādāts, lai bērni, kuņiem kāds no vecākiem bija deportēts uz Sibīriju, atrastos kāds tuvs cilvēks, kas kaut daļēji aizstātu zaudēto tēvu vai māti. Cik šī doma bezgala jauka un dziļa patriotisma apdviesmota! Kādēļ tā līdz šim tik reti uzverta un īstenota?

Liekas, ka būtu ļoti vietā mūsu trimdas sadzīvē ieviest dažus jaunus paradumus un sociālpolitiskus mērķus. Tā kā mūsu tautas vajāšanas uzlikušas mums īpatus uzdevumus, kas nevar tikt atrisināti ne no viena, kā tikai pašiem, mums būtu jāizstrādā pabalstāmo tautiešu katalogs, kur līdzīgi starptautiskajam Sarkanajam Krustam un lielajām cittautu organizācijām mēs būtu skaidrībā par to, kādas pabalstāmo kategorijas mums ir un kuņām vajadzību skala būtu piešķirama ielāka vai mazāka ievērība. Tagad mūsu palīdzības darbam ir vairāk filantropijas raksturs, darot kaut ko žēlsirdības vārdā, kamēr lietderīgi darīts sociālas palīdzības un aizgādības darbs prasītu vairāk vajadzību izpratnes un mērķtiecības. Bet, tas vairs nav individuāls, bet mūsu trimdas organizāciju uzdevums.

Individuālajā palīdzības darbā būtu paturams vērā, ka palīdzēt otram var nevien ar dāvanu naudā vai graudā, bet jo bieži vēl vairāk ar kādu labi izprastu izpalīdzību. Vairākos Vācijas trimdas centros pirms nedaudz gadiem bija noorganizēta mātēm un bērniem, palīdzot vai nu bērņus uzraudzīt brīdī, kad mātes nav mājā, bet arī aplāpot un apšujot daudz bērņus ģimenes un kaŗa invalidus. Daudzos gadījumos šo izpalīdzību paveica sabiedriskie krusttēvi un krustmātes. Pieredze rādīja, cik šāda veida izpalīdzība vērtīga. Tā tuvināja arī pašus cilvēkus. Nebūdami ne radi, nedz savos pienākumos oficiāli ievadītas personas, šie sabiedriskie krusttēvi un krustmātes parādīja darbos, kādai jābūt tautas kopības apziņai.

Sniedzot savu palīdzīgo roku pāri jūrām, parastā izpalīdzība izpaudīsies vairāk jau pieminētos palīdzības sūtījumos. Cik tie dažkārt nozīmīgi, norāda gadījums ar kādu Kanadas tautieti. 1948.g. uz Kanadu izceļoja bijušais kaŗavīrs Jānis Popelis. Sūri strādādams tas ietaupīja naudu, ko izlietoja nevien savām, bet arī daŗu Vācijā palicēju vajadzībām. Uzzinājis, ka Libekas tuvumā ļoti smagi ar tbc saslimuši kādi tautieši, viņš sūtīja tiem pārtikas sainīšus. Lai sūtītu tieši to, kas katram no tiem būtu visnepieciešamākais, viņš sarakstījās ar viņiem. Viņa aprūpētie slimnieki saņēma milzīgos daudzumos kondensēto pienu, medu, taukus, speķi un daudz ko citu, kas papildināja brīžiem lieso slimnīcas uzturu. Pat nauda neiztrūka. Sevišķu rūpību viņš pievērsa trim kaŗabiedriem un kādai žēlsirdīgai māšai. Divi no grūtajiem slimniekiem tagad ārstu atzīti par pilnīgi atveseļotiem. Draudzīgais atbalsts, ka parādījās uzturvielu sūtīšanā un sirsnīgajās vēstulēs, atdeva vismaz divus cilvēkus dzīvei.

Šādu sabiedrisku krusttēvu pagaidam nav daudz. Daži gribējuši par tādiem kļūt, bet no labā nodoma nekas nav iznācis, jo cilvēki, kam rakstīts un kaut kas sūtīts, vienkārši nav atbildējuši. Tas rāda, ka tām attiecībām, kas izveidojas ar krusttēvu vidūtajību, jābūt divpusīgām, pie kam abās pusēs ne mazāk sirsnīgām.

Būtu apsvaicami, ja sabiedrisko krusttēvu institūts mūsu trimdas dzīvē vairāk iesakņotos. Arī šē būtu rodama saite, kas mūs uztur un piesaista savai tautai un tās atsevišķo locekļu likteņceļiem. Kā no sociālā, tā nacionālā viedokļa ar šo palīdzības veidu un savstarpējo tuvināšanos mēs darām nozīmīgu darbu. Šī raksta nolūks tādēļ bija atgādināt panākumus, kas jau gūti šinī ceļā.

Trimdas lielākais ļaunums

Manuskripts

Nemaz nav jābūt pārāk uzmanīgam mūsu sadzīves parādību vērotājam, lai atskārstu, ka mūsu dzīves paradumos un ikdienišķi koptajos sadzīves apstākļos ir kas neizlīdzsvarots. Rietumu pasaulē daudz pārrunāts ir brīvā laika izmantošanas jautājums. Ar to apzīmē tās brīvās stundas un dienas, kas ikvienam nodarbinātam cilvēkam rodas pēc darba. Intensīvs un vienmuļīgs darbs prasa izklaidēšanos vai pievēršanos kaut kam citam. Tādēļ ir parasts šo brīvo laiku izmantot, pievēršoties mūzikai, grāmatu un laikrakstu lasīšanai, izbraukumiem vai sportam, tautas augstskolu vai citu derīgu iestāžu vai sarīkojumu apmeklēšanai.

Tas tā no vienas puses. Bet, no otras puses kā visai izplatītu brīvā laika izmantošanas veidu vērojam apreibināšanās paražu. Darbā nogurušam cilvēkam patīk aiziet uz krogu vai klubu, lai noslīcinātu kaut uz brīdi visas pasaulīgās bēdas un skumjas. Šis universāllīdzeklis bēdu un dvēseles sastrēgumu apkaņošanai latviešiem pazīstams no tēvu tēvu laikiem, un šī ceļa gājējiem radies pat savs motto: "Iedzer, brālīt, laiki grūti!"

Dzīve patiešām nav bijusi mums pēdējos gadus viegla. Arī šodien tikai retajam tā kļuvusi tāda, kā to gribētu cilvēka prāts. Bet, vai tomēr mums nenāktos šai dzīvei — kāda tā reiz ir — skatīties tieši sejā un pašiem ar savu gribu un apņēmību to mēģināt ievirzīt labākā gultnē. Šī apņēmība gan cieši saistās ar ikviena cilvēka dzīves vērtējumu — ko mēs īsti no tās vēlamies. Atradīsies vienādi ļaudis, kam pietiks tikai labi pelnīt, labi ēst un īsi un aši "pacelt savu gara stāvokli". Bet, vai arī šiem nederētu kādreiz pamēģināt vērot dzīvi no citas puses.

Ir taču savukārt cilvēki, kas atrod prieku ģimenes dzīvē, sabiedriskā darbā, lasīšanā, mākslā un dažādu interešu kopšanā, kas dod garīgu apmierinājumu un iepriecinājumu ilgākam laikam. Pie tam bieži tas nav tikai prieks pašam, bet arī sabiedrībai. Nav nevietā par to runāt, kur tieši trimdas apstākļi uzlikuši mums obligātu pienākumu domāt nevien par sevi, bet arī par otru tautas locekli un tautas nezūdīgo vērtību saglabāšanu. Iedzeršana atņem līdzekļus un novā-

jina garīgo enerģiju derīgām lietām. Tādēļ šis sadzīves paradums uzskatāms par trimdas lielāko ļaunumu. Tas atklāti pasakāms, lai neiesakņotos pretēji uzskati, kas reibuma priekos saskata kaut ko romantisku un cildināmu. Šī nožēlojamā paraža, ciktālu tā nav kļuvusi jau par nesavaldāmu kaislību, jāapslāpē un jāaizstāj ar jauniem sadzīves paradumiem.

Šādus jautājumus pārrunājot, rodas ieskats, ka katrs norādījums šinī virzienā uzskatāms par kailu didaktiku. Tā gluži nav. Mums pastāvīgi jāstāv modriem, un visvairāk pašreizējā laikā, par savu kultūru, par latviešu tautas saglabāšanu gan nacionālā, gan politiskajā, bioloģiskā un saimnieciskās patstāvības ziņā. Ja tagad dzirdam kauču tikai konstatējumu, ka mūsu lielākajiem māksliniekiem jāpaliek pie patukšām telpām, kamēr pie pilnas bufetes saradušies div- un trīsreiz vairāk, ka arī mūsu ļaudis nepārtraukti atrunājas, ka neatliek līdzekļu latviešu grāmatai, lai gan skurbuma priekiem tie nekad nepietrūkst, tad esam kā tautas kopība nopietni apdraudēta. Mums sāk pietrūkt garīga līdzsvara. Vai par to nederētu padomāt, meklējot jaunas stigas savas sadzīves labākā izveidošanā, kur liekam gluži jaunu pamatu visai mūsu trimdas dzīvei, un kur ķeramies pie ļoti svarīgu jautājumu atrisināšanas, kam būs jāizšķir pats galvenais, ko varam likt savas trimdas dzīves pamatmērķos.

Koks ar stipru sazarojumu

Ād. Šildes vērojumi Rietumeiropā

Laiks, 1967.g. 20.decembrī

Edwards Virza, sajūsmināts par Francijas nozīmi pasaules kultūrā, pirms piecdesmit gadiem vērsa latviešu skatus uz mūsdienu Atēnām — Parīzi un franču tautu. Franču garam piemīt skaidrība, nacionālisms, spēja upurēt pat patiesību atjautībai, vieglumam un elegāncei par labu, teica viņš. Šī gadsimta sākumā un neatkarības gados daudzi latviešu mākslinieki un citi kultūras darbinieki devās uz Parīzi, Grenobli vai kādu citu franču kultūras centru, lai gūtu ierosmes un izprastu franču garu, kas varēja lepoties ar klasiskajām vērtībām, bet jo sevišķi ar jauniem, spriegiem un atjautīgiem meklējumiem. Cieņa un simpatijas franču tautai augtin auga, kad nāca *de iure* atzīšana Latvijas valstij. Pati cieši saaugusi ar brīvību un cilvēka tiesību apziņu, franču nācija daudz labāk par citām vecām tautām saprata Eiropas mazo tautu pašnoteikšanās vēlmes un brīvības alkas.

Kad Otrais pasaules karš un sarkanais vandālisms lika prāvai latviešu tautas daļai mērot tālos bēgļu ceļus, varēja sagaidīt, ka viens no galvenajiem mūsu gala punktiem varētu būt Francija. Vismaz inteliģencei šī zeme varētu dot mājvietu. Pēc Vācijas kapitulācijas jūsmīgākie franču kultūras daudzīnātāji patiešām meklēja apmešanās iespējas tanī. Tomēr jau drīz atzina, ka pēckaņa Francija rāda citādus, nepiemīlīgākus vaibstus. Pati smagi cietusi un koeksistences samulsināta, tā lāga neizprata politiskos trimdniekus, kas nāca no Baltijas valstīm. Tā arī nesaprata lielo netaisnību, kas tām bija nodarīta. Maskavas moku rata funkcionālo darbību vēl netik. Latvieši, kam bija veci sakari ar franču tautas pārstāvjiem, vēl daudz maz atrada dzirdīgas ausis, kamēr citi klīda apkārt neuzklausīti un nesaprasti. Kā tiesību valsts, Francija deva tomēr patvērumu tiem, kas to prasīja. Tā sākumā saradās nepilns tūkstotis latviešu. Pirms pāris gadiem Francijā bija vairs tikai 406 apzinātu latviešu, un tāds pat skaitlis apmēram ir arī šodien, ar tendenci slīdēt uz leju. Tomēr zīmīgi, ka šo mūsu tautiešu vidū redzam veco tautas tiesību cīnītāju

Dr. Miķeli Valteru, Virzas Straumēnu tulkotāju Aiju Bertrandi, rakstniekus Ilonu Leimani, Arnoldu Apsi un Andreju Pablo Mierkalnu, kādreiz slaveno un daudz apjūsmoto baleta dejotāju Mīlu Cīruli un vēl vienu pulciņu mūsu kultūras darbinieku. Divi redzami latviešu diplomāti — sūtnis Dr. Olģerts Grosvalds un kādreizējais mūsu Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītājs Emīls Vi-grabs ir aizgājuši aizsaules ceļos. Latviešu diplomātiskā pārstāvja pienākumus Francijā patlaban pilda M.K. Bērends Parīzē. Garīgo aprūpes darbu kopš 1950. gada veic ev. lut. mācītājs Edgars Lappuķe, kas pulcina ap sevi vismaz divi trešdaļas turienes stipri izklienētos tautiešus. 18. novembris ir tā diena, kad izdodas viskuplāk sapulcināt tos, kaut arī dažam labam ir jāmēro simtiem kilometru.

Vairums Francijas latviešu ir amatnieki un kvalificēti strādnieki. Lionas apkārtnē kādam uzņēmīgam latvietim ir plaša putnu farma. Neatkarīgi no savām ikdienas darba gaitām, lionieši izdaudzināti kā naski dziedātāji. Atkārtoti rīkotas sacensības tautasdziesmu dziedāšanā, dziedātājus sadalot divi spārnos. Vienā dzied vecie, otrajā jaunie. Uzvarētājus, kuŗi izceļas ar vislielāko latviešu tautasdziesmu prašanu un labu balsi, dod abu paaudžu pārstāvji.

Zīmīgi, ka Francijas kultūras gaisotnē izveidojušies daži teicami daiļamatnieki. Grāmatu iesiešanas mākslā apbrīnojami izmaņu parādījusi Ante Jēkabsone, kas Latvijā beigusi skolotāju institūtu un tagad dzīvo Nicā. Līdzīgi iepriekšējiem gadiem, arī šogad maijā viņa piedalījās ar saviem mākslas iesējumiem Nicas mākslas izstādē, gūdama izsmalcinātu apmeklētāju apbrīnu. Dzīvu interesi par viņas glezni iesieto Virzas Straumēnu sējumu (jau minētājā Bertrandes tulkojumā) izrādīja Provansas pazīstamais rakstnieks Anrī Bosko. Māksliniece, lai iesējumu pietuvinātu latviešu senās, patriarchālās lauku mājas garam, bija izvēlējusies nedzīvi dzimuša teļa ādu. Patlaban Ante Jēkabsone strādā pie Raiņa "Jāzeps un viņa brāļi" angļu valodas tulkojuma iesējuma. Tam izvēlēta sinepju krāsas āda ar iesķetinātām dabīgām vārpām un salmiem. Šo iesējumu sev jau aizrunājusi kāda angliete, kas to apņēmusies Ziemsvētku laikā aizvest uz ASV, lai to nodotu kāda amerikāņu mākslas mūzeja konservātoru rokās. Citādi Ante Jēkabsone saviem daudzajiem ādas sējumiem, kas individuāli pieskaņoti saturam vai kādai idejai, izvēlas olīvzaļos un ķieģelkrāsas toņus, arī baltu, kas viņai kā latvietei tuva krāsa. Viņas raksts pazīst figurālus, bet arī abstraktus zīmējumus. Ante Jēkabsone piedalījās šogad, kopā ar otru latvieti — Mīlu Cīruli, 1. Starptautiskajā malakoloģijas izstādē Nicā, kur viņa bija pieaicināta dot paskaidrojumus gliemežvāku, pērļu u.c. "nedzīvās dabas" mākslas rotājumu nodaļā. Ievēribu šinī izstādē izpelnījās arī Mīla Cīrulle, izstādot mālā veidotu sievietes galvu, kas bija

prasmīgi greznota ar gliemežvāciņiem un citiem jūņas daiļumiem. Ja šinī sakarībā nosaucam tikai Mīlas Cīrules vārdu, tas viss maz ko pasaka, bet jāzina, ka tā ir tā pati Mīla Cīrule, kas pirms dažiem gadiem desmitiem bija Rietumeiropā pazīstama kā viena no izcilākajām mākslas dejojājām. Viņa ir Izidoras Dunkanes skolniece un tās mākslas virziena turpinātāja, gan savā vienreizējā izteiksmē. Viņa dejojusi kā Parīzē, tā Vīnē, Rīgā un citos Eiropas kultūras centros. Šodien viņa dzīvo pieticīgu dzīvi Nicā un pievērsusies tēlniecībai un keramikai. Bez tam viņa glezno. Franču prese pievērsusi uzmanību viņas veidotajam Nurejeva krūšu tēlam, kā arī Ievas dejai. Par šo izcilo un daudzpusīgo latviešu mākslinieci pastāstīsim vēl kādreiz īpašā, viņai veltītā rakstā.

Ijēras un citos atpūtas namos un veco ļaužu mītnēs vēl nesen atradās pulciņš latviešu tēvu un māmuļu. Tagad arī viņu skaits tā sarucis, ka ap to nesaistās vairs īpašas problēmas. Turpretim provincē izkaisīti dzīvo pensionāri. To vidū Latvijas Sarkanā Krusta žēlsirdīgā māsa Ovčiņņikova-Ziemele, kuņai lieli nopelni strēlnieku laikā. Kaut arī ar prāvu gadu nastu var lepoties arī Aija Bertrande, slave-nā māksliniece, filozofa un rakstnieka Raimonda Dunkana līdzgaitniece, viņa turpina piederēt tiem dzīvajiem gariem Parīzē, kas rosina mākslas problēmas, rīko izstādes un turpina Raimonda Dunkana akadēmijas darbu un plaši sazarotos centienus.

Jauniešu Francijā maz, lai gan tie parādījuši teicamus panākumus skolās, studijās un zinātniskajā darbā. Gados jaunā Tanita Mīlmane tūlīņ pēc studiju beigšanas saistījās kā fiziķe zinātniskajā darbā Sorbonas universitātē. Pirms gada viņu komandēja zinātniskajā darbā uz Kanadu. Tās māsa Mārīte Mīlmane ir apdāvināta mediķe. Abas dzīvi piedalījušās Eiropas Latviešu jaunatnes apvienības darbā, tāpat kā viņu māte Francijas Latviešu apvienības darbā.

Šie ir daži Francijas latviešu rosmju piemēri. Kaut skaita ziņā vēl mazāk, līdzīgas rosmes uzrādījuši daži latvieši kā Beļģijā, tā Holandē. Ieskatoties Beļģijas latviešu dzīvē, redzam, ka latviešu vairums šeit nokļūva trimdas sākuma gados kā savervēts darbaspēks, sevišķi ogļu raktuvēm. Tas nu nemaz nav darbs latvietim, un tomēr piedzīvojām, ka daži skaldīja ogļu slāņus desmit un vairāk gadus. Nekādu lielu turību viņi neiemantoja. Dažs bija laimīgs, ja varēja jau pirms vairāk gadiem atgriezties Vācijā, lai iestātos kaut latviešu darba rotās, kas izveidojušās pie amerikāņu armijas.

To skaits, kas strādā privāti vai birojos, nav liels. Sevišķu ievēribu izpelnās Pēterā Mantnieka kartografijas institūts, kas nodrošinājis sev vārdu un atzinību visā Rietumeiropā. Mantnieka kartografijas institūts gatavo ģeografijas kartes un atlantus astoņās valodās, lielāko tiesu skolām. Skolu atlanti ir visām Skandināvijas ze-

mēm un Somijai, kā arī Kanadai. Kaut arī pats Mantnieks ar prāvu skaitu latviešu kartografu strādā Briselē, tam ir vēl otrs sēdeklis Montreālā, Kanadā. Mantnieka kartografijas institūta veikumus atzinīgi novērtējušas Beļģijas un Portugales skolu iestādes. Beļģijā, piemēram, iespēj kartes nevien franču, bet arī flāmu valodā. Patlaban Mantnieks naski strādā, lai iespiestu skolu kartes spāniešu valodā. Tās kalpos reizē Spānijai un Dienvidamerikas zemēm.

Mantnieks pratis ar savām kartēm iespiesties arī vācu tirgū, kas nav nemaz tik viegli, zinot, ka vācieši šinī nozarē paši visai rosīgi. Vēl pirms nedaudz gadiem viņš sagādāja vācu skolām arī mazos pasaules atlantus. Tagad pārsvarā ir vairāk ceļu kartes. Bet dzīves jaunais ritums prasa piemērošanos arī jaunajām tirgus prasībām. Radušās jaunas valstis, sevišķi Āfrikā. Nav tādēļ brīnums, ka Mantnieks ar saviem kartografiem patlaban strādā Briselē pie jaunās Centrālāfrikas kartes, ar jauno valstu robežām. Ziemsvētku laikā tā ceļos jau tālāk uz Āfriku.

Neskatoties uz labi izveidotiem sakariem ar Eiropas un Āreiropas zemju uzņēmumiem un skolu iestādēm, Mantnieks apņēmis nākamā gadu piedalīties Frankfurtes grāmatu mesē ar savu standu, kā arī piedalīties Hanoverā t.s. Eurodidakta mesē. Pagājušā gadā viņš sekmīgi piedalījās Bāzeles mācības līdzekļu mesē. Par šo uzņēmīgā latvieša darba apjomu varam spriest no tā vien, ka pēdējo gadu laikā viņš iespiedis skolu atlantus vairākos simtstūkstoš eksemplāros.

Latviešu jautājumam laiku palaiķam beļģu uzmanību pievērsis bīskaps Boļeslavs Slokāns. Lielā mērā viņa nopelns arī tas, ka prāvs skats latviešu studentu pēc sekmīgām studijām Luvenā uzsākuši Beļģijā akadēmiskas darba gaitas vai parādījuši sekmes savā speciālitātē. Trizna izcēlies ar nozīmīgiem veikumiem mākslas vēsturē, Paklons ir Eiropas kolledžas direktors Brigē, inženieris Jerumanis ir veikls ķīmiķis, kam ir savas patentes. Līdzīgi veikumi ir vēl dažiem Beļģijas latviešiem. Jurists Kārlis Gulbis guvis panākumus administratīvajā darbā beļģu lieluzņēmumā. Tā kā viņu rosina arī latviešu problēmas, tad Brisele, pateicoties viņa iniciatīvai, šigada beigās izveidojās par Eiropas latviešu juristu centru. Brisele var interesēt arī retu grāmatu meklētājus, jo tās Karaliskajā bibliotēkā glabājas viena otra tāda mūsu neatkarības laiku grāmata, kas citur Eiropā nav atrodama. Tas bijušā sūtņa Dr.M.Valtera nopelns, kas, šķirdamies no Briseles, dāvināja šai bibliotēkai lielu savu grāmatu klāstu. Uz Cēdelghēmu, latviešu kaņavīru kapvietām, laiku palaiķam dodas latviešu svētceļotāju bari.

Holandē latviešu skaits nekad nav bijis liels. Šobrīd ir 143 latviešu, ieskaitot bērņus, kas radušies laulībā ar holandietēm. Nav nekādu latviešu centru, un tas apgrūtinājis pat padomju okšņeriem izdi-

bināt mūsu tautiešu adreses. Viņu lapele nonāk tikai 4 līdz 5 latviešu rokās. Konsulārais pārstāvis ir Bruno Pavasars. Darbojas trīs latviešu bēgļu pārstāvji, jo tas atvieglo darbu pēc novadiem. Viens no tiem, Dr.med. Otto Makstenieks, pārstāv Latvijas Sarkano Krustu, kas bieži palīdzējis ārstnieciskajās lietās. Viņš turpina zinātniskus pētījumus Leidenes universitātē. Arnhemā darbojas ārste Leikens-Ozoliņa. Daugavas Vanagu biedri, kas strādā, kopš gadiem apņēmušies ik Ziemsvētkus iepriecināt vecos ļaudis, nosūtot tiem dāvanas līdz 20 guldeņu apmērā. Diezgan paprāvs ir kaŗa invalīdu pulciņš. Pēckaŗa gados Holandē bija saradušās arī diezgan daudz latviešu māsu, bet tās vēlāk izceļoja uz citām trimdas zemēm.

Vēl mazāks latviešu skaits ir Norvēģijā. Šī tālā ziemeļu zeme pratusi pulcināt inteliģenci. Viens no tiem, profesors Edvigs Kanaviņš, 1949.gadā tieši no Baltijas universitātes Pinebergā devās uz Norvēģiju, lai tur izveidotu ledus pētīšanas nodaļu. Viņam pieder vairāk desmit pētījumu, kas iespiesti norvēģu zinātniskajos un valdības izdevumos. Līdzīgi Kanaviņam, no Vācijas uz Norvēģiju pārcēlās agronomijas doktors Paulis Jākobsons, kas jau ilgus gadus strādā Norvēģu valsts augu aizsardzības institūtā, pievēŗoties sevišķi nezāļu floras pētījumiem. Šī ziemeļu zeme devusi patvērumu vēl daudzām latviešu inteliģentu ģimenēm, kuŗu bērni tagad apmeklē dažādas Eiropas zemju augstskolas. Galvenais dzinējspēks latviešu lietai Norvēģijā vēl arvienu ir 85 gadus vecais ģenerālkonsuls Arturs Vanags. Tikai kāda kritiena rezultātā viņš pārcēlis savu darbību no Oslo uz netālo Blomenholmu, kur ir viņa māja ar plašu parku un skatu pāri fjordiem. Neatkarības laikā te atkārtoti pulcējās latviešu studentu kuŗi ar diriģentu Teodoru Kalniņu priekšgalā un te viesojies arī pašreizējais norvēģu karalis. Ģenerālkonsuls Vanags pratis iesaistīt norvēģu presi un raidītājus latviešu tautas tiesību aizstāvēšanai. Bez tam viņš iepazīstinājis norvēģus ar latviešu kultūru.

Dānijā latviešu lietas aizstāvēšanā savukārt iesaistījušies Reitmaņu ģimene un tautsaimnieks V.Briedis. Tagad izvēlēta jauna komiteja, piesaistot jaunus, čaklus darbiniekus. Ciešos sakaros ar dāņu kultūras un preses darbiniekiem, rakstniekiem un māksliniekiem ir rakstnieks Pāvils Klāns un viņa dzīvesbiedre Erna Geistaute. Viņi spriež, ka tieši šinī rudenī radušies jauni, labvēlīgi priekšnoteikumi mūsu pašnoteikšanās tiesību atbalstīšanā arī no dāņu puses. Diezgan neparasti, ka tādā agrārvalstī kā Dānijā latvieši dzīvo un strādā pilsētās. Tikai vienam latvietim ir lauku mājas ar lopiem un sakņu kultūrām. Dānijā ir daudz veco ļaužu. Latvieši Dānijā ir krustcelēs starp Zviedriju un Vāciju. Tā nav tik pamesta zeme kā Holande un Austrija. Latviešu pašdarbībai un kultūras rosmēm allaŗ rodas jauni impulsi no ārienes.

Par Austriju jāsaka, ka tā jau kopš piecpadsmit gadiem latviešu sabiedriskajiem centieniem spējusi vairs maz ko dot. Šīs latviešu trimdas zemes profils radikāli mainījies. Ja īsi pēc kara Vīnē, Zalcburgā, Insbrukā, kā arī Tirolē un Forarlbergā pulcējās daži tūkstoši latviešu, un visās šinīs vietās bija radušies manāmi kultūras centri un pašdarbības organizācijas, tad tagad atlicis tikai simts vientuļu cilvēku ar mazu rocību un diezgan pagurušu prātu. Vīnē gan sparīgi darbojas tiesībnieks Nikolajs Valters, kas iesaistīts universitātes un dažādu zinātnisku institūtu darbā, tāpat ārsts Dr. Kristaps Butulis, bet tas tad, liekas, viss. Zalcburgā mākslai neatlaidīgi kalpojis apdāvinātais gleznotājs Kārlis Nīcis. Citādi viss apklusis un it kā apstiprinājis bieži dzirdēto pravietojumu — kamēr latvieši savā starpā plēsīsies, tie dzīvos. Pēdējie ķīviņi Austrijā izbeidzās pirms apmēram desmit gadiem, un tikai tad nāca lielais pagurums. Varbūt, ka te būtu pētījumu materiāls, kaut arī neliels, kādam sociologam un psihologam.

Itālija nekāda trimdas zeme īsti nav bijusi, tādēļ pietiks minēt, ka te katrs savā darba laukā sekmīgi darbojas divi latvieši. Valodniece Marta Rasupe rošīgi darbojas italiešu zinātniskajā periodikā un apgādājusi enciklopēdijas ar rūpīgi apstrādātiem datiem par Latviju un tās kultūru. Tēvs Staņislavs Kučinskis kopš 1951. gada vada latviešu raidījumus no Vatikāna raidstacijas.

Vēl kāds vārds sakāms par Šveici, visvecāko latviešu politisko emigrantu zemi. Tā bijusi latviešiem patvēruma zeme trijās paaudzēs. Pašreizējā paaudzē tomēr vismazāk. Praktiskie šveicieši Otrā pasaules kara beigās aizbultēja visas durvis, un tādēļ laimīgi jutās vēl tie, kas Bodenes ezera piekrastē, bet vācu pusē, varēja vērot kā migla brīžiem atsedz un atkal apsedz Alpu kalnu galotnes. Vēlākajos gados latvieši varēja iebraukt Šveicē tikai kā tūristi. Pāris uzņēmīgiem latviešiem izdevās dabūt darbu vai tos aicināja darbā kāda no starptautiskajām organizācijām. Viens tāds bija acuārsts Jānis Reinhardts, bet pēdējā laikā viņa darba vieta pārcelta uz Kopenhāģenu. Dziedonis Bauers atrada darbu vienā vācu kantonā. Kāda veiksmīga kosmētiķe kopš gadiem strādā Ženēvā, kur tradicionālā sargpostenī stāv un latviešu intereses aizstāv diplomāts Arnolds Skrēbers. Viņa kundze strādā par zobārsti. Divi latviešu studenti studē Ženēvas universitātē architektūru, pāris mediķes jau savas studijas beigušas. Iepriekšējās paaudzēs netrūka tādu, kas izvēlējās Šveici tiesību studijām. Tas iešķīla prātus Latvijas autonomijas un neatkarības centieniem. Šobrīd šī vecā Eiropas demokrātija latviešu tiesību cīņai nedod tikpat kā nekādus impulsus. Tiekoties ar šveiciešiem gan izmanāms, ka tie kā mazas tautas piederīgie tomēr jūt līdzīgu un pazīst Baltijas valstu problēmas.

Teiksmainā spožumā saglabāta Kastaņola. Tekas uz Raiņa un Aspazijas kādreizējo trimdas vietu nav aizaugušas. Cīrichē dzīvo Raiņa laikabiedrene Dora Švikule, kas uzrakstījusi savas atmiņas par viņu, Jūliju Vecozolu un citiem latviešu rakstniekiem, kas mituši šī gadsimta sākumā Šveicē. Viņa pati arī daudz rakstījusi un populārizējusi pareiza uztura lietošanu. Dora Švikule kā viena no pirmajām iepazīstināja latviešus ar Birchera-Benera un citu Šveices speciālistu mācībām sakņu barības un ogu sulu jautājumos, papildinādama to visu ar derīgiem norādījumiem zāļu tējas lietošanā. Viņa, kuņas mūžs tuvojas 90 gadu sliekšnim, ir skaidrs pierādījums viņas ieteiktajam dzīvesveidam. Nevar stāstīt par Šveici, neminot Imoberšteigu dzimtu. Tā ir visai sazarojusi. Kaut arī šīs dzimtas pamatā ir šveicieši, tad saprecēšanās ar latviešiem devusi noslieci uz latviešu pusi.

Sirojumā pa Rietumeiropas zemēm redzam, ka latvieši ir atraduši patvērumu itin visās zemēs viņpus Dzelzs aizkaram. Par Vāciju, Angliju un Zviedriju, šīm lielajām latviešu trimdas zemēm, līdz šim visvairāk stāstīts. Tās šeit tādēļ nepieminējām. Un, ja nav minēta arī Spānija, Portugale un Somija, tad tikai tādēļ, ka šinīs zemēs atrodami tikai pāris latviešu. Ja kur vispār nav latviešu, tad tās, laikam, būs Islande un Īrija, vismaz tās nav uzskatāmas par trimdas zemēm, ja arī tur kāds latvietis uz īsu brīdi apmetas. Eiropas plašumi nav tik lieli, lai mūsu tautiešus Rietumeiropā nevarētu uzskatīt par vienu kopību. To pierādīja Hamburgas un to puslīdz droši no jauna pierādīs Hanoveras lielie dziesmu svētki. Šādos brīžos vairs ir runa tikai par Eiropas latviešiem.

Trimdas archīvs Minsterē

Laiks, 1972.g. 19.februārī

9.februārī Minsteres Latviešu ģimnazijas telpās atklāja Trimdas latviešu archīvu. Tanī novietoti daudzi trimdas sākuma gadu laikraksti, žurnāli un dokumenti. Trimdas dokumentiem pievienoti arī pāris plaukti ar svarīgiem dokumentiem, kas 1944.gadā izvesti no Latvijas un ilgus gadus glabājušies Latviešu Centrālajā komitejā. Šo dokumentu vidū ir vairāk desmit Daugavpils Zemesgrāmatu aktu par nekustamiem īpašumiem. Šis trimdas archīvs var lepoties arī ar diezgan rūpīgi izstrādātu bibliografiju.

Blakus plašajai skolas bibliotēkai Minsteres Latviešu ģimnazijai tagad ir archīvs, ko jāuzskata par autonomu pasākumu. Par šī archīva izveidošanu jāpateicas skolotājai Dr.Austrai Rudzītei, kas visus pēdējos gadus līdztekus skolotājas darbam nodevusies literātūrvēsturisku materiālu, latviešu rakstnieku rokrakstu un trimdas periodikas vākšanai. Bieži tas bijis savienots ar tāliem braucieniem. Visus izdevumus Dr.Rudzīte segusi pati un arī archīvu, kam nav nekāda budžeta, viņa iekārtojusi par savu naudu.

Darba apmēriem pieaugot, viņa aicināja talkā atsaucīgus studentus un MLĢ audzēkņus. Ar dziļu atzinību viņa piemin Marutu un Miķeli Lesiņus, kas tikko beiguši savas valodniecības studijas universitātē. Lesiņi izstrādāja pilnīgu Izglītības Ministrijas Mēnešraksta bibliografiju. Šī vērtīgā žurnāla 20 gadu komplektu ģimnazija pirms dažiem gadiem ieguva no Šveices, kā mirušā Latvijas ģenerālkonsula Kļaviņa-Elanska atstāto mantojumu. Jaunā dzejniece Margīta Gūtmane uzņēmās iekārtot latviešu rakstnieku darbu kartotēku, tanī izdarot atzīmes par trimdas periodikā iespiestajiem darbiem. Tanī parādās arī daļēji Latvijas neatkarības laika publikācijas. Abitūrija klase šogad ķērusies vēl pie Padomju Latvijas jauno rakstnieku darbu atzīmēšanas, pieturoties pie Literatūras un Mākslas gadagājumiem. Pēterā Ērmaņa izgriezumi no trimdas laikrakstiem sakārtoti īpašā autora virknējumā. Pašreizējā archīva iekārtošanā un nomenklatūras izstrādāšanā naski palīdzējis Leifs Sviriņš, kas ieradās apmeklēt skolu no Zviedrijas, Pēteris Karlevāns

no Vācijas, Pēteris Jansons un Uldis Bite no Kanadas. Tātad darba talkā piedalījušies dažādu trimdas zemju jaunieši, strādādami ar lielu entuziasmu.

Patlaban viena daļa archīva materiālu, kartotēkas un bibliografijas kombinēta ar Minsteres Latviešu ģimnazijas bibliotēku, kuŗas pārzine arī ir Dr. Austra Rudzīte. Pamata sastāvu tikko iekārtotam archīvam tomēr devuši Latviešu Centrālās komitejas krājumi. Bez tām archīvalijām, ko pirms divdesmit gadiem LCK nodeva glabāšanā Hūvera institūtam Kalifornijā, vairāki šķirsti un plaukti ar dokumentiem atradās Minsterē, Grēvenes ielas kazarmu pagrabā. Kad 1967. g. aprīlī LCK bija jāpārvietojas uz citu bloku, jo līdzšinējo bloku, kur darbojās birojs, gatavojās nojaukt, vienu nakti minētajā pagrabā ielauzās cittaute bēgļi. Tie bija iedomājušies, ka atradās vērtīgus metallus, ko varētu pārdot. Jaucoties pa noliktavu, tie izsvaidīja dokumentus pa pagraba piebradātajiem gaitenīem, pie kam caurvējš tos izklaidēja pa malu malām. Uzzinot nelaيمي, Austra Rudzīte bez jebkāda aicinājuma ieradās šinī pagrabā ar nelielu skolēnu pulciņu un glāba to, kas vēl bija glābjams. Bija žēl noskatīties, ka sabradāto papīru vidū bija vienreizēji dokumenti, skautu pašdarbības akcijās savāktas izziņas, trimdas laikrakstu 1945. un vēlāko gadu komplekti un trimdas organizāciju aktis.

Laba daļa šo vērtību bija dubļaini un izmirkuši. Austra Rudzīte izprasīja dokumentu un laikrastu žāvēšanai vienu klasi. "Tīrīšanas akcija" prasīja visu vasaru. Darbs bija jāsteidz, jo rudenī klase bija atkal jāatbrīvo mācībām. Palikdama bez vasaras brīvdienām, Dr. Rudzīte visu laikā nobeidza. Tomēr tagad sākās laikrakstu un dokumentu sistematizācija, konvolūtu iekārtošana un katalogizēšana. Piecgadu laikā tas paveikts.

Kad Trimdas archīva atklāšanas dienā Dr. Rudzīte atvēra skapju durvis, tad apskates dalībnieki nopriecājās par pārskatāmo iekārtojumu un pievienotajām birkām pie atsevišķajiem saiņiem. Izrādās, ka archīva pārzinei izdevies pievienot izglābtajiem krājumiem vēl Kristīgo studentu, diriģentes Tiklas Ilsteres, publicista Paula Strantes un viņas pašas materiālus. Tādēļ patiešām šobrīd var jau runāt par archīvu. Nav izslēgts, ka šo archīvu apmeklējot, viens otrs pētnieks un interesents stādīs lielas pretenzijas un pamācīs, ka rietumzemju oficiālajos archīvos ir vēl atrodami lietu reģistri, sīki specifiķēti katalogi un daudz kas cits. Protams, archīvos, kur nodarbināti desmitiem un simtiem atalgotu darbinieku, viss ir krietni imponantāks. Mēs šobrīd varam būt laimīgi, ka mums vienreiz radies šāds archīvs. Daudzi tautieši ilgus gadus neziņā jautāja, kur nodot no Latvijas atvestos dokumentus, rokrakstus, vēsturiskus foto attēlus, latviešu kultūras darbinieku vēstules un tml. vērtības. Ja vēl kādam

kas palicis, tad to var tagad nodot Trimdas archīvā Minsterē.

Līdz šim šādi dokumenti, vecas grāmatas un žurnāli nonāca parasti sveštautiešu rokās vai šīs mantas, to glabātājam nomirstot, vienkārši aizmeta. Arī pašreizējā archīvā atrodamas neparastas fotografijas no izpostītās Rīgas 1944.gadā, ko kāds latvietis Brēmenē nejauši pacēlis no ielas.

Laimīgākā stāvoklī atradušies mūsu rakstnieki, jo Jāņa Jaunsudrabiņa atstātie raksti un vēstules glabājas turpat kaimiņos pašreizējam Trimdas archīvam, Jāņa Jaunsudrabiņa mūzejā. Tāpat Pēterim Ērmanim iekārtota sava istaba, novietojot tur viņa rokrakstus un grāmatas. Par laimi ASV tikpat rūpīgi saglabājis latviešu rakstnieku rokrakstus Zigurds Ritmanis Portlandē, kā arī daudzus vērtīgus vēsturiskus materiālus Osvalds Akmentiņš Bostonā. Paprāvi krājumi atrodas arī Vesterosā, Zviedrijā. Viss kopā rada paprāvu klēti.

Par Latviešu Centrālās komitejas nodotiem materiāliem Hūvera institūtam, kas aptvēra simts kastes, vēl jāpaskaidro, ka pēc 25 gadu aptecēšanas Hūvera institūts vēlējās šo prāvo depozītu pārņemt pilnīgi savā īpašumā. LCK Vācijā turpretim lika Hūvera institūtam priekšā pagarināt līgumu uz nākamajiem 25 gadiem. Tas ļauj minētās archīvālijas saglabāt tam laikam, kad būs iespējams atgriezties Latvijā un nodot šo prāvo depozītu Latvijas Valsts archīvam Rīgā.

The text on this page is extremely faint and illegible. It appears to be a dense block of text, possibly a list or a series of entries, but the individual words and sentences cannot be discerned. The page is otherwise blank with some minor scanning artifacts.

Ievērojami latvieši

Miķelis Valters kā tiesībnieks un valstsvīrs

Latviešu Juristu Raksti, 1970.g.

Par Dr.Miķeli Valteru kā latviešu nacionālu ideologu un kultūras darbinieku jau kopš valsts neatkarības laikiem krietni daudz rakstīts. Mazāk apskatīta viņa loma Latvijas valsts un tiesību laukā. Te skaidri izmanāma latviešu nosliece, apbrīnot savus dzejniekus un skatuves darbiniekus, kuŗu darbībai veltītas neskaitāmas monografijas, bet izvairīties no "polītikas". Miķeļa Valtera darbība bijusi neparasti daudzpusīga un tādēļ pagājušajā paaudzē viņš izpelnījās ievērību. Viņš bijis rosīgs publicists un tautas tiesību cīnītājs, dzejnieks, lugu rakstnieks un mākslas vēsturnieks, literatūras kritiķis un filozofs, kultūropolitiķis un zinātnieks, bet bez visa tā — redzams latviešu tiesībnieks un valstsvīrs. Apstāsimies šinī rakstīnā pie viņa kā valststiesībnieka un valstsvīra. Turklāt mēs no Dr.Miķeļa Valtera atvadāmies kā no mīļa kolēģa. Viņš nomira 1968.g. 27. martā Nicā, būdams gandrīz 94 gadus vecs. Nicā, kur bija viņa trimdas mājas, viņu arī apbedīja.

1. Dr.Miķelis Valters kā tiesībnieks

Tiesību problēmām Valters pieskāries savā disertācijā "Tolstoj nach seinen sozialökonomischen, staatstheoretischen und politischen Anschauungen", kas 1907.gadā iespiesta Cīrihē. Šī darba IV nodaļa apskata Ļeva Tolstoja uzskatus valsts teorijā un valsts politikā, kavējoties pie valsts varas jautājuma. Šīs problēmas bija Valteru nodarbinājušas jau pirms 1905.gada. Vizionārā skatījumā viņš vēroja Latvijas nākotni un kļuva par valsts idejas paudēju. Tānī pat laikā viņš vērsās pret cara patvaldības sistēmu, iestādamies par demokrātisku republiku. Viņš prasīja pilsoņu tiesības latviešiem. Maz ievērota ir viņa prasība par Latvijas atdalīšanos no Krievijas, kas kļuva dzirdama jau 1903.gadā. Nemaz nerunājot par secesijas jautājumu, pat polītiskas autonomijas doma vairumam latviešu toreiz likās riskanta. Ja runāja par autonomiju, tad par kultūras un teritoriālo autonomiju. Kā pašnoteikšanās tiesību cīnītājs viņš radīja latviešos izpratni no polītiskas autonomijas līdz suverēnai valstij. Viņa paša prāts nosvērās par labu pēdējai. Cenzūras ap-

stākļu dēļ viņš savos rakstos nevarēja ik reizes lietas saukt īstajā vārdā. Bija jāizvēlas apstākļiem piemērots rakstīšanas veids. Rakstīdams vairākos rakstos par Somijas satversmes likumiem, viņš šai rakstu sērijai deva stipri nevainīgu virsrakstu, un proti, "Vēstules par Somijas kultūru".¹⁾ Turpat viņš sīki iztirzāja petīcijas, interpelācijas un jaunu likumu ierosināšanas tiesības. Ar visu to Dr. Valters gribēja panākt, lai latvieši sāktu labāk izprast konstitucionālās tiesības.

Dr. M. Valters atrada personīgu kontaktu ar somu ievērojamo valststiesībnieku Leopoldu Mekelinu. Cīnīdamies par labvēlīgākām valststiesību reformām, Mekelins vērsās arī pret pārkrievotajiem. Tas abus tuvināja. Mekelinam mirstot, Dr. Valters tam "Latvijas" 1914. g. 18. janvāra n-rā rakstīja sirsnīgus atvadu vārdus, piebilzdams, ka "arī pie Latvijas tas bieži domāja, daudz tas par viņu jautāja". Pārskatu par latviešu tautas tiesību cīņu Mekelinam deva viņa draugs Dr. Valters.

Cīrichē Miķelis Valters bija ieguvis Dr. iur. publ. et rer. cam. gradu. Valststiesībnieku mums tanī laikā nebija, un, kad dažus gadus vēlāk turpat Šveicē valststiesību studijām pievērsās Fēlikss Cieļēns un Fricis Menders, arvien vēl šo tiesību pazinēju latviešiem bija maz. Šveices demokrātijas gaisotne tos visus spārnoja. Daudzos savos rakstos Valters norādīja uz Šveices valsts iekārtas priekšrocībām. Šveices garīgais mantojums stiprināja viņu visu mūžu un tādēļ jāsaprot viņa nepiekāpīgā, pat naidīgā nostāja pret Latvijas autoritāro režīmu mūža pēcgālā.

Ja ieminējāmie jau par cenzūras apstākļiem, tad nedrīkstam noklusēt vienu no nozīmīgākajām viņa grāmatām. Tā ir 1913. gadā sarakstītā un gadu vēlāk izdotā **Mūsu tautības jautājums**. Kaut arī viņš tanī apskata vispārējus latviešu tautas eksistences jautājumus un vērsās pret t. s. baušļu marksistiem, kas aizrāvušies no kosmopolītisma vēsmām, tad šinī grāmatā Valters runā par "latviešu tautas normālām pašnoteikšanās tiesībām", "latviešu normālu tiesību satversmi", "latviešu tiesību cīņu", "mūsu nacionālo tiesību jautājumiem", "nacionālo tiesību centieniem" (pēdējās likti viņa paša formulējumi).²⁾ Tie visi toreiz vēl arvien bija maz cilāti jēdzieni, jo toreizējā nacionālo tiesību ideja, kā norāda pats Valters, izpaudās gandrīz vienīgi dzejā, ne jēdzienos un smagos argumentos, klāstītos prozā tiesisku formulējumu sistēmās.³⁾

Mūsu tautības jautājumu krievu cenzūra 1914. gadā aizliedza izplatīt, un latviešiem bija iespēja ar šo grāmatu iepazīties tikai pēc 1917. gada februāra revolūcijas.

Jau pirms I. pasaules kara Valters bija kļuvis par kādas dumpīgas kustības nodibinātāju, ko viņa domu biedrs E. Ernī apzīmē par

“latviešu politisko nacionālismu”. Šī politiskā nacionālisma pamatdoma bija jau izteikta 1903.g. nelegālajos izdevumos, bet 1905. gada beigās to ietvēra skaidri formulētos programmas punktus.⁴⁾

M. Valters pats sevi apzīmēja par “cīnītāju par brīvu cilvēku apziņu”, ko gan varētu dažādi iztulkot, bet zinot un pazīstot viņa gara koncepciju, varam teikt, ka viņš kopš visagrākās jaunības cīnījies par cilvēku fundamentālajām tiesībām un par latviešu tautas pašnoteikšanos. Šāds saturs bija arī viņa priekšlasījumiem 1914. gada pavasarī Helsinku Universitātes svētku zālē. Jau toreiz viņš pau da savu domu plašākā forumā. Bet latviešiem viņš lika atskārst, ka “latviešu tauta attīstījies par **dzīvu politisku organismu**, kuŗam ir tiesība dzīvot savu īpatnēju dzīvi”.⁵⁾

1917.gadā Valters sarakstīja divi brošūras: 1. **Latvijas autonomija**, un 2. **Latviešu zemniecība kā politiska partija**. Tās abas iznāca Lātviešu Zemnieku Savienības izdevumā. Dr. Valters no šīs partijas bija pieaicināts toreiz par t.s. zinātnisko līdzstrādnieku. Zemnieku Savienības dibināšanas sapulcē viņš sīki jo sīki iztirzāja valststiesību problēmas. Minētajos izdevumos viņš bija spiests piemēroties Zemnieku Savienības toreizējām prasībām, un tādēļ ir manāmi mērens. Ja viņš runā par Latvijas autonomiju, tad tomēr tūliņ piebilst, ka viņš domā “politisku iekārtu ar valsts raksturu”⁶⁾ un, ka nepieciešams “radīt demokrātisku iekārtu ar augstākiem valsts orgāniem”.⁷⁾

Vācu okupācijas vara aizliedza arī šīs Valtera brošūras.⁸⁾

Ja bieži dzirdēts, kur latvieši 1. pasaules kara laikā un pirms tam bijuši, ka nav uzstādījuši radikālākas prasības un prasījuši savu valsti, tad tieši šeit pieminētās represijas daudz ko izskaidro. Prasīts jau tanī laikā bija vairāk, nekā tas melns uz balta varēja parādīties. Un arī tad, kā redzējām, Valtera rakstos runāts par valsti un valsts augstākajiem orgāniem.

Kad Latvijas valsts 1918.gadā bija nodibināta un Dr. Miķelis Valters bija kā valststiesībnieks palīdzējis noformulēt dažus jaunās valsts konstitūtīvos aktus, viņš kļuva valstsvīrs un diplomāts. Tā kā viņš jau 1917.gadā bija daudz darījis Latvijas augstskolas idejas konkretizēšanā, tad Latvijas Universitātei nodibinoties, viņa piesaistīšanā zinātniskajā darbā bija vislielākā mērā ieinteresēta šī augstākā mācības iestāde. Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultāte viņu ievēlēja par privātdocentu valsts tiesību katedrai.⁹⁾ Citi pienākumi viņu no tā atrāva.

Savā literārajā darbībā Valters turpināja apskatīt dažādus tiesību jautājumus. 510 lappušu biezajā **LETTLAND, seine Entwicklung zum Staat und die baltischen Fragen** (1923) viņš veltī vairāk nekā simts lappušu gaŗo III nodaļu Livonijas valsts un Baltijas provinču,

kā arī Rīgas veco pilsētas tiesību kritiskam apskatam. Tāpat šīs grāmatas IX un X nodaļa pievēršas valststiesību jautājumiem. Arī nākamajos izdevumos — **Le Peuple Letton** (1927) un **Baltengedanken und Baltenpolitik** (1928) viņš veltī dažas lappuses Latvijas satversmes un citiem tiesību jautājumiem.

Bet, uzsākot diplomāta gaitas, Dr.Valteru sāk interesēt jo lielā mērā starptautiskās tiesības. Tās viņam jāpielieto, aizstāvot Latvijas agrārreformas likumu Tautu Savienībā. Interesu loks pastāvīgi paplašinājas, un padomju agresija pret Baltijas valstīm 1940.gadā mudina viņu izdarīt visplašākās starptautisko tiesību studijas, konfrontējot allaž šo tiesību atziņas un principus ar Latvijas likteni. Līdz pat savam mūža vakaram viņš nevien izseko P.Gugenheima, A.Ferdrosa, R.Launa, Makša Hūbera, Luija Lefūra, Borisa Meisnera, H.Vēberga un Kristīnas Marekas starptautisko tiesību traktātiem, bet izdara arī patstāvīgus pētījumus. Nodarbojoties ar Baltijas valstu tiesību problēmām, viņš bija tiešā kontaktā ar redzamajiem Šveices starptautisko tiesību speciālistiem — prof. Gugenheimu un prof. Maksi Hūberu. Viņa milzīgās darba spējas un valodu prasība ļāva viņam izmantot plašus avotus. Nav taču daudz tādu tiesībnieku, kas pēc zināšanām, kas iegūtas universitātē, būtu turpinājuši visu mūžu papildināt savas zināšanas, lasot lielo autoritāšu darbus un periodiku tiesību jautājumos. Šo rindīņu rakstītājam bijusi iespēja izcilāt prāvu skaitu Miķeļa Valtera grāmatu un tam atļūcis tikai apbrīnot pasvītrotas vietas un viņa daudzās atzīmes lappušu pamalēs. Šinīs marginālijās bieži uzdušamies viņa paša atziņām.

Plaši viņš apskatījis savos rakstos agresiju,¹⁰ pašnoteikšanās tiesības,¹¹ suverēnitāti,¹² pacta sunt servanda principu,¹³ occupatio bellica,¹⁴ valsts identitāti starptautiskajā aspektā.¹⁵ Latvijas okupācija un ar to savienotie delikti un parādības (genosids, masu deportācijas, hegemonija) vedināja Valteru apskatīt arī šos tiesību fainomēnus.¹⁶ Bez Valtera reti kāds apskatījis arī tādu jautājumu kā valsts izcelšanās un valsts miršana.¹⁷ Te apvienojās valsts tiesību problēmas ar starptautiskajām tiesībām.

Neatkarīgi no lielo rietumu demokrātiju viedokļa par Baltijas valstu tiesisko eksistenci, Valters pamatojis šo nostāju no tīro tiesību viedokļa. Tas atkārtoti apskatīts vairākos viņa darbos.

Ir daži laikraksti, kušos Miķelis Valters laiku pa laikam apskatījis valsts vai starptautisko tiesību jautājumus. Tāds laikraksts ir Stokholmā izdotās **Latvju Ziņas**, kur bez jau minētiem rakstiem, parādījušies vēl apcerējumi par “Valsti un valsts organu tiesisko kārtību” (1946.g. 79.nr.), “Latvijas valsti un agresijām” (1946.g. 92.nr.), “Svarīgiem starptautisko tiesību jautājumiem” (1946.g. 100.nr.), “Svarīgiem tiesu spriedumiem Latvijas pavalstniecības

lietās” (1951.g. 512.nr.) u.c.

Visai nozīmīgi ir M.Valtera raksti, kas 1943. un 1944.gadā parādījās viņa izdoto **Latvju Domu** divpadsmit burtnīcās. Tās iznāca Žeņevā hektografētā veidā. Nevien šī vienkāršā iespieduma tehnika, bet, liekas, vēl citi apsvērumi, lika Valteram tās apzīmēt par “manuskriptu”. Metiens nebija gluži mazs, lai gan tanī laikā mazs bija to latviešu skaits, kas atradās rietumzemēs. Šo izdevumu izplatīja lielāko tiesu Šveicē un Zviedrijā.¹⁸⁾

Latvju Domās Miķelis Valters, ar viņam parasto liberālā domātāja un tiesībnieka konsekvenci, aizstāvēja **tiesību valsts** principus, ko angļi apzīmē ar “rule of law”.

Ne atsevišķi raksti ir svarīgi, ko Valters publicējis **Latvju Domās**, bet visa šī izdevuma 149 lappuses, kas satur gandrīz tikai viņa paša rakstus. Paviršam lasītājam dursies acīs polemika, kas iet roku rokā ar tiesību atziņu iztirzājumiem. Šinī ziņā Miķelis Valters atgādina Garlību Merķeli, kas nemaz nespēj runāt klusinātā akadēmiskā balsī, bet kam patīk savus tiesību traktātus un analīzes pārvērst par cīņas rakstiem. Viņa cīnītāja raksturs un temperaments vien to prasīja, jo tādā garā viņš bija jaunībā cīnījies pret dogmatiskajiem marksistiem un tautības noliedzējiem. Tagad viņš vērsās pret padomju un vācu okupantu no vienas puses, bet pret Latvijas Satversmes noliedzējiem no otras puses.

Apskatot Latvijas Centrālās Padomes deklarāciju Sabiedroto Nācijām, kas sastādīta 1943.g. augustā, un vēl vienu otru (anonīmu) deklarāciju Latvijas valststiesiskajos jautājumos, kuŗu teksti iespiesti **Latvju Domu** 1944.g. aprīļa 8.nr., Dr.Valters pievieno tiem tanī pašā nr. savus komentārus.¹⁹⁾ Par to pašu viņš izsakās arī nākamajos numuros.

Visai plašu analīzi Dr.Valters devis Latvijas Ministru kabineta 1940.gada 17.maija pieņemtajām “Ārkārtējām pilnvarām”. Viņš iztulko šīs diviem Latvijas sūtņiem dotās pilnvaras plašāk nekā tas lasāms to autentiskajā tekstā. Ārkārtējās pilnvarās atrodami partikulāri norādījumi, kas norobežoti ar diplomātiskajām un konsulārām pārstāvībām, bet Valters, vismaz sākumā, izteicās, ka “ārkārtējās pilnvaras dod, acīmredzot, vispārējo tiesību aizstāvēt Latvijas intereses visā pasaules tiesību sfairā”, kādēļ “rīkojumi var attiekties uz visām valsts darbības materiālām funkcijām, nešķirojot tās formāli”.²⁰⁾ Uzstādīdams tādu tezi, viņš prasīja trimdas valdības nodibināšanu, piešķirot tai plašas funkcijas.²¹⁾ Kā stingrs demokrāts, viņš iestājās par kontinuitāti ar Latvijas parlamentārās demokrātijas laiku un Latvijas Satversmes konsekventu ievērošanu. Viņš nonāca pie slēdziena, ka 1934.g. 15.maija apvērsums suspendējis Latvijas Saeimas kā likumdevējas un likumīgo valsts organu

darbību, bet paši autoritātīvā režīma valdība nav ieguvusi tiesību títulu, bet bijusi tikai de facto valdība.²²⁾

Vēlākajos gados Dr.Valters nonāca asā konfliktā ar sūtni K.Zariņu un tas atbalsojās viņa brošūrās: 1. Par valsti un valsts problēmām (Stokholmā, 1950), 2. 15.maija apvērsums un ārkārtējās pilnvaras (Stokholmā, 1951), 3. Latvijas demokrācija un kai tū veidot (Minchenē, 1952), 4. Latvija ceļā par sovom tīseibom (Minchenē, 1960). Abas pēdējās brošūras iespiestas latgaļu dialektā un tas darīts tādēļ, ka, pirmkārt, sevišķi Latgales latviešos viņa aizstāvētā demokrātiskā koncepcija spēcīgi atbalsojās, un otrkārt tādēļ, ka Latgaļu izdevniecība atvieglāja viņam minēto darbu iespiešanu.

Dažkārt dzirdēts pārmetums, ka Dr.Miķeļa Valtera nepiekāpīgā nostāja pret autoritātīvo režīmu pakalpojusi Latvijas valsts pretiniekiem. Pats Dr.Valters tādu nostādi noraidīja, uzskatīdams, ka droša un atklāta norobežošanās no totālitarām varām vai autoritātīviem režīmiem spēj tikai pakalpot ikvienai īstai demokrātiskai sabiedrībai un valsts prestižam. Šādu nostāju pēc 1945.gada parādīja arī vācu federālās republikas valstsvīri, nevien norobežojoties, bet atklāti nosodot Trešās valsts netiesiskos aktus un demokrācijai naidīgo režīmu. Dr.Valteram savukārt netrūka pilsoniskas drosmes vērsties pret tiem trimdas latviešiem, kas "mūsu valsts konstitucionālajos trūkumos meklējuši attaisnojumu dusmām par demokrātiskām brīvībām, tiesībām, bez kuŗām valsts šodien nav iedomājama".²³⁾ Turpat viņš atzīst arī parlamentārā laika trūkumus un nepilnības.

Dr.Miķelim Valteram jau no jaunības rūpēja latviešu pieradināšana tiesiskajai domāšanai, kādēļ viņš daudz rakstījis par tiesību apziņu, par tiesību kultūru, par valsti, kas uztur brīvu, morālu gribu, par valdības formu ētisko izpratni un politisko morāli.²⁴⁾ Bez tiesību klasiķiem viņam stāvēja tuvu tiesību filozofs Benedeto Krocē. Savos uzskatos Valters nebija vientulīgs, bet allaž sasaistīja savas domas ar citu Eiropas tautu tiesību zinātnieku domātāju atziņām.

Savos darbos Valters pieskāries arī tiesību psiholoģijas problēmām,²⁵⁾ ko bez viņa apskatījuši tikai pāris citi latviešu zinātnieki. Tie ir prof. P.Lejiņš un senātors K.Ducmanis.

Kā jau redzējām, Dr.M.Valteram stāvējusi visu mūžu tuvu tiesību filozofija un tā viņam palīdzējusi arī Latvijas valsts dzīves jautājumus skatīt plašākā apvārsnī. Ar to viņš palīdzējis celt latviešu tiesību kultūru un attālināt to no ikdienas practicisma, no manāma provinciālisma.

Atliek tikai jautāt, vai M.Valters, būdams tiesību teorētiķis un tiesību filozofs, nav pats stāvējis pārāk tālu no tā smagā un atbildī-

gā darba, ar ko saduŗas ikviens jurists kā praktiŗis. Miŗelis Valters nav darbojies ne advokātūrā, ne maŗistrātūrā, nedz prokurātūrā. Tas neļauj tomēr nevienam melnā darba darītājam par viņu pavīpsnāt. Arī praktiskajai jurisprudenci Dr.Valters nebija pagriezis muguru.

Pēc 2.pasaules kara viņš kļuva pasauleslavenās Šveices farmaceutiskās firmas SANDOZ juriskonsults. Viena viņa izstrādātā atsauksme t.s. "**Imposta straordinaria**" strīdū, kas aptvēra 14 lappuses, deva labvēlīgu virzienu minētās Šveices firmas civīlajai prasībai pret parādniekiem Itālijā. Savā atsauksmē viņš balstījās uz "ex aequo et bono" principa un izmantoja savam viedoklim par labu itālieŗu tiesību autoritātes. Lieta, kas bija ilgus gadus iesalusi, atrada Dr.Valtera atsauksmē spēcīgu juridisku argumentāciju un ļāva Sandoza firmai šinī prasības lietā uzvarēt. Šo rindiņu autoram izdevās nesen tikties ar Sandoza firmas pārstāvjiem Bāzelē, kas apliecināja, ka vienīgi Dr.Valtera veiklais jurista ķēriens atrisinājis jau bezcerīgo prasības lietu. Blakus minot, viņa darbība Bāzeles koncerna juriskonsultācijā nodrošināja viņa mūŗa vakaru. Firma viņu pienācīgi honorēja un deva iespēju iepirkt Nicā dzīvokli. Visus pēdējos gadus viņš tur varēja netraucēti nodoties saviem zinātniskajiem pētījumiem, publicistiskajai darbībai un cīņai par Latvijas tiesībām.

Noslēdzot apskatu par Dr.Miŗeli Valteru kā tiesībnieku, varam dibināti teikt, ka viņš pieskaitāms mūsu lielākajiem teorētiŗiem un latvieŗu tiesību kultūras kopējiem. Seviŗķu cieņu viņš izpelnās kā Latvijas valsts idejas paudējs un valsts pamatu licējs, būdams viens no tiem, kas stāvējuŗi priekŗējā rindā.

Ja šinī rakstiņā esam atsaukuŗies uz vairākiem Dr.Miŗeŗļa Valtera rakstiem, tad tomēr neesam spējuŗi dot daudzmaz pilnīgu pārskatu par viņa darba apjomu. Arī citos kultūras dzīves novados viņš daudz strādājis. Bibliografisks rādītājs par visiem viņa publicētajiem darbiem ir katrā ziņā nepiecieŗams, bet trimdas apstāķļos tas būs grūti veicams darbs. Grūtības jau līdz šim raduŗās ar to vien, ka Miŗeŗļa Valtera darbiem trūkst indeksu. Nerunājot nemaz par bibliografisku kārtojumu, jau savā iekŗienē viņa apstrādātā viela maz pārskatāma.

2. Dr.Miŗelis Valters kā valstsvīrs

Dr.Miŗelis Valters piederēja pilnvarotajiem partiju pārstāvjiem, kas 1918.gada 18.novembrī Latvijas Tautas Padomes vārdā pasludināja Latvijas valsts dibināŗanu. Viņŗ bija pirmo divu Pagaidu valdību iekŗlietu ministrs un vēsturiskajā Liepājas posmā, 1919.gada pirmajā pusē, Ministru prezidenta Kārŗļa Ulmaŗņa vietnieks. Viņa

darbība Latvijas valdībā risinājās tādā laikā, kur šai valdībai sarkanarmijas iebrukuma dēļ bija jāatstāj galvaspilsēta Rīga, jāatgaiņā valstij naidīgo varu uz mācība un jāaizstāv gaužām neizdevīgos apstākļos kā jaundibinātās valsts, tā Pagaidu valdības legālās darbības iespējas.

Kā konstatēja Tautas Padome, kas bija Latvijas priekšparlaments, tad lielinieki jau valsts sākuma dienās organizēja masu teroru, lai tādā kārtā aizkavētu valsts iekšējo drošību.²⁶⁾ Lielinieki pūlējās traucēt valdības darbību un terorizēja iedzīvotājus. Notika daudz politisku slepkavību.²⁷⁾ Iekšlietu ministram steidzami bija jāizveido policijas aparāts un jāgādā visnotaļ par valsts varas funkcionālo uzdevumu īstenošanu. Policija tomēr kopš cara patvaldības laikiem bija diskreditēta. Pašam Miķelim Valteram bija jaunības dienās smagi jācieš kā no cara policijas, tā žandarmērijas. Jaunā valsts un demokrātiskā iekārta prasīta prasīja tiesību valstij piemērot policijas aparāta izveidošanu. Dr. Valters parādīja teicamu prasmi šī uzdevuma izkārtošanai. Bez tam viņa persona, t. i. viņa absolūti demokrātiskā nostāja modināja uzticību. Arī tad gan bija Tautas Padomē jāuzdužas sociāldemokrātu pretestībai, kas taktisku apsvērumu dēļ iestājās par to, lai atsevišķas pašvaldības ievēlētu savus policistus. Dr. Valters kā iekšlietu ministrs atzina par labāku valsts policijas aparāta izveidošanu. Latvija nemaz nebija tautību sastāvā tik viengabalaina valsts, lai riskētu pašvaldībām zemes austrumu pamalēs, kas bija visvairāk no lieliniekiem apdraudētas, dot tiesības pašām uz vietas izraudzīt savus policistus. Bez tam lielinieki appludināja visu valsts teritoriju ar savām aģitācijas lapām. Atbildot sociāldemokrātu opozīcijai, Dr. Valters norādīja uz komunistu izdoto Sarkano Karogu, kas tanī laikā atklāti apsveica lielinieku iebrukumu Latvijā, lai iznīcinātu Latvijas valsti. "Ar kādiem līdzekļiem tad lai stājas tam pretī?" jautāja viņš un atbildēja Fricim Menderam: "Lai Jūsu ideāls, Jūsu humānisms netaptu sagrauts, Jums tāpat kā visiem citiem vajaga tās briesmīgās iestādes, ko sauc par policiju."²⁸⁾

Viņš atvairīja arī interpelācijas, kas nāca, lai iebilstu pret lielinieku rīkoto mītiņu nepielaišanu.²⁹⁾ Viņš ķērās arī pie aizsargu organizācijas dibināšanas, jo pārliecinājās, ka ar policijas aparātu vien nevarēs Maskavas organizētās nekārtības un sistematisko teroru apkarot.³⁰⁾ Arī šinī ziņā viņam bija panākumi.

Nepazīstot toreizējo situāciju, varētu rasties iebildumi pret Dr. Valtera kā iekšlietu ministra izdoto rīkojumu, kas aizliedza "izplāstīt caur presi vai atsevišķiem drukas darbiem dažādas melu ziņas un baumas par Pagaidu valdības darbību un nolūkiem". Nebija tomēr lielinieki vien, pret kuriem toreiz nācās vērsties, šis rīkojums taču

parādījās īsi pirms pazīstamā Strika puča Liepājā un, zinot savvērestību, kas gatavojās pret Pagaidu valdību, jāapbrīno vismaz modrība, kāda parādījās mūsu iekšlietu ministrijas darbībā. Arī pašā Tautas Padomē šāda rīkojuma nepieciešamību Brīvības cīņu laikā atzinīgi novērtēja Dr. Valtera pēctecis iekšlietu ministra amatā — Arvēds Bergs.³¹⁾

Dr. Valteru kā profilētu latviešu valstsvīru apzīmēja Augusts Vigns, kas Latvijas valsts dibināšanas dienās bija Vācijas ģenerālpilnvarotais Latvijā.³²⁾

No laika biedriem, kas viņu vērojuši valsts izveidošanas laikā, redaktors Jēkabs Janševskis, kam bija uzdots palīdzēt Oto Nonācam Valkā izveidot redakciju, izsakās: “Atnāca mūs izvadīt iekšlietu ministrs Dr. M. Valters, kas toreiz bija īstais Pagaidu valdības grožu turētājs, jo lielākā daļa valdības locekļu atradās ārzemēs, uz kuriem bija aizbraukuši, pūlēdamies gan sagādāt jaunajai valstij kādu ārēju aizņēmumu, gan arī darboties politiskajā ziņā savai tēvijai par labu.”³³⁾

Pagaidu valdības loceklis Dr. M. Valters tomēr bija tikai īsu laiku, — no 1918. gada novembra līdz 1919. g. 31. augustam. Ārlietu ministrs Z. A. Meierovics izvēlējās viņu par savu līdzdarbinieku. Svarīgi bija iegūt de iure atzīšanu jaunajai valstij, un šim jaunajam cīņas laukam Dr. Valters šķita kā radīts. Viņu delegēja uz Romu.

Dr. Valtera nopelns ir, ka Itālija kā pirmā no sabiedrotajām lielvalstīm noteikti iestājās par Latvijas atzīšanu. Jau 1920. g. decembrī Tautas Savienības asamblejā Itālija kā vienīgā lielvalsts balsoja par Latvijas uzņemšanu Tautu Savienībā.³⁴⁾ Zigfrīds Meierovics savā Satversmes Sapulces 1921. g. 18. februāra runā teica: “Itālijā mēs atradām neparastu un negaidītu sirsnību. Mūs saņēma nevis kā de facto, bet kā galīgi de iure atzītas valsts pārstāvjus.”

Līdztekus savai darbībai Romā, kur viņš ar Latvijas de iure atzīšanu akreditējās par sūtni un palika šinī postenī līdz 1924. g. decembrim, viņš pildīja Latvijas delegāta pienākumus Tautu Savienībā. Uz Tautu Savienību mūsu valsts dibinātāji bija likuši lielas cerības un redzēja tanī nodrošinājumu Latvijas valsts eksistencei. Dr. Valteram piekrita uzdevums darboties Tautu Savienībā tās ziedu laikos, bet arī tādā darbības posmā, kad nācās uz ik soļa aizstāvēt valsts intereses pret dažādām apsūdzībām. Neapmierināti ar Latvijas agrārreformu, Baltijas muižnieki iesniedza peticiju Tautu Savienības Padomei,³⁵⁾ kā arī mēģināja pierādīt, it kā būtu aizskartas mazākuma tautību intereses. Kaut arī te bija jāatspēko lielāko tiesu politiski apgalvojumi, tad tomēr spēkošanās iznāca arī juridiskajā argumentācijā. Dr. Valters spēja lietas apvērtēt visos aspektos. 1922. g. septembrī viņš iesniedza Tautu Savienības konferencē plašu

memorandu, apgaismodams minoritāšu faktisko stāvokli Latvijā. Viņš panāca, ka Tautu Savienība pieņēma rezolūciju, kas prasīja arī no minoritātēm lojālu valsts likumu pildīšanu. 1923.g. 28.jūlijā Tautu Savienība apstiprināja Dr.Valtera deklarāciju, kur Latvijas minoritāšu jautājums atzīts par valsts iekšēju lietu. Latvijas valdība savukārt apņēmas sniegt ziņas par mazākuma tautību stāvokli un pieturēties pie vispārējiem principiem minoritāšu tiesībās.³⁶⁾

Tautu Savienības publikācijās atrodams šāds darbs: "Protection of minorities in Latvia; letters from Dr.M.Walters, Latvian minister at Rome, to M. da Gama, Brazilian representative on the Council of the League and rapporteur for the question of minorities in Latvia. Šis pats krājums iespiests arī franču valodā.³⁷⁾ **Diemžēl, Dr.M.Valtera darbības posms Tautu Savienībā maz ievērots, lai gan tas Latvijas valsts starptautiskā stāvokļa nostiprināšanā bija ārkārtīgi nozīmīgs.**

Pēc diplomātiskā darba Romā, Dr.Valters bija sūtnis Parīzē, Madridē, Budapeštā, Varšavā un Briselē. Viņa lielās zināšanas, kultūras cilvēka alkas, dinamiskais raksturs un patriotiskā dedzība visās šinīs vietās pašķīra viņam jaunus ceļus. Viņš nepiederēja tiem diplomātiem, kas apmierinājās ar sev un savai karjērai ērto šablonisko darbību un vizītkaršu pasniegšanu, bet plēstin plēsās pēc darba, t.i. tāda darba, kam vajadzēja Latvijas valstij un tās nacionālajai kultūrai nodrošināt plašāku atzīšanu un ieyērību. Līdzīgi sūtnim Dr.A.Bīlmanim, viņš nemitās arī rakstīt par Latviju cittautu presē. Viņa raksti parādījušies kā Itālijā, tā Šveicē, Portugalē, Spānijā, u.c.³⁸⁾ Sevišķi romāņu zemes, kā arī Šveice un Vācija stāvēja tam tuvu.

Kaut arī no diplomāta darba atstumts ar 1945.gadu, Dr.Valters turpināja pildīt to mandātu, ko viņam bija devis Latvijas valsts dibināšanas laiks. Viņš bija pārvērties bezuzdevuma lietvedī, lai pēc **negotiorum gestio** principa turpinātu cīnīties par Latvijas lietu. T.s. četru "lielo" konferences laikā, 1955.gadā, Ženēvā viņš piedalījās plašajā preses konferencē, kuŗai bija vairāk simts dalībnieku. Viņš tanī pacēla Baltijas valstu jautājumu. Kad viņu no minētās preses konferences izraidīja, "Basler Nachrichten" galvenais redaktors Pēters Dīrenmats protestēja pret šādu patvarību visu Šveices brīvās domas aizstāvju vārdā.³⁹⁾ Nekas nespēja Dr.Valteru atbaidīt, kur viņš redzēja, ka aizstāvāmas mazo tautu tiesības. Viņš nerunāja vienīgi par latviešiem, bet arī par visām Baltijas valstīm un par visām Eiropas apspiestajām tautām.

Ar šo aizrautīgo cīņu un skaidro tiesībnieka apziņu Dr.Miķelis Valters nodrošinājis sev latviešu juristu saimē cienījamu vietu. Un mēs, trimdas kolēģi, no viņa dziļā cieņā atvadāmies. Viņa darbība

aptvēra divu paaudžu normālo darbošanās laiku.

- 1 Latvija, 1914.g. 128., 134., 140. un 145.nr.
- 2 Mūsu tautības jautājums, 59.-66.lpp.
- 3 Trimdas rakstnieki, 25.lpp.
- 4 E.Arnis, Latvju tautas politiskā atmoda, izd. Rīgā, 1934.g., sk. nodaļu par Miķeli Valteru.
- 5 M.Valters, Mūsu tautības jautājums, 117.lpp.
- 6 M.Valters, Latvijas autonomija, izd. 1917.g., 5. un 21.lpp.
- 7 Dr.M.Valters, Latviešu zemniecība kā politiska partija, 5.lpp.
- 8 Līgotņu Jēkabs, Latvijas valsts dibināšana, 340.lpp.
- 9 Latvijas Universitātes piecgadu darbības pārskats 1919.-1924., 278.-279.lpp.
- 10 Dr.M.Valters, Das russische Problem, 23.-26.lpp. u.c.
- 11 Latvija ceļā par sovom tiseibom (Latgaļu izdevniecība), 1960.g., 70.-72.lpp. Turpat apskatītas tautu un cilvēka tiesības.
- 12 M.Valters, Probleme Europas, 263.lpp. u.c.
- 13 M.Valters, Das Verbrechen gegen die Baltischen Staaten, Atlanta's apgādā, 1962.g., 215.-216.lpp.
- 14 Latvju Domas, 1943.g. 1.nr., 7.-13.lpp. — Latvija ceļā, 38. un 95.lpp. u.c.
- 15 Latvija ceļā, 36.lpp.
- 16 M.Valters, Das Verbrechen..., 207.-209.lpp. — Sal. Die Friedens-Warte, 1944.g. 4.nr., 237.-238.lpp.
- 17 Latvju Ziņas, 1946.g. 66.nr. Sk. M.Valtera rakstu ar šādu nosaukumu.
- 18 Šī izdevuma atsevišķas burtnīcas atrodamas vairākās zinātniskajās bibliotēkās, bet tā pilns komplekts glabājas Staatsbibliothek der Stiftung Preussischer Kulturbesitz Marburgā, kā arī Minsteres Latviešu ģimnazijas bibliotēkā un Stifts- och landsbiblioteket i Vasterås Zviedrijā.
- 19 Sk. viņa "Piezīmes pie diviem dokumentiem". — Par otro deklarāciju, ko apzīmējam par "anonīmu", Valters savās Piezīmēs izsakās, ka to izstrādājušas Latvijas republikas politiskās partijas.
- 20 Latvju Domas, 1943.g. 2.nr., 4.-6.lpp.
- 21 Turpat, 6.lpp.
- 22 Latvju Domas, 1943.g. decembra 4.nr., 7.lpp.
- 23 Latvju Domas, 1944.g. 18.novembra 12.nr., 4.lpp.
- 24 Sal. ar Probleme Europas, 292.-293.lpp., Par valsti un valsts problēmām, 48. un 56.lpp., Latvju Domas, 1943.g. 3.nr., 2.lpp., Latvju Domas 1944.g. 11.nr., 8.-9.lpp. u.c.
- 25 M.Valters, Probleme Europas, 165.-174.lpp.
- 26 Latvijas Tautas Padome, I puse. Satversmes Sapulces izd., 1920.g. 328.-329. lpp. u.c.
- 27 Turpat, sk. arī Dr.Valtera runu TP 1918.g. 5.dec. sēdē, 48.-49.lpp.
- 28 Latvijas Tautas Padome, I puse (protokoli), 56.lpp.
- 29 Turpat, 23.lpp.
- 30 J.Ieva, Mūsu iekšējās drošības noorganizēšana, kr. Valsts pieci gadi, 41.lpp.
- 31 Latvijas Tautas Padome, II puse, 737.lpp.
- 32 A.Winnig, Am Ausgang der deutschen Ostpolitik, 12.lpp.
- 33 Sk. rakstu krājumu "Latvijas republikas 10 pastāvēšanas gados", 32.lpp.
- 34 Rakstu kr. "Latvijas republika 10 pastāvēšanas gados", 85.lpp. — Sal. ar J.Druvas rakstu izd. "Valsts pieci gadi", 29.-30.lpp. — Ivande Kaija, Dienasgrāmata, 157.lpp.
- 35 Materiāli Latvijas agrārās reformas vēsturei, Latvju Kultūras izd. Rīgā, 1929.g., 9.-12.lpp.
- 36 Latviešu Konversācijas vārdnīca, 14.sēj., 27344.sleja. — Sal. J.Akmeņa politisko notikumu aprakstu Daugavas Gada grāmatā 1924.g., 144.lpp.
- 37 Minētais izdevums iespiests: "Lausanne, Imprémeries réunies s.a. ... Société des Nations... League of Nations." Tas atrodams Library of Congress, sign.: DK 511. L 18 A 5, 1922.
- 38 Daugavas Gada grāmata 1924, 144.lpp.
- 39 Vaterland (Lucernas laikraksts), 1955.g. 3.aug. 178.nr. — Sal. ar Laika, 1955.g. 27.jūl. nr. — "Upuriem nelauj runāt".

Voldemāra Zāmuēla piemiņai

Tēvzeme, 1948.g. 24.janvārī

16.janvāra vakarā Rāvensburgas pilsētas slimnīcā acis slēdzis uz mūžību vīrs, kuŗa mūžs cieši saistīts ar Latvijas neatkarības valstiski politisko izcīnīšanu. Tas ir Latviešu pag. nacionālās padomes valdes priekšsēdis Voldemārs Zāmuēls. Šinī cienījamā un vēsturiski nozīmīgajā amatā Zāmuēlu izvirzīja vienīgi viņa spējas un izcilā personība.

Ap Latviešu pag. nacionālo padomi saistās mūsu neatkarības idejas un valstiskās tapšanas rīta cēliens. Vēl ārēji piederīgi pie Krievijas, V.Zāmuēls un vīri, kas ap to stāvēja, uzņēmās drosmi izteikt un īstenot Latvijas neatkarības gribu. No sabiedrisku organizāciju un pirmo latviešu politisko partiju pārstāvjiem tie izveidoja strādāt spējīgu un apvienotāju latviešu tautas pārstāvību, kuŗas valdi 1918.g. 11.nov. toreizējais Anglijas ārlietu ministrs Balfūrs atzina par latviešu pagaidu valdību. Voldemārs Zāmuēls bija šīs mūsu pirmās tautas pārstāvības izpildorgana vadītājs, ko notikuma dalībnieki godināja par prezidentu.

Voldemārs Zāmuēlis dzimis 1872.g. 22.maijā Dzērbenes baznīckrogū. Pēc studiju pabeigšanas 1895.g. viņš pārceļas uz Rīgu, kur ir zv.adv. Kļaviņa palīgs. Kopš 1902.g. viņš uzsāk patstāvīgu zv. advokāta praksi. Līdztekus tai Zāmuēls darbojas sabiedriskās organizācijās un kopš 1905.g. uzsāk rosīgu politisku darbību, piederēdams progresīvam virzienam. 1915.g. viņu ievēl Latviešu strēlnieku bataljonu organizācijas komitejā. Kuŗa notikumi to pārceļ uz Tērbatu un drīz pēc tam uz Valku. Valka drīz pēc tam izvērtās par ievērojamu latviešu politisku centru, ieraudama Zāmuēlu kā Latviešu pag. nac. padomes locekli un šīs nozīmīgās organizācijas valdes priekšsēdi lielos vēsturiskos notikumos. 1918.g. 15.febr. Zāmuēlu kā Nacionālās padomes un Latviešu igauņu robežkomisijas priekšnieku arestē boļševiku vietējā vara, nododama viņu tribunālam tiesāšanai par nacionālu darbību. Viņam izdodas vienu laiku no tā izvairīties, bet tad to kopā ar 17 Baltijas redzamākiem sabiedriskiem darbiniekiem izsūta uz Krieviju kā ķīlnieku. Viņam pa ceļam izdodas izbēgt un pēc dēkaina ceļojuma atgriezties Valkā.

Voldemārs Zāmuēls pēc tam, kad veikti visi priekšdarbi, 1918.g. 18.novembrī piedalās Latvijas brīvvalsts dibināšanā. 1918.g. beigās Zāmuēlu ieceļ par Latvijas Senāta locekli, bet vēlāk par virsprokuroru. Kādu laiku viņš darbojas arī par Kaŗa virstiesas priekšsēdi. Laikā, kad Latvijai draudēja Bermonta uzbrukums, viņu izrauga latviešu delegācijā, kuŗai bija uzdots slēgt ar igauņiem savstarpēju aizsardzības līgumu. Tāpat viņš vada latviešu delegāciju Kauņā 1918.g. decembrī, kuŗai tas pats uzdevums Lietuvā. Tad viņam piekrīt vēl uzdevums darboties kā Latvijas valdības pārstāvim angļu pulkveŗa Talenta vadītājā latviešu-igauņu robeŗkomisijā.

V.Zāmuēls bija Satversmes sapulces loceklis, 1924.g. ministru prezidents, un bez tam divos kabinetos zemkopības un tieslietu ministrs. V.Zāmuēlam piekrita atbildīgi pienākumi Baltijas valstu konferencēs Helsinkos un Bulduros, bet sevišķi svarīgs uzdevums, atspēkot vācu muiŗnieku petīciju un sūdzību Tautu Savienībā agrārreformas jautājumā.

Visi šie jautājumi jo cieši saistīti ar Latvijas valsts izveidošanu. Voldemāra Zāmuēla plašā erudīcija, pamatīgās zināšanas starptautiskajās tiesībās un citos tiesību jautājumos palīdzēja to visu sekmīgi izkārtot. Vēlāk viņš no valsts un politiskā darba aizgāja, pievērzdamies iemīļotai advokāta praksei un līdztekus tai izpildīdams Finanču un Satiksmes ministrijas juriskonsulta pienākumus. Mūŗa vakarā viņš strādāja maģistrātūrā, darbodamies par senātoru un Tiesu palātas locekli. Latviešu tiesībnieki saskata Vold. Zāmuēla personā vienu no visizcilākajiem latviešu juristiem, latviešu tauta — drosmīgu un pašizliedzīgu valsts neatkarības un tiesību aizstāvi.

Atrazdamies trimdā, viņš visus pēdējos gadus neaprima cīnīties par latviešu tautas taisno lietu. Viņa mazajā istabiņā Rāvensburgā radās iespaidīgi izmotīvēti un pārliecinoši traktāti Latvijas neatkarības jautājumā. V.Zāmuēls stāvēja ciešā saskarsmē ar sūtni K.Zariņu Londonā, bet ar saviem slēdzieniem Latvijas valsts neatkarības jautājumā iepazīstināja arī Latvijas Centrālo padomi un LCK. Vērodams dažu nepareizību Latvijas stāvokļa apgaismojumā, viņš nekavējās tos atspēkot, piesūtīdams *Daily Mail* un citiem izplatītiem preses organiēm ārzemēs savus rakstus.

Senātors Zāmuēls bija latviešu sadzīvē visu cienīta un ievērota personība. Viņa izcilās rakstura īpašības — goda prāts, bezkompromisa taisnības izjūta, darba mīlestība un pamatīgums, sirdskaidrība un biedriskums radīja viņam dziļu cieņu un godbijību visos cilvēkos, ar kuŗiem to dzīve saveda kopā.

Viņa mirstīgos pīŗšļus paredzēts krematizēt, lai tos pārpelnotus pārvestu dzimtenē, atdotu zemei, kuŗai bija veltīts visa šī cilvēka mūŗs un labākās domas un centieni.

Ko sava mūža laikā devis Ernests Blanks

DV Mēnešraksts, 1972.g. 3.nr.

Latviešu preses gadā, ko patlaban atzīmējam sakarā ar mūsu aviāniecības 150 gadu attīstības posmu, pēkšņi aizsaules ceļos devis Ernests Blanks. Viņš miris Palmā de Malorkā, Spānijā, 77 gadu vecumā. Novēlēdams jau gadu iepriekš visu savu mantu (vienalga, cik tā liela) Daugavas Vanagu organizācijai, sava testamenta pavadvēstulē viņš piebilda: “Es gan nedomāju vēl mirt — man Dievs devis ļoti labu veselību — bet drošs paliek drošs.”

Pagājušā gada rudenī, kad latviešu preses darbinieki pulcējās gadskārtējā sanāksmē Hamburgā, Ernests Blanks ierosināja 1972. gadu izsludināt par latviešu preses gadu. Pasaules brīvo latviešu apvienība šo ierosinājumu pieņēma un mēs jau esam pamanījuši tā atbalsis trimdas presē. Tieši ar to, ka Ernests Blanks atgādināja nepieciešamību pievērst latviešu preseī un tās tālajam attīstības gājumam uzmanību, ierosinājums ieguvis īpašu dinamiku un iezīmīgu simboliku. Blanks pieder pie tiem latviešu aviāniekiem, kas cirtis vienu no gaišākajām stigām mūsu preses biezokņos. Viņš tvēra pēc spalvas tanī laikā, kad radās mums pazīstamie un daudzīnātie “sarkanie strēlnieki” un lielinieku barveži nopajāja Latvijas neatkarības centienus. Tikpat neatlaidīgi, cik marksisma apsēstie latviešu lielinieki stūma mūsu tautu Krievijas imperijas klēpī, tikpat mērķtiecīgi un bezbailīgi Ernests Blanks prasīja atdalīšanos no Krievijas un neatkarīgas Latvijas valsts nodibināšanu. Jāpatur vērā, ka kopš 18.gadsimta mūsu tautu vēl bija turējis savos nagos Krievijas divgalvainais ērglis, un arī Februāra revolūcija nebija latviešu politiskajiem centieniem labvēlīga.

Cilvēku domāšana parasti pakļaujas kādai inercei. Laba daļa latviešu vēl ticēja Krievijas visvarenībai. 1917.gada sākumā prasīt latviešu tautai brīvību šķita illūzoriska lieta. Blanks tomēr to prasīja jau toreiz. Kamēr citi runāja vēl par “brīvo Latviju brīvajā Krievijā”, tikmēr Blanks runāja tikai par “brīvo Latviju”. Bez tam viņš piebilda: “Kur sākas Latvija, tur beidzas Krievija.” Šinī formulā vien jau izpaudās nacionālpolītiska izejas baze. Blanks nekavējās to paplašināt.

Jau pirms Februāra revolūcijas Blanks latgaļu laikrakstā Dryva un Jaunajā Vārdā iebilda pret latviešu mērenību nacionālajās prasībās, norādīdams uz skaidro viedokli, ko savos neatkarības centienos pauž poļi. Latviešu "verdzisko politiku" un mīkstčaulību viņš apzīmēja par "noziedzīgu".

Ernesta Blanka nacionālā pašapziņa neļāva viņam mīņāties uz vietas. Viņš gāja lielajiem vēsturiskajiem notikumiem nevis iepakā, bet pa priekšu. Viņam turklāt bija plašs vēriens.

Kamēr citi vēl runāja par autonomiju, viņš savos **Dzimtenes Atbals**s ievadrakstos prasīja Latvijas valsti. Tas bija ne vien rīta sveiciens Latvijas republikai, bet jau kā pilns pajūgs tautas brīvībai un suverēno tiesību piepildīšanai. Blanks nolika latviešu tautu politiskās dzīves centrā. Viņš savos rakstos iezīmēja kontūras tai Latvijai, kas nebija ceļama nākotnē, bet tūlīt. Ar savu celsmīgo domu un drošo prātu viņš aizrāva sev līdz citus. Kādreiz derētu savākt vienkop visus Dzimtenes Atbals 1917.gada ievadrakstus, lai redzētu Latvijas valsts idejas straujo izaugsmi. Bez Blanka rakstiem mēs uzdursimies daudziem citiem nozīmīgiem rakstiem, bet Blanks ir un paliek arī tad tas motors, kas dzen visu uz priekšu. Viss, ko Blanks latviešu avīžniecībā paveicis līdz Latvijas valsts pasludināšanai, ir viens viņa devums ar nezūdīgu nozīmi. Šo viņa darba daļu izpratīsim vēl skaidrāk, kad bez Dzimtenes Atbals rakstiem mums reiz būs pieejami laikraksta **Brīvā Latvija** numuri, sākot ar 1917.g. jūliju, kad Blanks ieradās no Maskavas Cēsīs un Valmierā, lai rediģētu šo cīņas organu. Blanks kādā savā vēstulē raksta, ka Brīvajā Latvijā (pieminētajā laikrakstā) viņa valoda valsts neatkarības jautājumā bijusi vēl skaidrāka nekā Dzimtenes Atbalsī.

Par savām avīžnieka gaitām Ernests Blanks kādā vēstulē liecina: "Mana žurnālistiskā darbība sākas jau 1915.gadā Maskavā, laikrakstā Dzimtenes Atbals. Latvijas neatkarības laikā esmu strādājis kā redaktors **Latvijas Sargā** (1920–1922), **Latvijas Vēstnesī** (1923), **Zemgales Balsī** (1925–1926), **Kurzemes Vārdā** (1927), un **Letā** kā ievadnieks. Pēc tam par ievadnieku **Latvī** un sabiedrisko lietu ministrijā." Turpat teikts: "Trimdas presē esmu ļoti maz rakstījis, lai gan man intereses un vēlēšanās tam nekad nav trūkusi. Esmu dzimis 1894.gada 13. septembrī un esmu studējis Maskavā vēsturi un filozofiju. Esmu sarakstījis vairākas grāmatas, kā: Latviešu tautiskā kustība, Latvju nacionālā doma sadzīves cīņū ugunīs, Latvju demokrātija un tās vadoņi, Nācija un valsts, Republikas priekšvakarā, 1905.gada revolūcija u.c."

Ja nu Blanks jau 1952.gadā teica, ka viņš trimdas presē rakstījis maz, kur pirms tam iznāca liels skaits latviešu laikrakstu, tad par to rodas izbrīns. Tieši viņš piederēja mūsu spējīgāko žurnālistu ierīn-

bā. Uzsūkdams neatkarīgās Latvijas gaisu, viņš to uzskatīja par kalnu gaisu, ikdienas politiskie putekļi neiemantoja viņa ievēribu. Par Arvēdu Bergu, ko viņš visnotaļ cīnījās, viņš kādā atmiņu skicējumā saka, ka tas gan uzrakstījis pāri par 1000 ievadu, kas "nav maz, nav daudz! Bet visi šie ievadi ir tikai dienas jautājumu grabažas, polemika pret vienas vai otras partijas aplamu soli, pret valdības nepareizu rīcību." Nodēvēdams šādus ievadus par vienas dienas mušām, Blanks tomēr piemirst, ka tieši reālās politikas pārsprīdumos izauga un tapa mūsu demokrātija. Tas bija tieši labi, ka Arvēds Bergs, Hermanis Asaris, Kārlis Skalbe (viņa Mazās piezīmes taču gāja solī ar tautas pelēko ikdienu un dzīves notikumiem), Aleksandrs Plensners, Ivande Kaija, Arturs Kroders, Edmunds Freivalds, Jānis Bankavs un lielākā daļa citu ievadnieku tuvināja savas domas reālās dzīves tecējumam. Tas ir tieši tas, ko laikraksts no avīžnieka vispirumā kārtā prasa. Nav jau gluži tā, ka arī Ernests Blanks to nedarīja. Latviešu tauta viņam bija sakrāls jēdziens, tādēļ viņš virzīja laikraksta lasītāju domu uz nacionālās attīstības dziļajiem ūdeņiem. Viņš pie tam dzinās cauri vairāku paaudžu meklējumiem un ideju straumēm. Arī viņam pašam nekad netrūka ideju. Ne velti publicists Jānis Lapiņš par Ernestu Blanku reiz teicis, ka tam esot tikpat ideju, cik sunim blusu. Tikai Blanks apmierinājās ar savu tēva sētu, tas ir — viņš nemeklēja dogmatiskas gudrības svešās klētīs. Kamēr gandrīz visi daudzie latviešu marksistu vadoni kā Fricis Roziņš, tā Jānis Bērziņš-Ziemeļis, Paulis Dauge, Vilis Dērmāns un citi, izņemot, varbūt, Pēteri Stučku, kam tomēr bija šīs tas pašam ko teikt, barojās pie cittautes marksisma teorētiku silēm, tikmēr Ernests Blanks un nacionālā virziena ideologi centās iztaustīt savas tautas dzīves pulsu un atskārta, ka latviešu tautai, pārvēršoties nācijā un veidojot pašai savus valsts pamatus, jāatrod spēka avoti sevī, savas tautas radītājos spēkos.

Vairāk nekā simt gadu apzinātā un mērķtiecīgi virzītā tautas dzīvē mums ir jau radusies pietiekami liela, īpata nacionāla dzīves ziņa. Bez tam reiz iegūtā brīvība un valsts patstāvība, kaut arī tā pagaidām aptver tikai 22 neatkarības gadus, ir visas mūsu tautas dzīvības impulss, ko nekas vairs nespēj nomērdēt. Tāpat kā vienai konfesijai, vienas ticības kopumam nepietiek ar baznīcas ārējām sienām, bet visa kodolā nostājas pati ticība un kults, tā arī latviešu nacionālajai un valstiskai dzīves ziņai tās serdē ir tautas griba un nacionālā pašapziņa. Ja vēl brīdī, kad Ernests Blanks uzsāka savu idejisko darbību presē, par īsti saliedētu tautas gribu bija vēl pagrūti runāt, tad kopš vēsturiskā 1918.gada latviešu tautai nosprausts ceļš, kas vairs nav nolīdzināms ne patvaļas ceļā, nedz ar garīgu paralīzi. Daži asimilācijas simptomi un pāris jauniešu māžošānās vēl nevēstī ka-

tastrofas sākumu. Jau tanī laikā, kad Blanks 21 gada vecumā uzsāka preses darbu, ap viņu bija ne mazums marksisma vīrāka kvēpinātāju un "plašās dzimtenes" apjūsmotāju. Blanks ar savu jaunekļa dedzību izgāja cīņā pret tiem un palika cīnītāja pozīcijās līdz pēdējai mūža dienai. Katrā ziņā viņš bija konsekvents cīnītājs, kas nepazina svārstības.

Lai izprastu mūsu tautas centienus, sākot ar tautas atmodas laikmetu līdz mūsu dienām, Ernesta Blanka avīžu raksti un grāmatas paliks vēl arvien derīgs ceļa rādītājs. Daudz kas noderēs arī par mācībvielu trimdas skolām, papildskolām un jauniešu pašdarbības pulciņiem. Savas grūtības gan sagādās viņa grāmatu sameklēšana. Dažās rietumzemju zinātniskajās bibliotēkās šīs grāmatas tomēr ir. Kamēr nav jaunu iespiedumu, dažkārt būs jāizlīdzās ar fotokopijām. Vienīgi nekur nevar atrast Blanka rakstu kopojumu Republikas priekšvakarā. Pats autors to meklēja visus pēdējos divdesmit piecus gadus, bet nekur nevarēja sadzīt. Ja kāds varētu norādīt uz grāmatīņas atrašanās vietu, šī raksta autors lūdz viņam par to paziņot. Tur atrodami materiāli, kas noder Latvijas vēstures rakstīšanai. Par Ernestu Blanku pašu un viņa idejām arī būs vēl krietni daudz jāraksta.

Vilis Olavs mūsdienās

Baznīcas kalendārs 1967.g.

Vilis Olavs pieder tai latviešu paaudzei, kas deva mums **sirdsšķīstos ļaudis**. Tie iezīmēja latviešu tautas vaibstus līdz šī gadsimta mījai. Visbiežāk tos sastapām lauku sētā un lauku baznīcā. Sirdsšķīsto ļaužu — tādā nozīmē, kādus tēlojis Juris Neikens, Jānis Poruks, Apsīšu Jēkabs, Augusts Saulietis un Anna Brigadere, mūsdienās vairs nav. Materiālisms, industrializācija un sadzīves pretišķības tiem lika pazust, vai tos vismaz pabīdīja malā. Vili Olavu varam uzskatīt par vienu no pēdējiem, kas piederēja šo ļaužu kopumam. Ja mūsdienu jaunatne varētu sākt domāt, ka sirdsšķīstie cilvēki uzskatāmi vairāk par vienas latviešu paaudzes samākslotiem literārajiem tēliem, tad Viļa Olava personība, dzīve un darbošanās šādu maldīgu uzskatu apgāž. Viņa piemērā redzam, ka tādi sirdsšķīsti cilvēki tiešām eksistējuši.

Viļa Olava laika biedri apzīmējuši viņu gan par goda vīru, gan par latviešu vienotāju, pašaizliedzīgu patriotu, progresīvo latviešu pilsoņu vadoni, kā arī par teicamu mācītāju un skolotāju. Viņš bez tam jāpieskaita mūsu pirmajiem vēsturniekiem un sociālpolitiķiem. Gadiem ilgi viņu nodarbināja mūsu lauku kalpu jautājums. Tāpat latviešu sievietes arodizglītība. Viņš iepazinās pamatīgi arī ar marksismu un sociālismu, lai gan palika šo doktrīnu pretinieks. Ja to šeit atsevišķi pieminam, tad tādēļ, ka Olavam bija cita pieeja nekā izdaudzīnātajiem jaunstrāvnikiem un sociāldemokrātiem. Kamēr pēdējie baroja toreizējo mūsu jaunatni ar skaļiem, bet patukšiem saukļiem, tikmēr Olavs ķērās pie lietas un izgādāja latviešu meitenēm pirmo tirdzniecības skolu.

Izmantodams savu autoritāti, kas tam bija visplašākajā latviešu sabiedrībā, viņš Piektā gada laikā brīdināja revolūcionārus neaizkart baznīcu. "Neaiztiekat svētumu, atstājat vismaz vienu vietīņu, kur nogurušie var iepriecināties un stiprināties pēc dzīves raizēm un vētrām", viņš rakstīja toreiz un būtu rakstījis arī tagad, ja būtu atradies dzīvo vidū. Savos dzīves uzskatos un principos Olavs bija konsekvents. Viņš bija arī bezbailīgs. Kad tam radās sadursme ar krievu cenzūru, viņš uzņēmas visu atbildību uz sevis. Kā laikraksta

“Balss” redaktoru viņu 1907.gadā notiesāja ar vienu gadu cietoksnī. Ja viņš būtu izdevis rakstu autorus, kas figurēja apsūdzībā, viņš būtu varējis daudz maz izgrozīties un savu sodu mīkstināt. Viņš atteicās to darīt, kaut arī cietums draudēja sadragāt viņa veselību.

“Kā plecīgs, enerģijas un spēka pilns vīrs viņš iegāja caur cietuma durvīm, bet iznāca kā sagrauzts, salicis vecītis,” liecina viņa mūža draugs Frīda Olava. Cara despotija prasīja, lai viņu, Jāni Čaksti, Kārli Skalbi, Konstantinu Hiršu–Gaigalu iebāž cietumā, kā jau pirms desmit gadiem tas bija noticis ar Dr.Miķeli Valteru un daudziem citiem.

Latviešu avižniecībā Olavs izcēlās kā plaša vēriena nacionāls ideologs. Par tautības jautājumu tanī laikā runāja daudzi, bet viņš deva tam dinamismu, teikdams: “Es atrodu vienaldzību, remdenību un pašmīlību tautiskajās lietās par kaitīgām parādībām, kas kavē mūsu attīstību un mazina mūsu spēku.”

Vai šie Viļa Olava vārdi neder arī mūsdienām?

Par Olavu kā latviešu jaun nacionālisma ideologu vēsturnieks Arveds Švābe sprieda, ka šis jaun nacionālisms neesot tomēr atstājis vēlākajai latviešu politisko ideju vēsturei manāmas pēdas. Šāds spriedums var radīt pārpratumu. Olavs bija reālpolitisks cīnītājs, kas pieskaņoja savas idejas un centienus tam laikam, kuŗā darbojās. Ja neskaita 1.Pasaules kaŗa posmu, kas radīja gluŗi jaunu sliksni latviešu sabiedriski politiskajām prasībām, tad iepriekšējais laika posms tik cieŗi saŗķetinājās ar latvieŗu pašapziņas celŗšanu vācu politiskās hegemonijas laikā, kas lika sakoncentrēt visu cīņas jaudu latvieŗu tautas pacelŗmei toreizējā situācijā. Un tomēr nevaram teikt, ka arī tad Viļa Olava paustās idejas un iezīmētais ceļŗ nebūtu atstājis pēdas vēlākajās paaudzēs. Vismaz tā paaudze, kam bija lemts stāvēt pie Latvijas neatkarīgās valsts celŗšanas un izveidoŗanas darba, daudz guva no tā darbīgā un uzpurīgā patriotisma, kā arī no tām sociālētiskajām atziņām, kuŗas Vilis Olavs bija ieviesis latvieŗu biedroŗšanās pasākumos. Œķiru cīņas un sociālas diferenciacijas vietā viņŗ lika tautas kopību. Tā turklāt nebija tukŗa fraze, bet dziļi mērķtiecīga un izlīdzsvarota doma. Kad pie viņa mirstamās gultas Somijā ieradās Bēgļu apgādāŗšanas centrālkomitejas pārstāvji un ziņoja par lielajām politiskās dzīves pārmaiņām Krievijā pēc cara gāŗšanas un strādnieku lomu Œo notikumu demokratiskajā posmā, Olavs saviem darba biedriem jautāja: “Kas tad nu nāŗ pie jums pēc revolūcijas? Vai strādnieki arī nāŗ pie jums?” Pats viņŗ bija spējis tos pulcēt ap Centrālkomiteju. Baŗas bija tikai par cietiem.

Viņam nekad nebija bijis paļāvības uz latvieŗu pilsoņu konservā-

tīvo spārnu. Nemaz nerunājot par savu **sociālās taisnības izjūtu**, viņš tos arī nacionālās stājas ziņā laiku pa laikam bija kauninājis.

Šinī Olava stājā un centienos parādījās konstruktīva ideoloģiska programma, kas lieti noderēja Latvijas valsts un tās jaunās sadzīves iekārtas izveidošanā. Bez paša Olava šī programma viena vien, protams, nespēja tālāk attīstīties tik labi, kā tas būtu noticis, ja viņam būtu bijis lemts joprojām atrasties darītāju pirmajās rindās. Tomēr arī tad gluži bez ietekmes viss tas nepalika. Visus Latvijas neatkarības gadus bija plašas latviešu inteligences aprindas, kas paturēja vēl rā Viļa Olava pausto domu.

Kā ideologs nacionālajos jautājumos viņš ne mazāk skaidri uzrādījis vitālo spēku saglabāšanas iespējas un uzdevumus. Šī raksta apjoms neļauj to visu sīki apskatīt. Der tomēr šeit norādīt, ka viņš piederēja pie tiem nedaudzajiem latviešu ideologiem, kas jau agri lika ievērot un iebiedrot latviešu tautas kopumā Latgales latviešus. Olava rīcība parādīja, ka tam nepietika ar tīri deklaratīviem atzinumiem, bet viņš gādāja par to, lai katrā nozīmīgākajā latviešu biedrībā vai komisijā ļautu darboties šiem pārnovada tautiešiem līdzī. Pirms vairāk nekā piecdesmit gadiem viņš prasīja, lai Latgales latviešus ik uz soļa respektētu un neturētu tos it kā "baltiešu" aizbildnībā. Cik lēni šī atziņa nostiprinājās latviešu tautas kopdzīvē, rādījuši vēlākie gadi.

Visievērojamākais Viļa Olava darba posms saistās ar Bēgļu apg. centrālkomiteju un latviešu bēgļu aprūpes darbu 1. Pasaules kara laikā. Viņš, ciešā sadarbībā ar Arvedu Bergu, Jāni Čaksti un prāvu skaitu citu redzamu latviešu darbinieku, izveidoja vienreizēju organizāciju, kas kalpoja nevien bēgļu materiālajai un garīgajai aprūpei, bet cēla spāres latviešu tautas politiskajai pārstāvībai. Ja līdz tam latvieši jutās vairāk par objektu vācu un krievu tautas rokās, tad ar Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas nodibināšanos latviešu tautas vadība nonāca pašu latviešu rokās un tie apzinājās sevi par nacionālpolitisku subjektu. Notikumu tālākajam risinājumam tas nozīmēja visai daudz. Arī šinī savā darbības posmā Vilis Olavs **atstājis paliekamas pēdas**.

Mūs interesē tomēr vēl viņa sociāli ētiskā personība. Reti kādam no latviešu tautas lielajiem vadoņiem tā bijusi tik spilgta un bagāta. Viņš savās rokās turējis zeltu un naudu, bet palicis allaž tīrs. Viņa vārds nav aptraipīts ne ar korupciju, nedz ko citu negodīgu. Atrazdamies Bēgļu apg. centrālkomitejas priekšgalā un palīdzēdams simtiem tūkstošiem bēgļu, viņš nespēja samierināties ar jebkādu savtību arī no bēgļu puses, kaut arī tā brīžiem likās sīka un saprotama. Zīmīgi ir viņa vārdi "Jaunā Vārda" 1915. g. 27. novembrī 275. nr.: "Mūsu tauta vēl nesen varēja lepoties, ka viņa ar pašas spēkiem

visu sasniegusi, ko saucam par latviešu kultūru, tagad tā pirmoreiz saņem pabalstu bez sviedriem vaigā. Šī pabalsta saņemšana atstājusi, diemžēl, uz dažiem vājiem raksturiem samaitājošu iespaidu. Tagad mums vairs nav sveša, agrāk gluži nepazīstama parādība, ka latvietis un vēl biežāk latviete staigā no komitejas uz komiteju bez tiešas vajadzības, lai izdiedelētu pabalstu. Ir gadījumi, ka pabalsta saņēmējs ir labāk pārticis un labāk apgādāts, nekā pabalsta izsniedzējs, kas aiz filantropiskiem motīviem jūtas acināts strādāt bēgļu labā.”

Par sarūgtinājumu, kāds radies Vilim Olavam šādu novērojumu dēļ, šī rakstiņa autoram stāstījusi IRO aprūpes laikā Vācijā Frīda Olava, un darījusi to laikam gan kādas asociācijas dēļ, kam ar šādu parādību sakars.

Par latviešu pilsoņiem viņš jau pirms 1905.gada sarūgtināts rakstīja: “Kur vien latvieši satiekas, tur dzird runājam par naudu, peļņu un atkal naudu.” Straujā tautiskā emancipācija nespēja toreiz vēl dot izlīdzsvarojumus dzīves un sadzīves attīstībai. Bet vēl vairāk par to Olavs bažījās, ka latviešu tauta visnotaļ noslīkst pliekanā materiālismā.

Vilim Olavam, kas uzrakstījis plašu darbu ar nosaukumu **Galvenie virzieni ētikā**, stāvējuši allaž tuvu ētikas un morāles jautājumi. Bez tiem, arī tīri humanitāri jautājumi, sevišķi tie, kas jo cieši saistījās ar cilvēka ētiskās personas izveidošanos.

Pats, būdams V.Olava komercskolas kādreizējais audzēknis, atceros, ka mūsu skolas galvenajā zālē, kur katru pirmdienu pulcējāmies uz rīta lūgšanu, pret galveno sienu stāvēja Pestalocija tēls. Nevien man nav teicis, kas šo tēlu tur savā laikā nolīcis, bet es par to nevienam arī nekad neesmu jautājis, būdams drošs, ka to darījis šīs skolas dibinātājs Vilis Olavs.

Varu liecināt, ka kamēr apmeklēju Olava skolu, tanī valdīja Viļa **Olava gars**. Tātad arī pēc viņa nāves Viļa Olava personība izstaroja milzīgu spēku, dodama iejūsmu nacionālajiem centieniem un mūsu dzīves ziņā. Viņa audzēkņu vidū ir daudz viņa gara satversmes atziņēju. Es sevi arī skaitu pie tiem, kaut arī savā mūžā esmu Olavu redzējis pats savām acīm tikai vienu vien reizi un pie tam tādā vecumā, kad vēl negāju skolā. Māte mani bija tikai paņēmusi līdz pie rokas, kad tā gāja uz Olavu skolu Rīgā, Marijas ielā, lai pierakstītu kādas savas paziņas meiteni no Vidzemes jūrmalas. Ar to vien pietika, lai viņa skats paliktu man dzīvs visu mūžu. Bez mums, tā sauktajiem olaviešiem, ir vēl šobaltdien daudzi simtu studentu talaviešu, un vispār prāvs skaits latviešu inteliģentu, kam Vilis Olavs nenozīmē pārdzīvotu vēsturisku personu, bet kas tiem ir ceļvedis un labu domu devējs vēl arvien. Gribētos teikt, ka Viļa Olava nozīme mūsu

tautā nav gluži izzudusi arī mūsdienās.

To der atzīmēt, kad Vilim Olavam 1967.gada 18.maijā aptek simtais gads no viņa dzimšanas.

To nevar aizmirst

Laiks, 1968.g. 29.jūnijs

Elza Klaustiņa. Patriotiskā un sociālā darbā. Grāmatu Draugs. Ņujorkā, 1968.gadā. 224 lpp.

Par latviešu sievietes sabiedrisko lomu un veikumiem līdz šim maz rakstīts. Plašāku pārskatu grāmatā līdz šim devusi tikai Lilijs Brante-Pārupe. Kopš tās iespiešanas pagājis jau vesels vienas paaudzes laika gājums. Elza Klaustiņa tagad savā grāmatā stāsta par divu latviešu sieviešu paaudžu rosni sabiedriskajā darbā. Viņa pati piedalījusies visvairāk palīdzības un audzināšanas centienos, kas arī allaž bijuši latviešu sievietes galvenā darba druva. Ja anglo sakšu zemes un Vācija ievērojamas ar politiskām darbiniecēm, tad mums tādu bijis gaužam maz. Klaustiņa savās atmiņās piemin Annu Rūmani-Ķeniņu, Bertu Pīpiņu un kā dedzīgu runātāju Latvijas neatkarības laika sapulcēs Emiliju Lazdiņu. Turpretim to sieviešu skaits, ar kuŗu Klaustiņa sastapusies biedrību, komiteju un aprūpes organizāciju darbā, sniedzas simtos.

Elza Klaustiņa ir viena no izcilākajām latviešu sabiedriskajām darbiniecēm, pie tam tādām, kas nav gājusi jau iemītajās takās, bet cirtusi aizgādības darbā jaunas stigas. Viņa neapmierinājās ar filantropiju, bet sagādāja līdzekļus jaunu sanatoriju, bērnu atpūtas koloniju un citu iestāžu celšanai. Tikko dibinātā Latvijas valsts un pašvaldības netika ar visu galā, arvienu pietrūka līdzekļu. Lai ierobežotu bērnu mirstību un pasargātu jauniešus no saslimšanas ar tuberkulozi, Klaustiņa dažu gadu laikā izveidoja plašu veselības kopšanas un aizsardzības tīklu. Tas kļuva tik nozīmīgs, ka 1935.gadā viņai teikts: "Jūsu darbs izaudzis par lielu, lai to atstātu privātās rokās" (157.lpp.). Tā viņa sirdsēstiem likvidējusi Latvijas tuberkulozes apkaŗošanas biedrību.

Šveicē iegūtā pieredze mudināja viņu ievest Latvijas sanatorijās darba terāpiju. Viņa ieteica slimniekiem no klūdziņām pīt groziņus, saules cepures, vīt auklas, apkopt dārzus un veikt citus piemērotus darbus, kas pacēla slimības laikā sasirgušo omu. Tagad šādas lietas ir labi saprotamas, bet tai laikā, kad Klaustiņa pie visa tā ķērās, tas

bija kas jauns, neparasts. Tāpat gluži kas jauns bija Klaustiņas ierosinājums celt Rīgā, Biķerniekos Meža skolu. Meža skolu, kur pulcināja plaušu slimniekus vai apdraudētos, izdevās iekārtot un vadīt kopā ar Rīgas pilsētas izglītības nodaļu. Pat par silto brokastu ieviešanu Rīgas skolās toreiz bija jācīnās, un Klaustiņa prata lietu izkārtot. Pēckaŗa gados tam bija liela nozīme. Viņas vadītās organizācijas un iestādes, līdzīgi Latvijas Sarkanajam Krustam, sevišķu vērību veltīja preventīvai medicīnai. Tātad — nevien ārstēt jau saslimušo, bet laikus gādāt, lai vispār nesaslimst. Latvijas neatkarības laiks visnotaļ veidoja jaunu sliekšni tautas dzīvā spēka saglabāšanai.

No Klaustiņas grāmatas redzams, ka visa tauta kopš valsts dibināšanas bija sakustināta lielam radīšanas darbam. No visa šī aizrautīgā darba Elza Klaustiņa stāsta tikai par to, kur viņai pašai bijis jādarbojas līdzī. Nevien viņai, bet simtām čaklu roku, milzīgām entuziastu pulkam, kur sevišķu ievērību izpelnās sievietē. Sievietē, kuŗas darbs citādi noklusēts.

Liels ieguvums Latvijas vēsturei ir Klaustiņas dotais apraksts par Latvijas sieviešu palīdzības korpusu (103–107.lpp.). Nozīmīgas ir arī ziņas par Amerikas centrālās palīdzības komitejas un tās pārstāvja Orbisona darbību Latvijā. Šīs nodaļas varēja būt pat plašākas. Mēs pašreizējā aprakstā atrodam tikai īsu Justīnes Čakstes, Ivandas Kaijas u.c. Sieviešu palīdzības korpusa nozaŗu vadītāju pieminējumu, bet zinot pašizliedzīgo un svarīgo darbu, ko visas šīs darbinieces veica, varēja vēlēties plašāku attēlojumu. Arī Elzas Žiglēvicas dzīvības upuris it kā pazūd, ja nav attēlota situācija, kādā viņa darbojusies. Tā tomēr paliks par Latvijas brīvības cīņu gaišu tēlu, kuŗas piemiņa mums jāuztur, par kuŗu jāzina sīkāk pastāstīt tiem, kas par viņu jautās.

Lasītāji labprāt vēlreiz, pēc grāmatas lappusēm, izstaigās tās vietas, kur 2.pasaules kuŗa laikā un pēc tam mituši un sastapuŗies ar daŗādiem smagiem piemeklējumiem, bet arī tad svarīgākās mums ir atmiņas par Latvijas neatkarības laiku. Šinī perspektīvā varētu teikt, ka Krievijas apraksti varēja būt ŗaurāki. Grāmatas autore tomēr nav spraudusi sev par uzdevumu dot Latvijas neatkarības laika sociālā darba vēsturi. Viņas nodoms ir pienest klāt savu pieredzējumu daļu, sasaistot to ar savu dzīvi. Tātad runa ir par memoāru sējumu. Ja sociālā darba veikumi tur ir pārsvarā, tad tas gluŗi labi saprotams, kur atmiņu stāstītāja pati kādus piecdesmit gadus bijusi ŗī darba centrā. Kaut arī viņa centusies palikt tikai atmiņu stāstītājas lomā, tad tomēr viņa daŗus sociālā darba posmus diezgan sīki nodokumentējusi. Par UNRRA un IRO iestādēm Vācijā un to darbu iekļuŗuŗi pat daŗi tīri protokoliski apraksti.

Ne jau par latviešu sievieti vien Klaustiņa stāsta. Sabiedriskajā darbā viņai bijis jāsatiekas arī ar Latvijas valstsvīriem, zinātniekiem un dažādiem kultūras darbiniekiem. Sastopamies viņas aprakstā ar valsts prezidentu Jāni Čaksti, Kārli Ulmani, Zigfrīdu Meierovīcu, Sprici Paegli. Pagaidu valdības pirmo satiksmes ministru Hermanovski, Vladislavu Rubuli, ar Jāzepu Vītolu, Alfredu Kalniņu, Paulu Saksu, daudziem Latvijas Universitātes profesoriem un skolu darbiniekiem, ārstiem un pašvaldību darbiniekiem. Tikšanās ar šiem cilvēkiem iezīmē arī neatkarības laika dzīves fonu. Tas ir laiks ar iejūsmu un milzīgu darba rosmi. Kam nav pacietības lasīt vēsturiskos aprakstus, atradīs te dzīvā stāstījumā priekšstatus par Latviju pirms 1.pasaules kara, neatkarības laiku un pēc tam.

Grāmata sākas ar Vidzemes dabas un dzīves aprakstu. Galvenais dzīves sliekšnis autorei ir ilgus gadus Cēsis ar tās brīnišķo Gaujmalu. Tur svinēti Jāņi, tur viņa piedalījies vakarēšanās, koņa dziedāšanā, teātra izrādēs, jautājumu izskaidrošanas un saviesīgos vakaros. Tā visa ir mūsu kultūras vēsture, bet daži apraksti tik gleznaini un ar tādu smalkjūtību uzrakstīti, ka no tiem grūti atrauties. Lauku dzīves patriarhālais stāstījums atgādina Apsīšu Jēkabu, Saulieti, pat Jaunsudrabiņu. Ar prieku var lasīt aprakstu par brāļu draudžu saiešanām. Klaustiņas priekšteči paši piederējuši hernhūtiešiem. Tie, kas bijuši bēgļu gaitās Krievijā, ar tikpat lielu interesi lasīs Maskavas, Minskas un citus aprakstus, kur autores dzīve nenorīt tikai starp krieviem un baltkrieviem, bet arvienu vairāk starp latviešiem — vienalga, kur tie atrastos. Dažas pārāk personiskas atmiņas varēja izpalikt. Ģimenes chronikai tās dod daudz, grāmatai mazāk.

Daudz nozīmīgu faktu atrodami tai apraksta daļā, kas aptver padomju un vācu okupācijas laiku, līdz 1944.g. beigām. Tikšanās ar Aspaziju un Bertu Rūmnieci izvēršas amizantos, raksturīgos notikumos. Būdama dedzīga patriote, viņa vēro un cenšas novērst ačgārņības, kas parādās nevien politiskajā, bet arī sabiedriskajā dzīvē. Runādama par Tautas palīdzību, autore kļūdas, nosaukdama šīs organizācijas pirmo ģenerālsekretāru par pulkvedi Skrupči. Tas īstenībā bija ģenerālis Pēteris Skrapce.

Ne ar nolūku autore dažus vārdus noklusē. Ar ko viņai tiešā darbā nav iznācis satikties, tie nav pieminēti. Bet ir labi, ka atgādināti tādi vārdi, kā izcilā Māsu savienības priekšniece Marta Celmiņa, Līvija Meņģele, Emīlija Benjamiņa, Marta Rinka un citas. Žēl tomēr, ka neparādās tāda rosīga latviete kā Valerija Seile, kas ilgus gadus pārstāvēja latvietes nevien izglītības laukā un pirmajās likumdošanas iestādēs, bet arī palīdzības darbā, kas deva daudz svētības Latgales latviešu ģimenēm.

Tām daudzajām latviešu sievietēm, kas ieslēgušās trimdas orga-

nizāciju palīdzības darbā, grāmata var dot daudz teicamu ierosmju. Klaustiņa vienkāršiem vārdiem pastāsta, kā viņa, tīri tukšām rokām stāvēdama, spējusi palīdzēt mātei un bērnam, sirdzējam un tām sievietēm, kas alkušas latviešu māju un kultūras. Tā "To nevar aizmirst" stāsta nevien par senajām dienām, bet pietuvina mūs arī šodienai.

Archibīskaps Dr. Teodors Grīnbergs

Manuskripts

Tīri nemanot iemantoju archibīskapa Teodora Grīnberga labvēlību un draudzību. Kā es, tā citi uzrunāja viņu par archibīskapa tēvu, lai gan manā ģimenē bija visbiežāk runa par "Bitītes onkuli". Kopš Ventspils laikiem viņš izdeva bērniem "Bitītes kalendāru", un tā viņš bija iemantojis Bitītes onkuļa slavu.

Archibīskaps Grīnbergs bija neparasta personība. Viņa dziļajai intelligēncei gāja līdzī iedarbīgs humānisms un tolerance, ko gribētos papildināt ar latviešu vārdu — labestība. Viņš sēja ap sevi mīlestību, un ciktāl tā bija tuvāko mīlestība, tā izpaudās neatmieķšķētā kristīga cilvēka apņēmībā mīlēt savu tuvāko, kā sevi pašu. Kā mācītājs viņš jau no Lutriņu laikiem kalpoja otram cilvēkam. Tas bieži gāja pāri viņa draudzes robežām, un tā tas turpinājās visu mūžu, arī trimdas laikā, ka viņa skaidrais lēmums un darbīgā roka bija nepieciešama Luterāņu pasaules federācijas eksekutīvam. Ja viņa priekštecis, bīskaps Irbe, bija stāvējis tuvu zviedru ev. lut. baznīcai, tad archibīskaps Grīnbergs, vismaz trimdas laikā, stāvēja tuvu vācu baznīcai. Nedrīkst gan šinī sakarībā piemirst, ka viņam stāvēja it īpaši tuvu visu mazo tautu liktenis, un tādēļ viņu redzējām bieži arī īgauņu, ungāru un citu ticīgo vidū. Viņš bija tēvs un ceļvedis daudziem.

Tieši ar to gribu saistīt arī savas atmiņas par šo lielo latvieti.

Es bieži tikos ar archibīskapa tēvu viņa mājās Eslingenā, Tanenbergas ielā 8. Ka biju gaidīts viesis, to man dažkārt apstiprināja viņa audžu meita Lidija Ville, mācītāja Villes atraitne. "Kad nu reiz atkal Šilde atnāks," viņa dzirdējusi archibīskapu sakām. Un patiesi, mums allaž bija daudz kas pārrunājams. Pie tam nevien par trimdas lietām, bet arīdzan par pagātņi. Jo bieži archibīskapa tēvs stāstīja par lībiešiem un čigāņiem. Tanī Kurzemes stūrī, no kurienes viņš bija nācis un kur bija sākušās viņa mācītāja gaitas, viņam bija iznākušas daudz darīšanu kā ar vieniem, tā otriem.

Archibīskapa tēvs stāstīja, ka viņa mūža laikā lībieši mājājuši lielāko tiesu ap Popi un Puzi. Latvijas neatkarības laikā Puzes tautskolā tādēļ mācīta lībiešu valoda. Tas tā turpinājies visu Latvijas

neatkarības laiku. Ap Dundagu lībieši runājuši savdabīgu dialektu. Daļa lībiešu bijuši luterāņu, daļa pareizticīgo. Pareizticīgi tie kļuvuši tādēļ, ka krievu ierēdņi tiem iegalvojuši, ka tiks pie zemes, ja pieņems cara ticību. No visas zemes dalīšanas gan nekas nav iznācis. Savā iedabā un pēc rakstura lībieši bijuši straujāki par latviešiem. Tie devuši krietni daudz jūrnieku. Mazirbes lībiešus laiku palaikam apmeklējuši somu pētnieki. Kāds no tiem ieradies reiz arī pie viņa, iztaujādams viņu. Archibīskapa tēvs kā vietējo apstākļu pazinējs norādījis, ka tādu lībiešu, kas neprastu latviski, nav, bet tādu, kas lībiešu valodu neprot, gan netrūkst.

Ventspils mācītāja Grīnberga draudzē netrūka čigānu. Viņš ar tiem brangi sapraties. Tie viņam visās lietās uzticējušies. Reiz viņam bijis jāmēro tāls ceļš uz kāda Kurzemes čigāna mājām, lai kristītu bērnu. To izdarījis. Bet zirgs bijis tā nodzīts, ka atceļam vairs nederējis. Čigāns gan vēl cerējis labu zirgu aizņemties kaimiņu mājās, bet tās saimnieks viņam savu zirgu nav uzticējis. Nav atlicis nekas cits, kā pārnakšņot čigāna būdā, kamēr līdz rītam viņa zirģelis atkopjas. Čigāni tikai baidījušies, vai mācītāja kungs būšot ar mieru tik pieticīgā vietā palikt, bet viņš to darījis labprāt. Tad čigāni viņam sanesuši septiņus gultas maisus, kuņu augstienē tam dziļā cieņā likts gulēt. Tieši šis neparastās cisas tad arvien palikušas atmiņā.

Archibīskapa tēvs bija tas, ka vācu okupācijas laikā paglāba savas puses čigānus no paredzētās un pavēlētās iznīcināšanas. Turpretim viņam neizdevās neko panākt žīdu labā, jo visi rīkojumi nāca no Berlīnes augstākajām instancēm. Bet tas, ko viņš bija panācis čigānu labā, atbalsojās archibīskapa tēva 85. un 90. dzimšanas dienas laikā Štutgartes vācu presē. Līdzīgi vairākiem Eiropas baznīcu firstiem, mūsu archibīskapa tēvs bija ar visu savu personības spēku glābis cilvēkus no bojā ejas.

Dzīvodams vienu laiku Eslingenā un Štutgartē archibīskapa tēva tuvumā redzēju, ar kādu cieņu un mīlestību par viņu runāja vācu baznīcas aprindas. To vidū bija Virtembergas zemes bīskaps Dr. Haugs, Dr. Eberhards un citi.

Bet viņa vārds un personības tuvums bija vissvarīgāks trimdā izkaisītiem latviešiem. Viņa laikā Eslingenas Dienvidus baznīcā pulcējās dievlūdzejī no vistālākās apkārtnes. Savā svētrunā viņš jau ar pirmajiem vārdiem sagrauba dievlūdzejū sirdis. Viņam bija arvien kas sevišķs ko teikt. Ikreizes tie bija dziļas ticības apgaroti vārdi. Viņu gan skumdināja indiferentisms ticības lietās mūsu tautā.

“Kas tad trūkst mūsu tautai?” viņš reiz jautāja. Un viņa atbilde bija: “Viņai trūkst liela sajūsmas pilna ticība uz Dievu.”

Tāda pilna ticība uz Dievu bija parādījusies latviešos hernhūtiešu laikos. Par brāļu draudzēm un hernhūtiešiem archibīskapa tēvs ru-

nāja ar cieņu. Viņš pat kādu vasaru pavadīja Brāļu Unitātē Bad Bollā, Dienvidvācijā, kas kopj hernihūtiešu darba tikumu un paražas. Viņa tuvumā toreiz bija arī prāvests Ringolds Mužiks, kas bija atbraucis no Londonas, lai savukārt izjustu turienes gaisotni. Ar dzīvu interesi archibīskapa tēvs noklausījās manos vērojumos, ko biju 1958.gadā guvis plašajā vācu hernihūtiešu centrā Kēnigsfeldā, Švarcvaldē. Tur iekļuvu Brāļu Unitātes archīvā, pāršķirstīdams vairākus 18.gadsimta rokrakstu sējumus ar liecībām, ko brālim Kristianam Davidam un citiem bija devuši ticīgi Valmieras apkārtnes zemnieki.

Archibīskapa tēvs mīlēja pārrunāt arī valodas jautājumus. Viņš man skaidroja verba "radzināt" un citu maz pazīstamu kurzemnieku vārdu nozīmi. Viņam gaužām patika izteiksmes forma ar verba atkārtojumu, kā "skriedams skrej", "gaudodams gaudo" u.tml. Viņš minēja tikai vienu senu tautu, kuņas valoda var lepoties ar kaut ko līdzīgu. Arī kad notika Bībeles jaunais tulkojums, viņš pievērsa uzmanību tam, lai tiktu saglabāts latviešu valodas gars un izteiksme. "Jāsaka Dieva valstība, jo šinī gadījumā neder iespraust vārdu valsts."

Visvairāk gan man iznāca ar archibīskapa tēvu runāt par sociālajiem jautājumiem. Tas saistījās pa daļai ar manu darbu Sarkanajā Krustā. Archibīskapa tēvs uzskatīja par savu goda lietu palīdzēt ikvienam grūtdienim. To zinādami, viņu apstāja arī tādi, kam, tā sakot, kurpe nemaz nespieda. Tie izmantoja mūsu augstā baznīcas gana labsirdību un paļāvību katram lūdzējam. Dažkārt bija jāuzduŗas arī nenovīdībai. Archibīskapa tēvs reiz piešķīra kādai mātei ar trim maziem bērniem 30 vādu markas. Jau dienu vēlāk pie viņa atsteidzās kāda kaimiņiene, lai apsūdzētu pabalsta saņēmēju par to, ka viņa dažas markas no tā izmantojusi kūku pirkšanai bērniem. Noklausījies apsūdzību, archibīskapa tēvs tikai piebilda: "Vai cik labi, ka ar to šai mātei un bērniem esmu varējis sagādāt prieku."

Vienreiz gan pats atrunāju viņu no pabalsta došanas. Tas bija kādu svētdienu, kad apmeklēju archibīskapa tēvu. Pa ceļam Eslingēnā uzdūros piedzērušam jauneklim, kas dzērumā vaļājās pa ielu. Biju ar mūsu daudzdzināto Bitītes onkuli iegrimis sarunās, kad pie viņa dzīvokļa durvīm zvanīja. Kā parasts, durvis atvēra Marija, viņa uzticamā saimniecības vadītāja. Viņa ienāca pie mums un pavēstīja, ka kāds lūdzot dāvaniņu. Tādam nolūkam archibīskapa tēvam uz viņa galda stāvēja jau šķīvītis ar 50 feniņu un vienas markas gabaliem. Archibīskapa tēvs lika dot marku. Bet tad Marija atnāca atpakaļ un teica, ka dāvanas lūdzējs sakot, ka tas esot par maz. Mans cienījamais sarunu biedrs lūdza mani aiziet pie durvīm un noskaidrot, cik īsti šim cilvēkam lai dodot. Durvīs uzdūros tam pašam

jauneklim, kas vēl pirms brītiņa bija dzērumā nogāzies uz ielas bruģa. Es šinī brīdī ievēroju, ka tas ir tas pats, kas arī neskaitāmas reizes pie manām durvīm klauvējis. Uzrunāju viņu vārdā un noprasīju, vai viņam, kam ir 28 gadu, nav kauna lūgt dāvanu no deviņdesmit gados veca vīra. To šis jaunielis nesaprata. Tad jautāju, kādai vajadzībai viņš īsti naudu prasa. Atbilde bija īsa un skaidra — esot tautas svētki Nekaras krastos, un viņš gribot ar karuseli braukt. Tā kā archibīskapa tēva princips bija nevienu neatraidīt, ļāvu Marijai dot vienu marku, bet ne vairāk. Tas pietika tramvaja biļetei uz mājām.

Archibīskaps Dr.Grīnbergs bija liels un spēcīgs nevien savā ticībā, bet darbīgs arī kristīgajā morālē un audzināšanā. Viņš lika naidu pārvarēt ar mīlestību. Un ikdienas dzīve radīja situācijas, kad bija jāprot izšķirties starp tām. Kad Latvijas neatkarības sākuma gados Andrievam Niedram bija nomirusi meita, bet pats viņš bija izraidīts no Latvijas, Niedra bija lūdzis Kārli Ulmani kā valdības galvu ļaut tam ierasties meitas bērēs. To noraidīja. Tad mācītājs Grīnbergs bija ieradies pie Ulmaņa un lūdzis, vismaz šādā gadījumā ļaut Niedram iebraukt uz dažām dienām Latvijā. Ulmanis noteicis, ka ienaidnieki jāiznīcina. Mācītājs Grīnbergs iebildis, teikdams: “Jāiznīcina tā, ka tie kļūst par draugiem.”

Trimdas laikā archibīskapam Grīnbergam iznāca 1952.gada vasarā Hanoverā sadursme ar ASV Luterāņu padomes prezidentu Frenklinu Klarku Fraiju, kas prasīja trimdas baznīcas likvidāciju. Ar to apspiesto tautu ticīgajiem neko nenodarīšot pāri, jo tos varot šādi vislabāk asimilēt. Šis bija viens no daudzajiem gadījumiem, kur izpaudās lielo nāciju neizpratne par mazo tautu dzīves uzdevumu. Parasti sadūrās divi diametrāli pretējas mentālitātes. Latviskā dzīves ziņa un dievišķās kārtības atzīšana lika archibīskapam Grīnbergam toreiz teikt neaizmirstamus vārdus:

“Ienaidnieki mūs grib iznīcināt, draugi grib mūs asimilēt, bet mēs paši gribam dzīvot!”

Man dažkārt ir liesis, ka tad, ja Mārtiņš Luters būtu bijis latvietis, viņš būtu teicis to pašu. Šinī formulā ir kaut kas fundamentāli nozīmīgs, kas paustin pauž visas mūsu tautas vitālo apņēmību tās visgrūtākajā piemeklējumā brīdī. Tanī ir kāda skaņa no pazīstamā Mārtiņa Lutera teiciena: “Pat ja es zinātu, ka rītdien būs pastardiena, es šodien stādītu ābelīti.”

Vispār savā dzīves uztverē archibīskaps Grīnbergs teicis daudz vērā ņemamu. Tā kā viņa atziņas parādījušās sprediķos un kristīgās dzīves svētku rakstos, tad dažam labam liesis, ka tas viss pieder sprediķim pēc gara un formas. Un tā kā šo cilvēku uzskatā sprediķis paliek sprediķis, tad tie nav īsti ieklausījušies to vārdu patiesībā,

ko paudis mūsu lielais ticības aizstāvis un tautas garīgais vadonis. Un, kā garīgais vadonis viņš nebija tikai savam dzīves laikam.

Viņš redzēja arī mūsu tautas nākotni. Runādams par Latvijas valsti 1958.gadā, viņš teica: "Tauta, kas dzīvo un grib dzīvot, neskatās tik daudz atpakaļ pagātnē. Tā dzīvo tagadnē, pacietīgi nesdama to, ko Dievs tai uzlicis, un dzīvo nākotnē."

Toreiz, kad viņš to teica, viņš bija 88 gadus vecs. Tādā vecumā, un jau pirms tam, cilvēks skatās parasti atpakaļ pagātnē un kļūst rezignēts, bet archibīskapa tēvs, sakņodamies tagadnē, lika vērst ticības pilnu skatu nākotnē. Tātad, ne jau viss ir zudis un pazaudēts! Vizionāri viņš redzēja savas tautas pacelsmi un Latvijas valsts atjaunotni.

Nobeidzot savas atmiņas par šo lielo latvieti, man jāpiemin kāds uzdevums, kas man piekrita viņa mirstamā brīdī. Ar roku rakstītu testamentu viņš bija atstājis, bet es tomēr ieteicu to likt izgatavot notariālajā veidā. Archibīskapa tēvs tam piekrita, bet tanī brīdī viņš gulēja smagi slimis gultā. Man atlikās novest notāru pie viņa slimības gultas. Bet darba apstākļi mani drusku aizkavēja, kādēļ viņš esot jautājis, — "kur tas Šilde paliek, ka viņš nenāk". Tas man vēlāk pārmests, un es apzinos, ka sagādāju slimniekam ar to liekas raizes.

Jaunsudrabiņš aizsaules ceļā

Laiks, 1962.g. 5.septembrī

Vēl laikraksti nebija beiguši iespiest rakstnieka 85. mūža dienas un viņa spožajam darba cēlienam veltītās apceres, kad trīs dienas vēlāk, 28.augusta agrā rīta stundā, beidza pukstēt viņa sirds. Kas ar viņu trimdā tikās un runājās, tas var apliecināt, ka tā pukstēja tikai vienam: **Latvijai!** Vēl nesen viņš teica, ka visam pāri no viņa krūts izlaužoties izmisuma kliedziens — “Latvija, dzimtene, mīļā zeme!” Un kaut arī šī zeme viņam bija neizsakāmi mīļa un padomju iestādes nopūlējās visvisādi viņu aizviļināt pie sevis, viņš atteicās braukt, jo viņš neslēpa, ka tā būtu bijusi viņa mūža vislielākā vilšanās. Tās Latvijas vairs nav, kam visu savu mūža laiku dzīvoja un kuŗu izjuta rakstnieks. Tādēļ viņš, līdzīgi mūsu Sibīrijas mocekļiem, mirdams — sapni par Latviju pagalvī lika.

Un nu, ja man jāstāsta par rakstnieka pēdējām mūža dienām, tad varu teikt, ka viņš tomēr savā Mēnesnīcā, savā vientuļajā trimdnieka mājēlē pie Mēnes ezera jutās labi. Tā bija viņa vēlēšanās — atrast klusu, pieticīgu vietīņu, kuŗas tuvumā ir mežs un ūdens. Ar to viņš no agrīnas bērnības bija saradis. Un Kērbekas ciematā, ja gar ezermalu drusku pagājās uz priekšu, varēja uzduroties arī labības laukiem, pļavām un ganībām. Tas deva savu apmierinājumu. Un tie, kas rakstnieku laiku palaiķam apciemoja, priedējās līdz ar viņu.

Cik labi, ka viņš nonāca Vestfālē. Turp viņu jau kuŗa dienās aicināja znots Vilis Šteplers un meita Līlija. Viņa znots, kaut gan vestfālietis, tāpat kā Jaunsudrabiņš vilcinājās Latviju atstāt, bet, kad nu tomēr prāts lika braukt, tad gan tikai uz Vestfāli. Ja arī būtu par daudz teikts, ka viņš te atrada sev garīgu dzimteni, tad katrā ziņā viņš te atrada daudzus labus draugus.

Manā priekšā atrodas liels blāķis vācu žurnālu un dienas laikrakstu, kas tikko plaši un sirsnīgi rakstījuši par Jāni Jaunsudrabiņu. To vairums ir Vestfāles izdevumu. Mēs neesam paraduši, ka par mūsu rakstniekiem un gara darbiniekiem raksta citi, tādēļ sasprindzinām savu uzmanību un prasām, vai viņu vārdos runā konvencionāla laipnība vai kas cits. Esam priedīgi teikt, ka Jānis Jaunsudrabiņš savos trimdas gados bija pratis atrast daudz draugu savā jau-

najā dzīves vietā. Krietna daļa to ir vācu rakstnieku un mākslinieku.

Ervinš Silvanuss viņu jau pirms gadiem salīdzināja ar milzi un ar sava veida dabas valdnieku. Kā milzis viņš paceļoties it kā no veciem, pagājušiem laikiem. Kā dabas valdnieks viņš soļojot cauri mežiem un ārēm. Šinīs salīdzinājumos vācu rakstnieks skata sevi kā pilsētnieku, kuŗu modernā laika šķautnainās pārmaiņas pārcēlušas citā pasaulē un atsvešinājušas viņu no pirmatnējās dabas un tās skaistuma.

Šo domu turpinādams, kāds cits vestfālietis tikko raksta *Westfalen Spiegel*, mēnešrakstā daiļliterātūrai un gara kultūrai, ka Jānis Jaunsudrabiņš ir rakstnieks, kuŗam gājušas pa pēdām ciešanas un vilšanās. Bet uzsūcis sevī to visu, viņš līdzinoties pats meža biezoknim, kas iztur lietus šļakatas un viesuļus, lai dabūtu dabīgu veldzi un augtu.

Cik dīvaini, šinīs aprakstos un apcerēs atrodam vietas, kuŗās vācu rakstnieki atzīstas, ka mūsu rakstnieks tiem palīdzējis labāk pazīt un saprast dažus Vestfāles dabas jaukumus. Viena tāda vieta esot Mēnes ezers, kuŗā bija parasts redzēt aizdambētu un mākslīgi uzkrātu ūdens baseinu. Jaunsudrabiņš savām acīm redzējis šo ūdens plašumu citādu, un raugi, arī viņa sarunu biedram tā radies jauns un ticams priekšstats.

Un vēl kādā apcerē mēs lasām, ka arī vācu rakstnieku acīs mūsu Jaunsudrabiņš bijis vārda meistars. “Jūsu mutē vārdam bija cits svars,” saka viņa Zalcbachas draugs, vācu rakstnieks. “Šim vārdam bija pirmatnējs spēks un svaigums. Tas bija it kā nule piedzimis un radies vārds, — tas nebija nolietots, nedz nodrāzts.”

Tik labi saprotami tādēļ kļūst šo tikko rakstīto un iespiesto apceru virsraksti, kā — “Viedais Mēnes ezera krastā”, “Savas tautas viduspunktā” un tml. Pricēdamies par Jāni Jaunsudrabiņu kā rakstnieku, kas kļuvis uzticīgs Vestfālei un cildinājis arī tās dabu, vācu rakstnieki izceļ viņu kā lielāko pašreizējo latviešu rakstnieku. Kā viņi to zina un var tik droši apgalvot? Liekas, ka pieticis ar tiem stāstiem un tēlojumiem, kas jau vairāk kā desmit gadus parādījušies Vestfāles laikrakstos un literāros pielikumos. Tos Vestfāles zemnieks un pilsētnieks labprāt lasījis, jo tie atšķīrušies no parastajiem pastāstiem un ierastā literārā žanra. Un vācu rakstnieki un literātūras kritiķi tam pievienojuši vēl savu mērauklu, kas dažas dienas pirms Jāņa Jaunsudrabiņa nāves vainagojās ar to, ka viena no Vestfāles vācu kultūras apvienībām paziņoja, ka apņemas financēt viena liela stila viņa literāra darba tulkojumu vācu valodā. Nauda šim mērķim jau iemaksāta, un mūsu rakstnieks par šo vestfāliešu nodomu vēl dzirdēja dažas dienas pirms savas nāves.

Kādu ievēribu Vestfāles prese šinīs dienās pievērsa Jānim Jaunsudrabiņam, redzam kaut no tāda notikuma, ka laikraksts *Westfalenpost* bez plaša jubilejas apraksta iespieda prāvu klišeju, kuŗā nav redzams nekas cits kā latviešu valodā rakstīta Almelijas latviešu bērnu vēstule Jaunsudrabiņam. Šo vēstuli ievada vārdi: “Pieminot Latviju, pieminam Jūs — Jāni Jaunsudrabiņu.” Zem tā lasāmi bērnu rokas rakstīti vārdi un uzvārdi. Jaunsudrabiņš savos darbos bija tiešām tik latvisks un prata tik spilgti un saprotami tēlot Latvijas dabu, cilvēkus un sadzīves attiecības, ka tie, kas lasījuši Jāņa Jaunsudrabiņa darbus, pazīst arī dzimteni. Protams gan tādu, kāda tā bija divu pēdējo paaudžu laikā. Visa centrā atradās latviešu viensētas, smalkjūtīgas sadzīves attiecības un cilvēki ar to atklāto dabu, paražām, kaislībām, vēlmēm, klusajām iecerēm un dzenuļiem. Viss paties un saprotams, nevis tā, kā pie pazīstamā “budžu nīdēja” un “privātīpašuma riebīguma” tēlotāja Andreja Upīša, kas meklēt meklēja un mākslīgi konstruēja “dievbijīgos saimniektētiņus kā izsūcējus un izdzinējus”.

Jānis Jaunsudrabiņš sāka savu dzīvi kā kalpa dēls un pusbārenis, savu mūža vakaru viņš noslēdza kā bēglis un sociālā pabalsta saņēmējs. Vislaimīgākais viņa mūžā bija Latvijas valsts neatkarības laiks. Saprazdams, ko nozīmē latvietim pilnvērtīga rudzu maize un pilnvērtīga gara barība, viņš priecājās par katru savu iespiesto grāmatu arī okupētajā Latvijā. Tie, kuŗus padomju vara apzīmē par “eksploatātoriem”, neko no viņa sviedru tiesas nepiesavinājās, bet to pēdējos gados rupjā un bezgodīgā kārtā izdarīja šie “sociālās taisnības” daudzīnātāji, nesamaksādami rakstniekam ne par vienu rindiņu, ja neskaita kādas summas atvērēšanu radu bērniem dzimtenē. Pat rakstnieka 85. dzimšanas dienā padomju iestādes nedeblōķēja rakstniekam kaut tūkstots rubļus no tiem 500.000 rubļiem, kas it kā iemaksāti kādā īpašā, apķīlātā kontā. Padomju varas cīnisms te parādās visā pilnībā.

Turpretim tieši pēdējās dienas pirms rakstnieka nāves rādīja, cik tuvu latviešu sirdij vēl arvien bija Jaunsudrabiņš latvietim trimdā. Dzimšanas dienā pie rakstnieka slimnieka gultas bija sablīvējušies kaudzīte ar 80 telegrammām, vairāk simts draudzīgām vēstulēm, naudas pārveduma čekiem, un visa viņa istaba bija krāšņs puķu dārzs. Apsveicēju vidū bija prāvs pulciņš latviešu un vācu draugu. Protams, mēs zinām, ka domās arī Latvijā daudzi bija kopā ar rakstnieku, bet, kad dzimšanas dienas vakarā pārcilājām daudzās vēstules, nevienas nebija no Latvijas. Pat ne no tiem, kuŗu drošību sedz padomju rakstnieku un žurnālistu biedrību un padomju pārraudzības iestādes.

Te nu mēs redzam, kāda ir mūsdienu Latvija, tās režīms un sve-

šas virskundzības žņaugi.

Un tomēr, vēl mirdams, Jānis Jaunsudrabiņš atkārtoja savus vārdus, ko tas teicis visus trimdas gadus: "Zaudējis Latviju, tu zudīsi pats." Latviešu Latviju mēs līdz ar rakstnieku mīlam un mīlēsim, kā to rāda Almelijas latviešu vasaras kolonijas bērnu sirsnīgais apsveikums. Rakstnieks, no kuŗa pašreiz šķīramies un sūtam viņam pēdējās ardievas, palīdzēs mums mūsu sirdīs saglabāt Latviju tādu, kādu tas viņu tēlojis, nevien mūsu mūžā, bet arī vēlākajās paaudzēs.

Zenta Mauriņa eiropiete

Veltījums Dr. Zentai Mauriņai 80 gadu dzimšanas dienā, 1977.g.

“Manas grāmatas pauž pateicību Eiropai”, teica Zenta Mauriņa savā septiņdesmitajā dzimšanas dienā. Viņa minēja vēl atsevišķi Latviju, Vāciju, Zviedriju un Somiju. Mēs pulcējamies ap viņu taņī brīdī Švarcvaldē, kur viņa bija ieradusies no Zviedrijas, lai meklētu sev paliekamas trimdas mājas Šveices un Francijas robežu tuvumā. Mūs nepārsteidza tas, ka viņa draudzīgi pieminēja Hansu Karosu un Franci Verfelu. Ar pēdējo Zenta Mauriņa jau agri iepazīstināja latviešus, 1928.gadā nododama mēnešrakstam Daugava savu apceri par šo austriešu rakstnieku. Pēc tam viņa daudz par viņu runājusi. Bet, ja atejam vispirms atpakaļ uz Rīgas laikiem, tad viņa taču bija viena no naskākajām, kas iepazīstināja mūs ar Vakareiropu, ar tām garīgajām strāvām, kas iezīmēja Eiropas kultūru. Viņa izjuta lielu cieņu, pat pietāti, pret Anatolu Fransu, Romēnu Rollānu, Ļevu Tolstoju, Fjodoru Dostojevski, un runāja par Diamēlu, Hardiju un Sillanpē kā par dzīves apliecinātājiem. Arī antīkajai kultūrai, kuņas šūpulis meklējams Eiropā, viņa nav pagājusi garām.

Zenta Mauriņa turklāt nav jūsmotāja. Kad viņa mēnešraksta Daugava 1929.g. 1.nr. apsprieda Artura Šniclera, Heinricha Manna un Gerharda Hauptmana darbus, viņa iebilda pret Hauptmana romānu Vanda (Der Daemon), teikdama, ka “tik robustu darbu nevarēja sagaidīt no mākslinieka, kam jau garš attīstības ceļš aiz muguras”. Ķeroties pie plašākām literārām studijām, Mauriņa izjuta lielu atbildības sajūtu. Iekāms viņa laida klajā rakstu krājumu “Dante tagadnes cilvēka skatījumā”, viņa devās uz Florenci, lai pētītu uz vietas Dantes Dievišķo komēdiju. Tāpat, gatavojot eseju sējumu “Grāmata par cilvēkiem un lietām”, viņa devās uz Romu. Kaut arī viņa izmana, ka Romā atspoguļojas visa Vakareiropas vēsture un redz, ka šī pilsēta ir dzīvs mūzejs, taču viņa izjūt vajadzību sameklēt šauru sānieliņu, lai uzmeklētu namu, kuŗā dzīvojusi viņas gara tuviniece Malvīda fon Meizenbuga. Kādēļ viņa dzen pēdas šai gandrīz jau aizmirstai rakstniecei? Zenta Mauriņa apzīmē Malvīdu fon Meizenbugu par vienu no savdabīgākajām Eiropas kultūras dzīves figurām 19.g.s. beigās. Viņu pārsteidz un sajūsmina šīs dzīves likstu piemeklētas eiropietes heroisms. Viņai patīk, ka Meizenbuga

uztvērusi dzīvi kā kultūras uzdevumu. Bez tam Mauriņa, kas daudz savos darbos un runās pieminējusi Čaikovski, Florencē meklē pēdas, ko atstājis lielais krievu skaņradis. To darīt mudina ne ziņkārtība, bet pētnieka acs, labākas izpratnes nepieciešamība. Un Mauriņa nebaidās uzņemties ceļa grūtības, lai uztvertu kaut dvesmu no tā, kas atspoguļo šo cilvēku ikdienas gaitas, kā arī vidi, kuŗā tie darbojušies.

Šo rindiņu autoram bija izdevība klausīties Zentu Mauriņu 1938.g. Rīgā, kad viņa trijās pārdomu pirmdienās runāja Konservātorijā par dzīvības un nāves, par mīlestības un radīšanas problēmu. No cittautu rakstniekiem viņa pieminēja Ramisu (Ramuz), Žiono (Giono) un mistiski kontemplātīvo Morganu. Turklāt netrūka somu eposa Kalevala iešķetinājuma viņas uzburto gleznu un atziņu virknē. Ja arī somu literātūra mums bija daudz maz pazīstama, tad pēkšņi uzdūrāmie rietumu domātājiem un literātiem, kas mums bija bijuši gluži sveši.

Tādēļ varam teikt, ka Zenta Mauriņa atvēra mums jau gaišajās neatkarības dienās plaši logu uz Eiropu. Un mums tagad pārskrien drebuļi, zinot, ka šis logs nevien aizvērts, bet aplāts kvēpiem.

Zenta Mauriņa tikko minētajā Rīgas posmā nevien iepazīstināja latviešus ar cittautu, sevišķi Eiropas rakstniekiem, bet spēra pirmos soļus arī cittautiešu iepazīstināšanai ar folkloru un latviešu rakstniekiem. Jau 1921.gadā Anša Gulbja apgādā iznāca viņas tulkotas Jāņa Akurātera noveles vācu valodā. Vēlākajos gados viņa savos rakstos un runās daudz pieminējusi Raini un latviešu tautas dziesmās pausto ētiku. 1954.gada 10.septembrī Zenta Mauriņa bija aicināta runāt Frankfurtē pie Mainas Gētes mājā. Šis vēsturiskās mājas pārzinis vēlējās, lai mūsu rakstniece runātu Gētes mājas dārza nostūrī. Aicināto viesu vidū bija daudz literātu un preses pārstāvju. Savas runas ievadā Zenta Mauriņa runāja par Raini kā Fausta tulkotāju. Viņa pastāstīja, ka Rainis šo izcilo Gētes darbu pārtulkojis, atrazdamies cietumā, vajāts no cara patvaldības. Viņas iejūtīgā runa saviļņoja vācu klausītājus, pie kam tie pirmo reizi dzirdēja vispāri ko par mūsu lielo dzejnieku. Bet laika tecējumā noticis tā, ka uzduŗamies bieži cittautiešiem, kas maz ko zina par latviešiem, par mūsu tautu un kultūru. Un tomēr, gribēdami pierādīt, ka viņu intelligēnce nav vispār zemē metama, lepojas ar to, ka latviešiem esot taču tāda rakstniece kā Zenta Mauriņa. To esmu piedzīvojis kā Vācijā, tā Šveicē. Tur mūsu rakstnieci un neparasto domātāju tomēr pazīst. Tā tad mums ir viena garīga sūtne, kas pārstāv Latviju, tās tautu un kultūru, tās godu un, kā izsakās kāds vācu publicists — kas rotājusi latviešu kultūru ar eiropisku signātūru. Zenta Mauriņa mūs pietuvinājusi rietumu kultūras pasaulei. Tas ir ieguvums. Ir

nostiprinātas saknes, kas spēs dot jaunus, spirtus dzinumus.

Zenta Mauriņa nestāv viena. Viņa atradusi dialogu ar eiropiešiem. Viņas klausītāji pārpildītajās auditorijās Rietumvācijā, Šveicē, Elzasā un Zviedrijā parasti nepaliek mēmu klausītāju lomā. Viņi uzrunā mūsu rakstnieci, apmeklē to, stāsta saviem draugiem un kaimiņiem par neparasto "lielo latvieti un eiropieti".*)

Par Zentu Mauriņu visus trimdas gadus daudz rakstījusi Eiropas prese, pie kam tur uzsvērts, ka viņa ir "sieviete ar Eiropas formātu", ka viņa ir ierindojusies starp tagadnes redzamākajām eiropietēm. Viņa salīdzināta gan ar Helēnu Kelleri, gan ar Bēthovena slaveno interpreti Elliju Neiju. Ar pēdējo Zentu Mauriņu savienoja personīga draudzība, pie kam mūsu rakstniece veltījusi slavenajai pianistei vienu savu monografiju. Kam bija lemts būt klāt viņu abu pirmajā tikšanās brīdī Minchenē, tas šo notikumu nepiemirsīs. Amerikāņu zinātnieks Harijs Cons (Harry Cohn), kas 1971.gadā Bad Kisingenā teica suminājuma runu, kad Zentai Mauriņai piesprieda Konrada Adenauera prēmiju, aplūkoja viņu nevien kā literāti, bet arī kā trimdinieci, kā "homo fugiens", teikdams, ka Zenta Mauriņa kā bēgle un kā pēc brīvības izslāpis gars ir šī gadsimta zīmīgs piemērs. Runājot par Zentu Mauriņu kā no dzimtenes padzītu cilvēku, Šveices un vācu prese allaž minējusi arī mūsu tautas vispārējo likteni, atgādinot padomju varmācību un zemiskumu.

Arī Zenta Mauriņa pati nav varējusi klusēt pret to netaisnību, kas nodarīta latviešu tautai. Skarbas brūces viņas dvēselē atstājušas latviešu ģimeņu masu aizvešana uz padomju ledus tuksnešiem. Viņa kā viena no pirmajām uztvērusi arī to pretestības garu, ko paudis Solžeņicins, Tarsis un citi. Pēc izkļūšanas brīvībā Valerijs Tarsis viesojies arī mūsu rakstnieces trimdas mājās. Krievu valodu prasa na ļāvusi Zentai Mauriņai izprast arī krievu rakstnieku vissmalkākās domu un izjūtu nianšes. Viņa mēģinājusi arvien iedziļināties citu tautu īpatnībā dvēselē, kas nav tādēļ palikusi arī bez atbalss. Ja Zentu Mauriņu Rietumvācijā apbrīno un par viņu jūsmo, tad lielā mērā jau tādēļ, ka viņai nav sveša arī vācu mentālitate.

Tikai vienreiz Zenta Mauriņa uzdūrās protestam, bet tas notika Somijā viņas jaunības dienās. Kad viņa apciemoja Helsinkus, somu rakstniece Maila Talvio ielūdza viņu savās mājās. Bija saaicināti viņai par godu somu rakstnieki un zinātnieki. Daži no tiem prata kā vienīgo svešvalodu krievu. Kolīdz Mauriņa uzsāka sarunu ar kādu somu zinātnieku krievu valodā, to pārtrauca Mailas Talvio kategorisks iebildums: "Manās mājās netiek neviens vārds krieviski runāts!" Mauriņa par šo notikumu vēl pastāsta, ka viņa mēģinājusi nevien atvainoties, bet ar to izgrozīties, ka teikusi, ka krievu valoda taču esot Puškina un Tolstoja dzimtā valoda. Maila Talvio cieši no-

teikusi, "lūk, tā ir to ļaužu valoda, kas apdraud mūsu brīvību". Ar to tad pieticis.

Zenta Mauriņa gan visu savu mūža laiku apkaņojusi nihilismu. Nihilisma pārstāvjiem viņa nav bagātīgā mērā uzdūrusies ne tikai krievu sabiedrībā, bet arī rietumu modernajā sadzīvē un samākslotajā domu pasaulē. Bakuņinam pa pēdām sekojuši kreisie intelektuāļi un chaosa cilvēki. Daži nihilisti jau iejutušies insekta lomā. Šie cilvēki kaitē nevien sabiedrībai, bet pazemo paši sevi. Taujājot pēc nihilisma cēloņiem, Mauriņa nonākusi pie secinājuma, ka to baŗo bezdievība. Nihilisms viņas izpratnē ir gruvešu un drupu kaudzes filozofija. Nihilisma izpausmes veidus Mauriņa apskatījusi atkārtoti, bet lielu ievērību izpelnījās 1955. g. turnejā Šveicē, kur viņas priekšlasījumu temats tieši bija par nihilismu un atbrīvošanos no tā. Šveices profesors Georgs Tīrers (Thurer) reaģējis uz Zentas Mauriņas atziņām, teikdams, ka viņa saskatījusi mūsdienu eiropietī traģiskas dzīves izjūtas pazīmes.

Tieši Zentas Mauriņas atziņu spilgtums un izteiksmes oriģinālitate ir tā, kas pievērš viņai uzmanību. Tādēļ kā esejiste un domātāja viņa piesaista sev pārliecinātus piekritējus. Dažiem viņa devusi, varbūt, jaunu ticību un pašāvību dzīvei. Viņas priekšlasījumos ierodas ikreiz dzīves piemeklēti cilvēki, dažus no tiem, līdzīgi pašai runātājam, iestumj auditorijā ratiņos. Bet tā kā Zenta Mauriņa ir dzīves apliecinātāja, tad viņas iedarbīgās domas un suģestīvais runas veids liek saslieties iekšējiem spēkiem un dod labvēlīgus dzenuļus dzīves likstu pārvarēšanai. Arī tam ir sava nozīme. Par to daudzi Zentai Mauriņai savukārt ir pateicīgi.

Bet Zenta Mauriņa tiklab ir pateicīga citiem. Tiem, kas viņu uzklausu un saprot. Tiem, kas palīdz viņai viņas ikdienā. Tiem, kas viņai jau no pirmajām dienām devuši pašāvību sev. Visvairāk viņa cildina savu tēvu, bet ne mazumu pateicības viņa teikusi saviem Heidelbergas profesoriem, it īpaši vācu literātūras pētniekam Gundolfam. Gara cildenumu un draudzību viņa atradusi arī daudzos latviešos, lai gan viņas trimdas mājas Vācijā to atšķīrušas no lielākajiem latviešu kultūras centriem.

Liela nozīme viņas dzīvē bijusi Konstantīnam Raudivem, kas bijis viņas dzīves draugs, pastāvīgais sarunu biedrs un pavadonis daudzajos ceļojumos. Mūzikas pasaulei viņu cieši piesaistījis čellists Atis Teichmanis, kam arī Eiropas ceļi bijuši tuvi. Daudz labu vārdu viņa teikusi par Pēteri Ērmani, lielo vientuļnieku un smalkjūtīgo dzejnieku. Un ne jau ikreizes ir svarīga pati tikšanās, bet daudz jau dod garīgs tuvums un draudzīgs skats.

Ja minam Zentas Mauriņas daudzās svešās valodās iespīstās grāmatas, tad nevaram atstāt neminētu Maksimilianu Dītrichu, vi-

ņas grāmatu izdevēju Memingenā, kas viņu uzmeklēja trimdas pirmajos mēnešos Detmoldā, kad nevien Vācija, bet visa Eiropa vēl raustījās pēckaŗa konvulsijās. Dr.Dītrichs ar pieredzējuŗa grāmatnieka instinktu neatlaidīgi turējās pie ŗis autores. Viņŗ paātrināja Zentas Mauriņas iepulcināŗanu Eiropas literātu saimē. Nevajadzētu pret to iebilst, ka mūsu lielās rakstnieces grāmatas izdotas kopŗ 1945.gada galvenokārt vācu valodā. Jau tas vien, ka autore spēja tās sarakstīt labā oriŗinālvalodā, lietai vislielākā mērā pakalpoja. Un vācu valoda tomēr ir pasaules valoda. Tādēļ ŗobrīd Zenta Mauriņa ir vispazīstamāka Rietumvācijā, ŗveicē, Austrijā un Elzasā.

*) "Zenta Mauriņa, die grosse Lettin und Europaerin" (Stuttgarter Zeitung, 1967. g.dec.), "Zenta Mauriņa ist mit ihrem durch Leid und Prufung erstarkten und gereiften Herzen zu einem Symbol der Widerstandskraft europaischer Geisteswelt geworden" (Der Volksfreund, ŗveicē, 1955.g. 9.jūn.), "In allen Stadten von Freiburg, Hamburg bis Lubeck wurde ihre Vertragskunst als — geistiges Ereignis ungewohnlicher Art —, als — wunderbare Meditation von Geistesklarheit und Herzenswarme — oder als — begnadete Fulle von Gedanken und Offenbarungen einer Seherin und Kunderin gefeiert" (Schleswiger Nachrichten, 1954.g. 1.okt.).

Ziemas istabai sudraba grīda...

Laiks, 1978.g. 4.janvārī

Virsraksts šim rakstam ņemts no kāda nepazīstama Raiņa dzejoļa. Bet iekams noskaidrojam šīs, vēl nekur npublicētās, dzejas vārsmas likteni, jāsāk ar stāstu, par kāda maz pazīstama Šveices latvieša neparastajām mūža gaitām.

Runa ir par Piektā gada revolūcionāru un latviešu patriotu Aleksandru Liepiņu. Studēdams Pēterburgā, viņš šā gadsimta sākumā piediedrojās studentu pulciņam, kas nostājās pret cara patvaldību. Studijas gan viņam nācās drīz pārtraukt tēva nāves dēļ. Viņa tēvam Pēterim Liepiņam Cēsīs piederēja grāmatu spiestuve. Aleksandram, kā vecākajam dēlam, lika turpināt spiestuves darbus. Bet krievu žandarmērija bija viņu jau apzīmogojusi. Draudēja apcietināšana. Savus uzskatus viņš nespēja noslēpt, viņa latviskā pašapziņa lauzās uz āru. Savas zemes atbrīvošanu no cara patvaldības viņš redzēja tikai atklātā cīņā pret to. Revolūcijas kāpinājuma brīdī viņš izrāvās saviem vajātājiem, dodamies uz Kapštati, Dienvidafrikā. Divu gadu laikā viņš tomēr pārliecinājās, ka tas nav tas zemes stūris, kur viņš spētu savu mūžu pavadīt. Gluži atrauties no latviešiem un latviešu lietas viņš nespēja.

1907.gadā Aleksandrs Liepiņš pārcēlās uz Šveici. Kādu laiciņu nodzīvojis Bernē, viņš devās uz Bāzeli. Tur viņš atrada savu dzīves draugu, kādu šveicieti. Sieva strādāja kā skolotāja, viņš atvēra biroju un rakstāmlietu piederumu veikalu. Bez tam viņš piepelņījās kā krievu valodas skolotājs. Tas vien, ka Aleksandrs Liepiņš bija apprecējis Bāzeles kantona pilsoni, nedeva vēl viņam pastāvīgas uzturēšanās atļauju Šveicē. Viņam pastāvīgi bija jālūdz pagarinājumi.

Par radušos stāvokli liecina kāds dokuments, ko pirms dažiem gadiem izgāju Bāzeles pilsētas un kantona archīvā. Tam šāds teksts: "Policijas departaments. Tit. valdības padomniekam. Ar šī mēneša 22.dienas (gads un mēnesis rakstā nav minēts, bet archīvārs tā stūrī ierakstījis 1911.gada 29.septembri. Šd.) prezidiālo rīkojumu mums uzdots izstrādāt ziņojumu krieva Aleksandra Liepiņa-Braendli uzturēšanās lūguma lietā. Mēs pagodināties ar šo uzde-

vumu izpildīt. Liepiņš, dzim. 1881.gadā, dzīvo šeit kopš 1907.g. novembra un darbojas kopš divi gadiem kā rakstāmlietu tirgotājs. Krievu iestādes atsakās izsniegt viņam ārzemju pasi, jo viņš savā dzimtenē, Vidzemē, nonācis kā žurnālists aizdomās. Ar Padomes 1909.g. 2.oktobra lēmumu jūs piešķirāt, atsaucoties uz mūsu lūgumu, uzturēšanās atļaujas pieprasītājam 2 gadu apmešanās iespēju šeit, pēc 2000 franku drošības naudas iemaksas. Liepiņš tagad lūdz pagarināt šo atļauju līdzīgam laika sprīdim.

“Pret minēto personu, kas precējies ar vietēju pilsoni, mums nav ienākušas nekādas ziņas, kas padarītu viņu necienīgu tālākas uzturēšanās atļaujas saņemšanai. Atļaujamos tādēļ jūs lūgt piekrist ienākušajam uzturēšanās atļaujas pieprasījumam, piešķirot Liepiņam—Braendli uzturēšanos šeit tālākajiem diviem gadiem, uzturot spēkā līdzšinējos noteikumus. Paliekam tanī ieskatā, ka viņš pēc šī termiņa notecēšanas spēs sagādāt derīgas personas apliecības vai pierādīs savas pilsoņa tiesības. Policijas departamenta pārvaldnieks (paraksts: Blocher).” Šī Bāzeles kantona policijas izziņa bija pievienota Liepiņa paša lūgumam, kas tika ievērots. Aleksandrs Liepiņš nākamo gadu laikā ieguva Šveices pavalstniecību. Viņam tanī laikā piedzima meitas Austrā un Mirdza un dēls Pēteris. Pēc otrreizējas apprecēšanās, atkal ar šveicieti, piedzima vēl meita Dzidra.

Vārda izvēle vien jau rāda, ka Aleksandrs Liepiņš arī pēc pavalstniecības maiņas palika stingrs latvietis. Kā liecina viņa meita Austrā, kas vēl arvien dzīvo Bāzelē, tad viņu mājās apgrozījušies daudz cilvēku. Viens no pastāvīgākajiem viesiem bijis Jānis Rainis.

Visas zīmes rāda, ka Rainis bija Aleksandra Liepiņa draugs, jo viņš bieži iegriezās viņa mājās, dažkārt arī kopā ar Aspaziju, tērzēja ar savu veco domu biedru un viņa ģimenes locekļiem. Liepiņa bērnus viņš allaž apdāvināja. Austrai viņš reiz atveda un uzdāvināja nevien rotaļlietas, bet arī kādas dārgas mežģines. Pirms savas atgriešanās Latvijā, kas notika 1920.gada 10.aprīlī, Rainis atkal devās no Kastanolas uz Bāzeli, lai pabūtu Liepiņu ģimenē. Tanī brīdī visas pārrunas grozījās tikai ap dzimteni. Savās domās jau būdams dzimtenē, Rainis ierakstīja 8 gadus vecās Austras albumā šādu dzejas vārsmu:

Dzimtenē putniņi skaļāki dzied,
Dzimtenē puķītes sārtāki zied,
Dzimtenē vasarai pļavas ir zīda,
Ziemas istabai sudraba grīda —
Nu tik Daiļ—Austrīņ šo lasīt mācies,
Nu tik ašāk uz dzimteni vācies.

Atcerēsimies, ka šīs rindas Rainis rakstījis mazgadīgai meitenei. Mātes, šveicietes, dēļ ikdienas valoda ģimenē nebija latviešu, bet

vācu. Rainis nekavējās mudināt savu mazo draudzeni Austru domas pievirzīt tuvāk dzimtenei un mācīties tēva valodu. Viss tas tika draugu pulkā steigā rakstīts, kad Austriņa pasniedza ierakstam albumiņu. Tas bija reizē veltījums un tā bija mude.

Kad šāgada oktobra beigās, braukdams uz Zentas Mauriņas godināšanu Bernē, iegriezies Bāzelē, lai sameklētu Aleksandra Liepiņa piederīgos, tad pēkšņi atklājās, ka šāds ieraksts glabājas 57 gadus kā noklīdis grauds klētī, kuņas atslēgas turētāja ir vientuļa sieviete.

“Mana tēva mājās visas sarunas grozījās ap Latviju, tas bija temats nr.1,” stāsta Austrā Liepiņa. “Šo gaisotni, protams, radīja mans tēvs. Viņš bija stingrs latviešu patriots. Galvenā viņa interese pievērsās žurnālistikai, pie kam tieši latviešu jautājumi aizpildīja galveno daļu. Viņš bija bez tam nerimtīgs grāmatu draugs, kas bija gatavs izdot pēdējo rapenu par mīļām grāmatām. Draudzēdamies ar grāmatu, viņš iedraudzējās arī ar manu māti, kas savukārt bija garīgi mundra, pie tam moderna un jaunām atziņām pieejama personība. Viņu starpā valdīja garīga saskaņa, kas nepalika nepamanīts toreizējo jauno Bāzeles intelektuāļu vidū. Tie bieži viesojās mūsu mājās. Viņi nāca un gāja, bet dzīvu pārrunu nekad netrūka pat pie ģimenes galda.

“Par ko gan visu tad nerunāja. Par 1.pasaules kaŗu un tautu pašnoteikšanās tiesībām, par strādnieku un atturības kustību, par teātri, mākslu, par gaidāmajām pārmaiņām pēc kaŗa, un nebeidzamiem citiem jautājumiem. Viesu vidū bija ķīmiķi, ģeologi, politiķi, teātra ļaudis. Vispār nebija nekā tāda, par ko nerunātu. Draugu vidū bija, protams, krietni daudz latviešu, vairumā bijušo studentu, kas bija Šveicē atraduši patvēruma tiesības. To vidū bija Sēja, Lukstiņš, Beloglazovs, Kļaviņš–Elanskis, bet sevišķi mūsu pastāvīgais viesis Jānis Rainis. Kaut arī tās ir tikai atmiņas, tad tās joprojām saviļņo.

“Jā, un mans tēvs. Man vēlreiz jāsaka, ka viņš bija simtprocentīgs latvietis. Visas viņa cerības virzījās uz brīvo Latviju. Brīvā Latvija bija viņa mērķis, kam viņš atdeva sevi visu. Pirmā vietā stāvēja Latvija, viss cits palika otrā vietā, arī ģimene. Ar savu nemītīgo darbu latviešu informācijas laukā viņš atstāja otrā vietā savu privāto saimniecību, bet materiāli arī tad viņš bija nodrošināts. Viņa pievēršanās latviešu lietai koncentrējās 1.pasaules kaŗa beigu laikā ap latviešu informācijas biroju. Kā pirms, tā pēc Latvijas valsts nodibināšanas viņš deva Šveices laikrakstiem informāciju gandrīz ik dienas, kādēļ preses ļaudis sāka par viņu dažkārt smīnēt.”

Pāršķirstot “Baseler Nachrichten”, “Freie Zeitung” un citus Šveices laikrakstus, tiešām redzam, ka tanī kā gaŗš informācijas paklājs stiepjas ziņas par latviešu pagaidu nacionālās padomes un

Tautas padomes darbību, par vācu hēgemonijas tieksmēm Baltijā, par Latvijas valsts nodibināšanos un tās darbības izpausmēm. Tā kā Liepiņš ne acu galā neieredzēja vāciešus, tad viņam iznāca konflikts ar vācu ķeizarisko ģenerālkonsulātu jau 1918.g. 13.maijā. Reaģēdams uz vācu ziņām, viņš piespieda tos dot atsaukumus.

Pēc Latvijas valsts nodibināšanas Aleksandrs Liepiņš sarīkoja priekšlasījumus par Latviju dažādos Šveices kultūras centros. Tas vēl vairāk tuvināja viņu ar Raini. Bez tam viņš cieši sadarbojās ar Latvijas ģenerālkonsulu Jāni Kļaviņu-Elanski, kas sākumā bija Latvijas diplomātiskās misijas preses šefs. Tāpat 1917.gadā viņš saskaņoja savu darbību informācijas laukā ar dedzīgajām latviešu patriotēm Annu Rūmani-Ķeniņu un Austru Ozoliņu-Krauzi, kas tanī laikā studiju nolūkā uzturējās Šveicē. Kamēr Aleksandrs Liepiņš, Jānis Kļaviņš-Elanskis un Austru Ozoliņa-Krauze apkalpoja Šveices presi vācu kantonos, tikmēr Anna Rūmane-Ķeniņa koncentrējās uz franču presi, sevišķi Ženēvas kantonā. Tik citīgi preses darbinieki latviešiem vēsturiskajos 1917. un 1918.gados nebija nekur pasaulē. Tam bija liela nozīme, jo jau toreiz Šveice bija viena no pasaules informācijas centriem un kā neitrāla valsts baudīja ar savu ziņu dienestu visplašāko ievērību.

Aleksandrs Liepiņš mira 1931.gada 17.augustā. Par viņu nedaudz rakstījis kādreizējais sūtnis Jānis Seskis savā atmiņu grāmatā "Latvijas valsts izcelšanās", citādi viņš maz pieminēts. Kā īpats laikmeta dokuments Bāzeles archīvā par viņu palicis jau minētais policijas izziņas akts. Tam iznāca uzduroties tikai tādēļ, ka bija radusies vēlēšanās Bernes federālajā archīvā un Bāzeles kantonālajā archīvā sadzīt rokā norādījumus par Latviešu komitejas darbību no 1915. līdz 1917.gadam, kuŗas priekšnieks Šveicē bija Rainis. Tomēr ne par Raini, nedz Latviešu komiteju Šveicē turienes archīvi nekādas ziņas nav saglabājuši. Asprātīgi cilvēki no tā var vismaz secināt, ka ar policiju tiem nav bijusi darīšana, jo tad tomēr kāds dokuments būtu saglabāts vēsturei nevien 66 gadus, bet vēl daudz ilgākam laikam. Un arī laika biedri atstāj šo pasauli. Vēl nedaudz ko zina pastāstīt Anna Kļava Bernē un Aleksandra Liepiņa meitas. Meita Mirdza Cīrichē vēl šodien kā relikviju no tēva glabā seifā Latvijas nacionālo karogu, ko viņas tēvs izkāris Bāzelē Latvijas neatkarības pirmajās dienās.

Šis karogs iemūžinājis ticību Latvijai.

Dažādi temati

Ģimenes dienā

Tēvzeme, 1946.g. 12.maijā

Arī tālus trimdas ceļus staigājot mēs sajūtam vajadzību palikt uzticīgiem mūsu tautas kultūras dzīves paradumiem un sadzīves tradīcijām. Šīs tradīcijas ir daļa no mūsu dzimtenes, ko esam sev paņēmuši līdzī, tāpat kā savu valodu, dziesmu un nacionālos simbolus. Mēs tos kopjam un pie tiem turamies. Tas apliecina mūsu tautas esību un ticību tās nākotnē.

Klīdzdami svešatnes ceļus, mēs bieži runājam par latviešu tautu. Šodien mēs gribam runāt par latviešu ģimeni. Tādēļ esam veltījuši tai īpašu dienu — Ģimenes dienu. Šī diena nav ne kristīgas ticības, nedz tautas politisku pārdzīvojumu diena, tādēļ mēs to nesvinam kā Lieldienas, kā Vasaras svētkus vai Ziemas svētkus, ne arī kā mums mīļo 18.novembri, bet kā dienu, kam pašai sava sākotne, sava ideja un simbolika, sava jēga un nozīme — un tā ir ģimene.

Jā, kas mums ir mūsu ģimene? Vai tikai dažu cilvēku kopa, ko saistījis likums un kopējas asinis? Taču nē. Ģimene mums ir kas vairāk. Tā ir daļa no mūsu dzīves un personības, jo ģimenē mēs esam uzauguši un veidojušies, un, atstādami savu vecāku māju, mēs pēcāk esam dibinājuši savu ģimeni, kas devis mūsu dzīvei jaunu pamatu un saturu, jaunus uzdevumus un aspektus. Ģimene mūs gluži nemanot padarījusi par sabiedrības locekli, cērtot stigas uz tautas kopdzīves lielajiem ceļiem. Un ģimene ir tā vieta, ar kuŗu saistās vissiltākās mūsu jūtas, jo tā glabā cilvēka vislielākos dārgumus sevī — apziņu par māti un tēvu. Mātes tēls ikviena cilvēka sirdī ir ne ar ko neatsveķama relikvija, un piederība pie ģimenes ievērojams cilvēka dzīves stabilitātes garants.

Latviešu ģimene ir mūsu tautas īpatnību un nacionālās kultūras sargātāja un kopēja. Un kā tādai tai trimdas apstākļi uzlikuši jaunus svarīgus pienākumus. Nekas tā nespēj pasargāt mūs no kaitīgiem apdraudējumiem, demorālīzācijas un asimilācijas, kā ģimene. Tādēļ mums pašiem, ikvienam tautietim un visai mūsu trimdinieku sabiedrībai darāms viss iespējamais, latviešu ģimenes nostiprināšanai un saglabāšanai. Viss, kas kalpo latviešu ģimenei, kalpo latviešu tautai. Latviešu ģimene ir tā vide, kuŗā mēs neatkarīgi no sveķas

gribas varam veidot savu dzīvi, paši par to lemjot un tās paspārnē augsti paceļot savu nacionālo ideju.

Tādēļ nav iespējama un nav auglīga nekāda mūsu nacionāla ideoloģija un trimdas satversme, kuŗā ģimenei nebūtu ierādīta pienācīga vieta un nozīme.

Kādu mēs redzam latviešu ģimeni, tuvojoties otrajam trimdas gadam?

Mēs redzam, ka mūsu vidū ir daudz tautiešu, kuŗus skaudrais liktenis atšķīris no to piederīgiem dzimtenē. Tā ir viena no vislielākajām nelaimēm, kam esam pakļauti. Mūsu cilvēcīgos spēkos nekas nestāv, te ko pārgrozīt. Svešnieks varētu teikt, kas liedz šiem atšķirtajiem ļaudīm doties turp, kur ir to sieva, vīrs, bērni. Patiešām tā un tikai tā var izteikties normāla loģika, bet — te mēs tūdaļ uzduŗamies uz to neizprotamo un neloģisko, un proti, ka tiklīdz mēs to darītu, mēs nebūt tur nenonāktu, kurp vedina mūs mūsu jūtas, bet Dievs zin' kur, nemaz nerunājot par briesmām, kādām mēs citādi sevi pakļautu. Šī normālā loģika nespēj saprast un iedomāties, ka ir tāda vara pasaulē, kas neļauj pat ar saviem tuviniekiem sarakstīties, lai gan mūs nešķir no tās vietas ne kontinenti, nedz okeani, bet tikai dažu simts jūdžu. Pat dēla sveiciens mātei var atnest tai pazudināšanu!

Mēs gribētu to šodien darīt dzirdamu visu zemju parlamentu līderiem un baznīcu bīskapiem, cilvēka tiesību aizstāvjiem un ļaudīm, kuŗu sirdis bijušas dzirdīgas cilvēces sāpēm un ciešanām. Vai jūs dzirdat — jūs, kas sēžat senātoru krēslos vai esat savu suverēno zemju pilnvarotie pārstāvji miera, kārtības un likumības konferencēs, vai jūs dzirdat un varat apjaust to ciešanu mēru, ko izcieš mazā latviešu tauta un tās likteņbiedri abpus tās zemes robežām, ka tie netaisnas rīcības dēļ kļīst svešumā, pametuši savas mājas un tuviniekus, nedrīkstēdami atgriezties paši, nedz sazināties ar saviem mīļajiem, lai gan neko nav noziegušies.

Un, Ģimenes dienā mēs gribam domāt arī par sevi, par tiem, kas mēs še esam.

Mēs redzam, ka tūkstošiem ģimenes cilvēku, zaudējuši savu māju un iedzīvi, mīt svešas zemes nometnēs. Viņu kailā eksistence te nodrošināta. Bet tiem trūkst tā, bez kā nav domājama normāla ģimenes dzīve. Tiem nav sava pavarda, savas mājvietas. Šodien viņi sēž vienas kazarmas vai barakas stūrī, atdalīti no otras tādas pašas ģimenes ar skapi vai aizklāju, lai rītdien tiktu pārvesti uz citu DP mītni. Mēs esam pateicīgi arī par to, bet mūsu ģimene no tā cieš. Mēs neskauzam, ka kuŗa zaudējušais vācietis var dzīvot tālāk savu parasto dzīvi, bet mums liekas nesaprotami, kādēļ mums tas nav ļauts.

Mēs redzam tūkstošus jaunu cilvēku, kādi mums ir trimdā, kas gribētu dibināt sava ģimenes dzīvi, bet tie to nedara. Kādēļ? Tādēļ, ka tā nebūtu nekāda ģimenes dzīve, ko tie dzīvotu, ja tie piepildītu savu lēmumu. Mums tas sāp, jo šie cilvēki un mūsu tauta cieš no tā, ka ģimene nevar rast sev daudz maz stabilu pamatu un piemērotu dzīves iespēju.

Tāpat šais neparastajos apstākļos cieš daudz bērnu ģimenes, kas ir mūsu tautas dzīvības spēku galvenās krājējas un sargātājas. Daudz bērnu ģimenes cieš arī no tā, ka mūsos pašos vēl nav pietiekami modrības un labas gribas palīdzēt tiem, kas uzņēmušies nest visgrūtākās dzīves nastas. Par daudz maz vērojama kopības apziņa un izpalīdzība par labu tam tautietim, kas kāris šūpoli mūsu tautas bērnam.

Vai tas nedod iegānu šaubām par mūsu nacionālo stāju un kopības apziņu? Vai tas nerunā par šausmīgo egoismu, kur laiks un atbildība tautas likteņa priekšā liek rīkoties gluži otrādi?

Jūs, jaunas meitenes un zēni, vai esat domājuši arī par saviem vecākiem un citiem veciem ļaudīm? Vai arī viņiem nebūtu tiesība saņemt atpakaļ daļu no tā, ko viņi savā sirdsdegsnē un pašuzpurēšanās tieksmē veltījuši jums? Padomājiet un vērojiet, ieskatoties savas ģimenes dzīvē, vai arī jūs negaida kāds uzdevums. Un nevien šodien, bet arī rītu un parītu. Tikai tā var rasties ģimenes kopība, savstarpības siltums un darbos apliecināta pateicība. Ģimenes dienā derētu padomāt arī laulātiem par to, kas tiem darāms savu attiecību nostiprināšanā.

Trimdas laiks, neskatoties uz mums uzspiestām grūtībām, ir laiks, kas ļauj ieskatīties mūsos pašos un pārvērtēt sevi. Kauču arī ģimenes dzīve no tā ko iegūtu.

Ģimene ir mums patlaban piešķirtā iespēja un ceļš sava mērķtiecīga nacionālisma apliecināšanai un patriotisma manifestēšanai. No mums pašiem atkarīgs, cik pilnīgi un cik plaši mēs šo iespēju izmantotjam un kādā pakāpē sevi nostādām. Tas ir jautājums par mūsu tautas vitalitāti, morālo spēku un izturību.

Latviešu sātības kustības 125 gadi

Ceļa Biedrs, 1962.g. 10.nr.

*Kuŗš gan nīdēs savu tautu,
Kas gan labprāt par to smies? —
Kuŗš gan tādām vaļu ļautu,
Caur ko tauta bojā ies?*

Jānis Ruģēns

(pants no Latviešu draugu dziesmas,
iesp. 1842.gadā)

Mācītājs F.E.Guleke ierakstījis Mazsalacas ev.lut. draudzes chronikā 1837.gadā šādu vēstījumu: “Ap š.g. Lieldienām divi saimnieki — Veckaktiņu māju Jānis Kaktiņš un Jaunkaktiņu Kristaps Kaktiņš, sakarā ar Jāņa baznīcas mācītāja Treija izdotajā latviešu avīzē ievietotām ziņām par sātības biedrībām, panākuši, ka vairāki simti šīs draudzes locekļi ar sātībnieku solījumu atteikušies no brandvīna dzeršanas un citus raudzētus dzērienus solās mēreni baudīt.”

Ar šo notikumu saistās kāda garīga un sabiedriska rosība mūsu tautā, kas aptvēra vairākus gadu desmitus un atstāja pēdas vairākās paaudzēs. Atsevišķus impulsus — atteikties no reibinātāju dzērienu lietošanas un dzeršanas netikuma, uzrāda jau agrākā mūsu draudžu dzīve. Savi nopelni te gan vācu mācītājiem, gan rosīgajai brāļu draudžu darbībai Vidzemē. Bet ar 1837.gadu sākās spēcīga sātības kustība pašu latviešu ierosmē un vadībā. Nejauša ziņa par amerikāņu sātības biedrībām “Tai Latviešu Ļaužu Draugā” iekrita latviešu ļaužu prātos kā dzirkstele, liekot uzliesmot kvēlam ideālisma sārtam un labai apņēmībai — celties krietnumā pašam un pacelt labklājībā un cieņā savu tautu.

Desmit gadus iepriekš Latviešu Avīžu vairākos nr. bija jau parādījies plašs apcerējums, kuŗā apskatītas latviešu tautas labās un peļamās īpašības, pie kam par pēdējām bija teikts, ka “latvietis ir žūpa un negausis”. Raksta autors bija cilvēks ar gaišu skatu un labām novērotāja spējām. Viņam nerūpēja dot didaktiskas pamācības, bet mēģināja saskatīt latviešu rakstura iezīmes un sadzīves paradumus. Un viņš nonāk pie šāda slēdziena: “Zemnieks — žūpa! Gan arī ci-

tās zemēs, diemžēl, zināms sakām vārds, bet neticu, ka citur tik daudz īstus dziruļus atradīs kā mūsu ļaudīs, kas nevien naudu, bet arī labību, mantas, veselību un visas mājas nodzeņ, kas darbu atstāj un dzeņ, cauras dienas un naktis un naktīs apreibuši krogos muld. Ceļa laikā reti kādā krogā redzi, kur neredzēsi kādus žūpas pie zemes, uz galdiem un beņķiem pastiepušus — kad satiksi gaņu reizi ceļa ļaužu, tur ikreiz citi piedzēruši uz savu vezumu snauž, — un svētdienās un svētkos tādu piekusušu visās malās redzami. Pie latviešiem sievas dzeņ, meitas dzeņ, knauķi dzeņ. Ne ar gredzeniem vai cimdiem, bet ar brandvīnu jauni pāri viens otram solās un saderas, un latvietis derības dzeņ, kāzas dzeņ, kristības dzeņ, bēres dzeņ, apkūlības dzeņ, apsejību dzeņ, pļāvumu dzeņ, plostus dzeņ, talku dzeņ, zveju dzeņ, apjumību dzeņ, Jāņus dzeņ, Mārtiņus dzeņ, Miķeļus līdz ar veļiem dzeņ, tirgū dzeņ, līkoku dzeņ. Klau! tā pati latviešu valoda jau liecību dod, kas šai tautai tas mīļākais, un bez kā tai it nekāds prieks. Ar brandvīnu latviešus var labināt uz labu darbu kā uz slikto, uz stipru strādāšanu kā uz zādzību.”

Saskatījis latviešos tik neierobežotu noslieci žūpībai, minētais raksta autors tomēr savu daļu vainas atzīst kungiem. Kā redzams, toreizējā nospiešā un bezcerīgā dzīve gumdīt gumda apreibināties un aizmirsties. Bet, jau šinī aprakstā atrodami norādījumi, ka latviešu vidū netrūkstot arī tādu, kas degvīnu nemaz nedzeņot, vai to darot “ar sātu un godu”.

Sātības solījuma parakstītāji Mazsalacā no stipru reibinātāju dzērienu lietošanas atsakās pavisam un apņemas tos nedot arī saviem bērniem, kamēr alus un vīna lietošanu pieļauj tikai mēreni. Viņi tātad ir s ā t ī b n i e k i, ne atturībnieki. Sātības biedrības apzīmējums tādēļ ne tikai laikmetīgs, bet arī būtiski pareizs.

Kristapam Kaktiņam, kas bija lietas ierosinātājs, rūpēja panākt sātības biedrības statūtu apstiprināšanu.

Valsts Vēstures pētīšanas institūta archīvā Rīgā šo rindiņu rakstītājam izdevās atrast Kristapa Kaktiņa rokrakstu, kuņā viņš pats stāsta — “Uz kādu vīzi tā sātības biedrība Vidzemē cēlusies.” Tanī viņš atzīmē, ka gājis pie “valdniekiem (domāta vietējā pārvalde, kas atradās muižnieku rokās. Aut.) izlūgt to brīvību uz šo darbu. Uz to šis tad atbildēja, lai arī tā notiekot, kā domājuši. Un, kad šam tā atbilde bija jādod, vai valdība to biedrību paļaujot, vai ne, tad tiem ne šāds, ne arī tāds vārds atskanēja.” No vietējā muižnieka gan neatkarājās šādas biedrības apstiprināšana. Mēģinājumi to panākt piekritīgā vietā savukārt beidzās bez panākumiem. Ja Mazsalacas sātības brāļu pūliņiem sākumā izrādīja vēl kādu labvēlību, tad vēlāk tie uzdūrās noteiktam noraidījumam un nelīdzēja pat Kaktiņa mēģinājums apstiprinājumu biedrības darbībai dabūt Pē-

terburgā.

Mazsalacas novada muižnieki aizrādījuši, ka sātības biedrība kaitējot "valsts" labklājībai, tāpat arī kungu un zemnieku labām attieksmēm, jo "laupot zemniekiem līdzekli, kas tos spēcīnātu un uzjautrinātu, tos pamudināšot uz nevēlamām pārdomām par savu likteni".

Kr.Kaktiņš tomēr bija liela vērīena cīnītājs, kas neļāva tam palikt pusceļā. Tam pašam bija radies plāns, kā apkaņot dzeršanas paražas viņa apkārtnes zemniekos, un tas nemeklēja nekādu kungu žēlastību. Viņu skubināja bez tam doma paust sātību un atturību ar Dieva vārda palīdzību. Par to viņš izsakās: "Sevišķi mēs bez tā Kunga spēcīnāšanas un drošināšanas nevaram iztikt, kas tagad esam uzņēmušies pasludināt to atgriešanos no liekas dzeršanas grēka."

Kaktiņš sāka pulcināt ļaudis īpašos vakaros, kur ar dedzīgiem vārdiem mudināja atstāties no stipru dzērienu lietošanas. Garīgs vārds un lūgšanas darbu sekmēja. Sapulces notika gan Mazsalacas pērminderā mājā, gan Jaunkaktiņu mājās. Apmeklētāju nekad netrūka. Līdzīgi brāļu draudžu sanāksmēm, arī te notika, ka uz šīm sapulcēm, kur runātājs nāca no pašu tautiešu vidus, gāja labprātāk nekā uz kārtējiem dievkalpojumiem. Kaktiņam pašam tomēr nebija saišu ar hernhūtiešu draudzēm.

Kristaps Kaktiņš pieder pie pirmajiem latviešu garīgo rakstu sacerētājiem. Savos literārajos mēģinājumos sākuma posmā viņš lūdzā Ansi Leitānu lasīt viņa manuskriptu korrektūras. Vēlāk viņš saraksta un pats par savu naudu izdod "Svēto patiesības liecinieku uz sprediķu vīzi", kuŗai ir 922 lpp. Manuskriptā uzglabājies viņa manuskripts "Tās Dieva bijāšanas skola jeb Kristīgas labdarīšanas priekšzīme". Mācītāja H.Treija izdotajā garīgo rakstu krājumā Dieva vārdu mīļotājiem (1836.g.) atrodam plašāku Kr.Kaktiņa apcerējumu, kam virsraksts "Stāsts par to, kas ticības dēļ pasaulē noticis". Viņš sacerējis arī kādus desmit korāļus un garīgas dziesmas. Kaut arī viņa darbiem nav liela literāra vērtība, tie pauž dziļu reliģiozitāti. Latviešu Avīzēs atrodami bez tam viņa ziņojumi "No Vidzemes". Tādēļ ar pamatu varam teikt, ka viņa vārds un darbošanās latviešu literātūrā un žurnālistikā nepamatoti noklusēti. Pirmās ziņas par viņu devis A.Prande savā latviešu literātu portreju krājumā, pēc kam īsi tas pieminēts latviešu enciklopēdiju jaunākajos izdevumos.

Mums viņš šī raksta robežās tomēr visvairāk interesē kā latviešu pretalkohola kustības celmlauzis.

Bez sapulcēm, propagandas apmeklējumiem pa latviešu zemnieku mājām un krogiem, solījumu došanas ceremonijām un dažāda

veida skubinājumiem, kas neatstāja neievērotus pat muižniekus, Kaktiņš izsūtīja ikvienam sava novada saimniekam un iebūvietim paša sarakstītu grāmatiņu ar veltījumu: “Es topu šķiņķota tam, kam labs prāts pie sātības biedrībām, un lūdzu to agrāk uz plaukta nelikt, kamēr visi mājas ļaudis nav dzirdējuši nolasām, jeb paši lasījuši.”

Mūsdienu izpratnē brāļu Kaktiņu nodibināto sātības biedrību Mazsalacā tomēr var saukt par biedrību. Rietumu zemēs pazīst bez reģistrētām biedrībām, kas ievestas biedrību sarakstos kā biedrības ar tiesu vai iestāžu apstiprinātiem statūtiem, arī tādas biedrības un apvienības, kuŗām šīs formālās perfekcijas trūkst. Tās arī tad savā struktūrā no reģistrētām biedrībām maz atšķiŗas. To gribētos teikt arī par 1837. gadā Mazsalacā dibināto sātības biedrību. Ap Kristapu Kaktiņu pulcējās septiņi pastāvīgi palīgi, kuŗus, ieskaitot viņu paŗu, kas sevi apzīmēja par sātības biedrības priekŗnieku, var apzīmēt par valdi. Kas tie īsti bija par ļaudīm, kas šīs biedrības valdē darbojās? Tie bija: dārznieks, galdnieks, pagasttiesas darbvedis jeb kā tolaik to sauca — skrīvelis, drēbnieks, divi muiŗas sulaiņi un viens saimnieks. Kā Kr.Kaktiņŗ ar šiem saviem palīgiem darbojās, par to viņŗ pats pastāsta: “Un tātad tie ar Dieva palīgu iesāka tos darbus strādāt, kā tas priekŗnieks tiem uzdeva, pats arvien vispirms pie katra darba būdams. Kādā svētdienā, kad baznīcā Dieva vārdi bija beigti, tie pa mājām apkārt gāja, tā ļaudis uzrunādami: ‘Mīļie brāļi un māsas! Mēs tāpat kā jūs paŗi, noredzam, ka grimstam arvien dziļāķ brandvīna avotā iekŗā. Tad nu tagad esam atraduŗi ceļu, pa kuŗu no šā nelaimes avota varam bēgt un izglābties. Tas laiks ir attecējis, par kuŗu nevaram Dievam diezgan pateikt. Un šis laiks ir bijis un vēl ir daŗam dārgs tādēļ, ka ar to ir ticis no posta izglābts, kad pats ar Dieva palīgu pie tās solīŗanas palika, ko bija devis.”

Kaktiņŗ ar saviem uzticīgiem palīgiem apstaigāja plaŗu apkārtņi ne tikvien svētdienās, bet arī citā izdevīgā brīdī. Laiku pa laikam Kaktiņŗ satikās ar saviem palīgiem norunātā vietā, kur ikviens tiem izstāstīja, cik atsacītāju ikkuŗŗ dabūjis. Daŗās mājās tie bija laipņi un atsaucīgi saņemtī un uzklausīti, bet gadījies ieiet arī mājās, kur tie dzirdējuŗi tikai zākas.

Māja pēķ mājas bija izstaigāta. Vēļ palika pāri tikai paŗi krogi, kur tie sākumā savu kāju nebija spēŗuŗi. Priekŗnieks nolēma, ka arī ŗie “cietokŗņi” jāieņem. Izvedamam nodomam izvēļējās otrās Lieldienas, kad ļaudis bija paraduŗi pa simtiem te salasīties. Kamēr cītiem pieķrita apstaigāt nomaļākus un mazākus krogus, tikmēr pats Kaktiņŗ uzņēmas iet uz visbīstamāķo vietu, proti, draudzes tiesasķungu krogu, labi zinādams, ka te sapulcējas tie, kas sātības biedrus visvairāķ nīst. Un notika patiesi, ka Kaktiņam parādoties kro-

gus durvīs, apmeklētājos radās apjukums, tie bēgtin bēga prom no dzertuves.

Kaktiņš krogus brāļos iedzina bailes it īpaši tādēļ, ka, būdams pagasttiesas priekšsēdis, tas varēja par dažiem sīkākiem pārkāpumiem ikvienu sodīt. Bet vācu muižnieki drīz pēc tam viņu pašu apsūdzēja t.s. bruģu tiesā. Krogī piederēja kungiem, un tiem nepatika, ka viņu ierīkotās dzertuves paliek tukšas un muižas ienākumi dilst. Viņa dzimtskungs vienu dienu viņu izlika no mājām. Kaktiņš, būdams taisnības meklētājs un pēc dabas bezbailīgs, uzsāka prāvošanos, kas ilga turpat trīsdesmit gadus.

Nobeidzot šo pārskatu, vēl piemināms, ka no šī mazā sākuma, ar ev.lut. mācītāju atbalstu citās draudzēs, Latvijā pag. gadsimta trīsdesmitajos un četrdesmitajos gados izauga prāva pretalkohola kustība, kas deva mūsu tautai lielu svētību. Latvieši sāka apzināties apreibināšanās netikuma sekas viņu labklājībai, bērnu audzināšanai, garīgajai attīstībai un labākas dzīves iespējām, veselībai, morālei un tautas uzplaukumam. Atmodinātā apziņa un pašu radītā sabiedriskā rosība ierieza spēcīgus pumpurus tautas atmodas kuplajā lapotnē. Šim jaunajam laikam bija nepieciešama spirta garīga enerģija, un agrīnā latviešu sātības kustība šos možos, pašapzinīgos spēkus patiešām vairoja.

Kristīgo partija valsts likumdošanas darbā

Baznīcas gada grāmata, 1987

Kad Latvijas Satversmes Sapulcei 1920.gada maijā sanākot, sastādījās jauna valdība un tā nāca ar savas darbības deklarāciju, Kristīgās nacionālās savienības līderis Dr.Gustavs Reinhards apšaubīja, vai ievērots viss. Netrūkstot gan labas apņēmības saimnieciskas dzīves veicināšanai, bet neesot tikpat kā nekas pateikts tautas dzīvā spēka nodrošināšanai. "Tomēr tautas spēks ir degpunkts, ap kuŗu mums visiem ir jāapvienojas, no tā neatkarājas mūsu valsts esamība vien, bet arī valsts dzīvā spēka vairošana un izkopšana. Man šķiet, ka tas ir katras tautas vispirmais un galvenais uzdevums... Tikai ētikas un reliģijas vērtības spēj šē līdzēt."

Kristīgā nacionālā savienība nebija vienīgā kristīgo partija, kas piedalījās Satversmes Sapulces vēlēšanās un ieguva mandātus. Tāda bija arī Latgales kristīgo zemnieku partija. Vēlākajās Saeimas vēlēšanās tām vēl pievienojās pareizticīgo, vecticībnieku un Mozus ticīgo partija. Tātad parlamentārā laika politiskajā dzīvē naski piedalījās baznīcas pārstāvji un ticīgie. Ja tas tā bija, tad atliek jautāt, vai pārējie Latvijas tautas vietnieki nebija ticīgi? Aptaujas, kādas izdarīja, patiešām rādīja, ka visās mūsu likumdošanas iestādēs un citur netrūka ne ateistu, nedz dažu vienaldzīgo. Tas tā bija jo sevišķi marksistu starpā. Sociāldemokrātu deputāts Andrejs Veckalns pat no Saeimas katedras 1923.gadā lepni paziņoja, ka viņš esot brīvdomātājs, ateists un divdesmit gadus neesot baznīcā gājis. Kristīgajiem nacionālistiem naidīgā sociāldemokrātu mazinieku partija bez tam paziņoja, ka tā kopā ar viņiem nevienā valdībā neiestāsies.

Kristīgā nacionālā savienība, kas bija dibināta 1920.gada sākumā Rīgā, pārstāvēja neatkarības sākuma gados tā saukto labo spārnu. Tikai pēdējā Saeimā tā taktisku apsvērumu dēļ pārvietojās centrā. Kristīgā nacionālā savienība neuzskatīja sevi līdz 1924.gadam par politisku partiju, bet tikai par ticīgo interešu pārstāvi. Kā politisku partiju to reģistrēja 1925.gada 13.janvārī, jo tas pilnīgāk atbilda demokrātiskas sadzīves prasībām. Tādai ievirzei netrūka arī tradicionālas saknes, kas nāca no Rietumiem. Kristīgas sociālas partijas kļuva populāras jau pag. gadsimta beigās, pie kam sacentās katoļu

virziens ar protestantisko strāvu. Tiešais baznīcas iespaids bija izmanāms vairāk katoļu pusē. To tā varēja vērot arī Latgales kristīgo zemnieku partijā neatkarīgajā Latvijā.

Ja paskatāmies, kas bija tie, kas Satversmes Sapulcē vai Saeimā pārstāvēja Kristīgo nacionālo savienību, tad redzam, ka viņu vidū bija kā redzami ev.lut. mācītāji, tā pazīstami kultūras darbinieki. Satversmes Sapulcē darbojās mācītājs Kārlis Irbe (nesamainīt ar bīskapu Irbi. Aut.), Jānis Purgals un Dr.Gustavs Reinhards. Saeimā no šīs partijas kā deputāti darbojās mācītājs Teodors Grīnbergs, vēlākais archibīskaps, māc.Kārlis Irbe, prāvests Jēkabs Ņullītis, prāvests Visvaldis Sanders, mācītājs Jānis Teriņš, mācītājs Kārlis Beldavs, kā arī jau minētais Gustavs Reinhards. Vēl svarīgi ievērot, ka šīs partijas deputāti sava politiskā potenciāla pastiprināšanai apvienojās blokā ar radniecīgu uzskatu piekritējiem. Trešajā Saeimā, ko ievēlēja 1928.gadā, nodibinājās Kristīgi saimnieciskais bloks, kuŗā kā vieninieki piebiedrojās klāt Jānis Annus un Augusts Lūkins. Tie atradās labajā spārnā. Ceturtajā Saeimā darbojās Kristīgais darba bloks ar sešiem deputātiem, kur Evalds Rimbenieks un jau minētais Augusts Lūkins. Dr.Gustavs Reinhards no kandidēšanas Ceturtajā Saeimā atteicās, jo līdzīgi prāvestam V.Sanderam visilgāk pievērsās parlamentārajam darbam.

Ikvienam no šīs partijas deputātiem pienācās izcīnīt smagas cīņas likumdošanas iestādē. Tas skāra vai nu tiešo baznīcas darbu, sociālo likumdošanu vai izglītības jautājumus.

Runājot par baznīcas darbu, jānorāda uz smago sadursmi, ko sacēla Jēkaba un Doma baznīcas jautājums.

Jēkaba baznīcas jautājums noveda evaņģeliski luterisko baznīcu un tās pārstāvjus Saeimā konfrontācijā ar Romas katoļu baznīcu. Pēkšņi, tīri negribot, sāka runāt par "ticības kaŗiem". Ārlietu ministra Z.A.Meierovica noslēgtais konkordāts ar Svēto Krēslu prasīja piemērota sēdekļa ierīkošanu Latvijas galvaspilsētā katoļu baznīcai. Konkordātā bija teikts, ka Romas katoļu baznīcai jādod viena baznīca tās archibīskapam. Tas gāja roku rokā ar piemērota dzīvokļa sagādāšanu, kā arī telpu atrašanu katoļu kūrījai un garīgajam semināram. Visu šo telpu piešķiršana prasīja īpaša likuma pieņemšanu, par ko plaši debatēja 1.Saeimas 1923.gada 23.marta plenārsēdē un pēc tam. Referents Francis Ņemps norādīja nevien uz šīm nepieciešamībām un konkordāta izpildīšanas prasībām, bet mēģināja pamatot lēmumu ar vēsturisku atskatu.

Jēkaba baznīca Rīgā bija celta 13.gadsimtā, tāpat kā Sv.Marijas Magdalenas baznīca, ko arī katoļu garīgā vadība savām vajadzībām pieprasīja. Pēdējā laika tecējumā tā bija nonākusi pareizticīgo baznīcas rokās un jau kopš ilgāka laika saucās Aļekseja baznīca.

Jēkaba un Aļekseja baznīcas nodošanai katoļiem pretojās kā luterāņi, tā pareizticīgie. Visam tam bija sava priekšvēsture jau Satversmes Sapulcē, kas jautājuma galīgo izšķiršanu izvilcināja. Saeimas deputāts Kārlis Irbe brīdināja tautas vietniekus no jebkāda veida rīcības revolūcionārā kārtā. Kā bija redzams no debatēm, tad konkordāts un visi ar to saistītie jautājumi vissvarīgāki šķita Latgales latviešu katoļiem. Kā Francis Trasuns, tā Jāzeps Rancāns, abi baznīckungi, bija jau kopš 1916.gada izteikušies par Latgales apvienošanu ar pārējiem latviešu apdzīvotiem apgabaliem, ja izdotos nodibināt Latvijas valsti, pie kam tautas vienības doma bija vēl vecāka. Ja nu latviešu tauta bija ieguvusi savu valsti, tad bija jāizprot ikvienas tautas daļas vajadzības un jāmēģina iespēju robežās apmierināt.

Zeme bija izpostīta un daudzi lauku ļaudis, kuŗu mājas kaŗa laikā bija nopostītas, mitinājās zemnīcās. Jaunsaimnieki, kas agrārās reformas ceļā ieguva zemes gabaliņu, uzcēla vispirms lopu kūti un iestādīja pa ābelītei tanī vietā, kur iecerēja celt māju. Visu vienā rāvienā taču nevarēja paspēt. Tādēļ runas par īpašas katedrāles celšanu katoļiem atkrita. Arī daudzām skolām nācās vēl ilgus gadus mitināties nepiemērotās telpās. Ikviens aptvēra, ka ar laiku visu panāks, ja Latvija būs brīva, un latviešu tauta pati noteiks savus likteņus.

No liekas greznības un pārmērībām bija jāatsakās. Tādēļ jau neatlika cits, kā apsvērt jautājumu, kur rast pieticīgāku atrisinājumu.

Par labu atrisinājumu gan nevarēja uzskatīt Jēkaba baznīcas atņemšanu divām latviešu luterāņu draudzēm, kas kopš paaudžu paaudzēm bija saaugušas ar sev mīļu dievnamu.

“Runājot par Jēkaba baznīcu, no viņas vēstures man tikai viens jāuzsver — viņas vēsturiskā nozīme protestantiem Latvijā,” teica savā runā Saeimas 1923.gada 6.jūlijā sēdē Kārlis Irbe. “Te notika pirmais protestantu sprediķis, un pirmais protestantu mācītājs te sprediķoja latviešu valodā.” Kā mācītājs Irbe, tā citi runātāji norādīja uz Jēkaba baznīcas lomu Rīgas latviešu dzīvē kopš reformācijas laikiem.

Kristīgās nacionālās partijas deputāti nebija vienīgie, kas iestājās par Jēkaba baznīcas atstāšanu luterāņu draudzēm. Kā tuvi ticības brāļi arī Baltijas vācieši negribēja ar to samierināties. Notikumu apraksti parādījās savukārt protestantiskajā Skandināvijas presē.

Saeimas deputātu solos sēdēja ne mazums luterticīgo latviešu. Ne jau vienaldzība pret savu ticību un baznīcu lika dažam labam no tiem atbalstīt valdības lēmumu par Jēkaba un Aļekseja baznīcas nodošanu katoļiem. No šīs puses nāca arī priekšlikums tanī pašā laikā izlemt likumdošanas ceļā Doma baznīcas nodošanu bīskapa

K.Irbes lietošanā, lai ev. luterāņu baznīcas galvai savukārt būtu cieņīgs sēdeklis. No tā gan cieta vācu luterāņu draudzes, it sevišķi desmit gadus vēlāk, kad Doma baznīcu, atkal likumdošanas ceļā, noveda pilnīgā īpašumā latviešu draudzei. No šī laika Rīgas Doma baznīcu sāka apzīmēt par Archibīskapa katedrāli. Bīskaps Kārlis Irbe drīz nomira un viņa vietā kā amata pēcteci ievēlēja archibīskapu Teodoru Grīnbergu. Kā pirms, tā pēc tam latviešu ev. luterāņu baznīca un tās vadītāji izturējās tolerantī pret saviem vācu tautības ticības brāļiem. Skaudrajiem vējiem, kas plūda pāri zemei sabangotajā Jēkaba baznīcas atsavināšanas jautājumā un kas noveda pie pirmās Latvijas Republikas Satversmē paredzētās tautas nobalsošanas, bija, turpretim, manāmi politisks raksturs.

Tikai laika apstākļi izraisīja minētos saspīlējumus un strīdus, kas skāra baznīcu un Kristīgās nacionālās partijas parlamentāro darbu.

Šī partija tikpat modri uzmanīja citas lietas un tautas vajadzības. Jau pieminējam deputāta Dr.G.Reinharda atgādinājumu valdībai tautas dzīvā spēka jautājumā. Kā ārsts un eugenīķis Gustavs Reinhard arī vēlāk paturēja prātā latviešu ģimeni un tās aizsardzības intereses. Darbodamies Saeimas sociālās likumdošanas komisijā, viņš pievērsa galveno vērību veselības un sociālajiem jautājumiem. Redzēdams postu, ko tautai nodara žūpība, viņš visā savā parlamentārajā darbā nemitīgi apkaņoja alkoholismu un panāca īpaša žūpības apkaņošanas likuma pieņemšanu. Līdzīgi Somijai noteica dažādus ierobežojumus tirdzniecībai ar alkoholiskiem dzērieniem, ievēda aturības mācību skolās un atbalstīja pretalkohola propagandu. Šī darba sekmēšanai nodibināja Žūpības apkaņošanas fondu. Galvenie nopelni likuma izstrādāšanā un motivācijā piekrita Dr.Reinhardam. Dzeršanas netikumu viņš apkaņoja nevien Saeimā, apgaismodams alkohola kaitīgumu, bet to darīja arī Rīgas pilsētas domē, kurā viņu savukārt atkārtoti ievēlēja no kristīgajiem nacionālistiem. Viņu uzklauštāja arī akadēmiskā jaunatne, nodibinot Latvijas Universitātes studentu atturības biedrību. Gluži bez panākumiem nepalika Dr.Reinharda un visas Kristīgās nacionālās partijas darbs šīnī laukā. Ciešu atbalstu Pirmajā Saeimā viņš atrada Ventspils mācītāja Teodora Grīnberga personā, kas gan jau priekšlaikus nolika deputāta mandātu. Viņš pats sevi neuzskatīja par politiķu. Viņa īstā pasaule bija garīgais aprūpes darbs Kurzemē, jaunatnes audzināšana un dažādi kultūras pasākumi. Ar savu gaišo personību vien viņš visur ieguva draugus. Tomēr zīmīgi, ka būdams ievēlēts Saeimā no Kristīgās nacionālās savienības, viņš teicami izprata arī formāli juridiskus jautājumus, kā to norāda viņa 1922.gadā iesniegtā sūdzība Centrālajai vēlēšanu komisijai par partijai nepieņemamu daļu skaitļu apvienošanu pēc notikušajām vēlēšanām. Ar viņa iesniegto

sūdzību nodarbojās arī Saeimas mandātu komisija.

Kristīgajai nacionālajai partijai rūpēja arī ticības mācības nodrošināšana Latvijas skolā. Par to iznāca daudz ko teikt, izstrādājot izglītības likumu un parastajās budžeta debatēs. Dr.G.Reinhardam iznāca visvairāk uzskatu sadursmes ar sociāldemokrātu deputātu Kārli Dēķenu, ko kreisais spārns uzskatīja par savu galveno runātāju izglītības un skolu jautājumos. Dr.Reinharda Saeimas 1923.gada 23.marta sēdē teica, ka "varam prasīt, lai katram ar cienību tiktu dota iespēja brīvā Latvijā izteikt savus reliģiskos uzskatus". Jau pirms tam Satversmes Sapulcē viņš ticības noliedzējiem atgādināja, ka: "Pie mums taču vēl nav pierādīts, ka baznīca ir nevajadzīga un, ka viņā neslēptos ārkārtīgi lielas ētiskas vērtības... Ja arī pieņemam, ka baznīca nav vienīgā iestāde, bet blakus tai ir vēl citas iestādes, kam tikumiskas un ētiskas vērtības, tad man liekas, ka neviena no tām vērtībām, kuŗas gadu tūkstošos izrādījušās par noderīgām un nepieciešamām valsts dzīvē, nedrīkst tikt ar tīšu roku un vieglprātību iznīcinātas."

Kristīgā nacionālā partija bija pārstāvēta visos Latvijas parlamentos, sākot ar Satversmes Sapulci. Tā nepiederēja lielajām politiskajām partijām, bet arī ar saviem 3 līdz 4 deputātiem Saeimā, apvienojoties pie tam blokā ar tuvu uzskatu tautas vietniekiem, tā kļuva par politisku faktoru, kas paveica daudz Latvijas valsts jaun-uzbūves darbā.

Satversmes Sapulces vēlēšanā kristīgie nacionālisti ieguva 16.218 balsis. Pirmajā Saeimā tās deputātus ievēlēja jau ar 33.043 balsīm, kas tā apmēram pēc tam turpinājās.

Kas bija tie, kas nodeva savu balsi par Kristīgo nacionālo partiju?

Alberts Salts, kas 1926.gadā sarakstīja grāmatiņu par Latvijas politiskajām partijām, saka, ka vēlētāju slāņi, uz kuŗiem dibinājas Kristīgās nacionālās savienības darbība, ir nenoteikti. Galveno balstu šī partija atrod vienas iedzīvotāju daļas reliģiskajās izjūtās. Atbilstoši tam minētā partija allaž arī uzsvērusi, ka valsts un pārējā sadzīve drīkst ritēt tikai saskaņā ar kristīgo mācību. Pārējās pilsoniskās partijas izturas šinī jautājumā indiferenti.

Pieredze tiešām rādīja, ka kristīgajiem nacionālistiem uzticējās jo sevišķi atzinēji no mazo ļaužu puses. Kad vēlāk Roberta Bāces vadībā nodibinājās Kristīgo strādnieku partija, tā parlamenta vēlēšanās neizgāja ar savu sarakstu, bet atbalstīja pamatpartiju. Vienīgi pašvaldību vēlēšanās un arodkustībā nelielā Kristīgo strādnieku partija darbojās patstāvīgi. Sarkanajai armijai 1940.gadā iebrūkot Latvijā, šie organizētie kristīgie strādnieki un grāmatrūpniecības arodbiedrība pat apsvēra ar sava pilsoniska saraksta iziešanu t.s.

Tautas Saeimas vēlēšanās. Viņas nodomu aplāpēja gluži tāpat kā pazīstamo opozicionāro "otro sarakstu" ar Ati Ķēniņu priekšgalā.

Laiku pa laikam dzirdēts sakām, ka politika ir "tumša lieta" un kristīgajiem vispār nederētu politiskajā dzīvē maisīties. Atbildi šāda uzskata ļaudīm devis Šveices domātājs Kārlis Hiltijs (Carl Hilty), teikdams, ka "politika nav nekas cits kā piedalīšanās valsts dzīvē. Kas sevi no tā attur vai tiek atturēts, nedzīvo gluži valsts dzīvē līdz."

Demokratiskajā iekārtā un tiesību valstī ikviens pilsonis aicināts darboties līdz un dalīties atbildībā ar citiem valsts dzīves kārtošānā. Tā to izprata arī mūsu neatkarības laika baznīcas dzīves kārtotāji, no kuņiem vairumā nāca kā Satversmes Sapulces, tā Saeimas locekļi. Kristīgie nacionālisti piedalījās arī valdības darbā, dodami izglītības ministru Kārli Beldavu. Mācītājs Paulis Gailītis uzņēmās izglītības ministra amatu no citas partijas. Pēc 1934.gada 15.maija vēlēšanu izglītības ministra amatā iestājās prof. Dr.Ludis Adamovičs, Latvijas Universitātes teoloģijas fakultātes mācībspēks. Tieši izglītības un kultūras darbam tas deva labus augļus.

Pirmie Latgales latviešu parlamentārieši

Francis Trasuns un Eduards Kazričs kā pilsoņu tiesību aizstāvji
Krievijas Valsts domē

Acta Latgalica, 1991.g. 8.nr.

Somi jau 16.gadsimta vidū ieguva tiesības piedalīties ar saviem pārstāvjiem zviedru parlamentā (riksdagā)¹⁾. Krievijas absolūtisma laikmetā turpretim parlamentam vispār nebija vietas, kādēļ krievi, par latviešiem nemaz nerunājot, nevarēja izraudzīt savus tautas vietniekus. Kamēr Latgale bija pakļauta Polijai, gan bez parlamenta (sejma) neiztika, bet Latgales latviešiem trūka sava virsslāņa, kas tos būtu varējis pārstāvēt likumdošanas iestādē.

Tādos apstākļos līdz šī gadsimta sākumam veidojās latviešu sabiedriski politiskā dzīve. Neatkarīgi no šiem nelabvēlīgiem ārējiem apstākļiem jau kopš pag. gadsimta vidus cēlās latviešu nacionālā pašapziņa un patstāvīgā ierosmē radās pārspridumi par latviešu pašu nacionāli politiskajiem ideāliem. Kaut arī lēnākā solī, tad tomēr arī Latgales latvieši sāka paši cirst pirmās stigas savu likteņu lemšanā. Dzenušus šiem centieniem pulciņš Latgales latviešu ieguva Pēterpils garīgajā seminārā un Rīgas Politehniskajā institūtā. Tas viņus sveda kopā ar pārējo novadu latviešiem, kādēļ diendienā cēlās šo abpusīgo centienu mijiedarbība. Kas gadsimtiem ilgi bija mākslīgi atšķirts, sadevās atkal kopā kopējā gultnē. Tas nostiprināja spēka apziņu. Ja dažās lietās trūka kopēju priekšstatu, tad tas prasīja laiku un saprašanu, lai domas saskaņotos un pazustu grumbuļi no ceļa.

Tādā dzīves ritumā pienāca 1906.gads, kad Krievija izvērtās par konstitucionālu monarchiju. Tas nozīmēja, ka no 1906.g. 10.maija (pēc vecā stila 27.aprīlī), varēs sanākt tautas pārstāvība. Krievijas Valsts domes vēlēšanas izdarīja jau tā paša gada 18.martā.

Krievijas Valsts domes savdabīgā seja

Vēlēšanu likums, ko bija izstrādājis Buligins, bija visai sarežģīts, jo paredzēja vairākas pakāpes. Zemnieki ievēlēja savus pilnvarotos

sādžu un pagastu sapulcēs, kas tad izraudzīja apriņķu pilnvarotos. Tie tad kopā ar visas gubernas muižniekiem, zemes lielīpašniekiem, namsaimniekiem un strādnieku pilnvarotajiem izraudzīja gubernai nosacīto deputātu skaitu. Dažas lielpilsētas, ieskaitot Rīgu, varēja ievēlēt atsevišķus deputātus. Jāievēro, ka muižniekiem un mantīgajai šķīrai bija paredzētas priekšrocības, jo tikai tādā ceļā cars cerēja panākt sev labvēlīgāku Domes sastāvu. Muižniekiem pienācās viens elektors uz ik 2000 balsstiesīgiem, zemniekiem viens uz ik 30.000 un strādniekiem viens ik uz 90.000. No katras gubernas ievēlēja vienu zemnieku. Domes darbības laiks bija paredzēts pieciem gadiem.²⁾

Pirmajā Krievijas Valsts domē ievēlēja 448 deputātus. Tie sadalījās pa frakcijām. Visspēcīgākā no tām bija konstitucionāli demokratiskā jeb parastajā apzīmējumā "kadetu" frakcija, jo vēlēšanas tiem bija devušas 153 deputātus, kam divu mēnešu laikā pievienojās vēl 26 "bezpartejiskie". Tā sauktajiem "trudovikiem" piebiedrojās 15 apslēpti sociāldemokrāti. Šai frakcijai bija 107 deputāti. Zemnieku agrārajā partijā saplūda 105 deputāti. T.s. oktobristu bija 13. Pārējie bija monarchisti. Abas pēdējās grupas piederēja pie labā spārna.

Pirms Valsts domes sanāksšanas 6.maijā, cars Nikolajs II deva krievu imperijai konstitūciju, ar ko viņa līdzšinējā absolūtā vara tika daļēji ierobežota. Revolūcionāro notikumu dēļ viņš jau 1905.g. 17.oktobrī bija spiests pasludināt manifestu ar liberālu reformu pieteikumu. Bet pārsvarā tam bija dekoratīvs elements. Ja tauta cerēja, ka ar Valsts domes sanāksšanu likumdošanas vara nonāks tautas vietnieku rokās, tad tā maldījās. Arī ievēlētie deputāti drīzi pārliecinājās, ka viņi tikpat kā neko nespēj patstāvīgi izlemt. Likumdošanā vēl arvien runāja līdzī pats cars un Valsts padome, kas bija viņam labvēlīga, jo bija no piecām kūrijām uzkonstruēta tā, kā tā spēja balstīt patvaldības sistēmu.³⁾ Plašas pilnvaras bija dotas valdībai. Jau pirms Valsts domes sanāksšanas liela teikšana bija ministru prezidentam grāfam Vitēm, 1.Domes laikā Ivanam Goremikinam un 2.Domes laikā P.A.Stolīpinam. Kadetu partija turpretim prasīja, ka izpildu varai jāpakļaujas Valsts domei kā likumdošanas varai.⁴⁾ Latviešu deputāti Valsts domē sabiedrojās ar kadetiem.⁵⁾

Krievijas Valsts domē atskan latviešu balss

Piektā gada revolūcijas laikā Latvijā, ieskaitot Latgali, bija daudz runāts par demokrātiju, konstitucionālajām un fundamentālajām pilsoņu tiesībām. Šo tiesību un brīvības labā bija nesti smagi upuri. Runāja arī par latviešu tautas pašnoteikšanās tiesībām.

Atliek jautāt — kā atbalsojās Valsts domes vēlēšanas un šī tautas

vietnieku nama sanākšana Pēterburgā, Taurijas pilī?

Zīmīgi tas parādās Krišjāņa Barona vēstulēs. 1906.gada sākumā viņš vēstulēs, kas rakstītas Treulanda kundzei, Friča Brīvzemnieka sievai, Kr.Barons reaģē uz pirmās Krievijas Valsts domes vēlēšanām. 1906.g. 26.februārī viņš raksta: "Rīgā tagad gatavojas uz Valsts domes delegātu celšanām. Latviešiem, ja tie daudz maz vienprātīgi, būtu labas cerības, bet tie šimbrīžam saskaldījušies daudzās pretējās partijās, kas grūti savienojamas." Un tā paša gada 20.aprīlī Kr.Barons priecīgi ziņo no Rīgas: "Par Valsts domes locekli no Rīgas izvēlējām Grosvaldu. Vācieši palika lielā minoritātē ar savu kandidātu Moricu. Arī citur, Vidzemē un Kurzemē latviešiem labas cerības."⁶⁾ Ja nebija pieminēta Latgale, tad toreizējās latviešu preses trūcīgās informācijas dēļ.

Krievijas 1.Valsts domē bija ievēlēti no Kurzemes (kuŗā toreiz ietilpa arī Zemgale) divi advokāti, Jānis Čakste un Jānis Kreicbergs, no Vidzemes — lauksaimnieks Arvīds Brēmers un advokāts Kārlis Ozoliņš, no Latgales baznīckungs Francis Trasuns, un no Rīgas jau minētais advokāts Frīdrihs Grosvalds.

Tā kā no Latgales resp. Vitebskas guberņas ievēlēja latviešu deputātus tikai 1. un 2.Valsts domē, tad apskatīsim šinī rakstā tikai minētās Domes un latviešu deputātu darbību tanīs.

Noskaidrosim pie tā paša arī latviešu domnieku sastāvu 2.Valsts domē. Tas jādara tādēļ vien, ka ne mūsu enciklopēdijās, nedz vēstures sējumos nav atzīmēta Eduarda Kazriča parlamentārā darbība. Viņu nepiemin prof.Švābe savā lielajā vēstures sējumā, un Ādolfs Klīve, kas veltījis Krievijas Valsts domju darbībai plašu pārskatu, apgalvo, ka "Vitebskas guberņā pārsvarā esošie krievi latviešu minoritāti pārbalsoja un ievēlēja tikai krievus".⁷⁾ Nē, no latviešiem Krievijas 2.Valsts domē ievēlēja: no Latgales resp. Vitebskas guberņas agronomu Eduardu Kazriču, no Vidzemes rakstnieku Eduardu Treimani (Zvārguļu Edvardu) un skolotāju Kārli Kārkliņu, no Kurzemes Pēteri Juraševski un K.Burkevicu, bet no Rīgas sociāldemokratu vadoni Jāni Ozolu.⁸⁾

Kā redzams no abu Domju stenogrammām, tad gandrīz visi parādīja savu aktivitāti nevien komisiju darbā, bet atklātās runās aizstāvēt savu vēlēšanu un tautas intereses. Visvairāk viņi izteicās zemes reformas jautājumā, kā arī iestājoties par apcietināto revolūcionāru likteni.

Pirmo konfliktu Valsts domē piedzīvoja Jānis Čakste. Tā radīja spēcīgu atbalsi dzimtenē. Čakstes runa Valsts domē par agrāro jautājumu un baznīcas zemes atdošanu zemniekiem sacēla veselu auku vācu aprindās. Barons Jūlijs fon der Ropps atklātā vēstulē nosauca Čaksti par "neģēlīgu, prastu demagogu". Savā atbildē Čakste ietei-

ca baronam Roppam "nesteigties vēsturei priekšā un aiztaupīt savu nicināšanu uz vēlāku laiku".⁹⁾ Šāds brīdis arī tiešām pienāca 1920. gadā, sanākot Latvijas Satversmes Sapulcei, kas izlēma plašu agrārreformu, kas skāra arī Latgali. Bet laikraksts Tēviņa, kas iznāca Jelgavā, norādīja, ka latviešu valsts dōmnieki visos galvenajos jautājumos bijuši savā starpā pilnīgi vienis prāti.¹⁰⁾ Pat, kad Jāni Čaksti un Arvīdu Brēmeri, sakarā ar Viborgas manifesta parakstīšanu 1906.g. vasarā apcietināja, vēl pēc tam šai vēsturiskajai un stingrai deklarācijai pret caru principiāli pievienojās deputāts Jānis Kreichbergs.¹¹⁾ Visas pazīmes rāda, ka arī Francis Trasuns bija morālistiski Viborgas manifesta parakstītāju pusē, jo no viņa runām Valsts domē skaidri redzama viņa stingrā stāja un nepiekāpība cara priekšā, bet nav izdevies noskaidrot, kādēļ arī viņš nav devies, kopā ar saviem domu biedriem, uz Viborgu (somi to apzīmē par Viipuri).

No 1.Valsts domes darbības laikiem saglabājies kāds vēsturisks foto attēls, kur redzami vienā pulciņā visi seši šīs domes latviešu deputāti. Francis Trasuns nosēdināts pašā vidū, parādot viņam sevišķu cieņu, kamēr gados vecākie Frīdrichs Grosvalds un Jānis Čakste sēž viņam pa kreisi vai labi. Te, jau 1906.gadā parādās visu latviešu novadu un tautas piederīgo kopība, par spīti toreizējai "Vitebskas guberņai".

Franča Trasuna darbība Krievijas 1.Valsts domē

Vitebskas guberņas iedzīvotāju sastāvs nerunāja latviešiem par labu, jo administratīvajā izpratnē lieta negrozījās ap Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķi, bet arī ap baltkrievu un krievu apdzīvotiem apgabaliem. Ja tādos apstākļos viens no ievēlētiem deputātiem bija Francis Trasuns, kas neslēpa savu latvisko cilmi un nacionālo apziņu, tad tas runāja pašam Francim Trasunam par labu. Kad viņu ievēlēja Valsts domē, viņš bija 42 gadus vecs. Jau no jaunības dienām viņš bija darbojies Pēterburgā un Rīgā latviešu lietas labā. Latgalē viņš vāca folkloras materiālus. Baznīckunga gaitas viņš sāka Daugavpilī, Rīgā un Pēterburgā, 1904.gadā jau būdams dekāns Rēzeknē. Tieši pēdējais apstākļis nāca Trasunam par labu, lai viņu ievēlētu Valsts domē. Ar savu darbīgo prātu un taisnības sajūtu viņš iemantoja nevien Latgales latviešu, bet arī citu ticīgo sirdis un uzticību.

Ka Trasunam rūpēja pats cilvēks un tā pasargāšana no netaisnības, pierādīja viņa darbība Domē jau no pirmā brīža. Viņš bija pats pirmais no latviešiem, kas ņēma vārdu Valsts domē. Jau 1.sesijas 3.sēdē Trasuns saka runu, iebilzdams pret sodu ekspedīcijām un prasīdams 1905.g. revolūcijā iejauktiem dalībniekiem amnestiju. Kad

Trasuns uzsvē, ka **jāprasa** no cara amnestija, Domes priekšsēdis S.Muromcevs ieteic viņam izvairīties no vārda "trebovatj" (prasām). Trasuns tomēr palika pie "**prasības**". Šādā viņa nostājā neizpaužas arogance pret caru, bet pilsoniska apziņa, ka viņu un pārējos Domes locekļus ir ievēlējuši tauta un ka viņi bauda savu vēlētajū uzticību. Monarchijā, kur atsevišķs cilvēks jutās tikai kā pavalstnieks un padevīgs caram, šāda pašapziņa un pilsoniska stāja bija kas neparasts. Tas palīdzēja arī citiem demokrātiski noskaņotiem deputātiem apzināties savu stāvokli. Trasuns savā 30.aprīļa runā vēl papildām norādīja uz ievēlēto tautas vietnieku specifisko svaru un tautas spēku, kas stāv aiz viņiem. Un viņam, kā šinī vietā, tā runu noslēdzot, spēcīgi aplaudēja. Savā runā Trasuns protestēja pret soda ekspedīciju darbību un pret zemnieku dauzīšanu ar nagaikām. Viņš norādīja, ka apmeklējis cietumus, kuŗos viņa apgabalā bijuši ieslodzīti 400 cilvēku, un ne jau katram var pierakstīt kādu vainu. Un tas, lūk, tieši raksturoja Latgales apstākļus. Trasuns pie tam nobeidza savu 30.aprīļa runu ar nožēlu, ka atbildē uz cara troņa runu, sanākot Valsts domei, neesot prasīta tūlītēja soda ekspedīciju atsaukšana un kaŗa stāvokļa izbeigšana.¹³⁾

2.Valsts domē par to runāja daudz sociāldemokrats Jānis Ozols no Rīgas, kā arī Edvards Treimanis no Vidzemes. Viņu runas un akcijas atkārtoti pieminētas, bet Franča Trasuna stingrā un drošsirdīgā valoda Valsts domē dīvainā kārtā noklusēta. Tieši viņš bija pirmais, kas par to runāja un savās prasībās neatlaidās.

Trasuns bija bez tam pirmais, kas Valsts domē norādīja uz agrāro reformu nepieciešamību Latgalē. Savā 16.maija runā viņš apgaismoja šņoru zemes bēdīgo stāvokli, kas iedzen Latgales zemnieku postā. Viņš iebilda pret sādžu sistēmu un prasīja zemniekam zemi pilnā īpašumā, jo tikai tādā ceļā rastos iespēja pacelt lauksaimniecības kultūru un celt darba prieku. Šinī pašā runā viņš prasīja stāvokļa uzlabojumu Romas katoļu baznīcai, kas pretēji pareizticīgo baznīcai cara Krievijā bija atstumta malā.¹⁴⁾

Īsajā 1.Valsts domes darbības laikā, kas aptvēra tikai 72 dienas, Trasuns savās runās apgaismoja nevien Latgales drūmos dzīves un saimnieciskos apstākļus, bet piedalījās vairāku interpellāciju iesniegšanā. Kur runa bija par apcietināto revolūcionāru atbrīvošanu vai vismaz par patvarību novēršanu, tur Trasuns neatturējās sadarboties arī ar "trudovikiem", kuŗu vidū netrūka stingru sociālistu un anarchistu. Galvenais bija viņa izpratnē palīdzēt cietušajiem un viņu ģimenēm.

12.maija sēdē Trasuns ar 66 locekļu trudoviku grupu prasīja nāves soda atcelšanu astoņiem apsūdzētajiem. Baltijas ģenerālgubernātors bija apstiprinājis nāves soda izpildīšanu Vīndedzim, Eri-

ņam, Meieram, Tarkšem, Andrejam un Jūlijam Kalējam, Rēbo-
kam un Sīpolam.¹⁵⁾ Viņi bija apsūdzēti par piedalīšanos policistu
nogalināšanā, nepiešķirot tiesības iesniegt kasācijas sūdzību. Pazis-
tot toreizējo apsūdzības praksi, Trasuns un citi deputāti pūlējās no-
vērst apsūdzēto nošaušanu 24 stundu laikā, dodot tiem iespēju aiz-
stāvēties un pierādīt, ka ne jau ikviens no viņiem smagajā noziegu-
mā vainīgs.

Vajadzēja paiet tikai nepilnai nedēļai, lai Trasuns jau 18.maijā
atkal kopā ar trudovikiem parakstītu lūgumu, izraudzīt 33 deputā-
tu komisiju, lai izsekotu apsūdzībām pret politiski vajātiem, kādi
radušies pēc 1905.g. 17.oktobra manifesta pasludināšanas.¹⁶⁾

27.maija sēdē Trasuns kopā ar leišu domniekiem Kubili un Saba-
li, poļu tiesībnieku Ļedņicki, igauni Tenisonu u.c. iesniedza Valsts
domei interpellāciju par apcietinātiem revolūcionāriem Minskas
cietumā, pret kuriem nav celta pat īsta apsūdzība.¹⁷⁾

29.maijā Trasuns pats izstrādā interpellācijas tekstu, ko arī pats
kā pirmais paraksta. Šinī interpellācijā viņš ieblīst pret represijām,
kas vērstas pret apcietināto Vitebskas guberņas iedzīvotāju Alek-
sandru Meļcovu.¹⁸⁾ To līdz ar Trasunu paraksta vēl Čakste, Gros-
valds, Kreicbergs un Brēmers, kas ir jauns apliecinājums par latvie-
šu domnieku teicamo sadarbību un savstarpējo solidaritāti. Kā red-
zams no šī gadījuma, tad to dara pat gadījumā, kur nav skartas
kopējas latviešu intereses, bet jāatbalsta Latgales deputāta darbība
un iniciatīva. Tas pats redzams arī no "Pieprasījuma par notiku-
miem Baltijas un Vitebskas guberņā", ko 15.maijā iesniedza Valsts
domei.¹⁹⁾

Ar to daudz maz raksturota Franča Trasuna darbība 1.Valsts do-
mē. Viņš tieši ar savu darbību kļuva populārs. Plašajā deputātu
pulkā vismaz sākumā tas tā nebija. Kad 1.sesijas 2.sēdē, 1906.g. 29.
aprīlī Trasunu uzstādīja par kandidātu Valsts domes prezidija sek-
retāra biedra amatam, viņš no 487 balsīm saņēma tikai 2, bet jāie-
vēro, ka uz šo amatu bija uzstādīts 61 kandidāts. Diezgan kuriozi,
ka arī tad Trasuns ierindojās šinī vēlēšanu norisē kā 24-tais.²⁰⁾

Pēc tam, kad esam apskatījuši Trasuna un (blakus minot) arī da-
žu citu latviešu deputātu darbību Valsts domē, atliek vēl teikt dažus
vārdus par patiesības sagrozīšanu padomju historiografijā. Spilgts
piemērs tam ir padomju vēstures zinātņu doktores 1974.gadā Rīgā
publicētais darbs "Latvijas sociāldemokrātija un nacionālais jautā-
jums (1893-1917)". Neielaižoties polēmikā, dosim vislabāk autorei
pašai vārdu un salīdzināsim ar to, ko konstatējam pēc 1.Valsts do-
mes stenogrammām.

Ilga Apine raksta: "1.Valsts domē tika iesniegtas interpellācijas
sakarā ar policijas patvaļu un nāves sodiem Rīgā. Latviešu buržuā-

zijas deputāti neierosināja šos jautājumus Domē un parasti arī ne-parakstīja pašas interpellācijas. Tikai vienu no šīm interpellācijām (Sic! Aut.), ko iesniedza trudoviki 12.maijā, bija parakstījis F.Trasuns. Vēlāk Domē ne vienu reizi vien bija runa par nāves sodu pie-sprīšanu Latvijas revolūcionāriem, par spīdzināšanu Rīgas polici-jā. Aizstāvēdami interpellācijas, pret labajiem deputātiem uzstājās trudoviki un pat kadeti, bet ne latviešu buržuāziskie deputāti” (112.–113.lpp.). Turpat Apine saka, ka Trasuns gan vienu reizi esot prasījis nāves soda atcelšanu, bet esot teicis, ka “vajagot slepkavot, bet uz likuma pamata”.²¹⁾

Apine arī apgalvo, ka neviens no latviešu deputātiem neesot iz-mantojis savas pilnvaras Valsts domē, lai apgaismotu agrāro jautā-jumu Latvijā, bet tieši par to runāja Čakste jau 1.sesijas 4.sēdē²²⁾ un pēc tam plaši un ar nacionālu akcentu Jānis Kreicbergs²³⁾ un Ar-vīds Brēmers.²⁴⁾ Kā redzējām, tad pat Latgales īpatie apstākļi nebi-ja piemirsti un tos pamatīgā runā apskatīja Francis Trasuns.

Ar nepiekāpīgām prasībām agrārajā jautājumā nāca latviešu de-putāti arī 2.Valsts domē un tās abās pēctecēs. Tā bija īstenībā Lat-vijas agrārreformas priekšvēsture.

Zemnieku un pilsoņu tiesību aizstāvis Eduards Kazričs

Ja Miķelis Bukšs “Dzeives” 1959.g. nr.²⁵⁾ nebūtu norādījis uz Eduardu Kazriču kā 2.Valsts domes deputātu, kas bija ievēlēts Vi-tebskas guberņā, tad viņš un viņa parlamentārā darbība būtu visno-taļ noklusēta. Kauču nepilnīgi, taču vismaz trimdas literātūrā viņš būtu atradis vietu, ja neskaita Daugovas kalendāru, kur 1912.gadā bija atrodams neliels nekrologs par šo Latgales dēlu un apgaismotu cilvēku. Šos datus papildināja savā laikā Kamilla Skangeļa.

Mūsu vēsturniekiem nedara godu, ka tie neatkarības laikā, nedz pēc tam nepūlējās iegūt sīkākus datus par šo redzamo Latgales dar-binieku no viņa tuviniekiem. Jūlija Kazriča, Eduarda Kazriča dzī-vesbiedre, nomira Albanijā, Ņujorkas pavalstī 1966.gada 10.jūni-jā. No viņas pašas tieši nav iegūtas ziņas, tikai šo rindiņu autoram radās izdevība sadzīt pēdas dēlam — Olģertam Kazričam, kas ap-vienoja savas ziņas ar tēva māsas Helēnas atmiņām. Tādēļ būs vietā vispirms pakavēties pie Eduarda Kazriča biografiskajiem datiem, kuŗus tagad varam uzskatīt par autentiskiem.

Olģerts Kazričs, kas trimdas laikā nonāca Amerikas Savienotajās Valstīs, stāsta sekojošo: “Savu tēvu neatceros, jo viņš mira ar sirds-trieku 1911.gada 27.jūnijā, kad biju tikai vienu gadu vecs. Pēc ma-nis ievāktajām ziņām Eduards Kazričs dzimis 1869.gadā (datumu nezinu), Kazradžu mājās, Sakstagala pagastā, Rēzeknes apriņķī.

Ģimenē bija 7 bērni, 4 nomira bērībā. Eduardam bija māsa, Helēna, un brālis — Antons, kas dienēja Melnās jūras flotē. Brālis bija beidzis Jūras akadēmiju Pēterpilī un īsi pirms revolūcijas bija sasniedzis ģenerāļa pakāpi, bet tanī pašā 1917.gadā mira Sevastopolē, apmēram 57 gadu vecumā. Māsa Helēna bija Latvijas laikā atraitne, mira Kazradžu mājās 1939.gadā. No šīs manas tantes Helēnas stāstiem zinu, ka ģimnaziju visi trīs beidza Rīgā. Cik atceros, tēvs beidza tā saukto Aleksandra ģimnaziju. Pēc tam viņš studēja Rīgas Politehniskajā institūtā. Sākumā ķīmiju, bet tad pārgāja uz lauksaimniecību. To beidza apmēram 1900.gadā ar agronoma gradu. Viņš pārvaldīja četras valodas — latviešu, poļu, krievu un vācu. 1902.gadā viņš apprecējās ar Jūliju Tomašūnas, mūsu Ciskādu draudzes prāvesta Vincenta Tomašūna māsu.

“Mūsu ģimenē mēs bijām divi bērni. Mans tēvs pēc apprecēšanās dzīvoja mājās (125 ha zemes). Viņš vadīja arī Sakstagala pagasta krājiasi. Pēc dabas viņš bijis kluss un drīzāk kautrīgs, bez jebkādas agresivitātes. Tā kā tanī laikā Latgalē bija ļoti maz izglītotu cilvēku, viņu ievēlēja otrajā Krievijas Domē. Cik atceros, viņš piederēja pie kadetu partijas vai nogrupējuma. Mums bija grāmatiņa ar visiem deputātu foto uzņēmumiem un ļoti īsu dzīves aprakstu. Tā zuda 1940.gadā, komunistu okupācijas laikā. Mūsu mājas bija nacionālizētas, un mēs visi bijām izdzīti no mājām. Tajā grāmatiņā mans tēvs bija ierakstīts kā latvietis. Pēc Domes atlaišanas mans tēvs ar mūsu māti atgriezās no Pēterpils un dzīvoja mājās. Ap 1910.gadu tēvam piedāvāja Rēzeknes apriņķa agronoma vietu, kuŗu viņš arī pieņēma. Tur viņš tikai iesāka strādāt, vai pat to pilnīgi nepaspēja, jo jau 1911.g. jūnijā mira 42 gadu vecumā.”

Šīs ziņas Oļģerts Kazričs vēl pēc tam papildināja ar ziņām par Eduarda Kazriča priekštečiem:

“Eduarda Kazriča vectēvs, vārdā Jānis, nāca no Kantinieku sādžas, Sakstagala pagastā. Viņam bija uzvārds Eisaks. Viņš ar savu dēlu Andreju iepirka no Krievijas valsts uz izmaksu mājas ar apm. 125 ha lauku zemes. Mājas sauca ‘Kazradži’. To procedūru, cik zinu, sauca par ‘krestjanskij nadel’. Tad no šīm mājām mana tēva tēvs Andrejs ieguva uzvārdu Kazradzis, bet krievi no pārtaisīja par ‘Kazrič’, pie kuŗa mēs, latviskojot pielikām ‘s’. Šis uzvārds bija visos dokumentos, un tā mēs to nemainījām atpakaļ uz Kazradzis. Bet mājas arvien sauca un pat tagad ir palikušas Kazradži. Ar šādu nosaukumu ir pasta nodaļa un Latvijas laikā bija dzelzceļa pieturas punkts, mūsu māju tuvumā.” Un par pašu tēvu, Eduardu Kazriču, dēls Oļģerts vēl piebilst: “Mana māte stāstīja, ka mans tēvs pēc apprecēšanās un droši vien sakarā ar ievēlēšanu Domē pievērsies stipri jurisprudenci. Lasījis ļoti daudz grāmatu šinī nozarē. Mums mājās

bija liela grāmatu bibliotēka, bet jau pirmajā lielnieku laikā, 1917. gadā to izlaupīja. Kas bija palicis pāri, to otrā lielnieku okupācija, 1940. gadā, atkal izvandīja, jo mājas bija nacionālizētas.”²⁶) Oļģertam ir arī ziņas par tēvabrāli Antonu, jau minēto ģenerāli, bet tās šeit neizmantojam, jo mums rūpēja uzzināt iespējami daudz par valsts domnieku Eduardu Kazriču. Kamēr par Franci Trasunu netrūkst ziņu, tikmēr par agronomu Eduardu Kazriču neatrodam ziņas pat Rīgas Politehniskā institūta Album Academicum, kuŗā atrodama studentu matrikula.

Kā agronoms un prāvu lauku māju saimnieks Kazričs labi izprata zemnieku vajadzības. Visapkārt ap viņu Latgalē gan bija gandrīz tikai sādžu saimniecības ar neracionālajām šņoru zemēm. Visi agrārie un sociālie apstākļi Latgalē bija ļaunāki nekā Kurzemē un Vidzemē. Ja arī visā Latvijā zemes kopēji tiecās tikt pie sava zemes gabaliņa un būt kungs pats savā sētā, tad Latgales šaurībā tas bija izmanāms vēl stiprāk. “**Zemnieks ilgojas pēc zemes un brīvības**”, varam ietvert īsos vārdos deputāta Kazriča 1907. gada 15. maija runu 2. Valsts domē. Viņa liberālais stāvokļa izvērtējums neļāva apstāties tikai pie paša zemes jautājuma, bet viņš savā runā pateica, ka Latgales latvietis cara Krievijā **smok beztiesiskā sistēmā**.²⁷) Tā bija droša un cienīga valoda.

Vispirms viņš savā runā uzsvēra, ka Valsts domes locekļi nav ievēlēti, lai turētu skaistas runas un mētātos ar frazēm, bet gan ir ievēlēti, lai ķertos pie nopietna likumdošanas darba, kas dod zemniekam un pilsonim taustāmus dzīves un darba uzlabojumus.

Arī tas bija gluži vietā teikts, jo jau 1. Valsts domei pārmeta, ka tā notērē nebeidzamu laiku ar deklarātīvu runāšanu un interpellācijām, neķeroties pie īsta likumdošanas darba. Pēdējo valdība, sevišķi Stoļipins bremsēja, bet arī tad varēja parādīties praktiskāka nosliece. Un tieši zemnieki, kā norādīja Kazričs, to no Valsts domes sagaidīja. Būtu grēcīgi un neatbildīgi ignorēt zemnieka ilgas pēc zemes. “Zemnieks gaida no Valsts domes sev glābiņu,” teica Kazričs.²⁸) Vēlreiz jānorāda, ka Kazričs, prasīdams Latgales zemniekam zemi, apvienoja šo prasību ar pilsoņu tiesību prasību. Viņš to formulēja pietiekami asi un skaidri, norādot, ka ļaudis sagaida, ka tos paglābs no “beztiesiskuma stāvokļa” (viņš gan to apzīmēja par “beztiesiskuma atmosfairu”).²⁹)

No stenogrammām nav redzams, ka Kazričs būtu teicis vēl citas runas. Kā no viņa dēla liecinājuma redzējām, tad Eduards Kazričs bija kluss, pat kautrīgs cilvēks, kam trūka brāzmainības un agresivitātes. Kaut arī nav skaidra norādījuma, tad tomēr liekas, ka Kazričs būs darbojies 2. Valsts domes agrārajā komisijā, jo parlamentārā kārtība prasīja ievēlētu deputātu iesaistīšanu kādā komisijā. Tā

varēja būt viņa gadījumā tikai agrārā komisija, jo visvairāk viņš bija agrārpolitiķis. Jo bieži piemirst un neievēro, ka smagais parlamentārais darbs nenorit vis plenārsēdēs, bet atsevišķajās parlamenta komisijās.

Ja norādījām uz 2.Valsts domes 1907.g. 15.maija plenārsēdi, tad varam vēl piebilst, ka pēc Kazriča tanī pašā sēdē runāja vēl vairāki Baltijas deputāti. Runāja Kārlis Kārklīņš no Vidzemes, Jānis Ozols no Rīgas, Jurins un Parts no Igaunijas, Poviļuss un Bulats no Lietuvas toreizējām guberņām.³⁰⁾

Ja 2.Valsts domei būtu bijis gaŗāks mūŗs, tad var droŗi teikt, ka Kazričam būtu radusies izdevība un vēlēŗanās atkārtoti runāt plenārsēdē. 2.Valsts domes darbības laiks aptvēra posmu no 1907.g. 5.marta līdz 16.jūnijam (pēc jaunā stila). Savā politiskajā raksturā tā bija kreisāka par iepriekŗējo. Kā vienu no 2.Valsts domes atlaiŗanas iemesliem min slepeno sapulci, kas 1907.g. 16.maijā notika pie sociāldemokratu deputāta Jāņa Ozola. Viņa Pēterburgas dzīvoklī bija sapulcējuŗies nevien Domes kreisie deputāti, bet tur ieradās arī kāda kaŗavīru delegācija (ar provokātoriem viņu vidū). Policijas departaments mēģināja pierādīt, ka te organizēta sazvērestība pret caru Nikolaju II, lai viņu nogalinātu.³¹⁾ Bet tie bija sameklēti argumenti, lai atbrīvotos no Domes ar nevēlamu sastāvu. Nevien caram Valsts dome vispār nebija pa prātam, bet pret to vērsās kā Goremikins, tā Stoļipins, un visa krievu birokratija. Pēdējā iebilda arī pret to, ka abās pirmajās Valsts domēs nekrievu tautu pārstāvjiem pēc toreizējā vēlēŗanu likuma sanāca daudz mandātu. Tādēļ gādāja par to, lai nākamajās Domēs sēdētu kā tautas vietnieki prāvā pārsvarā krievi un seviŗķi muiŗnieki. Diŗciltīgo elektoru skaitu palielināja.³²⁾ Ar to arī Baltijas muiŗnieki, kas sākumā Domē nebija pārstāvēti, iekļuva Valsts domē, bet latvieŗu pārstāvju skaits saruka. Ja abās pirmajās Valsts domēs bija pa 6 latvieŗu deputātu, tad 3. un 4. Valsts domē viņu skaits reducējās uz 2, pie kam Latgale vispār palika bez jebviena deputāta.

Cerības, ka latvieŗu tauta lika uz pirmo Krievijas parlamentu, saplaka. "Ka Valsts dome ir bezspēcīgāka, nekā daŗs labs domāja, top rokām taustāms," rakstīja jau 1906.gada maijā Jānis Asars,³³⁾ kas bija viens no vēriģākajiem latvieŗu sadzīves vērotājiem un politisko notikumu izvērtētājiem. Pārŗķirstot latvieŗu avīzes, kas iznāca no 1906.-17.gadam gan, jāsaka, ka par Valsts domes darbību mūsu prese daudz rakstīja. Ar Valsts domi latvieŗiem bija dots atklāts politisks forums, kur tie skaļāk vai mērenāk varēja likt atskanēt savai balsij. Sava nozīme bija arī tam, ka Valsts domē latvieŗu pārstāvji varēja vingrināties parlamentārajā praksē. To seviŗķi jāsaka par Jāni Čaksti, kas kļūdams par Latvijas Tautas Padomes,

Satversmes Sapulces un I.Saeimas prezidija priekšsēdi, spēja veikli un ar izmaņu vadīt sēdes, virzīt lietišķā gultnē frakciju darbību un ar savu autoritāti nostiprināt cieņu savam amatam. Daudz no tā ieguva arī bīskaps Rancāns, kas drīzi kļuva par Saeimas vicepriekšsēdi. Tāpat Francis Trasuns, kas darbojās Saeimas prezidijā.

VĒRES

- 1) Mayer-Tasch, P.C., Die Verfassungen Europas, Minchenē 1975, 137.lpp.
- 2) Schultz, Lothar, Russische Rechtsgeschichte, Šauenburgā 1921, 247.-248.lpp. — Brīvība, Stokholmā, 66.-82.nr. Sk. J.Zara (Jāņa Ozola) rakstu "Divas pirmās Krievijas Valsts domes 1906. un 1907.gadā".
- 3) Schultz, op.cit., 245.-247.lpp.
- 4) Hedenstroem, Alfred von, Geschichte Russlands von 1878 bis 1918, Štutgarte un Berlīne 1922.g., 206.lpp.
- 5) Klīve, Ādolfs, Brīva Latvija, Ņujorkā 1968.g., 120.lpp.
- 6) Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1935.g. 12.nr., 586.-587.lpp.
- 7) Klīve, Ādolfs, op.cit., 123.lpp.
- 8) Par Klīves uzrādīto latviešu deputātu K.Burkevicu trūkst ziņu.
- 9) Tēvija, Jelgavā, 1906.g. 6.jūn. 65.nr.
- 10) turpat.
- 11) Kristapa Straumes biografiskās piezīmes par Jāni Kreicbergu, rokraksta 51.-52.lpp.
- 12) Stenografičeskij otčet. Gosudarstvennaja Duma. Pēterburgā 1906.g. 1.sesijas 3.sēde 1906.g. 30.aprīlī, 36.lpp.
- 13) turpat
- 14) Stenogr. otčet. 1.ses. 10.sēde, 418-419.lpp.
- 15) Stenogr. otčet. 294.-295.lpp.
- 16) turpat, 448. un 553.lpp.
- 17) turpat, 734.lpp.
- 18) turpat, 743.lpp.
- 19) Tēvija, 1906.g. maija nr.
- 20) Stenogr. otčet. 19.lpp.
- 21) Apine, I., Latvijas Sociāldemokratija un nacionālais jautājums (1893-1917), Rīgā 1974.g. 113.lpp.
- 22) Stenogr. otčet. 195.-196.lpp.
- 23) turpat, 448.-500.lpp.
- 24) turpat, 815.-817.lpp.
- 25) Dzeive, 1959.g. 37.nr., Minchenē, Sk. M.Bukša rakstu "Ceīņa par parlamentārismu Krīvijā un myusu tautīšu leīdzdaleiba", 8.-11.lpp.
- 26) Ād.Šildes arhīvs, Olģerta Kazriča 1979.g. 15.marta un 30.aprīļa vēstule.
- 27) Stenogr. otčet. Valsts domes 1907.g. 15.maija sēde, 542.lpp.
- 28) turpat
- 29) turpat
- 30) turpat
- 31) Hedenstroem, op.cit., 220. Sal. Maklakov, V.A., Vtoraja Gosudarstvennaja Duma, Parīzē (gads nav uzrādīts). Arī: Brīvība, 1957.g. 4/79/nr.
- 32) Hedenstroem, op.cit., 220.lpp.
- 33) Jāņa Asara kopoti raksti, 4.sējums, Rīgā 1912.g. 361.lpp.

Komūnisms un latviešu tauta

Universitas, 1964.g. 14.nr.

1. Revolūcionāra teorija un politiskie novirzieni

Latviešu tautas sabiedriski politiskajos centienos un strāvojumos komunistiem līdz 1917.gada sākumam piekrita nenožīmīga loma. Tas nozīmē, ka vairāk kā piecdesmit gadu laikā, ko ievadīja tautas atmodas laikmets un kas lika darboties divi paudzēm, tie nav parādījuši sevi par vērā ņemamu faktoru. Pat 1905.gada revolūcijā, kas nāca ar tādiem radikāliem strāvojumiem un cīņām, kas satricināja visus mūsu sadzīves pamatus, viņi nebija klāt. Redzamākais latviešu komunistu vadonis Pēteris Stučka pieslēgās boļševikiem tikai 1907.gadā, kad pārcēlās uz dzīvi Pēterburgā. Tur, kā savās atmiņās piemin 1905.g. revolūcionārs Fēlikss Cielēns, viņš kļuvis par salonboļševiku, t.i. tādu, kas atzina gan boļševiku revolūcionāro teoriju, bet revolūcionārajā darbā nepiedalījās.⁽¹⁾ Latvijas Saeimas komunistu frakcijas līderis Linards Laicēns, kas 1928.g. vēlēšanās izgāja ar t.s. kreisās strādniecības un darba zemniecības sarakstu, pats vēlāk liecināja: "1917.gada vasarā es savā politiskajā attīstībā nogāju līdz boļševismam."⁽²⁾ Pirms tam Laicēns bija pazīstams kā labs demokrats un pilsoniska virziena rakstnieks. Kad 1906.g. augustā, tātad pēc tikko satriektās revolūcijas, latviešu komunisti "noformējās kā virziens", to pārstāvji bija Jānis Lenčmanis, Roberts Endrupis un Maija Eliase, kuŗi toreiz vēl nodarbojās ar vēlākā lielnieku vadoņa Viļa Dērmaņa sīvu apkaŗošānu, jo pēdējais vēl skaitījās par mazinieku. Jau redzamāku lomu latviešu lielnieki ieguva sociāldemokratu apvienotajā kongresā 1914.g. Briselē, kur kā redzami to pārstāvji piepulcējās Jānis Bērziņš-Ziemelis un Roberts Eiche, bet tam ar latviešu tautas politiskajiem centieniem nebija nekāda sakara.

Kā 1907.g. sociāldemokratu kongresā Londonā, tā Prāgas un Briseles kongresos, latviešu komunisti parādīja sevi tikai par paklausīgiem Ņeņina neierobežoto varas tieksmju atbalstītājiem. Ņeņina toreizējie panākumi bija atkarīgi no poļu un latviešu sociāldemokratijas pārstāvju nostājas⁽³⁾ un prāva daļa to tiešām pārsedlōjās lielnieku pusē. Vērtējot lietas vēlākajā perspektīvā varam, var-

būt, pat teikt, ka latviešu komunistu loma šinīs varas nostiprināšanas starpcēlienos nebija mazāks pakalpojums boļševismam, nekā sarkano strēlnieku loma oktobra revolūcijas laikā.

Tomēr viss tas kalpoja tikai boļševistiskajai Krievijai. Ja šī latviešu komunistu aktivitāte lika palēnām grījoties arī apvienotajai sociāldemokratijas organizācijai pašu zemē, tad tam visam bija iekšējs kopējas partijas pretišķību raksturs⁽⁴⁾ un latviešu tautā tas vēl neatbalsojās. Un par lielinieciskā novirziena izveidošanos redzams komunistu aģitators kopš 1912.gada A.Dižbite izsakās, ka “tas bija sarežģīts augšanas process, kas noritēja V.I.Ļeņina un boļševiku partijas vadībā.”⁽⁵⁾

2. Vai var runāt par “latviešu boļševismu”?

Pilnīgi jauna situācija radās 1917.gadā. Krievijas caram Nikolajam II atsakoties no troņa un kara radītām grūtībām pieaugot, Ļeņins atrada sev jaunu, pateicīgu izejpozīciju. Kaut arī viņa piekritēju skaits visā Krievijā bija mazākumā, tas centās sagrābt varu ar mērķtiecīgu politisku aktivitāti un diversiju. Cīņā dēļ varas lieliniekiem daudz palīdzēja t.s. strādnieku un zaldātu padomes. Latvijā tās sāka dibināties 1917.gadā neokupētās teritorijas daļā. Sākumā tās vēl neatradās pilnīgi lielinieku rokās, kas sakāms arī par Vidzemes Pagaidu Zemes padomi.

Daugavpilī 1917.g. ziemā stāvēja vēl Krievijas armija, kuŗā manāmu rostību parādīja komunisti. Kaut arī tie uzdūrās pretestībai, tad še stacionētās armijas vienībās tomēr nodibinājās boļševiku komitejas, kas uzturēja sakarus ar Maskavu.⁽⁶⁾ Arī par ziemeļnieku grupu ģenerālis Ezeriņš liecina, ka amatos bija daži tādi virsnieki, kas jau 1917.gadā strēlniekus vadīja uz lieliniecismu.⁽⁷⁾ Bez tam sevišķu rostību parādīja aģitatori Nachimsons, Daniševskis un citi lielinieku ideologi. Armijas demorālizācija, ko latviešu strēlniekos bija veicinājusi krievu augstāko virsnieku neatbildīgā rīcība kaujās, radīja šai aģitācijai izdevīgus priekšnoteikumus.

Šinī laikā latviešu komunistiem nācās jau sadurties ar Latvijas politiskās autonomijas prasību. Par to 1917.gadā izteicās visi redzamākie latviešu pārstāvji. Arī komunisti ņēma vārdu šinī jautājumā, tikai ar negatīvu noslieci. Jūlijs Daniševskis, kam 1919.gadā piekrita redzama vieta Stučkas valdībā, nosauca Latvijas autonomiju par “cauru zeķi”. Ne mazāk redzams lielinieks, Oto Kārklīņš, 1917.g. 23.oktobrī izteica komunistu partijas viedokli šādi: “Mēs, boļševiki un internacionālisti, negribam nekādu nacionālu autonomiju, bet aizstāvam tikai savas šķiras intereses, vienalga, kas dzīvo Latvijā — latvieši, krievi, ebrēji vai samojedji.”⁽⁸⁾ Tas pilnīgi saska-

nēja ar Stučkas jau 19.aprīlī latviešu komunistu konferencē Maskavā izteikto "pārliecību par mazās, patstāvīgās Latvijas valsts dibināšanas nederīgumu".⁽⁹⁾ Pat kultūras autonomiju viņš atzina par lieku. Iebilzdams pret Tērbatas latviešu skolotāju kongresa nozīmīgajiem lēmumiem kultūrpolitiskajos jautājumos, Štučka uzsvēra, ka viņš neredzot ne mazākās vajadzības pēc īpašas latviskas augstskolas.⁽¹⁰⁾ Šāda viņa nostāja likās dīvaina, kur tas bija latviešu studentu biedrības "Zemgalijas" vecbiedrs. Kaut arī tā bija kreiso studentu apvienība, tad tomēr tā bija izveidojusies pēc nacionālā principa.⁽¹¹⁾

Kā Stučka, tā Daniševskis nostājās konsekventi pret Latvijas atdalīšanos no Krievijas. Ja arī citos jautājumos tie vēl bija gatavi piekāpties, tad latviešu tautas piederībā Krievijai tie bija un palika nelokāmi.⁽¹²⁾

Viens šāds ciets rieksts bija agrārie apstākļi Latvijā un zemes došana bezzemniekiem.

Stučkas tezes agrārjautājumā iespiestas Sociāldemokrata 1917.g. 23.maja 26.nr., kā arī īpašā brošūrā "Piezīmes par agrāro jautājumu". Viņš uzsvēra: "Zemes izdalīšana nav politiski progresīvs solis, jo tas neglāb jīkos zemniekus no nabadzības, bet gan atrauj tos iz cīņas rindām."⁽¹³⁾ Par spīti šādai savai doktrīnārai nostājai, Stučka tomēr pielaida taktisku iemeslu dēļ lauku īpašumu nodošanu privātīpašumā, kaut arī tikai pārejas laikam. Acīmredzot šo ieteikumu paturēja vērā Maskava 1940./41. padomju režīma gadā, radot t.s. 10-hektarniekus, kā arī pēc 1944.gada līdz lielajai lauku īpašumu piespiedu kolektīvizācijai 1949.gadā.

Kā redzams, latviešu komunistu vadoņiem 1917.gadā un pirms tam bija sava koncepcija galvenajos nacionāli politiskajos un mūsu sadzīves jautājumos. Toreiz tie neatsaucās ik uz soļa uz Ļeņina uzskatiem, bet puda labu daļu savus patstāvīgos uzskatus. Lielu patstāvību Latvijai agrāro jautājumu nokārtošanā puda arī Fricis Roziņš-Āzis, un saglabādams daudz maz veselu prātu, viņš pat piecos Stučkas valdīšanas mēnešos 1919.gadā mēģināja novērst vislielākās ačgārnības zemes jautājumā. Šo faktu der paturēt vērā, apvērtējot vēlākos padomju režīmus Latvijā.

Tādēļ rodas jautājums, vai nav pamatots vācu mācītāja V.Grīnera apgalvojums, ka var runāt par īpašu "latviešu boļševismu". Šīs parādības iztirzājumam viņš 1919.gadā veltīja prāvu brošūru, kas iznāca vācu Kulturlīgas apgādā Berlīnē.⁽¹⁴⁾ Kauču arī šīs grāmatīņas autoru toreiz vēl turēja pilnīgi savā varā pārdzīvotais lielinieku terrors un nāves draudis, kādos tas Rīgas centrālcietumā atradies, taču viņš pūlas tautu psiholoģijas, kā arī ideoloģiskā un vēsturiskā skatījumā atrast iezīmes patstāvīgam "latviešu boļševismam".

Grīnera uzstādītās tezes tomēr nepārlicina, jo uz mata tādi pat revolūcijas un padomju režīma simptomi, kādus viņš grib izskaidrot ar latviešu strādnieku un bezzemnieku psīchi, atkārtājušies savukārt plašajā Krievijā un citās zemēs, kur komunisti ieguvuši varu. Arī viņa teze, ka "latviešu komūnisms ir noteikti pretvāciska kustība", izskaidrojams ne viņa aspektā, bet paturot vērā vēsturiskās norises Latvijā pirms valsts neatkarības laika.

Latviešu komūnisti vērtēja gan sevi par pasaules revolūcijas priekšposteni un padomju režīma nodibināšanā Latvijā saskatīja vēsturisku misiju pavērt ceļu boļševisma iekārojumiem Eiropā.⁽¹⁵⁾ Deklarātīvi to pauda Cīņa jau 1917.g. 26.maijā, pārceļoties no Pēterpils uz Rīgu. Tā aicināja "turpināt cīņu par revolūcijas iekārojumu nostiprināšanu un tālāk attīstīšanu, par mieru, pret karu, **par pasaules revolūcijas sagatavošanu**, lai visu zemju proletāriešu cīņa pret visu zemju kapitālistiem glābtu cilvēci no posta un galīgas izvirtības".

Citiem vārdiem to pasaka Pēteris Stučka: "Mēs Latvijā darbos izvedīsim to, ko līdz šim propagandējām savā programmā, un, ja no mums prasīs, ko mēs darām apvienotajā darbā Latvijā, tad vēsture atbildēs: 'Šeit stāvam mēs uz vakts par visu cilvēci.'" ⁽¹⁶⁾

Ja arī latviešu komūnistu vadoņi savus mērķus un nodomus skaidri apzīmēja, tad latviešu tautā tie toreiz neradīja pat bālu priekšstatu. Vēl 1919.gada beigās dzirdēja pat bijušos latviešu sarkanarmiešus sakām: "Mēs esam lielinieki, bet ne komūnisti."⁽¹⁷⁾ Ideoloģiskajos un politiskos jautājumos valdīja pilnīgs juceklis. Revolūcijas stichija un "norēķināšanās ar pagātni" bija daudzus aizrāvusi sev līdzī, bet jautājumā, kas īsti jāsaprot ar lielinieku sludināto teoriju un praksi, plašākajos tautas slāņos valdīja neskaidrība, pat neziņa un kūtrums to izprast. Tikai nacionāli noskaņotajā inteliģencē un tanī mūsu akadēmiskās jaunatnes daļā, kas pulcējās korporācijās,⁽¹⁸⁾ nepastāvēja greizi ieskati par komūnismu, un kā to rādīja vēlākās brīvības cīņas, latviešu patriotiskā jaunatne uzsāka visnelabvēlīgākajos apstākļos izšķirīgu cīņu pret padomju varu. Un "cīņas Kurzemē starp lieliniekiem un mūsu nacionālo karaspēku," kā liecina Bolšteins, "nebija tik daudz sacensība starp diviem naidīgiem bruņotiem spēkiem, kā cīņa starp nacionālās valsts neatkarības ideju un trešās internacionāles lozungiem."⁽¹⁹⁾

3. Komūnisti nostājas pret Latvijas valsti un tautas suverēnitāti

Vēl vairāk kā pret autonomiju, latviešu komūnistu partija nostājas pret Latvijas valsti. Latvijas valsts dibināšana neatbilda lielinieku marksistiskajai apziņai. Kamēr igauņi, kā to konstatē Stučka

savās atmiņās, jau Brestļitovskas pamiera sarunu laikā bija jau izšķīrušies par patstāvīgas republikas dibināšanu, Latvijas komunistu partijas centrālkomiteja Maskavā šādu atrisinājumu noraidīja. Latvijas valsts dibināšanu tā uzskatīja par "nejēdzību", jo Latvija, pēc Stučkas domām, nedrīkstētu atšķirties no Krievijas.⁽²⁰⁾

Gluži jaunu situāciju radīja Latvijas valsts proklamācija 1918.g. 18.novembrī. Šinī aktā apvienojās visi demokratiskie novirzieni. Nodibinājās Tautas Padome, kas bija Latvijas valsts priekšparlaments līdz Satversmes sapulces sasaukšanai. To aizkavēja sarkanarmijas daļu atrašanās vienā Latgales stūrī.

Kāda bija latviešu komunistu nostāja pret šo notikumu?

Protams, negatīva. Doktrinārajiem iebildumiem, kuŗus jau minējām, pienāca tagad klāt jaunas politiskas deklarācijas un lēmumi. To teksti tagad pieietami Latvijas KP CK partijas vēstures institūta izdotajā dokumentu un materiālu krājumā "Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919.gadā"⁽²¹⁾ Sevišķa nozīme apskatāmā jautājumā ir dokumentiem nr. 65, 66, 72, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 90, 91, 96, 97, 98, 100-105 un 109.

1918.g. 17.novembrī, kad pagrīdes komunisti uzzināja par Tautas Padomes dibināšanas nodomiem, tie Spartaka spiestuvē iespieda 15.000 eks. uzsaukumu, kas nobeidzās saukļiem: "Nost kontrrevolucionāro Latvijas 'Tautas padomi'! Lai dzīvo Latvijas strādnieku un bezzemnieku padomes! Nost Latvijas valsti! Lai dzīvo Padomju Latvija Krievijas Sociālistiskajā federatīvajā Padomju republikā!" Pāris dienas vēlāk izstrādātajās rezolūcijās vēl precīzēts, ka Latvijai jāietelp **Krievijas Soc.Fed. padomju republikā**. Turpretim: "Latvijas proletāriāts atmet Latvijas patstāvību, kāds arī nebūtu tās politiskais veids — ūnija ar monarchiju, konstitucionālā monarchija vai arī republika, jo visos šais gadījumos, pastāvot kaimiņos imperiālistiskām valstīm, tā pārvēršas par vergu zemi, kuŗā Latvijas buržuazija izvērstos par kundzeni pie imperiālistu atbalsta... Buržuazijas nacionālisms un **tieksmes pēc Latvijas patstāvības** uzskatāmas par viņas sevišķu veidu un līdzekli pret Latvijas proletāriātu... Mēs atmetam buržuazijas tiesības lemt par Latvijas likteni, **atmetam līdz ar to tautas pašnoteikšanās tiesības** un uzskatām, ka vienīgi ražīgā darba strādnieki un strādnieces var lemt par Latviju, jo tikai viņi ir viņas veidotāji un bagātību ražotāji. Bet strādnieku šķiras pašnoteikšanās var norisināties vienīgi nesaudzīgā šķiru cīņā un šķiru kuŗā pret buržuaziju. Šai pilsoņu kuŗā Latvijas proletāriāts izcīnīs arī iespēju apvienot Latviju ar **Krievijas Sociālistisko Federatīvo Padomju republiku**."⁽²²⁾

Tautas Padome kā valststiesiska institūcija sāka nostiprināties, kas uztrauca komunistus. Tie tādēļ kādā savā 24.novembra pro-

testa rezolūcijā paziņo, ka stādot Tautas Padomei pretim savu "Strādnieku padomi" un tikai tā varēsot lemt par Latvijas likteni. Šinī paziņojumā par tādas padomes dibināšanu saskatāma zināma notikumu sinchronizācija ar Ļeņina nodomiem. Kā redzams no V.I.Ļeņina 1918.g. 29.novembra telegrammas sarkanarmijas virspavēlniekam Serpuchovā, tad padomju diktātoram tanī brīdī rūpēja šādu reģionu padomju nodibināšana, jo tām, kā viņš uzsver, "ir tā labā īpašība, ka tas atņem iespēju Ukrainas, Lietuvas, **Latvijas** un Igaunijas šovinistiem uzlūkot mūsu kaŗaspēka daļu virzīšanos par **okupāciju** un rada labvēlīgu atmosfairu mūsu kaŗaspēka tālākajai kustībai. Bez šī apstākļa mūsu kaŗaspēks okupētajos apbagalos būtu nostādīts neiespējamā stāvoklī un iedzīvotāji nesāņemtu to kā atbrīvotāju. Ņemot to vērā, lūdzam dot atbilstošo kaŗaspēka daļu komandējošam sastāvam norādījumu, lai mūsu kaŗaspēks visādi atbalstītu **Latvijas**, Igaunijas, Ukrainas un Lietuvas pagaidu Padomju valdības, bet, protams, tikai Padomju valdības."(23)

Kā redzams, tad Ļeņinam bija jāmeklē ceļš zaudēto teritoriju atgūšanai un vienīgo ceļu tas saskatīja "padomju valdību" radīšanā. Stučka vispār nebija domājis par kādu Latvijas valsti un valdību. Tam pat kremta, ka Ļeņins spieda ķerties pie tāda līdzekļa. Zīmīgi ir viņa vārdi šinī sakarībā: "Un tomēr mums bija jāpieņem šī prasība un jānodibina neatkarīga padomju Latvija."(24)

Kur īsti Padomju Latvijas valdība 1918.gada beigās radās, tas redzams no komūnistu funkcionāra J.Šilfa-Jaunzemja vēstules LSD CK Krievijas birojam. Viņš nepacietīgi tam prasa: "Kā sastāv ar mūsu valdības proklamēšanu? Kamdēļ mums nekas netiek ziņots?"(25)

1918.g. 17.decembrī Stučka, Daniševskis un Lencmanis izsludina Maskavā Latvijas strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku padomju valdības manifestu, ar kuŗu paziņo, ka no šīs dienas valsts vara Latvijā ir no jauna Padomju valdības rokās.(26)

Šim latviešu komūnistu manifestam seko uz pēdām Krievijas Soc.Fed. padomju republikas dekrēts par Padomju Latvijas neatkarības atzīšanu. To 1918.g. 22.dec. parakstīja V.Uļjanovs-Ļeņins.(27)

Biļetēnā, ko padomju kaŗa komiteja publicē 1919.g. 3.janvārī, t.i. tanī dienā, kad Rīga atrodas sarkanarmijas pulku varā, norādīts par šīs pilsētas strādnieku it kā sacelšanos, lai gan kreisi noskaņotie elementi uzsāka rosību tikai padomju varas aizsardzībā. Tātad priekšstatu par "tautas brīvas gribas izpausmi" Ļeņinam neizdevās Latvijā radīt. Palika pāri tikai militāra agresija un okupācija.

Varas sagrābšanu intervencijas ceļā, kas notika 1919.gada sākumā, kā neapšaubāmu faktu atzinuši kā padomju oficiozi, tā Latvi-

jas PSR Zinātņu akadēmijas vēstures institūti.⁽²⁸⁾

Ar Rīgas ieņemšanu 1919.g. 3.janvārī, nostiprinājās pamati padomju diktatūrai. Latvijas neatkarīgā valsts, kas nodrošināja latviešu tautas suverēnitāti, bija gandrīz bezizejas stāvoklī. Latviešu tauta bija gan ar valsts proklamācijas aktu izmantojusi savas pašnoteikšanās tiesības, bet nespēja sešu nedēļu laikā, līdz padomju bruņoto spēku iebrukumam, nostiprināties. Pašnoteikšanās tiesības lielinieki noliedza, tā vietā izvirzot šķiru cīņas principus. Jau 1918.g. sākumā Ziemeļkrievijā izdots latviešu laikraksts "Komūnists" apzīmēja Vilsona 14 punktus pašnoteikšanās tiesību jautājumā par "laupītāju morāli", kas tikai sedzoties aiz "brīvības" un "cilvēcības" aizsega, īstenībā iemiesojot rietumu valstu imperiālistu.⁽²⁹⁾

Stučkas valdības pieci mēneši atnesa latviešu tautai smagu postu. Par to radusies diezgan plaša literatūra un tādēļ pie tā atsevišķi nepastāsimies.⁽³⁰⁾ Bet arī pēc lielinieku padzīšanas, tie mēģināja no jauna iznīcināt Latvijas demokrātisko iekārtu un valsts patstāvību.

Ārlietu ministrs Zigfrīds Meierovics nolasīja Tautas Padomes 1920.g. 10.marta sēdē kādu zīmīgu pierādījumu, ko bija devis kāds illegālās komunistu partijas priekšstāvis. Tā slepenajā vēstulē bija teikts: "Proletāriāta šķiras interesēs nav Latvijas valsts nodibināšana. Šīs intereses aizstāv vienīgi internacionālisms, tamdēļ strādnieki ir vedami cīņā pret buržuaziju, **uzturot sakarus ar Krieviju** un Vāciju; jāsigatavo Latvijā buržuaziskās iekārtas gāšana..."⁽³¹⁾

Stučkas valdība pati savas darbības izbeigšanu paziņoja 1920.g. 13.janvārī.

Vēl noskaidrojams Latvijas komunistiskās partijas stāvoklis.

Līdz 1919.g. februāra beigām latviešu komunisti turpināja lietot vēsturisko Latvijas sociāldemokratijas apzīmējumu, lai gan jau 1918.g. 17.jūnijā latviešu sociāldemokrāti, t.s. mazinieki, no tās bija atšķīrušies un izveidojuši savu partiju bez komunistiem. 1919.gadā no 1. līdz 6.martam, sanākdami Rīgā plašā kongresā, kas tika apzīmēts par LKP VI kongresu, Stučkas vadītie lielinieki nolēma nodibināt Latvijas Komunistisko partiju kā Krievijas KP sastāvdaļu.⁽³²⁾ Ar to tie no jauna apliecināja savu atkarību no Krievijas un Ļeņina. Pēc LKP statūtiem tā bija teritoriāla organizācija. Tādēļ arī saprotams, ka pēc lielinieku padzīšanas no Latvijas, tiem nekas cits neatlika kā nomināli apzīmēt sevi par patstāvīgu, no Krievijas Komunistu (boļševiku) partijas neatkarīgu organizāciju. Kaut arī tā bija fikcija, tas atvieglāja Maskavai vest ar Latvijas valdību miera sarunas un šai autonomai, vai kā padomju vēsturnieks Drīzulis saka "patstāvīgai buržuaziskās Latvijas proletāriāta partijai"⁽³³⁾ ļāva turpināt darbību jaunajos apstākļos. Neatkarīgajā Latvijā tā bija

pazīstama kā pagrīdes partija.

4. Komunistu partijas noriets Latvijas valsts neatkarības laikā

Latvijas teritorijas atbrīvošanai no sarkanarmijas sekoja Stučkas valdības 1920.g. 13.janvāra paziņojums par savas "varas nolikšanu Latvijas komunistu partijas rokās". Tas nebija saprotams tikai organizātoriskajā nozīmē, bet daudz dziļākā nozīmē, — latviešu lielinieki neatteicās no suverēnitātes saglabāšanas padomju varai nākotnē. Autentiskajā tekstā teikts: "Latvijas Padomju valdība nodod ar šo jaunajai Latvijas Komunistiskās partijas Centrālkomitejai savas varas funkcijas pilnā mērā līdz jaunam Latvijas Komunistiskās partijas un līdz nākošajam Latvijas Padomju kongresam. Līdz tam laikam Latvijas Komunistiskās partijas Centrālkomiteja ir vienīgā suverēnā vara Latvijā uz ciešiem revolūcijas likuma pamatiem."⁽³⁴⁾ Kaut arī šis ir samocīts juridisks formulējums, tas skaidri pateica, ka komunisti vēl arvien tīko pēc varas Latvijā.

Bez illegālās vadības Latvijai, jau 1920.gadā nodibināja LKP CK Krievijas biroju no pieciem locekļiem. Iestājoties 3.internacionālē, nodibināja vēl LKP CK Ārzemju biroju. Šis birojs pazīstams vairāk ar **Latsekcijas** vārdu. Līdz 1937.g. lielajai tīrīšanas akcijai Krievijā, tā attīstīja visai rosīgu darbību nevien politiskajā, bet arī literatūras laukā. Tās apgāds "Prometejs" izdeva veselu virkni latviešu padomju rakstnieku darbu, kā ar žurnālu **Ciņas Biedrs**. Maskavā sagatavoja arī propagandistus un aģentus komunistiskai propagandai Latvijā.⁽³⁵⁾ Pirms 1940.gada Latvijas KP vadība atradās pilnīgi Maskavā skolotu nelegālistu rokās. Tie bija Pad.Krievijas pilsoņi. Tāds bija arī Jānis Kalnbērziņš, kuŗu pēc Latvijas okupācijas Maskava izraudzīja par LKP 1.sekretāru, kā arī pārējie redzamākie latviešu komunistu funkcionāri.

Latviešu komunistu iespaids Latvijas divdesmitdivos neatkarības gados bija niecīgs. To skaits nepārtraukti samazinājās un 1940.gadā, kad sarkanarmija ielauzās Latvijā, kopskaits bija sarucis uz 230.⁽³⁶⁾

Kā rādīja Saeimas 1928. un 1931.g. vēlēšanas, kuŗās komunisti izgāja ar savu maskēto sarakstu, arī viņu piekritēju skaits nebija prāvs. 3.Saeimas vēlēšanās tie ieguva 52.100, bet 4.Saeimas vēlēšanās 61.272 (pieskaitot vēl otra maskēta saraksta balsis — 69.650). Šos sarakstus atbalstīja t.s. kreisie arodnieki, virkne maskētu "kultūras organizāciju" un paprāvs mazākumtautību slānis, kuŗā pulcējās kā krievi, tā žīdi,⁽³⁷⁾ tomēr nekādus izcilākus panākumus tie neguva. Neskatoties uz saviem niecīgajiem panākumiem, komunisti

piegalījās līdzīgā veidā arī pilsētu domju vēlēšanās. Tikai dažās provinces pilsētīnās ar kuplāku sveštautiešu skaitu tiem izdevās laiku pa laikam iegūt lielāku skaitu mandātu.

LKP pievērsa galveno vērību streiku un bezdarbnieku demonstrāciju rīkošanā. Tā kā šī partija bija pret valsts uzbūves darbu, tad arī Saeimā un pilsētu domēs tās darbošanās aprobežojās ar obstrukciju, turot tukšas demagoģiskas runas, vai arī ierosinot pārspīlētas strādnieku algu prasības. Saeimas frakcija, sedzoties aiz deputātu immunitātes tiesībām, tiem noderēja partijas konspiratīvās darbības segšanai. Komunistu deputāti parakstīja legālos savas partijas izdevumus (tādi pastāvēja) kā atbildīgie redaktori un to dzīvokļos glabājās pagrīdes literatūra vai konfiskācijai nolemtie laikraksti un skrejlapas.

Latvijas universitātē un citās augstākajās mācības iestādēs tiem trūka piekritēju.

Par dažādiem likumu pārkāpumiem komunistus Latvijas neatkarības laikā sauca pie atbildības. Viņu apsūdzības lietas izsprieda tiesa. Apcietināto atbalstīšanai darbojās t.s. "Sarkanā palīdzība".

5. LKP kā lielkrievu imperiālisma nostiprinātāja Latvijā

Latvijas okupācijā 1940.g. jūnijā Latvijas Komunistu partijai nepiekrita nekāda loma. Pēc ultimāta iesniegšanas Latvijas valdībai, varu pārņēma Maskava un šim nolūkam atsūtīja uz Latviju īpašu emisāru A.V.Višinski, kas bija toreiz ārlietu komisāra 1.vietnieks. Tas rīkojās patstāvīgi un izpildīja tikai Maskavas instrukcijas. Toreizējo Latvijas Komunistu partiju Maskava nevērtēja kā politisku spēka faktoru. Kā redzams no notikumu norises pārmaiņu brīdī, tad Maskava saviem domu biedriem un funkcionāriem Latvijā nemaz neuzticējās. Viens no pēdējiem, G.Rapoports, kas sadarbojās ar redzamiem LKP vadītājiem Rīgas rajonā, atzīstas⁽³⁸⁾, ka tas vēl 1940.g. 17.jūnija rītā bijis neziņā par padomju tanku parādīšanos Rīgas stacijas apkaimē. To pašu par Daugavpili, kur komunistu pagrīde nepārtraukti strādāja, liecina komunistu funkcionāri K.Grubins⁽³⁹⁾ un J.Šteimanis⁽⁴⁰⁾. Tikai uz vietas aptverdami situāciju, tie steigušies iespiest proklamācijas, kā arī organizējuši apsveicēju demonstrācijas vai sadursmes ar policiju. Sarkanarmijas iebrukums Baltijas valstīs LKP pašai nāca kā pārsteigums. Notikumu sagatavošanā vai attīstībā tai nepiekrita ne mazākais nopelns. Pat pēc jau izdarītajām pārmaiņām, tā nespēja visnepieciešamākos uzdevumus padomju okupanta labā veikt. Visus galvenos padomju varas pārstāvjus Maskava bija spiesta atsūtīt no Krievijas.

Tas pats turpinājās 1944./45.gadā, kad sarkanarmija ielauzās no

jauna Latvijā. Latviešu komunistu vietējie kadri bija vāji. Padomju okupants spēja noturēt savu varas sistēmu tikai ar savām uzticības personām, kas nāca no metropoles. Tie bija lielāko tiesu krievi vai pārtautoti latvieši (Krievijas latvieši, kas visu savu mūža laiku vai vairākās paudzēs bija dzīvojuši Krievijā, atsvešinoties savai tautai un iesūcot sevī padomju ideoloģiju).

LKP CK 1.sekretārs Jānis Kalnbērziņš 1945.g. 6.septembra radio runā Rīgā atzinās, ka: "Mūsu partijas organizāciju nav daudz, un tajās, diemžēl, maz komunistu."⁽⁴¹⁾ 12.decembrī, citā radio runā, Rīgas Staļina rajona sekretārs teica: "Mēs vāji audzinām aktīvu, un rezultātā mūsu partijas rindām ir niecīgs pieaugums."⁽⁴²⁾ Tāda pati žēlošanās notikusi 1947. un vēlākajos gados.

Ja partijas biedru skaits pēc tam pakāpeniski audzis, tad tas, kā redzams no **Padomju Latvijas Komunistu** un **Ciņas** atkārtotiem ziņojumiem, prasījis milzīgu piepūli. Bez tam stāvokli glāba krievu funkcionāru un svešu iedzīvotāju masu ieplūdums Latvijā. Darba vietās iesaistīja galvenokārt personas ar partijas karti un tikai tādi varēja cerēt atrast dzīvokli un policejiskas pierakstīšanās iespēju. LKP biedru skaits 1963.gadā uzrādīts jau ar 87.482. No visa Latvijas iedzīvotāju kopskaita organizētu komunistu 1963.g. bija 3,5%, bet atbilstoši tautību samēriem iespējams noskaidrot, ka latvieši paši savā partijā bijuši mazākumā. Latviešu komunistu skaits visā Krievijā, ieskaitot okupēto Latviju, ir 33.900 jeb 2,42% no Pad. Sav. komunistu partijas biedru sastāva. Te jāpiebilst, ka pašreizējā Latvijas Komunistu partija, ir, saskaņā ar teritoriālītātes principu, tikai Pad.Sav. KP nozarojums resp. filiāle. LKP patlaban sastāv 62 tautību piederīgie.

Arī t.s. komjaunatnē nav tikai latviešu, bet arī citu tautību jauniešu. Tamdēļ kā komjaunatnes, tā kompartijas laikrakstus un pārējo literātūru Latvijā iespiež nevien latviešu, bet arī krievu valodā. Krievu valodu lieto arī oficiālajās sanāksmēs. Vispār no LKP un komjaunatnes prasa **rusifikācijas politikas atbalstīšanu**. Tā to arī naski dara, bet kolīdz šinī darbā manāms pagurums, to kā peļamu parādību pienaglo partijas sanāksmēs. Tādēļ var konstatēt, ka boļševizācijas process Latvijā iet roku rokā ar rusifikāciju.

6. Nacionālkomūnisms un cīņa pret Maskavas virskundzību

Kaut arī latviešu komunistu vadoņi, kuņiem pēc 1944.gada piešķirta dažādus partijas un republikānisko iestāžu uzdevumus, bija audzināti marksisma un ļeņinisma doktrīnā un katram no tiem bija savs stāžs partijā, tad tomēr tie drīzi pārliecinājās, ka Maskavai nebūt nerūp tikai komūnisma idejas uzvara, bet tā tiecas pakļaut lat-

viešu tautu pilnīgi savā varā. Bez krievu imperiālistiskajām tendencēm pietiekami skaidri parādījās kolonizācijas nolūki.

Pret to sāka nostāties grupa latviešu komunistu ar Eduardu Berklavu un Paulu Dzērvi priekšgalā. Berklavs, tikko iekļuvis Ministru padomes priekšsēža vietnieka amatā, sāka ierobežot krievu funkcionāru iepļūšanu Latvijā, Dzērve, kas bija Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta direktors un kā tāds iesaistīts republikas saimniecības plānošanā, iebilda pret nesamērīgi lielās smagās rūpniecības koncentrēšanu Latvijā.

1959.g. rudenī, drīzi pēc Čruščova viesošanās Rīgā, Latvijā notika plaša partijas tīrīšana. Tā skāra nevien Berklavu un Dzērvi, bet vēl daudzas citas LKP un komjaunatnes galotnes. Arī Zinātņu akadēmijā un arodbiedrību galvenajā pārvaldē notika pārmaiņas. Tā bija lielākā partijas tīrīšanas akcija, kāda jebkad notikusi Baltijas valstīs. Tā rāva sev līdzī jaunus apsūdzētos arī divi nākamajos gados.

Šinī sakarībā LKP CK sekretārs Arvīds Pelše, kas apmainīja Kalnbērziņu, Padomju Latvijas Komunistā⁽⁴³⁾ publicēja nozīmīgu rakstu, kurā apvainoja Berklavu un Dzērvi "noslīdēšanā no šķiriskām, partejiskām pozīcijām", kas novedis tos lokālismā, oportūnismā un buržuaziskajā nacionālismā. Burtiski teikts: "Viņi savā praktiskajā darbā pieļāva ne mazumu ļeņiniskās nacionālās politikas sagrozījumu un objektīvi kļuva par buržuaziskā nacionālisma paudējiem. Viņu formālās deklarācijas par uzticību tautu draudzībai un apliecinājumi, ka savā darbā viņi esot vadījušies no tautas interesēm, tas ir, no vislabākajiem nodomiem, negroza viņu nacionālistisko kļūdu būtību, nemazina šo kļūdu politisko kaitīgumu.

"Pēc rūpniecības vadīšanas sistēmas reorganizācijas un tautas saimniecības padomju nodibināšanas šie biedri, pārspīļējot republikas nacionālās īpatnības, parādīja nepārprotami lokālo tendenci radīt Latvijā savrupu saimniecību... Berklavs neatlaidīgi mēģināja pagriezt mūsu republikas attīstību uz nacionālās noslēgtības un savrupības pusi... Aiz aplamām, pilnīgi nepamatotām bažām, ka Latvijas republika varētu zaudēt savu nacionālo seju, daži biedri mēģināja mākslīgi aizkavēt objektīvi nosacīto iedzīvotāju pārvietošanas (lasi: latviešu deportāciju) procesu." Bez tam šinī rakstā teikts, ka Berklavs bija pārāk stingrs savās latviešu valodas prasībās, uzspiezdams tās no Krievijas atpludinātiem lielkrieviem.

Pārmēti LKP turpinājās arī nākamajos gados. Vai tas nozīmē, ka šī partija būtu izvēlējusies pati savu kursu? Ja arī zināms mēģinājums pastāvēja un šo virzienu personificē jau minētais Berklavs un Dzērve, tad tomēr, liekas, ka arī viņi saprata, ka tāda iespēja nemaz nepastāv. Viņu pretestībai, ko tomēr var apzīmēt par

latviešu **nacionālkomūnismu** tanī laikā, bija vairāk demonstratīvs raksturs — tā bija pretestība ar zināmām izmisuma pazīmēm. Kļūva skaidrs, kas latviešu tautai draud, bet latviešu komunistu funkcionāru varā tad vairs neatradās iespēja ko grozīt. Vilšanos bija piedzīvojuši vairāki redzami latviešu komunistu vadoņi jau agrāk. Tieši vislabvēlīgākajos apstākļos, kādos bija nonākusi LKP, tā piedzīvoja krīzi. Šis process vēl nav pilnīgi nobeidzies. Bez tam partijā ieplūduši daudz konjunktūras cilvēku, kas bez dziļākas pārliecības nodrošinājušies ar partijas biedra karti. Tas neveido pārāk stiprus pamatus šai partijai. Latvijas Komunistu partija kopš 1940.gada nav spējusi dot nevienu redzamāku ideologu, kādi bija sākuma gados Stučka, Roziņš u.c.

Skaidri iezīmējusies latviešu komunistu kustības dekadence. Par spīti jau vairāk kā divdesmit padomju okupācijas gadiem, komūnisms nav spējis laist latviešu tautā dziļākas saknes un tas jautājuma noskaidrojumā ir pats galvenais. Ir daudz un dažādi motīvi, kādēļ radies šāds stāvoklis.

7. Kādēļ tauta pretojas?

Latviešu tauta visā gaŗajā okupācijas laika posmā nav samierinājusies ar savas valsts eksistences faktisku izdzēšanu. Vēl mazāk tai panesama krievu virskundzība un nožēlojamais pakļautības statuss, kas robežo ar koloniālismu. Tā nevēlas atteikties no sava nacionālās kultūras mantojuma un likteņkopības ar Rietumiem. Tā nevēlas arī iestigt vulgārajā ateismā, ko tai tagad uzspiež. Bez kristiānisma kultūras, tā tiecas saglabāt arī savas tautas individuālistisko iedabu. Kolektīvisma žņaugi un privātīpašuma iznīcināšana tai nav panesama. Tai kopš paaudžu paaudzēm ir citāda tiesību izpratne kā padomju sistēmai. Tā cieši turas pie individuālajām pamattiesībām un demokratiskas sadzīves iekārtas. Arī tās sociālētiskie principi un dzīves ziņa ir diametrāli pretēja tai garīgajai dresūrai, kuŗu tai māktin uzmāc padomju vara. Tā mīl savu dzimteni un nevēlas to pazaudēt, kur tai to rafinētā veidā visus šos gadus mēģina atraut austrumu okupants.

Faktiski latviešu tauta noraida visu, kas nesaskan ar tās brīvo gribu un nacionālo pašcieņu. Nekādā ziņā tā nevēlas svešu aizbildniecību un jebkāda veida tiesisku vai nacionālu degradāciju.

Tādēļ radusies dziļa plaisa, kas šķir latviešu tautu no komunistiskās varas sistēmas. Savu pretestību padomju varai latviešu tauta visus padomju okupācijas gadus apliecinājusi gan ar aktīvu, gan pasīvu pretestību. Tieši šī nemainīgā pretestība ir tā, kas iezīmē latviešu tautas nepieķāpīgo nostāju pret padomju varu un komunistisko

ideoloģiju. Ja Maskava neķersies par jaunu pie latviešu tautas iznīcināšanas metodēm, tā paliks zaudētāja. Idejiski tā jau šodien tāda ir.

- (1) Cielēns, Laikmetu maiņā, 1, 255.lpp.
- (2) Karogs, 1962.g. 4.nr., 118.–121.lpp.
- (3) Shub, Lenin (sk. vācu izdevumu, Ljemes Verlag, Wiesbaden, 1957), 117.lpp.
- (4) Vērtējot stāvokli Latvijas sociāldemokrātijā, Ļeņins 1912.g. martā rakstīja: "Latvieši iet karā pret savu Centrālo komiteju." Sk. V.I.Ļeņina Raksti, 35.sēj., 4.lpp. — Sal. B.Kalniņš, Latvijas sociāldemokrātijas 50 gadi, 117. un tālākās lpp.
- (5) Zvaigzne, 1962.g. 4. (278.)nr. - Sal. L.Krišjansone, Cīņa, 1962.g. 18.janv. 15.nr.
- (6) Cīņa, 1963.g. 4.sept. 209.nr.
- (7) Sk. ģenerāļa Ezeriņa atmiņas monografijā "Ģenerālis J.Balodis", 199.lpp.
- (8) Rūdolfa Veidemaņa liecība par Vidzemes Zemes padomes 1917.gada sēdi.
- (9) P.Dauge, P.Stučkas dzīve un darbs, 488.lpp.
- (10) turpat, 513.lpp. Sk. arī: 485.–486.lpp.
- (11) Ne bez pamata tādēļ stud.theol. Edgars Ķiploks, kas bija Latvijas universitātes Studentu padomes loceklis, 1932.g. 3.februāra sēdē izteica izbrīnu, ka Zemgaliņa uzskatījis Stučku par savas saimes loekli līdz pat tā nāves brīdim, kad tā pišļiem atrada novietojumu "goda pilnā" novietojumā Kremļa mūos.
- (12) Sal. Dauge, Stučkas dzīve un darbs, 513. un tālākās lpp.
- (13) Sal. Dauge, Stučkas dzīve un darbs, 488.–490.lpp. Arī: 472.lpp.
- (14) Gruner, Von der Willkur zum System. Zum Verstandnis des lettischen Bolschewismus. Šī brošūra ir tendencioza, jo uz ik soļa jāuzdužas aizspriedumiem, kas vērsti pret latviešiem. Un tomēr viņš spiests atzīt: "Es ist Tatsache, dass unter den vielen Tausenden von Opfern bolschewistischen Blutdurstes mehr Letten als Deutsche sind", sk. 26.–27.lpp.
- (15) turpat, 3.lpp. — Sal. Georģ Popoff, Sowjetherrschaft in Europa.
- (16) Citēts pēc Cīņas 1958.g. 23.oktobra 251. nr.
- (17) Jānis Lapiņš savās atmiņās - rakstu krājumā "Kārļa Ulmaņa 60 gadi", 253.lpp.
- (18) Sk. H.Tepfera rakstu Universitas 1956.g. 3.nr., 26.–29.lpp.
- (19) Ģenerāļa L.Bolšteina atmiņas monografijā "Ģenerālis Jānis Balodis", 190.lpp.
- (20) Stučka savā atmiņu grāmatā par savas valdības pieciem mēnešiem 1919.g.— Pjaķ mjesacev socialističeskoj sovetskoj Latvii, l.d., burtiski saka: "Ne Latvijas sociāldemokrātu strādnieku partija, nedz tās pēctece — Latvijas sociāldemokrācija, kuŗa tagad (1919.g.) saucās par Latvijas komūnistisko partiju, nekad nav prasījušas 'patstāvīgu', 'neatkarīgu' Latviju. Taisni otrādi, mēs vienmēr uzzobojām šo lozungu, kā nejdzību..."
- (21) Latvijas Komūnistiskā partija 1918. un 1919.gadā. Dokumentu un materiāli. Latvijas KP CK partijas Vēstures institūts. PSKP CK Marksisma-Ļeņinisma institūta filiāle. Latvijas Valsts izdevniecība, Rīgā, 1958.
- (22) turpat, 168.lpp. Sk. arī: 170. un tālākās lpp.
- (23) Šis padomju varas augstāko instanču apsvēruma par komūnistiska režīma nodibināšanu pirms sarkanarmijas ierašanās ievērots gan no komūnistu pagrīdes 1918.g. beigās, tomēr neļāva īstenoties. 1940.g. jūnijā Latvijas komūnistu partija bija tik vāja, ka tā vispār neko nespēja inscenēt un tādēļ sarkanarmijas iebrukums 1940.g. 17. jūnijā pilnā mērā pierādījās kā Latvijas okupācija starptautisko tiesību izpratnē (occupatio bellica).
- (24) Pjaķ mjesacev socialističeskoj sovetskoj Latvii.
- (25) Stučka piedēvēja t.s. strādnieku un zaldātu padomēm, kas 1917. un 1918.g. rīkojās Ziemeļvidzemē, zināmas suverēnas varas pārstāvību. Viņš deva šīm padomēm savu definīciju, kas skanēja šādi: "Strādnieku un zaldātu padome nav ne 'privātbiedrība', ne 'partija', ne 'partiju sakopojums', bet tā ir zināma 'varas nesēja'." Pēc: P.Dauges, P.Stučkas dzīve un darbs, 497.lpp. Arī: Cīņa, 1917.g. 10. (173.)nr.
- (26) Šī manifesta pilnīgs teksts atrodams LKP 1918. un 1919.g. Dokumentu un materiālu krājumā kā dokuments nr.90.

- (27) turpat, dok. nr.96. — Pamatojoties uz šo padomju varas aktu, padomju publicisti E. Veiss un V. Pūriņš savā "Latvijskaja SSR", kas iznākusi Pad. Krievijas Ģeogrāfiskās literatūras valsts apgādā Maskavā 1957. g., pūlas apgalvot, ka "tikai Oktobra revolūcija Krievijā deva iespēju latviešu tautai nodibināt savu valsti".
- (28) Pravda savā 1960. g. 22. jūl. ievadā saka: "Ar krievu tautas brālīgo palīdzību Lietuvas, Latvijas un Igaunijas darbaļaudis 1918. gadā nodibināja padomju varu." Kaut arī sarkanarmijas vietā minēta "krievu tauta", tas intervencijas faktu negroza. Vēl vienu citu variantu atrodam Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis, to 1960. g. 150. nr., 173. lpp. teikts: "1919. g. strādnieku šķira un bezzemnieki, ko vadīja Latvijas KP, ar krievu proletāriāta palīdzību gāza muižnieku un kapitālistu varu, padzina no Latvijas okupantus un atjaunoja padomju varu, kas 1918. g. tika varmācīgi pārtraukta."
- (29) Komūnists, 1918. g. 25. augusta nr.
- (30) Sk. Georg Popoff, Sowjetherrschaft in Europa. Die Rigaer Kommunistenzeit und ihre Lehren. Gotthelf-Verlag Bern, 1935. — Oto Vīcups, Melnā grāmata I-III, Rīgā — P. Radziņš, Latvijas atbrīvošanas karš. Rīgā, 1923. — K. Beldavs, Mācītāji, kas nāvē gāja.
- (31) Tautas Padomes protokoli, 836.-837. lpp.
- (32) LKP 1918. un 1919. g. Dokumenti un materiāli. Dokuments nr. 141, sk. 283.-285. lpp.
- (33) A. Drīzulis — Latvijas PSR vēstures saīsinātajā kursā, 372. lpp. Par Latvijas komunistu partijas pagrīdes darbu valsts neatkarības laikā šis pats padomju vēsturnieks plaši raksta Latvijas PSR vēstures 3. daļas XV. un XVI. nodaļā. Bez tam, nodarbojamies ar Latvijas vēstures jautājumiem laikā no 1914.-1940. gadam, viņš izskaidro arī citus šī posma vēsturiskos notikumus padomju vēsturnieku uztverē. Vairāki viņa raksti parādījušies LPSR ZA Vēstis.
- (34) LKP 1918. un 1919. g. Dokumenti un materiāli. Dok. nr. 201.
- (35) Latvju enciklopēdija, 287.-288. lpp.
- (36) Sk. V. Hāznera rakstu: Who is in Power in Latvia, Baltic Review, 1962. g. 24. nr. — Sal. Latvju enciklopēdija, 3. burtn. 288. lpp. — Par LKP biedru skaitu šīnī laikā atrodam ziņas arī B. Kalniņa LSDSP 50 gadi, 227. lpp. Tur redzams, ka šīs partijas biedru skaits 1928. gadā, kad LKP izgāja ar maskēto sarakstu vēlēšanās, bijis vēl 650.
- (37) Sk. G. Rapoport, Budņi Podpolja, 15. u. c. lpp.
- (38) Rapoport, Budņi Podpolja, 301.-303. lpp.
- (39) Latgales komūnisti pagrīdes gados, 302. lpp.
- (40) turpat, 316.-317. lpp.
- (41) Latvija aiz dzelzs priekškara, LNF izd. Stokholmā, 21. lpp.
- (42) turpat.
- (43) Sk. Padomju Latvijas Komūnists, 1959. g. 9. nr. Tas pats: "Komunist Sovetskoj Latvii".

Kultūras kapenes Latvijā

Universitas, 1973.g. 32.nr.

Padomju dekreti noliedz izvest no Latvijas neatkarības laikā iepieštas grāmatas un laikrakstus. Ja rietumu universitāšu studenti un doktorandi ierodas Rīgā, lai sameklētu saviem zinātniskajiem darbiem nepieciešamo materiālu Latvijas vēstures, valsts tiesību un sabiedriski politiskajos jautājumos, tiem neatļauj piekļūt arhīviem un it visiem zinātnisko bibliotēku plauktiem. No padomju uzraudzības iestādēm un partijas funkcionāriem atkarājas, ko ļauj un ko neļauj uz vietas izlasīt un no kā var izgatavot fotokopijas. Par šāda vai tāda veida "pretimnākšanu" dažkārt prasa politiska rakstura kompensācijas. Tas attur daudzus vispār braukt uz Rīgu. Ja kādā Rīgas antikvariātā vai pie draugiem atrod vienu otru noderīgu grāmatu, tad to nevar paņemt līdzi. Neko ceļojuma somu kontrolē tā neuzmana, kā grāmatas. Kā jau teikts, sevišķi Latvijas neatkarības laika izdevumus uzskata par kaitīgu lasāmvielu.

Par spīti tam, ka komūnisms lepojas ar savas ideoloģijas spēku un negrozamo patiesību, tas izrāda paniskas bailes pret visu, kam sakars ar brīvību un demokrātisku sadzīves sistēmu. Latvijas valsts kā tiesību valsts un visi tie mūsu nacionālās kultūras apcirkņi, kas uzskatāmi parāda latviešu tautas pašapziņu, brīvības alkas un patstāvību, padomju varai izliekas kā rūsa, kas var saēst viņu virskundzības dzelzs pātagu. Tāpat kā cara žandarmi krievu patvaldības laikā izrakņāja sociālistu ceļa somas un pētīja vai tām nav dubultas sienas, aiz kuŗām noslēpta marksistu literātūra, tā tagad padomju okšķeri iet viņu pēdās, meklēdami grāmatas, kas runā par tautu un cilvēku brīvību.

Tas rāda, cik varena ir sarkanā armija, tik nevarīga ir padomju ideoloģija. Vienlīdzīgā sacensībā tā ir zaudētāja. Ja tas tā nebūtu, tad Maskavai nebūtu bijis nepieciešams jau Baltijas valstu pirmajās okupācijas dienās savākt pa malu malām neatkarības laiku grāmatas, lai tās vestu uz Jaunciema vai Slokas papīra fabrikām iestampāt celulozes masā. Šim vandālismam sekoja kā nākamais solis Latvijas neatkarības laiku grāmatu un periodikas izņemšana no apgrozības. Fundamentālajā un Misiņa bibliotēkā Rīgā gan iekārtotas atsevišķas noslēgtas telpas, kur pa eksemplāram uzglabā arī neatkarī-

bas laiku izdevumus. Šiem izdevumiem var tomēr piekļūt tikai pirmās garnitūras komūnisti un uzticības personas, kādēļ zinātniskajai pētniecībai šīs noslēgtās telpas ir un paliek tikai kultūras kapenes.

Savā šaursirdībā padomju iestādes aiziet pat tiklīdz, ka vajā latviešu izdevumus pat Krievijā. Kāds zinātnieks, kas pie tam nav latvietis, nesen apmeklēja Ļeņina muzeju Maskavā, lai tā plašajā bibliotēkā pameklētu dažas ziņas "Krievijas Cīņā", kas ir kādreizējais latviešu lielinieku laikraksts. Kaut arī šis bibliotēkas apmeklētājs bija tikai zinātnieks un pieprasītais laikraksts bija taču komunistu izdevums, jau izsniegto laikraksta komplektu tam atņēma, kolīdz tas sāka interesēties par fotokopiju izgatavošanu. No tā varam secināt, ka zinātnisko pētniecību, ciktāl tas nav padomju monopols, Padomju Savienībā vispār apslāpē. Zīmīgi, ka tas notiek sevišķi tur, kur noskaidrojumi skaļ apspiestās nekrievu tautas.

Šinī brīdī, kur turpinājas Eiropas drošības un sadarbības konference, un kur runā par individuālo kustības brīvību, kā arī informācijas apmaiņu starp Padomju Savienību un rietumu zemēm, mums jāatgādina, ka ar to vien nepietiek. Bez tautu pašnoteikšanās tiesībām, cilvēku fundamentālajām brīvībām un tiesisko principu atzīšanas, jāpanāk, lai arī pētniecībai neaiznaglotu durvis ciet. Šī pie tam liktos visminimālākā prasība.

Nacionālisma pretrunas?

Universitas, 1970.g. 25.nr.

“Jāatmet bērnišķās bailes no vārda nacionālisms”, rakstīja 1912.gadā pakreisajā studentu rakstu krājumā “Burtnieka pūrs” toreizējais sociāldemokrāts Mārgers Skujenieks. Viņš norādīja, ka jāprot atšķirt dažāda kalibra pseudonacionālismu un agresīvo nacionālismu no **apspiesto tautu demokrātiskā nacionālisma**. Marksisti un dažādi pasaules lāpītāji toreiz visnotaļ sirdīgi nopulgoja nacionālismu un tautas pašapziņu. Dažus gadus vēlāk lielinieku teroram jau krita par upuri daudzi dedzīgi latviešu patrioti, kas aizstāvēja latviešu tautas pašnoteikšanās tiesības.

Latvijas neatkarīgajā valstī latviešu jaunatne turpretim lepojās ar to, ka ir nacionāla, saskatīdama nacionālismā tikumiskas vērtības. Stāvoklis grozījās un radīja jaunus priekšstatus, kad 30-jos gados Vācijā izlauzās uz āru nacionālsociālisms, kas iemiesoja sevī kā nacionālismu, tā sociālismu, bet kalpoja faktiski valsts totalitārismam un citu tautu apspiešanai. Tas izraisīja pamatotu pretestību. Holandiešu vēsturnieks Johans Huicings un vācu rakstnieks Tomass Manns toreiz izgāja cīņā pret šo hipernacionālismu, atrazdami visā kultūras pasaulē dzīvu atbalsi. Lielo tautu pārspīlētais un šaursirdīgais nacionālisms jau pirms tam bija atduries uz pretestību un nevaļadzēja nemaz marksistu teorētiskās konstrukcijas par “lielburžuaizijas imperiālismu”, lai to noraidītu. Šāda veida “nacionālismam” bija pretinieku malu malās, sevišķi mazo tautu piederīgo vidū. Kāds ir pašreizējais stāvoklis?

Pēc 2.Pasaules kara, smago pārdzīvojumu tiešajā ietekmē, nacionālisms izvērties par jēdzienu, ko rietumu universitātēs, presē un sabiedrībā skaļi un bramanīgi nopeļ. Daudziem tas ir sinonīms jau minētajam “nacionālsociālismam” un tā dvīņu māsām. Tādēļ šo rindīņu rakstītājs nebija pārsteigts, kad kāds latviešu korporācijas loceklis, kas 1948.gadā bija atsācis studijas Marburgas universitātē Vācijā, dziļā pārliecībā atkārtoja sava vācu profesora definīciju par “nacionālismu”. Tas teica: “Nacionālisms ir izvīrtis egoisms.” Acīmredzot ar to bija domāta kādas tautas vai tautas daļas kolektīva nosliece un tās pārstāvētais egoisms. Ap to pašu laiku dzirdēju kādu lietuviešu docentu plašā sabiedrībā deklarējam, ka “nacionā-

lisma īstā vieta ir uz mēslu kaudzes”. Tādēļ ar prieku lasīju “Krišjāņa Barona gada grāmatā 1948.gadam” viena cita latviešu sociāldemokrata, šoreiz mag.iur. Kārļa Dziļlejas, atbildi Tomasam Mannam, kuŗā viņš iebilda pret lielvalstu ofensīvā nacionālisma iebāšanu vienā maisā ar **mazo tautu defensīvo nacionālismu**. Šādu nacionālismu “diktē šo tautu pašaizsardzības instinkts,” teica viņš. “Tas prasa sev visminimālāko: tiesību dzīvot savā zemē, runāt savā valodā, kopt savu kultūru. Kamēr lielajās tautās tā ir pati par sevi saprotama lieta, mazajām tautām šāda tiesība ir nemitīgi jāaizstāv un dažkārt jācīnās par to līdz pēdējam vīram. Mazo tautu defensīvā nacionālisma politiska izpausme,” uzsvēra Dziļleja, “ir tautu pašnolemšanās — patstāvīgas valsts izveidošana, arī tautas suverēnitātes iegūšana.”

Rietumtautu intelektuāļu naišos spriedelējumus par nacionālisma kaitīgumu šobrīd turpretim visai kāri uztveŗ Maskava. Ikvienas savas varas sistēmai pakļautas un apspiestas tautas dabisko, veselīgo un nepieciešamo nacionālismu tā savā žargonā apzīmē par “buržuazisko nacionālismu”. Turpinādama iet pa cara patvaldības iemīto imperiālisma un rusifikācijas ceļu, padomju vara nemitīgi apkaŗo jebkāda veida mazo, apspiesto tautu pašapziņu padomju imperijā, bet nopūlas to sakurināt jo karsti Āfrikā, Āzijā un Dienvidamerikā. Ja arī šis fakts vairs nāv palicis neievērots, tad rietumu pasaulē apbrīnojami truli novērtē norises pašā Padomju Savienībā, kā arī satelītu valstīs.

Parādot gan laiku pa laikam simpatijas apspiesto tautu pretestībai, rietumu prese un katedru vadītāji rietumu universitātēs grib visās šinīs norisēs saskatīt tikai cīņu pret preses cenzūru un individuālo tiesību prasību, kamēr tautu tiesības pašas tie ignorē. Ja komunistu apspiestajām tautām dotu pašnoteikšanos un tām nebūtu jāsmok zem t.s. proletāriāta diktatūras, tad tās diktatūras vietā radītu tiesību valsti, kādas tās bija pirms padomju varas uzkundzēšanās. Apspiesto tautu nacionālisms iet roku rokā ar tautvaldības principa īstenošanu un fundamentālo tiesību nodrošināšanu. Šo tautu demokrātiskā nacionālisma potenciālais spēks ir tieši tas, no kā Maskava visvairāk baidās. Stiprinot apspiesto tautu nacionālismu mēs tādēļ stiprinām tiesību uzvaru. Rietumu jaunlaiku orientācija citā virzienā un vārgulīgā domāšana turpretim kalpo tikai padomju imperiālisma tālākai nostiprināšanai.

Ādolfa Šildes grāmatu un rakstu bibliografija

I

Grāmatas.

- Pa deportēto pēdām. Latvieši padomju vergu darbā. (Ill.) Brooklyn, Grāmatu Draugs, 1956. — 304.lpp. 22 x 14 cm — (2000 eks.)
- The Profits of Slavery (Pa deportēto pēdām — angl.). Baltic Forced Laborers and Deportees under Stalin and Khrushchev. (Translated from Latvian by Valdemars Kreicbergs. Edited by Herman Stein and Peter Williams. Map prepared by Elmars Ozols.) (Ill.) Stockholm, Latvian National Foundation in Scandinavia, 1958, — 302 lpp. 21 x 15 cm — (2000 eks.)
- Važu rāvēji. Latviešu tauta cīņā pret padomju okupācijas varu un komūnismu. Ar 32 attēliem, kartēm un schēmām. Kopenhāgenā, Imanta, 1960. — 210 lpp. 21 x 14 cm — (1600 eks.)
- Bez tiesībām un brīvības. Latvijas sovjetizācija. 1944–1965. Kopenhāgenā, Imanta, 1965. — 436 lpp. (32) lpp. ill. 21 x 15 cm — (1500 eks.)
- Die Sowjetisierung Lettlands. (Köln-Ehrenfeld) 1967. — 161 lpp. 30 x 21 cm — Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien. Nr. 1 — (500 eks.)
- Latvijas vēsture. 1914–1940. Valsts tapšana un suverēnā valsts. Stockholm, Daugava, 1976. — 781 lpp. 25 x 15 cm — (2350 eks.)
- Pirmā republika. Esejas par Latvijas valsti. Brooklyn, Grāmatu Draugs, 1982. — 379 lpp. 23 x 15 cm — (1500 eks.)
- Pasaules revolūcijas vārdā. (Ill.) Brooklyn, Grāmatu Draugs, 1983. — 425 lpp. 23 x 15 cm — (1800 eks.)
- Valstsvīri un demokrati. Biografiskas studijas. (Ill.) Brooklyn, Grāmatu Draugs, 1982. — 379 lpp. 23 x 15 cm — (1500 eks.)
- Ardievas Rīgai. Tikai atmiņas. Brooklyn, Grāmatu Draugs, 1988. — 351 lpp. 21 x 13 cm — (1400 eks.)
- Sarkanais Krusts latviešu tautas likteņceļos. (Ill.) Gauja, 1989. — 158 lpp. 21 x 14 cm (800 eks.)

II

Brošūras.

The Soviets against the Church. Persecution of Religion in Soviet Latvia. (Ill.) Esslingen a.N., Germany, Latvian Central Committee, 1950. — 16 lpp. 17 x 12 cm — (10000 eks.)

Latvijas valsts problēmas. (Ill.) Stuttgart-Nice, Atlantas apgāds, 1964. — 32 lpp. 25 x 21 cm — (512 eks.)

Vai Latvija var izstāties no Padomju Savienības? Ar Latvijas un Krievijas mierlīguma tekstu pielikumā. Münster/Westf., Atlantas apgāds, 1967. — 48 lpp. 21 x 15 cm — (512 eks.)

Pretestības kustība Latvijā. (Ill.) Stokholmā, Latviešu nacionālais fonds, 1972. — 50 lpp. 21 x 15 cm — (1000 eks.)

Resistance Movement in Latvia (Pretestības kustība Latvijā — angl.). (Ill.) Stockholm, Latvian National Foundation, 1972. — 56 lpp. 21 x 15 cm — (2000 eks.) (2.izd.) Resistance Movement in Latvia. By Mag.iur. Ādolfs Šilde supplemented in Latvia before the Helsinki Agreement (1962-1975) by Gunārs Rode. (Ill.) Stockholm, Latvian National Foundation, 1985. — 93 lpp. 21 x 15 cm — (2000 eks.)

Pret krievu virskundzību. Dr.Miķelim Valteram veltīta apcere. No grāmatas "Valstsvīri un demokrati" Ņujorkā 1985. Stokholmā, Latviešu nacionālais fonds, 1990. — 56 lpp. 21 x 15 cm.

III

Raksti periodikā un krājumos.

1947.

Ģimene un tauta. — *Sauksme: mēnešraksts latvju gara kultūrai*, Kemptenē, apgāds Sauksme, Nr. 32/39.

1948.

Pasniegsim viņiem savu elkoni. — *Latvju Vārds*, Stokholma, Nr. 31.

1950.

Alkohola sociālie ļaunumi. — *LCK Latviešu tautzinātniskās padomes kultūras problēmu konference Traunšteinā, 1950.g. 4., 5., 6.februārī* (Vācijā), bez apgāda.

1952.

Latviešu bēgļu stāvoklis Vācijā. — *Latvijas Brīvībai*, New York, Latviešu konsultātīvā kopa pie Brīvās Eiropas komitejas, Nr. 1.

1953.

Latvija. Veltīts Latvijas 35 gadu neatkarības atcerei, Briselē, P. Mantnieka apgāds — Ād.Šildes ievads.

Latviešu politiskā organizēšanās Eiropā. — *Latvijas Brīvībai*, New York, Komiteja Latvijas brīvībai pie Brīvās Eiropas komitejas, Nr. 1.

1954.

Latvijas Sarkanais Krusts trimdā. — *Latviešu trimdas desmit gadi*. Red. H.Tichovskis. (Toronto) Astras apgāds.

(Pulkveža Viļa Januma) Sabiedriskā darba gaitas. — *Daugavas Vanagi: mēnešraksts Latvijas brīvībai un labākai nākotnei*, Mūnster/Westf., Daugavas Vanagu centrālā valde, Nr.1.

Latviešu līdzdalība Eiropas kustībā. — *Latvijas Brīvībai*, New York, Komiteja Latvijas brīvībai pie Brīvās Eiropas komitejas, Nr.1.

Latvijas dzīvā spēka zaudējumi. — *Latvijas Brīvībai*, New York, Komiteja Latvijas brīvībai pie Brīvās Eiropas komitejas, Nr.2.

1955.

Lettland zwischen Ost un West. Zur Orientierung der Letten. — *Baltische Hefte; Vierteljahresschrift fur Gegenwartsfragen, Kultur und Wissenschaft des Balticums*, Gross-Biewende, Harro v.Hirschheydt, Nr.3.

Latvieši emigrācijā. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un Studenšu prezidiju konventa laikraksts*, Stuttgart Nr.2.

Kur boļševiki izsūtījuši latviešus. — *Latvijas Brīvībai*, New York, Komiteja Latvijas brīvībai pie Brīvās Eiropas komitejas, Nr.1.

1956.

Die Lettische Emigration. — *Baltische Hefte; Vierteljahresschrift fur Gegenwartsfragen, Kultur un Wissenschaft des Balticums*, Gross-Biewende, Harro v.Hirschheydt, Nr.2.

Kopsolī ar rietumu demokratijām. — *Universitas, Latvijas korporāciju apvienības un Studenšu prezidiju konventa laikraksts*, Stuttgart-Bad Canstatt, Nr.3.

Where are the Baltic Deportees? — *East and West; a Quarterly Review of Soviet and Baltic Problems*, London, Alliance Publishing Company, No. 6.

1957.

Deportācijas toreiz un tagad. — *Daugavas Vanagi; mēnešraksts Latvijas brīvībai un labākai nākotnei*, Münster/Westf., Daugavas Vanagu centrālā valde, Nr.1.

1958.

Tautas sēru dienā. — *Daugavas Vanagi; mēnešraksts Latvijas brīvībai un labākai nākotnei*, Münster/Westf., Daugavas Vanagu centrālā valde, Nr.3.

Balten und Deutschen in sowjetischen Gefangenlagern. — *Die Baltischen Volker in ihrer europaischen Verpflichtung*, Hrsg. Baltische Gesellschaft in Deutschland, prof. Dr.H.v.Rimscha, Hannover-Dohren, Harro v.Hirschheydt.

No valsts idejas līdz Latvijas valstij. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un Studenšu prezidiju konventa laikraksts*, Stuttgart, Nr.2.

Die Ostsee und die Baltischen Völker. — *Mitteilungen der Baltischen Gesellschaft in Deutschland*, Nr.4/5.

1961.

Kolektīvā "Biedru tiesa". — *Latviešu Juristu Raksti; latviešu juristu žurnāls trimdā*, Kalamazoo, Mich., Kentas latviešu juristu kopa, Nr.5.

1962.

Latviešu sātības kustības 125 gadi. — *Ceļa Biedrs; mēnešraksts kristīgās dzīves veicināšanai*, Minneapolis, Minn., biedrība Sējējs, Nr.10.

Pašnoteikšanās tiesības un latviešu tauta. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, Stuttgart, Nr.10.

Padomju imperija un deportācijas. — *Kaŗa Invalids*, Memmingen, Latviešu kaŗa invalidu apvienība, Nr.6.

Die Baltischen Sowjetrepubliken in ihren 20 ruhmreichen Jahren. — *Baltisches Recht; das Recht Estlands, Lettlands und Litauens in Vergangenheit und Gegenwart*, München-Pasing, Baltischen Gesellschaft in Deutschland e.V., Wissenschaftlicher Arbeitskreis fur Baltisches Recht, Band 1, Heft 1.

1963.

Ziemassvētki Sibīrijā. — *Ziemassvētki. Dzejas un prozas izlase. Sak. J.Sviestiņš. Vesterosa, Ziemeļblāzma.*

Kultūras genocids Latvijā. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, Stuttgart, Nr.11.

Latvijas valsts. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, Stuttgart, Nr.12.

1964.

Komūnisms un latviešu tauta. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, Stuttgart, Nr.14.

Das sociale Versicherungssystem und die staatliche Fürsorge in Sowjetlettland. — *Acta Baltica; liber annalis Instituti Baltici*, Königstein im Taunus, Albertus-Magnus-Kolleg Haus der Begegnung Königstein, e.V., Nr.IV.

1965.

Ādolfs Šilde. — *Paŗportreti. Autori stāsta paŗi par sevi. Sak. un red. T.Zeltiņš. (Bruklinā) Grāmatu Draugs.*

Paklausība netaisnai varai. — *Latvijas ev.-lut. baznīcas kalendārs*, (Esslingen a.N.) Latvijas ev.-lut. baznīcas virsvalde.

Occupatio bellica un Baltijas valstis. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, Stuttgart, Nr.16.

1966.

Somija un Baltijas valstis. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, Stuttgart, Nr.17.

1967.

Vilis Olavs mūsdienās. — *Latvijas ev.-lut. baznīcas kalendārs*, (Esslingen a.N.) Latvijas ev.-lut. baznīcas virsvalde.

Secesija, suverēnitāte un pašnoteikšanās tiesības. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, Münster/Westf., Nr.20.

1968.

Latviešu juristu kopdarbības sākumi. — *Latviešu Juristu Raksti; latviešu juristu žurnāls trimdā*, Kalamazoo, Mich., Kentas latviešu juristu kopa, Nr.9.

Baltijas valstis. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, Münster/Westf., Nr.21.

Latvijas valsts pasludināšanas akta daļbnieku identifikācija. — *Archīvs; raksti par latviskām problēmām*, Melburnā, Latviešu apvienības Austrālijā zinātnes nozare, Kārļa Zariņa fonds, Nr. VIII.

1970.

Miķelis Valters kā tiesībnieks un valstsvīrs. — *Latviešu Juristu Raksti; latviešu juristu žurnāls trimdā*, Kalamazoo, Mich., Kentas latviešu juristu kopa, Nr.10.

Nacionālisma pretrunas? — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, Münster/Westf., Nr.25.

1971.

Zenta Mauriņa Eiropas tautu literātu saimē. — *ALA Žurnāls; brīvībai — kultūrai — informācijai*, Washington, D.C., Amerikas Latviešu apvienības kultūras daļa, Nr.3.

Latvijas un Padomju Krievijas mierlīguma nemainīgā nozīme. — *Archīvs, raksti par latviskām problēmām*, Melburnā, Latviešu apvienības Austrālijā zinātnes nozare, Kārļa Zariņa fonds, Nr. XI.

1972.

Ko savā mūžā ir devis Ernests Blanks. — *Daugavas Vanagu Mēnešraksts; Latvijas brīvībai un labākai nākotnei*, Toronto, Ont., Daugavas Vanagu centrālā valde, Nr.3.

Mazo tautu tiesības politisko notikumu maiņās. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, Münster/Westf., Nr.30.

Tautu vienotājs un plaša vēriena cilvēks. — *Bīskapa Jāzepa Rancāna fonda rakstu krājums informācijai un pārdomām*. Sak. P.

Daugavietis. (Indianapolis, Ind.) Bīskapa Jāzepa Rancāna fonda valde.

1973.

Padomju drošības iestādes un sodu sistēma. — *ALA Žurnāls; brīvībai — kultūrai — informācijai*, Washington, D.C., Amerikas Latviešu apvienības kultūras daļa, Nr.9.

Latvijas himnas simtgadei. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, Mūnster/Westf., Nr.31.

Tautas tiesību aizstāvji padomju imperiālisma uzplūdu laikā. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, Mūnster/Westf., Nr.31.

Kultūras kapenes Latvijā. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, Mūnster/Westf., Nr.32.

1974.

Deportācijas. — *Archīvs; raksti par latviskām problēmām*, Melburnā, Latviešu apvienības Austrālijā zinātnes nozare, Kārļa Zariņa fonds, Nr. XIV.

1976.

Rīgas 775 gadi. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, Mūnster/Westf., Nr.37.

Universitas trimdas gaitas. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, Mūnster/Westf., Nr.37.

1977.

Zenta Mauriņa eiropiete. — *Veltījums Dr.Zentai Mauriņai 80 gadu dzimšanas dienā*. Red. H.Tichovskis, Toronto, Astras apgāds. Daži nenoskaidroti valsts dibināšanas jautājumi. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, Mūnster/Westf., Nr.40.

— Pro patria, iustitia, honore;

— Fraternalitas Lataviensis 50 gadi;

— Filologi un pārējie. — *Fraternalitas Lataviensis, 1926-1976*. Red. Ād.Šilde. Toronto, Korporācija Fraternalitas Lataviensis.

Latvija un sadalīta Eiropa. — *Kaŗa Invalids*, Memmingen, Latviešu kaŗa invalidu apvienība, Nr.23.

Latviešu kultūras orientācija senāk un tagad. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, Mūnster/Westf., Nr.40.

1980.

Universitas 50 gadi; Kāds celms, tāda atvase. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, Münster/Westf., Nr. 45.

1984.

Das Jahr des Grauens. — *Acta Baltica; liber annalis Instituti Baltici*, Königstein im Taunus, Albertus-Magnus-Kolleg Haus der Begegnung Königstein e.V., Nr. XXIII 1983.

1985.

The Soviet-Latvian Peace Treaty and its International Significance, — *Latvijas un Padomju Krievijas miera līgums*, Stockholm, Latvian National Foundation.

1986.

Die Ausrottung der Balten unter der sowjetischen Herrschaft. Zur Frage der Massendeportationen und Zwangsarbeit der Esten, Letten und Litauer in der Sowjetunion. — *Acta Baltica; liber annalis Instituti Baltici*, Königstein im Taunus, Albertus-Magnus-Kolleg Haus der Begegnung Königstein e.V., Nr. XXIV 1986.

“Tautas brālības” istā seja. — *Padomju varas ienaidnieki. Fragments no čekas apcietināto sarakstiem*, Stokholma, Latviešu nacionālais fonds.

1987.

Kristīgo partija valsts likumdošanas darbā. — *Latvijas ev.-lut. baznīcas kalendārs*, (Esslingen a.N.) Latvijas ev.-lut. baznīcas virsvalde.

The Role of Russian-Latvians in the Sovietization of Latvia. — *Journal of Baltic Studies*, Association for the Advancement of Baltic Studies, In., Vol. XVIII, No. 2.

Krievijas latvieši un Latvija. — *Latvija Šodien*, Nebraska, Pasaules brīvo latviešu apvienība.

Celsim viņus gaismā — Eduardu Volteru un Kārli Rūdolfu Tresu. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, N. Y., Nr. 60.

1989.

Die Umsiedlung der Deutschbalten aus Lettland 1939 aus lettischer Sicht. — *Acta Baltica; liber annalis Instituti Baltici*, Königstein im Taunus, Albertus-Magnus-Kolleg Haus der Begegnung

Königstein e.V., Nr. XXVII 1989.

Die Umsiedlung aus lettischer Sicht. — *Baltisches Jahrbuch 1989*, Bonn, Baltischer Christlicher Studentenbund.

Latviešu demokrātija. — *Universitas; Latvijas korporāciju apvienības un S!P!K! laikraksts*, N.Y., Nr.64.

1990.

The Role of Russian-Latvians in the Sovietization of Latvia. — *Regional Identity under Soviet Rule; The Case of the Baltic States*. Ed. by D.A.Loeber, V.S.Vardys, L.P.A.Kitching. Hackensack, N.J., Association for the Advancement of Baltic Studies.

IV

Manuskripti (atrodas Ād.Šildes privātarchīvā Minsterē).

Mēs bijām pirmie boļševisma upuři. Eslingenā, 1949.

Die Sowjetisierung Lettlands. Im Auftrage des Bundesinstituts zur Erforschung des Marxismus-Leninismus in Köln. Angefangen am 1.Juni 1965, Stuttgart.

Viņu vadonis bija Ļeņins. Latviešu komūnisti pasaules revolūcijas avangardā. Prof. Dr.D.A.Loebera vadītā Institut für Ostrecht vadībā, Ķīlē, 1973.

Nenobeigts trimdas vēstures manuskripts.

Kleinman & V. Nr. XXVII 1989
The University of Toronto Press, Toronto, Ontario, Canada
Bain, Richard (Editor) *Journal of Democracy*
Journal of Democracy — University of Toronto Press
Box 247, Toronto, Ontario, Canada

1989
The University of Toronto Press
Box 247, Toronto, Ontario, Canada
1989
The University of Toronto Press
Box 247, Toronto, Ontario, Canada

1989
The University of Toronto Press
Box 247, Toronto, Ontario, Canada
1989
The University of Toronto Press
Box 247, Toronto, Ontario, Canada

1989
The University of Toronto Press
Box 247, Toronto, Ontario, Canada
1989
The University of Toronto Press
Box 247, Toronto, Ontario, Canada

1989
The University of Toronto Press
Box 247, Toronto, Ontario, Canada
1989
The University of Toronto Press
Box 247, Toronto, Ontario, Canada

301

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308087189